بيل معما

ما اسم شى تركيبه من ثلث وهو دو اربع تعالى الاله
قيل تصحيفه ولكن اذا ما عكسوه يصيرلى

احمد پاشانك سلطان محمدك كوكى جديد بناء دوكى تاريخ
حرم من جلال صاحبه يجلى الشمس من جوانبه

علوى
عالم
لاهوت

عالم جبروت مستقر ارواح مجرده
عالم ملكوت محل ارواح
عالم مثال
موجود عالم ملك و شهادت

درا قسام رؤيا
١٠

ادب وضرب بى ادب
١١

داستان اول تمام شد بعد ابى حكايت بقالى
١٩

حسارت وزير حكر

امد ن رسول روم تا امير المؤمنين عمر رض و ديد ن كرامات او
١٠٧

686

لا اله الا الله
١٩١

هاروت ماروت وما انزل على الملكين
١٨٢

يوم تبلى السرائر اليوم نختم
٢١١

ان في الجسد لمضغة اذا
١٩٨

الميت بو كتم
١٩٤

علم رسول الله
٢١١

كهكشان كاه كشان
٢٠٥

امرت بموارات الناس
٢٠١

در لعنت رحمت
٢٢١

٥٧٠

٧
١٧٠

بو کتاب المثنوی علم شریفه حق اولدیکه مولانا خداوندکار قدس سره ... اسرار الهی ...
تمیز ایله ایضاح وبیان حالی قیدیه اولدوغنه اشارت سودوب دیرلرکه ای طالبان ... مثنوی ...
ابیات مرقومه و باخود ذهن بالقوه موجود اولان امور معلومه ... اصول الدین فی کشف اسرار
دقائق اسماء متقابله وحقائق اشیاء تکوینیه ی مبین ومعانی بطون کتاب مبین در وهو اصول اصول ... بالذات سابق
الوصول والیقین یعنی اول کتاب مثنوی اسرار وصول ویقینک کشفنده ارباب نهایی اختیار محمود ... مبین
تعریف اولنان دیناك اصولنك اصولی اصولیدر یعنی الاصل ما یبتنی علیه الشیء وفتحه اوندن ...
اصول اصولدر که الشریعه اقوالی والطریقه افعالی والحقیقه احوالی ... سواحل ... اخراج اولنمش دردجواهر
وجلال ... اولیوب دریای نور حقیقت محمدیه ... علوم اعتقادیه وبالجمله ...
جمیع انبیا ومرسلین دین مبینی اول دریای اصل انوارندن ... اصول وفروع فقه ... واستنباطات ...
شریعت وثمرات طریقت اول نور شمس حقیقت محمدیه دن مستمره ... وبرهان اظهر ...
وشرع الله الازهر وبرهان الله الاطهر ومثنوی شریف ... فقه اکبری ...
وطلاق وبیع وشرا وعتاق وامور عامه یی مشتمل اولان ...
الهام ربانی والقاء رحمانیدن ظهوره کلان معانی حقائق اسرارك اعظمیدر ...
من الرب الی العبد اولان صراط مستقیم وطریق قویمدر ... ومثنوی شریفك ...
دنی واضحدر ... مشکوة فیها مصباح ... الاصباح ...
[illegible]

شاعر هدایا دیوانندن

شاهد شمع قوبار هرکیجه تنها قوینیند
نوله روشن دل اولوب رقص اوره فانوس خیال
حقی اوله دیر ایسك اکر شمع وصلیله مانوسی
قومه خیال سوایی کوکلده جوده فانوسی

کلام ولیهی اسك ایتمه حقیقت سرینی افشا
اکر عارف ایسك ... باشلرن حلاجی منصوری
کلام حقی حقی فلکه کلدی قول حق آجی
عاقبت داره چکلدی حلاجی

فضولی رازدرونی طشره صالمق
بودر کناه که اصلوردا انماجی

بلور رسه شور نار تجلی خدا
جان ودل بینه کبی عشقله یانمغ کوریور
احمسونه بلبله کلغنجه نقابی یوخسه
ترکی جانه بو بینه اولدمده بو یانمغ کوریور
حقی

وياخود بو معنا دخی مراد ایدرکه اخفای نقصانای روحمده اجمالا لطیفه سرینه نزول ایدب کرسی صدینه لوح محفوظ قلبینه علی وجه التفصیل منتقش
اولان اسرار معانی مثنوی شریفی نفس ناطقه قلم اعلای عقل معاد ومداد دوات بیمانه رشاد الله کاغد قالب حروف والفاظ نوشته وسلک نظم
نثرینه پریانه دن رشته قلوب کوردن بند ترکیبات ایتدکی تدن منظومه بو سفره ی سردا نوع انسانیدن اولان احرار واحبار که تدحدقه معانی
ونشارلر بوحدیقه جنانی ملک خصلت وعلی سیرت اعنی چلبی حسام الدین شریع الکتاب دخی سلک تسطیره منتظم قلوب نقوش کلمات
قدسیه بی درحال رقم ریزه خامه مسکیه الحسام ایتکلی دیمکدر اولیه ویمعون ان الائمه الاطهرین واول سفره برده طبیعته موافقت
وهوای متابعت ایدوب لذات نفسانیه ایله مقید اولان ارباب تلوثاتی منع وردایدرلر تاکه دنی الهمه وقصیر النظر وقلیل الحوصله
واسیر الشهوه واداء باطله بی الله یحب وبحب الذات والصفات فاسد وبهید اولمیه دن رست نایاک وقصه جرکمال کلری مخدرات
ابکار اسرار ایله دنل وعصمت انوارینی ثاعوب الاعضات ستریه دن پاک ونیرانهم ومریع الاحد الله وصابر وشاکر وسلم وعلی الهمه ودیقق النظر
ولطیف الطبع اولان محبوب الفضال وکریم الفعال تشنیت ایلیم کی تنزیل من رب العالمین وبو مثنوی شریف رب العالمین اولان برورکار
ذوالجلال الدن کلمه القدس کشف سبحان وحمد حالاله نفخه واحده اسمان قلبنه نزول ایدوب بعدادان تدریجا علی قدر الحاجه وساطت جبرییل
عقل ایله زبان لسانه مبعوث اولان رسول النطق وعبارته بطریق الفیض والالهام تنزیل ایتمشدر حقاکم الی یوم القیام هدی
زبانی اولان کامل الانسانک قلبی کتاب ربانی وعقل کلی جبرییل [illegible]
ولی قاعست تاقامت [illegible] اوجونودست وحمد [illegible]
وحجحق والله اعلم بالصواب لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه وبو مثنوی شریف [illegible]
[illegible]
والقاب زبانیدر [illegible] والجرعه تدل علی [illegible] الی رحمه الله تعالی محمد بن محمد [illegible]
وحال نوکم قلیل کثیره دلالت ایدر ویقول العبد الضعیف المحتاج الی رحمه الله تعالی محمد بن الحسین البلخی ابدیر وحال ایددکه نقل الله
الکبی ویرقصه کنایه حزمن کثیرک تمونه سی اولود ویقول العبد الضعیف محمد بن محمد بن الحسین البلخی اجتهدت فی تطویل
ذاتی ایله وجود موهومدن فانی ومحتاج رحمت سبحانی اولان عبد ضعیف محمد بن [illegible] قلب ایدوب اجتهدت فی تطویل المنظوم
الله سبحانه وتعالی بحسن توفیق الله عمل مثنوی بی قبول بیوره کم جناب حقه توجه تام الله نوجه قلب ایدوب اجتهدت اعمال
المثنوی تطویل منظوم مثنوینه اجتهادتعلدم جمله اجتهادت معقول قولدر یعنی سیر الی الله وسیر مع الله دن سیر فی الله وجانه
حصول کلامه ید دکن اجتهاد صوری ومعنوی ایدوب افنا وجود وفنا وبقا بالله عرض کمال ایتکم کشف وایقان ودوق
وجدان ایله واقع اولان فرق بعد الجمع وسیر عن الله حالنده مرتبه قرب فرایضدن منظوم مثنوی نمایان اولوب حین نظمنده ارادت
جزئیه بشریه نان مدخلی اولمامشدر بلکه ان الله ینطق علی لسان عمر قبیلندن اولوب المشتمل علی الغرائب والنوادر اول منظوم مثنوی
مرجوعم مجتمعه اسرار معنویه یدکی غرائب اشارات ونوادر حکایاتی مشتملدر وطریقه الزهاد وحدیقه العباد واول مثنوی معنوی قادر
ظاهرلری حب دنیادن بری بلکم زهددن دخی زاهد وعارفلردن طریقه قدسیه وعبادات بدنیه وروحیه ایلن عابد صوری ومعنویلر
حدیقه انبیالری تشملدر قصیره المبانی کثیره المعانی یعنی بروفق خیر الکلام ماقل ودل مبانیسی قصیر ومعانیسی کثیره جوامع الکلمدر
وهو لرسی بیت من بیت بیت اقلیمت بهارنار خلق تغلیمت وتقیه دنبارلقام ملک وملکوت وارشاد تعلیم راحجه ویکی
ظاهره بر حب دنیادن بری [illegible] مزحم وحمدی مرو روحم منی له مسا
بیت من بیت قدوه العارفین واسام الهدی والتقی ومتاعی
سنکی وبندی ومعماری ومکان الروح من جسدی دخلم یوحی وغادی یعنی دخلم رضوحم وسرمایه
اولان سید وسندم وکمال معتمدم چلبی حسام الدین اسند عاسیله سوبلدم وهو امین القلوب والنهی وحین استعانه ده ظاهر
مثنوی اولاده ساکم اول شیخ کرم نعمتای عارفین امام هادی وبقین دیل مفتی لوی خواهر قلوبک خاذن اسینی ودماین تدید عقود عقول و
وباطنا درمانده کالحاقم وسر کشکان نواذی قرم فرماد رس وخزاین نفود ارشاد وتربیه سنه تعلم ایدل مریدلره طریق هدایت وداه توفیق
حافظ وصائنی دیر یعنی خواص ومساعری اول درهمای نهانک دست اصلاح واملاح ایتجدید ودعد الله بین حلیقته وصفوته
ایضاح وعقبات نفس ودرکات وساوس هو اجسن کمال تحمات ابله کنیه واول امام هدی نفین الکلمات حبیبی ودده
واول شیخ دینی بن الخلیفه حقک امانتی وخلاق اعیانی کرنیم وتمحارید ووصایاه لجمله وصایای الهیه دد وجباده
کوکلمده طیبی حضرت نبی عالم وسند سادات ولنا دم صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه توصیه بیوردیلر یعنی صوردیلو بیه ابو
عند صفیه وقاول تجدداه بقین حق سبحانه وتعالی نک اصفیاسی عند حابایاه الهیه دن برسی نجی وکنی محفوظ یعنی ابنده اولیاسی
واعمال الصالحه صوره سیلن اولاده خو اصنه دخی مسعود اولوب صورت عزم ویحنت ومحض عبودیت ایله بیسدی اولان اولیاه
لایعرضهم غیری جوهه سنه داخلدر فلهذا بو طائفه علیه بونفرحلیله نک علو قدری عارف ومکانت جهده لرینه مستفیض اولان اخ
بصیرت صورت ظاهر ده ناظر اولمیوب بو عروسان ستاره نمایانه عمر وحیرت ایله هرنه جهتله طاهر اولوراسه شکاه قلمن
اولان نوره وجرایت محله لرینه یرق ایدن ظهوره نظر ایدوب عکس ناتش هم طی ندن اقتباس انوار معرفت ایدرلر طوی ملکه اسن
[illegible] ابن معانینت شکل جهان تمو باید تابت اکی دعوی
وابن برج نظم بیش دانا این معانی تو بیشست بیدر فاتان سما نورد نشت وعالم ملکوتا علی
مفتاح خز ائن العرش امین کنوز الفرش اولحدوه العارفین مفتاح خزانن عرش واسن کنوز فرشد یعنی عالم ملک المادی وعالم ملکوت
الملکوت [illegible] ابو الفضائل واول کامل ومکمل کنیسی ابو الفضائل
عن انکشاف حقیقی وکوند زمین نفس وطبیعت خاندن ومعتمد ابو الفضائل واول کامل ومکملک کنیسی ابو الفضائل
اطماع [illegible] حسن بن محمد بن الحسین المعروف بابن الترک حسام الحق والدین یعنی شهادت دین واسلام وبدعت وضلالت اتانک اسم متیل
سام [illegible] وکره حسام الحق والدین [illegible] حسام الدین ابا یزید
من فلا وکرو [illegible] ابو یزید الوقت وجنید الزمان اول حسام الدین
بن ونام والذی محمد وعم حلبی حسین ذدن الله قاطع وبرهان
ذکیه بعد غناه [illegible] تالیفه تصدیق الله تعالی ایدوب
وکتوبند زیاده الصدیق بن صدیق رضی الله عنهم [illegible] مبالغه صادقلر یعنی دایم التصدیق وعلی نعلیله تصدیق اید محمد
لق کوزی اسرار ایله الحمد ومفتاح زمونتا انوار سیما [illegible] اسما والهان لوی اسرار ایله الحمد والهه الفوا مالای اقوی
فا الرکه تصدیق ایتکده شائبه شبهه اول [illegible] بالغامالع محض صدق اولوب محققد کتاثانا اولکوند عرش وفرشی

چلبی حسام الدینک ابا واجدادی کبار اولوری دخی اسنادحق وصدیق محقق اولدقلری کرامات ایله لرندن ظاهر درنباء علی ذلک حسام الدین
چلبی صدیق بن صدیق بن صدیق در ویا خود بو معنی دخی محتمل ایدکم صدیق ثالثه مولانا خدا وندکار کرمراد شریفلری ابو بکر صدیق
رضی الله عنه اولیه ثم زیرا نیزلانا قدس سره تک نسب شریفلری ابو بکر صدیقه متسلسل اولوب چلبی حسام الدین دخی کندولرک مریدی
وولدی وکبیسی اولدوغی جهتدن بیت ولسنک اوغلی کوکلندن طوغاندن ای ضمائر عشقه اغاندن معنوی اوغلی صدیق بن
صدیق بن صدیق اولمد الارموی الاصل المنتسب الی الشیخ المکرم بما قال امسیت کردیا واصبحت عربیا قدس الله روحه وارواح خلفائه
چلبی حسام الدینک ابا واجدادی ولادتلری ارمو نام موضعه منسوب اولوب اصللری اکراددندر امسیت کردیا واصبحت عربیا دیمکله
مکرم ومحترم اولان شیخ منتسبدرکم شیخ ابو الوفا قدس سره اولوب موطنا بغدادی ونسبا کرددر وحرمین تاثاید داوردطانی قدس الله
واصلدر الله سبحانه وتعالی شیخ ابو الوفانک وانوک اساتی عرفانک وبی دو اولان اخلافک ارواح طیبه لرین تقدیس ایلسون امین
نقل صحیح ایله روایت اولنور کم شیخ ابو الوفا حضرتلری امی اولمغله زمانه خلق ظاهرینه نظر ایله سوادی خالی اوللدی سخی ختم توجهلری
اولور دیو بطریق التجربه شیخدن استدعاء موعظه ایتدیلر اول عارف آگاه دخی بر سرجتم ان شاء الله بارین سنو اولاسن دیو
سویدیلر مسند علیه دخی کیف ایله برنبرینه اشارت ایدوب بو حرداخی بلا دد نه عجب وعدی عرب ایلدی دیدیلر مرویدم اول کیجه
شیخ ابو الوفا بارکاه اعلا یه دوردن دلدن دعا ودوحه تقدس حضرت محمد المصطفی به صلوات کثیره اهدا ایدوب توجه تام ایله خوانه
وادیدوکم رؤیا سنده بد ددجا رسول مجتبا سید الکونین علیه من صلوات اللهبات الاوفیانک نور افتاب جمال اللرنیله دیده جانی
روشنا اولمغله قدم پاک لولاک لما خلقت الافلاکه خاک وعرضه نامت ما فی الضمیر باک اولوب ایتکی ای مطلوب ومحبوب
وطبیب القلوب بو عجب صادق وعاشق مشتاقکدن بعض اخوان مسلمین استدعای وعظ ایتدیلر بو فقیرک دخی لسانیدن
لغه وعدا استعمال الدیوب ان شاء الله الملک المتعال یارین مرادیکز اولور قول وقال ایدهم دیدم اما ای فخر عالم وکاشف هم وغم
بم امیا ولیفهم سن اعلمسن بلمزم کم یارین حالم نیه منجر اولور دیو نالشلر ابلدی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم بکمم الله
یا ابا الوفا نه غم اولاجسانی اعمم ارحم الراحمین واکرم الاکرمین محض فضلندن سکا اسم علیم وحکیم ایله تجلی ایلدی دلک
تسخیر دن صکره وعلمناه من لدنا علما معناسی تعلیم وتبصیر بیوردیلر ارتجانب علمای تمام ودانشمندان بنام واکثر
انام هنگام صبحده جانب سجده روان اولوب دیرکاه وتبصیر ایکری اولمان بی اذعان السیه اول زینده اصفیا الحق برمجد
اخی برسوبلسه کرکد عجب تماشا ککلمیدر دیو لب کوان وغرمه زنان اولدقلری حالده شیخ ابو الوفا مسجده داخل اولرب
[illegible]
حمد القانکلمه هر بر بیتک مرآتای قلوبی تنوری اولوب تبت شمس الدین تبریزی [illegible]
یاخود بو معنی دخی دیمکدر کم اسمان ولایتک افتاب عالمتابی شمس الدین تبریزینک انوار مشرقه سی فیض کندی
وهمت وبرلو انوار جذبه وتحببینی القا ایلدی قلوبهم انور من الشمس کواکب ذرینه اول محبت بوله ارباب کرامات انوک
ضیالرینی اخا ایدوب بس برزه حفا وادلر ویلخود اسمان ولایتک نجوم زاهره لری اولان ارباب ضیا وحفاء اسیا اولور دعلی اول
منزلدرکت لمعات بارقات انوار تجلیات ذاتیه سی اشعه سنده نجوم اسا ستاره فنا الله درویش لم یزل افیال ناقصه بددی اسمی
لم یزل فناهم ملت الامال یتوجه الیها بنو الولاه وکعبه الامال بطوف بها وفود الجد والعفات لم یزل اسمی دو برسارددر ولکی
فناء هم خبر ملت الامال در اکثر شراح امال باء الله اقبل اولان مصدری اولان امال اولمق اوزره معنی اولان ونقل محمدی
شتاه الله ملوک معناسنه اولان جمع ملل ولمق انسب واولی در فنا ساحه داره ذیرلر ونور الحی معناسنه اولان قاش اسلافه الافق
عفاه دخی علی وزن ولاه وقضاه جمع عافیدکه طالب احسان معناسنه در حاصل کلام اول نوالنسب العالیک اسلاف اخلاف
ساحه سعادتخانه لری ملته اصحاب واقبال ومطافیا ارباب احلال اولوب همیشه اشاره ولاه الملک عتبه علیه لرینه توجه
واستعمال ایتمکله دولت واقبالدن خالی اولمسون وسنه سیدره منال الری کعبه ارباب امال اولوب مستدعیان احسان واحصال
ان صادق زائل وهب علیه لریله کعبه مقصوده واصل اولمقدن خالی اولمسون دنمکدر ولازال کذلک ماقطع النجوم
ویدر شارق وکذلک عوم ظاهره فلکده طالعه ولحرام شارقه بیره لامعه اولدقچه اتک بیت مقدس وصحبت انسی اوصاف عمور ده ایله
متصف اولمقدن زائل اولمسون لیکون معتصما لاولی الابصار یعنی چلبی حسام الدینک عتبه خانه وسده کاشانه لری ویلخود سعه
بیت نسب معنوی لری ارباب بصیرت وعبر واصحاب فکرت ونظرده عروه الوثقی ومعتصم وملجا والمعتصون دایم البقا اولسون
ویاخود چلبی حسام الدینک تطویل منظوم مثنوی ده اولان اسمه عاسیله بیت نو دعوس مثنوی اولو الابصار فیده الاعتبار
محل تمسک والتجا اولمقدن خالی ولمسون دیمک اولا الربانیین الروحانیین السماویین العرشیین النورییین یعنی ممسک ورشته نظم
مثنوی اولان اولوا الابصار اعلین ابصار ولحیار وشطار ولجراردکم ربانیلری وروحانیلری وسماویلری وعرشیلری ونورانیلری ید
السکوت النظار الغیب الحضار فعود جمع قاعد اولسنی کبی سکوت دخی جمع ساکت اولمق اعتباریله الحکیلن نورلی وربانی وغربی
[illegible] ساکتلر ونعین وهمی لریله غائبلر وجمع الجمع در حاضرلر ندر سودلر
ومروجانلرکم دینی بصیرت برله اسراره ناظرلر واظهاردن ساکتلر طمعوک جمیعدر یعنی اول وجود ولیان اولو کبی الحواف
الملوک تحت الاطمار اطماراننه طاهر اولوب زیر بلاس فقیر محققی وصورت تسنن ابدی مکتسبی مصبوق اول
باقی اولان دنیانک صورت غنا ایله طاهر اولوب زیر بلاس فقرا اشرف القبائل اصحاب الفضائل اولطائفه علیه اشراف وقبائل اصحاب فضائلدر
اولان سلاطین بی تاج وخواقین بی باج کرده اشراف القبائل اصحاب فضائل ایجب الیا الذین الفقه آمین
انوار الدلائل واول کریم الخصال نسبته بدیله انوا اید لاول امین بادب النامین [illegible]
مدار الله وقصرالله استحب مغناسنه اسم فعل دراکر صلواته و [illegible] وائل بن حجر [illegible] حدیث شریف [illegible]
الحنفیه مقرسندی اخفاء الله امین دیمک کرکدر ومذهب شافعید [illegible] ولا الضالین فقال آمین [illegible]
دیمک کرکدر کما روی عن وائل بن حجر قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم قرأ غیر المغضوب علیهم [illegible]
ویه بو حدیث شریف حدیث حسن در ولکن ائمه حنفیه ذکی [illegible]
مثلی وصلوتیه اسینی اخفا ایتمکی حضرت رسالت پناه علیه صلوات [illegible]
مثلی وسنی اولیه غنه بناء آمین در اصل سکون اولوب التقاء ساکنین [illegible]
وکیف ولیت مثللو ددر ونتدکم وضعدو صه اسم اسکت وبه اسم اکفف [illegible] بالاصل با امین ایک کن [illegible]
اللهدن بر امدکم دعا کویندن کان اول اسم الله دعا کرینی ختم ایلیک فی الاصل [illegible]

حمد بی غایت و ثنای بی نهایت آن خدائی را که بطالبان حضرتش راهنما نمود و بشمار انعکاس نفوس
همه موجود و صلوات زاکیات و تحیات نامیات بران مرشد هر گمراه محمد رسول الله باد که سرچشمهٔ
زلال حکمت و منبع سلسلهٔ طریقت است درود نامعدود و سلام غیر محدود بر اصحاب بزرگوار
و یاران اخیار باد که خلفای دین و پیشوای اهل یقین بودند رضوان الله تعالی علیهم اجمعین اما بعد
این بندهٔ کمترین سروری کهتر وقتی که بتشبه سالکان راه خدا و اقتدای اهل فیض و هدی گرد مشغول
مطالعهٔ کتاب [illegible] ملاحظهٔ رموز قفل مولوی شد بخاطر فاترش و عقل قاصرش چنان
آمد که هر بیت آن کتاب شریف را شرحی و بعض رموز حضرت مولانا را فتحی نویسد اگرچه کتاب مستطاب
و عروس مشکین نقاب برتر از آنست که اینچنین حقیر با آن امر خطیر قیام نماید خصوصا معانی این
کتاب بحکم بیت بیت من بیت نیست اقلیمست هزل من هزل نیست تعلیمست حد و نهایت
ندارد و شرح این را بزبان قلم تحریر کردن و بلسان ظاهر تقریر چنانست که کسی قصد کند که بحر عمان از
لوله روان کند و با اندک زمانی باتمام آن اما این حقیر را مقصود اصلی و مطلوب کلی آنست که باعانت
مبشر کردن حضرت و باخبار شریفهٔ اهل طریقت مستفیض و مستفید شود و دیگران را فتح باب این
باغ کند تا باندرون باغ روند و آنچه درباغست ببینند که درختان میوه دار و جویبار و انهار
درین باغ بی نهایت بسیار که آن قطب الاولیاء الواصلین جلال الحق والملة والدین جلال الدین
محمد بن بهاء الدین محمد بن الحسین البلخی المشهور بالرومی رضی الله تعالی عنه بعضی از شروح
کتاب [illegible] کتاب مثنوی و هو اصول اصول اصول الدین این کتاب مثنوی
و او اصلهای اصلهای اصلهای دین است و دین وضع الهیست که اصحاب عقول را سوق کند
باختیار محمود ایشان آن چیز را که خیر بالذاتست و بیان این بعقدست که مستفادست از کتاب و
سنت و فروع ایشان پس علم دین سه است بیت علم دین فقه است و تفسیر و حدیث
هر که خواند غیر ازین گردد خبیث و مراد از اصول دین الله اعلم مجموع این سه علمست و از اصول این سه علم
علم کلامست یعنی اعتقادیات و علم اخلاق یعنی وجدانیات بیت این سه علم پاک را منهاجهاست حسن اخلاقست و تنزیل
و از اصول این دو علم اسرار کشفیه است و این اسرار کشفیه بکتاب مثنوی معلوم گردد پس این اصول اصول اصول
دین است فی کشف اسرار الوصول والیقین در کشادن رازهای وصول و تعیین جاده بحور مغلق است

باصول اول و مراد از اصول علم سلوک است و از بیتین علم توحید و صفات و از اسرار ایشان قواعد کشفیه
است و مرتبه حاصل معنی اینست که قواعد علم سلوک و علم توحید و صفات گشاده می شود باسرار کشفیه که
اصل علم کلام و اخلاقست و این دو علم اصل فقه و حدیث و تفسیرست و هو فقه الله الاکبر و او فقه خداست
بزرگتر مراد از فقه اکبر علم عقاید و حقایق کشفیه است زیرا از علم شرایع بزرگترست و بخدا اضافت کرد
زیرا علم کشفی بعنایت اوست نه بتعلیم و اجتهاد و شرع الله الازهر و راه دین خداست روشن تر و برهان الله
الاظهر و حجت خداست ظاهرتر مثل نوره کمشکوة فیها مصباح مثل نور وی همچون چراغ بره است و دریچه
که دروی چراغ است یعنی حال نور این کتاب مراد آن علمست که ازو مستفاد شود همچون حال نور چراغ بره است
که درو مصباح باشد چنانکه نور مشکاة حاصلست از مصباح بواسطهٔ آبگینه و قوة زیت شجرهٔ مبارکه لاشرقیه است
ولا غربیه نور این کتاب یعنی علمش حاصل است بواسطهٔ زجاجهٔ قلب که متوسط است میان مصباح روح قدسی
و میان مشکاة بدن که مشتمل است بر شجرهٔ نفس قدسیهٔ مبارکه او را قوة استعداد فطری است چون او را نور فیض روی
منضم شود نور علی نور گردد و نفس قدسیه نه از مشرق ارواح است و نه از مغرب اشباح یشرق اشراقا انور
من الاصباح یعنی روشنی می دهد روشنائی را که روشن ترست از درآمدن صباح زیرا علم این کتاب کشفی
است حاصل از علم الهی اما نور اصباح حاصل است از نور مخلوق دیگر و علم کشفی نور استبصاریست و کلی اما
نور اصباح ابصاریست و جزوی و هو جنان الجنان ذو العیون والاغصان و او بهشتهای دلهاست خداوند
چشمها و شاخهاست یعنی این کتاب جنتهاست دلها را که چشمها و شاخها دارد و زیرا هر جمله از معلومات کتابیه
و هر چه که فیض او فضل خداست بواسطهٔ مرتبهٔ اسمیه جنت روحانیه است و مرتبهٔ اسمیه عین و منبع است
و علمی که حاصل است بکشف جویهای چهارست که آب و شیر و باده و انگبین است و ثمرات جزئیه آن معلومات
کلیه شاخهاست منها عین تسمی عند ابناء هذا السبیل سلسبیلا ازینها چشمه ایست که یا هر چشمه ازینها نام
می شود در نزد فرزندان راه خدا سلسبیل یعنی سلسبیل گویند و عند اصحاب المقامات والکرامات خیر
مقاما و احسن مقیلا و نزد اصحاب مقامات و کرامات بهترین مقام و نیکوترین جای خسپیدنست الابرار
فیه یاکلون و یشربون نیکوکاران دروی می خورند و می آشامند یعنی آنان که اهل احسان و تقوی اند
بثمرات این کتاب یعنی بعلوم جزئیه نفع گیرند و می چشند و نزالش می کنند پس این کتاب مشرب
صافی ابرارست والاحرار منه یفرحون و یطربون و آزادگان از وی فرح شوند و طرب می کنند یعنی آنان
از بندگی طبیعت و شهواتش آزاد شده اند شاد شوند بحصول بعض علوم این کتاب و طرب کنند
بوصول بعض مقاماتش پس این کتاب مطرب شافی ابرارست و هو کنیل مصر شراب للصابرین

وحسرة علی آل فرعون والکافرین این کتاب چون نیل مصر است صابران را که بر شتر و مصیبت
و بر عبادت صبر کنند و حسرت است بر آل فرعون و کافران یعنی این کتاب همچون نیل مصر است که از روی
قوم موسی می ستاندی آب صافی بودی و چون قوم فرعون ستاندی خون گشتی کما قال الله تعالی یضل به
کثیرا ویهدی به کثیرا چنانکه خداوند تعالی گفت گمراه می کند با و بسیاران و هدایت می کند با و بسیاران ضمیر
مجرور راجع است بمثل که در آیت مذکورست و این آیت در سورهٔ بقره است و اول آیت اینست
ان الله لا یستحیی ان یضرب مثلا الآیة وانه شفاء الصدور چون خلاصهٔ کتاب مثنوی مقصود کتاب الله است
و همچو او دعوت کننده است بحق او را ببعض اوصاف قرآن وصف کرد یکی اینست که کتاب شفاء
شبهات است چنانکه حضرت خدا در سورهٔ یونس فرمود یا ایها الناس قد جاءتکم موعظة من ربکم وشفاء
لما فی الصدور وهدی ورحمة للمؤمنین وجلاء الاحزان روشن کننده غمهاست یعنی زایل کننده غمهای جهل
وکشاف القرآن یعنی بمبالغه کشاینده مقاصد قرآنست وسعة الارزاق وتطییب الاخلاق فراخ کننده رزق
و تهمات و نیکو کننده خوبهاست چون تطییب اخلاق پاک کردن نفس است از طبعها باین واسطه
فراخی روزی باشد چنانکه رسول الله صلی الله علیه وسلم کسی را فرمود که از فقر شکایت کرد دم
علی الطهارة یوسع علیک الرزق پس خاصه این کتابست کسی که ملازم او باشد آن را غناء صوری
و یا غنای قلب حاصل شود بایدی سفرة کرام بررة نوشته بدستهای نویسنده کان فرشتگان عزیزان
و نیکی کننده کان که از لوح می نویسند یعنی این کتاب نوشته است بالهامات روحانیین زیرا چنین
کامل می نویسد بفیض روحانی والهام ربانیست از برای این گفت یمنعون بان لا یمسه الا المطهرون
یعنی آن ملایک منع می کنند بان که مس نمی کند آن را مگر پاک شده کان پس این کتاب کسی را مس است
پاک باشد تنزیل من رب العالمین لا یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه منزل است از خداوند
جهان نمی آید بروی باطل از پیش وی و از پس وی والله یرصده ویرقبه خدا او را نگاه می کند و می
بیند این وصفها که مذکور شد بعض اوصاف قرآنست و هو خیر حافظا وهو ارحم الراحمین آن خدا بهترست
از روی نگاه داشتن و او رحمت کننده ترین رحمت کنندگانست وله القاب اخر لقبه الله تعالی و این
کتاب را لقبهای دیگرست لقب داده وی را خداوند تعالی واقتصرنا علی هذا القلیل اقتصار کردیم باین
اندک یعنی در توصیف کتاب والقلیل یدل علی الکثیر اندک دلالت می کند بر بسیار یعنی جنس و سنت
و خاصیت او بیان کند والجرعة تدل علی الغدیر یعنی چنانکه جرعه آب بر آب جمع شده بسیار دلالت کند
والحفنة تدل علی البیدر الکبیر یک مشت دلالت می کند بر خرمن بزرگ یقول العبد الضعیف

المحتاج الی رحمة الله تعالی می گوید بندهٔ ضعیف محتاج برحمت خدا محمد بن محمد بن الحسین البلخی تقبل
الله منه محمد فرزند محمد فرزند حسین بلخی قبول کند خدا از وی نام خدمت مولوی جلال الدین محمد است
و شهرتش جلال الدین و نام پدرش بهاء الدین محمد است ولقبش سلطان العلما این لقب را رسول الله
علیه السلام نهاده کسان در خواب دیده و نام پدر بهاء الدین محمد حسین است و نام پدر او احمد و سلطان
العلما اول در بلخ متمکن بود و ولادت مولانا در آنجا شده در ششم ربیع الاول سنه اربع وستمایه پس مولانا با عباد
ولادت بلخیست اما در زمان کودکی با پدرش بروم آمده بود و در قونیه توطن کرده از آن جهت جلال الدین
الرومی گویند و وفاتش در پنجم جمادی الاخری سنه اثنین وسبعین وستمایه شده و خدمت مولانا وصیت
اصحاب چنین فرموده است اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیة وبقلة الطعام وقلة الکلام وهجران المعاصی
والآثام ومواظبة الصیام ودوام القیام وترک الشهوات علی الدوام واحتمال الجفاء من جمیع الانام وترک مجالسة
السفهاء والعوام وملازمة مصاحبة الصالحین والکرام وان خیر الناس من ینفع الناس وخیر الکلام ما قل
ودل و خدمت مولانا از نسل ابی بکرست رضی الله عنه نسبش اینست جلال الدین محمد بن بهاء الدین
محمد بن حسین بن احمد بن محمود بن مودود بن ثابت ابن مسیب ابن مطهر بن حماد بن عبد الرحمن بن ابی
بکر الصدیق اجتهدت فی تطویل المنظوم المثنوی المشتمل علی الغرایب والنوادر مقول قول اینست کوشیدم
در دراز کردن منظوم که مثنویست مشتمل است بر غرایب و نوادر و مراد از غرایب تمثیلات و تشبیهات
که معقول را بدرجه محسوس کند تا وهم عقل را مساعد شود از نوادر حکایات و غرر المقالات و درر الدلالات
لفظ غرر جمع غره است و آن سپیدیست بیش از درهم در پیشانی اسب و مراد از غرر مقالات کلمات
روشن است و لفظ درر جمع دره است و مراد از درر دلالات دلایل حقه و براهین واضحه است و طریقة
الزهاد زیرا این کتاب بیان کند که وصول باعراض از اغراض است و بتوجه جانب فیاض و حدیقة
العباد زیرا کتابی که چنین باشد بوستان عبادت کننده کان در انست تا که ایشان بچیدن میوه ها تمتع
کنند قصیرة المبانی کثیرة المعانی یعنی در وی جوامع کلم است لاستدعاء سیدی وسندی ومعتمدی
لام متعلق است بلفظ اجتهدت یعنی کوشیدم از برای خواستن مهتر من و سند من و معتمد من که شیخ حسام
الدین است سبب نظم کتاب مثنوی اوست تفصیل آنست که شیخ حسام الدین از خدمت مولانا در
خواست کرد که اگر بطرز الهی نامهٔ سنایی و منطق الطیر شیخ عطار کتابی منظوم کرد تا دوستان را یادگار
کاری بود غایت عنایت باشد خدمت مولانا فی الحال از دستار خود کاغذی بیرون آورد بدست شیخ
حسام الدین داد هژده بیت از اول مثنوی نوشته تا آنجا که پس سخن کوتاه باید والسلام بعد از آن حضرت

یسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی وما اوتیتم من العلم الا قلیلا
تنزل الملائکة والروح فیها باذن ربهم من کل امر سلام
یوم یقوم الروح والملائکة

مولانا فرموده که پیش از آنکه از ضمیر شما سر برزند عالم غیب در دلم این القا کرده بود که این نوع کتابی
نظم کرده شود پس ازان باقدام شیخ حسام باهتمام تمام دران شروع نمود گاه گاه چنان بودی که از اول شب
تا مطلع فجر خدمت مولانا املا می کرد و حسام الدین مجموع آن نوشته را باآواز بلند بر خدمت مولانا می خواند و مکرر
الروح من جسدي لطف انت بر حسیدی از بهر طلب کسی که بجای جانست از تن و ذخیرة یومی و غدی نقد
نگاه داشته روز من و فردای من یعنی سبب سعادت دنیا و آخرتست مر او ظاهر عبارة خدمت مولوی
آن را موهم است که شیخ حسام الدین استاد او باشد اما حق آنست که شیخ حسام الدین مخدوم و مصاحب
خدمت مولوی بود و درین تنبیه است که اهل لطف را لازم آنست که توابع خود را مدح کنند و بنظر عالی منظور گردانند
وهو الشیخ قدوة العارفین و او شیخ است پیشوای عارفان امام الهدی والیقین امام اهل هدایت
و یقین است مغیث الوری فریادرسنده آدمیانست امین القلوب والنهی لفظ نهی بضم نون جمع نهیه است
و آن عقل است یعنی امین دلها و عقلهاست زیرا سرها و ضمایر نزد او حاضرست و ایشان را بخیر و حق
دلالت کند و نگاه دارد ودیعة الله بین خلیقته امانت خداست میان مخلوقات وی یعنی خدا او را
امانت کرده درمیان مخلوقاتش تا ایشان را ارشاد کند پس ازان او را بستاند و صفوته فی بریته گزیده
خداست در خلقش و وصایاه لنبیه لفظ وصایا یا معطوفست بر لفظ بریته یا مضاف مقدرست یعنی مخزن وصایا
یا این حسام الدین ازان جمله است که خدا ایشان را برسول الله صلی الله علیه و سلم سپرده زیرا در سوره
یوسف گفت قل هذه سبیلی ادعوا الی الله علی بصیرة انا و من اتبعنی پس این داخلست در و من اتبعنی
و خبایاه عند صفوته تعالی جنبیه ای نصیبه یعنی آن حسام الدین از آنانست که نصب کرده شده برگزیده گان
و اهل صفای خدا مفتاح خزاین العرش کلید خزینهای عرش است یعنی حقایق علویه را می گشاید امین
کنوز الفرش امین گنجهای فرش است یعنی حقایق سفلیه را نیک نگاه دارد و بصدق تسلیم و بیان کند ابو الفضائل
پدر فضیلتهاست که تخم فضایل ازو پیدا گردد حسام الحق والدین شمشیر حق و دین است حسن بن محمد بن
الحسن المعروف بابن اخی ترک لفظ المعروف وصف الحسن است یعنی حسن که فرزند محمد و آن فرزند
حسن است که این حسن معروفست بفرزند اخی ترک ابو یزید الوقت نامش طیفور بن عیسی البسطامی بود
لقب او سلطان العارفین است نقلست که او می گوید هر سعادت که ما دریافتیم بدعا و رضای مادر یافتیم
شبی از من آب طلبید و در خانه آب نبود رفتم آب آوردم چون آمدم چشم بخواب گرم کرده بود آب
بر زمین نهادن بی ادبی دانستم و زحمت بیدار ساختن روا ندیدم چون چشم مبارک بگشاد گفتم مادر آب
می باید گفت بیار ای سلطان ما ما برکت آن سلطان العارفین نام نهادند وفات او در سنه احدی

شیخ ابو الوفا ... و لیکن در غلبه کوکلند ...

وستین و مائتین بوده جنید الزمان گویند اصل وی از نهاوندست و منشأ وی بغدادست خواهر
زاده سری سقطی بود و مرید او روزی از سری پرسیدند که شیخ مرید را درجه پیر بلندتر باشد گفت
باشد و برهان ظاهرست که درجه جنید بالای درجه منست واو در سنه ثمان وتسعین و مائتین ٢٩٨ رفته
از دنیا صدیق ابن صدیق ابن صدیق رضی الله عنه و عنهم الارموی الاصل کسی که مفتاح خزاین عرش امین
کنوز فرش باشد صدیق است و پدرش و پدر پدرش نیز چنین بوده اند پس حسام الدین صدق دارنده
ابن صدق دارنده ابن صدق دارنده است راضی شود خدا ازوی و ازایشان و آن ارموی اصلست
المنتسب الی الشیخ المکرم نسبت وی بشیخ مکرمست گویند که مراد ازو شیخ ابو الوفاء البغدادیست
بما قال امسیت کردیا و اصبحت عربیا با آنکه گفت شبانگاهی کردم من کردی و بامدادی کردم من عربی یعنی
از جمله مناقب اوست که او در بعضی کسان وعظ طلب کردند از بهر استهزا آسش او در جواب گفت فردا
ان شاء الله شب رسول الله را علیه السلام در خواب دید و گفت یا رسول الله از من وعظ می خواهند و من
امی ام رسول الله علیه السلام گفت لاتخف ان شاء الله تجلی لک الاسم الکلیم المتعلق الی الهادی چون صبا
شد بجامع آمد و بر منبر رفت وعظی کرد که مردمان حیران بماندند و گفت امسیت کردیا و اصبحت عربیا
و این در عرب مثل است قدس الله روحه و ارواح اخلافه پاک کند خدا جان وی و جانهای مانده گان
فنعم السلف ونعم الخلف بهترین گذشته و بهترین مانده از نسب القت الشمس علیه ردائها او ازان نسبست که
آفتاب بر او افکنده است جامه پرورش و حسب ارخت النجوم لدیه اضواءها و حسب است که انداخته ستارها
پیشش روشنیهای خود لم یزل فناءهم قبلة الاقبال زایل نشود میدان ایشان از قبله توجه شدن یتوجه
الیها بنو الولاة توجه کنند بآن قبله فرزندان حاکمان و کعبة الآمال و زایل نشود از کعبه امید ماندن یطوف
بها وفود العفاة طواف کنند او را گروه خواهندگان لاتزال کذلک ما طلع نجم و ذر شارق زایل نشود از چنین
شدن مادام که می برآید ستاره و بدید آید بدید آینده لیکون معتصما لاولی البصائر الربانیین الروحانیین
السماویین العرشیین النوریین لفظ معتصم بفتح صاد یعنی قدوه و متمسک است یعنی تا آن شیخ حسام
الدین یا آن کتاب مثنوی مقتدی و مرشد باشد باصحاب بصیرتهای منسوب برب تعالی و بر ایشان روحانیت
غالب است و آنان که بر آسمان روند بقطع تعلق سفلیات و آنان که بانوار علم و معرفت و انا [illegible] می
خواهند که در دل مؤمنان جا کنند که قلب المؤمن عرش الرحمن و یا بالاتر از آسمان رفتند و آنان که بانوار
علم و معرفت و آثار عمل و عبادت منور شده اند السکوت النظار خاموشانند و نظر کننده الغیب الحضار غایبانند
بصورت و حاضرانند بهمت الملوک تحت الاطمار پادشاهانند زیر کهنه ها چنانکه تحت حجاب القوم طایفه

اخفاهم برداء العز اجلالا هم السلاطین فی اطمار مسکنة جرّوا علی الفلک الخضر اذیالا اشراف القبایل اصحاب الفضایل انوار الدلایل شیرنشان بیشها اند و خداوندان فضیلتها اند و نورهای دلیلها اند آمین یا رب العالمین این دعا بلا زوال وهذا دعاء لا یرد فانه این دعایست رد کرده نمی شود زیرا که دعاء لاصناف البریة شامل دعاییست برای صنفهای خلق شامل است والحمد لله رب العالمین وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وعترته عترة بمعنی نسب است الطیبین الطاهرین اجمعین وحسبنا الله ونعم الوکیل چون بتوفیق ملک وهاب شرح دیباچهٔ کتاب تمام شد پس ازین برای بیان حقایق بشرح نظم وابیات شروع کنیم اول این بدانکه بر ارباب عقول زاهره واصحاب قلوب طاهره روشن پیدا وظاهر هویداست که مقصود اصلی ومطلوب کلی از تألیف کتاب مثنوی وترکیب این جامع معنوی ارشاد جمیع طوایف عباد وتنبیه بر احوال مبدا ومعاش ومعادست ودر بیان مبدا با حالت بی ریب از تنبیه بر عوالم غیب چون حضرت عندیت احدیت که مبدا تعینات ومرجع مکونات چون حضرت علمیهٔ الهیه که قرارگاه اعیان ثابته است وچون عالم جبروت که مستقر ارواح مجرده است وچون عالم ملکوت که محل اکتساء خلعت اشباح لطیفه است وچون عالم مثال که برزخ در میان عوالم غیب وشهادتست واین حضرات وعوالم اماکن اصلیهٔ معهوده ومساکن مقدسه مألوفه است هر موجود که بعالم ملک وشهادت که منزل غربت ومحل کربت است از آنجا آمده اند ورجوع بآنجای کنند وساکنان این دار غربت طالبان آن دیار وصلت است اگرچه بعضی ندانند اما نوع انسان سفر در مسافرانست واین نوع انسان که خلاصهٔ موجودات است درحالت معاش وجد بمعاش سه فرقه اند اول فرقه آن طایفه است که وطن اصلی ومسکن حقیقی را بواسطهٔ مصالح دنیا ووجود دنیا وشرها فراموش نکرده اند لاجرم این طایفه فرقت وبیم گمان بموجب حب الوطن من الایمان دمی از یاد رجوع غافل نباشند واز ناله وفریاد واهل نشوند وفرقهٔ دوم آن گروه است که این خراب آباد وعالم کون وفساد را وطن اقامت کرده واز وطن اصلی غفلت نموده لابد این طایفه بتذکر محتاج اند وبتنبیه احتیاج دارند واین طایفه از نتیجه وعظ وارشاد ثمرهٔ رجوع معاد چینند وفرقهٔ سوم آن طایفه است که فریفتهٔ این جهان فانی ومغرور بمکر شیطانی شده اند واز وطن اصلی بکلی غافل واز مقام حقیقی تمام ذاهل گشته اند بلکه آن عالم باقی را نیست ونا پیدا وبی اصل ونا هویدا پنداشته اند طایفهٔ اول انسان کامل ومرشدان مکمل است از انبیا وطایفهٔ دوم زمرهٔ ارباب ایمان وقابل اکتساب عرفانست که محل ارشادند وارشاد را استعداد دارند وطایفهٔ سوم اهل کفر واصحاب طغیانست که قابل نعمت ایمان ومحل استعداد عرفان نیند ومقصود

مخاطبه طایفهٔ اول طایفهٔ دوم اند لاجرم خواجه کونین در رسول ثقلین را که مقتدای طایفهٔ اول است در سورهٔ علق ومایده امر بقراءة وتبلیغ وارد شد که اقرأ باسم ربک وبلغ ما انزل الیک وطایفهٔ دوم فرمان استماع وانصات واقع گشته در سورهٔ اعراف که گفت واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا کفار منکران در حقیقت کلام رب الانام است وایشان همچون ناکند انفاس ایشان از نفس رحمان است وچون اول کلمه که از قرآن مجید بر سرور کاملان نازل شد لفظ اقرأ بود چنانکه اکثر ارباب تفسیر بر آنند لاجرم در مثنوی که در حقیقت کلام الله را تفسیر معنویست ابتدا بکلمهٔ بشنو کرده شد بشنو این نی چون شکایت میکند لفظ چون درین محل با ماله است بمعنی کیف وهی کند مضارع است بمعنی حال زیرا لفظ هی اداة حالت وحرف با اداة استقبال اما وقتی که زاید نباشد مثل بکند ومراد از نی مرشد کامل وپیر مکمل است که در مقام نفی وجود بشریت ورفع قیود انانیت مانند نی است چنانکه نی تهی ودر تصرف نایی است وبا همچون قلم در دست کاتب که واسطهٔ تعلیم گشته است چنانکه ارباب اشارات ازین آیهٔ کریمه که اقرأ وربک الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان ما لم یعلم فهم این معنی کنند که واسطهٔ ظهور ستر مکتوم وذریعهٔ تعلیم جمیع علوم قلم وجود محمدیست وحضرت خواجه هم برین معنی اشاره فرموده آنجا که گفت اگر قلم نبودی دین را قیام نبودی وصلاح عیش روی ننمودی چنانکه قال علیه السلام لولا القلم لما قام الدین ولا صلح العیش ودر میان دو حدیث توفیق که اول ما خلق الله روحی واول ما خلق الله القلم همین بدین نکته ظاهر گردد لاجرم مرشد کامل نیز از خودی خود تهی شده واز وجود عارضی خالی گشته وهرچه صورتا بنای منست از نغمات والحان فی الحقیقه صادر از صاحب وی است همچنین مرد کامل مظهر ذات وصفات وبانی را دوازده سوراخست وهمچنان انسان را پنج حواس ظاهره وپنج حواس باطنه ویک قوهٔ نظریه ویک قوهٔ علمیه است وبعید نیست که حضرت مولوی باین نی خود را اشارت کند واز جدایی عالم غیب شکایت کند وباز برجوع آن طرف ارشاد وبشارت کند از جداییها حکایت میکند بیان شکایت یعنی از دوری یار قدیم واز جدایی وطن اصلی حکایت می کند که از مرتبهٔ غیب هویت ذات جدا گشته واز عالم استغنای دور افتاده است وبعالم ملک واهل شرع ودر مقام عقل وتکلیف رسیده است کز نیستان تا مرا ببریده اند مراد از نیستان عالم الهیت در نفیرم مرد وزن نالیده اند مراد از نفیر صدا وندای مرشد کاملست ومراد از مرد عقول واز زن نفوس سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق سینه که شرحه شرحه باشد از زخم فراق که او را بمن مناسبتی باشد یا از شرح سینه خویش خواهم بحکم الم نشرح لک صدرک منشرح شود تا بگویم شرح درد اشتیاق تا یعنی شرح درد اشتیاق یاد بگویم یا تا شرح کنم درد اشتیاق

خود را هر کسی کو دور ماند از اصل خویش ‌ هر کسی که از اصل خود منفصل و بعید شد باز جوید روزگار وصل خویش
طالب شود زمان وصل خود را پس عاقل را لازمست که دوری خود را از عالم لاهوت داند باز آن را وصول
جوید و بدانکه انسان عبارة از جوهر روحانی و امر ربانیست ‌ در این قالب ظلمانی و هیکل جسمانی نوعی از آن
که بدین قفس تن مبتلا گشت طاوس فردوس بود و جایش حظایر قدس و مجالس انس بود که قل الروح من امر ربی
و قدر سعادت وصال و اتصال نمی دانست تا از محبوب حقیقی اقتضا کرد که او را از خویش دور سازد و در بوته
محنت گدازد تا متوجه وطن اصلی و طالب کمال وصلی شود بکسب معرفت خدا و طاعات و جهاد اکبر و ریاضات
من بهر جمعیتی نالان شدم ‌ یعنی در هر جا و هر مجمع در داستان می کنم و بطریق وعظ و ارشاد سخن می گویم جفت
بدحالان و خوش حالان شدم ‌ یعنی مستمعان من دو طایفه‌اند ‌ هر کسی از ظن خود شد یار من ‌ هر کسی بر موجب ظن
خویش آواز سخن من شنود و بر ظنش معنی می دهد پس هر کسی که نزد او لیاز سه بقدر ظن و استعداد خود تحصیل کمال
کند و یا هر کسی از اهل طریقت ظن می برد که او قرین من شده است در مشاهده جمال الهی اما او نمی داند که
من مشغول بتجلی ذات گشتم و غافل از غیر ‌ از درون من نجست اسرار من ‌ که مراد اسراریست غریب و آثاریست
عجیب ‌ درین اشارتست بر آن معنی که در حالت استماع نغمات هر کسی را ذوق و وجد و حالات بقدر مدارج
سیر او باشد در مقامات ‌ حکایت شبلی شنید که مردی بازاری می گفت ما بقی عندنا الا واحد و گفت هل کان
ساعت الا واحد مکر در آن بهتر او در جلال و حدانیت متحیر گشته بود و همچنین روزی شنید که بقالی می گفت
الخیار عشرة بدانق نعره زد و گفت در این بازار که ده خیار یک دانگ بخرند آیا حال اشرار چگونه باشد اما نومیدی
شرط نیست ‌ سر من از ناله من دور نیست ‌ لفظ سر را چند معنی اطلاق می کنند اول لحظه بر و اطلاع باشد
و دوم آن لطیفهٔ ربانیه که خدا او را در دل نهاده همچون جان چنانکه گفته اند سر محل مشاهده است و روح
محل محبت و قلب محل محبت ‌ و سوم آن حال که پوشیده باشد میان خدا و بنده و هم آن لطیفهٔ ربانیه که
واسطه باشد میان دل و جان و ظاهر آنست که مراد درینجا معنی دوم است یعنی آن لطیفهٔ ربانیه از فریاد من
دور نیست که اثر و صفت بوی و موصوف داند ‌ لیک چشم و گوش را آن نور نیست ‌ یعنی حس ظاهر را قدرهٔ مشا
هده آن نور نیست یا حس ظاهر را آن نور نیست که ستر را ببیند و از ناله من دریابد زیرا ادراک آن بحس باطن
و بقلب باشد پس ازین خدمت مولوی را مناسب شد که حال روح و تن بیان کند ‌ تن ز جان و جان
ز تن مستور نیست ‌ زیرا مثال جان چون دریاست و مثال تن چون موجها با همچون رشته است با کلاه
و گفته اند همه ارواح فرع روح اعظم است و روح اعظم مظهر ذات خداست و یا روح همچون دست و تن همچون
آستین است ‌ لیک کس را دید جان دستور نیست ‌ یعنی هر تن پرست را بدیدن جان دستور نیست بی جان

انبیا

انبیا و اولیا همچون تن از کسی مستور نیست اما منکران را دیدن جان میسر نیست چنانکه حضرت حق در حق
رسول الله علیه السلام در سورهٔ اعراف فرموده است و تریهم ینظرون الیک و هم لا یبصرون لاجرم دیدن
انبیا و اولیا را چشم اندرونی می باید و بدان ای سالک دین و طالب یقین که ترا بصدای بلند گویدکه ابتدای
قصهٔ من آنست که بشنیدی یعنی در نیستان با برگ و ساز و سبز دراز و در بند خویش و مستی بودم نیستم
بتیغ از تن بر داشتند و بندم از بند جدا ساختند چون دل از یار و دیار بر داشتم و سینه از جمیع خیالات خالی
ساختم مراد آت من حاصل گشت اگرچه بی سر شدم چندین دیدم و دیدم اکنون تا چشم بر فرمان یار دوختم
و خانهٔ دل بهوای او از اغیار پرداخته ام و با سوز او در آتش ساخته آغاز قصهٔ من اینست و حقیقت تو
آنکه درینجا تا ترک آب و گل نکنی و تا مستی بتیغ مجاهده نینداری سر بر قبول و تاج رضا نیابی و تا از خود
بهوا جدا نشوی شایستهٔ حضرت خدا نباشی اما انجام کار نی بغیر سوختن در آتش عشق نباشد ‌ حکایت
حسین منصور را پرسیدند که نهایت عشق چیست گفت سه روز واقف احوال من باشید همان روز او را
آویختند و روز دوم سوختند و روز سوم خاکسترش بر باد دادند حقیقت خویش از انجام نی بر گیر اگرچه تا که دل سوخته
آتش کش داری بدانی که ‌ آتش است این بانگ نای و نیست باد ‌ این آواز نی همچون آتش سوزنده و گرم
و همدم است محل قابل را و بموجب و ما ینطق عن الهوی باد نیست پس در تو تاثیر کند و اگر آتش عشق در دل نداری
تا در تو آن آتش اثر کند نیستی و فنا حاصل کردن می باید چنانکه می فرماید ‌ هر که این آتش ندارد نیست باد ‌
هر که این آتش نیست می باید که نیست و فانی گردد تا که بنیستی و فنا آن آتش را حاصل کند چون حضرت
مولوی گفت که بانگ نی آتش است پس ازین بیان کند که آن آتش چه آتش است ‌ آتش عشق است
کاندر نی فتاد ‌ یعنی این آتش بحکم یحبهم و یحبونه و بموجب فاحببت ان اعرف آتش عشق الهیست از جانب خدا
در نی یعنی در دل پیر کامل افتد سوزش آوازانست و بدانکه جوشش عشق جذبه ایست که او را گاهی تخمی
گویند و لذا گفت ‌ جوشش عشقست کاندر می فتاد ‌ درین اشارتست بر آن که محبت بر همه ساریست که
از خروش نی تا بجوشش می از محبت خالی و توالد حیوانات و بقاء حیات و نظام عالم و انتظام بنی آدم
بمحبت است چون بیان کرد که عشق عاشقان از محبت الله است پس ازین بیان کند که اهل او کیست
نی حریف هر که از یاری برید ‌ واز دوست دور شد و دوری را دانست و یا لایق مصاحبت نی آنست که
از اهل هوا و هوای نفس بری باشد ‌ پردهایش پردهای ما درید ‌ این اشارتست بمراتب سلوک که
بموافقت پیر و طالب رفع حجاب باشد از چشم سالک ‌ همچو نی زهری و تریاقی که دید ‌ آنانکه مستغرق طلب
و ضالند و ترمست تجلی جمال پردهای نی هستی آنان را زیاده می کند و سرهای نهان را گشاده و از زهر همچو زهاند

و بوجال رسانند و آنان که معرض از زیارت‌اند و مستقبل اغیار آنان را سبب بُعد و عناد باشد پس موجب را
سبب قربت و معرض را سبب بُعد لاجرم نی نسبت با بعضی زهر است و با بعضی تریاق همچونی دمساز
و مشتاق کردید یعنی پیر طریقت و مرشد آمدست مصاحب و یار پیر حقیقت و مشتاق طالب حضرت است
و دوستی او را نیست ندامت و تأسف بموجب آیت سورهٔ حم الزخرف الاخلاء یومئذ بعضهم لبعض
عدو الا المتقین چون حال نی را بیان کرد پس ازین مقال او را گوید نی حدیث راه پرخون می‌کند
یعنی سخن از طریق پرخطر می‌گوید قصه‌های عشق مجنون می‌کند و حکایات عشق دیوانگان خدای کند چون معلوم
شد که راه خدا پر خطر و صعب است پس ازین بیان کند که فهم اسرار نغمات و ادراک اخبار مشکلات جز ارباب
مشاهدات و اصحاب حالات نکند محرم این هوش جز بیهوش نیست یعنی محرم عقل معاد آن کس باشد که عقل
معاش او نباشد زیرا مناسبت می‌باید چنانکه مر زبان را مشتری جز گوش نیست یعنی مقالات را شنونده
و فهم کننده گوش است در غم ما روزها بیگاه شد خدمت مولوی بای سخن تعریض نصیحت کند بقوم بصورت
بیان احوال خود یعنی کار ما در غم نایافت اسرار ایام و روزگار ضایع و بی وقت گشت پس محرمیت نیافتیم و در
غم او عمر را در باختیم لاجرم بقیهٔ عمر ما در سوز و گداز است چنانکه می‌گوید روزها با سوزها همراه شد از در دنیا یافت
روزها با حرارت قرین گشت روزها گر رفت گو رو باک نیست یعنی اگر روزگار بغفلت گذشت از رفتن او غم
نیست پس ازین بتضرع و زاری در مناجات باری می‌گوید تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست که بحکم جذبهٔ من
جذبات الرحمن توازی عمل الثقلین یک جذبه و عنایت تو بهتر از عبادهٔ بسیار درین سخن تسلیه است ناکامان و غا
و ارشاد دست بحیر ایشان را اگر شما در ضلال و غفلت گذشته است بقیهٔ عمر را در ندامت مگذارید بلکه
دست مرشد بگیرید و از و همت بجویید و خدا را تضرع و زاری بکنید تا بمقاصد برسید و بدانکه شاربان شراب
تحقیق و عاملان اسرار طریق سه طائفه‌اند بعضی از جرعه مست شوند و بعضی هزار دریا بیکدم در کشند و از تشنگی
هل من مزید گویند و بعضی کاملان که بی روزی‌اند که بهر عذری از طلب باز مانند این سه طائفه را اشاره کند
هر که جز ماهی ز آبش سیر شد این بمنطوقش اشارتست بطائفهٔ اولی و بلفظ ماهی اشاره می‌کند بطائفهٔ ثانیه
یعنی اما ماهی را از آب سیری نیست هر که بی روزیست روزش دیر شد این اشارتست بطائفهٔ ثالثه
یعنی هر که گرسنه و خالیست روز او دیر و دراز می‌آید یا هر که بی‌نصیب است از عشق در ظلمت و غم است
روز او دیر و طویل می‌آید در نیابد حال پخته هیچ خام چنانکه نابینا اختلاف الوان و لطائف صور جهان
از طریق بیان فهم نمی‌کند و پخته آنست که بریاضت و مجاهده نضج یافته باشد و خام او رفته پس سخن
کوتاه باید والسلام خدمت مولوی چون تنبیه بر کمالات اهل کرد و تحریض بر طلب وصل و اشاره کرد براینکه با

که خیر الکلام ما قل و دل

یافته قانع گشتن از قصور همت است و از قلت معرفت و عذر آوردن که بیشتر از اوقات ضایع گذشت
و روز طلب بیگاه شد مقبول نیست پس بر طالب و سالک لازمست که چون قدم در راه طلب بنهد
اول بند تعلقها را بشکند بند بگسل باش آزاد ای پسر بند بگسل تا ازین بند کی اغیار بیرون آیی و آزاد
باش تا بند کی یار را شایی که دوست بند بشرکت دیگری نمی‌خواهد که الشرکة عیب چند باشی بند سیم و
بند زر اگرچه طالب را نقد وجود می‌باید باختن اما کار را بتدریج می‌باید ساختن از برای این اول از بند سیم و
زر بیرون آمدن فرمود و بلفظ پسر خطاب کرد تا معلوم شود که در بند سیم و زر بودن مقام طفولیت است
و علامت عدم رجولیت است و عدم رجولیت که اصل سیم و زر سنگ و خاکست و طفلان را با خاک بازی شد و در
مثل آمده است التراب ربیع الصبیان و دیگر اشارتها می‌نماید بران معنی که کرده‌اند بیت مبتذل چه شود راه زرهگاب و رنیت
تو خواه مصحف و سجاده گیر و خواه نماز مجردان که بشرط یگانگی رفتند بهر دو کون نکردند چشم همت باز بتخصیص بنقد
بعالم شهادت که اسفل جمیع عوالم است و تنگ ترین همه عالمهاست سبب حرمان از فیضان بحر فیاض الهی
و موجب خسران در مصادفت فضل نامتناهی است چه فیض و فضل از حضرت عزت دریاییست بی‌نهایت
و طالبان بمثابهٔ تشنگان متوجه بآن دریا و آنها که معتبر عوالم اند بمنزلهٔ صاحب ظروف و اوانی اند مقید باد بی
چون صاحب کوزه و کاسه و مقید با علی چون خداوند سبو و خم لاجرم هر کس از ان بحر بی ساحل نصیبی بقدر ظروف و
اوانی خویش حاصل کند گر بریزی بحر را در کوزه‌ای این نثر هست چند گنجد قسمت یک روزه‌ای لفظ چند
سؤالست و لفظ قسمت یک روزه جواب و همه جواب شرطست لاجرم درین راه مستسقی دریا آشام می‌باید
باکاسه و کوزه و خم و سبو تشنگی او ننشیند پس ظروف و اوانی مقیدات بشکند و خود را در دریا
اندازد آب سبو در جوی ریزد و آب جو بحر آمیزد و هم جوینده را می‌باید که کوزهٔ چشم از شراب حرص خالی دارد
تا از ان دریا پر شود آنکس که هنوز کوزهٔ او بیش از قسمت یکروزه نپذیرد قطره‌ای از ان بحر زخار در ان کوزه
نگنجد چنانکه می‌فرماید کوزهٔ چشم حریصان پر نشد کس که کوزهٔ چشم او حرص پرست از ان دریا پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد یعنی چنانکه اگر صدف از آب دریا پر باشد قطره از باران نیسان در درو راه
نیابد و از درو در بهم نماند پس از نیسان رحمت قطرات محبت در صدف دل وقتی چکد که از تعلق
اغیار خالی باشد و بجلیهٔ قناعت حالی بود تا گوهر ولایی از کنج القناعة کنز لا یفنی در یابد هر کرا جامه
ز عشقی چاک شد درین اشارتست بر آنکه قرب طریق اتصال بحضرت ذی الجلال عشق است
یعنی کوزه و صدف را از حرص و عیب کلی پاک کردن کسی را دست دهد که جامهٔ هستی و تن پرستی بدست
عشق چاک کردن تواند پس هر کس که چنین شد او ز حرص و عیب کلی پاک شد زیرا هستی سبب حرص دنیا

وعیب انقباضست پس کسی را که محبت الهیه غالب باشد و آن از معاصی تایب و لباس اخلاق ذمیمه را
بدر رود و بجای او اخلاق حمیده آرد و جامهٔ فاخر را بدر کند و عبای اهل فقر بپوشد تا ظاهر او با باطن موافق باشد
و او از حرص و جمیع عیوب پاک شود و چون بیان کرد که سبب خلاصی و موجب سعادت عشق است که بیا
بحکم اقبال توی گشت پس بطریق التفات عشق را خطاب کرد شاد باش ای عشق خوش سودای ما
عشق خود عین شادیست باین سخن زیادتی او خواهد ای طبیب جمله علتهای ما که عشق الهی طبیب حاذق
روحانیست امراض قلبیه را محو کند ای دوای نخوت و ناموس ما چون نخوت یعنی تعظیم و تکبر و ناموس یعنی
عار و تکبر در طریقت حجاب قویست آنها را افراد بالذکر کرد اگرچه در اجمال علتها مندرج بود ای تو افلاطون
و جالینوس ما این دو طبیب ماهر و کامل بودند در طب جسمانی چنانکه عشق حاذقست در طب روحانی از آن
جهت عشق را باین دو تعبیر کرد و درین دو بیت بعضی را از آثار عشق بیان می کند که بسیاری از رذایل و
عیوب که از امراض مهلکهٔ قلوب است بواسطهٔ عشق دفع شود و بعضی را از اصول صفات ذمیمه که نخوت و
ناموس است بتصریح ذکر کرد چنانکه گفتیم و اول کسی که نخوت ورزید ابلیس بود چنانکه رب العباد در سورهٔ اعراف
و صاد از ابلیس حکایت می کند قال انا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین اما آدم و حوا در حد و زلت
سکت و رزیدند چنانکه خالق سما و قاف در آیت سورهٔ اعراف حکایت می کند قالا ربنا ظلمنا انفسنا
الآیه لاجرم از همه رادستی و چون اول اثر عشق مجازی آنست که از نخوت و ناموس خلاصی دهد چنانکه گاهی
پادشاهی از عشق غلامی غلامی اختیار کند از عشق حقیقی برین قیاس معلومست که چونست پس ازین
خدمت مولوی اشاره می کند که مشابهت عشق باین دو طبیب تمام نیست جسم خاک از عشق بر افلاک شد
طبیبان هرگز قادر نیستند که اجسام بر افلاک برند لکن عشق سبب عروج بر اعلی معارج ارتقاست و موجب
صعود بر اقصی مدارج اعلاست چنانکه رسول الله صلی الله علیه و سلم در شب معراج بر آسمانها بعشق الهی عروج کرد
و عیسی علیه السلام بعشق پرستی رخت هستی بسوخت همچون آفتاب عالمتاب منزلش فلک شد و همچنان
ادریس علیه السلام کوه در رقص آمد و چالاک شد یعنی طور در ظهور عشق چون از تجلی خدا نور دید برقص آمد و چالاک
شد هیچ طبیب نادر نیست که کوه را بجنباند و برقص آرد عشق جان طور آمد عاشقا که سبب حرکت کوه
طور عشق جمال رب غفور بود طور مست و خر موسی صاعقا طور از شراب طهور از آن تجلی و نور مست شد
و از مستی او درهم بپراکند که موسی بیهوش در افتاد چنانکه خالق طور تعالی در آیت سورهٔ
اعراف گوید فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا و خر موسی صعقا چون کشف این اسرار نازکی و لطافت دارد و این راز جز
با محرمی همراز و همدمی دمساز در میان نمی توان آورد و لذا حضرت مولوی گفت با لب دمساز خود گر جفتمی

اکر مقاد

اگر مقارن کمال بودمی و قابل استماع مقال دیدمی همچو نی من گفتنیها گفتمی اسرار خفیه را کشف کردمی چون
اهل وصلت را اشاره کرد پس ازین اهل فرقت را بیان می کند هر که او از همزبانی شد جدا همچو بلبل که
از بلبلان جدا باشد و دوری از روی ما بی زبان شد گرچه دارد صد نوا یعنی گنگ و لال می شود بدانکه درین
دو بیت ترغیبست بمصاحبت اهل الله و باستماع کلام ایشان اما حال عوام عجب است که طبیب یهودی را
اعتماد کنند و نبض و بهره را بهمه نفس و شیطان را تعلیم کنند دین و ایمان را اعتماد و اعتقاد نکنند اما این چندان
عجب نیست زیرا که اسرار الهیه خزینهٔ خداست خزینه دار بسیار نباشد حکایت سمنون در طریق محبت ذوفنون
بود در مسجد شونیزیه با جمعی نشسته وعظ می فرمود نظر در اهل مجلس کرد همه را نظارگی دید و هیچ مستمع نیافت
تفرقه از غفلت جمع بخاطر او رسید روی بقندیلهای مسجد کرد و گفت با شما می گویم آتش نفس او در نهاد قندیلها
افتاد همه برهم زدند و افسرده قول آن بزرگ خرد گشتند و یحیی بن معاذ رازی روزی بر سر منبر آمد خلقی بسیار
دید جمع آمده مستمعی در ایشان نظر کرد قابلی ندید گفت ما را فرموده اند که باکسی سخن گوی و آن کس حاضر نیست
این بگفت و فرود آمد پس نی ای دمساز نفس نمی زند و عاشق بی همراز سخن نمی گوید چنانکه بلبل بی دیدار گل
غلغل نمی کند و لذا حضرت مولوی گفت چونکه گل رفت و گلستان درگذشت یعنی چون گل طلب و
گلستان رغبت نباشد نشنوی زان پس ز بلبل سرگذشت یعنی بلبل طریقت گوینده نشود و درین تنبیه
است که وقت توبه را ضایع کردن و فرصت تربیت شیخ را فوت کردن نمی باید چنانکه رسول الله صلی
الله علیه و سلم فرموده هلک المسوفون قالوا من هم یا رسول الله قال من قال سوف اتوب چون حضرت مولوی
بیان کرد که وصول بجمال سبب عشق است پس ازین تعلیم کیفیت عاشقی می کند که عاشق چنان می باید که بموتوا
قبل ان تموتوا عمل کرده باشد و از خودی خود منقطع شده و بجز معشوق چیزی دیگر نبیند زیرا جمله معشوقست و
عاشق پرده یعنی تو از او یکی اوست بلکه در حقیقت همه اوست پس تا پردهٔ هستی عاشق از میان بر
نخیزد جمال باکمال معشوق از پس پرده پیدا نیاید زنده معشوقست و عاشق مرده زیرا هستی تو عاریت و او بی او حقیقت
است پرده یعنی را از میان برداشتن می باید و این پرده جز بسطوت تجلی و حدت عشق زایل نشود لاجرم می گوید
گر نباشد عشق را پروای او یعنی اگر عاشق خواهد که بقوت خود بعالم معشوق رسد نتواند زیرا این بی مدد عشق
مثال این چنان بود که مورچه از هند قصد مکه کند بپای خویش و از آنکه رسیدن محال بود اما خود را بر بال کبوتری
تعبیه سازد ببرکات حرکات اجنحهٔ او ممکن بود که برسد پس کسی را که مدد عشق نرسد او چو مرغی ماند بی پر وای او
آنکس همچون مرغی بماند بی پر و بال وای او را چون کشف اسرار بسیار گشت گویا غیرت رازداری باز گردید
گفت چه الطریق بیهوشی می سپاری و هوش را بیش و پس نداری لاجرم خدمت مولوی جواب داد که من چگونه هوش

وارم پیش و پس هوش را بر پیش و پس داشتن کار کیست که متصرف مملکت وجود عقل باشد اما بی دلی
را که از غلبات محبت محکوم تجلی نور یار باشد پروای این کار نباشد چون نباشد نور یارم پیش و پس یعنی اگر نور
یار پیش و پس من نباشد من نتوانم که عقل را پیش و پس دارم و ما پیش ازین عقل را در پیش و پس داشته
بودیم و راز را با کس ناگفته اما عشق جمال یار دل ما را صفا داد که آینهٔ تجلی شد صفا روی یا آفتاب آورد تقاضا
شعاع او شود عشق خواهد کین سخن بیرون بود یعنی ظاهر شود آینه غماز نبود چون بود اگر منکری اعتراض کند که
این آینه همه را حاصل است و آفتاب را مقابل با وجود آن صاحب آینهٔ اهل حیرت و آینهٔ او غماز نیست
جواب آنست که آینه جانت زان غماز نیست یعنی آینهٔ جانت دانی چرا غماز نیست زانکه زنگار از رخش
ممتاز نیست یعنی آینهٔ دل را از زنگار تعلقات ماسوی پاک نکرده پس بر مقتضای کلام رسول الله صلی
الله علیه وسلم صقالة وصقالة القلب ذکر الله دل را پاک کردن می باید حکایت عاشق شدن پادشاه بر کنیزک
و خریدن پادشاه آن کنیزک را و بیمار شدن کنیزک و تدبیر شاه در معالجهٔ او بشنوید ای دوستان این
داستان در صورت داستانست نه در حقیقت خود حقیقت نقد حال ماست آن زیرا از بیان هر قصه
حصه است پس غرض ارباب حقایق حکایات خلایق نیست بود شاهی در زمانی پیش ازین در زمان
ماضی ملک دنیا بودش و هم ملک دین یعنی پادشاه دین پناهی و از مراسم سلطنت آگاهی بود اتفاقا
شاه شد روزی سوار او از برای شاه و خواص کیست و از شکار چیست در آن قصه مذکور خواهد شد
بیت من شاهباز قدسم از لامکان رسیدم بهر شکار صیدی در خاک آرمیدم با خواص خویش از بهر شکار
چنانکه رسم شاهانست یک کنیزک دید شه بر شاه راه بر راه بزرگ و طریق عام شد غلام آن کنیزک جان شاه
یعنی عاشق شد مرغ جانش در قفس چون می طپید مرغ جان شاه در قفس تن اضطراب می کرد داد مال و آن کنیزک را
بخرید و بوصال صوری رسید چون خرید او را و برخوردار شد در بر او گشت آن کنیزک از قضا بیمار شد زیرا در دنیا
هیچ راحتی بی جراحتی نباشد چنانکه آن یکی خر داشت پالانش نبود تا با او انتفاع کند یافت پالان گرگ خر را
در ربود پس کار جهان بی نقصان نباشد کوزه بودش آب می نامد بدست مثال دیگر ست و ضمیر نامدست
به یکی آب را چون یافت خود کوزه شکست یعنی یکی را کوزه بود و آب بدست نیامد چون آب یافت کوزه اش
بشکست چون مقصود حضرت مولوی از قصه صورت حکایت نیست بلکه حصه و نصیحت است لاجرم عادتش
چنین است که در هر قصه که شروع کند چون بعضی از قصه بگوید در آن قصه بحصه و نصیحت اشاره کند باز بقصه شروع
کند و برخی از قصه بگوید باز بحصه و پند تنبیه کند باز بقصه عودت کند چون باین دو بیت حصه را بیان کرد باز بحکایت
رجوع کرد شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست یعنی از هر طرف گفت جان هر دو در دست شماست یعنی جان من و

جان کنیزک جان من سهلست جان جانم اوست زیرا او جانست دردمند و خسته ام درمانم اوست
چنانکه گفته اند شفاء القلوب لقاء المحبوب هر که درمان کرد مر جان مرا یعنی کنیزک را و را جان گفت از روی
لطافت و لفظ مر بمعنی لام جاره است برد گنج و در و مرجان مرا تجنیس است یعنی آنکس ببرد خزینه و لؤلؤ و مر
جانم جمله گفتندش که جان بازی کنیم همه طبیبان بشاه گفتند که جان بازی و اهتمام بکنیم فهم گرد آریم و انبازی کنیم
فهم را جمع کنیم و با هم که شرکت و معاونت و اتفاق و مظاهرت کنیم هر یکی از ما مسیح عالمیست هر خسته را دوا
بلکه مرده را احیا می کنیم هر الم را در کف ما مرهمیست آن طبیبان بغفلت و غرور چنین سخنها گفتند گر خدا خواهد
نگفتند از بطر بسبب فرح و نشاط را بطر گویند یعنی آن طبیبان از محبت شاه چنان مغرور و مسرور گشتند که
ان شاء الله تعالی نگفتند پس خدا بنمودشان عجز بشر عادة الله چنین است که مغرور را عجز بشری فی عاید میش
خدا طبیبان را عجز بنمود ترک استثنا مرادم قسوتیست یعنی مقصدم ترک ان شاء الله انسانرا قساوة قلب و
سختی دل است نی همین گفتن که عارضی حالتیست یعنی ترک استثنا بدل نا گفتن است و گفتن زبان
بزبان گفتن است بلکه گفتن بدل گفتن است چنانکه ای بسا نا ورده استثنا بگفت یعنی بزبان جان او با جان
استثنا جفت یعنی از دل فراموش کنند و نظر خدا بدلست قال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله
لا ینظر الی صورکم واموالکم بل ینظر الی قلوبکم واعمالکم اما این طبیبان را ازان طایفه نبود که بدل ان شاء
الله گویند و لذا علاج ایشان کارگر نشد هر چه کردند از علاج و از دوا چون طبیبان ان شاء الله را از دل و
زبان ترک کردند خدا ایشانرا عجز بنمود که هر علاج که کردند گشت رنج افزون و حاجت ناروا مرض کنیزک
زیاده و حاجت نامقبول گشت آن کنیزک از مرض چون موی شد یعنی ضعیفش بنهایت رسید چشم شه
از اشک خون چون جوی شد یعنی خون می گریست که چشمش جوی اشک خون شد از قضا سرکنگبین
صفرا فزود یعنی بتقدیر خدا اثر برخلاف مزاج شد که سرکنگبین قطع صفرا نکرد با وجود که قاطع صفراست
بلکه افزون کرد روغن بادام خشکی می نمود ترطیب دماغ نکرد با وجود که مرطب بود بلکه یبوست
افزود از هلیله قبض شد اطلاق رفت اگرچه عمل مزاجش اطلاق و اسهال بود آب آتش را مدد شد
همچو نفت آب آتش را نکشت بلکه همچون نفت افزون کرد ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجهٔ کنیزک بر پادشاه
و روی آوردن پادشاه بدرگاه خدا و در خواب دیدن پادشاه مبشر غیبی را و یافتن طبیب الهی و عاشق
شدن او دست و عجز آن حکیمان را بدید حکیم قادر طلبید پا برهنه جانب مسجد دوید یعنی بتذلل و خضوع
و تنزل و خشوع علی وجه الاستعجال بتضرع و ابتهال بحضرت ذی الجلال و ملک متعال آورد رفت در مسجد سوی
محراب شد بسوی محراب رفت برای نماز و نیاز سجده گاه از اشک شه پر آب شد زیرا تضرع و گریه کرد در نیا

تنبیه است که حاجت را از خدا خواستن می باید نه از اهل دنیا چون بخویش آمد ز غرقاب فنا غرق در
یای فنا شده بود و کوکوی الله را حالی دید چون از آن حال بخویش آمد خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا
یعنی پس از تضرع و دعا زبان مدح و ثنا بحضرت خدا کشاد که ای کمینه بخششت ملک جهان کردی احسان
تو سلطنت جهانست درین اشارتست که ملک دنیا نزد خدا اندک است من چه گویم چون تو می دانی
نهان یعنی تویی عالم السر والخفیات پس لازم نیست که من بر تو عرض حاجات کنم ای همیشه حاجت ما را پناه
ور و اکنتیم دیگر ره بار دیگر ما غلط کردیم راه لفظ بار دیگر یا باول متعلق است یعنی بار دیگر این حاجت ما را
پناه شو یا باخر متعلق است یعنی بمقتضای بشریت چند بار خطا کرده ایم این بار نیز خطا کردیم علاج را از طبیبان
ظاهر خواستیم لیک گفتی گرچه می دانم سرت پس از لفظ گفتی تا تمام بیت مقول قول است یعنی اگرچه بحکم علمه
عن السؤال لکن گفتی که رمگ عن السؤال حاجت بنقل و قال زود هم پیدا کنش بر ظاهرت یعنی بموجب فرمان تو زاری لازمست که
فرموده ای اگرچه بر توی دایم آغاز زود هم پیدا کنش بر ظاهرت آن سر را پیدا کن بر ظاهر تو این فرمان در
سورهٔ مؤمن است وقال ربکم ادعونی استجب لکم چون بر آورد از میان جان خروش چون آن شاه
از میان جان زاری نمود و آواز گریه آمیز آورد اندر آمد بحر بخشایش بجوش دریای احسان الهی بجوش آمد که
آن شاه را در میان گریه خوابش در ربود یعنی در میان گریه و زاری خواب بر بیداری غلبه کرد دید در خواب
او که پیری رو نمود یعنی شاه در خواب پیری دید درین تنبیه است که از تن غافل شدن و بخواب رفتن لازم
رفتن می باید تا حکم الهی روی نماید گفت ای شه مژده حاجاتت رواست آن پیر شاه را در خواب گفت
گر غریبی آیدت فردا ز ماست او را بیگانه مبین چونکه آید او حکیم حاذقست ماهرست در حکمت صادقش دان
که امین و صادقست بقول او اعتماد کردن را لایقست پس سخن او را اعتقاد کن در علاجش سحر مطلق را ببین
در علاج آن حکیم سحر مطلق را ببین در مزاجش قدرت حق را ببین بموجب گفت ... در مزاج
آن حکیم قدرت خدا را ببین چون رسید آن وعده گاه و روز شد وعده گاه که فردا بود چون آن رسید
آفتاب از شرق اخترسوز شد یعنی آفتاب بر آمد و اختران را محو کرد بود اندر منظره شه منتظر و بر راه ناظر تا ببیند
آنچه بنمودند سر یعنی در خواب قاعده حرف با در لفظ ببیند حرف استقبالست و این با مضموم باشد اگر اول
مضارع مضموم باشد مثل بکند و یا اول مضارع حرف یا باشد مثل ببیند و یا حرف میم باشد مثل بمیرد و این با مکسور
باشد اگر اول مضارع مفتوح باشد مثل بداند و بشناسد و اگر اول مضارع همزه باشد پس از دخول این با واو
نافیه و میم نافیه همزه را یا قلب کنند مثل بیفتد و نیفتد و میفتد دید شخصی فاضلی پرمایه که سیمای او بخیر و نیکی گوا
هی کردی آفتابی در میان سایه همچون آفتاب بود در ظهور و نورانیت می رسید از دور مانند هلال یعنی

پیر ضعیف

پیر ضعیف و مردی نحیف بود یا از دوری همچون هلال می نمود نیست بود و هست بر شکل خیال امر خیالی
چنین می باشد نیست وش باشد خیال اندر روان گرچه چنین است اما تو جهانی بر خیالی بین روان
سخ تو او را مبتا همه کارهای خلق عالم دان بر خیالی صلحشان و جنگشان صلح و جنگ اهل جهان
و ز خیالی فخرشان و ننگشان یعنی همه کارهای ایشان مبنی بر خیال است و هرچه جز خداست خیال باز وال یخ
همه اهل دنیا بلکه اطفال طریقت را در بدایت حال جز بشیر خیال غیبی نتوان پرورد چنانکه حکایت شیخی در
خدمت خواجه یوسف همدانی بتعجب میگفت که در خدمت شیخ احمد غزالی بودم بر سفرهٔ خانقاه با صحاب
طعام میخورد از خود غایب شد بعد از ساعتی چون بخود آمد گفت این ساعت پیغمبر علیه الصلوة والسلام
دیدم که آمد لقمه در دهان من نهاد خواجه یوسف فرمود تلک خیالات تربی بها اطفال الطریقة آن خیا
لاتی که دام اولیاست اولیا گرفتار آن خیالاتست در عالم مثال عکس مه رویان بستان خداست
عکس اسما و صفات حضرت خداست که ایشان مظاهر واقع شده اند بدان ای عزیز که میان عالم ارواح
و عالم اجسام عالمی دیگر هست که آنرا عالم مثال گویند و هر فیضی که از عالم لاهوت و جبروت و ملکوت نزول
میکند و بعالم اجسام می رسد بواسطه این عالم میرسد و جمال نور مطلق درین عالم ادراک توان کرد ازین جهة
عالم لاهوت و جبروت و ملکوت در غایت نورانیت و لطافتست و عالم اجسام در غایت کثافت و
کدورت و ظلمت و عالم مثال از طرفین با این دو عالم مناسبتی و مشابهتی دارد ازین جهة که اجسام و
صور و اشکال در وی مرئی می شود بعالم اجسام مناسبتی دارد و از آن جهة که اجسام لطیفه است بعالم ار
مشابهتی دارد و این عالم مثال را دو مرتبه است مرتبهٔ تقید و مرتبهٔ اطلاق ازین جانب که بطرف عالم
ملک تعلق دارد آن را درین مرتبه خیال مقید می گویند و از آن جهة که بطرف عالم ارواح تعلق دارد آنرا درین
مرتبه خیال مطلق خوانند و معانی در مرتبهٔ اطلاق مطابق اصل باشد اما در مرتبهٔ تقید گاه مطابق باشد
و گاه غیر مطابق بجهت صحت دماغ و مزاج و انحراف و اختلال آن خیالی را که در خواب دید اضغاث و
احلام نبود بدان ای طالب خدا که رؤیا بر هشت قسم است آفاقی و انفسی و هر یک ازین دو منقسم است
بدو قسم پس هشت باشند و یکی آفاقی و انفسی بهم مختلط و یکی حدیث نفس و یکی معنوی و حدیث نفس با او ممتزج
و یکی اضغاث و احلام قسم اول از آفاقی آنست که شخصی قضیه از قضایا که در زمان ماضی بر سر او گذشته
آنرا در لباس یا غیر لباس در خواب ببیند و معبر کامل تعبیر کند که در زمان ماضی در فلان وقت فلان قضیه
بر سر تو گذشته و او بگوید بعینه چنین بود و قسم دوم از آفاقی آنست که کسی در خواب دید که شخصی آمد و آبی
آورد و بعد از چند روز یا چند سال دید که آمد و آبی آورد و گاه باشد که استر آورد و این غلط گاه باشد که از

از طرف رائی باشد بجهت کدورت باطن و قلت صفا نتواند آنرا بعینه دیدن و گاه باشد که صفا داشته
باشد ولیکن بسبب عدم صحت دماغ یا انحراف مزاج یا ضعیف صورة باشد و قسم اول از انفسی آنست که
شخصی در خواب دید که گرگ یا روباه یا گربه بپیش آمد اگر گرگ بیند صفت طمع باشد و اگر روباه بیند حیله باشد و اگر
گربه بیند صفت حقد باشد و قسم دوم از انفسی آنست که سالک نور بیند یا تجلی واقع شود و قسم پنجم از آفاقی و
انفسی بهم آنست که سالک گاه باشد که فی الجمله بقیهٔ اوصاف و اخلاق ذمیمه در نفس او مانع باشد دران
حال که بآن صفت موصوف باشد بطرف حق میل کند و خاطر را از کثرت علایق و عوایق فارغ سازد بقدر
فراغت خاطر در دل صفائی پدید آید بقدر صفا از وقایع حوادث عالم شهادت در دل او عکس کند چون صفت
اخلاق ذمیمه و صفای باطن دران جمع باشد لاجرم صورتی بیند ذو جهتین قسم ششم که حدیث نفس است
آن اینست که رائی در امری از امور نفس بغایت راغب باشد دران حالت صورتی خوب که مناسب آن
باشد در عالم مثال در پردهٔ خیال جلوه کند قسم هفتم که معنوی و حدیث نفس بهم ممتزج است که سالک گاه
باشد که ترک تعلق جسمانی و تتبع کرده باشد و ازان جهت آینهٔ دل او بقدر نفی خواطر صفائی یافته باشد
و بواسطهٔ بقیهٔ اخلاق ذمیمه اثر حدیث بآن ضم شده معنی مرکب بیند قسم هشتم اضغاث و احلامست که بآن
اعتبار نیست ٭ در رخ مهمان همی آمد پدید ٭ یعنی خیالی که پادشاه در خواب دیده بود در طلعت مهمان همان
غیبی مشاهده بود این مرتبه درجهٔ اوست از ولایت که عین رؤیا واقع شود ٭ شه بجای حاجبان فا پیش رفت ٭
لفظ فا چون و برای تحسین لفظ است یعنی چون آن مهمان غیبی نموده شد پادشاه خود بجای دربانان
پیش رفت و بالذات استقبال فرمود ٭ پیش آن مهمان غیب خویش رفت ٭ تفسیر پیش رفت ٭ هر دو بحری
آشنا آموخته ٭ یعنی شاه و طبیب الهی هر دو یک دریا بودند در عالم ارواح آشنایی آموخته بودند یا دو بحر
بودند شناوری آموخته ٭ هر دو جان بی دوختن بر دوخته ٭ هر دو را اتصال صوری آن اتصال معنوی بود و از
گفت معشوقم تو بودستی نه آن ٭ آن شاه بآن مهمان گفت معشوقم تو بودستی نه آن کنیزک ٭ لیک کار از کار خیزد
در جهان ٭ که عشق او بحکم المجاز قنطرة الحقیقة بوصل تو سبب شد ٭ ای مرا تو مصطفی من چون عمر ٭ خطاب بطبیب الهیست
از برای خدمتت بندم کمر ٭ یعنی چنانکه عمر ایمان آورد و نماز را از آغاز اظهار کرد و رسالت مصطفی را
صلی الله علیه وسلم اظهار ٭ من نیز همچو عمر سبب ظهور تو شوم در جهان چون آن شاه دلپذیر در نظر پیر ادب را
رعایت کرد و آنرا خدمت ٭ از حق شد توفیق و بمقصد رسید ٭ اما آن طبیبان چون ترک ادب کردند و انشاء
الله نگفتند علاج ایشان مزاج کنیزک را ضرر کرد پس حضرت مولانا باین تقریب ٭ بیان ادب را داد ترتیب و
گفت **از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها بیان کردن وخامت**

ضررهای بی ادبی از خدا جوییم توفیق ادب ٭ تا بحکم قول رسول الله صلی الله علیه وسلم ادبنی ربی واحسن تادیبی
مؤدب شویم و مهذب و برعایت اوامر و نواهی ٭ و سنت رسول الهی اهل تصوف شویم که گفته اند التصوف
کله ادب ٭ بی ادب محروم گشت از لطف رب ٭ پس صوفی بی ادب صدر نشین صفه صفا نباشد ٭ **بیت**
مایهٔ دولت که برادر است ٭ پایهٔ رفعت بجز ادب است ٭ بجز ادب نیست در دل ابدال ٭ بجز ادب نیست ذات
اهل کمال ٭ بی ادب تنها نه خود را داشت بد ٭ بی ادب همین بخود ضرر نمی کند ٭ بلکه آتش در همه آفاق زد ٭ و ضرر
او بهمه اهل عالم برسد زانکه از سنن خداست چون از قومی یکی بدی کند و دیگران خاموش شوند عذاب
بر جمله می آید چنانکه ٭ مایده از آسمان در می رسید ٭ یعنی بنی اسرائیل که قوم موسی است ایشانرا مایدهٔ خدا که
نام اوست من و سلوی از آسمان می رسید بی صداع و بی فروخت و بی خرید بی صداع کسب و بی بیع و
شری بلکه محض فضل خدا چنانکه رب العزة در سورهٔ بقره فرمود وانزلنا علیکم المن والسلوی ٭ درمیان قوم
موسی چند کس ٭ یعنی از بنی اسرائیل بعضی بی ادبان ٭ بی ادب گفتند کو سیر و عدس ٭ لفظ کو در ینجا بکاف عجمیست و لفظ
مفرد است ترکی یعنی ایشان امتثال فرمان باری ٭ و بنعمتهای او شکر گذاری ٭ نکردند که فرموده بود یا بنی
اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم بلکه با وجود خوان آسمانی بی ادب سیر و عدس خواستند چنانکه درین
سوره مذکور است واذ قلتم یا موسی لن نصبر علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها
وقثائها وفومها وعدسها وبصلها ٭ منقطع شد خوان و نان از آسمان ٭ یعنی نعمت نازل شده ازان جا ٭ ماند رنج زرع
و بیل و داسمان ٭ لفظ مان ضمیر متکلم مع الغیر است یعنی مبتلا بزراعت و حصاد گشتیم ما همه مردمان پس معلوم شد که
ضرر بی ادب بهمه آفاق می رسد ٭ باز عیسی چون شفاعت کرد حق ٭ دلیل دیگر است که ضرر بی ادب بهمه آفاق
می رسد عیسی فاعل لفظ کرد است و شفاعت مفعول او و لفظ حق مرهونست بمصراع ثانی یعنی وقتی که اصحاب عیسی
گفتند یا عیسی خدای تو می تواند که از آسمان بر ما مایده انزال کند عیسی شفاعت و دعا کرد پس خدا ٭ خوان
فرستاد و غنیمت بر طبق ٭ چنانکه در آخر سورهٔ مایده مذکور است و روایت کنند که آن مایده روز یکشنبه نازل
شده بود ازان نصاری آنرا روز عید کردند و فرمان الهی این بود که بخورند و ببرند و ادخار نکنند اما گستاخان
فرمان نکردند چنانکه می فرماید ٭ باز گستاخان ادب بگذاشتند ٭ ترک ادب کردند ٭ چون گدایان زلها برداشتند
یعنی بخوردن قناعت نکردند بلکه هم خوردند هم بردند ٭ لابه کرده عیسی ایشانرا که این ٭ در بعض نسخ لفظ کرده عیسی
متقدم است ٭ دایمست و کم نگردد از زمین ٭ یعنی عیسی علیه السلام تضرع و تعیین کرد که این نعمت دایمست و ناقص
نمی شود ٭ بدگمانی کردن و حرص آوری ٭ شوخ طبعی کردن و حرص و طمع آوردن کفر باشد پیش خوان مهتری ٭ و
زان گدارویان نادیده ز آز ٭ از حرص و طمع آن در رحمت بر ایشان شد فراز ٭ بالا و بسته و همچنین

از بی ادبی باشد چنانکه می فرماید ابر بر ناید پی منع زکات و باران نی بارد و می آید برکات و ز زنا افتد
وبا اندر جهات دادن زکات ادب مالست و ترک زنا ادب عیال پس کسی که زکات ندهد و زنا
بکند بی ادبی کرده باشد و بشومی او برکت نماند و عقوبت آید چنانکه ابن عمر رضی الله عنه روایت کند قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ماظهرت الفاحشة فی قوم قط حتی اعلنوا بها الا ابتلوا بالطواعین والاوجاع
التی لم تکن فی اسلافهم الذین مضوا ولا نقص قوم المکیال والمیزان الا ابتلوا بالسنین وشدة المؤنة وجور
السلطان وما منع قوم الزکوة الا منعوا القطر من السماء ولولا البهایم لم یمطروا ولا نقض قوم العهد الا سلط
الله علیهم عدوهم من غیرهم فاخذوا بعض ما فی ایدیهم وازکب مرویست اذا رایتم القطر قد منع فاعلموا
ان الناس قد منعوا الزکوة فمنع الله ما عنده واذا رایتم الوباء قد فشا فاعلموا ان الزنا قد فشا هرچه بر تو آید
از ظلمات و غم و از قساوه دل آن زبی باکی و گستاخیست هم اگر تفحص احوال خویش کنی همه آفت که بتو رسد
بسبب او را در خود ببینی چنانکه حضرت خدا در حق اشقیاء فرمود من عمل صالحا فلنفسه ومن اساء فعلیها وما ربک
بظلام للعبید هر که بی باکی کند در راه دوست یعنی کسی که با ادب و احتیاط نباشد در راه خدا او زن مردان شود و
نامرد او بود زیرا چون کسی بخواهد که اجابت داعیان خدا کند و کسی را که در صورت صلاح باشد بی ادب
بیند دل او از سلوک نفرت کند و می ترسد که همچنین بی ادبی کند پس آن شخص بی ادب قطع طریق کرده
باشد حکایت مریدی پیش ابو یزید آمد شخصی را بصلاح مدح کرد ابو یزید با آن مرد بزیارت آن شخص رفت
ابو یزید آن شخص را دید که آب دهان را بجانب قبله انداخت ابو یزید گفت این ادب ظاهر شریعت را رعایت
نمی کند باطن او را که رعایت کند باز گردید و با او صحبت و ملاقات نکرد و مردی کسی را بصلاح گفته بود
از بهر زیارت او بسجد کوی او آمد و با جدی او منتظر شد چون آن کس آمد اول پای چپ را بمسجد نهاد و آن
مرد با او ملاقات نکرد و گفت این ادب آمدن خانه دوست نمی داند دیگر احوال با کجا می داند لاجرم خدمت
مولوی پس ازین احوال اصل ادب را بیان می کند از ادب پر نور گشتست این فلک یعنی فلک که فرمان بر
شد بنور آفتاب و ماه و انجم منور گشت و ز ادب معصوم و پاک آمد ملک یعنی ملک که مطیع فرمان شد معصوم
و پاک و مجرد گشت تو نیز اگر رعایت ادب کنی بنور الهی منور و پاک و مطهر شوی بد ز گستاخی کسوف
آفتاب گویند که این اشارتست بان کسوف که در عهد عمر واقع شد وقتی که شتر خویش را طلب کرد بی آنکه
بیش تاثیر کرد و عمر بر بخیر آفتاب منکسف شد اگر سوال کنی که در حدیث وارد است ان الشمس والقمر آیتان
من آیات الله لا ینکسفان لموت احد ولا لحیاته ازین مفهوم می شود که کسوف از بهر چیزی نباشد ما جواب می
دهیم که حدیث از بهر رد زعم کسانست که گفته بودند که کسوف از برای موت کسی و یا حیات کسی مبعوث بس

این ولالت می کند که کسوف از بهر چیزی نباشد شد عزازیلی ز جرأت رد باب یعنی وقتی که خدا فرشتگان را
فرمود تا آدم را علیه السلام سجده کنند همه سجده کردند ابلیس امتناع کرد و گفت انا خیر منه لاجرم ابلیس از جرأت و
جسارت مردود حضرت شد ملاقات پادشاه با آن طبیب الهی در خوابش بشارت داده بودند ملاقات او
دست بگشاد و کنارانش گرفت یعنی پادشاه دست بگشاد و آن طبیب الهی را در آغوش گرفت همچو عشق
اندر دل و جانش گرفت و آن را در دل و جان جا کرد دست و پیشانیش بوسیدن گرفت یعنی شاه
بوسیدن جای و راه او شروع کرد و پرس پرسان می کشیدش تا بصدر شاه بپرسیدن احوال بکشید آن
طبیب را بصدر خانه چنانکه رسم کریمانست گفت گنجی یافتم آخر بصبر پس مرید را می باید که احوال طریقت را
از پیر بپرسد و چون پیر را در طریقت کامل بیند آنرا محبت و تعظیم کند و گنجینه اسرار الهیه داند چنانکه
آن شاه چنین کرد پس ازین آن شاه با این حکیم خطاب کرد گفت ای هدیه حق و دفع حرج ای نخوه
الهی و دافع مشقت معنی الصبر مفتاح الفرج مراد و مصداق الصبر مفتاح الفرج یعنی من در مشقت و عنا
بودم بصبر و شکیبایی ترا یافتم و بفرج و صفا رسیدم الصبر مفتاح الفرج در نزد من محقق شد ای لقای تو جواب
هر سوال یعنی ای که لقای تو عین جوابست بی مقال مشکل از تو حل شود بی قیل و قال گویا تفسیر مصراع
اولست ترجمانی هرچه ما را در دلست بیان کنی هرچه در دل ماست زیرا حال خواص آنست که ما فی الضمیر را
بی مقال می داند و جوابش می دهند حکایت مردی گفت زاهدی را دیدم در بادیه و نه ادو کوزه
نداشت من در دل خود گفتم چگونه می شود حال این کس در بادیه آن کس بمن التفات کرد و گفت یعلم
ما فی انفسکم فاحذروه من ازگونه اندیشه خود پشیمان شدم آن کس گفت هو الذی یقبل التوبة عن عباده
ویعفو عن السیئات دستگیری هر که پایش در گلست دستگیر و ظهیر آنکسی که عاجز باشد حکایت دو کس را
با یکدیگر خصومت افتاد یک کس لشکری بود و دیگری رعیت آنکه رعیت بود زخمی برد و دندان پیش لشکری
را بشکست لشکری بدو تعلق کرد و او را بنزدیک امیر شهر می برد گذر ایشان بر خواجه ذو النون افتاد
مردمان گفتند بنزدیک ذو النون در رویم چون بخدمت او درآمدند و آن حال گفتند ذو النون دندان آن
مرد برداشت و باب دهان تر کرد و بر جای آن نهاد و دعا کرد حق تعالی دندان وی را استوار گردانید هم ذو
از خصومت خلاص یافتند مرحبا یا مجتبی یا مرتضی با تشابی آمدی ای برگزیده و پسندیده و رضا یافته
شده لاجرم پس از انبیاء کرام علیهم السلام گزیده انام اولیاء عظام است ان تغب جاء القضا ضاق
الفضا اگر تو غایب شوی قضا بیاید و فسحت میدان تنگ شود پس چون اولیا و صلحا غایب شوند خلق
را بلا نازل گردد حکایت بود در خدمت مولوی که سلطان العلمات در اثنای وعظ پادشاه بلخ را کر

خوارزمشاه است و استادش را که امام فخر الدین رازی است خطاب کردی و آیینه وار حال هر یکی
کما کان نمودی و ایشان ازین تعریض و راست گویی او تنگ دل و رنجیده شدندی آخر ارباب نفاق شاه را گفتند
بهاء الدین محمد خلق بلخ را بخود راست کرده است و با مر معروف خود را مشهور کرده می نماید که درین چند
روز قصد تخت سلطان خواهد کردن و کافهٔ عوام بلخ متفق اند خوارزمشاه درین تحریم شد آخر قاصدی
پیش سلطان العلما فرستاد که اگر مملکت بلخ را شیخ ما قبول می کند تا بعد الیوم پادشاهی و ممالک و عساکر
ازان او باشد و مرا دستوری دهد تا با قلیم دیگر روم که در یک اقلیم دو پادشاه نشاید و اگر سلطنت این عالم
بما ایثار کند لطفی عظیم و کرم عمیم خواهد بودن چون قاصد تبلیغ رسالت کرد سلطان العلما فرمود که بخدمت
سلطان الاسلام سلام برسان و بگو که ممالک ملک فنا و عساکر و خزاین دنیا و تخت و بخت این جهان لایق
شاهانست ما درویشانیم مملکت و سلطنت چه مناسب حال ماست ما بخوشدلی تمام سفر کنیم و روز جمعه
مجلس وعظ کرد و در اثنای کلام گفت ای ملک ملک فانی بدان و آگاه باش که سلطانی و من هم سلطانم ترا
سلطان الامرا گویند و مرا سلطان العلما خوانند همانا که سلطنت و پادشاهی تو موقوف یک نفس است
هم پادشاهی و سلطنت من وابستهٔ یک نفس است چون آن نفس تو از نفس تو منقطع شود نه تو مانی و نه تخت
و بخت و اعقاب و انساب تو خاتم و اما چون نفس ما از نفس برآید انساب و اولاد ما که اوتاد الارض
اند تا قیام قیامت خواهند بودن حالیا من خود می روم اما معلوم باد که در عقب من لشکر جرار تاتار رسد
و آن اقلیم خراسان اگر تو و اهل بلخ را شربت تلخ مرگ چشاند و خدمت ملک را از ملک خود بصد هزار درد و
دریغ دوری گشته چون حضرت سلطان العلما از بلخ هجرت نمود و بسوی بغداد عزیمت فرمود آنچه گفته
بود واقع شد انت مولی القوم من لایشتهی تو خداوند قومی هر که نمی خواهد ترا قد یردی کلا بل لم ینته
بتحقیق بهلاک شود اگر منتهی نگردد و ازین سیرت رجوع نکند چون گذشت آن مجلس و خوان کرم چون فراغ
حاصل شد از کلمات و احوال که در ابتدای ملاقات می شود از خوردن و آشامیدن طعام معنوی و غذای
روحانی که کرم است دست او بگرفت و برد اندر حرم تا آن طبیب الهی کنیزک را ببیند و مرض او را اندر
و علاجش سازد **بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند** قصهٔ رنجور و رنجوری بخواند
بعد قصهٔ کنیزک و مرض را بگفت بعد ازان در پیش رنجورش نشاند پس ازان طبیب را پیش کنیزک بنشاند
تا احوال و اعراض او را و اسباب مرض او را تشخیص کند رنگ رو و نبض و قاروره هم بدید یعنی آن طبیب الهی
احوال کنیزک را در ظاهر بدید هم علاماتش هم اسبابش شنید علامت و سبب او را شنید پس دریافت عشق او
محبت دانست گفت هر دارو که ایشان کرده اند یعنی این طبیبان ظاهر علاج که کرده اند آن عمارت

نیست ویران کرده اند یعنی علاج ایشان مخالف مرض بود زیرا درد جان را طبیب تن دوا نکند مرشد ناقص
نیز همچون جاهل است و درین اشارتست که اهل علوم ظاهره مرض قلب را علاج نمی کنند بلی بی خبر بودند از
حال درون علاج پس از تشخیص مرض می باید ایشان بی خبر علاج کردند استعیذ بالله مما یفترون من پناه
می گیرم بخدا ازان چیز که ایشان افترای کنند یعنی مرض دل را مرض تن گفتند و این عین افتراست
دید رنج و کشف شد بر وی نهفت ای طبیب الهی مرض را دید و آن را معلوم شد پوشیده کرد رنجش از عشق
است لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت درین اشارتست که طبیب کاتم السر می باید رنجش از صفرا و از
سودا نبود که اسباب مرض گفت بوی هر هیزم پدید آید ز دود حکم کل اناء یترشح بما فیه بوی هر
هیمه و درخت پیدا شود چون در آتش بسوزد دید از زاریش کو زار دلست آن طبیب دید از زاری آن کنیز
او زار دلست نه زار تن تن خوش است و او گرفتار دلست بزرگترین رنجها رنج دلست چنانکه می فرماید
عاشقی پیداست از زاری دل حرف یا در دو جا مصدریه است نیست بیماری چو بیماری دل چون دل
بیمار شود همه اعضا بیمار گردد زیرا دل رئیس جمیع اعضاست علت عاشق ز علتها جداست مرض عشق
مرض دیگرست عشق اصطرلاب اسرار خداست یعنی چنانکه گردش افلاک و باقی احوال و احکام و اوضاع نجوم
با صطرلاب معلوم می شود همچنین اسرار الهیه و احکام اسما و صفات بعشق پیدا گردد اگر معترض گوید که عشق
مجازی چگونه اصطرلاب اسرار الهیه باشد جواب می گوییم که عاشقی گر زین سر و گر زان سرست یعنی عشق
خواه مجازی باشد و خواه حقیقی عاقبت ما را بدان شه رهبرست که المجاز قنطرة الحقیقة گفته اند هرچه گویم
عشق را شرح و بیان بتفصیل زبان چون بعشق آیم خجل باشم ازان یعنی چون مبتلای عشق شوم شرمسار
باشم از شرح و بیان خویش چنانکه کسی وصف بوی گل را بگوش شنیده باشد و آنرا بزبان خویش دیگران را
شرح و بیان کند چون گل را ببوید از گفتهٔ خود پشیمان گردد و همچنین کسی لذت انگبین را شنیده باشد آنرا
بزبان وصف و بیان کند چون انگبین را بچشد از بیان خود شرمسار شود گرچه تفسیر زبان روشن گرست
روشن کننده است لیک عشق بی زبان روشن ترست یعنی تفسیر عشق بزبان حال واضح ترست
که گفته اند لسان الحال انطق من لسان المقال چون قلم اندر نوشتن می شتافت یعنی قلم که در نوشتن سرعت می کرد چون بعشق
آمد قلم بر خود شکافت یعنی چون بعشق آمد پاره پاره شود از خود عقل در شرحش چو خر در گل بخفت
یعنی عقل در شرح عشق عاجزست شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت یعنی بظهور خویش خود را بیان کند
چنانکه آفتاب آمد دلیل آفتاب و گفته اند **مصرع** بآفتاب توان یافت که آفتاب کجاست گر دلیلت
باید از وی رو متاب یعنی اگر ترا دلیل روشن می باید و دلیل را احتیاج داری روی متاب از آفتاب

ازوی آن سایه نشانی می دهد یعنی اگرچه از سایه بوجود آفتاب استدلال توان کرد اما مشاهدهٔ آفتاب
بی طلوع او نباشد پس تعریف عشق بطریق مقال بمنزلهٔ تفهیم آفتابست از ظلال شمس هر دم نور جانی می دهد
که مشاهدهٔ نور باویست سایه خواب آرد ترا همچون سمر سایهٔ ماسوای خدا خواب وغفلت آرد ترا همچون افسانه
چون برآید شمس انشق القمر یعنی آفتاب حقیقی که خداست تجلی می کند انوار دیگر محو ومضمحل شود حکایت
ذوالنون مصری را پرسیدند که الله تعالی را چگونه شناختی گفت اورا بدو شناختم واگر نشناختمی وارکان معرفت
چیست هیبت وحیا وانس وعارف عارف نبود تا آنگاه که حال وی چنان گردد اگر ملک سلیمان بدو
دهند طرفة العین از حق الله تعالی غافل نگردد خود غریبی در جهان چون شمس نیست یعنی غریب در جهان
همچون آفتاب نیست واین نزد اهل بصر وبصیرت روشن است شمس جان باقیست کورا امس نیست
یعنی شمس جان ذات بنا که مراد ذات خدا است که منزه است از زمان مطلقا خواه امس باشد وخواه مسا
شمس در خارج اگرچه هست فرد یعنی آفتاب ظاهر در خارج فرد است همچون خدای توان هم مثل وتصویر کرد
یعنی تصویر نظیر آفتاب ظاهر معتبر است اما ذات خدا را تصویر تعدد میسر نیست بلکه تجلیات الهیه متعدد
باشد شمس جان کو خارج آمد از اثیر یعنی مثل خدا اگر شمس کردیم از ضیق عبارت وقصور اشارتست
چه وجود خارجی شمس محسوس ومشاهدات وافراد او در ذهن بی نهایت اما شمس جان که مراد
خدا است از فلک خارجست نبودش در ذهن ودر خارج نظیر آن را نیست در ذهن ودر خارج نظیر
در تصور ذات او را گنج کو یعنی بگو گنج کجا که ذات خدا را گنج کو تا در آید در تصور مثل او تا ازین
جهت تصور بمتصور مطابق شود بدان ای طالب فایق چون میان پیر حاذق ومرید صادق همان طریقه
معشوق وعاشق است وحال عاشق آنست که در هر ذره جمال دوست بیند واز هر موجودی نام او شنود
پس با وجود ذکر لفظ شمس خدمت مولوی را یاد شمس تبریز بخاطر آمد وگفت چون حدیث روی شمس
الدین رسید ونوبت او شد شمس چارم آسمان سر درکشید آفتاب که در فلک چهارم است سر درکشید و
بحجاب رفت واجب آید چونکه آمد نام او چونکه نام او مذکور شد واجب است شرح کردن رمزی از انعام او
سلطان الفقرا مولانا شمس الدین تبریزی در بیست وششم جمادی الآخر سنه اثنی واربعین وستمائة رسید ابتدای
حکایت او نیست که او در شهر تبریز مرید شیخ ابوبکر تبریزی بود وآن بزرگ دین در ولایت وکشف القلوب
یگانه زمان خود بود وشمس الدین تبریزی را مقامات وکرامات ومراتب وحالات بدانجا رسیده
بود که از آن عالی تر می جست ودرین طلب سالها گرد عالم می گشت تا بدان مشهور شد که پرنده شمس
خواند ندی مگر شبی سخت بی قرار شده بود در مناجات می گفت خداوندا می خواهم که از محبوبان مستور

خود یکی بمن بنمایی خطاب رسید که آنچنان شاهد مستور که استدعای کنی فرزند سلطان العلماست گفت
خدایا دیدار مبارک او را بمن بنمای جواب آمد که چه شکرانه می دهی فرمود که سر را الهام آمد که با قلیم روم
رو تا بمقصود برسی پس بصدق واخلاص بروم آمد چون بشهر قونیه وصول یافت در خان شکر فروشان
نزول کرد روزی بر در خان نشسته بود مگر خدمت مولانا از مدرسهٔ پنبه فروشان بیرون آمده وبر
استر سوار شده واز آنجا عبور می کرد مولانا شمس الدین برخاست وپیش مولانا دوید ولگام
استر را محکم بگرفت وگفت ای صراف عالم بگو که محمد رسول الله بزرگست یا بایزید مولانا خبر داده بود که
از هیبت آن سؤال گویا که هفت آسمان از همدیگر جدا شد وبر زمین فرو ریخت وآتش عظیم از باطن
اندرون بجمجمهٔ دماغ زد واز آنجا دیدم که دودی تا ساق عرش بر آمد خدمت مولانا جواب داد که محمد
مصطفی علیه السلام سرور انبیا واولیاست وبزرگواری از آن اوست چه جای بایزید است شمس تبریزی
گفت پس چه معنیست که مصطفی علیه السلام سبحانک ما عرفناک حق معرفتک می فرماید وبایزید ما اعظم
شانی وانا سلطان السلاطین می گوید خدمت مولوی فرمود که بایزید را تشنگی از جرعه ساکن شد
ودم از سیرابی زد وکوزهٔ ادراک او از آن مقدار پر شد وآن نور بقدر روزن خانهٔ او بود اما حضرت
مصطفی را علیه السلام استسقای عظیم بود وتشنگی در تشنگی وسینهٔ مبارکش بشرح الم نشرح لک صدرک ارض
الله واسعه گشته بود لاجرم دم از تشنگی زد وهر روز در استدعای قربت زیاده بود وازین دو دعوی
دعوی مصطفی علیه السلام عظیم است از بهر آنکه بایزید چون بحق رسید خود را پر دید وبیشتر نظر
نکرد اما مصطفی علیه السلام هر روز بیشتر می دید وبیشتر می رفت انوار عظمت وقدرت وحکمت حق را
یوما فیوما زیاده می دید ازین روی ما عرفناک حق معرفتک گفت چون مولانا این جواب بگفت مولانا
شمس الدین نعره بزد وخدمت مولوی از استر فرود آمد ودست مولانا شمس الدین را بگرفت وپیاده بمدرسه
خود آورد ودر حجره آمدند تا چهل روز تمام هیچ آفریده را راه ندادند وبعضی گویند سه ماه تمام از حجره بیرون
نیامدند منقولست که مولانا فرمود چون مولانا شمس الدین از من این سؤال کرد دیدم که از فرق سرم دریچه
باز شد همان ترک تدریس وتذکیر کرده بتقدیس قدوس وبمطالعهٔ الواح ارواح مشغول شد وچون آن صحبت
وانقطاع کلی وخلوت از حد گذشت کافهٔ خلق قونیه بجوش آمدند ومحبان ویاران از غیرت وحسد در هم
شدند وهیچ کس را معلوم نبود که او چه کس است واز کجاست مگر شبی در نظر مولانا نشسته بود در خلوت شخصی
از بیرون آهسته اشارت کرد تا بیرون آید فی الحال برخاست وبمولانا گفت که بکشتنم می خوانند پس بیرون
رفت وغیبت نمود قریب ماهی طلب می کردند اثر پیدا نشد که چه شد چنانکه مولوی بعد موت نمود چه جای خفر

صوفست و صوفی منسوب بصوف یعنی لابس صوفست پس اهل تصوف را صوفی گفتند زیرا بیشتر این طایفه صوف یعنی پشم می پوشند خست را از نسیه خیر دبیستی نسیه نقد را نیست کند پس کسی که وقت خود فوت کند نقد عمر را تلف و ضایع کند گفتمش پوشیده خوشتر سر یار یعنی در جواب گفتم جانا سر یار از اغیار نهفته بهتر است یعنی احوال سلوک طریق خدا مستور گفتن بهتر است خود تو در ضمن حکایت گوش دار نه بتصریح زانکه خوشتران باشد که سر دلبران یعنی آن بهتر است که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران تا از اغیار پوشیده بماند گفت مکشوف و برهنه بی غلول باز جان بگفت ظاهر و عریان و بی خیانت و بی دزدیدن باز گو دفعم مده ای بو الفضول یعنی خبر یار را فاش بگو پرده بر دار و برهنه گو که حق این بیت تمثیل قول جانست می نخسپم با صنم با پیرهن که پیراهن و لباس در میان من و معشوق حجابست و او را در کنار گرفتن و در اغوش کردن را مانعست پس اسرار الهیه و احوال طریقت را و حالات خویش و کرامات شمس تبریزی را بی حجاب بگو خدمت مولانا در جواب می گوید گفتم ار عریان شود او در عیان و برهنه گردد نی تو مانی نی کنارت نی میان یعنی اسرار یار را فاش بگویم و آن عریان شود تو هلاک شوی و طرف و وسط تو محو و نیست گردد که این را طاقت بشریه تحمل نکند آرزو میخواه لیک اندازه خواه مراد را طالب شو اما بمقدار و اعتدال زانکه هم کداخود در لایق خدمت پادشاهی نباید دیر بر نتابد کوه را یک برگ کاه برنمی دارد کوه را یک ورق کاه پس بار کوهی ببرگ کاهی نشاید کشید لاجرم سر الهی را هم رتبه هر کس گفتن می باید و هر کس بتصرف کلی را طالب شدن نمی باید ازین کلام و جواب معلوم شد که خدمت مولوی درین کتاب احوال سلوک خود را و کرامات شمس تبریزی را بیان می کند اما در صورت قصه غیر آفتابی کزوی این عالم فروخت یعنی آفتاب که اوست این عالم را نور و ضیا اندکی گر پیش آید جمله سوخت اگر اندکی نزدیک شود همه را بسوزد مثلا آفتاب عالمتاب که در فلک چهارمست اگر بفلک سوم فرود آید همه را از تابش بسوزد آفتاب حقیقی که خداست بیش ازین است کما قال النبی علیه السلام ان الله تعالی سبعین الف حجاب لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه لاجرم از کشف حجاب ترسیدن می باید فتنه و آشوب و خونریزی مجو که اظهار اخبار عشق و ابراز اسرار دوست اینها را بکند مثلا اگر در وصف شمس تبریزی تفصیل کنم عوام انکار کنند و انکار ایشان سبب حرمان شود پس کار ما همچون خونریزی ایشان گردد بلکه انکار سبب هلاک شود

حکایت عارف چلبی که پسر سلطان ولد است در جمعیتی بود از ناگاه سماع بر خواست و چلبی دران دم شور عظیم شد و دران میان خواجه بود دران وقت بجای خنده و فشارات می کنت کسی

علیه السلام کشته بود خدمت مولوی را بخدمت او چندان محبت بود که بعد از غیبت ایشان هر که بدروغ خبری بدادی و گفتی که مولانا شمس الدین را فلان جا دیدم در حال دستار و فرجی مبارک خود را بعشق ایثار کردی و شکرانه دادی و بسی شکرها کردی و شکفتی روزی شخصی خبر داد که مولانا شمس الدین را در دمشق دیدم چندان بشاشت نمود که تفصیلش میسر نیست هرچه از دستار و فرجی و کفش و موزه بود بوی بخشید عزیزی از یاران گفت با شد که او دروغ خبر داد خدمت مولانا فرمود برای خبر دروغ او دستار و فرجی دادم اگر خبرش راست بودی بجای جامه جان می دادم و خود را فدای او می کردم این نفس جان دامنم بر تافته است درین وقت جان بسیار تافت و دامن عشق دامنم محکم گرفته است بوی پیراهن یوسف یافته است که از لفظ شمس بشمس تبریزی انتقال کرد که برای حق صحبت سالها یعنی جان می گوید مرا از برای حق صحبتهای پیشین باز گو حالی از آن خوش حالها که میان شمس تبریزی و تو واقع شد تا زمین و آسمان خندان شود که ذکر این حال سبب شادمانی و باکامرانیست عقل و روح و دیده صد چندان شود اگرچه ذکر العیش نصف العیش است اما ذکر این حال تمام عیش است لا تکلفنی فانی فی الفنا یعنی من جواب دادم و گفتم بیان آنچنان حال از طریق مقال بر من تکلیف مکن که وجود من خوبی بخرقانست کلت افهامی فلا احصی ثنا فهمهای من کلیل و عاجز شد احصاء و ثنا نمی کنم بدان که در هر مرتبه فهمی باشد از آن جهت افهام گفت بصیغه جمع کل شیء قاله غیر المفیق یعنی هر کلامی که غیر هشیار بگوید ان تکلف او تصلف لا یلیق اگر تکلف کند و از خود چیزی نماید و تصلف کند و لاف زند زیبا و سزاوار نباشد لاجرم من چگویم یک رگم هشیار نیست همه اجزای من مست است شرح آن یاری که او را یار نیست یعنی بی نظیر است و بی قرین شرح این هجران و این خون جگر از تتمه جوابست این زمان بگذار تا وقت دگر باشد که اجابت افتد قال اطعمنی فانی جایع یعنی باز جان گفت شرح صفات او غذای روحانیست پس بخوران مرا من گرسنه ام و اعجل فالوقت سیف قاطع استعجال کن که وقت شمشیر برنده است باقی نیست او را ضایع مکذران

حکایت عزیزی گفت حال اهل دنیا عجب است که اگر درمش ضایع شود غم خورد با وجود که آن درم را خود تحصیل کرده است و دیگر کسب کردن میسر است و اگر آن درم نباشد چیزی از او فوت نشود اما عمر که گوهر گرانمایه و بی مانندست پیوسته ضایع می شود و بتعلل می گذرد و از آن غم نمی خورد صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق یعنی صوفی ابن الوقت باید که وقت خود را ضایع نکند و از توبه و طاعت و از حضور و عبادت غافل نشود نیست فردا گفتن از شرط طریق زیرا وقت تو اینست و آن را ضایع کردن نمی باید چنانکه گفته اند دی رفت و نمی آید فردا باعتماد نشاید حال نیز نمی پاید تو مگر خود مرد صوفی نیستی که در ابتدای سلوک توبه و عمل را تاخیر می کنی و راس المال که وقت تست ضایع می کنی بدانکه تصوف در لغت پوشیدن

طاق آن مردک ابتر رای دیو و بجلی نمود جلبی بخشم چشم بدان ابتر حرکت را نگاهی بکرد جهان سالت
آهی کرده فرو افتاد و حال بر وی بگشت و غلامانش فریاد ها کردند و در جلبی که ده بخانه الخ بر در
نی الحال جان تسلیم کرد بیش ازین شمس تبریزی مگو لفظ بیش بیاد بربیست یعنی زیاده ازین ندارد
آخر از آغاز گو یعنی این معارف الهیه و علوم لدنیه را با احوال شمس تبریزی را نهایت نیست از آغاز قصه
بگو و تمام این حکایت باز گو یعنی حکایت پادشاه و کنیزک را تمام کن خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه
باکنیزک جهت دریافتن رنج کنیزک گفت ای شه خلوتی کن خانه را این طبیب الهی شاه را گفت
ای شاه تنها بکن خانه را دور کن هم خویش و هم بیگانه را یعنی چنان خلوت کن که جز من و بیمار در خانه کسی
نماند کس ندارد گوش در دهلیزها یعنی هیچ کس گوش در دهلیز های خانه نکند و سخن ما را نشنود تا پرسم زین
کنیزک چیزها شاه سخن آن طبیب الهی عمل کرد خانه خالی ماند و یک دیار نی پس شاه فرمان طبیب را
بجای آورد لاجرم تسلیم مرید مر شیخ چنین می باید چنانکه گفته اند ینبغی ان یکون المرید فی التسلیم کالمیت
نی ید الغسال جز طبیب و جز همان بیمار نی پس آن طبیب شروع کرد به پرسیدن احوال از کنیزک نرم
نرم گفت شهر تو کجاست یعنی بلطف ملاطفت پرسید لاجرم مرشد نیز می باید که مرید را بی رفق و کبر در ابر اهل
نفس را چون بخت کبر بند قساوه او زیاده شود و عناد کند که علاج اهل هر شهری جداست این سخن خالی
از حکمت نیست زانکه هوای هر دیار مناسب مزاج اهل او و مخالف باشد و اندر آن شهر قرابت کیست از اقربای
تو کراست خویشی و پیوستگی با چیست یعنی اتصال قرابتی و محبتی تو با چیست دست بر نبضش نهاد و
یک بیک لفظ یک بیک هر دو است باز می پرسید از جور فلک یعنی آن طبیب الهی دست خود بر نبض کنیزک
نهاد و یک بیک از جور فلک پرسید تا ببیند که در ذکر کدام دیار و از یاد کدام یار در مزاج او انحراف و در
نبضش اختلاف پیدا شود و در دل او کدام خار خلیده است هویدا گردد زیرا اطلاع بحال دل بکار ریت که مکلف
چون کسی را خار در پایش جهد یعنی چون پای کسی را خار خلد پای خود را بر سر زانو نهد تا جای خار را بیند و از
بیرون کند و ز سر سوزن همی جوید سرش سر خار را در نیابد می کند با لب ترش پس چون در پای کسی خار
خلیده باشد با فتنش و بیرون آوردنش کار دشوارست خار در پا شد چنین دشوار یاب خار که در پای
رفته باشد چون اینچنین دشوار یابست ازین قیاس توان کرد که خار در دل چون بود وا ده جواب در لفظ
خار بد جای کسر ما و سکونش جایزست خار دل را گر بدیدی هر خسی هر کسی اکرم نحص حیث دستی و یافتی
دست کی بودی غمان را بر کسی یعنی اگر خار دل را با فتح دردی و در دم او درمی آسان بودی
غمها را بر هیچ کس دست نبودی زیرا دفع غم سهل تر شدی کس بزیر دم خر خاری نهد مقصود تمثیل بیت بالی

شهم خرندانه دفع آن بری جهد یعنی دریافتن دردی و دردمع او نزی می باید نه سختی و تندی زانکه
گاه باشد که کسی بیلا مبتلا می شود تدارک دفعش نیک نمی کند بلکه بسهو و تدبیر بلای خویش را متزاید می کند
همچون خرکه بر جهد و آن خار محکم تر زند و سخت می خلد و جراحت را زیاده می کند عاقلی باید که خاری بر
کند کاف و نون ست پس طبیب حاذق و مرشد ناقص همچون آن خرست که درد را افزاید خر زبهر دفع خار
از سوز و درد جفته می انداخت صد جا زخم کرد اما عاقل چنین نمی کند چنانکه می فرماید
آن حکیم خار چین استاد بود آن طبیب الهی که خار معنوی چیننده بود کامل بود لاجرم دست می زد جابجای
از موتا خار کنیزک را یابد و آن را بیرون آرد زان کنیزک بر طریق داستان نه بطریق پرسیدن معنوی
باز می پرسید حال دوستان چون آن طبیب الهی سخن را با کنیزک بلطف و ملایمت گفت لاجرم کنیزک
نرم شد اسرار خود را از و نهفت و احوال سرگذشت خویش حکایت کرد با حکیم او قصه ها می گفت فاش
یعنی کنیزک از حکیم قصه های خویش بنوشید از مقام و خواجگان و شهر و تاش یعنی با حکیم قصه وطن و خواجگی
شهر و یاران یک بیک گفت لفظ تاش ادات شرکت است با خو اسم متصل گردد از بهر دلالت بر شرکت
درین محل هم بهر وزن منفصل شد سوی قصه گفتنش می داشت گوش آن حکیم عاقل سوی نبض و جستنش
می داشت هوش یعنی طبیب الهی قصه کنیزک را گوش داشت و نبض و جستن او و تغیر حالش را هوش
داشت تا که نبض از نام کی گردد جهان آن بود مقصود جانش در جهان یعنی فاعل است از جهیدن او بود مقصود جانش در جهان زانکه
جهیست زانکه در ذکر نام معشوق دل و رگ مضطرب و رنگ روی متغیر می شود دوستان شهر او را بر شمرد
یعنی بیان کرد بعد از آن شهر دگر را نام برد پس از آن شهر دیگر ذکر کرد گفت چون بیرون شدی از شهر خویش
حکیم بکنیزک گفت در کدامین شهر بودستی تو بیش اول بکدام شهر در آمدی تا اول آمدن تو بدار الاسلام
احوال خود را بیان کن نام شهری گفت زان هم درگذشت اما رنگ روی و نبض او دیگر نگشت متغیر نشد
خواجگان و شهر یاران یک بیک علی التفصیل باز گفت از جای و نوزتان و نمک همه را حکایت کرد چنانکه می
فرماید شهر شهر و خانه خانه قصه کرد این جای ها را اگر دید نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد نبض او بر حالت
کرد و نه رنج او زرد شد نبض او بر حال خود بد بی گزند لفظ بد مخفف است از بود و گزند یعنی زیان است
تا بپرسید از سمرقند چو قند سمرقند که وطن یار بود آن را همچون شکر شیرین می نمود چون از سمرقند پرسید نبض
جست و روی سرخ و زرد شد لفظ جست بفتح جیم ماضی است از جستن کز سمرقندی زرگر فرد شد
از آن جهت که از زرگر سمرقندی جدا گشت چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت چون از بیمار کنیزک گشت آن
طبیب الهی این راز را یافت که عشقش بسمرقندی زرگر است اصل آن درد و بلا را باز یافت پس از آن گوکه

معشوقرا پرسید گفت کوی او کدامست در گذر کوی آن زرگر کدامست در گذرگاه او سرپل کوی غاتفر آن کوی
در سرپل است و نام آن کوی غاتفر که نام محله ایست در سمرقند گفت دانستیم که رنجت چیست زود خلاص دهد
مرهونست در خلاصیت سحرها خواهم نمود چون تفصیل احوال کنیزک آن طبیب الهی را معلوم شد کنیزک را استمالت
نمود و وعدهای شیرین فرمود شاد باش و فارغ و ایمن که من لفظ من مرهونست آن کنم با تو که باران با چمن
یعنی ترا نضارت و لطافت و زندگی و تازگی دهم من غم تو میخورم تو غم مخور یعنی غم خوردن می باید برای قافیه
بر تو مشفقترم از صد پدر یعنی بحکم خیر الآباء من علمک لست در بیت شاگرد و مرید را چنین می باید ها و هان این
راز را با کس مگو لفظ ها و لفظ هین کلمهٔ تنبیه و استعجالست و در محل احتیاط مستعملست گرچه از تو شه کند بس
جست و جو زانکه حصول مراد بکتمان راز باشد چنانکه می فرماید گورخانهٔ راز تو چون دل شود لفظ گور بکاف عجمی
چون دل تو گورخانهٔ راز تو باشد که گفتهاند صدور الاحرار قبور الاسرار زان مرادت زودتر حاصل شود
این را حدیث شریف اثبات می کند و می گوید گفت پیغمبر که هر کس سر نهفت رسول الله علیه السلام فرموده که راز
پنهان کرد زود گردد با مراد خویش جفت من کتم سره ملک امره پس مرید را می باید که سر خود را از نااهلان مستور
دارد تا ثمرات و نتائج پیدا شود چنانکه دانهها چون در زمین پنهان شود این مثل جهار حبیست سر شان گشت سرسبزی
بستان شود یعنی حاصل آن سرسبزی بوستان گردد زر و نقره گر نبودندی نهان زر و سیم اگر نبودی در زیر زمین پنهان
پرورش کی یافتندی زیر کان یعنی در زیر کان بکمال نرسیدی وعدها و لطفهای آن حکیم از حکمت تو تا طب دادن بیمار را اگر داند رنجور را
این زبیم بیماری چنین کردن می باید وعدها باشد حقیقی دلپذیر که دل او را قبول کند و انرا قوه گیرد وعدها باشد
مجازی تاسه گیر یعنی غم دهد وعدهٔ اهل کرم گنج روان یعنی جاری وعدهٔ نااهل شد رنج روان دریافتن آن
ولی رنج را و عرض کردن رنج او را بر پادشاه بعد از آن بر خاست عزم شاه کرد یعنی آن طبیب الهی چون مرض
کنیزک را تشخیص کرد که عشق است و معشوقش دانست که مرد زرگر است علاج را مباشرت کرد و پیش شاه رفت
شاه را زان شمه آگاه کرد و طریق علاج را نمود گفت تدبیر آن بود که آن مرد را آن مرد زرگر را حاضر آریم از پی آن درد را
از برای علاج این درد عشق را مرد زرگر را بخوان زان شهر دور آن طبیب الهی شاه را چنین گفت با زر و خلعت
بده او را غرور یعنی مرد زرگر را بزر و خلعت بفریفت تا باتباع دنیا مغرور شود ترک دیار خود کند و اینجا آید فرستادن
پادشاه رسولان بسمرقند بآوردن مرد زرگر چونکه سلطان از حکیم این را شنید در فرمان او توقف نکرد
پند او را از دل و از جان گزید پیر را چنین می باید مرید پس فرستاد آن طرف یک دو رسول از بندگان مقبول
حاذقان و کافیان بس عدول موجب ارسل الحکیم و لا توصه عاقلانرا اختیار کرد از بهر فرستادن بسمرقند تا زرگر را بحیله
کلام بیاورند درین تنبیه است که پادشاهانرا می باید که از بهر رسالت عاقلانرا اختیار کنند تا سمرقند آمدند آن دو امیر

آن دو کس که رسولان شاه بودند پیش آن زرگر ز شاهنشه بشیر که پیش زرگر از پادشاه بشارت دهنده
بودند چون بزرگر آمدند آن را گفتند کای لطیف استاد کامل معرفت بلطف و ملایمت او را استمالت کردند
فاش اندر شهرها از تو صفت که مشهور آفاق شده نک فلان شه از برای زرگری لفظ نک مخففست از اینک که
تفسیر این است اختیارت کرد زیرا مهتری اعظم و اکبری در صنعت زرگری اینک این خلعت بگیر و زر و
این خود محقر است چون بیایی خاص باشی و ندیم یعنی چون پیش شاه آیی خاص و مقرب او شوی مرد مال
و خلعت بسیار دید یعنی این مرد زرگر چون مال وافر و لباس فاخر دید غره شد از شهر و فرزندان برید
احوال اهل دنیا بدین وجه است اندر آمد شادمان در راه مرد یعنی زرگر بی خبر کان شاه قصد جانش کرد
بسکون نون از بهر وزن اسب تازی بر نشست و شاد تاخت بر نهج عزی سوار شد شادان و خندان براند
خون بهای خویش را خلعت شناخت خدمت مولانا باین تقریب خطاب عام کرد و گفت ای شده اندر سفر
با صد رضا غافل از عاقبت خود و بپای خویش تا سوء القضا حال زرگر چنین شد در خیالش ملک و عز و مهتری
در خیال زرگر تصور ملک و بزرگی گشت عزرائیل را و اری بری عزرائیل او را گفته برو بلی می بری چون رسید
از راه آن مرد غریب چون آن زرگر مسافر از راه بشهر شاه رسید اندر آوردش بپیش شه طبیب فاعل لفظ
آورد طبیب است و شین ضمیر غایب است راجع بمرد غریب سوی شاهنشاه بردندش بناز سوی پادشاه
بردند آن مرد غریب را بعز و ناز تا بسوزد بر سر شمع طراز تا آن مرد غریب بسوزد بر سر شمع زیبا که کنیزک است
شاه دید او را بسی تعظیم کرد چون شاه دید آن مرد زرگر را تعظیم تام کرد مخزن زر را بدو تسلیم کرد که زر در
تصرف زرگر می باید پس حکیمش گفت ای سلطان مه آن طبیب این شاه را گفت که ای سلطان
کبیر آن کنیزک را بدین خواجه بده که مقتضای حکمت و شرط علاج و تربیت اینست تا کنیزک در وصالش
خوش شود یعنی خاخواندن می باید از بهر قافیه آب وصلش دفع آن آتش شود آب وصل آن زرگر
دفع آتش عشق کنیزک شود شه بدو بخشید آن مه روی را یعنی کنیزک را بزرگر داد مطربی و همه و با نکاح
جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را که این کنیزک و زرگر جویندهٔ صحبت یکدیگر بودند مدت شش ماهی را
میراندند کام این دو کامران تا بصحت آمد آن دختر تمام یعنی روز بروز در افاقت بود تا بصحت کلی رسید
بعد از آن از بهر او شربت بساخت یعنی آن حکیم پس از آن از برای زرگر شربتی قاتل ساخت که تا خورد و
پیش دختر می گداخت از خوردن آن شربت همچون زر در بوته پیش کنیزک می گداخت چون ز رنجوری
جمال او نماند یعنی چون از بیماری جمال زرگر برفت جان دختر در وبال او نماند جان کنیزک در محبت و عشق
زرگر نماند چونکه زشت و ناخوش و رخ زرد شد یعنی آن زرگر اندک اندک در دل او سرد شد در دل کنیزک باز داد

بار دگفت عشقهایی کز پی رنگی بود یعنی مجازی و جسمانی و از پی حسن صورت بود عشق نبود عاقبت ننکی
بود چون حسن صورت متغیر و متبدل شود عاشق صورت پرست را از وی ننک آید کاش کان هم ننک بودی یکسری
کاشکی آن زرگر ننک بودی بالکلیه یعنی از ابتدا دان را حسن صورت نبودی تا نرفتی بروی آن بد داوری تا بروی
آن حکومت بد واقع نکشتی خون دوید از چشم همچون جوی او یعنی خون دوید از چشم زرگر آن چشم همچون جوی بود
یا تقدیر کلام اینچنین باشد خون دوید از چشم زرگر همچون جوی دشمن جان وی آمد روی او روی خوب زرگر
دشمن جانش شد که از حسن روی او کنیزک او را عاشق گشت و شاه آنرا بشربت طبیب بکشت پس جمال او
سبب هلاک او شد چنانکه دشمن طاوس آمد پر او و تمثیل است که طاوس را از جمال پر و بال یی کشند ای بسی
شه را بکشت فر او چند شاه نا زا فر و شوکت کشته یعنی سبب هلاک او گشته آن زرگر را نیز چنین واقع گشت
گفت من آن آهوم کز ناف من زرگر در زمان مرگ گفت من همچون آهوی مشک شده ام که از برای ناف من
ریخت آن صیاد خون صاف من یعنی ناف من دشمن جان من شد خدمت مولوی امثال بسیار آورد برای تنبیه برگرفت
و نوع چنین کارها در جهان ای من آن روباه صحرا کز کمین لفظ کز بکسر مرهونست سر بریدندش برای پوستین
یعنی من همچون روباه صحرا شده ام که سر من برند برای پوست من که از وی پوستین سازند پس پوست
من دشمن منست ای من آن پیلی که زخم پیلبان لفظ زخم پیلبان مرهونست ریخت خونم از برای استخوان یعنی
من همچون آن پیل شده ام که صاحب من خون من ریزد از بهر استخوان پس استخوان من دشمن منست آنکه
کشتستم پی مادون من آنکس که مرا بکشت برای غیر من می نداند که نخسبد خون من آن کس نداند که خون من خواب نه
کند و قرار نمی گیرد بلکه بحکم بشر القاتل بالقتل خون من عاقبت اثر کند بر جهت امروز و فردا بر دوست
بموجب خواهد سینه گشتها خون چون من کس چنین ضایع کیست یعنی خون چون من مظلوم چنین که ضایع است
گرچه دیوار افکند سایه دراز در اول نهار باز گردد سوی او آن سایه باز پس هر کمال را نقصان و هر جدار را
انحطاط باشد و اثر هر کار بسوی کارگذار منعکس شود این جهان کوهست و فعل ما ندا یعنی این جهان چو کوهست و فعل ما چون
ندا است سوی ما آید نداها را صدا از ندا ما سوی ما صدای آید بطریق انعکاس همچنین اثرهای فعل ما بحکم ان احسنتم
احسنتم لانفسکم وان اسأتم فلها منعکس گردد بر ما این بگفت و رفت در دم زیر خاک این را بگفت و فی الحال
بمرد و بزیر خاک رفت که او را دفن کردند آن کنیزک شد ز عشق و رنج پاک زیرا دلش از وی سرد شده
بود و او هم دگی از نظرش برفت پس بدانکه آن طبیب الهی اول آن کنیزک را بمعشوق رسانید پس او را ن
بکشت زیرا اگر در غیبت بکشتی مهر کنیزک همچنان بماندی بلکه زیاده گشتی هم بآلت ظاهر نکشت بلکه بشربت
داد که حسن او متغیر شود و دل جاریه از وی سرد گردد و آنرا حقیقت انه مرده پنداشت ز آنکه عشق مردگان پاینده نیست

عشق مرده و فانی پاینده و باقی نیست زانکه مرده سوی ما آینده نیست و عشق بنومیدی گم می شود
عشق زنده در روان و در بصر هر دمی باشد ز غنچه تازه تر زیرا جای دیدار و مشاهده یار عشق
را بسیار کند عشق آن زنده گزین کو باقیست عشق آن زنده اختیار کن که آن باقیست کز شراب
جان فزایت ساقیست که ترا از شراب جان فزا ساقیست لفظ جان فزا وصف ترکیبی است ترکی
جان آرتیجی عشق آن بگزین که جمله انبیا عشق آنکس اختیار کن که از عشق او هم تصرف و قدرت هم شرف
بزرگی و عزت هم عظمت و رسالت یافته اند تو مگو ما را بدان شه بار نیست یعنی تو مگو که ما را بآن شاه راه
و قرار نیست زانکه آن شاه بزرگوارست و مرا چه مقدار که عاشق او شوم همان تو مپندار شوکر رغبت
او بتو بسیارست چنانکه در حدیث قدسی وارد است من تقرب الی شبرا تقربت الیه ذراعا و من
تقرب الی ذراعا تقربت الیه باعا و من اتانی مشیا اتیته هروله با کریمان کارها دشوار نیست لان موجب
الکرم لا یرد سائله خدا که اکرم الاکرمین و ارحم الراحمین است طالب را رد نمی کند **بیان آنکه کشتن و زهر دادن**
مرد زرگر باشارت الهی بود نه بهوای نفس و تأویل فاسد کشتن آن مرد بر دست حکیم مقتول کشتن آن مرد زرگر
بر دست حکیم الهی بود برای امید بود و نی ز بیم از جهت امید از پادشاه و از بیم او نبود بلکه بامر الهی بود
چنانکه می فرماید او نکشتش از برای طبع شاه آن حکیم نکشت زرگر را از بهر پاس خاطر پادشاه تا نیامد
امر و الهام اله پس کشتن طبیب الهی مرد زرگر را چون کشتن خضر بود پسر را آن پسر را کش خضر ببرید حلق یعنی
بهمل یعنی گلو سر آن را در نیابی عام خلق راز این قتل را فهم نمی کند عوام خلق آنکه از حق یابد او
وحی و جواب آنکس که از حق وحی و جواب یابد یعنی مرتبه کامل هرچه فرماید بود عین صواب پس شد
که سالک را ریاضت و مجاهدت و خلاف نفس و هوا فرماید عین صوابست درین تنبیه است که بد دعا
کردن و بد عاکس را مسلم است که از حق امر و الهام یافته باشد آنکه جان بخشد اگر بکشد رواست
یعنی آنکسی که از حق وحی و جواب یابد او جان می بخشد اگر بکشد رواست زیرا نائبست و دست
او دست خداست خلیفه و نائب خداست تصرف و کار او کار خداست و ابراهیم خلیل بفرمان
جلیل قصد کشتن اسمعیل کرد لاجرم ای سالک همچو اسمعیل پیشش سر بنه چنانکه اسمعیل پیش ابراهیم علیهما
السلام سر نهاد که در سوره والصافات مذکورست فلما بلغ معه السعی قال یا بنی انی اری فی
المنام انی اذبحک فانظر ماذا تری قال یا ابت افعل ما تؤمر ستجدنی ان شاء الله من الصابرین تو نیز
پیش خلیفة الله که مرشدست سر بنه شاد و خندان پیش تیغش جان بده که آن مرشد نفس ترا بکشد
تا بماند جانت خندان تا ابد تا بماند جان تو شادان مؤبد و حیات ابدیه یابد همچو جان پاک احمد با احد

بارکت عشقهایی کز پی رنگی بود یعنی مجازی وجسمانی وازپی حسن صورت بود عشق نبود عاقبت ننگی
بود چون حسن صورت متغیر ومتبدل شود عاشق صورت پرست را از و ننگ آید کاش کان هم ننگ بودی یکسری
تا نشدی آن زرگر ننگ بودی بالکلیة یعنی از ابتدا ان را آن حسن صورت نبودی تا نرفتی بروی آن بد داوری تا بروی
آن حکومت بد واقع نگشتی خون دوید از چشم همچون جوی او یعنی خون دوید از چشم زرگر که آن چشم همچون جوی بود
یا تقدیر کلام اینچنین باشد خون دوید از چشم زرگر همچون جوی دشمن جان وی آمد روی او روی خوب زرگر
دشمن جانش شد که از حسن روی او کنیزک او را عاشق گشت وشاه آنرا بشربت طبیب بکشت پس جمال او
سبب هلاک او شد چنانکه دشمن طاوس آمد پر او وتمثیل است که طاوس را از جمال پر وبال ی کشند ای بسی
شه را بکشته فر او چند شاهانرا فر وشوکت کشته یعنی سبب هلاک او گشته آن زرگر را نیز چنین واقع گشت
گفت من آن آهوم کز ناف من زرگر در زمان مرگ گفت من همچون آن آهوی مشک شده ام که از برای ناف من
ریخت آن صیاد خون صاف من یس ناف من دشمن خدمت مولوی امثال بسیار آورد برای تنبیه بر کثرت
وقوع چنین کار در جهان ای من آن روباه صحرا کز کمین لفظ کز بکسر مرهونست سر بریدندش برای پوستین
یعنی من همچون روباه صحرا شده ام که سر من برند برای پوست من که از و پوستین سازند بس پوست
من دشمن منست ای من آن پیلی که زخم پیلبان لفظ زخم پیلبان مرهونست ریخت خونم از برای استخوان یعنی
من همچون آن پیل شده ام که صاحب من خون من ریزد از بهر استخوان پس استخوان من دشمن منست آنکه
کشتستم پی ما دون من آنکس که مرا بکشت برای غیر من می نداند که نخسبد خون من آن کس نداند که خون من خواب نمی
کند وقرار نمی گیرد بلکه بحکم بشر القاتل بالقتل خون من عاقبت اثر کند بر منست امروز وفردا بر ویست
بموجب خواتوسینه تستة مثلها خون چون من کس چنین ضایع کیست یعنی خون چون من مظلوم چنین که ضایع است
گرچه دیوار افکند سایه دراز در اول نهار باز گردد سوی او آن سایه باز پس هر کمال را نقصان وهر جدار شاخ
انحطاط باشد واثر هر کار بسوی کار گذار منعکس شود این کوجهت وفعلها ندا یعنی این جهان چو کوهست وفعلها چون
ندات سوی ما آید نداها را صدا از نداها سوی ما صدای آید بطریق انعکاس همچنین اثرهای فعل ما بحکم ان احسنتم
احسنتم لانفسکم وان اسأتم فلها منعکس گردد بر ما این بگفت ورفت دردم زیر خاک این را بگفت وفی الحال
بمرد وبزیر خاک رفت که او را دفن کردند آن کنیزک شد ز عشق ورنج پاک زیرا دلش از و سرد شده
بود واو هر دمی از نظرش برفت پس بدانکه آن طبیب الهی اول کنیزک را بمعشوق رسانید پس از ان
بکشت زیرا اگر در غیبت بکشتی مهر کنیزک همچنان بماندی بلکه زیاده گشتی هم بآلت ظاهر نکشت بلکه بشربت
داد تا که حسن او متغیر شود ودل جاریه از وسرد گردد وانرا حتف انفه مرده پندارد زانکه عشق مردگان پاینده نیست

عشق مرده وفانی پاینده وباقی نیست زانکه مرده سوی ما آینده نیست وعشق بنو میدی گرمی شود
عشق زنده در روان ودر بصر وجان ودیده هر دمی باشد ز غنچه تازه تر زیرا که جای دیدار ومشاهدت یار عشق
را بسیار کند عشق آن زنده گزین کو باقیست عشق آن زنده اختیار کن که آن باقیست کز شراب
جان فزایت ساقیست که ترا از شراب جان فزا ساقیست لفظ جان فزا وصف ترکیبی است ترکی
جان آرتری عشق آن بگزین که جمله انبیا عشق آنکس اختیار کن که جمیع انبیا هم تعرف وقدرت هم شرف
بزرگی وعزت هم عظمت ورسالت یافته اند تو مگو ما را بدان شه بار نیست یعنی تو مکو که مرا بآن شاه راه
وقرار نیست زانکه آن شاه بزرگوارست ومرا چه مقدار که عاشق او شوم همان تو دیدار شو که رحمت
او بتو بسیارست چنانکه در حدیث قدسی واردست من تقرب الی شبرا تقربت الیه ذراعا ومن
تقرب الی ذراعا تقربت الیه باعا ومن اتانی مشیا اتیته هرولة با کریمان کارها دشوار نیست لان الجواد
الکریم لا یرد سائله خدا اکرم الاکرمین وارحم الراحمین هیچ طالب را رد نمی کند بیان آنکه کشتن وزهر دادن
مرد زرگر باشارت الهی بوده بهوای نفس وتاویل فاسد کشتن آن مرد بر دست حکیم مقتول کشتن آن مرد زرگر
بر دست حکیم الهی نه پی امید بود ونی ز بیم از جهت امید از پادشاه واز بیم او نبود بلکه بامر الهی بود
چنانکه می فرماید او نکشتش از برای طبع شاه آن حکیم نکشت زرگر را از بهر یاس خاطر پادشاه تا نامد
امر والهام اله پس کشتن طبیب الهی مرد زرگر را چون کشتن خضر بود پسر را آن پسر را کش خضر ببرید حلق یعنی
مادام که یعنی گلوبریدن او را در نیابد عام خلق را از این قتل را فهم نمی کند عوام خلق آنکه از حق یابد
وحی وجواب آنکس که از حق وحی وجواب یابد یعنی مرشد کامل هرچه فرماید بود عین صواب یعنی مرشد
که سالک را ریاضت ومجاهدت وخلاف نفس وهوا فرماید عین صواب است درین تنبیه است که بد دعا
کردن وبد عاکس را مسلم است که از حق امر والهام یافته باشد آنکه جان بخشد اگر بکشد رواست
یعنی آنکس که از حق وحی وجواب یابد او جان می بخشد اگر بکشد رواست زیرا نایبست ودست
او دست خداست خلیفه ونایب خداست متصرف وکار او کار خداست وابراهیم خلیل بی فرمان
جلیل قصد کشتن اسمعیل نکرد لاجرم ای سالک همچو اسمعیل پیشش سر بنه چنانکه اسمعیل پیش ابراهیم علیهما
السلام سر نهاد که در سورة والصافات مذکورست فلما بلغ معه السعی قال یا بنی انی اری فی
المنام انی اذبحک فانظر ماذا تری قال یا ابت افعل ما تؤمر ستجدنی ان شاء الله من الصابرین تو نیز
پیش خلیفة الله که مرشدست سر بنه شاد وخندان پیش تیغش جان بده که آن مرشد نفس ترا بکشد
تا بماند جانت خندان تا ابد تا بماند جان تو شادان مؤبد وحیات ابدیة یابد همچو جان پاک احمد با احد

کوره نقره جفا

تا اوجاق یعنی اوجاقده بیله اتشی کوکنه غشی ازاله ایده و جوهرینی تطهیر ایده

همچو جان پاک محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم با خدا جل و علا عاشقان جام فرح آنگه کشند بفتح کاف یعنی
کن بنفت از آشامیدن که بدست خویش خوبانشان کشند بضم کاف یعنی مضارعست از کشتن درین
تنبیه است که هر محنت که از خدا برسد نمی رسد بحکم المؤمن لا یخلو عن علة او قلة او ذلة سعادت بین
است از و شاد و شادو خندان شدن می باید زانکه تیر خدا تیر بر تاوی بیفت که کیف ما اتفق رسد بلکه
مغفرت خواهی بینند و بنده را هدف کند وی انداز د شاه آن خون از پی شهوت نکرد یعنی رضای شاه
در کشتن آن بی گناه از برای شهوت نبود بلکه بفرمان الهی و الهام پادشاهی بود تو رها کن بدگمانی
و نبرد یعنی ترک کن سوء ظن و جنگ را و غوغا مکن تو گمان بردی که کرد آلودگی تو ظن کردی که آن
شاه تلوث کرد که بقتل بی گناهی رضا داد و آن حکیم آن را بکشت در صفا غش کی هلد پالودگی در صفا کی
ترک کند غش را تصفیه کردن پس آن طبیب الهی کی بکند قتل منهی را بی فرمان خدا بهر آنست این
ریاضت وین جفا یعنی جسم یعنی ریاضت کوره و جفای آتش از بهر آنست تا برارد کوره از نقره جفا
یعنی جسم خاشاک و غش بهر آنست امتحان نیک و بد تا آتش زدن و جوشانیدن تا بجوشد بر سر آرد
زر زبر یا زر بجوش و غلیان کند غش و چرک را بر سر آرد درین تنبیه است که خالص زر نیز رود
زانکه ذرا شغل معدنیاتست گر نبودی کارش الهام الله کار آن شاه او سگی بودی درانده شاه
او خود سگ نبود بلکه مرد پاک بود پاک بود از شهوت و حرص و هوا درین تنبیه است که چون کسی پاک
مبتلا شود مردار گرداند نیک کرد او لیک نیک بد نما چون کار خضر علیه السلام که خضر در بحر کشتی را شکست در نظام
اگرچه شکست است صد درستی در شکست خضر هست که کشتی را خلاص کرد از شاه ظالم قصه خضر
و موسی علیهما السلام در سوره کهف مذکور است فانطلقا حتی اذا رکبا فی السفینة خرقها قال اخرقتها
لتغرق اهلها لقد جئت شیئا امرا الآیة وهم موسی با همه نور و هنر موسی علیه السلام با نور رسالت
و با چندین فضیلت بود اما وهم و عقل او شد از آن محجوب تو بی پر مپر یعنی از سر شکست کشتی محجوب شد
تو خود ز قاصری پس بی پر مپر لا جرم می باید که مرشد کشتی تن سالک را بر یابد و بجا تمام بشکند تا از
دست ابلیس ظالم و نفس ستمگار خلاص کند آن گل سرخست تو خونش مخوان خون آن زرگر مقتول
گل سرخست تو خون مگو زیرا که بالهام الهی کشته است مست عقلست او تو مجنونش مخوان مست
شراب عقلست آن پادشاه تو دیوانه اش مگو گر بدی خون مسلمان کام او یعنی اگر این پادشاه بقتل
مسلمان بی گناه رضا دادی یا آن حکیم بجهت امید و بیم دست بکشتن آن کماشتی کافرم گر بردمی
من نام او که مدح شقی نزد اهل حقیقت همچون کفرست می بلرزد عرش از مدح شقی که از رافضی نشود

بد گمان گردد ز مدحش متقی آن شاه خود شقی نبود بلکه شاه بود و شاه نیز آگاه بود یعنی آن شاه پاک
شاه بود در صورت ولی آگاه اسرار بود در سیرت خاص بود و خاصة الله بود از خواص عباد الله بود آن
کسی را که چنین شاهی کشد بضم کاف سوی بخت و بهترین جایی کشد بفتح کاف یعنی خدا بنده را گاهی
بجا مبتلا کند و بخت بخشد اما آن کشتن موجب حیات و مورث درجات شود یا مرشد کامل تنبیهی
مرید را می کند و او را بسعادت اخروی رساند گر ندیدی سود او در قهر او گر آن شاه سود آن
زرگر در قهرش ندیدی و همچنان حضرت خدا اگر ثواب بنده را در قهر ندیدی کی شدی آن لطف
مطلق قهرجو یعنی آنچنان پادشاه چنین قهر جو اگر دی اما در صورت قهر بسیار لطف می باشد
بچه می لرزد از آن نیش حجام طفل را که برای علاج حجامت کنند او می ترسد و می لرزد اما مادر مشفق
در آن غم شادکام زیرا عاقبت کار می داند پس مرشد کامل که ترا مجروح می کند و رخنه می
رساند او کار تو از تو بهتر داند نیم جان بستاند و صد جان دهد یعنی اندکی می ستاند و عوض
بسیار می کند آنچه در وهمت نیاید آن دهد تمام قصه این بود و در اثنای تقریر بعض نکات را
تحریر واقع شد و خلاصه این قصه آنست که سالک را از شیخ کامل و مرشد مکمل چاره نیست یعنی
و طالب را اقتدا لازمست و باید که اعتقاد طالب بهر قول و فعل شیخ اختلال نپذیرد و بر دانش
خویش اعتماد نکند چه موسی علیه السلام با وجود عظمت اسرار افعال خضر را علیه السلام نشناخت حقه
این قصه از روی ظاهر اینست اما اگر ملاحظه این معنی کنی که انسان از روی صورت عالم صغیر
و از روی معنی کبیر و هرچه در آفاق مشهودست نظیر او در انفس موجودست پس بحکم آیت حم السجده
که سنریهم آیاتنا فی الآفاق و فی انفسهم شاید که مراد از پادشاه روح انسانی باشد و از خواص او حواس و
قوای بدنیه و از شکار او تجلیات الهیه و ارادات قدسیه و کمالات فیضانیه و فضایل روحانیه و از
کنیزک نفس اماره و بیماری او محبت دنیا پس زرگر عبارت باشد از دنیا و طبیب ظاهر عقل معاش
است که بتدبیر او مرض نفس زیاده گردد و یا مرشد ناقص و عالم غیر عامل و حکیم الهی عبارت از روح
القدس است که بحکم حدیث نبوی ان روح القدس نفث فی روعی روح انسانی از و استفاضه می کند
و اطلاع یابد بدانکه دنیا در جنب کبریا هالکست لاجرم اهلاک طبیب الهی زرگر را بدین معنی است یا نمودن
زشتی و فنای دنیاست و مرشد کامل همچون روح القدس این کار کند تو افعال اهل الله را
بر افعال خویش قیاس مکن تو هر کس از خویش می گیری و لیکن تو حال و افعال اهل الله را بر حال خود
قیاس می کنی که چون کسی را قتل کنی بی امر الهی میکنی لیکن قیاس تو مع الفارق است که دور دور

انتادة بنگر تو نیک زیاده بیدشهٔ خوب و با دیک نظر کن و قیاس افعال اهل الله بر افعال تو چون
قیاس آن طوطیست حال خود را بحال جولقی درین حکایت **حکایت آن مرد بقال و طوطی و روغن ریختن**
طوطی در دکان بود بقالی و وی را طوطیی در زمان سابق بقالی بود و آن را طوطیی شیرین مقالی خوش نوایی
سبز و گویا طوطی خوش آواز و طوطی سبز بود نه طوطی سپید و سرخ و همچون آدم گویا بود بر دکان بود یعنی
نگهبان دکان وقتی که خواجه او حاضر نباشد و آن طوطی همچون عاقلان نکته کفتی با همه سوداگران یعنی با
اهل بیع و شرا و سوداکننده دنیا در خطاب آدمی ناطق آمدی همچون آدمیان در نوای طوطیان حاذق بدی
هر دو کمال را جامع بود در بعض نسخ این دو بیت واقع است خواجه روزی سوی خانه رفته بود
طوطی در دکان تنها مانده بر دکان طوطی نگهبان بود اتفاقا در ان حال گربه بر جست ناگه در دکان مرهو
بهر موشی طوطیک از بیم جان یعنی گربه از بهر موشی بجست طوطی پنداشت که گربه قصد جان او کند لاجرم
از بیم جان جست از سوی دکان سویی گریخت آن طوطی شیشهای روغن گل را بریخت روغن گل
در شیشها بودن را بریخت از سوی خانه بیامد خواجه اش صاحب طوطی بر دکان بنشست فارغ خواجه
وش همچون تاجر پس از ان نظر کرد دید پر روغن دکان و جامه چرب قماش و متاع و کباب و کان چرب
گشته از روغن بر سرش زد گشت طوطی کل زضرب لفظ کل بفتح کاف عربی لغت مشترکست درین
تنبیه است که طوطی جانرانی باید که روغن سر خدا را بریزد تا ضرب دست الهی نرسد و همچنین غرور علم و
معرفت و نطق و فصاحت نی باید بی سلیقه تا عاقبت مبتلای عقوبت نشود روزکی چندی سخن کوتاه کرد
آن طوطی از الم مرد بقال از ندامت آه کرد و از زدن او پشیمان شد ریش بر می کند و می گفت ای دریغ
آن بقال ریش می کندی از حسرت و مصیبت و می گفت ای دریغ کافتاب نعمتم شد زیر میغ آفتاب
نعمت من زیر سحاب رفت یا همچنین می کنیم و از پشیمان خود را بد دعای کردی و ای کاشکی دست من
بشکسته بودی ان زمان که ان را زدم چون زدم من بر سر آن خوش زبان چرا زدم من بر سر آن طوطی سیم
بقال هدیه‌ها میداد هر درویش را یعنی صدقه‌ها میداد درویشان تا بیابد نطق مرغ خویش را درین تنبیه
است که در امثال این احوال صدقه دادن می باید بعد سه روز و سه شب حیران و زار بقال بر دکان
بنشسته بد نومید و از همچون مأیوس شده با هزاران غصه و غم گشته جفت با بسیار غم قرین شده بود
آن بقال که عجب این مرغ کی آید بگفت یعنی بگفتن می نمود آن مرغ را هر گون شگفت ای عجب
تا که باشد کاندر آید او بگفت تا بهانه باشد که آن طوطی بگفتن آید جولقی سر برهنه می گذشت یک جولقی
سر برهنه از پیش دکان می گذشت با سر بی موی پشت طاس و طشت یعنی سران جولقی دربی

صوفیی همچون پشت طاس و طشت بود طوطی اندر گفت آمد آن زمان در آن زمان که جولقی دید بانگ
بر درویش زد که ای فلان جولقی را خطاب کرد از چه کل با کلان آمیختی و از زمرهٔ کلان شدی تو مگر
از شیشه روغن ریختی همچو من از قیاسش خنده آمد خلق را از قیاس طوطی تعجب و خنده آمد مردمان
را که این قیاس امر عجیب است کو چو خود پنداشت صاحب دلق را آن طوطی همچون خود پنداشت صاحب
خرقه را پس احوال خویش را قیاس کردن با حوال اهل الله همچون قیاس آن طوطی است حال خویش
بحال درویش کار پاکان را قیاس از خود مگیر اگر چه در صورت همچون او یی گرچه ماند در نبشتن شیر و شیر
اما معنی یکی حیوان مفترس و معنی دیگر لبن است جمله عالم زین سبب گمراه شد یعنی گمراهان جمله عالم از سبب
این قیاس گمراه شدند کم کسی ز ابدال حق آگاه شد اندک کس از اولیاء خدا خبردار گشت همسری با انبیا
بر داشتند بصورت بشریهٔ ایشان نظر کردند اولیا را همچو خود پنداشتند بسبب اتحاد صوری غلط کردند
گفته اینک ما بشر ایشان بشر منکران گفته اند همه بشریم ما و ایشان بستهٔ خوابیم و خور چنانکه حضرت
رحمن از کلام ایشان در سورهٔ فرقان حکایت می کند مالهذا الرسول یأکل الطعام و یمشی فی الاسواق
این ندانستند ایشان از عمی یعنی گمراهان ندانستند از نابینایی و مشار الیه مصراع ثانی است هست
فرق در میان بی منتهی که میان اهل الله و اهل طغیان فرق بی نهایت هست اگر چه در صورت بشریت
متحد اند چنانکه هر دو گون زنبور خوردند از محل زنبور که دو نوعست یکی زنبور انگبین و دیگر زنبور زرد
هر دو از یک محل می خوردند از شکوفه‌ها و از غیر لیک شد زین نیش و زان دیگر عسل بحسب الاستعداد
هر دو گون آهو گیاه خوردند و آب یکی آهوی مشک و دیگر آهوی تتار زین یکی سرگین شد و زان مشک ناب
حاصل این یک سرگین شد و از یک مشک صافی هر دو نی خوردند از یک آبخور داو لفظ آبخورست
این یکی خالی و آن پر از شکر پس اعتبار بصورت نیست صد هزاران اینچنین اشباه بین و امثال فرقشان
هفتاد ساله راه بین یعنی در میان ایشان تفاوت بسیار است این خورد گردد پلیدی زو جدا آن
یکی غذا خورد و ان غذا نجس گردد و بیرون آید و آن خورد گردد همه نور خدا اگرچه در خوردن مساوی اند
این خورد زاید همه بخل و حسد یعنی که طعام خورد قوت بدن حاصل کند و باین قوت بخل و حسد کند بعد
آن خورد زاید همه عشق احد و دیگری بخورد قوت بدن حاصل کند و باین قوت عشق الهی و عبادت میسر شود
حکایت شیخی فربه بود و در عبادت نیز قوی بود مریدی در دل او وی رفتی و در گردن شیخ نظر کرد
و آن زفت دید و در دل گفت شیخ عجب فربه است و گردن زفت دارد خاطرهٔ او شیخ را معلوم شد سوی
بسوی او کرد و گفت ای درویش ما طعام را بمنت نخورده ایم پس هر چه خوردیم نور الهی و قوة طاعت

در نماز و روزه و حج و زکات و سایر عبادات با منافق مؤمنان در بردو مات یعنی در بردن ثواب
و فضیلت و درجات و هلاک شدن و شمت مؤمنان را برد و بهتر عاقبت یعنی بردن ثواب و اجر
آخرت و فضیلت مغفرت بر منافق مات اندر آخرت شود بالله من ذلک گرچه هم نرد و بر شریک
باختی اند یعنی منافق و مؤمن هر دو بر یک عمل اند هر دو با هم مروزی و رازی اند هر دو را
از نام دو ده است یعنی هر دو با هم از یک وطن اند هر یکی سوی مقام خود رود آخرت هر یکی
بر وفق نام خود رود مؤمن بجای امن و امان و منافق بجای خوف عدو زیان رود مؤمنش خوانند
جانش خوش شود پیچ خار زبهر فاجه در منافق گویی پر آتش شود یعنی کسی را که مؤمن گویند دلش
خوش شود و اگر منافق گویند ی رنجد اما بجای خود نظری کن که یعنی کدام نام مقصد است که ظاهر او یا
لفظش مطابقت دیا مخالف نام او محبوب از ذات و نیست نام مؤمن محبوب از ذات او نه
بلجد نام نام این مبغوض از آفات و نیست نام منافق مبغوض از رنجهای او ست میم و واو و میم
و نون نیست بعض شرف مثبت که اجزای لفظ مؤمن است لفظ مؤمن جز بهی تعریف نیست پس اجتناب
بعد است نه بلفظ که منافق خوانیش این نام دون لفظ این نام دون مرهونست همچو کژدم می خلد در
اندرون همچو عقرب می کند دوان کس ازین لفظ مجروح می شود گر نه این نام اشتقاق دوزخست
گر این نام منافق را اندر دوزخ اشتقاقست پس چرا درد مذاق دوزخست که کسی را که منا
فق گویند او را تلخ آید و متاذی و معذب گردد زشتی آن نام بار از حرف نیست باضافت نام تلخی
آن آب بحر از ظرف نیست بلکه از ذات آبست حرف ظرف آمد در و معنی جو آب یعنی لفظ همچون
ظرفست و معنی چو آب بحر معنی عنده ام الکتاب بحر معنی آنکس است که نزد او ام الکتاب شهد بعلم
هو الذی انزل علیک الکتاب منه آیات محکمات هن ام الکتاب محکمات قران عالم و حامل کند
یا بحر معنی نزد خدا ام الکتابست و علم او بحر تلخ و بحر شیرین در جهان یعنی جان منافق و جان مؤ
در اختلاط صوری و احتجاب معنوی همچو اجتماع بحر فارس و روم است در محیط در میانشان برزخ
[illegible] میان این دو بحر مانع و حجاب هست که بیکدگر مختلط نشوند و ابطال خاصیت نکنند چنانکه
[illegible] در سوره الرحمن که مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان وانکه این هر دو ز یک اصل
روان [illegible] بحر از یک اصل روانست بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن یعنی ازین هر دو بحر و اصل را
واصل شو که آن اصل بحکم تعز من تشاء و تذل من تشاء ترا بر مؤمنی معزز کند و از منافقی بر حاذر
و درین تنبیه است که مؤمن بر ایمان مغرور شدن و منافق از رحمت رحمن مأیوس گشتن نمی باید بلکه

این زمین پاک و آن شور است و بد یعنی اگرچه همه زمین است اما از جایی که زمین پاکست نبات و گیاه
حاصل شود و از ین جایی که شوره و بدست منافع حاصل نشود این فرشته پاک و آن دیو است و دد
یعنی اگرچه همه مخلوق خداست اما یکی فرشته پاکست و یکی دیو و دد یعنی هر دو صورت که بهم مانند روا
است و صوری جایزست آب تلخ آب شیرین را صفاست یعنی یک و بد در صورت مانند یکدیگرست چنانکه آب
تلخ و آب شیرین در نظر صافیست لاجرم انبیا و اولیا نیز در صورت بشر نیز همچون او و مان دیگر اما تعلق نبوت
و ولایت بشرف نفس و روحست نه بصورت تن جز که صاحب ذوق که شناسد بیابد عنبر اهل ذوق و وجد
یعنی کرمی شناسد فهم کی او شناسد آب خوش از شوره آب صاحب ذوق شناسد آب تلخ و شیرین را
بزرای چنین معلوم شود سحر را با معجزه کرده قیاس یعنی که همچون فرعون سحر را با معجزه قیاس کند هر دو را از
مکر پندارد اساس هر دو را بنیاد بر مکر و حیله پندارد یعنی چنانکه بنیاد سحر بر مکرست معجزه را بران قیاس کند
و گوید که این را نیز بنیاد بر مکرست ساحران موسی از استیزه را ساحران که بموسی علیه السلام معارضه کردند
از جدال و عناد برگرفته چون عصای او عصا آن ساحران موسی معجزه او را بر سحر خویش قیاس کردند و چون
هزار حبال و عصا پیش آوردند بیت عصا برگرفتن نه معجز بود همه اژدها کرد باید عصا چنانکه حضرت
خدا در سوره شعرا از حال عصا حکایت می کند فالقوا حبالهم و عصیهم و قالوا بعزة فرعون انا لنحن الغا
لبون فالقی موسی عصاه فاذا هی تلقف ما یافکون فالقی السحرة ساجدین قالوا آمنا برب العالمین رب
موسی و هرون الآیه زین عصا تا آن عصا فرقیست ژرف یعنی فرق بسیارست که قعرش دراز
زین عمل تا آن عمل راهی شگرف از عمل ساحران تا عمل موسی راه بلند قوی لعنة الله این عمل را در قفا
که سحر و مکرست رحمة الله این عمل دارد و فا که معجزه و صدقست کافران اندر مری بوزینه طبع کافران در جدل و عنا
بوزینه طبع اندر مراد از عناد بوزینه تقلید کردن او ست با نسیان آفتی آمد درون سینه طبع یعنی طبیعت نشانه
اندرون سینه آفتست هر چه مردم می کند بوزینه هم لفظ بوزینه هم مرهونست آن کند کز مرد بیند دم بدم
که بوزینه اهل تقلیدست او گمان برده که من کردم چو او بوزینه گمان برده که من همچو مردم که مردم فرق را
کی داند آن استیزه رو چون فرق را نمی داند آن بوزینه استیزه رو وصل جوئی کند از امر و آن بهر ستیزه یعنی
مردم از امر می کند و بوزینه از بهر عناد و تقلید بر سر استیزه رویان خاک ریز که خدا با ایشان بدست بود یعنی
که کار را بنیه و تقلید می کنند آن را جزا نیست چنانکه منافقان همچون بوزینه عمل را بتقلید و شبهه می
کنند چون باطن ایشان بظاهر موافق نیست از عمل سودی نیابند و گر نگفت آن منافق با موافق
در نماز مرهونست از پی استیزه آید بی نیاز یعنی منافق با مؤمن در نماز از پی تقلید آید بی تضرع و نیاز

اعتماد بخدا کردن و بین الخوف والرجا بودن می باید پس ازین خدمت مولوی تنبیه می کند که مؤمن
مخلص را از منافق فرق کردن بتجربه می باشد زر قلب و زر نیکو در عیار در عزیزی و مقدار اگرچه هر دو در
صورت زر نماید اما بی محک هرگز ندانی ز اعتبار یعنی زر قلب و زر نیکو بی محک اعتبار ندارد زیرا هر را از
نیک بی محک فرق نمی کنی پس تا نیک و بد را بتجربه نکنی قدر و اعتبار هر یکی نی دانی زانکه بسیار کسان
حال خود را پنهان کنند **حکایت** در زمان خدمت مولوی زنی فاحشه بود و آن زن در آن مکان بود کرند نامی
کردندی اتفاق روزی خدمت مولانا را در راه یافتند و امنش را بوسیدند خدمت مولانا دست
خود بر پشت ایشان بمالید و گفت پهلوانان پهلوانان اگر شما نبودید نفس اماره عاصیان و فاسقان
را که مغلوب کردی چون از ایشان دور شد بعضی یاران بطریق طعن گفتند زنان فاحشه را چنین گفتن نه
بایستی خدمت مولانا گفت ایشان منافق نیستند آنچه در دل ایشان و کار پنهانست آشکارا کرده
اند حال خود را بنگر بد که در پیش مردمان کار دیگر دارید و در تنهائی کاری دیگر پس اکنون در حال جنگ
بموجب المنت فلکل مرتبتی را باز دانند و هر کسی را که خدا او را تمیز داده است نیک و بد را تشخیص کند
و آنچنان کس را می باید که حال خود را بحکم خدا بینی و بحس دینی بداند پس ازین خدمت مولانا این
معقول را بمثل محسوس توضیح می کند و می گوید در جهان زنده خاشاکی چو بود در دهان زنده گر خا
شاکی و خاری افتد آنگه آرام گیرد و نشان آن زنده آن وقت آرام گیرد که آن را از دهان بیرون کند
در هزاران لقمه یک خاشاک خرد در لقمهای بسیار یک خار و خاشاک کوچک چون در افتد حس زنده پی برد
چون بماند ون زنده بر و حس ظاهر زنده آن خاشاک را پی می برد و می داند لاجرم برین قیاس چون
اعتقاد بوجود نیت زشت در اندرون مرد باشد حس نهانی آن را پی می برد و در یابد حس دنیا نردبان
این جهان یعنی عالم مشاهده حس دینی نردبان آسمان یعنی عالم غیب زیرا ادراک هر حس محسوس را حسی
جداست صحت این حس بجویید از طبیب علاج دنیا را از طبیب ظاهر طلب کنید صحت آن حس بجوئید از
حبیب علاج حس دینی را طلب کنید از خدا جل و علا همچو در دعای رسول الله علیه السلام اللهم ارنا الحق
حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه و اللهم ارنا الاشیاء کما هی صحت این حس
ز معموری تن یعنی سلامت حس دنیا بسبب عافیت بدنست صحت آن حس ز ویرانی بدن یعنی سلامت
حس دینی از ویرانی تنست و آبادانی جان راه جان مر جسم را ویران کند فاعل کند ازان جانت بعد از آن
ویرانی آبادان کند تا بادان باقی رساند ای خنک جانی که در عشق مآل و طلب وصال بذل کرد او خانمان
و ملک و مال که فانی در آن باقی را رستانید همچون آنکس که کرد ویران خانه بهر گنج زر آبادان ز ویرانی

گنج و ز همان بخشش کند معمورتر مثلا اگر کسی میداند که در زیر دیوار خانهٔ او گنج هست خانه را ویران کند و آن
گنج را بیرون آرد پس ازان بان زر خانه را معمورتر سازد و یا همچون آنکس که آب را ببرید و جو را پاک کرد
آب را ازین ببرید و جوی را از آب خالی ساخت و آن جوی را از وحل پاک کرد بعد از آن در جو روان
کرد آب خورد پس آب جو را بستن و جوی را پاک کردن برای آب پاک آوردنست حرف واو در
لفظ خورد در نسبت یعنی طعام است و همچون آنکس که پوست را بشکافت و پیکان را کشید که جراح
از پی بیرون آوردن پیکان پوست درست را می بشکافد و پیکان بیرون آرد و پوست تازه بعد از آن
بر دمید پس پوست را بشکافتن و پیکان کشیدن بسبب درستی پوست و تازه دمیدن اوست
و همچون آنکس که قلعه ویران کرد و از کافر ستد این را شاه و لشکر کند بعد از آن بر ساختنش صد برج و سد
قلعه را از بهر ستاندن از کافر ویران سازند و بعد از ستاندن برج و باره محکم بنا کنند لاجرم پس از ویرانی
معموریست **حکایت** در زمان عیسی علیه السلام زاهدی بود آن را شبی ان در راه کوه پاره پاره کرد و دلش
از سینه بیرون آورد و دید عیسی علیه السلام ان زاهد را چنین دید چند مناجات کرد و گفت خدایا این زاهد
ترا عابد بود و در دل او فکر و محبت تو بود این را درد مان سگان کوه کشتی و چنین قهر کردی وحی آمد که او از
من درجات عالیه می خواهد اما بطاعت خود نمی تواند که بان درجات برسد ازان چنین قهر کردم تا بان
مقام برسانم خدا را گاهی قهر باشد در صورت لطف مثلا کسی را مال و نعمت و جاه و دولت دهد آنکس
بدستگاه و قدرت فسق و معصیت کند و ظلم و تعدی می کند لاجرم عذاب آخرت شود و گاهی لطفی باشد در
صورت قهر چنانکه شنیدی کانچه بر رگ گیت نهد کیفیت کار خدای بیچون را بیان کند که کار او از علل
منزه و از کیفیت مبراست گاه چیزی را بی سبب بنیاد کند چنانکه آدم را علیه السلام بی پدر و مادر
آفرید و عیسی علیه السلام بی پدر بوجود آورد و گاه بسبب پیدا کند پس بعضی بنده گان را در صورت قهر
لطف کند و بعضی را در صورت لطف قهر می کند و گاه مطیع را ثواب دهد و عاصی را عذاب کند و گاه
عکس این کند لاجرم آن خدا یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید و کسی را در افعال او مجال قیل و قال نیست که لا
یسئل عما یفعل این که گفتیم این ضرورت می دهد اما تمام اسرار افعال خدا هر کسی نداند که چنین بجا
و گر جز این در افعال خدا قیاس بجای نیست لاجرم بنده را می باید امتثال اوامر و اجتناب
نواهی کند و بقضای او رضا دهد زیرا افعال او نیز بسر نیز زیرا که حیران بخشد کار دین پس بحکم ربت
زدنی تحیرا و لا تقضی عیر ذلک عطیه رضا و تسلیم و ترک اعتراض می باید بی چنان حیران که پشتش
سوی اوست ... آن حیرانی که حیران بنشسته بسوی دوست کند بلکه چنین حیران و غرق و مست

دوست که چنین حیرانی و مستی کار کرست تو حیرانی و مستی دیگر بدانکه پیشتر ازین بیان کرده شد که سالک را
مرشدی باید پس ازین خدمت مولوی این معنی را تحقیق می کند و بیان می کند که آن مرشد چگونه کس می باید
تا اقتدا از وی باید و سالک را راه نماید آن یکی را روی او شد سوی دوست یکی را از اصحاب طریقت توجه
بحضرت نه بدنیا و بما سوی وان یکی را روی او خود روی اوست که از خود بالکلیه فانی گشته است
و بخدا پیوسته توجه و تعرف از ان خدا شد پس آینهٔ دل را مصیقل و صاف کن تا اهل طریقت را
تمام بشناسی روی هر یک می نگر می دار پاس روی هر یکی را از اصحاب طریقت بنگر و دقت کن بو که
گردی تو ز خدمت روشناس بو که تو روشناس شوی ز خدمت روشناس زیرا هیچ گدای راه نشین پای خدمت
سلاطین روشناس نگردد و صحبت اولیا بهترین طاعات و مفیدترین عبادات است زانکه آنچه در سالها
فراوان باجتهاد خود حاصل نتوان کرد بساعتی اضعاف آن از صحبت شیخ میسر شود همچنانکه اگر کسی بحکمت و
اجتهاد خود خواهد که صنعتی بیاموزد هر آینه نمی تواند و اگر بمرور ایام بعد از دوام اجتهاد طریقهٔ آن صنعت
دریابد هم ناقص باشد لیکن در یک لحظه آنچه از استاد آموزد بسالها بجهد خود حاصل نکند پس اگر بنادری
بی تعلیم حاصل کنند بر وی حکم نباشد که النادر لا حکم له لاجرم سرمایهٔ دولت و کیمیای سعادت
و کلید خزاین ازلی دریافتن صحبت و بس ولیکن چون دانستن کیمیا که مس و برنج را بپاکی
و صفای زر خالص رساند دشوار است هر آینه شناختن آن کیمیا که گوهر آدمی را از خبث بهیمیت
بصفا و نفاست ملکیت رساند هم دشوارست تا بجایی که گفته اند اولیا را در حقیقت شناختن حق
و دانستن او آسان تر باشد از دانستن اسرار او و همچنان آشنایی و آمیزش بکسی باید که جهد
دست می دهد اما دانستن اسرار او که در دل دارد بکوشش بسیار میسر نشود و عامهٔ خلایق بحق اگر نشناسند
و از جماعت اندک دست در دامن صاحب ولایتی زده اند و در میان ارباب ارادات نیز کم کسی ولی
را شناسد پس ازین معلوم می شود که پرستیدن و شناختن همه را هست اما چون اولیا را حق
جل و علا خود پاسبانی می کند تا هر کس بایشان راه نیابد و ایشان را نشناسد که بحکم اولیائی
تحت قبابی لا یعرفهم غیری شناختن پیر کامل بغایت مشکل است خصوصا درین زمان که مدعیان
بی معنی بسیار است چنانکه می فرماید چون بسی ابلیس آدم روی هست در صورت آدمی و در سیرت
ابلیس بسیار است پس بهر دستی نباید داد دست تا که در ضلال واقع نشوی اول محک زدن
و امتحان کردن می باید پس ازان دست خود بدست او دادن مثلا آن را تجربه کردن می باید و کمال
بیت شیخ چون کامل عیال آمد مرید او مباش مایل دنیا ز مهر کز سالک دیندار نیست هم آن را دید

میباید که

ل ازین خدمت مولوی این
معنی را تحقیق می کند و بیان می
کند که آن مرشد چگونه کس می
باید

درا کس سالک را
مرشد باید و آن
کدام کس شاید

در بیان ... داود و بانگ صفیر
آواز ... مرغ

می باید که در خلوت و کثرت بچه حالت بیت واعظان این شیوه در محراب و منبر می کنند
چون بخلوت می روند آن کار دیگر می کنند تا بگوید مرغ را آن مرغ گیر کیفیت آنرا بیان می کند
بشنود آن مرغ بانگ جنس خویش در لحاظ مرغ بجنس پندارد از هوا آید بپای بر دام و نیش مدعیان بی هیچ
و شبچان بر دعوی همچون آن صیاد است چنانکه می فرماید حرف درویشان بدزدد مرد دون یعنی
کلمات مشایخ را بدزدد همچون ایشان سخن گوید مرد دون تا بخواند بر سلیمی زان فسون تا آن مرد دون
بخواند بر سلیم و خالی الذهن زان حرف یعنی از کلمات مشایخ سحر و افسون کار مردان روشنی و گرمیست
نور هدایت و طریق حرارت است کار دونان حیله و بی شرمیست کار دونان مکر و حیله و از خرابی شر
میست شیر پشمین از برای کد کنند یعنی خرقهٔ پشمینه پوشند تا همچون مردان حقیقت و شیران طریقت
بی باشند این را برای گدایی کنند که تغیر شکل از بهر اکل کرده اند باین حال صادقان را چه نام کنند رباعی
پوشیده مرقع اند این خامی چند بگرفته ز طامات الف لامی چند نارفته ره صدق و صفا گامی چند
بدنام کننده نکونامی چند بو مسیلم را لقب احمد کنند یعنی کذاب را رسول گویند لاجرم در شناختن اولیا و تمیز ایشان
ازین اشباه صوری اهتمام تمام بتقدیم می باید رسانید تا از کذابان دور باشی و بدانکه کذاب فلاح نمی یابد
هر چند که لاف کند و صورت صلاح می نماید بو مسیلم را لقب کذاب ماند او رسول شد محمد را اولو الالباب
ماند لقب محمد علیه السلام اولو الالباب ماند زیرا عقل کامل و ادراک شامل ازان اوست آن
شراب حق ختامش مشک ناب چنانکه رب العالمین در سورهٔ مطففین فرمود یسقون من رحیق
مختوم ختامه مسک باده را ختمش بود گند و عذاب شراب طعام را ختمش بد رایحه و خمارست یعنی اهل
الله اگر بوی خود و اهل ریا از بوی بد معلومست چنانکه درین حکایت آینده آن نصرانیان که اهل روح
بودند وزیر جهود را از بوی و تقوی او دانستند اگرچه او ایشان را از نصرانیت وعظی می کردی و احد
و اصطلاح دین عیسی گفتی داستان پادشاه جهود که نصرانیان را می کشت از بهر تعصب ملت خود
بود شاهی در جهودان ظلم ساز یعنی پادشاهی بود جهود و ظالم دشمن عیسی و نصرانی که از ظلم ساز و نصرانی
کداز وصف ترکیبی است عهد عیسی بود و نوبت آن او زمان نبوت عیسی بود و وقت تصدیق موسی
منسوخ شده اما آن پادشاه جهود منکر بود جان موسی او و موسی جان او جان موسی عیسی است و عیسی
جان عیسی یعنی اگرچه موسی و عیسی در صورت تن دو بودند اما از روی جان یک اند و اتحاد در جانی دارند
بلکه بحکم لا نفرق بین احد من رسله همه انبیا یکیند لیکن آن شاه جهود از اتحاد جان موسی و عیسی خبر نداشت
شاه احول کرد در راه خدا آن دو دمساز خدایی را جدا معزول کرد جز خدا ...

اوزین

این دو بینی که در راه حق یک بودند آن شاه از احولی دو شناخت چنانکه درین حکایت گفت استاد احولی
را که رو در آ یعنی استادی را شاگردی احول بود او را شاگرد گفت که اندر آی رو برون آر از وثاق آن شیشه را
اندرون خانه رو و از وثاق شیشه را برون آر گفت احول زان دو شیشه من کدام یعنی احول یک شیشه را دو دید و گفت
ازان دو شیشه کدام شیشه را پیش تو آرم بکن شرح تمام یعنی تعیین شیشه کن گفت استاد آن دو شیشه نیست
و نظر دار است که احولی بگذار و افزون بین مشو لفظ افزون بین وصف ترکیبی است گفت ای استا
مرا طعنه مزن که شیشه در حقیقت دو است گفت استا زان دو یک را در شکن غرض استاد امتحان و الزام
بود چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم زیرا در حقیقت یک بود مرد احول گردد از میلان و خشم یعنی مرد کژ بین
شود از میل و غضب شیشه یک بود و بچشمش دو نمود از احولی آن شاگرد چون شکست او شیشه دیگر نبود لاجرم
انکار یکی یعنی انکار جمیع انبیاست مثلا اگر مسلمانی یکی را از انبیا انکار کند کافر گردد العیاذ بالله پس کلمات
احولی را دفع کردن می باید تا از کژ بینی خلاص میسر شود خشم شهوت مرد را احول کند وز استقامت
روح را مبدل کند و کژ کند چون غرض آمد هنر پوشیده شد زیرا صاحب غرض عیب بین باشد نه هنر بین بلکه
پوشیده چشم است صد حجاب از دل بسوی دیده شد چنانکه چون دهد قاضی بدل رشوت قرار یعنی قاضی
رشوت را که در دل مقرر کند و صاحب غرض شود کی شناسد ظالم از مظلوم زار و کی بداند او مرحوم را از
محروم خوار بلکه ظالم را یاری کند و صاحب حق را محروم سازد شاه از حقد جهودانه چنان آن شاه جهود از غضب
جهودانه و نشاط چنان مرهون گشت لحول کالامان یا رب امان از شر احوالان و ظالمان صد هزاران مؤمن
مظلوم گشت یعنی بسیار مؤمن چون نصاری را بکشت که پناهم دین موسی را و پشت بر این سخن و برین اعتقاد
بود **آموختن وزیر مکر پادشاه را** او وزیری داشت ره زن عشوه ده یعنی آن شاه یک وزیر داشت
مکار و فریبنده کو بر آب از مکر بر بستی گره آن وزیر چنان مکار بود که از مکر بر آب گره بستی گفت ترسایان پناه
جان کنند جان را نگاه دارند دین خود را از ملک پنهان کنند تا شاه ایشان را اندازد و قتل نکنند کم کش
ایشان را که کشتن سود نیست زیرا ایشان مخفی شده اند دین ندارد بوی مشک و عود نیست یعنی دین
همچو مشک و عود بوی ندارد تا که از بویش بدانی تو نهانست اندر صد خلاف و بسیار اعتقاد است در نیام
تن ظاهرش با تو چو تو باطن خلاف ظاهرش چون تو است با تو اما باطن مخالف شاه گفتش پس
بگو تدبیر چیست شاه وزیر را گفت بگو تدبیر و تدارک چیست چاره آن مکر و آن تزویر چیست
چاره ام کن نصرانیان و تزویر پنهان کننده ایشان چیست تا نه ترسایان را بدانم و قتل عام کنم تا نماند
در جهان نصرانیی تا همه نصرانیان کشته شود بی هویدا دین و نی پنهانی چون شاه جهود از وزیر عنود

تدبیر را بپرسید گفت ای شه گوش و دستم را ببر و دو اچینی عقوبت کن بینی ام بشکاف و لب در حکم
چون چنین تلخ بعد از آن در زیر دار آور مرا بقصد صلب تا بخواهد یک شفاعتگر مرا و بشفاعت شافع
مرا از او کن از صلب بر منادی گاه کن این کار تو لفظ منادی فتح دالست و لفظ تو با شباعت از
بهر قافیه بر سر راهی که باشد چار سو تا مشهور شود انگهم از خود بران تا شهر دور تا از نزد خود بران که در میان
نصرانیان شوم تا در اندازم در ایشان شر و شور فتنه و غوغا دان وزیر از بهر رضای شاه عوض خود را
گرد تباه حقه تعبیه درین مرتبه اینست که مرا از شاه جهود شیطانست و از وزیر نفس اماره و از تزو
او مکر و حیل اوست که بر مقتضای مراد او کار را کند و تدبیر حصول مقصود او سازد یعنی تدارک گناه کند و آن
را بوجود آرد و بر خویش عقوبتها گذارند و جان خود را الایج عذاب کند **تلبیس وزیر با نصاری** پس بگویم
من به سر نصرانیم من با نصاری بگویم که من یعنی نصرانی بودم ای خدای راز دان می دانم که من کیم شاه
واقف گشت از ایمان من یعنی نصرانیت من دانست و از تعصب کرد قصد جان من یعنی این سخن را
با نصرانیان بگویم خواستم تا دین ز شه پنهان کنم و نصرانیت خود از و بپوشم آنکه دین اوست ظاهر آن کنم
یعنی اظهار یهودیت کنم شاه بویی برد از اسرار من و دین من بدانست متهم شد پیش شه گفتار من
و اعتقاد نکرد بسخنم گفت گفت تو چو در نان سوزنست که گلو را گیرد از دل من تا دل تو روزنست
از آن روزن بدیدم حال تو چون حقیقت حال تو مرا معلوم گشت حال تو دیدم ننوشم قال تو واعتماد نکنم
بسخن تو گر نبودی جان عیسی چاره ام یعنی اگر از روح عیسی مرا مدد نبودی او جهودانه بکردی پاره ام
یعنی شاه مرا پاره پاره کردی بهر عیسی جان سپارم سر دهم از برای عیسی جان را تسلیم می کنم و سر را
می دهم و بر و منت ننهم بلکه صد هزاران منتش بر خود نهم صد هزاران منت عیسی بر خود نهم که جان
من شایسته فدای او شد جان دریغم نیست از عیسی و لیک یعنی جان دریغ نکنم از بهر عیسی اما اکنون
مردم معقول نیست زیرا واقفم بر علم دینش نیک نیک دین عیسی را خوب میدانم معقول آنست که
درین ملک دیگر نمیرم تا که دین عیسی را بر مردگان بیاموزم و فاش کنم حیف می آید مرا کان دین پاک
دین عیسی که پاکست در میان جاهلان گردد هلاک و ضایع شود شکر ایزد را و عیسی را که ما لفظ ما
هوست گشته ایم آن کیش حق را رهنما یعنی شکر بین نعمت که دین صحیح را رهنما شده ایم از جهود و از
جهودی رسته ایم و خلاص گشته تا بزناری میان را بسته ایم یعنی بنصرانیت مقرر گشته ایم دور دور
عیسی است ای مردمان یعنی زمان نبوت اوست بشنوید اسرار کیش او بجان تا من بیان کنم
چون وزیر این مکر را بر شمرد چون وزیر این مکر را بر آن شاه جهود تقریر و بیان کرد از دلش

اندیشه را کلی ببرد بی غم شد از یافتن نصاری و کشتن ایشان کرد با وی شاه آن کاری که گفت آن
کار که وزیر گفته بود از عقوبت و سیاست آن شاه جهود آن را بوزیر بکرد خلق حیران ماندند زان مکر نهفت
که حقیقت حال را ندانستند راند او را جانب نصرانیان شاه وزیر را جانب نصرانیان براند و بشهر و ولایت
ایشان برد کرد در دعوت شروع او بعد از آن یعنی وزیر بدعوت نصرانیان شروع کرد قبول کردن نصا
ری مکر وزیر صد هزاران مرد ترسا سوی او یعنی ترسایان بسیار اندک اندک جمع شد در کوی او او بیان آموختن
دین عیسی او بیان می کرد با ایشان بر از آن وزیر بیان می کرد بنصرانیان پنهان ستر انگلیون و زنار و نماز
را از انجیل و زنار و نماز او بنظام و انتظام احکام بود آن وزیر در نظام و انتظام احکام دین عیسی بود لیک در باطن صفیر
و دام بود اما در باطن آواز مرغ و دام بود یعنی آن جناب بود که چون مرغ آواز کردی تا مرغان آن را بجنس شنا
سند و پیش آیند و مبتلای دام شوند یعنی آن وزیر ترسایان را از دین عیسی دم زدی تا با او اعتقاد کنند و بدا
م افتند بهر این معلوم شد که مراد از وزیر نفس اماره است و از تزویر مکر و حیلهاش و وسوسه او پس
از این تنبیه می کند که نفی خواطر سخت ترین چیزها است بر ارباب مجاهدات و اصحاب عبادات بهر این بعضی صحابه
از رسول پر سوخت ملتمس بودند مکر نفس و غول یعنی بعضی از اصحاب رضی الله تعالی عنهم از رسول الله علیه الصلوة
والسلام طالب بودند مکر نفس غول را که پرسیدندی وسوسه نفس را و گفتندی یا رسول الله که چه آمیزد
ز اغراض نهان بگو که چه آمیزد از اغراض نهان یعنی سبب آمیختن اغراض نهان و وساوس و خواطر چیست
در عبادت نهاده در اخلاص جان که مرد بحضور قلب عبادت نمی کند زانکه آن را وساوس و خواطر می آید فضل طاعت
را نجستندی از او فضل و زیادت طاعت را طلب نکردندی از رسول علیه السلام زانکه عبادت اندک با اخلاص
و بجمعیت خاطر بهتر از عبادت بسیار است که بتفرقه دل باشد عیب ظاهر را نجستندی که که یعنی وسوسه و خاطره
و پریشانی دل پرسیدندی و اخلاص و حضور قلب و نفی خواطر را بخواستندی لاجرم رسول علیه السلام ایشان را
وساوس و مکاید نفس را و مکر شیاطین جن و انس را تعلیم همی کردی مو بمو و ذره ذره مکر نفس یعنی
مکر نفس را بتفصیل می شناسیدند چون گل از کرفس آن اصحاب معلوم کردند چون امتیاز بوی گل از بوی
کرفس موشکافان صحابه هم در آن یعنی مدققان اصحاب هم درین حال و عظات ایشان خیره گشتندی یعنی ایشان
چون اصحاب بزرگوار را خیرگی آمدی پس ترا چه مقدار که از وساوس خیره نشوی طریق خلاص از وسوسه
نماز آنست که چون مرد در نماز باشد خدا را در پیش خویش ملاحظه کند و خواندن او را مستمع فرض کند و در سایر اعمال
اعمال نیز خدا حاضر و بر افعال خود ناظر ملاحظه کند و هم فعلی که ضابطه شرع را مرعی دارد و آن فعل اگر شرع جایز
بیند بآن اکتفا کند که بیش از جواز شرعی وقت کردن عین وسوسه است حکایت مردی موسوس بود

مشکلات مثنوی انکلیون لفظی
انجیل است تفسیر ... اکاجر ...
... انجیل بر کتاب معتبر در
... تغییر ...

نجستندی

درمکرهای نفس خیره شدندی

جو باب جوی و شستن ساقی روزی در کنار جویی وضو می کرد پایش بلغزید و در آب افتاد اندکی مانده
که غرق شود بلای عظیم خلاص شد و دست برداشت و گفت یا رب اعطنی العافیة بگوش او هاتفی رسید که
العافیة فی الشریعة و طریق خلاص از مکر شیاطین جن و انس آنست که مرد قرین صالحان و مخلصان و یار صافی
دلان شود تابع کردن نصاری دل بدو دادند ترسایان تمام یعنی آن وزیر را تمام محبت کردند خود چه باشد
قوت تقلید عام یعنی تقلید عوام سهل است در درون سینه مهرش کاشتند یعنی تخم محبت وزیر در زمین سینه کاشتند
نایب عیسیش می پنداشتند یعنی قایم مقام او تصور کردند مکر نفس و شیطان و مرشد شیطان صفت نیز همچنین اضلال
کنند که عوام فریفته می شوند او بسر دجال یک چشم لعین آن وزیر در نهانی دجال یک چشم بود چنانکه دجال مرکسان
تابع می شوند این را نیز نصرانیان تابع شدند ای خدا فریادرس نعم المعین از مکر نفس فریبان صد هزاران دام و دانه
است ای خدا در دنیا ما چو مرغان حریص بی نوا که بندت بهانه و دانه فریفته می شویم مجنون مرغ گرسنه که دانه را
می بیند و در دام افتد دم بدم ما بسته دام نویم یعنی در هر مرتبه ما بمبتلای امور مهلکه و خطر هر یکی گر باز و سیمرغی شویم
هر چند که در علم و عمل فضل و کمال و منصب و جمال داریم می رهانی هر دمی ما را و باز سوی دامی می رویم ای بی نیاز
اما سوی دامی می رویم ای بی نیاز و بعقیده می شویم بدام دیگر ما درین انبار گندم می کنیم یعنی عمل و عبادت می کنیم
و انبار دل را پر می کنیم گندم جمع آمده گم می کنیم که بمکر نفس هوا و هوس بی بهره و ناچار می کنیم که این اعمال در دل
نور نمی یابیم می نیندیشیم آخر ما بهوش یعنی ما فکر نمی کنیم آخر بعقل کین خلل در گندم است از مکر موش که
این خلل در گندم ما از مکر موش است موش تا انبار ما حفره زده است و سوراخ کرده و زفنش انبار ما ویران شد
یعنی از عمل انبار ما خراب شده است از بهر این معنی گفته اند که عمل کردن سهل است و نگاه داشتن مشکل
زانکه گاهی باشد کسی عمل کند و پس از آن معصیتی و عملی کند و سخنی گوید که آن عمل باطل شود اول ای جان دفع
شر موش کن اول عزلت وحشت را و آفت و دفع وساوس و تحصیل اخلاص کن و آنگه در جمع گندم جهد کن
تا عملت ضایع نشود بشنو از اخبار ان صدر الصدور یعنی از احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم بشنو این حدیث
را لا صلوة تم الا بالحضور که فرموده است لا صلوة الا بحضور القلب لازم اول نفی خواطر و تحصیل اخلاص و حضور
قلب و جمعیت دل و صفای خاطر می باید تا نور طاعت و اثر عبادت حاصل شود حکایت عزیزی را گفتند اگر ترا
پس از این صد سال عمر بودی چه کردی گفت نود و هشت سال را بتحصیل اخلاص صرف کرده می و مرا عبادت
دو سال پس بودی که نه موش دزد در انبار جاست یعنی اگر باطل کننده اعمال نبودی گندم اعمال چهل ساله
کجاست چرا نبود اثر اعمال چل ساله پیدا نشود ریزه ریزه صدق هر روزه چرا پاره پاره صدق و نور صوم ها
جمع می نیاید درین انبار ما یعنی چرا موجب الجنة مع الحسنة جمع نمی شود پس ستاره آتش از آهن جهید آن حکایت

[illegible]

اشارت کند و بصورت آن حکایت نصیحت کند که دزدی بخانهٔ مردی در آمد آن مرد برخاست آهن و سنگ را
گرفت و بر سوخته بزد تا چراغ افروزد دزد نیز در برابر او بنشست چون شرار سوخته را گرفتی آن دزد برآن
شرار انگشت نهادی وی کشتی حال ما نیز چنین است که سنگ و آهن عبادت برهم زنیم و از وی شرار
و انوار پیدا شود و آن دل سوز نیم پذیرفت و کشید دل سوخته از آن شرار قبول نور کند و بجانب خود کشد
یک در ظلمت یکی دزد نهان یعنی وساوس نفسانیه و خواطر شیطانیه یا دزد آدمی صورت که شیطان سیرت در ظلمات
هوا نهان گشته است می نهد انگشت بر استاره گان سر انگشت و سوی بر شراری نهد می کشد استاره
گان و ایمن بیک شرارها را یک بیک میکشد تا که نفروزد چراغی از فلک تا که چراغ مشاهده افروختن را اجازه
نماند اما با وجود این تو مید گشته می گو بیم که زهاران دلم باشد در قدم و در راه چون تو با مایی کی باشد هیچ غم
یعنی چون عنایت بود با ما مقیم ای رب رحیم کی بود بیمی از آن دزد رجیم و شیطان رجیم یعنی تو که خدایا عنایت کنی
ما را خلاص کنی از وساوس و خواطر و دل را فراغ می دهی و می کنی حاکم تا که عمل بی دکوره و کدر شود و از طاعت
اثر پیدا کرد و پس حضور قلب و صفای خاطر بعنایت تو است ای قادر چنانکه هر شبی از دام تن ارواح را
حکایت حال خوابست می رهانی می کنی الواح را لقط کنی یعنی کانت یعنی از نقوش و سهو و غم صافی سازی
می رهند ارواح هر شب زین قفص از قفص تن فارغان بی حاکم و محکوم کس یعنی ارواح فارغانند در حالت
خواب شب زندانیان بیخبر ز زندانیان یعنی زندانیان در حالت خواب بی خبر اند از زندان و از غم محبوسی
شب ز دولت بی خبر سلطانیان یعنی بجهان سلطانیان بی خبر از دولت و شادی و از سرای و مکان بی
غم و اندیشه سود و زیان خواجگان را بی خیال این فلان و آن فلان دیگران را حال عارف این بود بی خواب هم
یعنی عارف که بموجب موتوا قبل ان تموتوا از حس خویش مرده است و از حبس زندان بدن خلاص شده
و از دام دزدان راه فارغ بوده بی خواب نیز چنین باشد و هم در بیداری در فضای دل کشای ارواح
جولان کند چنانکه گفت ایزد هم رقود زین مرم در حق اصحاب کهف خدا گفت و تحسبهم ایقاظا و هم رقود
لفظ مرم نهی است از رمیدن یعنی این را انکار مکن که کسی خفته و متحرک باشد خفته از احوال دنیا روز
و شب یعنی عارف خفته است از احوال دنیا و از شهوات و هوا از احوال آخرت پس در جهان هر فعل که
از عارف در صورت صادر است او در حقیقت از خدا صادر است و ایشان از اعمال جهان فارغند
چون قلم در پنجهٔ تقلیب رب یعنی عارف همچون قلم است در کردانیدن دست حق قال النبی علیه السلام
قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن آنکه او پنجه نبیند در رقم آنکه او دست کاتب را نبیند در کتابت
و خطها قلم را بیند فعل پندارد و جنبش از قلم نوشتن را از قلم پندارد اما در حقیقت فعل از دست و پنجهٔ کاتب

نبیند

نبیند در کتابت و خطها قلم را فعل پندارد جنبش از قلم نوشتن را از قلم پندارد اما در حقیقت فعل او دست
و پنجهٔ کاتب است نه از قلم را نجوم همه تصرفات از آن خداست نه از کان الاسباب شمهٔ زین حال عار
ف وانمود یعنی عنایت بی غایت آلهی خواست که از شراب ذوق عارف عوام را چاشنی چشاند خواب حسی را
از فرستاد خلق را هم خواب حسی دربود خواست و منقول او خلق یعنی خواب حسی عوام را نمونه است
از حال عارف که فارغ و غافل است از امور دنیا تا که عوام چون تن عارف را در نظر بینند معراج جان او را
منکر نشوند و استغراق او را در مشاهدهٔ حق نفی نکنند رفته در صحرای بیچون جان شان یعنی روح انسانی
خواب کنندگان از تعلق روح شان آسوده و ابدان شان یعنی بحکم النوم راحة البدن روح حیوانی و هیکل جسمانی
در بستر راحت است وز صفیری باز دام اندر کشی یعنی بیک آواز باز اندر دام تن کشی یعنی بیداری کنی
و ارواح را باز در دام تن آوری جمله را در داد و در داور کشی در عدل و در حکم و در حاکم کشی یعنی در وقت
بیداری بتکلیف طاعت و بشغل معیشت مبتلا کنی چونکه نور صبحدم سر بر زند یعنی صبح پیدا شود کر
کس زرین کردون پر زند مراد از کرکس زرین کردون آفتابست فالق الاصباح اسرافیل وار از نشا
و روشن کننده صباح همچون اسرافیل کویا صور می زند جمله را در صورت آرد زان دیار یعنی بیدار کند از خواب
نومهای منبسط را تن کند نقل عقل و بار رمل ثقل عکس هر تنی را باز آبستن کند هر تن را باز دار
کند از تکلف و مشاغل اسب جانها را کند عاری ز زین یعنی خواب اسب جانها را از زین تن عریان
کند سر النوم اخ الموت است این که معطل کند از اعمال یعنی این چنین خلاصی از تنگنای بدن و جولان در
فضای با نقای ارواح اثری از آثار اخ الموت که خوابش خوانند چون برادر موت این قدر است
حست اگر کسی که بموت اختیاری و ارادی بحکم موتوا قبل ان تموتوا مبتلا شد مؤمن مخلص شود
بموجب الموت راحة المؤمن من بجه راحت هر سر یک بهر آنکه آید روز باز لیک از برای آنکه چون روز
شود اسب جان باز آید بر نهد بر کشش یابند دراز بر پای اسب جان یابند دراز یعنی وقت خواب که
خدا اسب جان را بی اکاه رها کند در پای او رسن دراز می بندد یعنی روح او را بتن تعلق نهد تا که روز
وا کشد زان مرغزار تا که در روز اسب جان را کشد از چرخ و زمر آگاه از کشش حضرت یار مصداق این همه کلام
خداست در سورهٔ زمر الله یتوفی الانفس حین موتها والتی لم تمت فی منامها فیمسک التی قضی علیها الموت
و یرسل الاخری الی اجل مسمی یعنی آن که معلوم شد که بیدار شدن باز گشتن و رحمت ذره گشتن یک
لاجرم خواب استغراق بهتر از بیداری است کاش چون اصحاب کهف آن روح را انقطاع روح را هوش حفظ کردی
یا چو کشتی نوح را یعنی در استغراق حق همچون اصحاب کهف مستغرق کشتی و در بحر وحدت و حیرت بودی تا از این

طوفان بیداری و هوش که این بیداری و عقل معاش همچون طوفانست غرق کننده حواس و جان وار
هیدی این ضمیر و چشم و گوش دل بخیال دنیا و خواس بنظر ماسوی مبتلا شدی چون حال عارفان بیان کرد که
همچون اصحاب کهف در خواب استغراق فارغ اند از احوال دنیا و مستغرق اند بحر خدا گویا منکری گفت
آنچنان عارف درین زمان نیست آن را جواب می گوید ای بسا اصحاب کهف اندر جهان یعنی بسی
اهل الله فارغ از احوال دنیا پهلوی تو پیش توست این زمان در پهلوی تو و پیش تو هستند این زمان
درینجا خطاب عامست و مقصود آنست که همه عصر از ولی خالی نیست **بیت** که وا محجب دل رفته و شه عشق
جهان پر شمس تبریزست مردی کو چو مولانا غار با او یار با او در سرود غار اصحاب کهف بان اصحاب کهف
و یار غار با او در حضور تعنی است مهر بر چشمست و بر گوشست چه سود آنکه عاشق و طالب نباشد چشمش
گشاده نیست لاجرم دیدار لیلی را چو بر ره مجنون نتوان دید و نقش شاخ چو بگوش مشتاق نتوان شنید
پس آنکه عاشق و طالب است گشاده چشمست و رنگ بین چنانکه درین قصه **قصه دیدن خلیفه لیلی را**
گفت لیلی را خلیفه کان توی یعنی پادشاهی لیلی را دید و گفت آنکس تویی کز تو مجنون شد پریشان
و غوی که از تو مجنون پریشان حال و گمراه شد از دگر خوبان تو افزون نیستی در حسن و جمال گفت
خامش چون تو مجنون نیستی لیلی خلیفه را گفت خاموش شو چون تو مجنون و عاشق نیستی پس اهل الله را
محب صادق و مرید عاشق داند نه عاقل غافل چنانکه طبیب را بیمار جوید و آن را هبا بار و ایها
جویند بیابد بود پیش ازین معلوم شد که عارف از احوال دنیا خفته و فارغست پس ازین حال آنکس
بیان می کند که از احوال دنیا بیدار و از و خبردار باشد هر که بیدارست او در خواب ترآنکس که بیدارست
و از احوال دنیا خبردار غفلتش زیاده است هست بیداریش از خوابش بتر بیداری آن کس از خواب او
بدترست زیرا آنکس که بدنیا بیدار باشد چشم و گوش او و باقی حواس او بدنیا و گناه مشغول شود و دل
او از خدا غافل لاجرم خواب ازان بیداری خوبست چون بحق بیدار نبود جان ما یکه بغیر بیدار بود دست
بیداری چو در بند آن ما و زندان ما زیرا جان در بیداری از لکد کوب خیال خالی نباشد جان همه روز از
لکد کوب خیال یعنی در بیداری که جان را خیال لکد می زند و زیان و سود و خوف زوال جان ازینها
خالی نباشد نی صفای ماندش نی لطف و فر یعنی ازین جهة جان را نی صفای ماند و نی لطف و قوت
در مکاش نی بسوی آسمان راه سفر یعنی نی ترقی در عالم ملکوت لاجرم طالب دنیا هم از صفای عشرت هم
ثواب آخرت محروم است خفته آن باشد که او از هر خیال در نزد اهل تحقیق خفته آنکس است که از هر خیال
دارد امید و کند با او مقال رجا او از خیال سخن او با او باشد که دنیا و اهل او همه خیالست و خواب رفته را

لکد کوب وصف ترکیب شده لکد ... و طابع ... کوب ... یعنی طابع ... وسله ... دو کند

بخیال او

٢٧

بخیال الشنائی آنکه بیدار دنیا باشد او خفته دیدارست و حال او همچون حال آنکس که در خواب شیطان را
بصورت خوبی بیند و با او احتلام شود چنانکه می فرماید دیو را چون خور بیند او بخواب یعنی مهلکات را چنانکه
منجیات و زشت را خوب می بیند از دیس زشهوت ریزد او با دیو آب احتلام و جماعش با دیو شود
غفلت در نزد اهل حقیقت عین جنابتست بلکه زین تن را جنابت آرد که آب پاک شود غفلت جان
را جنابت آرد که بانش پاک گردد چونکه تخم نسل را در شوره ریخت شوره زمین تخمش نمی رویاند
او بخویش آمد خیال از وی گریخت چون بموجب الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا بیدار شود خیال از وی
گریزد و پس تخم عمر را در مزرع دوستی دنیا و غفلت کاشتن نمی باید تا بی حاصل نشود و درینجا مردن و درینجا
مردن و درینجا بیدار شدن می باید تا از احتلام دیو خلاص شود و بر پاکی بجا عز زانکه آنکس که پس از احتلام دیو
بیدار شود ضعف سر بیند ازان و تن پلید و ماغش ضعیف و تنش ثقیل بیند آه ازان نقش پدید نا پدید این
صنف دنیاست که نیست هست نماست و کسی این را نکرفته است و در قبل دنیا گفته اند **بیت**
حال دنیا را چو پرسیدم من از فرزانه گفت یا بادیست یا خوابیست یا افسانه گفتمش احوال عمر ما بگو تا بچه است
عمر گفت یا برقیست یا شمعیست یا پروانه گفتم آنها را چه گویی کاندرو دل می نهند گفت یا کوریست یا مستست
یا دیوانه و خدمت مولانا بوجه دیگر تمثیل دنیا می کند مرغ بر اوج سوی چرخ و سایه اش لفظ سایه لیس مهوست
می دود بر خاک پران مرغ وش یعنی دنیا سایه عنقای بقاست که ... که در صید سایه باشد او را امکان کر
عنقای مرغ هوای و شکار کردن عنقای بقای نیست ابلهی صیاد آن سایه شود کسی که ابله باشد صیاد آن سایه
شود که دنیاست می دود چندانکه بی مایه شود در پی او می دود وی پر بر و عمر را ضایع کند بی خبر کان عکس آن
مرغ هواست بی خبر از آنکه آن عکس آن مرغ هواست نه مرغ در حقیقت بی خبر که اصل آن سایه کجاست
پس اصل را طلب کردن می باید یعنی طالب شکار خدا شدن می باید نه طالب سایه او که دنیاست آن ابله کالب
سایه که آن را مرغ می پندارد تیر اندازد بسوی سایه او آن ابله عمر را بصید آن سایه صرف کند ترکشش خالی
شود از جست و جو یعنی عمرش ضایع شود که ترکش همچون تیرست در ترکش تن و عمر ترکش عمرش تهی شد
عمر رفت گویا بیان مصراع سابقست از دویدن در شکار سایه تفت پس از خرابه گشت پس هم که غافلت در
طلب شکار مرغ شود نه در صید سایه لاجرم آن عاقل ضایع نمی کند سرمایه پس ازین خدمت مولانا علیه این
غلط را بیان کند سایه یزدان چو باشد دایه اش یعنی اولیاء الله و اهل طریقت که مربی او باشد وارهاند از خیال
و سایه اش او را خلاص کند از خیال و خواب وا ز سایه او سایه یزدان بود بنده خدا کسی که بندهٔ حقیقی باشد
بلکه سایه اوست مرده این عالم و زنده خدا این وصف اولیاست دامن او گیر زوتر بی گمان دامن آن و

در بیان احتلام و جنابت ... غفلت

در بیان طالب دنیا

بکیر زودتر تا بهای در دامن او خو بغان تا خلاص یابی از مهلکات در ایام فتنه و فساد و جو با خدمت
مولوی گفت سایهٔ یزدان بندهٔ خداست ان را اثبات می کند که می گوید کیف مد الظل نقش اولیاست
یعنی حضرت ملک منان در سورهٔ فرقان فرمود الم تر الی ربک کیف مد الظل و لو شاء لجعله ساکنا و مراد از ما
نقش اولیاست پس ایشان را سایهٔ خدا شناس که دلیل نور خورشید خداست که آن نقش اولیا دلیل نور
آفتاب حقیقی است اندرین وادی مرو بی این دلیل یعنی در وادی طریقت بی مرشد مرو لا احب الآفلین
کو چون خلیل یعنی چنانکه رب الانام در سورهٔ انعام فرمود فلما جن علیه اللیل رای کوکبا قال هذا ربی فلما افل قال
لا احب الآفلین پس چون دنیا خواب و خیال است و ظل با زوال آن را دوست مدار چون خلیل رب العالمین
بلین بخلت او بکو لا احب الآفلین رو ز سایه آفتابی را بیاب بر واز سایه و ظلمات دنیا آفتاب حقیقی را که خداست
بیاب دامن شه شمس تبریزی بتاب شاه طریقت و پادشاه آخرت که شمس تبریزی است بدان او بیچ
ره ندانی جانب این سور و عرس اگر ندانی جانب این سور پر سرور و عرس با حضور از ضیاء الحق حسام
الدین برپرس که او تمام مقام ورث و رحمه کیر دستار در حلقو یعنی از حسد احتراز کن و در حسد ابلیس را ببلو
علو که ابلیس را در حسد از حد تجاوز شد زانکه فرمان قبول نکرد و آدم را سجده نیاورد و گفت انا خیر منه خلقتنی
من نار و خلقته من طین چنانکه فرماید کو ز آدم ننگ دارد از حسد که ان ابلیس از آدم ننگ دارد از حسد
آن را سجده نکرد با سعادت جنگ دارد از حسد با سعادت خود جنگ کرد از حسد که فرمان الهی را بشکست
و مردود حضرت شد حکایت از حکیمی پرسیدند اول گناه در آسمان چه بود و در زمین چه بود گفت اول گناه
آسمان امتناع کردن ابلیس بود از سجده بآدم و اول گناه در زمین کشتن قابیل بود هابیل را و سبب این
دو گناه حسد بود عقبهٔ زین صعب تر در راه نیست از حسد سخت تر نباشد در راه ای خنک آنکش حسد همراه
نیست سعادت مند آنست که او را حسد قرین نیست این جسد خانهٔ حسد آمد بدان یعنی تن انسان خانهٔ
حسد است که در جبلت انسان حسد است از حسد آلوده باشد خانه دان از حسد مشوش باشد اهل بیت یعنی
چون درون حسد باشد همه حواس و اعضا ملوث کردد کر جسد خانهٔ حسد باشد و لیک مرهونست آن جسد را
پاک کرد الله نیک جسد انبیا و اولیا را پاک کرد خدای خوب طهرا بیتی بیان پاکیست یعنی آن امر که در سورهٔ بقره
است و عهدنا الی ابراهیم و اسمعیل ان طهرا بیتی للطائفین والعاکفین والرکع السجود بیان پاکیست یعنی مقصود
اهل طریقت ازین آیت خانهٔ دل را از حسد و از اخلاق ذمیمه پاک کردنست کنج نورست ار طلسمش
خاکیست خزینهٔ نورست اگرچه ترکیب او از خاکست چون کنی بر بی حسد مکر و حسد آنکس که بی حسد باشد
همچون شمس تبریزی و شیخ حسام الدین چون بر او حسد کنی زان حسد دل را سیاهیها رسد از آن حسد بدل تو ظلمت

وشقاوت

و شقاوت می رسد خاک شو مردان حق را زیر پا تا که شوی کیمیا خاک بر سر کن حسد را همچو ما حکایت از حکیمی
پرسیدند که هیچ بلایی می دانی که بر مبتلای آن رحمت نکنند و هیچ نعمتی می شناسی که بر صاحب آن حسرت
نبرند گفت آری آنچه آن بلا حسدست و آنچنان نعمت تقوی بیان حسد وزیران وزیرک از حسد بودش نژاد
یعنی طبیعتش تا بباطل گوش و بینی باد داد یعنی پادشاه بتلقین او گوش و بینی او را برید و از مکافات پس
بوجه باطل گوش و بینی خویش بباد داد چون دانسته شد که مراد از شاه شیطانست و از وزیر نفس اماره چون
طبیعت او از حسدست گوش و بینی را بباد داده است که کلمهٔ حق را نمی شنود و بوی حق را در نمی یابد بر امید
آنکه از نیش حسد چون نیش زنبور زهر او در جان مسکینان رسد یعنی بجان مسکینان ضرر رسد لاجرم نفس اماره
از حسد می خواهد که بمظلومان ضرر رساند اما بحکم من حفر بئرا لاخیه وقع فیه خود را ضرر کند چنانکه می فرماید هر
کسی کو از حسد بینی کند بینی کاف از کندن یعنی هر که از حسد خود بدیگران قصد ضرر کند خویشتن بی گوش
و بی بینی کند بینی کاف از کردن ضرر حسد هم دنیاوی هم دینی است آنچه دنیاویست غم است چنانکه رسول
الله علیه السلام فرمود الحاسد مغموم والرزق مقسوم والحریص محروم و آنچه دینی است باطل شدن عمل است
که رسول الله علیه السلام فرمود ان الحسد یاکل الحسنات کما تاکل النار الحطب و بزرگان گفته اند حسد چون مرض
آکله است که گوش و بینی را خورد اما ضرر آکله بگوش و بینی ظاهرست و ضرر حسد بگوش و بینی معنویست که
در حقیقت گوش و بینی آنست چنانکه می فرماید بینی آن باشد که او بویی برد از جانب کوی او را جانب
کوی بویی برد یعنی بقرب حق چون مراد از وزیر نفس اماره است گوش او بوی نمی یابد اگر او را بینی گویند شما بر
زیرا هر که بویش نیست بی بینی بود هر که را حس بویی نباشد او بی بینی باشد اما مراد بوی ظاهر نیست بوی آن
بویست کان دینی بود و علامت بردن بوی رفتن است بان سوی پس اگر بویی و بینی را یابد و او
جب آنست که شکر این نعمت گذارد زیرا چونکه بویی برد و شکر آن نکرد شکران بوی نکرد کفر نعمت
آمد و بینیش خورد بحکم لئن شکرتم لازیدنکم و لئن کفرتم ان عذابی لشدید کفر نعمت بینی او خورد و پس
هر عضو را شکری هست شکر سر سجده کردنست و شکر چشم منع از نظر حرام و دیدنست بعین عبرت و
شکر گوش منع است از شنیدن حرام و ذکر شنودن از آن و کلام حق را شنیدن است و شکر بینی آنست
که بوی خوش دین را دریابد و از بوی حرام احتراز کند و شکر دهان اجتناب از طعام حرام و شکر
زبان احترازست از کلام حرام و ذکر خداست و شکر اعضای دیگر نیز برین قیاس است و شکر
عقل و حواس باطنه فهم خدا و علم معرفتست و شکر دل اعتقادست بحق و علی هذا القیاس پس ازین
خدمت مولانا تنبیه می کنند بر طریق شکر که می گوید شکر کن مر شاکران را بنده باش هم شکر کن هم

شیطان بود واز وزیر نفس اماره حقیقة فقه درین مرتبه اینست که هردم از شیطان بسوی نفس وسوسه واضلال
می آید وی گوید که فلان چیز را آرزو کرده بودی ومرا وعده کرده بودی که آن برای کنم برآ بوجود می آری پختن
کنش نفس را بجان مبتلا کند گفت اینک اندران نکم کم شها یعنی درین نکم کا فکم ورزین یعنی فیما تا ان ترسا
یان که از کشتن خلاص یابند مفتون شوند وبتبل حیله که عذاب خلافت گرفتار نشوند بیان دوازده
سبط از نصاری قوم عیسی را بُد اندر دار و گیر یعنی ترسایان را بود اندر حکم و حکومت حاکم شان ده امیر و
دو امیر یعنی دوازده سبط بود که امیران نیز دوازده بود هر فریقی مرامیری را تابع هر فریقی از آن فرقها هر
امیری را تابع بود وبنده گشته مر خود را از طمع واز جهة غرض دنیا این ده واین دو امیر وقوم شان این
دوازده امیر با قوم گشته بنده آن وزیر بد نشان بنده وصیدان وزیر بد نشان شدند حقیقة فقه درین مرتبه
اینست که مراد ازین دوازده امیر صفات نفس است که غضب وهوا وحقد وحرص وشهوت وعجب وبخل و
بخل وکبر وکین وتعصب وامل ومراد از قوم حواس خمسه ظاهره وحواس خمسه باطنه وقوت نظریه وقوت عملیه
است اعتماد جمله بر گفتار او بر قول وزیر اعتماد کرده بودند اقتدای جمله بر رفتار او وبفعل او اقتدا نموده یعنی
همه حواس وقوی وجملة اجزا را اتباع بنفس است پیش او در وقت مناقب هم آمیز پیش وزیر هر امیر بیا توقف
ونا خیر جان بدادی گر بدو گفتی بمیر نصاری را حال چنین شد اما امید داریم که خدا ما را از قتل آن شاه جهود که
شیطانست واز مکر وزیر عنود که نفس اماره است نگاه دارد تا حواس واعضای ما مطیع فرمان او نشود
وقوی واجزای ما تابع مطلق نگردد **تخلیط وزیر در احکام انجیل** ساخت طوماری بنام هر یکی آن وزیر از بهر
تزویر بنام هر امیر طوماری نوشت ودین عیسی را بزعم خود بیان کرد نقش هر طومار دیگر مسلکی در هر طومار مسلکی
دیگر بود چون مراد از وزیر نفس اماره است واز دوازده امیر صفات او حقیقة فقه درین مرتبه اینست که از احکام
نفس اماره هر یکی را بمقتضای او فرماید که هر یکی دیگری را ضدست چنانکه مقتضای غضب منع وامساک
است ومقتضای هوا اتلاف مال وبذلست وعلی هذا القیاس واین مقتضیات حق است اگر نیت خیر بکار
که الاعمال بالنیات مثلا اگر کسی منع مال کند اما نیت او این باشد که آن را بوجهی مهم از مهمات دین
صرف کند وبواسطه او قربت خدا حاصل کند نیکست واز بذل مال نیت او ریا نباشد بلکه از بهر خدا بوجه اخلاص
صرف کند نیکست وعلی هذا القیاس حکمهای نوعی دیگر از احکام دین این خلاف آن ز بایان تا بپس این
طومار خلاف آن طومار بود واز آن تا بسر ویکی راه ریاضت را وجوع یعنی جوع را رکن توبه کرده وشرط
رجوع یعنی در یک طومار راه ریاضت وجوع را رکن توبه وشرط رجوع کرده بود حقیقة فقه درین مرتبه اینست که
چون کسی ریاضت کند اگر قصد او تهی نفس باشد نیکست واگر هرده نان بکشد بد است چنانکه عبدالله انصار گوید

شکر گویان را بنه باش پیش ایشان مرده شو پاینده باش که چون نفس تو مرده شود حیات
ابدیه یابی چون وزیر از زه زنی مایه مساز از ضلال ما بمکن خلق را تو بر میاور از غار
خلق را از عبادت بر میار زیرا کسی که علم ومعرفت دارد وعظ ونصیحت گوید اما بجای خود عمل
نکند دیگران را از عمل منع کرده باشد ناصح دین گشته آن کافر وزیر در صورت ناصح دین گشته
بود کرده او از مکر در لوزینه سیر حلوای کردکان را بسیر آمیخت **فهم کردن حاذقان نصاری مکر
وزیر را** هر که صاحب ذوق بود از گفت او مزه نوشت لذت می دید و تلخی گفت او یعنی پر
نش شیرین و درونش تلخ بود چون مراد از وزیر نفس اماره است حقیقة فقه درین مرتبه اینست
که نفس گاهی وسوسه کند وسخن گوید در صورت حق اما مکر نهانی دارد پس هر که قوت روح
وعقل معاد دارد همچون حاذقان نصاری مکر نفس را دریابد واگر روح قوی وعقل معاد ندارد
مکر نفس گردد ودر ضلالت بماند نکتهای گفت او آمیخته آن وزیر نکتها می گفت اما صافی نبود
در جلاب قند زهری ریخته ظاهر وباطنش نبود ظاهرش می گفت در ره چست شو یعنی ارشاد میکند بنیکی
واز اثر می گفت جان هم سست شو یعنی از اثرش اضلال می کنند زانکه فعل او موافق قول نبود و طبیبی که دعوی
حذاقت مرضی کند اما خود بدان مرض مبتلا باشد آن را اعتبار نیست بس بسا چیز باشد ظاهرش خوب
وباطنش بد **بیت** نقره مرون کو بسبزی در ونش همچنان باشد با حلوای صابونی که زهر خفیش
در میان باشد چنانکه می فرماید ظاهر نقره گر اسپیدست ونو در لفظ نو فتح نون شایع است وضم نون
لغت است دست وجامه می سیه گردد ازو پس اعتبار بظاهر نیست آتش ارچه سرخ رویست از شرر
مثال دیگر است تو ز فعل او سیه کاری نگر چیزی را چون بالای آتش گیرند از دود او سیاه گردد برق اگر
نوری نماید در نظر که درخشش در نظر خوب ونوری نماید لیک هست از خاصیت دزد بصر که هر نور بصر را
می رباید هر که جز آگاه وصاحب ذوق بود هر کرا غیر خبر دار وغیر اهل ذوق بود یعنی هر کرا آگاه وصاحب ذوق
نبود گفت او در گردن او طوق بود سخن او را در گردن طوق گرد مدت شش سال در هجران شاه دور
شد از پادشاه شد وزیر اتباع عیسی را پناه ومرجع دین ودل را کل بدو بسپرد خلق دین ودل را
بالکلیه بآن وزیر بسپرد خلق پیش امر وحکم او می مرد خلق یعنی مطیع فرمان او می گشتند **پیغام شاه
پنهان با وزیر** در میان شاه او پیغامها در میان شاه ووزیر خبرهای نهانی شاه را پنهان بدو
آرامها شاه را بوزیر آرام وقرار وعهد واعتبار پنهانی بود پیش او بنوشت شه کای مقبلم ومقبولم وقت
آمد زود فارغ کن دلم تا جمله ترسایان را بیان کنی همه را می کشم بفراغ دل نشینم چون مراد از شاه

شیطان

غافل ناظر کار بهره زنانست • روزه ناظر حرمه نانست • رنتن ج تنزیج جهانست • دل بدست آر که کار آنست
دریکی گفته که همت سود نیست • در راه دین اندرین ره مخلصی جز جود نیست مخلص همین جود و سخاست
پس هم بخور هم بخوران که ترک الدنیا رأس کل طاعة دریکی گفته که جوع و جود تو یعنی ریاضت و سخا شرک باشد
از تو با معبود تو زیرا اعتماد بغیر معبود شرک است حقه اینست که اعتماد و غرور بعمل نمی باید بلکه اعتماد بفضل خدا
کردن می باید جز توکل جز که تسلیم تمام یعنی توکل تمام و تسلیم تمام می باید که جز اینها در غم و راحت همه مکرست و
دام ترد اهل تحقیق دریکی گفته که واجب خدمتست یعنی خدمت و طاعت می باید و از اندیشه توکل گفتست
در شرح این مصرع گفته اند التوکل تسلیم الامر الی الخبیر پس توکل در توکل متهم شو با انک او را امری هست که
او را بغیر سپر و حقه اینست که توکل کردن بی عمل کهوست دریکی گفته که امر و نهیها که در دین واقع است
بهم کردن نیست شرح عجز ماست امتثال با وامر و اجتناب از نواهی لازم نیست از آنکه این همه ممکن نیست
غرض ازینها بیان عجز بندگانست حقه اینست که بقوة خود اعتماد نمی باید در طاعت بلکه بتوفیق و فضل خدا
اعتماد باید که لا حول ولا قوة الا بالله تا که عجز خود بینیم اقرار آن در اوامر و نواهی قدرت او را بدانیم آن زمان
قدرت حق را بدانیم در زمان عجز دریکی گفته که عجز خود مبین بلکه سعی کوش • کفر نعمت کردنست این عجز بین
قدرت ما نعمت خداست پس عجز گفتن و ترک خدمت کردن کفران نعمت است قدرت خود بین این قدرت
از وست • قدرت خود را ازین جهت نظر کن که از وست قدرت تو نعمت او دان که هوست که خدای احد ست
دریکی گفته که زین دو بر گذر یعنی از عجز و قدرت بت بود هر که بگیرد در نظر یعنی نظر بر عجز و قدرت خویش کردن
بت پرستی است که دیدن ماسوای خداست دریکی گفته که مکش این شمع را شمع نظر را که نمی کشی نظر چون
شمع آمد جمع را یعنی در طومار یکی گفته که نظر مرد شمع جهان افروزست ترک مقتضای نظر کردن خطاست لاجرم
بعین بعبرت نظر کردن می باید از نظر چون بگذری و از خیال یعنی چون اعتبار نظر خیال نکنی گشته باشی شمع شب
شمع و خیال بحکم فانظروا الی آثار رحمة الله نظری باید و بموجب فاعتبروا یا اولی الالباب فکر و خیال می باید •
دریکی گفته بکش یا کی مدار یعنی در طومار یکی گفته شمع نظر را بکش و از کشتن او غم مدار و هجران و ...
ظاهر را از دیدن ماسوی منع کن تا عوض بینی نظر را صد هزار که نظر بر دوختن شمع جان افروختن است چون
چشم ظاهر بسته شود چشم گشاده گردد چنانکه می فرماید • گر کشتن شمع جان افروزی شود • از کشتن شمع نظر شمع جان
افروزان و پر نور شود دیگری است از صبر تو مجنون شود یعنی مطلوب ترک دنیا و ماسوی است طالب ترک کرد
ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش نه از جهت حظ بیش آید پیش او دنیا و بیش زیرا دنیا طالب خود را طالب
و از طالب خود هارب است قال النبی علیه السلام یقول الله تعالی للدنیا اخدمی من خدمنی و اتعبی من خدمک

فاتعبی

ان او که دنیا الدرو و دنیاده کلور

دریکی گفته که ایخت داد حق آنچه بتو داد خدا بر تو شیرین کرد در ایجاد حق و آن چیز را بر تو شیرین کرد در ایجاد
بر تو آسان کرد و خوش آن را بگیر آن چیز را که بر تو آسان گردان را بگیر خویشتن را در میفکن در
زحیر یعنی به خدا میستیز هرچه بر تو آسان ساخته است آن را بگیر خود را بمشقت میفکن درین
تنبیه است که عمل بتو بنوع خداست دریکی گفته که بگذار آن خود یعنی ترک کن آن چیز که طبیعت تو آن را
خواهد کان قبول طبع تو رد حق است و بد یعنی آنچه مقبول طبع تست مردود و قبیح است و بر مقتضای هوای
طبیعت رفتن و هرچه آسان ترست بر گرفتن سبب ضلالست چنانکه ملک منان در سوره فرقان فر
موده است ارایت من اتخذ الهه هواه و در سوره جاثیه فرموده افرایت من اتخذ الهه هواه قطعه
که تو مشتبه شوند دو کار • که بدانی کدام باید کرد • بر هوا هر کدام نزدیک است • بر خلاف آن تمام باید کرد •
راههای مختلف آسان شدست • از راههای هوا هر یکی را ملتی چون جان شدست • که آن او را
ترک گرد که میسر کردن حق ره بدی راه حق بودی هر جهود و گبر از و آگه بدی از حق آگاه بودی
با وجود که چنین نیست • دریکی گفته میسر آن بود میسر آن چیز بود که حیات دل و غذای جان بود گمراه
چیز حیات دل مرده و غذای جان پژمرده بود که او عمل صالح و طاعتست چنانکه گفته اند عاقل آنست
که کاری نکند که باز پشیمان شود و زمان پشیمانی حال احتضار است پس عاقل را باید که در هر کاری
که شروع کردن می خواهد خود را در حالت نزع فرض کند اگر آن کار را در آن حال کردن جایز باشد و در آن
حالت پشیمان نشود بکند والا ترک کند چنانکه می فرماید هرچه ذوق طبع باشد چون گذشت هم چیز که ذوق طبع
و مقتضای طبیعت باشد چون گذشت بر نه آرد همچو شوره ریع و کشت حاصل نمی دهد همچون زمین شوره
جز پشیمانی نباشد ریع او غیر پشیمانی نباشد حاصل او جز خسارت پیش نارد بیع او غیر زیان نمی آرد
بازار او آن میسر نبود اندر عاقبت • آن مقتضای میسر نبود در آخر کار نام او بلفظ میسر عاقبت نامش معسر
باشد تو معسر از میسر باز دان که علم و دانستن آن اس و سر کارست • عاقبت بنگر جمال این و آن یعنی فرق
کن در میان ایشان دریکی گفته که السعادة طلب که ترا ارشاد کند عاقبت بینی نیابی در حسب یعنی عاقبت
بینا نشوی بحسب و نسب پس السعادة طلب کن که عاقبت بین باشد • عاقبت دیدند هر گون ملتی یعنی
امم سابقه و طوایف ضاله انبیا و اولیا را اقتدا نکردند بخودی خود عاقبت دیدند لاجرم گشتند اسیر زلتی
و افتادند بضلالت • عاقبت دیدن نباشد دست باف یعنی عاقبت دیدن آسان نیست همچون بافتن
که بدست با فتنش ممکن شود ورنه کی بودی ز دینها اختلاف • اگر هر کس عاقبت بین بودی در دینها
اختلاف نبودی دریکی گفته که استاد هم توی یعنی بد بکر استاد حاجت نیست زانکه استاد آشنا هم توی •

نقطه خود در نسخ خا خواندن
می باید از ... یعنی ...
کندوا لکی یعنی مقتضای طبعکی

ضلالت

ارباب هوا اللری طبعلرینه طرق مختلفه
اسان اولمغله ... هر برینه ...
ارلدیغی اجود ... هر برطانویه
رعایت جان کبی اولمشلر

یعنی توکل دوذن عشقه بر طریقه
وجهنده عبودیتی درگاه احدیته
وضع ادوب عشق الهی بالله
... و انوار جذبات الله
... تلالؤ ادوب ... دل
وغذای روح حاصل اولوب ...
عقله وجدیات ...
ذکر اولنان ذوق الهیدن ...
... و اول طبیعت ... حاصل
... ودیع ... توقادر کوردم
کشت کاف ... ودیع
حاصل ... دن ... کند
... برنوع ... ابلاد ...
... صادر شود اولدی ...
حاصل اولمی ... تکلید نود ...
سبحانی ونار عشق ربانی ...
ذوق وجدانی اولمان ...
وصفای ... الله طاعت وعبادت
... طلبه ... اولان
اذواق ... عاقبت مسیر
واخرنده ... عاقبت
انلر نامی ... اولور
عاقبت ... دست باف ... دست باف
ایله ... نعماسنه ...
دست با ... مقتضای طبیعت الله
وهم ... ونعلرینه ...
اوروزه کوردکن ... اقوال مردوده
بازمغله ... وصدل ...
حراق ... مستقیم کوردلر

مربی را تو می شناسی مرد باش و نجره مرادن مشو یعنی کامل بجوی تو بر خود کیر و سر کردان مشو تدارک
خود کن در یکی گفته این جمله یکیست یعنی این اقوال یکیست هر که او دو بیند احول مردکیست لاجرم این همه
گفته شد همه را محمل صحیح و وجه توفیق هست و هم مشارب مختلفست یعنی بر یافت طرای رسد و بیشی
بسخامی رسد و علی هذا القیاس پس همه ازین جهت که راه خداست یکیست یعنی اگرچه بحسب الظاهر مختلفند اما
بحکم الطرق الی الله تعالی بعدد انفاس الخلایق همه یکیست حکایت در زمان هارون الرشید شحنه بود هر او خضر
علیه السلام بزیارت او آمدی نایب کشته تغافل نمود دیگر خضر بصحبت او نیامد تعلق منقطع شد شحنه مسکین
مضطرب شد زاری بسیار کرد در خواهش نمود و در جه تو در آن کار بود صباحی بر خاست و پیش خلیفه رفت
طالب منصب خود شد رسید که حال چونست آنچه واقع بود باز گفت خلیفه همان شحنگی را بوی مقرر داشته دیگر
همچنان خضر بزیارت او آمد شحنه از سر حال خود باز پرسید خضر گفت رفع درجات تو درین است که در دیوان
بنشینی و رعایت مساکین و ضعفا کنی و مظلومان را از چنگ ظالمان برهانی و آن را بهتر از هزاران خلوت
و چله دانی در یکی گفته که صد یک چون بود یعنی این محالست این کی اندیشد مگر مجنون بود کسی که این فکر
کند او مجنونست زیرا هر یکی قوتیست ضد همد که بحسب الظاهر چنانست چون یکی باشد یکی زهر و شکر که الضدان
لا یجتمعان مکیف یتحدان بدانک شیخ طبیب مزاج می باید مزاج هر مرید را می داند هر یکی را بمقتضای مزاج
او ریاضت و عبادت فرماید تا اجتماع اضداد نکند تا ز زهر و از شکر در نگذری یعنی تا از تنوع و فروع در
نگذری کی تو از کلزار وحدت بر خوری و ممتع شوی این تفاوت و تنوع دعا طومار و دو ازین گونه سخنهای
متناقض بر نوشت آن دشمن عیسی را عدو یعنی آن وزیر یهودی و اگرچه در میان این اقوال چنین اختلاف
بود اما هر یکی بتصورات فاعل و بمناسبت مشرب سالک طریق خداست هر یکی در دین عیسی بحسب مزاج
طالب و مرتبهٔ سلوک سالک جاریست و همه انبیا در دلالت کردن بخدا یکیست و اختلاف ادیان ایشان
بحسب الظاهر است نه در حقیقت **در بیان آنکه اختلاف در صورت روش است نی در حقیقت راه**
او ز یکرنگی عیسی بو نداشت آن وزیر پر تزویر بدین گونه الوانها را اعتبار کرد و اقوال اضداد را نوشت
و دین موسی را علیهما السلام فرق کرد لیکن در حقیقت میان عیسی و موسی و میان این سخنها اختلاف
نیست زیرا مراد هر دو یکیست و هم این اقوال وصول خداست که یکیست آن وزیر از یکرنگی در نیافت
و ز مزاج خم عیسی خو نداشت طایفهٔ نصاری پسران خویش را در آب زرد فرو داشتندی و آن آب را معمودیه
خوانندی و گویند که پاکی پسران بدین آب شود و نور ایمان بدین آب مقرر گردد و اعتقاد ایشان آنست که عیسی را
علیه السلام بدین آب شسته بودند و آن آب را نگاه داشتند و با بهای دیگر خلط کردند اما یکرنگی عیسی را باب معمودیه نتوان

شناخت بلک الوان عالم می باید باخت و بجلیه صبغة الله که فطرة اسلام است بباید پرداخت پس چون
از مزاج خم عیسی که فردانیت محض است خبر دار شوی و موسی را با عیسی هم از یا بی صورت روشنی را عین
معنی شناسی چنانکه یکی از گازران جامه در آب تر سازد و دیگری از برای خشک ساختن در آفتاب اندازد و در
حقیقت مقصود هر دو سفید گشتن جامه است پس سر حقیقت اهل معنی را ظاهرست لیکن اختلاف در نظر
عامه است جامه صد رنگ از آن خم صفا یعنی جامه هستی و خاطر انسانی که بانواع الوان ملون و اصناف
نقوش منقش است در کارگاه احدیت باید شست و رنگ بی رنگی از خم وحدت باید جست تا آن جامه
صد رنگ از آن خم صفا ساده و یک رنگ گشتی چون صبا ساده و صافی گشتی چون باد صبا پس چون کسی
از راهی بخدا برسد و دیگری از راهی بخدا برسد اختلاف از میان برخیزد و اهل دنیا را گرچه بکمال توغل
و دنیا یکرنگی حاصل شود اما مقصود اهل الله آن یکرنگی نیست چنانکه می فرماید نیست یکرنگی کزو خیزد ملال
زیرا یکرنگی آنست که از و صفا و حضور خیزد چنانکه ماهی را در آب بل مثال ماهی و آب زلال تمثیل
حضرت احدیت الهی بدریا و تشبیه غرقگان بحر وحدت بماهی کرده اند که چون ماهی در آب باشد خود را در
یکرنگی می بیند پس چون طالب در بحر وحدت غرق شود از الوان و اختلاف خلاص یابد گرچه در خشکی هزاران
رنگهاست یعنی الوان و زخارف دنیا و طرق و مذاهب بسیارست ماهیان را با یبوست جنگهاست اما
نکته خواهی بحر وحدت اند با الوان در اختلاف و جنگ اند که مطلب ایشان یکیست که دریات کیست
ماهی چیست دریا در مثل یعنی تمثیل حضرت احدیت الهی بدریا و تشبیه غرقگان بحر وحدت بماهی از قبیل
عبارتست والا کیست ماهی چیست دریا تا بدان ماند ملک عز و جل که این بحر در فرض و تمثیل است
صد هزاران بحر و ماهی در وجود باید استدلال کند که بحر و ماهی را مشابهت نیست با آن حضرت و بنوعیان
او زانکه بسیار دریا و ماهی سجده آرد پیش آن اکرام وجود پس سجده را با او چه مشابهت است بدانک
هر چیز را که حضرت خدا مظهر لطف سازد عنایت و هدایت او در وی ظاهر گردد خواه انسان باشد خواه جماد
و هر چیز که خدا او را مظهر قهر گرداند محنت اضلال در وی ظاهر شود اگرچه انسان و اهل عقل باشد لاجرم حضرت
مولانا این معنی را بیان کند چند باران عطا باران شده یعنی بسیار قطرات و باران رحمت از آنجا عطا
باران گشت تا بدان آن بحر در افشان شده تا ببست آن ابر جهان در افشان گشته یعنی دریا از و
در افشان آموخته اگرچه جان و عقل ندارد و همچنان چند خورشید کرم افروخته یعنی خدا تا که ابر و بحر جود آموخت
تا که ابر و دریا سخا آموخته پرتو دانش زده بر خاک و طین از خورشید کرم تا که شد دانه پذیرنده زمین
تا امانت دانه را قبول کرد خاک امین و هر چه در وی کاشتی یعنی خاک امین است چنانکه هر دانه

کر در خاک کاشتی بی خیانت جنس آن برداشتی یعنی خاک بی خیانت جنس آن دانه رویانید مثلا خاک از گندم
گندم رویانید از گندم جو را و علی هذا القیاس هر که بکاری جنس آن برداری این امانت زان امانت
یافتست یعنی تا آفتاب عدل با امانت بر زمین نتافت زمین امانت پرورش دانه و باز دادن جنس
نیافت تا نشان حق نیارد نوبهار تا فانظر الی آثار رحمة الله نیارد نوبهار و خاک سرها را نکرد آشکار
خاک و دیتها را آشکار نکرد ان جوادی که جمادی را بداد خدا آن جواد و کریم است که یک جماد را که زمین است
بداد این خبرها وین امانت وین سداد که اینها محض عطاست هم جمادی را کند فضلش خبیر
هر جماد را فضلش خبیر دارد کند عاقلان را کرده قهر او ضریر عاقلان را قهرش نابینا کرده همچون وزیر مذکور لاجرم
حضرت خدا حکم کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لان اعرف این عالم را آفرید و این را
مرات و مظاهر خود ساخت پس از ملک تا بثنا و از فرش تا بعرش مظهر خداست آنکه چشم بینا دارد در هر
چیز خدا را ببیند و اند **حکایت** علی رضی الله تعالی عنه اعرابی را گفت خدا هست اعرابی گفت هست علی گفت
تو خدا را دیدی اعرابی گفت ندیدم علی گفت پس وجود او را از چه دانستی اعرابی گفت اگر من درین ریگ
اثر پای اشتر ببینم من بدانم که شتر رفته است پس آسمان را بدین چندین اجرام نورانی و زمین را بدین
با چندین اجسام عظام چرا ندانم که خالق اینها هست **حکایت** کسی گفت که من خدا را در هر عکس دیدم گفتندش
این چه گونه میسر است گفت زیرا دانستم که اگر خدا نبودی بر عکس نشدی پس خدا را در همه اشیا ظهور وجود
است جان و دل را طاقت آن جوش نیست طاقت جوش آن دریا نیست با که گویم در جهان یک گوش نیست
که نیست که گوش جان و دل باین سخن کند تا که در هر چیز مشاهده خدا کند و تجلی ذات ... لاجرم آنان که
گوش و اشتقر یعنی انبیا و اولیا بینا شدند هر کجا گوشی بد از وی چشم گشت یعنی هر گوش ... بینا شد
هر کجا سنگی بد از وی یشم گشت هر کجا سنگی بودی قیمت بغایت او
جوهر گرانمایه شد کیمیا ساز است چه بود کیمیا یعنی خدا جل و علی آنچنان کیمیای حقیقی ساز که چه بود پیش او
کیمیای ظاهر از آنکه حضرت خدا مس وجود انسان و اصحاب یعنی طفیان را محل ایمان و مقر عرفان و زجاج
مس سازد معجزه بخش است چه بود سیمیا یعنی او معجزه می دهد سیمیا که مجرد نمودن است نی حقیقت
این ثنا گفتن زمن ترک ثناست بحکم لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک ثنا و من ترک ثناست
و ثنا گفتن اثر وجودست و دلیل هستی و در محقق نیست لیکن دلیل هستی و هستی خطاست پس نیستی می
باید پیش هست او بباید نیست بود پیش هستی او نیست بودن می باید چیست هستی پیش او کور و کبود
یعنی بی بصر و جامد همچون یخ گر نبودی کور زو بگداختی اگر هستی کور نبودی آن خدا را دیدی و ازو محو شدی

کرمی خورشید را بشناختی نور و حرارت خورشید حقیقی را در یافتی ور نبودی او کبود از تعزیت و اگر هستی
کبود و جامد نبودی کی فسردی همچو یخ این ناحیت کی فسرده شدی در جهات ممکنات و گداخته
نشدی و روان نگشتی همچون آب بسوی حضرت احدیت پس هستی را از میان برداشتن می
باید تا خدا را وصول میسر گردد زانکه هر آنکس که گناه کند از بهر نفس خود کند لاجرم از خدا دور شود
و بسیار کس عبادت کند از بهر بیم دوزخ و از برای رجا بهشت پس آن عبادت را از بهر نفس خود کند
از آن جهت تقرب حاصل نمی کند زیرا خداپرست نیست نفس پرست است اگر هستی در میان نبودی
کسی عاصی نگشتی و طاعت را از بهر خدا و بر وجه اخلاص کردی **بیت** ای بسی نیستی ز هستی بر
بت پرستی ز خود پرستی به **حکایت** روزی جماعتی از صاحب دلان دیدند که رابعه بدستی آتش
گرفته بود و بدستی آب و بشتاب می دوید سوال کردند که ای بانوی آخرت کجا می دوی و چیستی
گفت می روم که آتش در بهشت زنم و آب در دوزخ ریزم تا این هر دو حجاب ره رو از میانه برخیزد
و مقصود معین شود و بندگان خدا را بی غرض رجا و بی علت خوف خدمت کنند چه اگر رجا و جنت
و خوف جحیم نبودی بسیار کس هیچ عرض حق را نپرستیدی **بیت** بهشت این مشتی متلذذ کی خیزی درگیج
گرنه در جنت امید قلیه و حلواستی اما مقصود و مطلوب محبان مخلص وصال محبوبست و هر دو عالم پیش آن
وصال هیچ ما تزیدی را گفتند سل ما ترید گفت اریدان لا ارید **بیان خسارت وزیر در مکر**
همچو شه نادان و غافل بد وزیر چون شاه جهود وزیر نیز جاهل و غافل بود پنجه می زد با قدیم ناگزیر
مقابله کرد با قدیم ضروری یعنی خواست که تقدیر الهی را تغییر کند درین تنبیه است که هر کس که مویداز
خدا باشد همچو عیسی و مومنان او هر که او را دشمنی کند با خدا دشمنی کرده باشد چون مراد از شاه جهود شیطان
بود و از وزیر نفس اماره حصه در ینجا اینست که چنانکه او با خدا مقابله کرد که آدم را سجده نکرد و گفت انا
خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین نفس اماره نیز با اولیا گرفتی آرد و تکبر کند و پیش ازین گفته آن
خدا چنان تواناست که عالم ملک را بوجود آورد پس آنچنان قادر را مقابله کردن ممکن نبود اکنون
حضرت مولانا دیگر قدرت خدا را بیان کند که می گوید با چنان قادر خدایی کز عدم پنجه با چنان قادر
خدا و که ان خدا از کتم عدم صد چو عالم هست گرداند بهم بوم همچو این عالم ملک صد عالم را هست گرداند
بیک نقش صد چو عالم در نظر پیدا کند این مصراع مشروط و مصراع ثانی او را شرط گشت چونکه چشمت را
بخود بینا کند در عالم الهی هیچ عالمی تنگ تر از عالم شهادت نیست تا چشم تو خدا بین نگردد و ستر
نحت عالم الهی پیش تو بعین نگردد چنانکه اگر طفل را در تنگنای رحم گویند که ازین جای تنگ بیرون

از بهر این گونه اند آنکس که او را عاصی می شود بینی گرچه بزرگوار است لاجرم بکوچکی گناه خود نظر مکن
بزرگی آن شاه را ببین و باید که طاعت خود منکر گم آن صاحب الجود را ببین پس دل چون کوه را
انگیخت او یعنی پس دلها که همچون کوه بود در صلابت و مهابت ایشان را انگیخت آن خدا مرغ
زیرک با دو پا او بیخت او مرغ زیرک را بقضا از دو پای آویخت او لاجرم بعلم و کمال و بفهم و بعقل
اعتماد کردن نمی باید فهم و خاطر تیز کردن نیست راه جز شکسته می نگیرد فضل شاه چنانکه
در حدیث قدسی وارد است انا عند المنکسرة قلوبهم ای بسا گنج آکنان کنج کاو کاف در لفظ اول
سوم تازی عجمی و مفتوح است و در لفظ ثالث عربی و مضموم است و در لفظ رابع عربی و مفتوح است
یعنی ای بسا گنج و خزینه را پر کنندگان و گنج را کنندگان کان خیال اندیش را شد ریش گاو مثل
است کنایت می شود از آنکه دنی را تابع شوند یعنی چندین کاملان البسا که گنج آکنان جواهر احکام
دین عیسی بودند پیش آن جهود خیال اندیش سخره گشتند و چون مراد از وزیر نفس اماره است حصه
قصه اینست که ای بسا علما و فضلا بمکر نفس مبتلا گشته و مطیع فرمان او شده است گاو کر بود تا تو ریش
او شوی در انسانکه روحانیت قدسیه و صفت ملکیه هست آن را مغلوب صفت حیوانیه کردن و تابع او
شدن نمی باید خاک چه بود تا حشیش او شوی در این اشارتست بر کمال درجهٔ انسان و بر خسارت او
در مرتبه شدن با این وان و این در حقیقت مسخ معنویست چون زنی از کار بد شد روی زرد
در حکایات آورده اند که اختر زهره زن بود زنا کرد باز پشیمان شد و استغفار کرد مسخ کرد او را خدا
و زهره کرد و بر آسمان برد عورتی را زهره کردن مسخ بود یعنی زنی را اختر کردن و بر آسمان بردن که
آن ترقیست در صورت مسخ بود خاک و گل گشتن مسخ است ای عنود یعنی انسان اگر رشک یاران
صوامع ملکوت و حسرت کاملان عالم جبروت گرفتار این منزل و پابستهٔ این آب و گل گشتن و ترک
و ترقی نمودن چگونه مسخ نباشد ای عاد گشتم روح می بردت سوی چرخ برین زانکه از عالم آلبیت
بحکم حب الوطن من الایمان جانب بالا و ملاء اعلا را می خواهد سوی آب و گل شوی در اسفلین
با تباع تن و نفس خویشتن را مسخ کردی زین سفول آزین پستی و میل با سافل زان وجودی که
بدان رشک عقول و محسود ملائکه بود پس ببین کین مسخ کردن چون بود کاین فروشدنست پیش
آن مسخ این نجاست دون بود زیرا آن با آسمان رفتن است اسب همت سوی اختر تاختی که سعادت را
از اختر می جویی و بلندی او را می بینی آدم مسجود را نشناختی بزرگواری آدم است مسجود ملائکه بودن
بر انسی و سلطنت ملک خلافت خدا و مسجودیت ملائکه را نمی جویی آخر آدم زاده ای ناخلف چرا

ای نا ر عالی بینی که پهن و بزرگ است و منور و پرنعمت آست و چنین قبهٔ خضرا باشمعها و علویت
آراسته وچنین زیبا باد و بیای با دجالی رباحین پر راسته و چندین اطعمه و اشربه خوش گوار و چندین معادن
و باران تنگ این طفل بحکم وقت منکر این مقالات باشد و چون چشم جهان بین نگشاده است بنوا
بیرون تنگنای رحم عالی نیست اگرچه در میان او و این عالم بغیر پوستی حجاب نیست پس نسبت این عالم
بعالم الهی چنین است لاجرم محجوب گر از ما در رحم عالم شهادت نزاده است و چشم خدابین او بعالم ملکوت
نگشاده هر آینه بحکم حال خویش منکر عجایب و غرایب عوالم غیوب باشد کما لن یلج فی ملکوت السموات من لم
یولد مرتین کر جهان کیشت بزرگ و بی نیست اگرچه این عالم ملک پیش نظر تو بزرگ است و بی نهایت
پیش قدرت ذره می دان که نیست پیش قدرت حق ذرهٔ ناچیز نیست بلکه او و کم از آن جهان خود حس
جانهای شماست همچون رحم مادر هین زو بدان سو که صحرای شماست یعنی عالم غیب این جهان محدود
خود بی حدست این ترقیست در بیان بزرگی نقش و صورت پیش آن معنی سدست چنانکه پوست
شکم مادر طفل را سدست و لاجرم از نقش ظاهر و صورت گذر کردن می باید و از ما در طبیعت زادن زیرا هر گاه که
ولادت از نشأت عنصریه حاصل نگشته است چشم او گشاده نشود و این جهان مجرد و در انکار صد تصور
کرده و ملاحظهٔ این معنی نکند که بهره صد دلی از آن عالم رسید بر جمیع مشکلات خود از این عالم غالب آید

مطلب
در معجزات انبیا

چنانکه می فرماید صد هزاران نیزهٔ فرعون را بشکست از در یارا در شکست از موسی با یک عصا عادت الله چنین
است که هر نبی را که معجزه بداد و بخرق عادتی فرستاد در جنس آن عمل بسیار استاد آورد و چنانکه در زمان
موسی علیه السلام ساحران بسیار بود و در زمان عیسی علیه السلام اطبا و در زمان رسول الله صلی الله
علیه وسلم فصحا اما همه مغلوب گشتند در مقابلهٔ معجزات انبیا صلوات الله علیهم وسلامه پس قوت اثر
برقوهٔ مؤثر دلالت می کند صد هزاران طب جالینوس بود در زمان عیسی علیه السلام پیش عیسی و دمش
افسوس بود پیش عیسی و پیش نفس او افسوس و سخریه بود صد هزاران طب جالینوس که عیسی علیه السلام
مرده را زنده کردی و اکمه را بینا ساختی و ابرص را صحیح کردی هیچ طبیب نمی تواند که مرده را زنده کند
و اکمه را بینا کند و آن ابرص که در جای مرض او سوزن زنند خون بر نیاید آن را صحیح کند صد هزاران
دفتر اشعار بود در زمان نزول قرآن و اوان بعثت رسول الله علیه السلام پیش حرف امیی اش عار بود
پیش حرف یک امی خدا یعنی پیش حرف رسول الله علیه الصلاة والسلام عار بود آن دفتر اشعار که بحکم وان
کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله فصحاء عرب عاجز گشتند که یک سورهٔ کوتاه را نظیر آرند
با چنین غالب خداوندی کسی چون نمیرد گر نباشد او خسی [illegible]

براث پدر می‌خواهی چند پنداری تو بسی را شرف که بشرف این عالم مانع گشتن جان را از مشا
هدهٔ جانان مانع گشتن است این خود بتجربه و مشاهده معلوم شده است که کسی او را نکرفته است
بیت ویکیبک قول الناس نعما ملکته * لترکها مضافرة بنلان * چون فنای جهان بتجربت آن را دوست
داشتن و خوردن او گشتن موجب ندامتست بیت چندانکه آزموده ام از وی نبود بی سودم *
من جرب المجرب حلت به الندامة * چند گویی من بگیرم عالمی * همچون سلیمان علیه السلام این جهان را پر کنم
از خود یعنی این طول امل تا چند ست چون جهان بحکم کل شیء هالک الا وجهه فانیست * آن را با دل
بندرانش ازتار ابنیست بیت هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود * آنکه پاینده و باقیست خدا خواهد بود *
گر جهان پر برف گردد سربسر * مراد از برف تعیدات و تشبانات و مال و تجملات تاب خور بگدازدش
با یک نظر یعنی تا آفتاب احدیت بیک لحظه اش بگدازد * و محو و خالی سازد * و خدای تواند که اسباب
تعلق را محو کند و همچنان می تواند که تعلق دل را از دنیا بردارد و می تواند که موانع وصول را که معاصی
و زلاتست محو کند چنانکه می فرماید وزر او و وزر چون او صد هزار یعنی اگر خواهد وزر آن وزیر جهود
و وزر صد هزار همچو او عفو و بخشیده گرداند خدا از یک شرار از نار رحمت مقصود ازین سخن نه آنست که
ترغیب معصیت باشد بلکه مراد آنست که بکثرت ذنوب از رب غفور مایوس شدن نمی باید عین آن
تخییل را حکمت کند چون عنایت کند عین تخییل باطل و تصور عاطل را محض حکمت کند عین آن زهر آب را
شربت کند * بلکه معصیت را سبب مغفرت سازد آن گمان انگیز را سازد یقین یعنی آن بدظن را اهل یقین
سازد مهر بار و بارد از اسباب کینه محبتها پدید آرد که از اسباب عداوه * چنانکه بعض عاصیان را در حالت
بعد گناهش اجر و فضیلت دهد پرورد در آتش ابرهیم را * چنانکه حضرت خدا در سورهٔ انبیا فرموده است
قلنا یا نار کونی بردا و سلاما علی ابرهیم * ایمنی روح سازد بیم را این محض حکمت و عین عنایت
اوست و گاه باشد که طاعت و عبادت را بهانهٔ مغفرت نکند چنانکه ابلیس عبادت بسیار کرد اما رحمت
نیافت پس اعتبار سبب نیست چنانکه می فرماید از سبب سوزیش من سوداییم یعنی ما دام که ترتب
امور بر اسباب مشاهده می افتد طالب هر امری بواسطهٔ مباشرة اسباب آن امر تصادف مطلوب
می تواند داشت * و همت بر طلب مرغوب می تواند گماشت اما چون مسببات از اسباب معهوده تخلف نماید
و کامی بی اسباب یعنی معلوم وصول بمطالب بحصول پیوندد و طریق جستن مطالب بسته گردد و طالب از طلب مراد
گسسته شود * و چون سودائیان بطالت و حیرانی برو غالب باشد در خیالاتش چو سوفسطاییم سوف طائفه
اهل حکمت مموهه و علم مزخرف را گویند از آنکه معنی سوفا علم و حکمتست و معنی اسطا مزخرف و غلط یعنی از

ایشان حقایق اشیا را انکار می کنند و گمان می برند که جمیع اشیا خیالات و اوهامست و این طایفه را عنادیه
گویند که اعتقاد را تابع است اگر جوهر اعتقاد کنی جوهرست و اگر عرض اعتقاد کنی عرض است و اگر قدیم اعتقاد
کنی قدیمست و اگر حادث اعتقاد کنی حادثست و این طایفه را عندیه گویند و طایفهٔ دیگر آنانند که انکار
کنند عالم را بثبوت چیزی و لا ثبوت او و گمان می برند که ایشان شاک کنند و در شاک بودن خود نیز شاک کنند
و ایشان را لا ادریه گویند پس کسی که مستغرق خیال یار باشد و در دیار دل او بغیر خیال یار هیچ دیار در راه
نیابد حال او مشابه بود بحال سوفسطاییه مکر دیگر انگیختن وزیر در اضلال قوم مکر دیگران وزیر از خود ببست
چون کثرت مشابهت موروث قلت محبت و قلت معاشرت موجب زیادهٔ محبت وزیر مکار مکر دیگر
اظهار کرد و وعظ را بگذاشت و در خلوت نشست * و از مریدان مختفی گشت حصهٔ قصه درین مرتبه اینست که
آن وزیر از بهر مکر و تزویر و از برای فرزندش خلوت و عزلت اختیار کرد پس عاقل را می باید که از بهر حصول
خیر و از برای اخلاص از غیر خلوت اختیار کند در مریدان در فکند از شوق سوز * یعنی از شوق جمالش در
مریدان حرارت افکند * بود در خلوت چهل پنجاه روز پس خلق را حیران کرد * خلق دیوانه شدند از شوق او
که عاشق آن شده بودند از فراق حال و قال و ذوق او پس رغبت جمالش * و طلب وصالش کردند
حصه درینجا اینست که آن مریدان بی اعتدال آن وزیر مکار را مرشد دین پنداشتند و پیروی او همه بکردند
که با ولابه و زاری کردند کسی که از مرشد صادق دور شود لابه و زاری آن را می شاید لابه و زاری همی کردند
و او یعنی زاری کردند و آن وزیر از ریاضت گشته در خلوت دو تو پس مریدان ما و آمدند گفته ایشان
بی تو ما را نیست نور ای نور ما و منور ما تو یعنی بی عصاکش چون بود احوال کور * ما چو کوریم تو دلیل راه
و عصاکش ما از سر اکرام و از بهر خدا یعنی از جهة احسان و از بهر خدا بیش ازین ما را مدار از خود جدا که
طاقت جدایی نداریم ما چو اطفالیم و ما را دایه تو یعنی ما عاجز و خادمیم تو مربی و تکمیل کننده مایی بر سر ما
گستران آن سایه تو یعنی آن ظل حمایت و تربیت گفت جانم از محبان دور نیست در باطن لیک
بیرون آمدن دستور نیست حصه درین مرتبه اینست که چون کسی را در خلوت حضور دست دهد آن را
دستور بیرون آمدن نباشد و کثرت مرید منوت خلوت از کثرت بهر ست آن امیران در شفاعت آمدند *
و تضرع و زاری کردند و آن مریدان در شفاعت آمدند یعنی مریدان تشنیع و زبان درازی کردند کین چه بد
بختیست ما را ای کریم خطاب و ندا بوزیر ست از دل و دین مانده ما بی تو یتیم اول بجهة طعنه زدند
پس از آن بوزیر تو بهانه می کنی و ما از درد تو تعلل می کنی اما ما ها از درد فراق می زنیم از سوز دل دم ها
سرد می زنیم از حرارت دل تنها ای بار دگر بگفتار خوشت خو کرده ایم پس دوری کار بست مشکل *

ما ز غم حکمت تو خورده‌ایم پس ازین سوگند داد بنو گفتند الله الله این جفا با ما مکن یعنی دور و مشو
مشو غیر کن امروز را فردا مکن یعنی خبر را ما خبر مکن ای رهبر دل مر ترا کین بیدلان که همه دل داده
تو اند ای تو کردند آخر از بیحاصلان که حاصل عمر ایشان توئی جمله در خشکی چو ماهی می طپند که ایشان
چو ماهی و تو بحر پس چون آب را قطع کنند ماهی در خشکی بجانند و مضطرب می شود ما نیز بی تو در
حالت اضطراب مرگ گشته ایم همچو ماهی که واقع شده در خشکی می طپد آب را مگشا ز جو بردار بند تا آب
برسد و ماهی زنده شود پس زلال حکمت و آب موعظت بما برسان تا حیات یابیم ای که چون تو در زمانه
نیست کس که بی نظیری در عالم و الله الله خلق را فریادرس یعنی برای خدا خلق را فریادرس شو دفع
گفتن وزیر مریدان را گفت هان ای سخره گان گفت و گو وزیر مریدان را گفت ای سخره گان و بازیکنان
گفت و گو و عظ و گفتار زبان و گوش جو و جوینده گان پند و سخن زبان و گوش ظاهر یعنی ای طالبان کلام
ظاهر اگرچه این سخن از آن وزیر مکار است اما حکم انظر الی ما قال و لا تنظر الی من قال سخن درست و
صحیح است پنبه اندر گوش حس دون کنید تا که حس دون یعنی حس ظاهر نشنود بند حس از چشم خود بیرون
کنید بند و قید حس را از چشم خویش بیرون کنید تا که چشم باطن و گوش خویش وا شود پس پنبه آن گوش
سر گوش سر است پنبه گوش باطن گوش ظاهر است تا نگردد این کران باطن کر است تا که این گوش
سر کر نگردد گوش باطن کر است بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید که حس شما ظاهر دنیا را بیند
و گوش شما کلام دنیا و عوام را شنود و در فکر شما ماسوی نباشد تا خطاب ارجعی را بشنوید تا که نفس شما
مطمئنه گردد چنانکه در سوره و الفجر مذکور است پس مومن با حال بسیار باید نه با قوال چنانکه گفته
اند المومن یقل الکلام و یکثر العمل و المنافق یکثر الکلام و یقل العمل تا بگفت و گوی بیداری دری
تا اندر گفت و گوی بیداری شوی یعنی اهل ظاهری تو ز گفت خواب بوئی کی بری تو از اسرار باطن
بوئی کی یابی و انشراح دل را کی حاصل کنی حکایت عزیزی ترک قیل و قال کرده و اهل حق و حال
گشته بود و انشراح دل حاصل کرده و در خلوت نشسته بود و مناجات حق و کلام خدا با او درست
داده و از وجود و تعلقات آزاده بود روزی یکی از دوستان دنیا پیش او آمد و آن را طعن زد گفت
درین تنهایی بی همراز و یار و بی سخن و گفتار دل تو چون تنگ نمی آید آن عزیز گفت کسی ندیم که با
صحبت خدا دل او تنگ آید و من در اینجا تنها نبودم چون تو آمدی تنها گشتم قطعه شغلتم بالمقال و قد ترکنا
لنا حال و لا نلتبس المقال و قد کنا ثیابا فی مقال فقل معاشا اذ قل حالی سیر بر وجیب فعل
و فعل را تماشای برون و حرکت صورت قول و فعل ما که در زمین سیر کنند ابدان ما و انه

یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة

منقلبات گوید زبان ما سر باطن بطالی سما سر جان بدرجات علیات سوی خدا جسم خشکی دید گر
خشک برزاد یعنی تن که از خاک و سفالی مخلوقست بسفلیات میل کند و آن را می بینم عجبی جان یا پای
بر دریا نهاد یعنی جان از خشک آفریده نیست بلکه از عالم علویت پس میلش بآن جانب است
پس جسم خشک بر خشکی فتاد گویا تفسیر مصراع اول است از بیت سابق سر جان یا در دل دریا نهاد
و این تفسیر مصراع ثانیست چونکه عمر اندر ره خشکی گذشت یعنی میل منقلبات ضایع گشت گاه کوه
و گاه دریا گاه دشت غالب عمر کاملش بسفلیات و در خلوت نمی نشیند در حالت آب حیوان
از کجا خواهی تو یافت تا از روشنی جهان بتاریکی خلوت نمی روی آب حیات را نمی یابی موج دریا
کجا خواهی شکافت چون شناور نگشتی پس تا قدم از خشکی باز نداری آشنایی با دریا نیابی
بیت شناور بکش وا زهر آب بگذر که اندر آب گم میرود شناور موج خاکی وهم و فهم و فکر ماست
اثر ایشان استغراقست بمشاغل دنیا موج آبی محو و سکرست و فناست اثر ایشان استغراق
بعالم معنی تا درین سکری ازان سکری تو دوری که دنیا و آخرت هیچ ضد آن شد این مستی ازان
جای تو کور که اهل دنیا بنیای آخرت نیست گفت و گوی ظاهر آمد چون غبار در چشم حقیقت بین
مدتی خاموش خو کن هوش دار تا که بجهت نجاة یابی و بینا شوی حقیقت مثنوی مقصود ازین سخن
آنست که بدانند و بشنوند عمل کردن می باید چنانکه حضرت مولانا گفته است کسی که مثنوی
را شنود و عمل نکند از سمعنا و عصینا است و کسی عمل کند از زمره اطعنا است و گفته است
مثنوی را از بهر آن نساخته که حامل گیرند بلکه از برای آن ساخته که نردبان کنند و بآسمان
روند مکرر کردن مریدان که خلوت را بشکن جمله گفتند ای حکیم رخنه جو یعنی مریدان گفتند ای
حکیم فرجه جو و بهانه گو این فریب و این جفا با ما مکن گر این سخن تو فریب است و ما را چار
بار اقدر طاقت بار نه ما ظلم کرده نشوی بر ضعیفان قدر قوت کار نه بموجب و لا تحملنا ما لا طاقة
لنا به تکلیف مالایطاق مکن که دانه هر مرغ اندازه ویست یعنی لقمه هر مرغ مناسب جثه اوست
طعمه هر مرغ انجیری کی است که جثه بعضی مرغ این را تحمل نمی کند طفل را گر نان دهی بر جای شیر
طفل ضعیف را چون بجای شیر نان دهی طفل مسکین را ازان نان مرده گیر زیرا معده‌اش نان تحمل نکند
چونکه دندانها برآرد بعد ازان و پس از بزرگ شدن هم بخود طالب شود آن طفل نان که غذای او
شود چون طالب و مرید کمال را حاصل کند پس ازان از مرشد مستغنی شود اما پیش از کمال
حاصل کردن محتاج بپیر است چنانکه مرغ پر نارسته چون بپران شود یعنی بچه مرغ که پرش نارسته

باشد چون بران شود از ایشان لقمهٔ که بوَد زان شود لقمهٔ هر کرسنه در نم شود پس چون مرید از تعلیم پیر دو[ر]
شود شیطان و نفس او را هلاک کند چون برار دیر برد او بخود بنیخ خار ای قاینه بی تکلف بی صنعتی نیک و بد
کویا تمیز نخود ست پس اول قال پیر شنیدن می باید تا حال حاصل شود دیو را نطق تو خامش می کند
بلکه بند پیر شیطان را از مرید دور کند کوش ما را کفت تو هش می کند یعنی حس ما سخت عقل شود کوش ما
بهوش است چون کویا تویی کو نیک سیر معراج کزشته است خشک ما بحر است چون دریا تویی یعنی از سفلیات
بعلویات ترقی می کنیم با تو ما را خاک بهتر از فلک که ما را بتو ترقی حاصل شود پس بحکم شرف المکان بالمکین
خاک بهتر از افلاکست باقتران صالحان ای سماک از تو منور تا سمک سماک نام ستاره ایست با منزل ماه
بی تو ما را بر فلک تاریکیست با چندین نیرات زانکه اعتبار بنور دلست نه بنور ظاهر با تو ای مه این فلک
باری کیست که اعتبار برفعت صوری نیست بلکه بترقیات معنویه است صورت رفعت بود افلاک را
اما بصورت اعتبار نیست معنی رفعت روان پاک را معنی رفعت روان پاک راست که پاک باشد از
ملوثات معصیت که مقام او عندیت حضرت الهیه است صورت رفعت برای جسمهاست معنی ترقی روا[ن]
نمارانست جسمها در پیش معنی اسمهاست بجز نامها است پس قدر و اعتبار بجسم والم نیست
جواب کفتن وزیر [illegible] کفت حجتهای خود کوته کنید وزیر بمریدان کفت ولیکن
خویش کوتاه کنید و با من بحث مکنید پند را در جان و در دل ره کنید یعنی پندم را جان و دل
قبول کنید کر امینم متهم نبود امین یعنی اگر من بنزد شما امینم امین متهم نشود کر بکویم آسمان را من
زمین یعنی سخن من قبول کردن می باید اگرچه این سخن نیز از زبان وزیر بهبود ست اما کلام
صحیح است و درین تعلیم است بمریدان و شیخان یعنی مرید را می باید که سخن شیخ را قبول کند اگرچه
از روی ظاهر سرد نماید کر کمالم با کمال انکار چیست یعنی من اگر اهل کمالم یا نحس کمالم با من انکار
چیست مرا چرا زحمت می دهید من نخواهم شد ازین خلوت برون ابرام فایده نمی دهد درین تنبیه
بشیخان که ایشان را می باید که بکار خود و باصلاح خویش مشغول شوند زانکه مشغوم با حوال درون
که آن بخلوت و عزلت میسر است لاجرم خلوت را نیکو تر ملاحظه کردن می باید زانکه روزی می آید که
مرد را بان جای تنگ و تاریک می برند اول در تنگنای خلوت قرار کردن می باید که دران جای تنگ
فراخی شود و درینجا عبادت کردن می باید تا دران جای تاریک روشنایی شود **اعتراض مریدان بر**
خلوت وزیر جمله کفتند ای وزیر انکار نیست جمله مریدان کفتند کلام ما محل انکار نیست یا بر امانت
و کمال تو انکار ما نیست کفت ما چون کفتن اغیار نیست سخن ما چون سخن اغیار نیست بلکه عاشق و

طالب توایم از بهر حصول شفقت و رافت تو زاری می کنیم اشک دیده است از فراق تو دوان
اسم فاعلست از دویدن آه آه است از میان جان روان این از فرط شوق و اشتیاقست لاجرم
نالهٔ عاشق در آن تنظر حبیب و زاری بیمار پیش طبیب و کریستن طفل در کنار دایه و نیاز مسکین
فقیر در نظر غنی پرمایه از روی ستیز نیست چنانکه می فرماید طفل با دایه نه استیزد و لیک یعنی کریهٔ کودک
با مادر و دایه عناد و جدل نمی کند اما کریه او کرچه نه بد داند نه نیک تضرع ما نیز چنین است نه بر
وجه اعتراض و بدانکه در حقیقت سرمایه حرکت سایه شخص است و حب سایه محبوبست لاجرم اقوال
و افعال محب عین اقوال و افعال محبوب باشد و لهذا فرماید ما چو چنکیم و تو زخمه می زنی زاری
را پیدا می کنی زاری از ما نی تو زاری میکنی زاری از ان تست و خدمت مولانا بعض ابیات او
اکرچه از روی ظاهر از زبان مرید انست اما ارباب ذوق و اصحاب شوق چون طریق نانو نیاز در میان
طالب و مطلوب و عاشق و معشوق و محب و محبوب هم کنند باعث افشای راز و داعیهٔ عرض نیاز در حضرت
مطلوب ناکزیر و محبوب دل پذیر بر ایشان زیاده و غالب کردد پس مناجات حضرت سبحان را از
زبان غیر کویند و تمهید این مقدمه جهان معنی کرده شد تا آنچه ازین قبیل واقع شود بهم برین قیاس معلوم
کردد ما چو نایم و نوا در ما زتست زیرا ما آلتیم و تو در ما نفس می زنی ما چو کوهیم و صدا در ما زتست
زیرا تو آواز می کنی ما چو شطرنجیم اندر برد و مات اندر برد آلات و در مات کردن برد و مات ما ز
تست ای خوش صفات زانکه ما که باشیم ای تو ما را جان جان که حیات جان ما بوجود وجود تست
تا که ما باشیم با تو در میان این مصراع متعلق است باول مصراع اول ما عدمهاییم و هستیهای ما یعنی چون
ما را بخود وجود نیست فعل چکونه تواند بود تو وجود مطلق فانی نما که خود را کرده اختفا ما همه شیران ولی
شیر علم ما بچو صورت شیریم ساخته در علم حمله شان از باد باشد دم بدم نه از خود پس هر که اخفا بینش
داد ست بیند و داند که حمله شیر علم از جنبش باد ست چنانکه می فرماید حمله شان پیدا و ناپیداست باد
پس پیداست که حملهٔ شیران علم از جنبش بادست انکه ناپیداست از ما کم مباد در بعض نسخ هرکز کم مباد
پس حرکات ما از خداست باد ما و بود ما از داد تست خطاب بحضرت خداست هستی ما جمله از
ایجاد تست که ما را از کتم عدم بصحرای وجود آوردی پس در ظلمات نیستی رشاشهٔ نور هستی از
تو یافتیم و بدان نور بسوی عالم کون شتافتیم که ان الله خلق الخلق فی ظلمة ثم رش علیهم من نوره
فمن اصابه ذلک النور اهتدی و من ضل فقد غوی لذت هستی نمودی نیست را یعنی همه موجودات
را از عدم آفریدی عاشق خود کرده بودی نیست را یعنی همه بحکم حجتم و چکونه اول محبت کردی و او

باز عاشق خود ساختی ما را چون ایمها بحض انعام تست لذت انعام خود را وامگیر و دریغ مدار یعنی

از نقل باده و جام خود را وامگیر یعنی عشق و ثمرات ایمان را دریغ مدار و دیگر بار کیست جهت وجود

کند یعنی کرا مجال منال و طلب و سؤال باشد از تو نقش با نقاش چون نیرو کند مصنوع چه قوت

دارد که با صانع مقابله کند منگر اندر ما مکن در ما نظر یعنی آنچه جزای ماست آن را مبین اندر اکرام و سخای

خود نکر آنچه لایق تست آن را بکن الحسن افعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله ما نبودیم و

تقاضامان نبود دران زمان که در عدم بودیم لطف تو ناگفته ما می شنود آنچه لایق کرم بود آن را اگرد

چون اول بی طلب ما بمحض کرم و عطا وجود دادی ما را پس ازین عنایت و سخا کن خدایا نقش بگذر

پیش نقاش و قلم یعنی مصنوع پیش صانع و آلت و نقش عاجز و بسته چو کودک در شکم عاجز و مقید است

همچون چنین در شکم پیش قدرت خلق جمله بارگه یعنی خلق جمله بارگاه عالم عاجزان چون پیش سوزن

کارگر چنان که پیش سوزن کارگر عاجز است و کارگر بتر که گرکن گاه نقشش دیو و گه آدم کند

نقش خلق را بحکم یضل من یشاء و یهدی من یشاء گاه شیطان و گاه آدم کند گاه نقش شادی و گه

غم کند چنانکه اراده اوست دست نی تا دست جنباند بدفع یعنی خلق را قدرت دفع نیست نطق نی

تا دم زند از ضر و نفع مجال گفتن نیست تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت یعنی مصداق بیت سابق گفت

ایزد ما رمیت اذ رمیت یعنی ملک متعال در سورهٔ انفال فرمود و ما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی

پس مشتی خاک اگرچه در دست احمد بود اما رای در حقیقت احد بود گر بپرانیم تیر آن نی ز ماست

اگر تیرها را بپرانیم از ما نیست ایها در حقیقت ما کمان و تیر انداز خداست چنانکه فرمود این نه جبر

این معنی جباریست یعنی این سخنها کلام را چون مذهب جبریه می نماید که ایشان میگویند بنده را

اصلا هیچ فعل نیست و حرکات او بمنزلهٔ جماد است بتحریک دیگری بنده را دران حرکات هیچ قصد

و اختیار و قدرت نیست و این مذهب باطل است چنانکه مذهب قدریه که جمیع افعال عباد را مخلوق

عباد می شناسند و گمان می برند که فعل عبد منقطع است از باری تعالی هم از جهت اراده هم از جهت

خلق و مذهب اهل سنت در وسط این دو مذهب است لاجرم خیر المذاهب است چه ایشان می گویند خالق

افعال عباد حق سبحانه و تعالی است و در خلق هیچ احدی شریک او نیست اما کسب از بنده است یعنی بنده

صرف همت و قدرت و اراده بسوی فعلی میکند و این را کسب گویند و خدای تعالی ایجاد آن فعل میکند

عقیب ذلک الکسب و خلق عبارت ازین است پس حضرت مولانا از برای دفع این شبهه می گوید که

اینچنین سلب اختیار و زاری در حضرت باری میل بدان جبر نیست که ارباب کلام در بیان عقاید اسلام

بشرح آن قیام نموده اند بلکه منشا همه غلبهٔ قدرت باری و مطالعهٔ آثار کمال جباری اوست و

و تفویض جمیع امور دنیا است بحضرت الهی و توکل و تسلیم در جریان احکام پادشاهی بلکه جمیع موجود

بوجود امکانی را در جنب وجود موجود بوجود واجبی مستهلک و متلاشی دیدنست لاجرم در زبان ما ذکر

جباری برای زاریست پس اگر بحث دران مقام باشد که ارباب کلام بتقریر آن قیام می نماید ما

بجبر قایل نیستیم و اثبات اختیاری کنیم و می گوییم اگرچه زاری کنند دلیل اختیار یعنی اما خجلت ما

از کارهای ناشایسته دلیل اختیار است که کار از ما باختیار صادر شده است که نبودی اختیار این شرم

چیست که شرم از افعال اختیاریه باشد وین دریغ و خجلت و آزرم چیست این دریغ خوردن و شرم

و خجالت کشیدن چیست حضرت مولانا پس ازین مثال و دلیل دلیل دیگر آورد و گفت زجر استادان

و شاگردان چراست زانکه زجر و منع در امر اختیاری باشد خاطر از تدبیرها گردان چراست تبدیل

افکار بی اختیار نباشد ور تو گویی غافلست از جبر او و اگر کسی اعتراض کند که این مریدان که مقالات

مذکوره گویند از ملاحظهٔ این معنی و مطالعهٔ جمال سلطنت جباری غافل اند پس در کلام ایشان میل شد

بدان جبر باطل ماه حق پنهان شد اندر ابر او گویا بیان غفلت ایشانست هست این را خوش جواب

ار بشنوی یعنی این اعتراض را جواب لطیف هست بگذری از کفر و در دین بگروی از کفر و انکار بگذر

و در دین تصدیق آوری جواب اینست که حسرت و زاری گه بیماریست یعنی اگرچه ایشان در حالت

وصال و فراغ بال و در زمان صحت بدن و آسایش تن قابل مشاهدهٔ این معنی نبودند

اما بواسطهٔ شرف و نیاز و سبب سوز و گداز قابلیت این مشاهده در ایشان پیدا گشته است

چه بیماری بیداری است و ناله و زاری نتیجهٔ مشاهدهٔ آثار جباری پس مریدان در حالت شوق

و نیاز که بمرتبهٔ بیماریست تضرع و زاری کنند و دران حسرت و زاری که در وقت بیماریست ازین

ملاحظه غافل نباشند وقت بیماری همه بیداریست چون خدمت مولانا بیماری را در بیخ عنایت یاد

کرد پس ازین سر و فایدهٔ بیماری را بیان کند و می گوید آن زمان که میشوی بیمار تو یعنی دران حال

رقت قلب و لطافت روح حاصل شود می کنی از جرم استغفار تو درین تنبیه است که بیماری

تنبیه الهی و گوشمال حق است که بنده را بیاد خطایا آرد و باعث استغفار شود لاجرم چون بیماری

سبب استغفار و زاریست پس ازین جهت بیداری کجا باشد که می نماید بر تو زشتی گنه یعنی بیماری

ترا زشتی و قباحت گناه می نماید می کنی نیت که باز آیم بره براه حق لاجرم اهل عافیت آنست که

پس از بیماری براه درآید چنان نشود که اول بود چنانکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود

اذا مرض العبد ثم صح من مرضه ولم یصلح یقول الملئکة داویناه فلم ینفع عهد و پیمان تو ای کی کنی
بعد ازین می گویی که اگر صحت و عمر میسر گردد پس این جو کر طاعت بنودم کاری گزین پس بیماری سبب
مغفرت باریست و نتیجهٔ رحمت اوست چنانکه در حدیث شریف وارد است لو احب الله عبدا ابتلاه
حتی یسمع تضرعه و رسول الله علیه السلام فرمود یود اهل العافیة یوم القیمة حین یعطی اهل البلاء الثواب
لو ان جلودهم قرضت بالمقاریض چون ثمرات بیماری چنین است پس یقین گشت این که بیماری
پس ثابت و ظاهر شد که بیماری ترا بخشد هوش و بیداری ترا لاجرم بیماری و درد در طلب کردن می
باید پس بدان این اصل را ای اصل جو یعنی این قاعدهٔ کلیه را بدان که مضمون مصراع ثانیست هر که را
درد است او برد است بو هر که او دردمند باشد بوی را از جانب خدا اوی برد و بهترین بیماری عشق است
هر که او بیدارتر پر دردتر زیرا بیداری اثر بیماریست هر که او آگاه تر رخ زردتر هر که از جلال و قهر خدا
آگاه و خبردار باشد رخ او زردتر است زیرا از خدای ترسد پس حضرت مولانا بطریق خطاب می گوید
گر ز جبرش آگهی زاریت کو اگر از جبر خدا آگاهی زاری تو کو یعنی همچون بیماران چرا زاری نمی کنی
بینش زنجیر جباریت کو مشاهدهٔ زنجیر جباری تو کو که آن مشاهده موجب ناله و زاریست زانکه
بسته در زنجیر چون شادی کند یعنی چون بستهٔ زنجیر جباری خدا گشته ای در جهان شادی می کنی بسته
در زنجیر خود شادی نمی کند چنانکه بوجدان معلوم است کی اسیر حبس آزادی کند یعنی بستهٔ زنجیر را شادی
و اسیر حبس را آزادی کجا باشد اما تو در چندین معاصی شادی و خندانی پس معلوم شد که نه اهل جبری و [illegible]
ور تو می بینی که پایت بسته اند یعنی کسی که پای او بسته اند و سرهنگان شاه بر سر او نشسته سرهنگی
دیگران چون تواند کرد لاجرم اگر تو خود را بسته بینی بر تو سرهنگان شه بنشسته اند و سرهنگان شه بر تو
مسلط بینی پس تو سرهنگی مکن بر عاجزان و ظلم و تعدی مکن بایشان زانکه نبود طبع و خوی عاجزان
مقتضای طبع و عادت عاجز سرهنگی نباشد چون تو جبر او نمی بینی مگو که من مجبورم خدا مرا این کار را
بجبر کند زانکه ور همی بینی نشان دید کو و اگر می بینی نشان دید کو که نشان دیدن جبر زاری کردن
است و ترک شادی در هران کاری که میلست بدان در هر کاری که میل تو بدانست یعنی در امور دنیا
قدرت خود را همی بینی عیان یعنی صاحب قدرت و اختیار شوی و قدرت خود را می بینی و اظهار می کنی
در هران کاری که میلت نیست و خواست در هران کار که میلت نیست و آن را نمی خواهی یعنی در اعمال
عقبی و التزام مجاهدات که موجب مشاهداتست اندران جبری شدی کین از خداست یعنی می گویی
من عاجزم این کار از خداست پس مضطر و متکاسل و عاجز و غافل شوی این طریقه خلاف وظیفهٔ

انبیا و اولیاست چنانکه می فرماید انبیا در کار دنیا جبری اند و لیکن خواهند کافران در کار عقبی
جبری اند بعکس انبیا انبیا را کار عقبی اختیار پس کسی که کار آخرت اختیار کند او بصفت انبیا متحقق
است جاهلان را کار دنیا اختیار پس کسی که کار دنیا اختیار کند او بصفت جاهلان موصوفست
زانکه هر مرغی بسوی جنس خویش بموجب الجنس یمیل الی الجنس می پرد او در پس و جان پیش پیش جان پیش او
و او در پس بماند یعنی جان از عالم الهیست و تن از نطفه مخلوقست آن نطفه از اغذیه و سفلیات
حاصل شدست پس جان بحکم حب الوطن من الایمان طالب عالم الهیست آن تن که در و لطافت
باشد و با ارواح مناسبت او پس جان می پرد و طالب عالم الهی شود کافران چون جنس سجین آمدند
و از اهل درکات شدند سجن دنیا را خوش آیین آمدند بموجب الدنیا سجن المؤمن و جنة الکافر
دنیا که زندان مؤمنانست کافران آن را تزیین کنند و فریفتهٔ او شوند و بآن جانب رفتند چون
حضرت مولانا بشرح معارف الهیه و کلمات حقیقیه از نقل قصه دور افتاد پس ازین با اصل
حکایت رجوع کردن خواست و گفت این سخن پایان ندارد دیگر را ما این سخنهای الهی پایان
ندارد اما ما باز گوییم آن تمام قصه را یعنی قصهٔ وزیر یهودی و نصاری را اتمام بگوییم

نومید کردن وزیر مریدان را از رفض خلوت

آن وزیر اندرون آواز داد از اندرون خلوت و عزلت را
از خود نمی کنم بلکه عیسی فرمود مرا که از همه یاران خویشان باش فرد از همه دوستان و از اقربا بگسل
درین تنبیه است که هر که خلوت و عزلت خواهد از یاران و خویشان منقطع شدن می باید کرد و قطع
و راحت در آنست جنید گفت مجاهده و عزلت آسان ترست از مدارا کردن با خلق در حال
آمیزش **حکایت** کسی پیش مالک معوض رفت و او در خانهٔ خود تنها نشسته بود گفتش دلت تنگ
نمی شود گفت ندانم کسی را که با حق دلش تنگ شود روی در دیوار کن تنها نشین مراد اعراض و انقطاع
کلیست و ز وجود خویش هم خلوت گزین این سخن اگرچه از زبان وزیر مکارست اما در نفس خود کلام
صحیح است بعد ازین دستوری گفتار نیست و شما را جواب ندهم و خطاب نکنم بعد ازین با گفت
و گویم کار نیست که کار من سکوت خواهد شد درین تنبیه است که چون کسی خلوت و عزلت
اختیار کند یاران و خویشان او را وسوسه کنند و گویند که خلوت را بشکن او را می باید که گوید
من خلوت را نمی شکنم باز ترک بحث و جواب کند و همچون وزیر بگوید الوداع ای دوستان من
مرده ام بموجب موتوا قبل ان تموتوا من مرده گشته ام یا مرده خواهم شد رخت بر چارم فلک
بر برده ام و بدرجات عالیه رسیده درین تنبیه است که کسی که خلوت و عزلت اختیار کند شیاطین

چون وانس آن را وسوسه کنند و گویند ارشاد خلق کردن و باتیغ وفتق و بانتزا کردن و با یک
تمال و عطا کردن از خلوت و عزلت بهتر است پس در هر مقامی نوعی دگر وسوسه هست لاجرم اهل خلوت
را می باید که جواب قطعی گوید خلوت را مقرر سازد تا نفس را بکشد تا بزیر چرخ تاری چون
عیسی زیر کرهٔ اثیر بجو هیزم من نسوزم در عنا و در عطب نی سوزم در مشقت و رنج کسی که بدنیا مبتلا
شد و را بتلای خود در بلا است کر مال و عیال او و مسبب تعیش او حرکت او را راحت **بیت** تا طالب نقش این وانی ای دل
محبوس زمانی و مکانی الی دل ملکی بتعینات و بکر زقیود بنگر چه خوش است بی نشانی ای دل
بپهلوی عیسی نشینم بعد ازین و قرین او شوم درین تنبیه است که هر که قطع تعلق کند و راه انبیا بگیرد در بزم
ایشان بر سر بار ایشان گردد و بر فراز آسمان چارمین ازین مفهوم می گردد که عیسی علیه السلام در
آسمان چارمین باشد اما در حدیث معراج مصرح است که عیسی در آسمان دوم است **ولی عهد ساختن وزیر هر یک امیر را جدا جدا** و انگهان غر آن امیران را بخواند پس از ین این وزیر مکار آن ده و دواز
امیر را بخواند اما یک یک تنها بهر یک حرف راند بهر یک تنها سخن گفت هر یک را به دین عیسوی
مرهونت نایب حق و خلیفهٔ من توی هر یک امیر را یک سخن گفت که در دین عیسی نایب خدا و خلیفهٔ
من توی و متبوع نصاری می شوی و آن امیران دگر اتباع تو مرهونت کرد عیسی جمله را اشیاع تو
این را من از خود نمی گویم بلکه عیسی امیران دیگر را تابع جان تو کرد ولی او ربط کان و گروکان تو هم امیر تو
گشد گردن بگیر هر یک امیر را این بگفت که هر امیر که از فرمان تو گردن کشد تو او را بگیر یا بکش یا خود
در حبس وا دارش اکنون یا قتل کن یا حبس لیک تا من زنده ام این وا مگو این سخن را در حیات من مگو تا نمیرم
این ریاست را مجو پس از وفات من بجو تا نمیرم من تو این پیدا مکن بهیچ کس دعوی شاهی و مستیلا
مکن دعوی خلافت و غلبه مکن اینک این طومار و احکام مسیح یعنی این طومار که بتو داده ام و احکام
دین مسیح بیان کرده ام یک یک بر خوان تو بر امت فصیح یعنی بر ملت نصاری بخوان پس از مردن
من هر امیری را چنین گفت او جدا آن وزیر هر امیر را جدا جدا چنین گفت نیست نایب جز
تو در دین خدا و ملت عیسی هر یکی را کرد او یک یک عزیز یعنی هر یکی را گفت خلیفه جز تو نیست هر چه
آن را گفت این را گفت نیز این تخم فتنه بود که آن وزیر بکاشت هر یکی را او یکی طومار داد چنانکه
بیانش رفته است هر یکی ضد دگر بود المراد هر یکی ضد دیگر بود در خلاصهٔ کلام متن آن طومارها بر مختلف
و متغایر بجو شکل حروفها یا تا الف چون اختلاف حروف تهجی حکم آن طومار ضد حکم آن او چنین کرد تا
در دین نصاری خلاف و نزاع افتد پیش ازین کردیم این ضد را بیان چون مراد از وزیر نفس امان

است و مراد از ده امیر صفات مقتضای بخل پیش ازین بیان کرده شد و هر یکی ازین صفات
ضد دیگر است چنانکه مقتضای بخل جمع مال است و مقتضای شهوت بذل است از بهر آرزو و مقتضای
غضب دفع مضرت است و مقتضای هوا طالب منفعت و علی هذا القیاس لاجرم اختلاف کشور تن
خراب گردد و فتنه در جان و دل افتد **کشتن وزیر خویشتن را در خلوت** بعد ازین چل روز
دیگر در ببست کو بیا چهل روز عبادت می کند خویش گشت و از وجود خود برست
از وجود خویش خلاص شد حقیقت قصه درین مرتبه اینست که آن وزیر از بهر رضای شاه بفدا کردن
کوشش یعنی اکتفا کرد بلکه بمکر و حیله توغل نمود تا وجود خود فدای او کرد لاجرم نفس امان از بهر مراد
شیطان چنان اقدام کند که یعنی شایستهٔ عذاب آخرت سازد و حقیقهٔ دیگر اینست که تعقب نمودن
و قصد فر غیر کردن سبب هلاک است و حقیقهٔ دیگر اینست که آن وزیر مرد و از بهر رضای شاه
جهود بذل وجود کرد لاجرم مرد مؤمن را می باید و سالک دین را شاید که از برای رب ودود فدای
اعضای تن و بذل نفس کند که آن را بخلوت و ریاضت بکشد چونکه خلق از مرگ او آگاه شد یعنی
نصاری از موت او خبر دار شد بر سر گورش قیامت گاه شد که فریاد و فغان کردند خلق چندان
جمع شد در گور او در قبر وزیر موکنان جامه دران در شور او موی سر و ریش کنان و جامه و گریبان دران
در شور و فراق آن وزیر کان عدد را هم خدا داند شمرد این مصراع او لست ازینت سابق یعنی خلق چندان
جمع شد در قبر او که عدد ایشان را خدا داند شمرد زانکه بسیار بودند از عرب و از ترک و زرومی و کرد
یعنی این نصاری طوایف مختلفه بود خاک او کردند بر سرهای خویش از تمام ماتم و غم درد او دیدند در
مان جای خویش لفظ جای مقحم است برای قافیه یعنی از بهر او ماتم کردن را درمان خود بینی و ثواب بینداشتند
آن خلایق بر سر گورش مهی یعنی یک ماه کرده خون را از دو چشم خود رهی اشک خونین را راه
و سیل کردند جمله از درد فراقش در فغان در فریاد بودند هم شهان و هم کهان و هم مهان هم پادشاهان
هم صغیران هم کبیران حقیقه درین مرتبه اینست که نفس را کشتن می باید تا صفات او و باقی اعضا
و اجزا مرادات و هوا دور عبادت و ریزند فوت او ماتم کنند **طلب کردن امت عیسی علیه السلام از امرا که ولی عهد از شما کدامست** بعد ماهی خلق گفتند ای مهان ای بزرگان از امیران کیست بر جایش نشان
و قایم مقام تا بجای او شناسیمش امام الف را یا قوانین می باید برای قافیه دست و دامن را بدست
او دهیم یعنی تسلیم کلی کنیم چونکه شد خورشید و ما را کرد داغ چونکه آفتاب رفت و ما را داغ کرد
از فراقش و در تاریکی بماندیم چاره نبود بر مقامش از چراغ یعنی چراغ بجای او ضرورت که این راه

پرخطرست بی دلیل رفتن میستر بیت چونکه شد از پیش دید وصل یار چونکه رفت از نظر وصل محبوب
نیابی باید از وی مان یادکاری قایم مقام باید مارا ازو یادکار چونکه گل بگذشت وگلشن شد خراب
یعنی چون وقت گل بگذشت وگل برفت وگلشن خراب شد بوی گل را از که یابیم از گلاب یعنی گلاب
قایم مقام گل شود پس اصل را فرعی وقایم مقامی می باید چنانکه چون خدا اندر نیاید در عیان یعنی دیده
ظاهر را عیان نباید نایب حقند این پیغامبران یعنی حضرت خدا انبیا را که مرآت پرتو پزیر آفتاب
جمال ومظاهر باکمال آثار کبریا وجلال اند نایب خویش ساخت واولیا را نایب انبیا بنواخت
پس ازین خدمت مولانا مرتو حیدرا بیان کندنی غلط گفتم که نایب با منوب در یکجا گرد پنداری
قبح آید نه خوب یعنی در اعتبار نظر تو دوی باید زیرا انبیا مظهر اسما وصفات است ومحل ظهور ذات
وخدا وپیغامبران خلق را بحق دعوت کنند درین معنی همه یک اند چنانکه خدا فرمود من یطع الرسول
فقد اطاع الله ورسول الله عم فرمود من اذی اولیائی فقد اذانی ومن اذانی فقد اذی الله
بیت ای اولیای حق را از حق جدا شمرده گر ظن نیک داری در اولیا چه باشد نی دو باشد تا تویی
صورت پرست استفهام انکاریست یعنی نایب ومنوب دو باشد تا تو صورت پرستی پیش او یک
گشت کز صورت پرست پیش آن کس یک گشت کو از صورت خلاص یافت پس بعینه
گان اختلاف صور اشباح را از یگانگی ارواح خبر نیست ورپرستنده گان ما ومن را از معرفت اتحاد
انبیا واولیا از غیبت چون بصورت بنگری چشم تو دوست چون نظر در صورت چشم کنی دو نماید
تو بنورش در نگر کز چشم رست تو بنورش نظر کن که از چشم بر آمده است یعنی مشاهده نور هر دو چشم کن
تا جز یکی در نظر نیاید واتحاد انبیا وسر لا نفرق بین احد من رسله بر تو منکشف گردد در بعض نسخ نور تو
در نگر کان یک تو است بر بن تقدیر فاعل مصراع اول را بنون واو خواندنی باید نور هر دو چشم نتوان
فرق کرد بلکه نور دو چشم یکست چونکه در نورش نظر انداخت مرد زانکه چشم در دید نور
دو چشم یکست پس همه انبیا در نور الهی شدن یکست چنانکه ده چراغ ار حاضر آید در مکان مثال
دیگرست هر یکی باشد بصورت غیر آن در صورت متعددست فرق نتوان کرد نور هر یکی یعنی در
معنی مقصود همه چراغها یکست چون بنورش روی آری بی شکی چون توجه تو بنور باشد پس همه انبیا
اولیا در معنی مقصود یکست گر تو صد سیب وصد آبی بشمری اگر تو صد سیب وصد به را بشمری گر یحب
عدد دو با عتبار صورت متعدد باشند صد نماند یک شود چون بفشری یعنی آب چندین میوه پس از فشر دن
یک شود لاجرم انبیا از روی صورت متعددست واز روی معنی یکست پس در حق خدا اسمی یکست

اکرچه

اگرچه اسما متعددست پس اسماء مسمی را متعدد نکند چنانکه دریا نفس زبخار گویند ومتراکم
شود ابر گویند وقطره چکد باران نام کنند وجمع شود وبدریا بپیوندد همان دریا بود که بود در معانی
قسمت واعداد نیست بلکه قسمت واعداد در صورتست در معانی تجزیه وافراد نیست تجزیه وع
افراد نیز در صورتست اتحاد بار بایاران خوش است که طالب یار دارا بالستاره چه کار پس تن
فانی کردن ووحدت اتحاد حاصل کردن خوش است پای معنی گیر صورت سرکش است بصورت اعتبار
مکن صورت سرکش گداز آن کن برنج صورت سرکش را بگداز برنج وبلا وریاضت وعنا تا ببینی
زیر او وحدت چو گنج تا ببینی زیر صورت وحدت را چون گنج در دفینه ور تو نگدازی عنایتهای او
اگر نگدازی تو صورت را عنایتهای خدا خود گدازد ای دلم مولای او ای دلم بنده اوست
او نماید هم بدلها خویش را جذبه می اندازد که جذبه من جذبات الرحمن توازی عمل الثقلین پس
همه چیز را از چشم سالک نیست گرداند او بدوزد خرقه درویش را مراد از خرقه درویش دل
پر دریش اوست اگرچه از خار کثرت صد پاره پیش است اما او بدوزد بسوزن وحدت اری
راحت عاشق از آن بود که معشوق آتش غیرت برافروزد ودل عاشق را دران آتش
بسوزد زیرا که آتش غیرت جز خاشاک مغایرت نسوزد حکایت شبلی تار ازای وجود خویش
بدل این آتش ساخت در مناجات جز بدین کلمات نپرداخت که اللهم اخفنی اعمی فانک اجل
واعظم عندی من ان تراک عینی یعنی دید را از غم خویش بروز نکنه خس وخاشاک هستی من
در آتش غیرت بسوز تا آن جمال را هم بدان دیده باقی توانم دید حکایت مجنون دل ریش نام لیلی
با نام خویش نوشته دید نام خویش محو کرد ولیلی گذاشت وفریاد برداشت بیت اوست لیلی او
مجنون اوست عشق من کیم تا در میان آیم یعنی منبسط بودیم ویک جوهر همه یعنی ما وتو در او بی او پنهان
بود آفتاب ذات پرتوی بر اعیان بسیط انداخت این همه کثرت واختلاف را پیدا ساخت بی گره بی
پا بدیم آن سر همه که سر و پا در تن باشد بدانکه اهل شریعت می گویند خدا فاعل بالاختیارست نه موجب بالذات
دران وقت که بحکم کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لان اعرف خواست که عالم را آفریند
اول چیزی که آفرید جوهری بود وآن جوهر را جوهر اول می گویند چون خدای تعالی خواست که عالم ارواح
واجسام را آفریند آن جوهر اول را نظر کرد وآن بگداخت وبجوش آمد از آن زبد وخلاصه آن جوهر بود
بر سر آمد وآنچه درد وکدورت آن جوهر بود در بن نشست خدا از آن زبد نورانی عالم ارواح را آفرید
واز آن دردی ظلمانی عالم اجسام را پدید آورد وبدانکه روح جوهر لطیفست قابل تجزی وتقسیم نیست

ازپس این وزیر که مقتدای ایشان بود ایشان بپا برخاستند بر مقامش نایبی می خواستند برقوم
او نایب مناب و قائم مقامی طلب کردند منازعت امرا در ولی عهدی یک امیری زان امیران پیش رفت
یعنی از میان مردمان پیش آمد آن قوم وفا اندیش رفت پیش آن قوم رفت که فکر ایشان صدق و وفا
بود در دین و طلب مرشد گفت اینک نایب آن مرد من آن وزیر منم نایب عیسی منم اندر زمن زیرا
نیابت آن مرد نیابت عیسی است اینک این طومار برهان منست که این طومار را آن وزیر داده است
کین نیابت بعد ازو آن منست نیابت عیسی بعد از وزیر مراست آن امیر دیگر آمد از کمین یعنی امیر دیگر
از آن امیران پیدا شد دعوی او در خلافت بد همین همچو امیر اول از بغل او نیز طوماری نمود بر خلاف
خویش تا برآمد هر دو را خشم جهود برخلف شدند آن امیران دیگر یک یک قطار یعنی هر امیر از آن امیران بر نحوه
خواست بیابی معنی این برکی هم آواز دی برکشیده تیغهای آبدار قصد جنگ و قتال کردند هر یکی را
تیغ و طوماری بدست تیغ جنگ و طومار حجت بدست درهم افتادند چون پیلان مست و جنگ پیوستند
حقه قصه درین مرتبه ایست که هر کس که ریاست می جوید و نزاع میکند خود را جنگ و غوغا و بقتال
و بلا گرفتار کند دعوی شیخی نیز ازین قبیل است صد هزاران مرد ترسا کشته شد در جنگ ایشان
تا ز سرهای بریده پشته شد همچو کوه خون روان شد همچو سیل از چپ و راست و از هر طرف کوه کوه اندر هوا
زین گرد خاست چنانکه در جنگهای عظیم چنین غبار برخیزد تخمهای فتنها کو کشته بود بکمر کان آفت
سرهای ایشان گشته بود تخمهای فتنه که آن وزیر کشت حاصلش آفت سرهای نصاری گشت جوزها
بشکست وآن کو مغز داشت جوزهای بدن ایشان بشکست وان کس که مغز داشت بعد کشتن روح
پاک نغز داشت پس از کشتن روح پاک و لطیف او ظاهر شد کشتن و مردن که بر نقش تنست مقتول
کشتن و میت شدن که بر صورت تن است نه بر جان چون انار و سیب را بشکستن است که پیدا شود لطیفه
پنهانست آنچه شیرینست او شد ناردانگ آنچه پوسیده نیست بلطافت آید و درگاه خدا را شاید
وانچه پوسیده ست نبود غیر بانگ یعنی جز صدای بی معنی نیست بیت چو جوز خالی در میان جوز صفا
می توان دانست ورا از صدا آنچه با معنیست خود پیدا شود دهنرش هویدا گردد وانچه پوسیده
است او رسوا شود بر اینست او هویدا گردد لاجرم وقت مردن زمان ظهور نیکی و بدیست نهان
بهشت رحمن و بدان بعذاب نیران رو بمعنی کوش ای صورت پرست ظاهر بین زانکه معنی
بر تن صورت پرست پس کسب معنی کردن می باید همنشین اهل معنی باش تا لفظ نامرهونست هم عطا یابی و هم باشی
فتی هم عطایابی از خدا فتی باشی در وما جان بی معنی درین تن بی خلاف و بی نزاع هست همچون

واز عالم امر است چون معنی روح را دانستی اکنون بدانکه خدا چون خواست که مراتب ارواح را آفریند
بان زبدهٔ نورانی نظر کرد زبدهٔ نورانی بگداخت و بجوش آمد از زبده و خلاصهٔ آن زبده روح خاتم انبیا را
آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح رسل را آفرید و از زبده و خلاصه آن باقی ارواح انبیا را
آفرید و از زبده و خلاصه آن باقی ارواح اولیا را آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح زهاد آفرید
و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح عباد آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح مؤمنان آفرید
و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح کافران آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی ارواح حیوان آفرید
و از زبده و خلاصهٔ آن باقی طبیعت آتش آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی طبیعت هوا آفرید
و از زبده و خلاصهٔ آن باقی طبیعت آب آفرید و از آنچه باقی ماند طبیعت خاک آفرید و باهم
روحی چندین ملائکه آفرید مفردات عالم ملکوت تمام شد و بدانکه جسم جوهری کثیف است
و قابل تجزی و تقسیم است و از عالم خلق است چون معنی جسم را دانستی اکنون بدانکه خدا چون
خواست که مراتب اجسام آفریند بان دردی ظلمانی نظر کرد و آن دردی ظلمانی بگداخت و بجوش
آمد از زبده و خلاصهٔ آن عرش آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن باقی کرسی آفرید و از زبده و خلاصهٔ
آن باقی آسمان هفتم آفرید و از زبده و خلاصهٔ آن آسمان ششم آفرید و علی هذا القیاس و بعد از آن
عناصر اربعه را آفرید مفردات عالم ملک تمام شد یک گهر بودیم همچون آفتاب در وحدت بی گره
بودیم و صافی همچو آب چون آب صافی چون بصورت آمد آن نور سره چون از وحدت بکثرت
آمد آن نور نیک شد عدد چون سایهای کنگره همچون باروی حصار بدانکه اختلاف و تعدد در مظاهر ست
نه در ذات خدا چنانکه اگر جایی الوان جام بگذارد و آفتاب بر ایشان بتابد رنگ آفتاب متغیر نماید
اختلاف از الوان جامست نه از ذات آفتاب کنگره ویران کنید از منجنیق یعنی صورت را خراب
کنید تا رود فرق از میان این فریق تا تعدد از میان برود بدان که در مسئله وحدت میان اهل
ظاهر و سالک نزاع هست شرح این را گفتمی من از مری از جهت ستیزه و جدل لیک ترسم تا نلغزد خاطر
و بغلط افتد نکتها چون تیغ پولادست تیز برنده و بر انداز گر نداری تو سپر واپس گریز یعنی اگر تو
قدرت فهم سخن نداری بگریز پیش این الماس بی اسپر میا یعنی پیش الماس بی استعداد فهم سخن میا
کز بریدن تیغ را نبود حیا گر تیغ در بریدن بی شرم و بی اختیارست زین سبب من تیغ کردم در غلاف
یعنی سخن باریک نگفتم تا که کژ خوانی نخواند بر خلاف وی افتد در ضلال و اختلاف آمدیم اندر تمامی داستان
و قصهٔ وزیر و وفاداری جمیع داستان یعنی قوم نصاری که طالب دین و مرشد بودند پس از این [illegible]

همچون تیغ چوبین در غلاف، که عیب او پنهان است تا در غلاف اندر بود با قیمتست تا در غلاف بکند

با قیمتست که ظاهر بینان آن را تیغ می پندارند چون برو کشد سوختن را آتش است زیرا چوب و هیزم است

پس جان همچون تیغ و تن همچون غلافست آن جان که بی معنیست چون در بدنست حال او پوشیده است

که چون بیرون آید عیب او ظاهر شود لاجرم اینچنان جان بکار نیاید بلک آتش را شاید تیغ چوبین را ابهر

در کار زار جنگ و بعرصۀ عرصات بنگر اول تا نگردد کار زار تا کار تو زاری نشود کر بود چوبین برو دیگر

طلب، کر تیغ تو چوبین بود برو تیغ آهنین طلب کن ور بود الماس پیش آبا طرب، اگر تیغت الماس بود

بمیدان بیا با شاد مانی تیغ در زراد خانۀ اولیاست یعنی تیغ نیک را جز در زره خانۀ اولیا نتوان یافت

و دیدن ایشان شمار اکیمیاست، که مس وجود تو زر کند لاجرم خدمت اولیا کن تا تیغ بران بیابی محکم

در ابتدا ده سال ملازمت خدمت شیخ عم کردن تا استحقاق شرف محاکه حق یافت قطعه

کلید کنج سعادت قبول اهل دلست، مباد کس که درین نکته شک و ریب کند، شبان وادی ایمن کهی

رسد بمراد، که چند سال بجان خدمت شعیب کند، جمله دانایان همین گفته همین بدین سخن اتفاق کرده

هست دانا رحمة للعالمین زیرا رسول عم رحمة للعالمین است و علما ورثۀ انبیاست پس ایشان

نیز رحمة للعالمین است اما دانا آنچنان باید که ترا از دنیا دور سازد و روی با آخرت گرداند و ترا

از معصیت بطاعت آرد و آنکه در ظاهر کوید باطن او موافق آن باشد لاجرم اینچنان دانا اقتدا را شاید

چنانکه می فرماید، کر اناری می خری خندان بخر، آن انار را بخر که شکافته بکشد که اندرون او معلوم شود

نه آن انار که اندرون او معلوم نباشد تا دهد خنده ز دانۀ او خبر تا اندرون او را بدانی ای مبارک

خنده اش کو از دهان مبارک خنده آن انار یعنی خندۀ آن کس که از دهانش و از کلامش می نماید دل

چو در از درج جان می نماید دل او را چون از صندوق جان نا مبارک خندۀ آن لاله بود خندۀ لاله

نا مبارک بود کز دهان او سیاهی دل نمود که از دهانش سیاهی دل نمود نار خندان باغ را

خندان کند، که زینت باغ با تست صحبت مردانت از مردان کند مصاحبت اهل الله ترا امداد

ایشان کند کر تو سنگ صخره و مرمر شوی اگر تو سنگ سخت و مرمر شوی چون بصاحب دل رسی کوهر شوی

از تربیت و مقارنت او مهر پاکان در میان جان نشان صحبت نیکان باندرون جان نقش کن

دل مده الا بمهر دل خوشان دل را مده الا بمحبت دل خوشان زانکه برکت دل خوشان می رسد بیارا

اما مصاحبان وزیر پر تزویر از شوی صحبت او و هوا داری خدمت او در آتش حسرت افتادند و تب

روی را در طلب باد دادند بیت بپرهیز از بدان شو پاک صحبت، که هم زهرست و هم تریاک صحبت،

حکایت

حکایت کعب الاخبار کفت خدا جل و علا دو کلمه را زیر عرش نهاد پیش از آفریدن خلق و انهارا

بملائکه اعلام نکرد الهی ان دو کلمه را می دانم پرسیدند که آن دو کلمه چیست کفت یکی آنست که اگر کسی

عمل همه عالم کند چون صحبت او بنجار بود من عمل او را کناه می کنم و روز قیامت با نجار حشر می کنم و دیگر

آنست که اگر کسی عمل همه شرار کند چون صحبت او با صالحانست و صالحان را دوست دارد من کناهان

او را حسنات می کنم و با خیار حشر می کنم و بدانکه کوکب تنها با صغر جرم و قلت نور از ان جهة در آفاق و

اقطار عالم مشهور کشته است که بستارۀ روشن تر از خود عقد صحبت بسته است بیت سهاز ان سبب

شهرۀ عالمست، که با کوکبی به ز خود همدمست، خدمت مولانا را کویا کسی کفت آنچنان دل خوشی

کجا پیدا شود که دل بدو بر نهم جوابش داد که کوی نومیدی مرو امید هاست تو در طلب باش کاهی

باشد که در جایی غیر مشهور آنچنان کس یافته شود حکایت ابراهیم ادهم روزی بحمام رفت در حمام

پیری فقیر را دید که کسی او را التفات نمی کند و ما لیخ کان خدمتش نمی کنند ابراهیم ادهم بخدمت

او قیام نمود و در اثناء خدمت او را کفت ای پیر مکر تو در جوانی خدمت پیر نکردی که ترا در زمان

پیری خدمت نمی کنند آن پیر ولی بود کفت من در جوانی پیران خدا را خدمت کرده بودم ازان جهت

ابراهیم ادهم خدمت من می کند نه اهل دنیا پس ابراهیم ادهم دانست که آن پیر ولی بود از غیرت که

در وصف اکثر اولیا کفته اند اذا غاب لا یذکر و اذا حضر لا ینظر لاجرم اکثر اولیا بحکم اولیائی تحت قبائی

لا یعرفهم غیری پوشیده اند سوی تاریکی مرو خورشیدها هست، طالب خورشید شو دل ترا در کوی

اهل دل کشد مقتضای عقل و دل معارفت اهل الله است تن ترا در حبس آب و کل کشد مراد بد

حظوظات نفسانیه و شهوات جسمانیه است زیرا تن آدم عم از طین مخلوق بود و باقی مردمان از نطفه مخلوقند

و نطفه از غذا حاصلست و غذا یا بالذات یا بالواسطه از آب و کل پیدا شده است لاجرم

تن بسوی اصل خود مایل است هین غذای دل بده از همدلی و از مصاحب صاحب دلی رو بجو

اقبال را از مقبلی پس ایراد قصۀ جهود از برای اشارت بر آن بود که از صحبت صاحب دولتی

چاره نیست اما چون بسی مدعیان بی معنی و آدم صورتان شیطان سیرت هستند که مانند این

وزیر جهود از مردان خود نهر السند و اغوای مردم را مطلوب حقیقی شناسند مرید را باید که بر احتیاط

باشد تا مسخرۀ مردان نشود چنانکه صحبت ابرار را منفعت بسیارست، مصاحبت اشرار را مضرت

بی شمارست، لاجرم از صحبت نا اهلان پرهیز، و در پناه صاحب دولتی کریز، و اگر سعادت صحبت

اهل الله پیش نیاید جز بذکر مقال و آرزوی حال ایشان مپرداز و تعظیم ذکر نیکان کن تا از برکت

ایشان از شر آید جهان بری نگشتی چنانکه بعض نصاری ذکر رسول الله را تعظیم کردند و بسعادت رسیدند تعظیم نعت مصطفی صلعم مذکور بود در انجیل بود در انجیل نام مصطفی صلی الله علیه وسلم
آن سر پیغامبران بحر صفا و در بیان و فا بود ذکر حلیهها و شکل او در انجیل مذکور بود بود ذکر غزو و صوم
واکل او یعنی تفصیل احوال او اما پس از وجود و بعثت رسول علیه السلام علمای نصرانیان از بیم زوال
ریاست و خوف رشوت و هدایا و نعت انجیل را تغیر و تاویل کردند طایفهٔ نصرانیان بهر ثواب
مرهونست بیت ثانی چون رسیدندی بدان نام و خطاب یعنی بدان محل که نام و احوال او مذکور بود
بوسه دادندی بدان نام شریف از جهة تعظیم رو نهادندی بدان وصف لطیف از روی تکریم اندرین
فتنه که گفتیم آن گروه اندرین فتنهٔ وزیران گروه تعظیم کننده ایمن از فتنه بودند و از شکوه و از هیبت ایمن
از شر امیران و وزیر یعنی آن امیران شریر و وزیر پر تزویر در پناه نام احمد مستجیر خلاص خواهنده نسل
ایشان نیز هم بسیار شد بشرف تعظیم رسول الله علیه السلام نور احمد ناصر آمد یار شد با ایشان و آن گروه
دیگر از نصرانیان مانعِ تعظیم کننده گان نام احمد داشتندی مستهان و خوار گشتند سهان و خوار گشتند از
فتن از فتنهای وزیر از وزیر شوم رای شوم فن که مذکور شد هم مخبط حدیثشان و حکمشان هم دین ایشان
هم حکم ایشان مخبط شد از پی طومارهای کژ بیان که وزیر آن دو از دهام و اوه بود نام احمد اینچنین
یاری کند که عصمت دین و بقاء نسل را سبب شود تا که نورش چون نگهداری کند نور ذات او چگونه مدد
کاری کند نام احمد چون حصاری شد حصین چون نگین حصن حصین شد تا چه باشد ذات آن روح
الامین ذات او چگونه حصین باشد معلوم است بعد ازین خون ریز درمان ناپذیر نقطه بعد ازین مراد
نست باول بیت حکایت آینده یعنی آن شاه جهود که خون ریز بود و درمان را قابل نبود که اندر
افتاد از بلای آن وزیر که اندر افتاد از بلای وزیر مکار حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین
عیسی علیه السلام سعی نمود یک شه دیگر ز نسل آن جهود متعلق است باول مصراع اول از بیت سابق یعنی
پس ازین شاه خون ریز و هلاک کننده نصاری شاه دیگر از نسل آن شاه جهود خونریز در
هلاک قوم عیسی رو نمود توجه کرد و ظاهر شد گر خبر خواهی ازین دیگر خروج پادشاه جهود دیگر
سوره برخوان والسماء ذات البروج این حکایت که حضرت مولانا ایراد کرده است قصهٔ اصحاب
اخدود است و تفصیل قصه در کتب تفاسیر در تفسیر این سوره مذکوره است و درین قصه اختلاف
روایات است اشهر روایت اینست که صهیب از رسول الله صلی الله علیه وسلم روایت کند که پادشاهی را
پیش از شما ساحری بود چون پیر گشت شاه را گفت من پیر گشتم مرا غلامی بفرست تا آن را تعلیم
سحرکنم

سحرکنم پس آن شاه غلامی از بهر تعلیم ساحری باو تعیین کرد و فرستاد غلام هر روز بمنزل ساحر آمدی
و سحر آموختی و در راه گذار غلام راهبی بود که اگر وی یافتی و قابلی شناختی دعوت بدین کردی
و احکام شرع عیسی آموختی چون غلام را قابلیت تمام بود محبت از جانبین باعث مصاحبت
گشت چون غلام هر روز بساحر رفتی بر راهب نشستی و کلام او شنیدی و چون بخانه شاه رفتی
باز بر راهب نشستی و با او مصاحبت کردی و روزی در راهش ماری دید که ستر طریق شده بود غلام
گفت امروز دانم که راهب افضل است یا ساحر پس سنگی گرفت و گفت خدا وندا اگر راهب
از ساحر در حضرت تو دوستر باشد این حیه را باین سنگ هلاک ساز تا مردمان بگذرند پس سنگ را
انداخت مار را بکشت و مردمان گذشتند و غلام بر راهب آمد این قصه را گفت راهب گفت
ای پسر تو اکنون از من فاضل تری و تو گرفتار خواهی شوی اما در آن وقت بر من دلالت نکنی و بعد
از آن غلام بدان مرتبه رسید که بر عایش نابینا بینا شدی و ابرص صحت یافتی و هر مریض شفا
پذیرفتی و یکی از جلیسان شاه جهود نابینا شده بود حال غلام را شنید پیش او آمد بسیار
هدایا آورد و گفت این همه از آن تو باد اگر مرا شفا کنی غلام گفت من کسی را شفا نمی کنم شفا
کننده خداست اگر تو بخدا ایمان آوری من دعا کنم تا ترا شفا بدهد آن کس ایمان آورد و غلام دعا
کرد آن کس بدعاء غلام بینا گشت و بنزد شاه آمد چون شاه از وی پرسید که چشم ترا که بینا کرد گفت
پروردگار من جهود در غضب آمد و گفت ترا جز من رب هست آن کس گفت ربّی ربّک و تو خداست
پس شاه او را گرفت و عقوبت کرد و از عقوبت کردن زایل نشد تا غلام را دلالت کرد چون
غلام را آوردند شاه گفت ای پسر مرا خبر رسید که تو سحر نابینا را بینا می کنی و ابرص را صحت
می دهی غلام گفت من هیچ یک شفا نمی کنم خدا شفا می دهد پس شاه آن را نیز گرفت و عقوبت
کرد و از عذاب کردن زایل نشد تا راهب را تعیین کرد راهب را آوردند و هر چند عذاب کرد
از دین خود باز نگردد باز نگشت منشار خواست آن را بر تارک راهب نهاد تا آن را دو پاره
ساخت و جلیس خود را هم چنین کرد و غلام را گفت تا از دین خود باز گردد باز نگشت پس شاه
بطایفهٔ فرمود تا غلام را از سر کوه بیندازند چون ببالای کوه رفتند غلام دعا کرد کوه بلرزید و همه
کلان بلغزیدند و از کوه افتادند و بمردند باز فرمود تا در کشتی نشانند و در گرداب اندازند چون غلام
دعا کرد کشتی غرق شد و اهل کشتی هلاک شدند غلام خلاص شد چون پادشاه جهود از کشتن
غلام عاجز گشت غلام گفت نتوانی بکشتن من تا خلق را جمع کنی و مرا بر شاخ درختی بیاویزی

و تیری از ترکش من بکیری و در زه کنی و بسم الله رب الغلام بکویی و بر من بیندازی چون چنان کنی
مرا کشتی چون شاه مردم را جمع کرد و غلام را بر شاخی آویخت و تیری از ترکش غلام ستاند و در زه
نهاد و گفت بسم الله رب الغلام و بینداخت تیر بر شقیقهٔ غلام رسید و بمرد و مجموع قوم جهود که حاضر
بودند بیکبارگی ایمان آوردند تا پایان آمدند شاه را گفتند آنچه ترسیدی پیش آمد که همه مردم
ایمان آوردند آن شاه جهود بلوکلان اخدود فرمود یعنی خندق پر نفط و آتش ساختند و هر که از
ایمان رجوع نکردی در خندق انداختندی و در بعضی تفاسیر آورده اند که نزدیک مملکت جهود شهری
از شهرهای نصاری مخالف شد مردم میل بمملکت جهود کردند جهود ان پادشاه خویش را گفتند که
اگر ایشان بدین جانب بیایند در مملکت ما نیز مخالف شود و ما را جلای وطن باید کرد جهود خندقها
فرمود که بر در شهر ساختند و هیزم و نفط در ان خندقها انداختند و بتی داشتند برابر فیلی کلان تمام
در حوالی آتش بر پای کردند و هر که می آمدی فرمود ند که برین بت سجده کن و بشهر درای و اگر سجده
نمی کرد در آتش انداختندی باقی قصه همان است که حضرت مولانا نظم کرده اند و در اثنای قصه
حصهها را تتبیه واقع می شود یکی آنکه چون پادشاه اول دشمن دین عیسی بود دست بدو نهاد و راه مکر و
حیلت دیگران پی روی او کردند وزران ملعون اول مضاعف گشت بی آنکه از وزر دوم
اتباع او کرده است چیزی کم شود هم بران طریق که اگر فعل خیری و سنت حسنه از یکی یادگار ماند
و دیگری اتباع کند اجر محسن اول مضاعف شود بی آنکه از اجر دوم چیزی کم شود چنانکه در حدیث
شریف وارد است من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها الی یوم القیمة من غیر ان ینقص
من اجورهم شیئ ومن سن سنة سیئة فله وزرها ووزر من عمل بها من غیر ان ینقص من اوزارهم شیئ
و رسول الله علیه السلام فرمود لا تقتل نفس الا کان علی ابن آدم الاول کفل منها سنت بد کز شه
اول نهاد لفظ زاد در اینجا لازمست این شه دیگر قدم بروی نهاد یا پای را بران سنت نهاد و در پی
او برفت هر که او بنهاد ناخوش سنتی یعنی بنیاد بدعت کرد سوی او نفرین رود هر ساعتی یعنی
او را می گویند لعنتی نیکوان رفتند و سنتها بماند یعنی سنن حسنه بماند از ایشان و از لئیمان ظلم و لعنتها
بماند آن نیکوان را ثواب است از ان و بدان را عذابست بدان تا قیامت هر که جنس آن بدان جمع بود در
وجود ابد شود رویش بدان سوی آن بسوی آن بدان شود که الجنس الی الجنس یمیل چنانکه رگ رگست
این آب شیرین و آب شور یعنی نیکی و بدی در خلایق همی رود تا نفخ صور تا قیامت یعنی بدان
بدان و نیکان با نیکان مایل شود نیکوان را هست میراث از خوش آب یعنی کسانکه نیکو انذ

ایشان را میراث هست از آب شیرین و نیکی آن چه میراثست اورثنا الکتاب بشنو تا بعنی میراث
از منبع خویش می برد لاجرم اهل عقول میراث از انبیای برند بحکم انکه ملک قادر و در سورهٔ فاطر
فرموده است ثم اورثنا الکتاب الذین اصطفینا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم
سابق بالخیرات باذن الله و بحکم المرء مع من احب در مجامع قدس و مجالس انس انیس محرم و
جلیس همدم ایشان می شوند و ارباب بدع و ضلال از جنود مردهٔ شیاطین و متبعان نفس لعین اند
و ایشان را متبوعات خود پیوستگی است و در نخوت با ایشان هم نکی شد نیاز طالبان کر بنکر بی
مرهونست شعلهها از گوهر پیغامبری یعنی تفرع و نیاز طالبان خدا و عبادت و طلب عاشقان متولی پرتو
است از گوهر شب چراغ انبیا که طریق اهل الله طریقهٔ انبیاست شعلهها با گوهران گردان بود که فرع
اصل را تابعست شعله آن جانب رود هم کان بود که آن گوهران بود نور روزن گرد خانه می دود یعنی
نور آفتاب که از روزن بخانه درآید و در اطراف خانه می گردد زانکه خور برجی ببرجی می رود مقصود
این کلام تمثیل است که فرع اصل را تابعست هر کرا با اختری پیوستگیست مر ورا با اختر خود هم تکیست
در حالات و دلالات او طالع شد نشست مر ورا با اختر خود هم تکیست آنکس را با ستارهٔ خویش دوی
نست یعنی تک و پویش با اوست در سعادت و شقاوت طالعش گر زهره باشد در طرب زهره را
سازنده فلک می گویند میل کلی دارد و عشق و طلب یعنی هر که طالعش زهره باشد میل کلی او بطرب
و عشرت بکشد ور بود مریخی خون ریز خو مریخ را جلاد فلک می گویند جنگ و بهتان و خصومت
جوید او یعنی هر که طالع او مریخی باشد جنگ و خون ریختن جوید ان کس دیگر ستارها را نیز چنین احکام
است پس در آسمان ظاهر که اختران طالع است منسوبان آن اختران را حال چنین است که منجمان
چنین می گویند اما ما احکام تابان ستارها اسناد نمی کنیم بلکه می گوییم آسمان آلهی را ستارهای اسما و صفا
تست و هر کرا با آن ستارها پیوستگی باشد مظهر اسما و صفات و مظهر کمالات حضرات گردد اللطف
و قهر چنانکه می فرماید اختران استر از ورای اختران اختران معنوی هست غیر اختران صوری کاحترا
و نحس نبود اندران سوزانیدن و بدی بکشد در ان اختران معنوی یعنی از ایشان همه نیک می آید
بمقتضای حکمت آلهیه خواه در صورت لطف و خواه در صورت قهر یعنی اگر کسی مظهر صفت جمال شود
لطف و رحمت در اشتعال بکشد و دولت و سعادت او انقلاب نپذیرد و اگر مظهر صفت
جلال گردد قهر او بی موقع نبود سایران در آسمانهای دیگر چنانکه کواکب آسمان ظاهر را سیاره هست
این کواکب که ما می گوییم کواکب سیاره اند در آسمانهای معنوی غیر این هفت آسمان مشتهر غیر این

لسع سوخت مشهورند السخان در تاب انوار خدا چنانکه آسمان ظاهر را کواکب ثوابت است این کواکب
که ما می گوییم ثابت اند و رخشان انوار خدا نی بهم پیوسته و نه از هم جدا بلکه بکم لاهو ولا غیره از جهتی
متصل اند و از جهتی منفصل هر که بکشد طالع او زان نجوم هر که طالع او زان نجوم معنوی بکشد نفس
او کفار سوز دد در رجوم احتراق دخوست او کافران سوختن است که قهر را در موقع می کنند
زیرا مهر لطف جمیع نیست و قهر ذمیمه نی بلکه بواسطه وقوع در موقع است و عدم وقوع در آن است
پس لطف نی محل ذمیمه است و قهر در محل جمیع خشم مریخی نکشد خشم او کیف ما اتفق بکشد
منقلب رو غالب و مغلوب خوکاه سعادت نماید و گاه شقاوت پس غالب است در حقیقت مغلوب
بست در صورت نور غالب ایمن از نقص و خسوف این نور غالب است و ایمن از کی و تاریکی شب
در میان اصبعین نور حق است یعنی در تجلی جمال و جلال ایزد عزشانه چنانکه رسول صلی الله علیه وسلم
فرمود قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبه کیف یشاء حق فشاند آن نور را بر جانها
وز فیاض بخل نیست مقبلان بر کشته دامنها که تم السعداد داد رند آن نور نثار شد را گرفتند
وان نثار نور او را یافته باستعداد و طلب خویش روی از غیر خدا بر تافته از ما سوی اعراض
کرده هر کرا دامان عشقی نابوده یعنی استعداد حاصل نکرده و طالب حق نشد زان نثار نور بی
بهره شد ولی نفس کشته جزوها را روی سوی کل است کسی که باغ نور ازان ملک نغفور رسید
باشد آن را اتصال خواهد زیرا فرع را میل وصل باصل خود غالبست بلبلان را عشق بازی با گلست
زانکه عاشق طالب معشوق است پس هر که دل از عشق دارد و روی بحضرت قدس آرد از نور تجلی حق
بشور ربا بد و قطره ازان بحر و جزوی ازان کل در ربا بد و منصبغ بصبغة الله گردد و بشاهد جزوی ازان
نور در وجود خود از کل آگاه گردد و سر من عرف نفسه فقد عرف ربه برو مبین شود بعد ازان میل وصل
اصل غالب گردد و روی بجان عشق آمیز بجمال شوق انگیز آرد گاو را رنگ از برون و مرد را رنگ الوان
جهاتهایش از برونست و آدمی را از درون چون رنگ سرخ و زرد را یعنی احکام معنویه مختلف است بعضی مومن
و مخلص و حاسد و بعضی منافق بعضی مرائی بعضی کاذبست که الناس معادن کمعادن الذهب والفضة
رنگهای نیک از خم صفاست و از جانب خداست رنگ زشتان از سیاه آبه جفاست از آب سیاه جفاست
گفت صبغة الله نام آن رنگ لطیفست بموجب آیه کریمه سوره بقره که صبغة الله ومن احسن من الله صبغة
لطف صبغه نام آن رنگ خوبست لعنة الله بوی این رنگ کثیف یعنی رنگ درشت و زشت لطیفه از در
یا بدریای رود از آنجا که از دریا بیت بدریای رود یعنی باران که از دریا پیدا شده است باز بجای کاز

و صدوث ابر باز بدریای رسد از انجا که آمد انجا می رود که کل شیء یرجع الی اصله از سر که سیلهای
تیز رو از سر کوه سیلها تیز رود بدریای رسد و زتن ما جان عشق آمیز رو از بدن ما جان عشق
آمیز می رود پس کسی که دل و جان او بسوی خدا مایل باشد دلالت بینست که آن را از
وجذبه و عنایت رسیده است که او را بسوی خود می کشد و آخر واصل گردد حکایت
بهلول دیوانه هر گاه دیواری که را تماشا می کرد اتفاق روزی بدید که آن دیوار بآن طرف افتاد که
میل او بآن جانب بود بهلول نعره زد و سماع و رقص کرد گفتندش افتادن دیوار ترا چه حالت
داد که چنین جوش و خروش می کنی گفت این را دانستم که هر چیز که بسوی مایل است بآن
جانب واصل است و بآن طرف افتد آتش کردن پادشاه جهود و بت نهادن
پهلوی آتش که هر که این بت را سجود کرد از آتش برست آن جهود سگ ببین چه رای کرد آن
پادشاه جهود که همچون سگ بود ببین چه تدبیر کرد پهلوی آتش بتی برپای کرد در نزد آتش بت نشاند
کانکه این بت را سجود آرد برست یعنی آن شاه جهود مؤمنان دین عیسی را گفت هر که این بت
را سجود آرد و از دین خود رجوع کند از آتش خلاص شود و رنه آرد در دل آتش نشست اگر سجده
نیارد در درون آتش نشیند و بسوختن آتش بمیرد چون حضرت مولوی را مقصود از قصه
حقیقت است بحسب عادة خود در بیان حقیقه و نصیحت شروع می کند و می گوید چون سزای این بت نفس
قهر نکرد از بت نفسش بت دیگر بزاد یعنی اگر آن شاه جهود بت نفس را قهر کرده بودی و آتش او را
کشته بت را نشاندی و آتش ما بکشتی اما چون بت نفس را نکشت از او بت دیگر رست زانکه
بحکم النفس هی ام الاصنام اصل بتها نفس است چنانکه می فرماید مادر بتها بت نفس شماست
و بموجب النفس هی الصنم الاکبر نفس بت بزرگ است یعنی هر باطل که در ظاهر معبود و بت خلق
شود از هیولی نفس و از مکر و تسویل اوست زانکه آن بت مار و این بت اژدهاست بت ظاهر
همچون مار است و بت نفس همچون اژدهاست که کشتن مار سهل است و کشتن اژدها مشکل یعنی
مار کشتن کار هر افسون گر است اما اژدها کشتن کار رشوت آهن و سنگست نفس و بت
شرار نفس چون آهن و سنگست که از و آتش بیرون آید و بت ظاهر چون شرارست آن شرار از آب
می گیرد و قرار شرار از آب قرار و سکون می گیرد و محو می شود اما سنگ و آهن زآب کی ساکن شود
یعنی بت باطن که نفس است او همچون آتش است پنهان در سنگ و آهن که باب کشته نمی شود و
ظاهر چون شرارست بیرون آمده که باب کشته می شود آدمی با این دو کی ایمن بود مرد با این سنگ

واهن کی آیین بود **حکایت** زاهدی را پرسیدند که مرگ می خواهی گفت می خواهم گفتند چرا گفت
زیرا با کسی قرینم که از شر او ایمن نیستم از دور شدن و با ارحم الراحمین بپیوستم او بیست بیت در
بعض نسخ این چهار بیت واقع است سنگ و آهن در درون دارند نار لاجرم آب را بر نار شان
نبود گذار آب بر آتش سنگ و آهن نیست جا ور تعدی آب چو نار بر وی را که آب آتش بر وی
وای کشد اما در درون سنگ و آهن می رود یعنی آب آن آتش را که در درون سنگ و آهن است
نمی کشد سنگ و آهن چشمه نار زند و دود یعنی نفس منبع انواع کفر و فسق و فساد است قطرهاشان کفر
ترسا و جهود قطرهای آن چشمه کفر کافرانست آب خم و کوزه گر فانی شود چون از پس او دیگری آید
نماند آب چشمه تازه و باقی بود یعنی ضررهای نفس بی نهایت و بی غایت بت سیاه آبه است در
کوزه نهان بت ظاهر همچون آب سیاهست در کوزه پنهان که آن را دفع کردن و ریختن آسانست نفس
مر آب سیه را چشمه دان نفس که بت باطنست چشمه آب سیاهست که منقطع نمی شود آب آن آن بت
منحوت چون سیل سیاه یعنی بت ظاهر که تراشیده است چون سیل آب سیاهست که می رود و منقطع
می شود نفس بتگر چشمه بر شاه راه نفس که بت کننده است چون چشمه آب سیاهست در شاه راه خلق
که راه را گل می کند و آبش منقطع نمی شود صد سبو را بشکند یکپاره سنگ پس بتهای ظاهر را محو و مضمحل
کردن آسانست و آب چشمه می ماند بی درنگ یعنی هزار سنگ چشمه را نمی شکند و سر آب او نمی شود بلکه
آب چشمه بی توقف می رود پس بت ظاهر را شکستن آسانست و نفس را شکستن مشکلست چنانکه
می فرماید بت شکستن سهل باشد نیک سهل بت ظاهر را شکستن تمام آسانست سهل دیدن نفس را
جهل است جهل چنانکه حدیث شریف وارد است اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک زانکه چون
دشمن را احسان کنی دوست گردد اما نفس را چون احسان کنی و بر وی دشمنی او زیاده شود
حکایت عقربی در کنار جویی گشت می کرد از ناگاه سنگ پشتی سوی عقرب بیامد و گفت در چه
کاری گفت جائی می جویم تا سوی جوی گذر افتد که مرا قوم و فرزندان آن سوست سنگ پشت بحکم
شفقت و غریب نوازی عقرب را چون خویشان اقرب بر پشت بگرفت و بر روی آب دوان
شد چون در میانه جو رسیدند عقرب را هوس نیش زدن شد بر پشت سنگ پشت غلغلی می کرد
پرسید که چه می کنی گفت هنر نمایی می کنم تو کرم خود نمودی بر ریش من مرهم نهادی من بر تو نیش
زنم و بر تو مهربانی من ببینی همان لحظه سنگ پشت در آب غوطه خورد و فرو رفت عقرب غرق و هلاک
شد **بیت** الا فاقتلوا النفس الخبیثة بادروا ولا تترکوا حیة وهی عقرب چون همه نفس بد بت از و

بلکه بی آب آن را کشتن می باید **بیت** نفس نتوان کشت الا اجار بجیر چون بگویم یاد کردش ای عزیز بخیر
خاموشی و شمشیر جوع نیزه تنهایی و ترک هجوع صورت نفس ار بجویی ای پسر یعنی اگر مثال نفس می خواهی
قصه دوزخ بخوان با هفت در نفس گویا دوزخست که هفت در دارد پس نشانه آتش او وسعت
کردن درهای او کار بیست مشکل بلکه مستحیل و آدمی را مجسم در عذاب اندر آرد و یا نفس اژدهای هفت
سرست که بلا بر سر مردم را فربی رسانند هر نفس مکری و در هر مکر زان یعنی کار نفس مکرست و در هر مکری
از آن نفس غرقه صد فرعون با فرعونیان بسیار فرعون و متکبر غرقه شده با اتباعش و آن شاه جهود
نیز از آن بود پس مران که نفس همچون فرعونست و دل همچون موسی لاجرم ای طالبان هدی و راه خدا
در خدای موسی و موسی گریز همچون بنی اسرائیل آب ایمان از فرعونی مریز یعنی از تعرض و سنگباری همچو آن
شاه جهود آب ایمان را ضایع مکن دست را اندر احد و احمد بزن یعنی بخدا جل و علا توکل و اعتماد کن و بر
رسول الله علیه السلام توسل و اعتقاد کن ای برادر واره از بوجهل تن خلاص شو از بوجهل بدن و مجاز
است که در بیان قصه بگوییم مراد از آن شاه جهود شیطانست و از مردمان نفس اماره خلق و از
صنم مراد نفس و شهوت و از آتش مجاهده و ریاضت مثلا شیطان نفس را می گوید اگر بخوری و مراد از
ان شاه جهود شیطانست و از مردمان نفس اماره خلق و از صنم مراد نفس و شهوت
و از آتش مجاهده و ریاضت مثلا شیطان نفس را می گوید اگر بخوری و مراد خود
نبری بیزار می شوی لاجرم بدین اغوا طالب شهوت کند و اینکه خیر و نافع آتشی
می نماید چون ترک هوای او کنی و برخلاف فرمان او شوی پیدا شود که آن چیزی که آتش نمود عین
رحمت و محض راحت است **بسخن آمدن طفل کوچک در میان آتش و تحریض کردن خلق را در
افتادن آتش** یک زنی با طفل آورد آن جهود یعنی در آن حال که آن پادشاه جهود به وضع نصاری
مشغول بود زنی با کودکی آمد پس آن جهود آن زن را با طفل آورد پیش آن بت و آتش اندر
شعله بود پیش آن بت ظرف آورده و باقی جمله حالیه طفل از او بستد در آتش در فکند طفل
را از زن بستد و در آتش افکند تا زن بت سر و بت را سجده کند زن بترسید و دل از ایمان
بکند یعنی آن زن از ترسیدن بخواست که از ایمان مرتد شود خواست او تا سجده آرد پیش بت
آن زن بخواست که بت را سجده کند و کودک را از آتش بیرون آورد بانگ زد آن طفل انی
لم امت یعنی مترس از آتش که من نمردم و بعذاب نرسیدم اندر آی مادر اینجا من خوشم بفتح خا
خواندن می باید از بهر قافیه گرچه در صورت میان آتشم اما در حقیقت در آتش نیستم چشم بند است

آتش از بهر حجاب الف را تا خوردن می باید رحمت این سر برآورده نه حجب یعنی این آتش
آب رحمت سر برآورده و ظاهر شده نه عذاب اندر اما ذر ببین برهان حق و دلیل او تا ببینی حشرت
خاصان حق که در آتش نیز حشرت کنند اندر او آب بین آتش مثال که این آب رحمت در
صورت آتش از جهان کاتش است آتش مثال لفظ از جهان متعلق است بلفظ اندر یعنی این
جهان در حقیقت آتش است اگر چه در صورت آب مثالست اندر اسرار ابراهیم ببین که ابراهیم را
علیه السلام آتش گلستان شده بود چنانکه می فرماید کو در آتش یافت سرو و یاسمین تغییر اسرار اگرا
همیشه مرگ می دیدم که زادن ز تو که بکاف عجمی مقصور از کاهست یعنی در آن زمان که در رحم تو بودم
وقت زادن از تو مرگ می دیدم و می ترسیدم سخت خوش بود افتادن ز تو چنان تصور همی کردم که چون
از رحم تو دور شوم هرگز جای قرار و خوردنی نمی یابم بلکه بمیرم اما قصه همچون تصور من نشد چون برآمدم
رستم از زندان تنگ لفظ رستم بتای راست یعنی چون بجهان آمدم خلاص شدم از زندان تنگ که رحم است
در جهان خوش هوای خوب رنگ در آمدم بجهان که خوب و لطیف است من جهان را چون رحم دیدم
کنون این نیز جای تنگ است چون درین آتش بدیدم این سکون و این قرار و حضور یعنی اکنون مرا
عالم الهی هویدا گشت چنانکه رحم نسبت بجهان تنگ است جهان را بآن عالم چنان نسبت است چنانکه
نبی فرماید اندرین آتش بدیدم عالمی یعنی عالمی بزرگ و خوبتر از عالم مشاهد ذره ذره اندرو عیسی دمی
یعنی چون درین آتش افتادم عالمی دیدم که در هر جزو او عیسی نفسی است لاجرم عوالم غیب والحکمة بلی
و غیب را دیدم و حضرات الهیه و مقامات بهیه واشا[?] کردم پس درین آتش مردن که جهانست
ابدیه است نک جهان نیست شکل هست ذات یعنی این جهان که آخرتست هست نیست نماست
که در صورت ظاهر نیست و در ذات خود هست است و آن جهان هست شکل بی ثبات آن جهان
که از و درین آتش آمدم یعنی دنیا نیست هست نماست که در صورت ظاهر هست و در ذات خود
نیست و بی ثبات است اندر اما در تقی حاذری سوگند یا باول مصراع معروفست یا بمصراع ثانی معرو
[illegible] بین که این آذر ندارد آذری نظر کن که این آتش ندارد حرارت و سوزش کی حصه قصه در
مرتبه اینست که مراد از آتش [illegible] چنانکه ذکر کرده شد شیطانیت و از ما در نفس اماره و از
طفل روح و عقل و از آتش ریاضت و عبادت که نفس را همچون آتش می نماید اندر اما در کرامات
آمدنست و دولت آمد که ترا آتش ریاضت بسعادت می رساند اندر اما در آمد و دولت
زدوست که الفرصة تمر مر السحاب لاجرم بحکم حدیث نبوی نعمتان مغبون فیهما کثیر من الناس

اللقا

الصحة والفراغ صحت بدن و فراغ خاطر را فوت مکن و گفته اند لا یعرف قدر الصحة الا المرضی و قدر
الحیوة الا الموتی قدرت آن سنگ بدیدی اندرا یعنی قدرت آن شاه جهود دیدی اندرا تا ببینی
تا ببینی قدرت و لطف خدا تا ببینی قدرت خدا را و لطف او را در بعض نسخ تا ببینی قدرت رب
الوری من ز رحمت می گشایم پای تو من ترا رحمت و شفقت می کنم از بهر آن پای ترا جانب آتش
می کشم روح و عقل و نفس را چنین می گویند که طرب خود نیستم پروای تو که من درین آتش
بشادی رسیده ام از آن جهت پروای تو ندارم اندر او دیگران را هم بخوان دیگر بغیر ایشان را که در
دین خود محکم بودند دعوت کن که اندر آتش شاه بنهاد دست خوان کسی که اندر آتش ریاضت
آید نعمت الهیه را باید در قصه حصه درین مرتبه اینست که چون مراد از شاه جهود شیطانست و فرمان
او بحکم آیت سوره بقره الشیطان یعدکم الفقر و یأمرکم بالفحشاء والله یعدکم مغفرة منه و فضلا والله واسع
علیم منع کردنست از بذل مال و ریاضت و این را همچون آتش می نماید چون قدرت آن سنگ
اینست آن را اعتبار کردن نمی باید بلکه در آتش ریاضت آمدن می باید تا که فضل خدا و نعمت
الهیه هویدا گردد اندر اییدا ای مسلمانان همه از زبان طفل است عجم عذب دین عذابست آن همه
چو شیرین در دین عذابست همه لاجرم هر چیز که در جهان هست چه عبادت خدا عذاب و محنت و
ندامتست اندر اییدا ای همه پروانه وار ای مسلمانان اندر آیید باتش همچون پروانه درین تنبیه است
که مسلمانان را می باید که در آتش ریاضت همچون پروانه بیایند اندرین گاه که دارد صد بهار اندرین حصه
که آتش است میان باده و بهار مناسبت لفظیه است بانگ می زد در میان آن گروه یعنی آن طفل
بانگ می زد در میان آن جماعت پر همی شد جان خلقان از شکوه از هیبت خلق خود را بعد از آن بی خود
بشتن و می انداختی فگندند اندر آتش مرد و زن فاعل فگندند خلق است و مفعولش خود راست
و مرد و زن بدل است از خلق بی موکل بی کشش از عشق دوست این مصراع قبل بیت اول است
زانکه شیرین کردن هر تلخ از دوست زیرا شیرین کردن هر تلخ از دوست و از عشق اوست لاجرم شیرین
شدن تلخیهای ریاضت از توفیق الهی و از بخت پادشاهیست تا چنان شد از عوانان خلق را
خلق خود را در آتش چنان افکندند که عوانان و نگاهبانان آن شاه جهود خلق را منع می کردند که آتش در میا
خلق را منع کردند گفتندی که اندر آتش میا حصه قصه درین مرتبه اینست که مراد از عوانان فرزندان
ابلیس و وساوس شیطانیه است که مردم را بفقر و ریاضت می ترساند حکایت بزرگی گفت خلق از
درویشی بترسند بیشتر از دوزخ اگر از دوزخ بترسیدندی چنانکه از درویشی بترسند در بهشت زندی

بی توقف آن یهودی شد سیه رو و خجل آن شاه یهودی سیاه رو و شرمسار گشت لاجرم
ابلیس بخواهد که کسی را اضلال کند اما چون قادر نشود سیاه روی و خجل و تنگ دل گردد و پشیمان
بی سبب بیمار دل از بی سبب پشیمان و بیمار دل شد کاندر ایمان خلق عاشقتر شدند و کشتهای ایشان
زیاده گشت در فنای جسم صادقتر شدند و از سوختن غم نخوردند و خود را به آتش ریاضت و عبادت
انداختند بدانکه آن حصه که بیان کردیم خدمت مولانا بآن اشارتها می کند مکر شیطان هم در وی پیچید شکر
حیلهٔ شیطان بخود پیچیده یعنی دیو هم خود را سیه رو دید شکر یعنی شیطان خود سیه رو گشت پس خود را سیه
رو دید بر آنچه می مالید در روی کسان آنچه که یعنی سیاهی را که می مالید بر روی دیگران جمع شد در چهرهٔ آن
ناکسان یعنی آن سیاهی آنکه می درید جامهٔ خلق جست آنکه لباس دین و عرض خلق را و جامهٔ ایمان
اهل دلی را می درید جست و بی توقف شد دریدن آن او ایشان درست جامهٔ عرض و ناموس او
دریده شد و لباس این خلق درست بماند چنانکه مخفی از غایت جهالت و ضلالت نام حضرت
رسالت را دهان کژ ساخته بتسخر می گفت دهانش کژ بماند ضرر کار خود بخویش رسید کژ ماندن دهان
آن مرد که نام محمد را صلی الله علیه و سلم بتسخر خواند آن دهان کژ کرد از تسخر بخواند آنکس که دهان
کژ کرد از تسخر یعنی که بخواند مر محمد را دهانش کژ بماند در بعضی نسخ نام احمد را یعنی آنکس که دهان
کژ کرد از تسخر و نام محمد را بآن هیئات بخواند دهانش کژ بماند باز آمد که ای محمد عفو کن باز پیش رسول
الله علیه السلام آمد و گفت ای محمد عفو کن ای ترا الطاف علم من لدن ای که ترا لطفهاست از علم لدنی
یعنی ترا افسوس می کردم ز جهل من ترا تسخر کردم از جاهلی من بدم افسوس را منسوب و اهل و لایق چون
خدا خواهد که پردهٔ کس درد عرض و ناموس او را ضایع کند و عیب نهان او را افشا کند و آن را
رسوای سازد میلش اندر طعنهٔ پاکان برد که آن سبب شود دریدن پردهٔ او و بیت
مشو تو منکر پاکان بترس از زخم نی پاکان که صبر جان شکافان ترا افغانی کند خانی و ر خدا خواهد که
پوشد عیب کس کم زند در عیب معیوبان نفس در افشای عیب معیوبان
نفس نیارد زد بیت بدامن جیب رندان پوش زاهد لباس زهد پوشیدن چه کارست
چون خدا خواهد که مان یاری کند یعنی ما را معین شود میل ما را جانب زاری کند لاجرم حضرت خدا
بنده را مایل ساختن به پشیمانی و زاری از غایت مددکاری و یاری و از نهایت الطاف یاریست
چنانکه آن مخفی از زاری خلاص یافت از کژ دهانی ای خنک چشمی که آن گریان اوست یعنی از برای
خدا اگر بنده ول همایون دل که آن بریان اوست آن دل از آتش عشق خدا بریان شود آخر هر گریه آخر خنده ایست

یعنی نهایت گریه و غم خنده و شادیست مرد آخربین مبارک بنده ایست مردی که عاقبت اندیش باشد
و تدبیر آخرت کند مبارک بنده ایست خدمت مولانا پس ازین غایت گریه را بیان کند هر کجا آب روان
سبزه بود هر کجا اشکی روان رحمت شود همچون سبزه باب باش چون دولاب نالان چشم تر
همچون دولاب نالان دل و گریان چشم شو تا ز صحن جانت بر روید خضر تا از میدان جان تو و از باغ و بوستان
تن تو سبزهای طاعت و ثمرات عبادت پیدا شود زانکه طراوت و نضارت سبزه به آب می شود اشک
خواهی رحم کن بر اشک بار یعنی بر گریان رقت و رحمت کن رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر بموجب
ارحموا من فی الارض یرحمکم الرحمن بر ضعیفان رحم کن تا تو نیز مرحوم شوی که من رحم رحم باز آن شاه
جهود بر گریان رحم ننمود و در شرمساری و روسیاهی خود دایم شد عتاب کردن آتش را آن
پادشاه جهود رو به آتش کرد شه کای تند خو آن پادشاه جهود توجه به آتش کرد و با وی خطاب کرد
و گفت ای تند خو آن جهان سوز طبیعی خوت کو یعنی جهان سوزی که خوی طبیعی تو بود آن کجا رفت
چون نمی سوزی چه شد خاصیتت یعنی چرا نمی سوزی کجا رفت خاصیت تو یا ز بخت ما دگر شد نیتت یا از بخت
بد ما و طالع نحس ما دگرگون گشت نیت تو بیت طالع دارم که گر من نور خواهم ز آفتاب یا بمشرق باز گردد یا بمغرب اندر شود
می نبخشایی تو بر آتش پرست یعنی آتش پرست که ترا معبود ساخته است بحکم بیت
اگر صد سال گبر آتش فروزد اگر یکدم در و افتد بسوزد آن را تو شفقت نمی کنی و می سوزی آنکه او نپرستدت
او چون برست آنکسی که ترا عبادت نمی کند او چه خلاص شد از عذاب و سوختن تو هرگز ای آتش تو
صابر نیستی در سوختن چون نسوزی چیست قادر نیستی چرا نمی سوزی نقصان قادر نیستی استفهام انکاریست
حقیقت قصه درین مرتبه اینست که چون کسی بسببی مباشرت کند و آن سبب موثر نشود آن را از خدا دانستن
می باید سبب را عتاب کردن غفلت شاه جهودست چشم بندست ای عجب یا هوش بند یعنی چشم
من بسته که سوختن نمی بینم و یا عقل من حیران گشته که سوختن را فهم نمی کنم چون نسوزانی چنین شعلهٔ
بلند در بعضی نسخ چون نسوزد آتش افروز بلند یعنی چرا نمی سوزد آتش تو یا جادوی کردت کسی یا سیمیاست
یا جادویی کرد ترا کسی که خاصیت تو باطل شد یا سیمیاست که آتش می نماید اما در حقیقت آتش
نیست یا خلاف طبع تو از بخت ماست چون آن شاه جهود این سخن بگفت آتش او را بزبان حال جواب
داد گفت آتش من همانم آتشم در بعضی نسخ گفت آتش ای شمن اندر آ تا تو ببینی تابشم در بعضی نسخ
تاب من یعنی اندرون من بیا تا گرمی و سوختن من ببینی درین بیت اشارتست که آتش اگرچه (؟) تحت و مطیع
فرمان خداست پس کسی که رام خدا را قبول نکند بدتر از جمادست طبع من دیگر نگشت و عنصرم اما قدرت در

دست من نیست تیغ حقم به دستوری برم زخم بانست از بیرون درین معنیه است که خانه و دکان
کسی را که آتش می سوزد بفرمان خداست و کسی را که ضرر نمی رساند هم بفرمان اوست
یعنی سوختن و ناسوختن من بقدرت من نیست بلکه بفرمان خداست چون کسی آشنا و مهمان
خداوند من باشد او را نمی سوزم چون کسی بیگانه و ضد صاحب من باشد آن را می سوزم چنانکه
بر در خرگه سگان ترکمان ترکمان اگرچه در تیغ اند اما بر در خرگاه جابلوسی کرده پیش مهمان
بتملق و بتبصبص می کنند پیش آشنا و مهمان صاحبش و زنخ کر بگذرد بیگانه زو اگر مردی بیگانه بگذرد
بر در خرگاه بگذرد حمله بیند از سگان شیرانه او یعنی سگان آن بیگانه را همچون شیر حمله می کنند چون خدمت
مولانا این مثال را آورد و باز بسخن آتش رجوع کرد و گفت من ز سگ کم نیستم در بندگی و در رنج
کم ز ترکی نیست حق در زندگی پس حال من نیز چنین است که مهمان خدا را نمی سوزم و بیگانه
را گدازم چون احوال آتش ظاهر را دانستی پس بدانکه آتش طبیعت همان یک آتش است که تجسم
آتشی گاهی بنایره غم خرمن جان ما بسوزد و گاهی هزار شمع شادی برافروزد چنانکه می فرماید آتش
طبعت اگر غمگین کند یعنی آتش طبع تو اگر ترا غمگین کند که در تو شوق عبادت و حرارت و طاعت نباشد
سوزش از امر ملیک دین کند سوختن را از فرمان مالک دین کنده نه از طبع اما سبب آن غم گناه تست آتش
طبعت اگر شادی دهد که میل تو بطاعت باشد از طبع تو نیست در حقیقت بلکه اندرو شادی
ملیک دین نهد اندر آتش طبع تو شادی را هم خدای نهد که ترا بسوی خود جذب کند و توفیق عبادت
دهد بدانکه عادت مولانا چنین است که چون چیزی مذکور شود سبب و فایده او را بیان کند اکنون
چون غم مذکور شد سبب و فایده و سبب او را بیان کند چونکه غم بینی تو استغفار کن تا از و رهایی
یابی غم بامر خالق آمد کار کن او نیز از آثار غضب خداست کار و بترس او را کردن می باید چون بخواهد
عین غم شادی شود چون خالق بخواهد عین غم فرح شود عین بند پای آزادی شود عین و ذات بند
پای آزادی و خلاص گردد و عین و نفس ضرر محض نفع شود باد و خاک و آب و آتش بنده اند یعنی عناصر
اربعه بنده و مطیع خدا اند با من و تو مرده با حق زنده اند که بفرمان خدا همچون فاعل مختار تصرف کنند پیش
حق آتش همیشه در قیام همچو عاشق روز و شب پیچان مدام اسم فاعل است
از پیچیدن چنانکه عاشق کوی معشوق را طواف کند آتش نیز در خدمت خدا قیام است که بفرمان او
پیدا شود سنگ بر آهن زنی بیرون جهد اگرچه سنگ را بر آهن زدن بیرون آمدن آتش را سبب است اما
هم بامر حق قدم بیرون نهد سنگ و آهن علت تامه نیست آتش را بلکه سبب ظاهر است اما قائل رای
باید کرد احتراز کند از سبب ظاهر که سبب فساد باشند چنانکه می فرماید آهن و سنگ هوا بر هم مزن زیرا
کین دو می زایند همچون مرد و زن که نفس و هوا فساد را می زایند همچون اجتماع مرد و زن که از ایشان فرزند
پیدا شود سنگ و آهن خود سبب آمد و لیک این دو بزدان آتش سبب است اما تو بالاتر بنگر ای مرد نیک
یعنی تو سبب ظاهر را آن سبب حقیقی آورد پیش بی سبب کی شد سبب هرگز ز خویش بلکه سبب هرگز
سبب از خود سبب نمی شود و آن سببها کانبیا را رهبر شد و دلیل انبیا شد اند یعنی ذات و صفات
خدا آن سببها زین سببها برترند که سبب و مسبب الاسباب اند این سبب را آن سبب عامل کند
این سبب ظاهر را آن سبب حقیقی و مسبب الاسباب کارگر کند باز گاهی بی بر و عاطل کند گاهی بی
میوه و بی اثر کند یعنی چون اراده اش بکار نباشد آن سبب را معطل و بی اثر کند این سبب را محرم
آمد عقلها این سبب ظاهر یار آمد یعنی عقول عوام سبب ظاهر اند و آن سببها راست محرم انبیا آن سبب
حقیقی را یار است پیغامبران چون خدمت مولانا بیان کرد که سبب شدن آتش بسوختن بفرمان
خداست نه بایجاب آن معنی را تحقیق می کند که سبب در لغت عرب بچه معنی است تا از آن معلوم
شود در سبب تصرف و قدرت نیست این سبب چه بود بتازی گو رسن یعنی اگر کسی از تو پرسد که
سبب در لغت عرب چیست تو بگو که رسن است اندرین چه این رسن آمد یعنی درین چاه جهان
این رسن آمد بکار که آب را بیرون آورد گردش چرخه رسن را علتست رسنی که در چاه بحرکت چرخه او
بیرون آید سر رسن را علت حرکت چرخه است چرخه گردان را ندیدن زلتست حرکت رسن را
دیدن و چرخه گردان را ندیدن و بیرون آمدن آب را از چرخه دانستن گناه و خطاست پس قاصر
النظر از چرخه بیند و صاحب بصیرت از چرخه گردان شناسد این رسنهای سببها در جهان یعنی اسباب
ظاهره را هان و هان زین چرخ سرگردان مدان بلکه از خدا و زین چرخ بدان تا نمانی صفر و سرگردان چو چرخ
خالی و سرگشته نمانی تا نسوزی تو ز بی مغزی چو مرخ بترکی چیزه و بعضی گفته اند درختیست چون بهم
سایند آتش پیدا شود و می سوزد باد آتش می شود از امر حق باد و آتش را منقلب می شود یا باد که
آتش می کند از فرمان ظاهر دو سرمست آمدند از خمر حق پس بدانکه طبایع و عناصر انسانی همچون
باد و آتش و باقی ارکان در تصرف خداست چنانکه می فرماید آب حلم و آتش خشم ای پسر یعنی حلم و عنف
و لطف و قهر که در جهان هست ای سالک هم زحق بینی چو بگشایی نظر اگر یقین بدرست بینی گر نبودی
واقف از حق جان باد یعنی اگر خدا باد را ادراک و وقوف ندادی فرق کی کردی میان قوم عاد که آن قصه
هود است علیه السلام قصه باد که در عهد هود پیغامبر علیه السلام قوم عاد را اهلاک کرد در کتابهای تفسیر و قصص

مذکورست که وقتی که ایشان را اخذ عذاب شد هود علیه السلام بر گرد ایشان خطی کشیده بود باد چون بر آن خط
می رسید نرم می گشت و بیرون خط بر هر که می رسید بر هوای بردی پاره پاره می کردی و بعضی را
می زدی استخوانها همچون خشخاش خرد همی کردی و بعضی را بر سنگ همی زدی و بدین قهر همی کشتی
چنانکه حضرت خدا در سورة الحاقة بیان می کند وأما عاد فأهلكوا بريح صرصر عاتية سخرها عليهم سبع
ليال وثمانية أيام حسوما فترى القوم فيها صرعى كأنهم أعجاز نخل خاوية حضرت مولانا
این تفصیل را بر وجه اجمال بیان می کند هود گرد مؤمنان خطی کشید در وقت وزیدن باد نرم می شد
باد کانجا می رسید یعنی چون باد قهر بآن خط کشیده می رسید بر مؤمنان نرم می وزید هر که بیرون
بود ازان خط جمله را مرهون پاره پاره می شکست اندر هوا پس معلوم شد که باد را فرق و تمییز است
بفرمان خدا و کار او بایجاب نیست همچنین شبان راعی می کشید شبان که ازاو یاد کیا رست کار او
چوپانی بود از بهر ایمن آن را شبان راعی گفتندی چنانکه هود بر گرد مؤمنان خطی کشید شبان راعی نیز
همچنین می کشید گرد بر گرد رمه خطی بدید بر اطراف که گوسفند نقطه خطی چو معقول می کشیدست
چون بجمعه می شد او وقت نماز چون بجمعه می رفتی آن شبان راعی وقت نماز چنین همی کردی تا نیارد
گرگ آنجا ترکتاز نقطه ترکتاز یعنی دویدنست از جهت یغما کردن هیچ گرگی در نرفتی اندران هر گز گرگی
دران خط کشیده نرفتی گوسفندی هم نگشتی زان نشان دیگر گوسفند نیز ازان نشان بیرون نیامدی
چون دایره هود علیه السلام مانع باد قهر بود حقه نقطه درین مرتبه اینست که باد حرص گرگ و حرص گوسفند
یعنی این دو باد دایره مرد خدا را بود بند مقید اند دایره مرد خدا را یعنی باد حرص شیطان و باد حرص نفس
اماره را نجات اهل الله و دایره ایشان بند و سترست کسی که در دایره اهل الله باشد شیطان
اندرون دایره نمی آید و نفس از دایره بیرون رود همچنین باد اجل با عارفان همچون باد هود که مسلمانان را
نرم و خوب بود باد اجل با کلمات نرم و خوش همچون نسیم بوستان باد اجل بر عارف یحیی ملک
و تا معنی اینها بر عارفان نرم و خوش همچون بوی پیراهن یوسف و همچنان آتش ابراهیم را دندان
نزد و نگزید چون گزیده حق بود چه سوزش کرد چون ابراهیم مختار خدا بود چه آن را کی گرد پس معلوم
شد که آتش را نیز فرق و تمییز هست بفرمان خدا و کار آتش نیز بایجاب نیست لاجرم معجزه قصه در
مرتبه اینست که ز آتش شهوت نسوزد اهل دین بلکه سلامت مانند باقیان را برده تا قعر زمین
سوخته موج دریا چون بامر حق بتاخت موج آب چون بامر حق حرکت کرد اهل موسی را ز قبطی
شناخت چون موسی علیه السلام با بنی اسرائیل از مصر بیرون رفت فرعون در پس او با هفتصد هزار

در بیان حال قارون

لشکر برفت چون نزدیک نیل شدند فرعون رسید بنی اسرائیل گفتند یا موسی پیش ما دریا و پس
ما عدوست پس حال ما چگونه می شود موسی گفت مترسید و بنی اسرائیل دوازده قبیله بودند چوب
نیل بامر جلیل دوازده راه شد و باد گرم وزید و آفتاب بر تافت شد تا زیر آب علی الفور خشک گشت
هر قبیله براهی بر فتند و در آب دریچها پیدا شد تا هر قبیله دیگری را دیدند چون ایشان در میان آب
درین راهها شدند فرعون پیش لشکر خود بر اسب نر سوار شده چون بکنار آب رسید اسب ترسید و توقف
کرد جبرئیل بر اسب ماده سوار شده در پیش فرعون در اندرون آب بیکی ازان راهها برفت اسب
فرعون چون اسب ماده را دید خود را بسوی او کشید فرعون ضبط اسب خود را قادر نشد بی
اختیار برفت و لشکر او تابع او شدند فرعون با لشکر چون در میان آب شدند موسی با قومش
بکنار آب رسیدند و از آب بیرون شدند چون ایشان بیرون شدند آب روان شد فرعون
را با لشکرش غرق کرد چون آب قوم موسی را غرق نکرد و قوم فرعون را هلاک کرد معلوم شد که
آب را نیز فرق و تمییز هست بفرمان خدا و کار او بایجاب نیست خاک قارون را چو فرمان در
رسید از خدا با زر و تختش بقعر خود کشید چون خدا موسی را فرمود تا تورات را بزر بنویسد موسی
گفت خدایا من معترم زر را نمی توانم خدا او را تعلیم کیمیا کرد قارون که فرزند عم موسی بود و مرد
صالح و اهل عیال و معیل الحال بود موسی او را تعلیم کرد تا از نفقه عیال ضرورت نکند و بحضور دل
عبادت کند چون قارون کیمیا گر شد مال بسیار حاصل کرد نوافل را ترک کرد و بکیمیا گری مشغول
شد پس ازان از همه عبادت منقطع گشت و بکیمیا مشغول بود و مال فراوان جمع کرد از خدا بموسی
وحی آمد که قارون را بگوید تا زکوة بدهد چون قارون را فرمان خدا رسانید قارون زکوة
خود را از مال خویش بیرون آورد بدید که همچون کوه پشته عظیم شد از طمع نتوانست که بد
هد اما موسی از طلب زکوة نبود آخر قارون موسی گفت فردا من بنی اسرائیل را جمع و حضا
فت می کنم تو در میان ایشان وعظ کن و از تو چیزها می پرسم اگر جواب می دهی زکوة را
بدهم چون فردا شد از بهر موسی کرسی نهادند موسی در میان جمع بنی اسرائیل وعظ گفت و در
اثناء وعظ حرمت زنا را بیان کرد مگر قارون زنی فاحشه را مال دادن وعده کرده بود تا در میان
مردمان بگوید موسی مرا زنا کرد این حمل من ازوست چون موسی حرمت زنا را بیان کرد و گفت هر که
زنا کند آن را رجم می کنم قارون گفت ای موسی تو چرا زنا می کنی پس آن زن را اشارت کرد زن
برخاست قصد کرد که مسلکی موسی را افترا کند خدا دل او را بیم انداخت نتوانست که افترا کند گفت

مرا قارون وعظ مال کرد تا موسی را پریشان کنم اما من از خدای ترسم چون موسی سخن زن را شنید
در غضب شد قارون را گفت چه می خواهی ای ملعون که چنین مکر می کنی پس از آن خدا را التجا
کرد وحی آمد که زمین را در حکم تو کردم موسی زمین را گفت این را بگیر زمین او را تا بزانو بگرفت
قارون گفت الغیاث یا موسی موسی با او التفات نکرد باز زمین را فرمود تا او را بگیر و همیان
نش بگرفت و همچنین تا تمام خسف کرد باز موسی زمین را فرمود تا مال و تخت او را خسف کرد
پس معلوم شد که خاک را نیز فرق و تمیز هست و کار او بفرمان خداست نه با جاب آب و گل
همچون از دم عیسی جبریل یعنی عیسی علیه السلام از طین شکل شب پره بساخت و آن را دم زد مرغ پر
ان شد چنانکه حضرت خدا در سورهٔ آل عمران از زبان عیسی حکایت می کند انی اخلق لکم من
الطین کهیئة الطیر فانفخ فیه فیکون طیرا باذن الله و در سورهٔ مائده می فرماید واذ تخلق من الطین
کهیئة الطیر باذنی فتنفخ فیها فتکون طیرا باذنی بال و پر بگشاد و مرغی شد پرید حقیقت این قصه اینست
که تسبیحات بخار آب و گل تسبیح و تهلیل و ذکر تلاوة تو بخار آب و گل است که نفس انسان از
آب و گل تن پیدا شود و آن تسبیح که بخار است مرغ جنت شد زنفخ صدق دل پس دم تو بخار
تن است مرغ جنت شود لاجرم همچون معجزهٔ عیسی در نفس تو هست کوه طور از نور موسی گشت پر رقص
کوه طور از نور خدا که بطلب موسی بدید شد بر رقص رفت چنانکه حضرت خدا در سورهٔ اعراف حکایت
کند فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا صوفی کامل شد و رست او از نقص آن کوه طور یک صوفی کامل
گشت و از نقصان خلاص شد چه عجب که کوه صوفی شد عزیز صوفی شدن کوه طور امر غریب نیست
زیرا جسم موسی از کلوخی بود یعنی اصل موسی نیز از خاکست همچون کوه پس آن نبی گشت
صوفی شدن کوه طور بسبب تجلی نور عجب نیست طعن و انکار کردن پادشاه جهود و قبول ناکردن
نصیحت ناصحان و خاصان خویش این عجایب دید آن شاه جهود یعنی آن پادشاه جهود این
عجایب را دید و این غرایب را مشاهده نمود از این عبرت نگرفت و با قرار نیامد جز که طعن
و جز انکارش نبود جز طعن و انکارش نبود و جز تجبر و استکبارش نیفزود در این تنبیه است که
چون کسی آیات و بینات بیند و علامات و حالات مشایخ کند از طعن و انکار رجوع نکند
و از کرده استغفار ننماید در صفت آن شاه جهود دارد که آخر بآتش سوخته گردد ناصحان گفتند از
حد مگذران بجاوز مکن در ظلم و عناد مرکب استیزه را چندین مران مرکب جدل را این قدر مران
در این تنبیه است که علما و ناصحان را می باید که ظالمان را پند دهند اگر چه آن ظالم پادشاه باشد زیرا نکه

رسول الله علیه السلام فرمود الساکت عن الحق شیطان اخرس و گفته اند السلاطین حکام الناس
والعلماء حکام السلاطین ناصحان را دست ببست و بند کرد یعنی ناصحان که او را پند دادند آن شاه جهود
از غضب بندشان نهاد و ظلم را پیوند در پیوند کرد و پیوسته مضاعف کرد در این تنبیه است که آن
ظالم که پند ناصحان را قبول نکند بلکه ایشان را برنجاند عاقبت بعذاب الیم مبتلا گردد و بانگ آمد کار
اینجا رسید چون نه دین قرار داشت و نه دل نصیحت پذیر سزاوار قهر ملک قدیر گشت که بانگ
معنوی آمد بالای دارای سگ قهر ما رسید و بحکم شوکر غضب و قهر ما صبر بعد از آن آتش چهل گز بر
فروخت آتش چهل ذراع و چهل شاخ فروخت حلقه گشت و آن جهودان را بسوخت ایشان را
گرد گرد و بسوخت چنانکه اهل تفسیر کلام خدا ولهم عذاب الحریق این معنی را گفته اند اصل ایشان
بود آتش ابتدا اصل آن جهودان آتش بود از اول یعنی آتش سوزنده و موس کشنده بودند سوی
اصل خویش رفتند انتها اصل را واصل شدند عاقبت هم ز آتش زاده بودند آن فریق فرزند آتش
بودند و خوی مادر که نه در سوختن مردمان جزوها را سوی کل آمد طریق بحکم کل شیء یرجع الی اصله جزوها
بجانب کل طریق باشد تا از آن طریق بادبر آتشی بودند مومن سوز پس آن جهودان یک آتش بودند
مومن سوز پس ظالمان آتش دیگر است که هیزم نمی سوزند بلکه مردم می سوزند سوخت
خود را آتش ایشان چو خس بموجب من حفر بئرا لاخیه وقع فیه آتش ایشان ایشان را بسوخت
آنک بوده است امه الهاویه هاویه از نامهای جهنم است هاویه آمد مر او را زاویه گوشهٔ قرار زیرا مادر
فرزند جویای ویست مادر پسر جو بیند اوست اصلها مر فرعها را در پیست اصلها در طلب
فرعهاست چنانکه آبها در حوض اگر زندانی است اگرچه آب در حوض زندانی است باد
نشفش می کند کار کانی است باد آن آب را نشف می کند که ارکانی است و چه نشف را بیان می
کند می رهاند می برد تا معدنش خلاص می کند آب را از زندان و می برد تا معدن آن اندک اندک تا
نبینی بردنش که چگونه می برد وین نفس جانهای ما را همچنان باد نفس کم کم می از آثار نفس رحمانی
است آب جان ما را و مرغ جان محبوس را اندک دزد وار زحبس جهان می رباید از حوض بدن
و از قفس تن و زندان جهان چون هر دم نفس می رود جان و عمر کم می شود پس تدبیر آنست
که نفس را ضایع مکن زیاده بذکر و تسبیح و تلاوة قران و بکلام خیر صرف کنی تا آن کلمات طیبه
بلمان رود و بحضرت الهیه رسد و از نور رحمت و غفران نازل شود چنانکه می فرماید تا الیه یصعد الطیب
الکلم تا بحکم آیت سورهٔ فاطر الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه یاد می بر آید باکهای کلام

مستفیضات خود او کار ما صاعدا منا الی حیث علم صعود می کند از ما بجایی که خدا می داند یعنی انفاس
ما بحضرت کبریا متصاعد شود ترتقی انفاسنا بالمتقی می برای تعبهای ما پاکیزه کی متحفا منا الی دار
البقا می رود تحفه از ما بسوی دار بقا یعنی انفاس ما در ارتقا تحفه دار بقا شود ثم تاتینا مکافات
المقال پس ازان می آید بما عوض سخن ما ضعف ذلک رحمة من ذی الجلال دو چندانی که ما گفتیم
رحمت ازان که خداوند بزرگیست عن النبی علیه السلام انه قال من قال لا اله الا الله تخرج من فیه
طائر اخضر له جناحان ابیضان مکللان بالدر والیاقوت فیعرج الی السماء فیسمع له دوی
تحت العرش کدوی النحل فیقال له اسکن فیقول لا حتی یغفر لصاحبی فیغفر لقائلها ثم یجعل بعد
لذلک الطائر سبعون لسانا یستغفر لصاحبه الی یوم القیمة فاذا کان یوم القیمة جاء ذلک الطائر فاخذ بید
صاحبه حتی یکون قائده ودلیله الی الجنة ثم یلجینا الی امثالها پس ازان پناه گیر بنده می کند ما را بمانند
سخنها که گفتیم کی ینال العبد مما نالها تا بنده برسد آن را که او رسیده است یعنی دیدن خیر ای اعمال
باعث زیادتی چنین اعمال گردد و علامت قبول عمل صالح عمل شدن صفا و ذوق است در دل
بنده و رغبت کردنست بآن عمل هکذا نعرج و ننزل دائما بالا می روند سخنهای ما و فرود می آید
رحمت خدا دائما ذا الطف ایشه علیه تا دائما این بر آمدن و فرود آمدن همیشه هست ترا زوال نباشد برین
بودن ایستاده پس در بنده دوام ذکر باید حکایت ذوالنون مصری را گفتند خدا را یاد می کنی گفت
می دانند که من او را یاد می کنم زانکه فراموش نمی کنم تا یاد کنم پارسی گوییم یعنی این کشش این معنی را پارسی
گوییم یعنی این کشیدن زان طرف آید که آمد چشش یعنی هر که از طرفی چشش یابد دائما بدان جانب
کشش باشد چشم هر قومی بسوی مانده است کان طرف یک روز ذوقی رانده
است که از آن طرف یک روز چشیده است ذوق جنس از جنس خود باشد یقین ذوق هر جنسی بجنس او ست
ذوق جزو از کل خود باشد ببین یعنی چشیدن هر جزو از کل اوست بنگر لاجرم کسی که با اهل فسق و فن جنسیت
دارد بسوی ایشان مائل شود و ذوق معصیت دارد و کسی که با انبیا و اولیا جنسیت دارد ذوق و
لذت عبادت یابد آنکس که جنس ایشان نیست بتحصیل جنسیت کردن می باید زانکه تحصیل جنسیت
امر ممکن است در تحقیق قابل چنانکه می فرماید یا مگر آن قابل جنسی بود آن چیز که قابلیت جنسیت او
باشد بچیزی چون بدو پیوست جنس او شود چون بآن چیز پیوسته گردد جنس او شود همچو آب و نان
که جنس ما نبود یعنی آب و نان اگرچه بنقش جنسیت انسان ندارد اما چون قابل جنسیت بود گشت
جنس ما و اندر ما فزود یعنی پس از اتصال ما جنس ما گشت و در ما فزونی و زیاده کی داد نقش

جنسیت ندارد آب و نان صورت جنسیت انسان ندارد آب و نان در اول حال ز اعتبار آخر آن
با جنس دان که اعتبار بخاتمه است پس کسی که از اهل الله نیست در اول حال چون قابلیت
جنسیت ایشان دارد و سلوک طریق ایشان کند از ایشان شود شعر احب الصالحین ولست منهم
لعل الله یرزقنی الصلاحا و حضرت مولانا گفته است بیت از در اهل صفا و رشوای حال ای
مرکز دور بست ازین در بجان تر دیگر بیت ور ز غیر جنس باشد ذوق ما کسی که اهل الله نباشد در
حقیقت چون دل ما آن را مایل شود و از ذوق گیرد آن مگر مانند باشد جنس را آن غیر جنس مگر تشبیه یا
در صورت جنس را نا او را جنس می پندارم آنکه مانند است باشد عاریت و ذوقی که بواسطه پیدا
جنسیت صوری باشد عاریت بود عاقبت او زبیم و عاقبت او وخیم باشد عاریت باقی نماند
عاقبت چنانکه در املاء آیند ظاهر است مرغ را گر ذوق آید از صفیر مرغی چون صدای بشنود آن
صاحب صفیر را جنس و نظیر پندارد و بسوی او می رود چون که جنس خود نیابد شد نفیر چون گرانی صاحب
صفیر را جنس خود نیابد نفرت کننده شود تشنه را گر ذوق آید از سراب مثال دیگرست چون تشنه را
بحکم آیت سورة نور کسراب بقیعة یحسبه الظمآن ماء از سراب ذوق آید که آن را از دور آب پندارد
و پیش او رود چون رسد در وی گریزد جوید آب لاجرم چون کسی طالب اهل الله باشد و کسی را
از ایشان پندارد و پیش او رود چون آن کس را از اهل الله نیابد از وی گریزد و طالب اهل
الله شود مفلسان گر خوش شوند از زر قلب بنظر ظاهر صورت لیک آن رسوا شود در دار ضرب
اما آن زر قلب رسوا گردد در ضربخانه زانکه صاحب عیار آن قلب را می داند و رد کند پس ناکس
تغییر شکل از بهر اکل کرده اند خود را در صورت صلاح نمایند اما در ضربخانه الهی رسوایی و طرد شوند
لاجرم ای سالک طریقت بمقارنت کیمیاگر زر خالص شو تا زراندودیت از ره نفکند تا مغروری
ظاهر و خرابی باطن ترا از راه حق دور نکند تا خیال کژ ترا در چه فکند تا خیال باطل ترا در چاه ضلالت نفکند
از کلیله باز خوان آن قصه را کتاب کلیله یک کتابیست که در و حکایات افسانه نداشته بودی
از آن کتاب باز بخوان آن قصه را و اندر آن قصه طلب کن حصه را یعنی اگرچه قصه حیوانات اما تو
بعین عبرت بنگر و بگوش جان بشنو در آن قصه خود را حصه بجو چنانکه خرگوش با حیله و تخیل و مکر تو یل
شیر را در چاه افکند تو نیز از مکر نفس و شیطان و از حیله ایشان بپرهیز تا گرفتار چاه نشوی و خود
هلاک نکنی بیان توکل و ترک جهد گفتن نخجیران بشیر طایفه نخجیر در وادی خوش طایفه شکاران
از آهو و سایر جانوران در وادی خوب بودشان از شیر دایم کش مکش آن نخجیران بودند از شیر با

بدانکه کتاب مثنوی چون بیان سلوک کند اولا از ابتدای سلوک بیان را آغاز کرد در حکایت

دریا و در صورت و اضطراب زیرا آن شیر ایشان را امان نداد هرجا که یافتی بخوردی حصّهٔ فقه درین
مرتبه اینست که مراد از نخچیران وساوس شیطانیه است و از شیر عقل معاد که ایشان را می خورد از دلی
اول سالک پس که آن شیر از کمین می درربود یعنی با آن شیر از کمین و پوشیده ایشان را درربود
آن نخچیر بر جمله ناخوش گشته بود آن چراگاه بر جملهٔ آن حیوانات بد گشته بود و این چراگاه تن و دل بر و
وساوس شیطانیه ناخوب شده بود حیله کردند آمدند ایشان بشیر و گفتندش کز وظیفه ما ترا داریم سیر
یعنی ترا وظیفه معین کنیم که با او سیر شوی و ما را تعرض نکنی الا جوع وسوسهٔ شیطان با نان های آبدوی گویند
زبهای ثواب آخرت کوشش مکن بلکه بکرم خدا توکل کن چون ملک قدیر تقدیر چه بر وظیفه معین کرد ست
و بحکم إنّ الله یغفر الذنوب جمیعا ترا مغفرت کند بکرم او اعتماد کردن می باید جو وظیفه فی صیدی
تا و مار را بخیم مکن تا نکرد دلتنگ بها آبی کی معصود است از گیاه جواب گفتن شیر نخچیران را و فایع
جهد گفتن گفت آری گر وفا بینم نه مکر شیر در جواب گفت آری قبول کردم اگر وفا بینم نه مکر زیرا
مکرها بس دیده ام از زید و بکر مکرهای بسیار دیده ام از کسانی که عهد را وفا نکردند من هلاک فعل و مکر مردم
که از مردم فعل بد و مکر بسیار دیده ام از مکر و حیلهٔ مردم هلاک گشته ام من گزیدهٔ زخم مار و کژدم که از کسان
بسیار مجروح گشته ام مردم نفس از درون در کمین یعنی در کمین تن از همه مردم بتر در مکر و کین که موجب
اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک مردم نفس من از همه مردمان بدترست در مکر و انتقام گوش
من بلدغ المومن بشنید گوش بن قول رسول الله علیه السلام شنید که گفت لا یلدغ المومن من جحر
مرتین قول پیغامبر بجان و دل گزید بار دیگر گزیده و فریفته نی شوم حصّهٔ فقه درین مرتبه اینست که
وساوس شیطانیه را گفتن می باید ای وساوس شیطانیه بر مکر شما اعتماد کردن و از کسب و عمل معطل شدن
نمی باید زانکه چند بار من مکر شما را گرفتار شدم که از عمل دور ماندم و مبتلای گناه گشتم پس ازین بحکم صریح
شریف ملدوغ نمی شوم بلکه بکسب و عمل اشتغال می نمایم که بحکم إنّ الله لا یضیع اجر المحسنین خدا مرا اجر الی
عمل می دهد ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر جهد و اکتساب جمله گفتند ای حکیم با خبر آن نخچیران
گفتند ای حکیم خبر دار ولی شیر ز الحذر دع لیس یغنی عن قدر حذر را ترک کن که بحکم الحذر لا یغنی عن القدر
حذر نمی نمی هم از قضا و الهی در حذر شوریدن شور و شرست در حذر آمیختن فتنه و فساد است
رو توکل کن توکل بهترست که در توکل شوریدن شور و شر نیست با قضا پنجه مزن ای تند و تیز
متابلی مکن با قضای الهی ای متعصب و بر نزن تا نگیرد هم قضا با تو ستیز تا قضای خدا با تو عناد نکند مرده
باید بود و پیش حکم حق میت شدن می باید پیش حکم خدا یعنی تسلیم کلی کردن می باید بفرمان خالق

تا نیاید زخم از رب الفلق خداوند صباح و رب المغارب و المغارب حصّهٔ فقه درین مرتبه اینست که
وساوس شیطانیه انسان را در صورت کلام حق با آیات و احادیث وسوسه می کنند سعی در عمل
نماید نمی دهد که بحکم المقدر کاین هرچه در تقدیر خداست البته واقع می شود زحمت بی فایده مکش و بر
تقدیر خدا اعتماد کن ترجیح نهادن شیر جهد و اکتساب را بر توکل و تسلیم گفت آری گر توکل رهبرست
شیر گفت آری توکل اگرچه دلیل است اما این سبب هم سنت پیغامبرست یعنی کردن اسباب
و مباشرت اکتساب نیز سنت رسول الله است زیرا گفت پیغامبر با آواز بلند با این حدیث ایشان
سنت مباشرت اسباب می کند با توکل زانوی اشتر ببند رسول الله علیه السلام معاذ بن جبل را
رضی الله عنه گفت اعقل بعیرکم ثم توکل علی الله یا معاذ حصّهٔ فقه درین مرتبه اینست که مباشرت
اسباب مانع توکل نیست زانکه توکل عدم مباشرت سبب نیست بلکه توکل فضل و فیض را از خدا دا
نستن است نه از سبب لازم می عمل میکنیم اما عمل را موجب جنت نمی گوییم بلکه مغفرت و جنت را
از خدای دانم عمل بهانهٔ فضل خدا می شود که بنده تقرب می رساند رمز الکاسب حبیب الله شنو بسی
بکسب و سبب مشغول شو بدانکه رسول الله علیه السلام گفت کسب کننده دوست خداست در معنی
این حدیث اهل ظاهر گویند کسی که گدایی نمی کند بلکه بکسب مشغول شود دوست خداست و اهل
باطن گویند کسی که بجهت کرم خدا توکل نکند بلکه در عمل و طاعت بکوشد دوست خداست از توکل
در سبب کاهل مشو یعنی با اعتماد توکل در کسب و سبب و در جد و طلب و در طاعت و خدمت تقصیر
مکن توکل آنست آیه خدا نهی کرد از و منتهی شوی و هرچه فرمود آن را بکنی با کرم او اعتماد کنی براینکه
نخچیران اول نفس توکل را بیان کردند پس از آن ترجیح توکل می کنند و بر بیان دلیل آوردند حصّهٔ فقه این
که وسوسهٔ شیطانیه سالک را اول از نفس عمل منع می کند چون آن را تا در نشود باز از بسیاری
عمل منع کند حضرت مولانا از زبان جانوران اول نفس توکل را بیان کرد باز ترجیح توکل را از زبان
ایشان می گوید ترجیح نهادن نخچیران توکل را بر اختیار قوم گفتندش که کسب از ضعف خلق نخچیران
بشیر گفتند که کسب را از ضعف خلق لقمهٔ تزویر دان بر قدر حلق لقمهٔ دروغ بدان بمقدار گلو یعنی بر قدر
حرص نیست کسبی از توکل خوبتر هیچ کسبی از توکل بهتر نیست چیست از تسلیم خود محبوب تر
چه چیزست که او محبوب تر از تسلیم و رضا باشد زیرا تسلیم و کو افتقار اسرنمی شود چنانکه بس گریزند
از بلا سوی بلا بسیار کسان از بلایی که گریزند بسوی بلای دیگر یعنی ببلای دیگر مبتلا شوند بس جهند از مار
سوی اژدها بسیار کسان از مار جهند بسوی اژدهای روند یعنی از ضرری بگریزند و ببلای بزرگ

مبتلا شوند چنانکه دانسته اند حیلتش دام بود یعنی حیله او بخود دام گشت آنکه جان پنداشت خون
آشام بود یعنی انسان آن چیز را که جان پنداشت خون آشام او بود مثلا نفس انسان دشمن
خونخوار اوست اگرچه انسان او را دوست می پندارد در ببست و دشمن اندر خانه بود یعنی
انسان در را ببست و خود پنداشت که دشمن بیرون خانه مانده است بیخبر که دشمن اندر خانه
بود حیله فرعون زین افسانه بود تدبیر فرعون نیز ازین حکایت و ازین قبیل بود که موسی
علیه السلام اندر خانه فرعون بود صدهزاران طفل کشت آن کینه کش یعنی فرعون انتقام کشنده و آنکه
او می جست اندر خانه اش چنانکه حضرت خدا در سوره قصص حکایت می کند وقالت امرأة
فرعون قرة عین لی ولک لا تقتلوه عسی ان ینفعنا او نتخذه ولدا چون دیده جهان بین ما
مبتلای بسیار مرض و بلاست دوست و دشمن را فرق نمی کند لاجرم اعتماد را نشاید چنانکه می
فرماید دیده ما چون بسی علت دروست رو فنا کن دید خود در دید دوست از آن بسیار غلط می کند
تا نظر تو معدوم شود و نظر او هویدا گردد دید ما را دید او نعم العوض دید ما را دید دوست نعم
البدل است یابی اندر دید او کلی غرض در بعض نسخ هست اندر دید او کلی غرض پس چون
خود را تسلیم خدا می کنی همه کار تو او می کند چنانکه طفل تا که گیرا و تا پو یا نبود کودک چون در زمان
کوچکی عاجز بود که رفتن را و تک و پوی کردن را قادر نبود مرکبش جز گردن بابا نبود که بابا بجز
حشمتش قیام نمود و آن را بر دوش می داشت پس کسی که عاجز باشد و ناتوانی نماید و همه
کار را بخدا تفویض کند خدا است کار او را مهیا سازد چون فضولی گشت و دست و پا نمود
چون طفل زیاده کی بیند اگر دو قدرت بنمود در عنا افتاد و در کور و کبود در بلا و مشقت و در
دوری غفلت افتاد جانهای خلق پیش از دست و پا جانهای مرغان پیش از تعلق بدن
یعنی در عالم ارواح می پریدند از وفا اندر صفا در عالم الهی چون بأمر اهبطوا بندی شدند چون
بزمان فرود بوده مقید گشتند و بقفس تن و بحبس جهان محبوس شدند حبس خشم و حرص و خرسندی
شدند دوما محبوس خشم و حرص و تنا ضرورت گشتند ما عیال حضرتیم و شیرخواه ما اهل بیت
خدائیم و شیر را از او خواهیم گفت الخلق عیال الله رسول الله علیه السلام الخلق عیال الله
یعنی مؤنث خلق بر خداست چنانکه خدا فرمود وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها آنکه او
از آسمان باران دهد یعنی خدا که از آسمان باران دهد هم تواند کو ز رحمت نان دهد یعنی
بیکسب و بی خفته نفقه در مرتبه جنت کو وساوس شیطانیه سالک را می گوید که

خدا قادرست که بی مجاهده و ریاضت مقبول حضرت خود کند و بمرتبه اولیا رساند پس مشقت
بسیار و عمل کثیر لازم نیست ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل گفت شیر آری ولی رب العباد
شیر گفت آری می تواند که نان را بی زحمت دهد اما خداوند بندگان نردبانی پیش پای ما نهاد
یعنی نردبان سبب و اکتساب را پیش ما نهاد و چون در پیش تو نردبان بنهند بیا لا رفتن را اشارتست
لاجرم نردبان شریعت و طریقت و حقیقت قرب و ترقی رواق و وثاق خدا را و الطاف حضرت
قصه و خلاصه جواب شیر اینست که آری بحکم جذبة من جذبات الرحمن توازی عمل الثقلین خدا قادرست
که بی عمل کثیر و بی زحمت و ریاضت بنده را بدرجات عالیه و قربت رساند اما عادت او بر این
جاریست که ما با آلات و اعضا خدمت بکنیم تا کسب و عمل آن ملک اجل ما را بقرب رساند
زانکه این آلات را از بهر خدمت داده است چون چنین کرد پایه پایه رفت باید سوی بام بموجب
ادخلوا البیوت من ابوابها از نردبان عمل بتدریج رفتن می باید ببام درگاه خدا هست جبری
بودن اینجا طمع خام یعنی بی عمل رجا و تقرب کردن طمع خامست پای داری چون کنی خود را
تو لنگ چون پای درست داری چرا خود را لنگ می کنی و قطع مسافه نمی کنی و بستر لنگی می رسی
دست داری چون کنی پنهان تو چنگ دست درست داری چرا چنگ پنجه را اشکار رائی
که این را چرا نمی دانی که دادن هر عضو خود طلب فعلی است که بدان اختصاص دارد چنانکه چشم
از برای دیدنست و دست از بهر گرفتن و علی هذا القیاس اگر بنده این اعضا را که [illegible]
آلت قدرت را ضایع گرداند و با چندین اشاره و عبارت مراد خواجه را فهم نکرده بود و سخن نا
بیهوده و تضرع کرده چون کافران و منافقان بموجب الآیات و هوس کار نکردند در شان
ایشان نازل شد صم بکم عمی فهم لا یرجعون خواجه چون بیلی بدست بنده داد بی که اهل عقل
است بی زبان معلوم شد او را مرادی گفتن مراد خواجه معلوم گشت که کار باغ کردن و
اصلاح زمین دست همچون بیل اشارتهای اوست اشارتهای حق است بکار کردن آخر
اندیشی عبارتهای اوست فکر عاقبت عین عبارت خداست یعنی خدا را چون عقل عا
ثبت اندیشه داد گویا بصریح عبارت حضرت فرمود لاجرم بعقل معاد آخر کار را فکر کردن و
تدبیر آخرا مهیا داشتن می باید چون اشارتهاش را برجان نهی چون ای سالک اشارتهای
خدا را بر جان و دل نهی و فهم و قبول کنی در وفای آن اشارت جان دهی که بموجب آن
کار کنی پس اشارتهای اسرارت دهد اشارتهای اسرار را دهد و کشف اسرار کند

سعی و تدبیر فایده نمی دهد چنانکه درین حکایت اینم **نگرستن عزرائیل علیه السلام بر مردی و گریختن آن مرد در سرای سلیمان علیه السلام و تقریر ترجیح توکل بر جهد و قلت فایدهٔ جهد** رادمردی چاشتگاهی در رسید مردی ساده در وقت ضحی رسید در سرا عدل سلیمان در دویدن از ترس سلیمان استعجال کرد رویش از غم زرد و هر دو لب کبود و روی آن رادمرد از غم زرد و هر دو لب کبود شده بود پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود سبب این تغیر شد گفت عزرائیل در من اینچنین پر هونت یک نظر انداخت پر از خشم و کین یعنی آن رادمرد گفت عزرائیل در من یک نظر انداخت که آن نظر از خشم و انتقام پر بود گفت اکنون همین چه می خواهی بخواه سلیمان گفت اکنون چه می خواهی بگو گفت فرما باد را ای جان پناه آن رادمرد گفت باد را بفرما ای پناه جان تا مرا ازینجا بهندستان برد که از عزرائیل دور شوم بوک بنده کان طرف شد جان برد بود که بنده چون بآن طرف برود جان خلاص کند حضرت **مولانا** درین قصهٔ عجیبه اشارت می کند نک ز درویشی گریزانند خلق لقمهٔ حرص و امل زانند خلق لقمهٔ نک بر درویشی اشارتست یعنی ازین قوم خلق می گریزند لقمهٔ حرص و امل زانند خلق حرص و اهل از آن شده اند خلق و از فقر و احتیاج می ترسند اما بالفعل بفقر و احتیاج مبتلا شوند **بیت** غم نا آمده خوردن بغایت رنجه می دارد همان آن به که با فرداگذارم کار فردا را ترس درویشی مثال آن هراس ترسیدن از فقر مثال آن ترسیدنست حرص و کوشش را تو هندستان شناس پس خلق تصور کنند که بحرص و سعی کردن از درویشی خلاص یابند لاجرم آنکس را چون اجل رسیده بود دیگر نجات از عزرائیل خلاص نیافت همچنان خلق بحرص و امل که گریز اما چون رزق و غنا مقدر نگشت آن را نمی رسند چون **مولانا** حقیقهٔ این قصه را گفت باز بقصه رجوع کرد باد را فرمود تا او را بشتاب سلیمان باد را فرمود تا آن رادمرد را باستعجال برد سوی قعر هندستان بر آب تا با قضای هند برد روز دیگر وقت دیوان و لقا یعنی فردای آن روز وقت دیوان سلیمان و زمان ملاقات مردمان بود عزرائیل نیز حاضر شده بود پس سلیمان گفت عزرائیل را یعنی نظر خشم او را بسید کان سلیمان را بخشم از بهر آن مر هونت بنگریدی تا شد آواره ز خان یعنی از خانه و متاع و کم بلب گفت من از خشم کی کردم نظر یعنی من بخشم نظر نکردم از تعجب دیدمش در ره گذر سبب تعجب این بود که مرا فرمود حق کامروز تا جان خدا مرا دی فرمود کامروز بستان جان او را تو بهندستان از این خود از هندستان دور بود لاجرم من از تعجب گفتم کر او را صد پرست اگر او را صد پر بکشد او بهندستان شدن دور اندرست یعنی بدین مرحله

و درازی راه امروز بهندستان رفتن او اندر دورست چون که دی روز بیاد الحارث بحکم فرمان الهی جان او را در آنجا ستاندم تو همه کار جهان را اینچنین مر هونت کن قیاس و چشم بگشا و ببین بچشم عبرت نظر کن از تقدیر کریختن میسر نیست و تدبیر تو تقدیر را تغییر نمی کند از که بگریزیم از خود ای محال ای طالب محال که خدا ابات از قهر او گریختن میسر نیست از که بر بایم از حق ای وبال ای خداوندگار **باز ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل و فواید جهد را بیان کردن** شیر گفت آری ولیکن هم ببین شیر در جواب جانوران گفت آری توکل خوبست و جهد در هر جا مغیر نمی شود اما بنگر جهدهای انبیا و مؤمنین که چه جهدها کردند در زمان پیغمبر حق تعالی جهدهاشان راست کرد جهد ایشان ضایع نشد آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد با شان جهدهاست حیلهاشان جمله حال آمد لطیف حیلهای ایشان حیلهٔ حال لطیف گشت کل شیء من ظریف هو ظریف بحکم کل شیء من الظریف ظریف حیلهٔ ایشان شد لطیف و شریف دامهاشان مرغ گردونی گرفت انبیا و اولیا در قفس نفس حیلها کردند و در صید آخرت و ثواب و فضیلت مکرها نمودند لاجرم دامهای ایشان مرغ فلکی گرفت که شکار ایشان مرغ آلهی شد نقصهاشان جمله افزونی گرفت در ایشان که صورت نقص بود در دنیا همه زیاده گی گرفت در عقبی قال رسول الله علیه السلام **یدخل الفقراء الجنة قبل الاغنیاء بنصف یوم و هو خمسمایة عام حکایت** یکی از بزرگان گفت در خواب دیدم که قیامت ظاهر گشتی و ندای آمدی که مالک دینار او محمد و اسع را ببهشت در آرند و من می نگرستم تا از ایشان که را تقدم بود خواجه محمد و اسع را مقدم داشتند از سبب آن پرسیدم گفتند محمد و اسع را یک پیراهن بود و مالک دینار را دو پیراهن جهد می کن تا تو آنی ای کیا بکسر کاف عربی یعنی پادشاهست یعنی جهد و سعی کن آنی پادشاه عالم آخرت در طریق انبیا و اولیا چنانکه ایشان کردند چه طریق ایشان آنست که بر موجب فرمان عمل نمایند و اعتماد بر عمل خود نکنند و سعی و جهد خویش اندیشهٔ دفع قضا پیش نهند و یقین دانند که هیچ عمل به قضا و قدر از دست ایشان بر نیاید چنانکه می فرماید با قضا پنجه زدن نبود جهاد این مقبول است زانکه این را هم قضا بر ما نهاد این علتست یعنی با قضا پنجه زدن اجتهاد نیست زیرا این قضا نیز بمقتضا و تقدیر الهی است تا ابد آنکه بحکم **ان الله لا یضیع اجر المحسنین** حضرت خدا عمل بنده را ضایع نمی کند و لذا حضرت **مولانا**

سوکند خورد و کفت کافرم من کر زبان کرد است کس مرهونست در زره ایمان و طاعت

یکنفس ظرف زبان کردست بدانکه چون بیش ازین خبر مذکور شد اکنون معنی جبر را اثبات

می کند و خود را جبری نمودن کر الا یعنیست آن را بیان می کند پس جبر در لغت شکسته را

بستن است سر شکسته نیست این سر را مبند یعنی سر تو شکسته نیست این سرت را

مبند و ترک عمل مکن و در طاعت تعلق مخایک زور و زی جهد کن باقی بخند عمر دنیا قلیل

است اندک زمان ریاضت و عبادت کن پس ازان در آخرت در خندم باش بد مخالی

جست کو دنیا بجست بتر کی یا و زا و لیجی نسه المستدی هر که دنیا استدی نیک حالی جست

کو عقبی بجست زانکه دنیا فانی و آخرت باقیست هر یک را بقدر خود عمل کردن می باید چنانکه

رسول الله علیه السلام فرموده اعمل لدنياك بقدر مقامك فيها واعمل لآخرتك بقدر بقائك فيها

واعمل لله بقدر حاجتك اليه واعمل للنار بقدر صبرك عليها مکر ها در کسب دنیا بار دست

حیلها کردن در کسب دنیا سر دست مکرها در ترک دنیا وار دست و آینم مکر آن بکلی شد که زندان را

حفره کرد یعنی مکر مقبول آنست که زندان دنیا را حفره کنی و از وی بیرون آمدن بجویی آنکه حفره بست

آن مکریست سرد یعنی آنکه بمتاع دنیا مشغول شود و دل خود را بدو متعلق کند و بدنیا هر سوی

خود را بسر کند و خود را در حطام دنیا کرم پیله محبوس سازد و بسوی خدا فرجه نکذارد این

مکر بارد است این جهان زندان و ما زندانیان بموجب الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر دنیا

زندانست و ما اهل زندان حفره کن زندان و خود را وارهان بدنیا تعلق مکن و بآخرت متعلق

شو و کفته اند آدمی که در دل او حب دنیاست او درون می دارد چنان ماند که در اندر

درون خود ماریست افعی و او تربیت سکنجبین کند که صفرا را دفع کند که حب الدنيا رأس

كل خطيئة وترك الدنيا رأس كل طاعة بدانکه بیش ازین احوال فقرا و فضیلت او را بیان

کرد اکنون بیان می کند که فقر بی مال شدن نیست و توانکری مال داری نیست بلکه

چیست دنیا از خدا غافل بدن بحکم دنياك ما يبعدك عن هواك دنیا از خدا غافل بودنست

نه قماش و نقره و میزان و زن نه مال و اسباب و زن و فرزندست بلکه بحکم رجال لا تلهيهم

تجارة ولا بيع عن ذكر الله کسی که با وجود اسباب و اموال از خدا غافل نکشد اهل فقر و اصحاب

آخرتست و کسی که مال و اسباب ندارد اما چون دل او بدنیا متعلق است اهل دنیاست

پس دنیا نفس مال نیست زانکه مال را کز بهر حق باشی حمول مال را که از برای خدا و دین بارکش

بکلی

باشی کر بمال خیرات کنی نعم المال صالح خواندش رسول لفظ رسول علیه السلام اینست نعم المال

الصالح للرجل الصالح لاجرم وجود مال ضرر نیست بلکه اصحاب خیر را نافع است ضرر محبت

و تعلق اوست چنانکه آب در کشتی هلاک کشتی است آب اندرون کشتی سبب غرقست

اندر زیر کشتی پشتی است و رفتن او را معین است چونکه مال و ملک را از دل برابر

یعنی محبت نکرد فاعل راند سلیمان نست زان سلیمان خویشتن جز مسکین نخواند چنانکه سلیمان

روزی با مسکینی طعام می خورد کسی او را آمد و کفت تو سلیمانی و سلیمانی سلیمان کفت المسكين

يأكل مع المسكين و در روایت دیکر کفت المسكين جالس مسكينا پس معلوم شد که درویشی

خالی شدن دلست از محبت مال نه بی مالی که محبت او باشد حالی چنانکه کوزه سربسته اندر

آب زفت یعنی کوزه که سربسته باشد تا آب اندرونش نرود او اندر آب عریض از دل

پر باد فوق آب رفت چون کسی که دل او بهوای خدا پر باشد بر آب دنیا می رود غرق و هلاک

نمی شود چنانکه می فرماید باد درویشی چو در باطن بود کرچه آنکس مال و ملک دارد بر سر آب

جهان ساکن بود غرق نمی شود کرچه جمله این جهان ملک ویست چون سلیمان علیه السلام

ملک در چشم دل او لاشی است با او التفات نمی کند پس دهان دل ببند و مهر کن تا آب

دنیا در وی نرود پر کنش از باد کبر من لدن آن دهان دل را از باد بزرک علم لدنی پر کن

جهد حقست و دوا حقست و درد جهد و سعی و درد و دوا همه حقست منکر اندر نفی جهدش جهد

کرد یعنی طایفه که نفی جهد می کنند و در بیان ادله نفی اجتهاد می کنند حال ایشان مکذب

مقال ایشانست زیرا در نفی مراد خویش جهد می نمایند و از طریق مقال منکر سعی

و اجتهادی باشند چنانکه سوفسطاییه انکار حقایق اشیا می کنند و نمی دانند که قایل شرع

بحقیقت نفی اثبات حقیقت است لاجرم متکلمان می کویند حقایق الاشیاء ثابتة اذ في نفيها

اثباتها مقرر شدن ترجیح جهد بر توکل زین نمط بسیار برهان کفت شیر از این اسلوب

بسیار دلیل کفت شیر که جواب آن جبریان کشتند سیر که از جواب با صواب شیر این نخجیر

شدند سیر پس چون هیچ مطلوبی بی طالب نیست فی دهر و هیچ شاهری بی مشاهیر

میسر نمی شود در ابتداء سلوک طالب را از جهد چاره نیست ازان جهت ترجیح جهد بر توکل

کرده می آید و جهد توکل را منافی نیست لاجرم جهد مذموم آنست که صاحب جهد نظر بر نفس خود

کند و اعتماد بر عمل خود نماید بلکه اینچنین جهد و عمل بلائیست بی غایت و شقاییست بی

فی نهایت واز و استفاده واجب است و لهذا رسول الله علیه السلام فرماید **اللهم انی اعوذ بک من جهد البلاء وسوء القضاء ودرک الشقاء وشماتة الاعداء** یعنی خداوندا پناه می گیرم بحضرت تو از جهد بلا و سوء قضا و در یافتن بخت بد و شادمانی دشمنان و جهد بلا خویشتن و بدیدن است و بر افعال خویش اعتماد کردن از بهر آنکه چون بنده خود را ببیند و بر افعال خویش اعتماد نکند افعال او باخلاص گردد و آن افعال مقبول شود و آن جهد نعمت گردد اما چون خویشتن بیند و بر افعال اعتماد کند بخت آرد و افعال او مردود گردد و آن جهد محنت شود چنانکه دیدن ابلیس خویشتن را و اعتماد او بر فعل خود بلای او گشت و درک شقا آن باشد که خدا بنده را با فعال او باز گذارد و فضل را با او کار نبندد تا شقاوت بار آرد نه بینی که هیچ فعل خالص تر از فعل پیغمبر نبود و با این همه می گفت **لن ینجی احدکم عمله قیل ولا انت قال ولا انا الا ان یتغمدنی الله برحمة منه وفضله** و نیز خدا گفت **ولولا فضل الله علیکم ورحمته لهمت طایفة منهم ان یضلوک** و نیز فرمود **ولولا ان ثبتناک لقد کدت ترکن الیهم شیئا قلیلا** پس درست گشت که نجات بنده در فضل است نه در فعل چون او را بفعل او باز گذارد شقی گردد و از بهر آنکه مراد خویش در و بیابد که مراد ابلیس بحق اینکه و اندیشه بنده را پس جهد و عمل که بنده بدان مغرور نشود و نجات خویش بواسطه آن عمل بیند نباشد بلکه اعتماد بر فضل داشته باشد منافی توکل نیست بلکه با توکل قرین و تسلیم و تفویض و تسلیم همنشین است و جمع در میان این هر دو فضیلت راجح است بر توکل تنها چون رجحان جهد بر توکل مقرر گشت **روبه و آهو و خرگوش و شغال** یعنی انواع حیوانات جبر را بگذاشتند **و قیل و قال** و ترک بحث کردند و ملزم شدند عهدها کردند با شیر زبان نهیب و در زیر کاندر **بیعت ببینند** در زیان کاین اندرین عهد شیر در زیان بینند که از سوی نخجیران بعضی عهد نشود **قسم هر روزش بیاید بی جگر** و بی مشقت حاجتش نبود تقاضای دگر و طلب آخر بدین وجه صلح کردند که هر روز قرعه کنند و قرعه بر هر که افتد آن حیوان پیش شیر رود و شیر را غذا شود **لا جرم قرعه بر هر که او فتادی روز روز** قرعه بر هر که ازین حیوانات افتادی روز بروز بسوی **آن شیر او دویدی همچو یوز** بترکی پارس یعنی بی توقف همی رفتی **چون بخرگوش آمد این ساغر** **بدور** یعنی نوبت قرعه بخرگوش آمد بانگ زد خرگوش آخر چند جور و ظلم خدمت مولانا از اول این حکایت تا بدینجا احوال و ساوس شیطانیه و عقل معاد را و اخبار توکل و اجتهاد را بیان کرد پس ازین بنوعی دیگر انتقال کند که حصه قصه درین مرتبه اینست که مراد از شیر نفس و از خرگوش

عقل

عقل و از نخجیران حواس و اعضا **انکار کردن نخجیران بر خرگوش در تاخیر رفتن بر شیر** **قوم گفتندش که چندین گاه ما** دیگر حیوانات گفتند خرگوش را که چندین وقت ما جان فدا کردیم **در عهد و وفا** و مخالفت نکردیم عهد را **تو مجو بدنامی ما ای عنود** تو بدنامی ما مخواه ای عناد کننده یعنی تو بنقض عهد کردن ما را بدنام مکن **تا نرنجد شیر رو رو زود زود** تا او نیز نقض عهد نکند حصه قصه درین مرتبه اینست که حواس و اعضا بنفس اماره صلح کرده اند با تناوب قرعه و بسبب فتنه هر یکی خود را باو فدا کرده مثلا چشم بحرام نظر کردن خود را فدای ساخته است چون یکی از ایشان فدای او شود دیگران در کوه و وادی جهان بهوای خویش عشرت کنند چون عقل مخالفت نفس خواهد و آن را فی کردن جویند انکار او کنند **جواب گفتن خرگوش ایشان را** **گفت ای یاران مرا مهلت دهید** خرگوش گفت نخجیران ای یاران مرا مهلت دهید تا مکر کنم **تا بمکرم از بلا بیرون جهید** **تا بماند جان** ... از دام بلای شیر برون جهید و خلاص شوید تا امان یابد بمکرم جانتان تا بکر من از دام بلای شیر امان یابد جان شما **ماند این میراث فرزندانتان** این مکر میراث بماند بفرزندان شما لا جرم عقل همچون پیغامبر و حواس و اعضا همچون امتانست پس پیغامبر را سبب خلاص از دشمن است **هر پیمبر امتان را در جهان** مرهونست **همچنین تا مخلصی میخواندشان** یعنی هر نبی امتان را در عوض بلایا و هجوم رزایا اندیشه تخلیص کرده و بنور بصیرت راه خلاص امت دید و آن مخلص امتان خوانده است مثلا رسول الله علیه السلام در قهر نفس اماره جوانان را بیرون دشمن اشارت کرده و گفته **یا معشر الشبان من استطاع منکم الباءة فلیتزوج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فانه له وجاء** **کز فلک راه برون شو دیده بود** فاعل دیده بود هم پیمبر است معنی این مصراع بترکی فلکدن طشره چقجق یوله گوزمش ایدی **در نظر چون مردمک پیچیده بود** اگرچه در نظر چون مردم چشم پیچیده و حقیر بود یعنی چنانکه مردم چشم در دیدن حقیری نماید اما چندین مسافه بعید را می بیند همچنین هر پیغامبر کوچک نماید لیکن آن راه را بیند که از فلک بیرون رفت **مردمش چون مردمک دیدند خرد** مردم مردم دیده را چون مردمک خرد دیدند **در بزرگی مردمک کس ره نبرد** در بزرگی معنوی مردمک دیده کس راه نبرده است و حد و مقدار او ندانسته که در یک نظر تا فلک نهم را می بیند حصه قصه درین مرتبه اینست که عقل از حواس و قوی و از اجزا و اعضا مهلت خواهد که تا بتدبیر و فکر نفس اماره را بچاه اندازد و هلاک کند **اعتراض نخجیران بر سخن خرگوش** **قوم گفتندش که ای خر گوش دار** نخجیران بخرگوش گفتند ای خر بسخن ما گوش دار و خویش را اندازه خرگوش دار خویش را بحکم **دم**

امر ذره قدره وهم یتعذ طوره با نوانش خود کبر بیت رحمت ایزدی بر آن کس باد
کو زبان پا برون ننهد ه بس چه لافست این که از تو بهتر ان هر هونتنف ه در بنا ورد هنو انزر
خاطران ه آن لاف را تجبی یا خود مقتضا مان در بیت ه منکر تی تو یا قضا دری عامت ه ور نه
این دم لایق چون تو گیت ه والا این دم زدن کی لایق چون تو کس است باز جواب خرکوش
نخجیران را گفت ای یاران حقم الهام داد ه خرکوش گفت با ان نخجیران ای یاران خدا مرا الهام کرد ه مر
ضعیفی را قوی رایی فتاد ه یعنی در خاطر من ضعیف بالهام یک تدبیر قوی افتاد اگر چه ضعیفم اما با
لهام خدا توانا شده ام چنانکه ه آنچه حق آموخت مر زنبور را آن هونت ه آن نباشد شیر را و گور را
بطاف عجمی بترکه قولان ه خانها سازد پر از حلوای تر ه یعنی زنبور خانه چند سازد پر از انگبین ه
حق برو آن علم را بگشاد در ه خدا بر زنبور باب آن علم گشاد چنانکه خدا در سوره نحل گفت
واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا ومن الشجر ومما یعرشون ثم کلی من کل
الثمرات فاسلکی سبل ربک ذللا الآیه پس زنبور خانهای مسدس و هموار سازد که مهند
سان در و عاجز شود و از هر چیزی بهره می گیرد و انگبین کند و آن خانها را بآن پر کند که شفاء للناس
در حق اوست و پنهان ه آنچه حق آموخت کرم پیله را ه کو حریر می کند هیچ پیلی داند آن گون حیله را
استفهام انکاریست ه آدم خاکی ز حق آموخت علم ه چنانکه خدا گفت وعلم آدم الاسماء کلها
تا بهفتم آسمان افروخت علم ه یعنی آتش علم را افروخت تا هفتم آسمان را منور ساخت ه نام و ننگ
موس ملک را در شکست ه یعنی ملایکه را عاجز کرد تا گفتند سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا ه کوری آنکس که در
حق در شک ه یعنی بکوری آنکس که در حق او ریب و شک دارد آنکس ابلیس است چنانکه می
فرماید ه زاهد ششصد هزاران ساله را ه یوز بنداغ بایی درکر یوز غنک اغزنه باغلدی آنکس
اتمسون ایچون ه تا نتاند شیر علم دین کشید ه که تا آن شیر کشیدن و خوردن شیر علم دین
تا نگردد گرد آن قصر مشید ه تا طواف نکند بطرف آن قصر محکم لاجرم در دهان ابلیس که زاهد هزاران
سال بود پوزبند ساخت که چون گوساله محروم ماند از علم الهی حضرت مولانا تعریب علمای
ظاهر را بیغ می دهد که در دهان ایشان علوم رسمیه پوزبند است که از خوردن شیر علم الهی
محروم شوند علمهای اهل حس شد پوزبند ه علمهای علم ظاهر بند دهان شود ه تا نگیرد شیر از آن علم
بلند ه تا نخورد شیر از علم الهی لاجرم از اعتبار علم ظاهر گذشتن و با دل کردن می باید تا شیر علم
دین شود بیت نهایة ادراک العقول عقال ه واکثر سعی العالمین ضلال ه ولم نستفد من بحثنا

انگبی

راج

یعنی ابلیس را که چندین سال زاهد بود و عبادت کرده بود پوزبند ساخت از آن که گوساله را

طول عزنا سوی ان جمعنا فیه قیل وقال حکایت از حضرت شمس الدین ماردینی منقولست که
گفته روزی در مدرسه حضرت مولانا اجتماعی عظیم بود و تمامت امرا و اکابر حاضر و سماعی گرم می
رفت و مدرسه ما نیز دران حوالی بود و کاستماع آن حالتها و ذوقها مرا الشیفته کرد آینه برخاستم و مختصر
جامه پوشیده از میان ازدحام خلق والسیان گذشته بمدرسه در آمدم و در گوشه درپس مردم بتماشا
سوی سماع مشغول گشتم همانا که چون بآیت سجده رسیدیم خدمت مولانا درحال سجده کرد فی الحال
که اتفاقی بکلشر سوره دیگر خواندم الی آخر السجدات همچنان سجدهای کرد نشد که نظر مبارک ایشان
بر لوح محفوظ باطن خاطر اوست و اشارت بالکذب الفواد ما رأی عبارت است از غیبت در بی
تفکر و تحیر بودم که گریبان مرا گرفته کشان پیش کشید و فرمود که این سجدات اهل عادات
نیست بلکه سجدات اهل سعادت است بعد ازین دانشمندی را بجان بیشتر شمندی را بیش کیر
وازین بیشتر امتحان کردن مردان خواست و من دران حالت بیخود گشته چون بهوش آمدم
جامه را چاک زده با خود گفتم ای شمسک محجوب از انوار چنین معانی تاکی در پرده حجاب خوابی
بودن پس مرید مخلص گشتم ه قطره دل را یکی گوهر فتاد ه یعنی اگر چه قطره دل حقیر است ه کان بدریا
ها و گردونها نداد ه حق آن را با بزرگان نداد پس اعتبار بزرگی صورت نیست لاجرم هم
فقیر را حقیر مبین و خرگوش را اندک مشمار زانکه اعتبار بصورت نیست بلکه بسیر است ه
چند صورت آخر ای صورت پرست ه که از صورت نگذشتی ه جان بی معنیت از صورت نرست
جان بی معنی تو از صورت خلاص نیافت ه گر بصورت آدمی انسان بدی ه اگر اعتبار
بصورت بودی ه احمد و بو جهل خود یکسان بدی ه زیرا هر دو را صورت بشریست ه نقش بر
دیوار مثل آدمست ه در صورت ه بنگر از صورت چه چیز او کمست ه آن کم را خود بیان بیان
کند ه جان کمست آن صورت با تاب را ه آن صورت دیوار باشد را ه رو بجو آن گوهر نایاب را
یعنی جان را که خبردار از جانان باشد ه شد سر شیران عالم جمله پست ه و همه شیران عالم مغلوب
گشتند چون سگ اصحاب را دادند دست ه از طرف خواجه زیان نیستش از نقش نفور
یعنی آن سگ اصحاب کهف را چه زیانست از صورت سگی که منفورست ه چونکه جانش غرق
شد در بحر نور ه چون جان او غریق دریای الهی شد پس بحکم ان الله لا ینظر الی صورکم اعتبار
بصورت نیست و کسی که فقیر و زشت باشد چون مقبول حضرت است از اغنیا و خوبان
محبوب ترست ه وصف صورت نیست اندر خامها ه یعنی قلمها صورت را وصف نمی کنند ه

کم یاب را ها

آن آیم

در کون و فساد ای بوسیده کان عالم کون و فساد جان باقیتان نه وید و نزاد تخم
جان باقی شما درین آب و گل نه روید و نزاد و نشان تابیه گر بگویم شمه زان نغمها از نغمات
اولیا جانها سر بر زنند از دخمها از زیر زمین و گورخانه گوش را نزدیک کن کان دور نیست
که از نغمها از شما دور نیست لیک نقل آن بتو دستور نیست در شرع عشق سراییدن تر نغمه را
دستور نیست هین که اسرافیل وقتند اولیا یعنی ای جانهای مرده در گور تن و از غشاوه
تعلقات پوشیده کفن اولیا اسرافیل وقتند مرده را ازیشان حیاتست و نما در نفس
مبارک ایشان جان را حیات نوست و بالیدن جانهای هر یک مرده از گور تن یعنی هر کدام
جان مرده که استماع نفس ایشان کند از قبر بدن بر جهد ز آوازشان اندر کفن از نغمات و
از ایشان بر جهد اندر کفن یعنی اندر غشاوه تعلقات پس هر کدام جان مرده که استماع نفس
و آواز ایشان کند حیات یابد و بجنبد و بنطق آید گوید این آواز ز آوازها جداست احیا و دیگر
ست زنده کردن کار آواز خداست نه آواز ما چون معصود حضرت مولانا انهم
نقطه حقست لاجرم درین نقطه پیر چنگی اوّلا آواز را طرح کرد و از آواز او بنغمه اسرافیل
انتقال کرد و سر نفخه اسرافیل را بیان کرد و ازان بنغمهای انبیا انتقال کرد و دران نصایح
گفت و ازان بنغمهای اولیا انتقال کرد و دران لطایف گفت بازاشارت کند که آواز و نغمهای
اولیا بانگ خداست پس ازین سود شنیدن آواز اولیا و حق را بیان کند ما بمردیم و بکلی کاستیم
ما پیش از مردن بمردیم و جمله کاستیم و ناقص کلی و محو گشتیم بانگ حق آمد همه برخاستیم و زنده گشتیم
بدانکه علما گفته اند هر گاه که عرضی در وصف الهی ذکر کرده شود غرض نهایت آن عرض می باشد
چنانکه رسول الله علیه السلام فرموده **ان ربکم حیی کریم یستحیی من عبده اذا رفع الیه یدیه ان یردهما صفرا**
پس استحیا که تغیر و انکسار است عرضست و نسبت او بحضرت الهی روا نیست اما نهایت او
ست که اعطاست لاجرم بانگ و آواز که بحق نسبت کرده می شود مراد از و اسماع کلام و تفهیم مرام است
که نهایت بانگ زدن و آواز دادن انست و این نکته باید که بر ذکر جا باشد که در مواضع بسیار ترا احتیاج
بدان خواهد بود بانگ حق اندر حجاب و بی حجاب الف را یا ساکنه خواندن می باید از بهر تمام فهم
یعنی بانگ خدا خواه بواسطه زبان کسی باشد خواه بی واسطه در دل الهام شود آن دهد کو داد مریم
را ز جیب یعنی بانگ خدا در حجاب و بی حجاب همان اثر دهد که مریم را داد از جیب که عیسی علیه السلام
از و بزاد پس آواز ولی در حقیقت آواز اوست زیرا ولی آنست که جمیع امور خویش بحق

عالم و عادل بود در نامها آن عالم و عادل صورت نیست بلکه جان و معنیست یعنی کسی را که
وصف کنند و گویند عالم و عادلست و زاهد و کامل آن وصف صورت او را وصف نیست
زانکه صورت بعلم و عدل موصوف نمی شود بلکه جان او را وصف است چنانکه می فرماید عالم و عادل
همه معنیست بس یعنی جانست کش نیابی در مکان و جیش و بس که آن معنی را نمی یابی
در مکان و جهات و صورت می تند بر تن ز سوی لامکان یعنی جان بحکم **قل الروح من
امر ربی** و بموجب **نفخت فیه من روحی** بر تو می زند از سوی لامکان می نگنجد در فلک خورشید
جان او همچون خورشید ظاهر نیست اما بدانکه چنانکه حیات تن بجانست حیات جان
نیز بعلم است و علم عریانست آن را بلباس عمل پوشیدن می باید بیت
حیات القلب علم فاغتنمه و موت القلب جهل فاجتنبه و خیر الزاد للتقوی فزده
کفی و عظا بک ذا انا تعظه پس فضیلت آدمی بر سایر مکونات و رجحان او بر اکثر موجو
و ظهور شرف او در عالم جبروت و تکریم یافتن او در ملک ملکوت که **و لقد کرمنا بنی آدم و حملنا
هم فی البر و البحر** از جهت کمال معرفت او و غایت دانش و فطنت اوست نه از جهت
صورت **ذکر دانش خرگوش و بیان فضیلت و منافع دانش** این سخن پایان ندارد
هوش دار این سخن معرفت و کلام نصیحت نامتناهیست عقل را بخود آر هوش
سوی قصه خرگوش دار اما قصه خرگوش را بگوش خرد بشنو گوش خر بفروش و دیگر گوش خر
یعنی این گوش ظاهر که داری همچون گوش خرست صدا را می شنود معنی را فهم نمی کند کین سخن
در نیابد گوش خر که مراد از خرگوش و شیر و از کار خرگوش در انسان چیست گوش خر نمی فهمد
پس این گوش را فروختن و گوش دیگر خریدن می باید رو تو روبه بازی خرگوش بین بر و تو
بازی دو باه کردن خرگوش را ببین زانکه خرگوش شیر را بقوت بازو نمی کشد بلکه بصنعت و
بازی بچاه می اندازد مکر و شیر اندازی خرگوش بین که چه مکر کرد و شیر را چگونه در چاه انداخت
یعنی عقل نفس اماره را بتدبیر علم چگونه می کشد پس مراد از خرگوش عقلست و از شیر نفس
و از تدبیر حیل کردن بعلم خاتم ملک سلیمانست علم که بعلم عالم مسخر آدم شود و دیو نفس و شیطان
مغلوب او گردد جمله عالم صورت و جانست علم زیرا آدمی را ازین هنر بجهان گشت
مر هونست خلق دریاها و خلق کوه و دشت انسان را از علم مغلوب شد حیوانات در
یاها و کوه و صحراها چنانکه می فرماید زو پلنگ و شیر ترسان همچو موش بیانست که خلق کوه

له

دات

مطلب در بیان شرف علم

کذاشته باشد و کار او را پروردکار بر خود کرده ای نشانهاتان بهشت کرده زیر پوست ای
انان که قبا یعنی دنیا شمارا نیست کرده پوشیده باز کر دید از عدم زاواز دوست اکرچه بوسیلهٔ
بشر بود اما اواز خداست زیرا چنانکه کفتیم اواز هر ولی در حقیقت اواز اوست خاصه آواز رسول
الله علیه السلام که او صدر نشین صفهٔ مقام لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه و مظهر سر
فاذا احببته کنت سمعه و بصره و یده و لسانه فبی یسمع و بی یبصر و بی یبطش و بی ینطق و متمکن متکای
من کان لله و من کان الله له مطلق ان آواز خود از شه بود یعنی هرچه رسول الله علیه السلام
فرماید بحکم و ما ینطق عن الهوی از خداست یا قران کلام خداست کرچه از حلقوم عبد الله بود
اکرچه از کلوی و زبان رسول الله است کنه او رامن زبان و چشم تو بموجب حدیث قدسی که
اشارت کرده شد من حواس و من رضا و خشم تو خطاب برسول الله است علیه السلام رو که بی یسمع
و بی یبصر تویی ازین بیز از مقول خداست سر تویی چه جای صاحب سر تویی سر ایجاد خطاب
تویی و محبوب حضرت جلال تویی بلکه جای صاحب سر تویی چون شدی من کان لله از وله از جرم
و استغراق من ترا باشم که کان الله له بموجب من کان لله کان الله له چون تو از خودی خود خالی
کشتی و از وجود مجازی کذشتی و از ان حال شدی خدا نیز ازان تو شد بلکه تعدد از میان برخاست
کر تویی کویم ترا کاهی هم کاهی از برای پوشیدن تو از نظر اغیار کویم تو دیکری که انک لا تهدی من
احببت و نمایم انک میت و انهم میتون و کاهی از برای جلوه در چشم صاحبان اسرار برتر
و حدت بتنبیه کم که و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی و کاهی بحقیقت و حدانیت اشارت نمایم که ان
الذین یبایعونک انما یبایعون الله هرچه کویم آفتاب روشنم درین حکایت هرجا تابم ز مشکات
وی هرجا که بتابم از مشکات نبی حل شد آنجا مشکلات عالمی وران مشکات حل شو مشکلات عالم
حکایت فضیل بن عیاض که از جملهٔ اولیاست اول حال او چنان بود که در میان بیابان
مرو و باورد راه زنی همی کرد و سر حرامیان بود یکشب کاروانی می کذشت در میان کاروان
کسی سوره حدید می خواند این ایت بکوش فضیل رسید که الم یان للذین آمنوا ان تخشع
قلوبهم لذکر الله آیا وقت نیامد مومنانرا که دلهای ایشان بترسد برای یاد خدا
فضیل کفت وقت شد خدایا پس توبه کرد و می کریست و خصمان خود را خشنود می کرد حکایت
شخصی خوش آواز بفسق مبتلا بود روزی در مجلس فسق باواز بلند غزل می خواند صالحی از آنجا
بکذشت اواز ان شخص را شنید کفت چه آواز خوبست کاشکی بدین آواز قران بخواندی آن شخص

لشنید

شنید هدایت خدا در دل او پیدا شد از فسق توبه کرد و بخواندن قران مشغول شد ظلمتی را که قابلی
برنداشت ظلمت دلها که از آفتاب طاهر زایل نشود ازدم ما کردد ان ظلمت چو چاشت یعنی از تشنیل
تاریکی نور شمس ضحی شود چنانکه در بعض نسخ واقع است هرکجا تاریکی آمد نازل از کناه و خطا از فرع
ما شود کس ضحی چون حضرت مولانا بیان کرد که بانک انبیا آواز خداست باز ان معنی را
بوجه اثبات می کند آدمی را او بخویش اسما نمود آن خدا بموجب علم آدم الاسماء کلها آدم را
علیه السلام اسما نمود و تعلیم همه لغات کرد و هر چیز را در هر لغت چه نام کویند آدم را آموخت
دیکران را از آدم اسما می کشود تعلیم آدم بدیکران در حقیقت تعلیم اوست خواه ز آدم کیر
نورش خواه از وانشرا خواه از خم کیر می خواه از کدو زیرا بادهٔ کدو از خم است پس تفاوت
نیست در میان این و او کین کدو با خم پیوسته است سخت پس انبیا و اولیا متصل اند بحضرت
خدا جل و علا لاجرم کلام ایشان کلام اوست نی چو تو شاد آن کدوی نیکبخت ان کدوی
نیکبخت همچون تو شادی چون حضرت مولانا باین وجه بیان کرد که کرفتن چیزی از فرع
کرفتن آن چیزست از اصل این معنی را بوجه دیکر بیان و اثبات کند کفت طوبی من رآ
نی مصطفی رسول الله علیه السلام کفت طوبی لمن رآنی و رأی من رآنی و رأی من رأی من رآنی
مولانا حدیث را بکی با معنی می کند که می کوید والذی یبصر لمن وجهی رای پس بحکم
خیر القرون قرنی الذی انا فیه ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم اذا نوبت اجابه خراسم اسب
پس ازان تابعین پس ازان تبع تابعین چون چراغی نور شمعی را کشید یعنی چراغی را که از
نور شمعی فروزند و ان چراغ نور را ازان شمع بکیرد هر که دید ان را یقین ان شمع دید هرکه ان چراغ
دید بی کمان ان شمع را دید زیرا نور ان چراغ نور آن شمع است همچنین تا صد چراغ ار نقل شد
از شمع اصل دیدن آخر ملاقی اصل شد دیدن چراغ آخرین شمع اصل است خواه از نور
پسین بستان تو آن نور را هیچ فرقی نیست خواه از شمع جان زانکه نور یکیست خواه بین
نور از چراغ آخرین یعنی پسین خواه بین نورش ز شمع غابرین نور چراغ را بین از شمع اولین
پس اختلاف چراغ تا نع اتحاد دست در بیان این حدیث که ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات
الا فتعرضوا لها معنی انست که بدرستی پروردکار شما را در ایام روزکار شما نسایم خوش است
پس شما متعرض ان نفحات باشید یعنی نفحهٔ از کلزار جمال و بوستان وصال نفحات بر الهی
و نسمات سر پادشاهی که جذبات الطاف رحمانی است جو سلاسل بسوی انکیز اعطاف

را

چون حضرت مولانا پیش ازین بانک انبیا
حقارا بیان کرد و تقریب آنرا این حدیث
بیان کند تا سالکی غافل ازین تعرض الیه
نباشد منه

تتمه حدیث اینست و التعرض لها ینظر الی
دنزکیه النفس عن الخبث و الکدورة الحاصله
من الاخلاق المذمومه

بسبحانی است مشام جان ارباب شوق و دماغ دلهای اصحاب ذوق را معطر می کرداند مادام که
علی الدوام متعرض ان نفحات و مستقبل ان نسمات باشی و بحکم انکه می گوید بیت بوی بنا که شنیدی
بهمان بوی برو، که همان بوی بگوید که ترا خود دماغ چیست، دامن آن نفحات از دست
جان مگذاری تا بگلزار وصال و گلشن اتصال باریابی چنانکه گفت بیت از گلستان وصل
نسیمی شنیده ام، دامن گرفته بر اثر آن دویده ام، بی بدرقه بکوی وصالش گذشته ام، بی
واسطه بحضرت خاصش رسیده ام، اینجا گذاشته بیدق بالی که داشتم، آنجا که اوست هم پر او
پریده ام، در فرستادن آن نفحه منت نیست و در کمال اضافه آن نفحت نی اما دیده از آن
نفحه را دریغ بیدار و دل واقف و جان هشیار باید بیت هر که بیدار بود دولت بیدار برد
دوست در جلوه ولی عاشق ما بیدار کجاست، گفت پیغامبر که نفحتهای حق خدا در این ایام هست
وانها، اندرین ایام می آرد سبق، و چیش [?] نظام شود و بدانکه هبوب آن نفحات در جمیع اوقات
حاصل است اما مردم از نسمات آن نفحات غافل بیت در کثرت گشت اکثر عمر غفلت
برفت، اینجا سحو دیگر و در علم قضا، آن دم شو که راحت از آن دم شود پدید، اینجا طلب
که حاجت از اینجا شود روا، کسری از این ممالک و صد کسری و قباد، خطوی از این مسالک و صد
خطه ختا، کوشش و هش وارید این اوقات را، و غافل مشو پیر، و در بابید این چنین نفحات را
هر کرا جان آگاه است و دل او متعرض این راه است بقدر قابلیات و استعدادات در
هر وقتی از اوقات فیض از شمایم آن نفحات تواند دریافت نسایم آن نفحات را انقضا
نیست و متعرضان او را انتهایی، نفحه آمد مر شما را دید و رفت، آن نفحه آمد شما را دمید و بر
و در نکرد، هر کرا می خواست جان بخشید و رفت، و حیات معنوی داد بحسب استعداد
نفحه دیگر رسید آگاه باش، که این نفحه را جان بیدار و دل هشیار باید، تا از این هم وا نمانی خواجه
تاش، تا ازین نفحه دیگر محروم نشوی ای خواجه تاش من جان آتش یافت زو آتشش
کشی یعنی جان که زنده و نورانی بود از نفحه تصرف معنوی و ترقی یافت یا جان که آتش مزاج
و غضوب بود آن خوی آتشی را بکشت جان مرده یافت در خود جنبشی یعنی جان مرده
از آن نفحه زنده شد جان تازگی یافت از وی انطفا گشته شدن، مرده پوشید از بقا
او قبا، و حله صفا اگر چه عالم پر از نفحات گلشن حقایق الهی و آفاق معطر از نسمات ریاض خ
دقایق پادشاهی است اما شرط دیدار نفحات دریغ لا اینام است و قابل شمام آن نسمات

دماغ

دماغ بی زکام بیت خیز که از ساحت گلزار رب، میرسد الحق نفحات ای پسر، مرده یوسف
صد ساله را می دهد آن نفحه حیات ای پسر بحکم الطیبات للطیبین نفحات غیب را جان مبرا از غیب باید
تازگی و جنبش طوبیست این، نه لطافت و حرکت درخت باغ دنیا، یکجو حبه های خلقان نیست
این کو بیا تفسیر مصراع اول است، کو در افتد در زمین و آسمان اگر آن نفحه خدا در زمین و آسمان
افتد زهره شان آب گردد در زمان، از مهابت پس اگر هر موجودی قابل قبول امانت
نفحات بودی در اوان عرض سموات و ارض ابا از حمل نمودی نیم این دم بی منتها،
یعنی از بیم این نفحه بی نهایت بجان این را تحمل نکرد گر این را دلیل می خواهی، باز خوان
فابین ان یحملنها اشارتست باین آیت کریمه که در سوره احزابست انا عرضنا الامانة علی السموت
والارض والجبال فابین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه کان ظلوما جهولا
یعنی آسمانها و زمین و کوهها با چنین بزرگی اگر ایشان را امانت عرض کردی و ایشان را د
راک بودی قبول نکردندی و ترسیدندی و انسان برداشت اما وفا نکرد و که عاقبتش نگهداشت
و امانت را هر طایفه بیک وجه تفسیر کردند چنانکه اهل ظاهر بطاعت و اهل باطن بمحبت یعنی امانت درد
محبت را که نتیجه و ثمره احدیت و مورث کمال معرفت جناب صمدیت و واسطه التزام تکالیف
شریعت و طریقت و رابطه ترقی با علی معارج حقیقت است چنانکه هر طایفه در تفسیر لطایف ملاحظه
یکی از این معانی کرده اند مثلا ما که پروردگار عالمیان و پرورنده آدمیانیم بر سموات و ارض و جبال
عرض کردیم ابا نمودند و بی نهایت ترسیدند و قابل قبول این امانت نیامدند اما آدمی که سوخته
آتش محبت بود هر چند او را عقل جزوی می گفت باری که از حمل آن کل کل عاجز اید جزو را مجال
حمل آن نباشد و جزوی متقیدی تحمل کرده نهایت جهول بود و هر چند نفس سرکش بی طاقتی اظهار
می کرد و می گفت باری که جواهر علویه و هیاکل سفلیه همه از حمل او عاجز آمدند بر من تحمیل کردن از غایت
ظلومی است هرگز بدان مقالات التفات ننمود و در مخاطبه دوست می گفت بیت
بار امانت تو ز سر کی فرو نهم، گر نام من ظلوم نهند و لقب جهول، و تحمل امانت درد محبت که نتیجه ثمره
احدیت است مبادرت کرد که وحملها الانسان انه کان ظلوما جهولا بی ظلومی و جهولی بدان نتیجه
کنتیم حمل این امانت نتوان کرد بیت کار نازک دلان رعنا نیست، سنگ زرین آسیا بودن،
شیخ اوحد الدین کرمانی قدس سره می فرماید بیت دل نادان من امانت عشق، هم بیشیبی
ان کرم برداشت، یعنی چون عرض کردیم امانت قادر حکیم و دانا و کریم است هر آینه عرض

او حالی از حکمت نباشد و چون دانا بر متوالد قوت و طاقت منت از روی کرم مرا توقع
حمل بار امانت کرامت فرماید و حضرت الهی فرماید ولقد کرمنا بنی آدم وحملناهم فی البر والبحر
یعنی بنی آدم را ما عزیز و کریم ساختیم و از روی کرم کمال او برداختیم و او را ما آن بار بر کشیدیم چون
او با آن عجز و ضعف بار بار بر داشت ما با این همه قوت قدرت او را در زیر بار کی کذاریم بر دا
شتن این بار آسان نیست و الشتام نسایم این دم رایکان نی و ورنه خود دانستن متهما
چون بندی اکر بیم نبودی نترسیدن از امانت چرا بودی کرنه از بیش دل کر خون شدی
بحکم لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرأیته خاشعا متصدعا من خشیة الله دل کوه خون
شدی مر انکه عادت حضرت مولانا در اثنای تالیف کتاب مثنوی این بود کرم حادثه که واقع
شدی آن را بنظم می آورد و بتقریب آن پندی می داد لاجرم شبی بتالیف مشغول بود و ابواب
معانی کشاده کشته اتفاق طعام آوردند آن طعام تعلم کلام را مانع شد حضرت مولانا آن را
حکایت میکند و بمناسبت لقط لقمه احوال لقمان جان و راه زنی طعام را و مانع کشتن پند آن را بیان
می کند که می کوید دوش دیکر لون این می داد دست یعنی در شرح نفحات ربانیه و تعریض نسمات
رحمانیه و شمول منفعان آن نفحات و عموم تاثیر آن نسمات نکات عرشیه و اشارات بحجیج دست
می داد لقمه چندی در آمدن ببست اما لقمه چند مانع کشت یعنی اسرار نظر این مثنوی کشت
و بواسطه لقمه لقمان جان عاجز و خار خار لقمه خار پای لقمان کشت بهر لقمه کشته لقمانی کرو و محبوس
شد زانکه بسیار خوردن بحکم حدیث نبوی لا تمیتوا القلوب بکثرة الاکل دل را بمیراند و تت
لقمانت لی لقمه برون وقت و جای تست از برای لقمه این خار خار از بهر یک لقمه است
این تا سد و بی ارامی دل یعنی و ساوس بیت چه نادان بود مردم ممکنت که از بهر روزی
شود مضطرب نداند که داد از بهشت السمای و یرزقه من حیث لا یحتسب حکایت سبب
توبه شقیق بلخی این بود که یکسال در بلخ قحطی عظیم شده بود شقیق در راه میرفت غلامی سیاه دید که
بازی می کرد وی خندید شقیق او را کفت ای غلام شرم نداری که می خندی نمی بینی که خلایق در غم
و اندوه و کرسنکی چکونه اند غلام کفت مرا چه غم خواجه دارم که ده دهی دارد و چندین هزار من کندم
دارد و مرا کرسنه نخواهد داشت شقیق ازین سخن خوش وقت شد و کفت الهی غلامی بخواجه که
انبار غله دارد چنین می نازد تو مالک الملکی و روزی بنده کان بذیرفته ما چرا از روح خویشیم در حال
از شغل دنیا رجوع کرد و روی بخدای تعالی آورد بر در توکل نشست بدرجه کمال رسید و می کفت

بیت

بیت مال و مهربی اگر ندارم در دست با فقر بسازم که مرا فقر خوش است اندیشه چرا
کنم زبی برکی خویش کر هیچ ندارم چو تو دارم همه هست از کف لقمان برون آرید خار تا از کرفتن
کار خدا غافل شد و خدمت خدا را بکیرد در کف او خار و سایه اش تیز نیست یعنی آن کسی که فی الحقیقه
لقمان باشد در کف او خار نیست بلکه سایه اش تیز نیست لیکن آن از حرص آن تمییز نیست لیک
شمار از حرص و طمع آن لقمان را تمییز نیست خار دان این را اگر خرما دید در نظر صورت زانکه بس
نان کور بس نادید اعمی بوده از بهر نان پس ازین عزت لقمه و حرص کلا که مانع حکمت جان لقمان
که کلستان خداست منظر خداست و کلستان معنوی است او را پای جانش خسته خاری چرا است
پای آن جان لقمه جرا مجروح خار است که براه خدائی رود اشتر آمد این وجود خار خوار یعنی این وجود
ان ای اشتر خار خوار تست مصطفی زادی برین اشتر سوار جان مصطفی زاد که بحکم حدیث مشهور
از رشاش نور محمدی زاده است برین اشتر سوار است لاجرم اشتر وجود آن ای اکر خار خوار
نبودی و طعام نخوردی از زخم خار آزرده و خوار نبودی بلکه چون فرشته بودی حکایت
علی بن قادم که در ماهی یکبار بخوردی حجاج او را خشم کرد و در خانه حبس کرد و در آن خانه را بشکل
محکم ببست پس از پانزده روز در را بکشاد بر این اعتقاد که او مرده باشد آن را در غارت یافت که مسح
ای کاسوج به وضو نماز را چرا می کذاری او کفت ای میر من با وضو نشستم زانکه وضو کرده بودم در اینجا
چیزی نخوردم که نقض وضو را باعث و مقتضی شود و چنان خواب نکردم که ناقض وضو کردد
حجاج ازین متعجب شد و آن را بنواخت لاجرم ازان آنست که چنین بلکه انکه بسیار خوار بلکه او ست
در صورت اشتر از تنک لی بر پشت تست یعنی ای اشتر وجود آن ای تنک لی که روح است
یا عبادت خدا بار تست کر نیش در تو صد کلزار ز تست کر از باد آن کل در تو بسیار کلزار ز تست اما تو ازان
غافلی میل تو سوی مغیلانست و ریک که خار خوردن و بخار رفتن می خواهی تا چه کل چینی ز خار مرده
ریک تا چند کل ماش چینی ازین خار مرده ریکی یا کی کل آخرت چینی ازین خوردن حضرت مولانا
باز در خطاب یعنی جانها که از تعرض نفحات کلشن ربانی و اشتمام نسمات کلزار رحمانی غافل اند می
فرماید ای بکشته زین طلب از کو بکو ای کسی که بکشته ازین طلب بجله بجله چند کویی کین کلستان کو و کو
چند می کویی آن کلستان اخروی کجاست پیش ازین کین خار پا بیرون کنی پیش ازان که این خار
پای را بیرون نکرده ترا جولان میسر نیست زیرا چشم تاریکست جولان چون کنی لاجرم اول خار از پای
بیرون کن یعنی لقمه جسمانی کمتر خور تا جذبه نفحات بتو رسد و جولان و حرکت میسر کردد آدمی کوی

نکنجد در جهان کرادم را عالم کبری کفته اند در سر خاری می کرد و نهان در طعام اندک و طمع جزوی محجوب شود
لاجرم جان آگاه را اقبال و توجه بسوی خدا چنان می باید که از تن منخلع کردد چنانکه رسول الله علیه السلام
در زمان استغراق بی مکالمهٔ عایشه انس باین عالم نمی کرفت و مجال قرار نداشت تجلیات رب را
نیز بی کلیمی جان آگاه ظهور تاثیر نیست مصطفی آمد که سازد همدمی رسول الله آمد که دعوت امت کند
ازان جهت زود مردن نمی خواست در حالت استغراق و انسلاخ از عایشه کلام خواستی تا جانش
در تن قرار کیرد ولذا می کفت کلمینی یا حمیرا الکلمی یعنی رسول الله را علیه السلام کاهی استغراق غالب
آمدی و ممکن شدی که جانش از بدن منخلع کردد عایشه را فرمودی کلمینی یا حمیرا کلمینی سخن
کوی ای حمیرا سخن کوی ای حمیرا آتش اندر نه تو نعل چون بنعل بکریزد نام او بر نعل تو تیز
وافسون کنند و نعل را در آتش نهند که دل او بسوزد و باز کردد و لاجرم ای عایشه بمن سخن کوی
تا بدین عالم رجوع کنم تا از نعل تو شود این کوه لعل تا این کوه عالم یا کوه وجود از نعل شود و دعوت
اسلام و تعلیم امت حاصل کردد که حکم الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الا
سلام دینا کمال دین و رضای رب العالمین محقق شود خدمت مولانا در اینجا از حمیرا
روح را اراده کرده لاجرم عذر اطلاق لفظ حمیرا بر روح می خواهد که می کوید این حمیر الفظ تانیثست و
جان یعنی لفظ حمیرا بتصغیر حمرا است که صیغهٔ تانیث است آن را بر جان اطلاق کردیم زیرا جان
نام تانیثش نهند این تازیان یعنی لفظ روح مونث سماعیست در لغت عربان لیک از تانیث
لفظ روح ذات جان را غم نیست زیرا اعتبار بلفظ روح نیست روح را با مرد و زن اشتراک نیست
بلکه از تذکیر و تانیث منزه است چنانکه می فرماید از مونث وز مذکر برترست یعنی روح در ذات
خود از هر دو بلند است این نه آن جانست کز خشک و ترست این جان که کفتیم نه آن جانست که از
رطب و یابس پرورده باشد یعنی مراد روح انسانیست نه روح حیوانی چنانکه می فرماید این نه آن
جانست کافزاید ز نان یا کهی باشد چنین کاهی چنان که روح حیوانی بخوردن قوی
شود و قصد عصیان کند و بکرسنگی ضعیف شود و ترک طغیان کند اما روح انسانی نیست
خوش کننده است و خوش و عین خوشی این جان آگاه و متعرض تجلیات خوش کننده است و خوش
است و عین خوشی است بی خوشی نبود خوشی ای مرتضی اول کسی را خوشی حاصل کردن می
باید تا دیکران را خوشی دهد ای تهی و طالب دنیا حکایت پادشاهی را پسر محموم شد طبیبان
آن را از خربزه منع همی کردند اما دل او آرزوی خربزه همی کرد و می خورد و مرضش زیاده همی شد

جان را بک نیست هم

پادشاه

پادشاه درین حال حیران بماند آخر بپیش بزرکی از مشایخ زمان خود کسی فرستاد و دعا طلب کرد که پسرش
اسهال خربزه نخواهد و شفا از سر شود آن بزرگ کفت کسی که بر چیزی کسی را دعا کردن خواهد اول
خود آن چیز را ترک کردن می باید تا دعایش مستجاب شود لاجرم من عهد کردم که امسال خربزه نخورم
پس ازان دعا کرد و دعای او در حیز قبول واقع شد که دل شهزاده از خربزه سرد شد چون تو شیرین
از شکر باشی بود بی آنچه چون شیرینی از شکر کیری و عین شکر شوی هیچ آن بود کان شکر کا
هی ز تو غایب شود استفهام انکاریست جان از تن که عبادت را ملازمت کند چنانکه عین عبادت
شود عبادت از وی کی دور شود چون شکر کردی ز تاثیر وفا سوال و جوابست چکونه شکر شوی
از تاثیر وفا شوی بیت زهر محض است انکه باشد بی وفا هب لنا یا ربنا نعم الوفا پس شکر کی از
شکر باشد جدا زیرا هیچ چیزی از نفس خود جدا نشود اما عبادت را ملازمت کردن و طاعت را
بخود مزاج ساختن بی عشق نباشد پس کسی که عاشق خداست طالب خدمت اوست
عاشق از خود چون غذا یابد رحیق که شراب عشق بخورد عقل انجا کم شود ای رفیق و کم کردد
اما عشق را بتعریف دانستن دیکر است و عاشق شدن دیکر است و بواسطه تاثیر عشق
عین کشتن دیکر است تمامی و راستی خود در نوشتن دیکر است عقل جزوی عشق را
منکر بود یعنی عقل معاش عشق را منکر است کرچه بنماید که صاحب سر بود اگر چه خود را می نماید که
صاحب سرست زیرک و داناست اما نیست نیست عقل معاش داناست اما فانی نیست
تا فرشته لا نشد اهرمنیست فرشته که فانی نشد اهرمنست او بقول و فعل یار ما بود در
ظاهر چون بحکم حال آیی لا بود هیچ انه وقت حال اثر مستی پیدا نمی شود لا بود چون او نشد از
هست نیست یعنی چون از وجود خود فانی نشد لا شی است چونکه طوعا لا نشد کرها
بسیست چنانکه باختیار نمرد باضطرار خواهد شد چون تنبیه کرده شد برانکه روح را با جاذبهٔ عشقی
و نفخهٔ رب وظیفهٔ کلیمی و طریقهٔ ندیمی است اکنون صفت حسن ندای او می کند و روح آوا
یی و راحت زایی او و راجب حقائق که دارد بیان می فرماید جان کمالست و ندای او کمال
یعنی جان چون کمال یابد صوت و صدای او کمال باشد زانکه آواز خوب در حد ذات خود موثر
ست فکیف که آواز کامل باشد پس از آواز خوب متاثر نا شدن از نقصان عقل است
حکایت خواجه اسماعیل علیه کفت روزی وقت که با شافعی می رفتم بموضعی رسیدیم
که آنجا کسی باواز خوش چیزی می خواند شافعی کفت بدان جانب میل کنیم پس کفت ترا

ازین آواز خوش هیچ حظی حاصل می آید گفتم نه گفت پس ترا حس سلیم نیست حکایت داود
دینوری گفت وقتی در بادیه بودم بقبیله از قبایل عرب رسیدیم مردی از ایشان مرا مهمان برد جوانی
سیاه وش را دیدیم ببندهای گران بر پای نهاده و شتران مرده دیدم در صحرای خانه افتاده آن
آن جوان مرا گفت تو امشب مهمانی درین خانه و مهمان بر خواجه من گرامی باشد شفاعتی بکن در حق
من که شفاعت ترا رد نکند من میزبان را گفتم من طعام ترا نمی خورم تا این غلام را از بند بیرون نیاری
گفت این مرا درویش کرد و مال من تلف کرد گفتم چه کرد که مال تو تلف شد گفت آواز خوش دارد
بار گران بر پشت اشتران نهاده بود و با واز خوش ایشان را حدا گفت تا سه روزه راه بیک روز
برفتند چون بار از پشت ایشان گرفت همه بمردند لیکن او را بتو بخشیدم بند از پای او بر داشت
چون بامداد شد آرزوی سماع وی مرا بگرفت در خواستم تا آواز او مرا بشنواند غلام را بفرمود تا حدا
آغاز کرد بر اشتری که بر سر چاه آب می خورد آن اشتر حیران شد و مهار بگسست و من بپهلو بیفتادم
و بیفتادم تا غلام را اشارت کرد که خاموش باش تا من بحال باز آمدم حکایت یکی از ملوک عجم
وفات کرد و پسر طفل را بگذاشت خواستند تا از جهت وی بیعت کنند گفتند عقل وی چگونه شناسیم
اتفاق کردند بر آنکه قوالی بیارند تا چیزی بخواند چون آن طفل قول شنید بجنبید بر همه وی را خدمت
کردند و دست بیعت بهم پیوستند مصطفی گویان ارحنا یا بلال چون آیینه جان مصفای بلال
از پرتو جان مصطفی قبول نور کمال کرده بود ندای او موج افزای و راحت زای بود ولهذا مصطفی
علیه السلام ارحنا یا بلال میگفت یعنی راحت کن ما را ای بلال ای بلال افراز بانگ سلطنت
و بلند ساز آوازت زان دمی کاندر دمیدم در دلت یعنی نفس زن از آن نفحات که در جان تو بود
میدم ام و مر آن دم از نفحات الهیه رسیده است زان دمی کادم از آن مدهوش گشت بموجب علم آدم
الاسماء کلها از خدا رسید هوش اهل آسمان بیهوش گشت که ملایکه لا علم لنا الا ما علمتنا گفتند
مصطفی بیخویش شد زان خوب صوت یعنی از صوت الهی که از بلال بود شد نمازش از شب تعریس
فوت ابو قتاده رضی الله عنه روایت کند که در غزوه از غزوات با رسول الله علیه السلام تعریس کردیم
یعنی در آخر لیل از برای اندک استراحت فرود آمدیم و چنان بخواب رفتیم که ما را حرارت آفتاب
بیدار ساخت پس سوار شدیم و چون آفتاب بلند بر آمد فرود آمدیم و رسول الله علیه السلام از بلال
فرمود تا اذان گفت و نماز فوت شده را بجماعت قضا کردیم حکمت این فوت را بعضی گفتند آن بود که
حکم قضای نماز بفعل رسول الله علیه السلام مبین شود و سنت قضای نماز و مسایل چند درین باب

مطلب در تعریس و فوت نماز صبح

معلوم

در آنکه جایی که در وی نماز فوت شد بیاید رفت از آنجا رحلت باید

معلوم کرده مثلا یکی آنست که چون در جایی نماز فوت شود در آنجا قضا نکنند بلکه بجای دیگر
روند در آنجا قضا کنند و یکی آنست که تا آفتاب بلند نشود نماز صبح را قضا نکنند و یکی آنست که
در قضا نماز نیز اذان و اقامت لازمست و یکی آنست که قضای نماز را بجماعت کردن می باید
و بعضی گفتند بلال را اعتماد کرده بودند تا او بیدار سازد لاجرم ازین جهت که با وجود حی لا ینام اعتماد
بر بیدار ساختن بلال کرده شد خواب را بر همه چنان گماشتند که از آفتاب بر آمدن خبر نداشتند
و این از روی غیرت بود تا حبیب را التجا بغیر محبوب نباشد چنانکه یوسف علیه السلام چون تعبیر
رؤیای آن دو کس در زندان کرد و یکی را نجات او گمان می برد گفت مرا در پیش حاکم یاد کنی
پس از روی غیرت او را چند سال دیگر در زندان داشتند و درین باب عتاب مستطاب نیز در
رسید چنانکه در دفتر ششم خواهد آمد سبب غلبه خواب بر چشم رسول الله علیه السلام در شب تعریس
و فوت شدن نماز صبح در نزد بعضی این بود که گفته شد اما آنچه از کلام مولانا درین موضع مفهوم
می شود آنست که جذبه عشق احدیت و نفحه روضه هویت عروس جان رسول الله علیه السلام
چنان در ربوده بود و جان رسول الله نیز در شاهد جمال شاهد عشق چنان مستغرق شده
که پروای پرداختن بحال بدن نداشت و لهذا حضرت مولانا می فرماید سر آن خواب
مبارک بر نداشت که در جذبه ملک متعال و در استغراق مشاهده جمال بود تا نماز صبحدم آمد
بجا نشست نماز صبح بفضیح آمد که در آن وقت قضا کردند در شب تعریس پیش آن عروس چون
آن شب شب عروسی جان رسول الله با شاهد نفحه عشق بود جان نیز از نسمات آن
نفحات که بمنزله دستبوس شاهد است مست گشتند یعنی یافت جان پاک ایشان دستبوس
چون حضرت مولانا شاهد نفحه عشق را عروس گفت از بهر اعتذار آن می فرماید عشق
و جان هر دو نهانند و ستیر یعنی معشوق حقیقی که در کنف و حجاب کبریاست و عشق و جان که از وی
نهانند و مستور گر عروسش خواندم عیبی مگیر زیرا عروس نهان باشد هر کس دیدار او را نمی
بیند و اینچنین کلام از شورش عشق پیدا شود سخن عاشقان نزد عاقلان معذور است
حکایت خواجه بو علی ممشاد سعید گفت فراستکی جهت خود را طلب کرد در قبه سلیمان
علیه السلام آن جهت از وی امتناع نمود فراستک گفت امتناع می نمایی اگر من بخواهم قبه سلیمان
را بگردانم سلیمان علیه السلام او را بخواند و گفت چه چیز ترا برین داشت که چنین سخن کنی
گفت یا رسول الله عاشقان را بگیر بر سخنی که بر ایشان رود سلیمان علیه السلام گفت راست

فراستک
قصه بفرج

می گویی از ملولی یار خامُش کردمی از ملالت یار من خاموش بودمی گر تو مهلت بر ا
دی بکردمی اگر هم آن یار یعنی خدا مهلت بدادی بکردمی لیک می گوید بگو هین عیب نیست
گفتم بفرمان اوست بر تقاضای قضای عیب جست گفتم من بر تقاضای قضای او
نیست عیب باشد کو نبیند جز که عیب انکه بر عیب ببیند عین غیب است عیب کی بیند
روان پاک غیب آنکس که صاحب کمال باشد جهت کمال را نظر کند نه جهت عیب حکایت
شیخ با مریدان همی رفت شخصی را مصلوب دید پرسید که این کیست گفتند دزد بود آو
یختند شیخ پای آن مصلوب را بوسید و روی بزیر پایش مالید مردمان تعجب کردند چو
بخانقاه آمد یکی از مریدان گفت ای شیخ امروز کاری کردید که خلق تعجب کردند شیخ گفت
ما چه کردیم که محل تعجب باشد مرید گفت پای دزد را بوسه دادید و روی بمالید شیخ گفت ما پای
صاحب کمال را بوسیدیم زانکه کمال دزد آنست که مصلوب شود پس کسی که صنعت خود را بکمال
رساند بوسیدن پایش را شاید لاجرم شیخ بجهت کمال نظر کرده بود عیب شد نسبت بمخلوق
جهول عیب نسبت بما غیب است لی بنسبت با خداوند قبول زیرا خدا را در حکمت و مصلحت
باشد گر چه هم نسبت بخالق حکمتست برای مصلحتی آفرین است چون بما نسبت کنی کو آفت
و خدا را در خلق اجسام ضار نیز حکمتست حکایت روزی طالب علمی چند از مولانا
سؤال کردند که درین عالم موش باری بچه کار آید مولانا فرمود که هیچ چیزی در جهان بی
حکمتی نیست موش بیضهٔ مار را خوش می خورد و تلف می کند و اگر موش نبودی جهان
را مار پر کردی و یکی عیبی بود با صد حیات اگر در کسی یک عیب بود و بسیار هنر و ثبات
بر مثال چوب باشد در نبات که چوب مقبول است بطفیل نبات یعنی چون [illegible]
بسیار همچون نبات هست اگر در میان ایشان سخنی بر واقع شود معذور داشتن و مقبول
گرفتن می باید همچون چوب در میان نبات در ترازو هر دو را یکسان کنند یعنی چوب
و نبات را زانکه آن هر دو چو جسم و جان خوش شدند اتصال دارند بیکدیگر درین تنبیه است
که بحکم من تشبه بقوم فهو منهم چون مرید بنیکان تشبه نماید و قرین شود همچون ایشان مقبول
گردد مثال شرعیه چنین است که چون کسی دو بنده را بیک عقد بخرد پس از خریدن یکی را
صحیح و یکی را معیوب یابد یا هر دو را قبول کردن و یا هر دو را رد کردن می باید صحیح را قبول
کردن و معیوب را رد کردن جایز نیست پس بدان را می باید که در عقد نیکان باشند در

فروختن

فروختن خویشتن بخداوند تعالی که خدای کریم نیکان را رد نمی کند لاجرم بحکم شرع خود بدان نیز مقبول
خدا شوند پس بزرگان این نگفتند از گزاف و بیهوده جسم پاکان عین جان افتاد صاف مقبول
اینست یعنی جان پاکان چون نبات و تن ایشان چون چوب است بطفیل آن همچون نبات
عزیز و شریف گشته است گفتشان و نفسشان و نقششان یعنی ظاهر و باطن و جمله احوال ها
جمله جان مطلق آمد بی نشان که بطفیل جان همچون جان لطیف گشته و از خودی و کثافت رسته
اند جان دشمن دارشان جسمست صرف که جان کسی که دشمن دار پاکانست جسم محض است در
غلظت و کثافت چون زیاد آن نرد او سست حرف زیاد نو عیبست از نرد در میان این دو
فروع اند گست یعنی کسی که پاکان را دشمن است جان و تن او در غلظت و کدورت یکیست
در میان این دو فروع اند گست آن بخاک اندر شد و کل خاک گشت آن جان دشمن دار چون مرده
خاک و هلاک شد این نمک اندر شد و کل پاک گشت این تن پاکان اندر نمکدان افتاده همه پاک
گشت آن نمک کز وی محمد املح است ملاحت را از ان نمک الهی گرفته است زان حدیث با نمک او
افصح است از ان حدیث نمکین و ملیح آن رسول علیه السلام افصح است این نمک با قیمت از میراث او
این نمک علم با قیمت از میراث محمد که میراث انبیا علم است با تو اند آن وارثان او بجو با تو قرین
گشته اند وارثان محمد طلب کن یعنی بموجب العلماء ورثة الانبیاء وارثان رسول الله علما انست
حکایت دو کس نزاع کردند یکی گفت علم افضل است دیگری گفت مال افضل است و پیش
عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مردی فرستادند تا بپرسد که علم افضل است یا مال ابن عباس
گفت علم افضل است آن مرد گفت اگر از من دلیل پرسند چه جواب دهم گفت بگو که علم میراث
انبیاست و مال میراث فرعون و شداد و هامانست و علم ترا نگاه می دارد و تو مال را نگاه می
داری و حرامیان مر در را از بهر علمش نمی کشند و از بهر مالش می کشند و دزد علم را نمی برد مال را
می برد و مال بدادن کم می شود علم بدادن بیش گردد و علم را خدا بکسی دهد که آن را دوست
می دارد و مال را بدوست و دشمن می دهد بلکه بدشمن بیشتر می دهد و خداوند مال را سؤال
هست در آخرت که هر درم را از چه کسب کرده و خداوند علم را سؤال نیست بلکه بهر حدیث او را
درجه و مقامست در بهشت پیش تو بشسته ترا خود پیش کو وارث پیغامبر پیش تو حا
ضر است اما ترا پیش نیست یعنی از پیش غافلی پیش هست جان پیش اندیش کو پیش
هست جان پیش اندیشت نیست اما مقصود ما از پیش قرب و تقدم معنویست و از پس دوری

مطلب در بیان آنکه علم افضل

ومردودی ز پیش و پس صورتی لاجرم کر تو خود را بپیش و پس داری کمان اگر تو خود را بپیش و

پس صوری صفت جسم است چون تو آفی صوری را ببینی بسته جسمی و محرومی ز جان زیرا زیر و بالا

بپیش و پس وصف تن نست نه وصف جان بی جهتها ذات جان روشن است کر جان از جهات

منزه است برکش از نور پاک بشه نظر یعنی بنور الهی نظر کن تا نپنداری تو چون کوته نظر تا ظن

تو چون کوتاه نظران نباشد که همین در غم و شادی و بس تو که تو یی و موجودی در غم و شاد ئی

که از زمان و مصیبت غمناک می شوی و از نعمت و دولت شاد شوی اما چون بحکم موتوا قبل

ان تموتوا مرده و معدوم شوی ترا غم و شادی نباید ای عدم کو مر عدم را پیش و پس کی

معدوم ازین دو منزه است روز باران است می رو تا بشب باین باران از راه نمان زآنکه

این باران آلهیست چنانکه می فرماید بی ازین باران ازان باران رب یعنی باران آلهی مانع راه

رفتن نیست که راه را اهل سعی کند قصه سوال کردن عایشه از مصطفی علیه السلام که امروز

باران بارید چون تو سوی گورستان رفتی جامهای تو چون تر نیست مصطفی روزی بگورستان برفت

رسول الله علیه السلام یک روز بجنازه بر مدینه برفت که نام آن موضع بقیع است با جنازه مردی از

یاران برفت با جنازه شخصی از اصحاب بهر دفن او برفت خاک را در گور او آکند کرد خاک را

در قبر آن مرد پر کرد زیر خاک آن دانه اش را زنده کرد که دانه در زیر زمین زنده شود و نشو

نما یابد لاجرم آن تخم وجود انسانی را در زمین نشاندند تا در بهار حشر درخت وجود او در گلزار

نشر سر بر زند قطعه کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست چرا بدانه انسانت این گمان

باشد کدام دلو فرو شد که پر برون نامد ز چاه یوسف جان را چرا فغان باشد چون حضرت

مولانا احوال دفن و زنده شدن را بیان کرد بانبات این استدلال نماید و اسرار حشر را

اشارت فرماید که درین مرتبه حقیقه است این درختان نه چون خاکیان درختان و

نبات تا مچون مدفونند در خاک دستها بر کرده اند از خاکدان دستها را بر گرفته اند از زمین

سوی خلقان صد اشارت می کنند این درختان همه خلق را بسیار اشارت می کنند و آنکه

گوش هست عبارت می کنند کسی که گوش دار دان را بصراحت گویند چنانکه گفته اند بیت

تیز گوشان را زبان را بشنوند غافلان آوازها را نشنوند با زبان سبز و با دست دراز سوسنها

و سبزه زبان دراز کرده و چنار دست بر آورده و غنچه دهان گشاده از ضمیر خاک می گویند راز

تنبیه می کنند که شما نیز ای مردمان پس از مردن زنده می شوید و می گویند در اصل و تخم تکفن

ئی

نمی شود هر چه می کاری دان روید بیت درخت و سبزه برابر ز خاک و این گوید که خواجه هر چه بکاری ترا

همان روید بچو بطان سر فرو برده باب در زمستان بزیر زمین رفته بودند همچون بطان که باب فرو

می رود گشته طاوسان و بوده چون غراب در بهار طاوسان گشتند در زمستان غراب شکل

بودند در زمستان شان اگر محبوس کرد فاعل کرد خداست که در مصراع ثانی مذکور است

آن غرابان را خدا طاوس کرد که هر یکی در بهار بانواع برگ و از بار آراسته شد و نو زیدن باد جوا

کند در زمستان شان اگر چه داد مرگ در زمستان اگر چه ایشان را یعنی درختان را مرگ داد زنده

شان کرد از بهار و داد برگ ایشان را بحکم آیت سوره روم فانظر الی آثار رحمت الله کیف یحیی

الارض بعد موتها زنده کرد از بهار برگ داد و بهار از احوال حشر نشان دهد منکران گویند

خود هست این قدیم اما آن که منکر حشر باشند می گویند این عالم قدیمست این چرا بندیم بر رب

کریم یعنی بخدا نسبت می کنند و می گویند جمله پندارند که این خود ذاتیست و باقی در قدیم

این جمله عالم قائمست زایل نیست کوری ایشان درون دوستان بکوری منکران در دل

دوستان حق برویانید باغ و بوستان لفظ درون دوستان ظرف رویانیدنست یعنی حق

تعالی بر کوری منکران که قایل بقدم جهان و سبزه و درختان و بهار و حواسند در باطن دوستان گلزا

ری غیر این باغ و بوستان برویانید تا باشد که بویی از گلشن جان بمشام منکران رسد هر گلی کاندر

درون بویا بود بوی ده هر شود ان گل از اسرار گل گویا بود بزبان حال بوی ایشان رغم

انف منکران بوی گل در درون دوستان از بهر رغم منکران بجهت منکران گرد عالم می رود

برده در آن فاعل رود بوی است اگر چه آن بوی با طراف عالم می رود اما منکران همچون

جعل زان بوی گل منکران همچون کرم گوه گردان از بوی گل یا چو نازک مغز در بانگ دهل

اینها بت مرهونست خویشتن مشغول می سازند و غوغ بکار دنیا تا بوی را در نیابند

و صدا را نشنوند چشم می دزدند ازین لمعان و برقها یعنی نظر نمی کنند این لمعان آلهی و برقها

معنوی را چشم می دزدند و اینجا چشم نی یعنی آن منکران را چشم نیست چشم آن باشد که بیند مأمنی

مکان امن را چون حضرت مولانا سر دفن و احوال حشر را بیان کرد حکایت عودت نمود چون

ز گورستان پیمبر باز گشت از متابعت رجوع کرد سوی صدیقه شد و همراز گشت عایشه راضی الله

عنها مصاحب شد چشم صدیقه چو بر رویش فتاد یعنی جمال جمیل رسول الله را دید پیش آمد دست

بر وی می نهاد یعنی دست بر لباس و بعضی اعضای او نهاد چنانکه می فرماید بر عمامه و روی او

ومعنی او

وهمچنان برگریبان و بر و بازو ولی او بر جیب و صدر و عضد او چون رسول الله علیه السلام عایشه را
دید که چنین می کند گفت بیغمبر چه می جویی گفت باستعجال گفت باران آمد امروز از سحاب
یعنی وقتی که شما در گورستان بودید جامهایت می بجویم در طلب تا ببینم که باران تر کرده است
تر نمی بینم ز باران ای عجب شما خود بیرون بودید گفت چه بر سر فکندی از ازار پیغامبر علیه السلام
عایشه را گفت بر سر چه افکندی در وقت باریدن باران از جنس جامه و پوشش گفت کردم آن
ردای تو خمار عایشه گفت جامه بیرون تو کردم سر پوش گفت بهر آن غود ای پاک جیب
فاعل غود خدا است که در مصراع ثانی مذکور است چشم پاکت را خدا باران غیب نقطه باران غیب
مفعول غود است غیث آن باران از این ابر شما یعنی ابر ظاهر است ابری دیگر و دیگر سما یعنی جزای
ابر ظاهر و آسمان دان ابر و آسمان دیگر بیت تفسیر بیت حکیم رضی الله عنه یعنی حکیم سنایی آسما
نهاست در ولایت جان بیت حکیم این دو بیت است کارفرمای آسمان جهان که آسمانهای جانرا
فرمان کننده آسمان جهانست در ره روح پست و بالاهاست شیب و فراز است کوههای بلند
و دریاهاست کوههای عالی و دریاهای فراوان هست بدانکه مشایخ عظام علیهم رضوان الله العلام
در کشف بعضی وقایع غیبی آورده اند که چون آینه دل بتدریج از تعرف مصقله لا اله الا الله صقالت
پذیرد و زنگار طبیعت و ظلمت صفات بشریت ازو محو شود که ان لکل شیء صقالة وصقالة القلب
ذکر الله پذیرای انوار غیبی گردد و سالک بحسب صقالت و ظهور انوار مشاهد انوار شود پس اولا از
مشاهده اراضی و جبال که صور اجزای پر ایشت ترقی کند مشاهده دریا و باران و ابرهای سپید
شعاع آلود و هواهای صافی بعد از آن چون مشاهده انوار گردد در بدایت حال آن انوار بیشتر
بر مثال بروق و لوامع و لوایح پدید آید بعد از آن هر چند صقالت و صفای روحانیت زیادت
گردد انوار بیشتر و قوی تر مشاهده افتد چون مشعل و آتشهای افروخته تا بجایی که مرتقی
شود بدرجه مشاهده اجرام علویه چون کواکب و اقمار و شموس و منشا بعضی انوار سابقه نور ذکر
و نور وضو و نور تلاوه و سایر عبادات است که بقدر صفای دل مشهود شود اما آنچه در صور علویات
بیند چون کواکب و اقمار و شموس از انوار روحانیت بود که بر آسمان دل بقدر صقالت آن
آن ظاهر شود چون آینه دل بقدر کوکبی صافی شود نور روح بقدر کوکبی پدید آید و اگر صفای او زیا ده
شود نور روح بقدر ماه و چون آینه دل در صفا کمال گیرد و پذیرای نور روح شود بر مثال خورشید
مشاهده افتد و چندانکه صفا زیاده گردد نور خورشید زیادت تر باشد تا وقت بود که هزار بار از

زینچنین باران ز ابر دیگرست
رحمت حق و درخور وقت نه

خورشید صورتی درخشان تر غاید و دیر از ناظر در رباید بیت چشمت ضعیف می شود از
قرص آفتاب صد چو آفتاب خجل از لقای او و گاه بود که از پرتو آفتاب روح نفس صفا یابد و ما
نند آسمانی عظیم در نظر آید چنانکه آسمان برابر ماند کوکبی یا ماهی بدید آید لاجرم حضرت مولانا
در تفسیر بیت حکیم بدین معانی اشارت فرمودند غیب را ابری و آبی دیگرست جز ابر و آب
ظاهر آسمان و آفتابی دیگرست اما ناید آن الا که بر خاصان پدید پیدا نمی اید آن چیز الا بر خاصان
پیدا آید باقیان فی لبس من خلق جدید درین مصراع تلمیح است بدان آیت کریمه که در سوره
قاف است افعیینا بالخلق الاول بل هم فی لبس من خلق جدید یعنی مانده شدیم ما با فریدن نخستین
تا اعاده را قدرت ما غاند است بلکه ایشان که با آخرت اعتقاد ندارند ایشان اند در شک اند از آفر
ینش اول و درین تلمیح تلویح است بدان معنی که آسمان و آفتاب و ابر و آب و غیر آن که در عالم
غیب اند بی هیچ شبهه و ریب حقایق ثابته اند و آنچه از اجرام علویه و هیاکل سفلیه در خارج مشاهده
افتد ظلال آن حقایق و بجای آنکه ظلال را بقا نیست هر زمانی نوعی شود اما بتجدد امثال مستمری
غاید جمیع عالم نیز در نظر محقق همچنین است اما غیر عارف ازین خلق جدید آگاه نیست لاجرم
آن خدا که آفریدن این عالم را قادرست آفریدن عوالم غیب را نیز قادرست بلکه این اصل و آن
فرع است و بدانکه نور همه علویات که در غیب مشاهده می افتد مستفاد از روح است
و نور روح مستفاض از حضرت ملک فیاض بین حقیقت باقی و مدبر و متصرف در غیب و
شهادت نور حضرت احدیت است دیگر همچنانکه در عالم شهادت باران و باد و آفتاب
بهاری تازه کننده حیات و پرورش دهنده نباتاتست و باران و باد و آفتاب خزانی برنده
طراوت و زایل کننده نضارتست در غیب نیز این انواع هست پس حضرت مولانا این
معانی را بیان می کند و می گوید هست باران از پی پروردگی یعنی یک قسم باران هست که
از برای پروردنست هست باران از پی پژمردگی باران دیگر هست که از برای پژمرده
گیست نفع باران بهاران بوالعجب لفظ نفع مبتدا و بوالعجب خبرست باغ را باران پاییزی
چو تب باغ و بوستان را باران خریف و دی همچون تب است که زرد کند چنانکه می فرماید
آن بهاری ناز پرورش کند باران بهاری باغ را بناز و نعیم پرورد وین خزانی ناخوش و
زردش کند این باران پاییزی باغ را ناخوش و زرد سازد همچنین سرما و باد و آفتاب هم
هست بر تفاوت دان و سر رشته بیاب یا بحرف با و یاست که مراد است از یافتن یا بافتن

باد ثابت که امرست از تافتن بهر تقدیر مراد در ابتداء سخن کردن و عمل شدنست
همچنین در غیب انواع است این همچون تفاوت باران و باد و آفتاب ظاهر در غیب انواع هست
در زیان و سود و در ربح و غبن بعضی نافع و بعضی مضر این دم ابدال باشد زان بهار
تن‌شان ابدال حق ازان بهار روحانیست یعنی تاثیر انفاس ابدال که بمنزله باران و باد
آفتاب بهاری اند در دل و جان روید ازو ای سبزه زار اثار انهار ازو ای معنی باشد در
قابل که بمنزله درخت سبزست نه در افسرده غافل که بمثابه درخت خشک است چنانکه باران
بهاری با درخت تر اثر کند انفاس ابدال حق در کسی اثر کند که قابل فیض گشته مثل باران
بهاری با درخت مرهونست ای ابدا انتها بعضشان در یک نمط یعنی چنانکه باران بهاری
با درخت سبز و تر اثر کند نه با درخت خشک انفاس ابدال حق با کسی تاثیر کند که قابل فیض
باشد که ان را تازگی بخشد اما گر درخت خشک باشد در مکان اگر نا قابل باشد از سالکان ن
عیب آن از باد جان افزا مدان عیب ان درخت یعنی قصور استعداد از مرشد مدان بلکه از
ناقابلی خویش است باد کار خویش کرد و بر وزید که تربیت مربی یکسان است اما
استعداد مختلف انکه جانی داشت بر جانش گزید پس اگر جان قابل داری و سبزی جان
می خواهی الستفاده از انفاس اهل الله کن که بمنزله باد و باران و آفتاب بهارست و از
کلمات گرم و سرد و نرم و درشت که در باب ارشاد گویند مپرهیز که رسول الله علیه السلام
می فرماید اغتنموا برد الربیع فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم واجتنبوا برد الخریف
فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم غنیمت دارید سرمای بهار را بدرستی که او عمل کند بتنهای ط
شما همچنانکه عمل کند بدرختهای شما و پرهیز کنید از سرمای پاییز بدرستی که او عمل کند بتنهای
شما همچنانکه عمل کند بدرختهای شما در معنی این حدیث که اغتنموا برد الربیع الی آخره گفت
پیغامبر ز سرمای بهار و از برودت او تن مپوشانید یاران زینهار جامه بسیار مپوشید
ازو مترسید که سردی بهار غنیمت است و سودمند زانکه با جان شما ان می کند ظاهر او
و تازگی بخشد کان بهاران با درختان می کند که ان سرما در وقت بهار با درختان
کند که با برگ و بار مزین سازد لیک بگریزید از سرد خزان احتراز کنید ازان کان کند کو
کرد با باغ و رزان که بی برگ و بار کند راویان این را بظاهر برده اند یعنی ناقلان اهل
ظاهر این حدیث را بظاهر برده و روایت کرده اند هم بران صورت قناعت کرده اند

هم بران صورت قناعت کرده اند اما بموجب حدیث نبوی اوتیت جوامع الکلم این حدیث را
معانی دیگر هست بی خبر بودند ازجان ان گروه آن جماعت که اهل ظاهر اند کوه را دیده
ندیده کان بکوه کوه را دیده اند اما در کوه کان و معدن را ندیده ان خزان نزد خدا نفس و
هواست یعنی نفسی که از نفس و هوا خیزد باد سرد خزانیست عقل و جان عین بهارست و
بقاست یعنی دمی که از عقل و جان روح افزا آید سرمای بهار روحانیست مر ترا عقلیست
جزوی در نهان ترا عقل جزوی هست کامل العقلی بجو اندر جهان تا عقل جزوی تو کامل
شود چنانکه می فرماید جزو تو از کل او کلی شود و کمال یابد عقل کل بر نفس چون غلی شود
عقل کل بر نفس همچون بند آهنین است که ان را بفساد نمی گذارد جزو تو از کل او گردد پذیر
و پیدا شود انچنانکه مستی عقل از نبید چنانکه مستی از نبید و باده پیدا شود پس بتاویل این
بود کان نفس پاک مراد ازین حدیث بتاویل اهل تحقیق آنست که انفاس پاک چون بهار
و حیات برگ و تاک بر زبان ترکی و کلک از حدیث اولیا نرم و درشت کان شان بمقتضای
حکمت گویند تن مپوشان زانکه دین را پشت است زیرا دین ترا ظهیر و معین است حکایت
بعضی مریدان مولانا را گفتند یا حضرت ما که نیم گناه کاریم نمی توانیم بخدمت مولانا آمدن فرمود که شمارا
لازمست آمدن که عاصیان و محتاجید لاجرم این سخن اگرچه سرد است اما پندست گرم گوید سرد
گوید خوش بگیر هرچه گویند قبول کن تا ز گرم و سرد بجهی و ز سعیر تا از گرم نار جحیم و سرد عذاب الیم
خلاص یابی در بعضی نسخ و ز زمهریر یعنی از مرض بطن و درد شکم و از درد دوام خلاص یابی گرم و
سرد شی نوبهار زندگیست گرم و سرد حدیث اولیا بهار حیات و تازگیست مایه صدق و یقین
و بندگیست سرمایه درستی و عبودیت خالصه است زانکه ازو بستان جانها زنده است
زیرا از حدیث اولیا بوستان جانها تازه اند زین جواهر بحر دل آکنده است از این جواهر دریای
دل پرست بر دل عاقل هزاران غم بود وانم پیدا شود کز باغ دل خلالی کم شود حکایت حاتم خلاله ۲ خسی
را غازی با جماعت فوت شد بعضی یاران او تعزیتش کردند و خود می گریست و می گفت اگر
مرا پسری مردی نیمه قوم بلخ عزا کردندی اکنون مصیبت بزرگ شد که نماز را بجماعت فوت
کردم همین بعضی یاران عزا کردند پرسیدن صدیقه از مصطفی صلی الله علیه وسلم که سر باران امروز چه بود
در بعضی نسخ این بیت واقع است پس سوالش کرد صدیقه بصدق از رسول الله پرسید عایشه
بصدق و اخلاص با خشوع و با ادب از جوش عشق بیت تا ان رسول را بیان کند گفت صدیقه ای

ای زبون وجود، در بعضی نسخ کای خلاصهٔ هستی و زبون وجود، حکمت باران امروزین چه بود و هم
ان باران چه بود این زباراتهای رحمت بود یا یعنی محض رحمت بود یا بهر تهدید و عدل کبریا از
حضرت خدا این ازان لطف بهاریات بود، مجرد لطف تازه کننده بود یا از پای تیزی براقات بود،
یا باران قهر الهی بود گفت این از بهر تسکین غم است، رسول الله علیه السلام گفت از برای تسکین غبار
غم است کز مصیبت بر نژاد آدم است که غم از مصیبت بر طبیعت آدمیست، گر بران آتش بماندی
آدمی، از مصیبت انتباه و هشیاری که پیدا شود اگر آن باقی بودی بس خرابی در فتادی، و بیکی
بکلی خرابی و نقصان در فتادی بجهان این جهان ویران شدی اندر زمان که دنیا خراب گشتی فی الحال
که هیچ کس بسامان دنیا مشغول نشدی حرصها برون شدی از مردمان اندرون کس حرص بماندی لا
جرم خدا باران نهانی می رساند تا آتش مصیبت نزد کان را بنشاند و غفلت برایشان می آید
تا انتظام عالم باقی باشد و انتظام معاش و طاعت میسر شود و استن این عالم ای جان غفلتست،
ستون و عماد این دنیا غفلتست، هوشیاری این جهان را آفتست بموجب لولا الحمقى لخربت
الدنیا هوشیاری سبب خرابی دنیاست هوشیاری زان جهانست و چون لفظ چون مرهونست
غالب آید پست گردد این جهان و خراب شود، هوشیاری آفتاب و حرص یخ هوشیاری آفتابست
و حرص یخ آن این را می گدازد هوشیاری آب و این عالم وسخ هوشیاری ابست و این جهان
چرکست پس آن این را می برد زان جهان اندکی ترشحی می رسد، از جهان غیب گاهی مصیبت
و محنت گاهی بحکم عنایت اندکی اثری رسد تا نغرد در جهان حرص و حسد، تا غره تر نشود و حمله
نکند غیر حرص و حسد و نیکوها نگردد گر ترشح بیشتر گردد ز غیب، و فیض الهی غالب شود چنانکه در انبیا
و اولیا چنین است نه هنر ماند درین عالم نه عیب هم محو و فانی شود پس غفلت نیز می باید اما
چندان که غالب نباشد این ندارد حد سوی آغاز رو ای معارف الهیه و حقایق خفیه را حد و غایت
نیست پس بجانب اول برو یعنی سوی قصهٔ مرد مطرب باز رو باول قصه رجوع کن بیان پیر
چنگی و بیان تخلص آن مطربی کز وی جهان شد پر طرب، یعنی مطرب که از وی جهان پر طرب و شادی
شد رسته زاوازش خیالات عجب، از آوازان مطرب خیالات عجب و آثار عشق رسته بود از نوا پیش
مرغ دل پران شدی، از نوای آن مطرب خیالات عجب کردی وز صدایش هوش جان حیران شدی
واز صدای آن مطرب عقل جان مدهوش گشتی چون برآمد روزگار و پیر شد چون زمان بگذشت
وان مطرب پیر بشد، باز جانش از عجز پشه گیر شد باز جانش شکار را قادر نماند چون پشه پشت او

مطلب در بلاغت مولانا که اول خوشی مطرب و خوشی آوازش را بیان کرده بود در آخر ...

خم

خم گشت همچون پشت خم لفظ اول بمعنی خام و لفظ ثانی بمعنی آنست ابروان بر چشم همچون پالدم ابروان
او بر چشمش نشسته و افتاده بود همچون پالدم گشت او از لطف جان افزاش فاکی گشت زشت زشت
است، زشت و نزد کس نیرزیدی بلاش لفظ لاش و لاشه بیک معنیست آن نوای رشک زهره
آمده، آن صدا که از رشک زهره آمده بود، همچو آواز خر پیری منفرد همچون آواز خر پیر ناخوش شده بود خود
مولانا درین مرتبه از قصهٔ مذکوره اشارت کند، خود کدامین خوش که آن ناخوش نشد درین عالم که
محل تغیر است هر خوش ناخوش شود یا کدامین سقف کان منقوش نشد، کدامین سقف خراب
نگشت و بر زمین نیفتاد لاجرم آواز آن چنگی نیز بمرور زمان ناخوش و خراب شد زانکه هر آواز
خراب می شود غیر آواز عزیزان در صدور، یعنی آواز عزیزان متغیر نشود که انفاس ایشان نفخهٔ خداست
که بود از عکس دمشان نفخ صور که عکس دم ایشان نفخ صور اسرافیل است، اندرونی کاندرونها
مست ازوست اندرون عزیزان یک اندرونست که اندرونها از وست است یعنی کین
هستها مان هست ازوست، یک نیست است که هستی از وست است که ربانی نکو و هم آواز او
وهم نکو هم آواز را جاذبست، لذت الهام و وحی و راز او آن شیرینی الهام و وحی و راز اوست
چون حضرت مولانا بعضی از حقیقه و معرفت گفت باز بقصه رجوع می کند و می گوید چونکه مطرب پیرتر
گشت و ضعیف، چونکه مدتی بر آمد آن مطرب قوی ضعیف گشت و بغایت نحیف شد کسب را
هر کز قدرتش نماند شد زبی کسبی رهین یک رغیف، یعنی یک گرده را نتوانست لاجرم روی نیاز
و خطاب سوی خدا کرد و گفت عمر و مهلتم دادی بسی مرا بسیار عمر و مهلت دادی لطفها کردی خدایا
با خسی کس عاصی همچون یک خس حقیر بودم، معصیت ورزیده ام هفتاد سال و سال ها گناه کردم چندین
مدت باز نگرفتی ز من روزی نوال یک روز عطا و روزی را از من دریغ نداشتی لاجرم خدا جهان
کریم و رزاقست که از عاصیان و کافران نیز رزق را دریغ ندارد حکایت مجوسی از ابراهیم علیه السلام
طعام و مهمانی خواست ابراهیم گفت ترا مهمان می دارم بشرطی که مسلمان شوی قبول نکرد و برفت
ایزد تعالی وحی فرستاد که یا ابراهیم پنجاه سال است چه بودی ابراهیم علیه السلام بر اثر وی برفت
وان را عذر کرد مجوسی از وی پرسید که سبب عذر خواستن چیست ابراهیم علیه السلام حال باز گفت
مجوسی را تنبه افتاد و گفت خدائی که از بهر دشمن با دوست عتاب کند دین و فرمان او را قبول
کردن می باید پس اسلام آورد نیست کسب امروز مهمان توام نیست کسب از مردمان اکنون مهمان
توی شوم چنگ بهر تو زنم کان توام، که از آن توم چنگ را برداشت شد الله جو چو بیخ خدا گفت،

مطلب در رزاقی خدا جل و علا

سوی گورستان یثرب آه گو سوی حق با بو هرینه رفت آه گویان بیت شکر کز یا فتیم در حرم یار خویش
شکر کز بخت دیار پرده بزخسار خویش ما و آفات کنون در حرم یار خود ما و تن تنها از بن برخ دلدار خویش
کالهٔ بسیار خیب کز همه واماند بود چون عمر دار لخت یافت یافت حزیدار خویش گفت خواهم از حق
ابریشم بها گفت از خدا کما ای کنم بهای ابریشم راز بهر چنک کو بنیکو بی بزبرد قلبها یعنی من اگرچه
قلب و ناسره گشته ام و آوازم ناخوش و لیکن منقش است اما حضرت خدا بنیکو بی خود بدرا
قبول کند لاجرم چنک زد بسیار و گریان سر نهاد در گورستان بسیار چنک بزد و گریان سر نهاد چنک
بالین کرد و بر گوری فتاد چنگ را بالین کرد و بر قبری فتاد و بخفت خواب بردش مرغ جانش
از حبس رست یعنی مرغ جان چنگی از حبس و چنگ تن آزاد گشت و خلاص شد چنگ و چنگی را رها کرد و
بجست یعنی ان مرغ جان گشت آزاد از تن و رنج جهان چون بخواب رفت از قید تن و رنج جهان
ازاد گشت در جهان ساده و صحرای جان این مصراع ظرف لغو گشت است جان او آنجا بر ایمان چرا
جان چنگی دران جهان ساده شد گویان بود سراییدن مناسب حال چنگیست کاندرینجا گر بما
ترندی مراد معنی این مصراع مبتر که بود راه اگر توبه کردی یعنی یعنی ای کاش از این عالم رجوع ببدن نبودی
و مراد ازین عالم گذاشتن خوش بری جانم درین باغ و بهار و گل بی خار مست این صحرا و
غیبی لاله زار یعنی جانم مست این صحرا و لاله زار غیبی بودی خدمت مولانا اگرچه از زبان چنگی احوال
عالم رؤیا را بیان می کند اما مقصود او بیان احوال عالم مشاهده و مکاشفه است بی پر و بی پا سفر
می کردمی دران جهان ساده بی لب و دندان شکری خوردمی و خطاء روحانی و معنوی کر
فتمی ذکر و فکری فارغ از رنج دماغ یعنی ذکر و فکر من دران جهان ساده فارغست از رنج دماغ
یا ذکر و فکر کردمی بی احتیاج بدماغ و رنجش کردمی با ساکنان چرخ لاغ با ملائکه لطیفه گفتمی و مصاحبت
کردمی پس عالم رؤیا و عالم مکاشفه چنین است که سفر بی پا و پرست و خوردن بی دهان
و دندان و گفتن بی رنج دماغ و زبان و صحبت با فرشتگان چشم بسته عالمی می دیدمی چشم بسته
تماشای عالم کردمی ورد و ریحان بی کفی می چیدمی گل و ریحان را بی دست می چیدمی مرغ
آبی غرق دریای عسل مرغ آبی جان بجای آب غرق دریای عسل شد عین ایوبی شراب و
مغتسل بحکم آیت مسوق حاد ارکض برجلک هذا مغتسل بارد و شراب ارباب مکاشفه
و اصحاب مشاهده غسل از آن می کنند و از شراب می خورند که ظاهر و باطن ایشان از امراض پاک
شود بچون ایوب علیه السلام چنانکه می فرماید که بدو ایوب از پا تا بفرق کبران چشمهٔ ایوب

ای ناضرب بها فنبعت عین فنغتسل هذا

فاشربوا منه فبرأ باطنه فظاهره

علیه السلام

علیه السلام از پا تا بفرق پاک شد از رنجها چون نور شرق پاک شد از مرضها و منور گشت بچون نور
آفتاب بدانکه مراد در حکمت دیدن رؤیا و در شارکت مکاشفه با وشکی بود آخر از روحانیت مولانا
فتح میسر شد که فرمودند دقیقه سبب خواب دیدن اینست که چون بخواب رود از تدبیر بدن و از
مشاغل دنیا منقطع شود و توجه بعالم الهی کند لاجرم از ان طرف مشاهده احوال کند پس چون کسی که
در بیداری از تدبیر تن و از کار دنیا بری شود ان را در حالت بیداری مشاهده کند و مکاشفه پیدا
کردد و بدانکه چنانکه رحم مادر تنگ است نسبت باین جهان این جهان تنگتر است نسبت بعوالم
غیب و چنانکه بچه در شکم همین خوش است اما در جهان گوناگون نعمت عوالم غیب از حد
بیرون است و شرح آن مقدور نیست پس ازین خدمت مولانا این معانی را انشا می کند بیت
مثنوی در حجم گر بودی چو چرخ کتاب مثنوی در جثه و مقدار اگر همچون چرخ پهن بودی در نگنجیدی درو
زین نیم برخ معنی این مصراع بزرگی صفحه اخر بودن یا رم یار آن کان زمین و آسمان بس فراخ
بدین بهی گرد از تنگی دلم را شاخ شاخ یار دیار ساخت وین جهانی کاندرین خوابم نمود این
یک جهان کاندرین خواب مرا نمود از گشایش پر و بالم را گشود و مرا تیز و طیر میسر شد این جهان و
راهش ار پیدا بدی و ظاهر گشتی کم کسی یک لحظه اینجا بدی یعنی در دنیا بودی چون خدمت مولانا
از زبان پیر چنگی احوال انکس را بیان کرد که عمر خود ضایع کرده باشد آخر بیارغ انتباه یابد و
بسوی عالم مکاشفه توجه کند و اندکی ذوق بگیرد و کمال را طالب شود باز آن را بیان کند که از طرف
خدا ان را چگونه جواب آید امر می آمد که بی طامع مشو جان چنگی را فرمان آمد که نومید مشو چون
ز آیات خار بیرون شد برو چون از پای تو ای جان چنگی خار تن و مشاغل دنیا و حب ما سوی برون
شد برو مول مولی می زد آنجا جان او انتظار و توقف می کرد در خواب جان چنگی در فضای
رحمت و احسان او در صحرای رحمت و احسان خدا در خواب کنتن هاتف مر عمر را رضی الله عنه
که چندین زر از بیت المال بآن مرد ده که در گورستان خفته است آن زمان حق بر عمر خوابی بحالت
و حواله کرد تا که خویش از خواب نتوانست داشت بی اختیار شد در عجب افتاد کین معهود نیست
عمر تعجب کرد که مرا خواب درین وقت عادت نبود این ز غیب افتاد بی مقصود نیست درین حکمت
الهیه است سر نهاد و خواب بردش خواب دید خواب دوم یعنی بخوابست که امدش از خدا ان جانش
شنید جان عمر آن ندای الهی را شنید آن ندایی کاصل هر بانگ و نواست آن ندای الهی که اصل آوازه
است خود ندا آنست و این باقی صداست صدا بزرگی یا نقوه یعنی حضرت خدا که متکلم است بصفت کلام

ن

در مناسبت و فرق رؤیا و مکاشفه

باین صفت تجلی کرد در ان که تعلق ظاهر گشت در ایشان ترک و کرد و پارسی گو و حبش بیغ
جمیع طوایف ندای الست بربکم را فهم کرده آن ندای گوش و لب بی والسطه حواس ظاهر خود چه جلی
ترک و تاجیکست و زنگ چه محل ترک و صحرانشین و لساحست فهم کرده است آن ندا را چوب و
سنگ بیغ بلکه آن ندا را جمادات نیز فهم کرده است هردمی از فوی همی آید الست مردم از خدا انرا
می الست بربکم می آید یعنی اشیا را بوجود دعوت کند جوهر و اعراض می گردند هست که بلی گوینید
و بوجود آیند که می آید بلی زایشان ولی اگر از جمادات بلی گفتن و بزبان جواب دادن نمی آید
اما آمدنشان از عدم باشد بلی آمدن ایشان از کتم عدم بصحرای وجود بلی گفتن است زانچه گفتیم
من زفهم سنگ و چوب از لاجه گفتیم از ادراک کردن جمادات در بیانش قصه هش دار خوب در
بیان فهم سنگ و چوب یک قصه را گوش دار خوب در بعض نسخ آنچه گفتیم زادراک چوب و سنگ و از خبر
دادن جمادات در بیانش قصه بشنو در نگ کران قصه نالیدن ستون گشت نالیدن ستون حنانه
چون برای پیغامبر علیه السلام منبر ساختند که جماعت انبوه شد گفتند ما روی مبارک ترا بهنگام وعظ
نمی بینیم و شنیدن رسول و جواب آن ناله او سوال و جواب مصطفی علیه السلام با ستون صریح در ابتدای هجرت
اهل اسلام اندک بودند رسول الله علیه السلام بر ستونی تکیه کرده احکام الهیه گفتی و وعظ و نصیحت کردی
و خطبه خواندی چون بموجب لیظهره علی الدین ویدخلون فی دین الله افواجا اهل ایمان بسیار شدند
اهل مجلس از مشاهده جمال رسول الله علیه السلام محروم و از استماع صوت روح افزای او بی بهره
گشتند پس منبر ساختند و روز اول که رسول الله علیه السلام بر منبر نشست از ستون آواز حنین
آمد چنانکه می فرماید استن حنانه از هجر رسول و از فراق او ناله می زد بجو ارباب عقول چون
خداوند عقلها در میان مجلس وعظ آنچنان ناله کرد کز وی آگه گشت هم پیر و جوان همه کس واقف شدند
در تحیر مانده اصحاب رسول در تحیر ماندند اصحاب رضی الله تعالی عنهم که چه می نالد ستون با عرض و
طول کرامر عجیب و خارق عادتست گفت پیغامبر چه خواهی ای ستون گفت جانم از
فراقت گشت خون از فراق تو دل و جانم خون شد یا رسول الله از ان نالش می کنم مسندت من بودم
از من تاختی تکیه گاه تو من بودم از من بگریختی و دور رفتی بر سر منبر تو مسند ساختی چون رسول
الله چنین حنانه را دانست گفت خواهی که ترا نخلی کنند پیغامبر گفت اگر می خواهی از خدا بخواهم که ترا
نخلی کنند در دنیا شرقی و غربی ز تو میوه چینند اهل شرق و غرب میوه تو خورند در بعض نسخ این
بیت واقع است که چه خواهی سازمت پر بار نخل درخت خرما تا برد غرق و غربی از تو نخل

حاصل و میوه یا درین عالم ترا سروی کنند یا در آخرت و جنت ترا سروی سازند تا تر و تازه بمانی
تا ابد بی خزان باشی گفت ان خواهم که دایم شد بقاش یعنی نخل این جهان شدن نمی خواهم سرو آن
جهان گشتن می خواهم بشنو ای غافل کم از چوبی مباش تو نیز طالب دنیای فانی مشو طالب
آخرت باقی شو آن ستون را دفن کرد اندر زمین رسول الله علیه السلام آن ستون را در مسجد خود دفن
کرد اندر زمین تا چو مردم حشر گردد یوم دین روز قیامت لاجرم چون هدایت خدا و دعوت حق ولی
یار شد آن ستون از دنیا بیزار شد و طالب آخرت گشت تا بدانی هرکرا یزدان بخواند و هدایت
کرد از همه کار جهان بی کار ماند از معاملات دنیا معطل شد و طالب یار و دیدار گشت که عاشق را
جز از عشق یار فراغت کردن می باید هرکرا باشد ز یزدان کار و بار یافت بار آنجا و بیرون شد ز کار
از عمل و حمل و ساز کاری یافت بار آنجا و بیرون شد زکار از عمل دنیا پس سخن گفتن ستون بی جان امر خارق عادتست این را
آنان تصدیق کنند که اسرار الهیه را و قدرت خدا دانند و ایمان کامل دارند نه اهل تقلید و نفاق چنانکه می
فرماید آنکه او را نبود از اسرار داد و عطای خدا کی کند تصدیق او ناله جماد زیرا خلاف عادتست
چون اهل تقلید را ازین سخن خبر گویی گوید آری بی ز دل بهر وفاق تصدیق صوری کند از بهر
موافقت تا نگویندش که هست اهل نفاق از طعن احتراز کند که نیندی و امتحان امر گفتن یعنی
گفتن ستون را و امتحان اسرار داند اگر ایشان نبودندی در جهان رد گشته بودی این سخن
گفتن جماد و ناله ستون مردود شدی نه اگر فاعل مطلق و قادر محققست بحکم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون
این اجسام عظام و اجرام جسام را افریده است و زبان که گوشت
پاره است در و نطق نهاده لاجرم ان خدای تواند که در چوب و سنگ نطق آفریند پس هرکه در عجایب
ملک و غرایب ملکوتش تامل کند این قدر قدرت و صنعت را از و دور نمی بیند صد هزاران ز اهل
تقلید و نشان خدمت مولانا ذم تقلید و استدلال و قدح فلاسفه و اهل ضلال کند که می گوید بسیار
کس از اهل تقلید و اهل نشان انگندشان نیم وهمی در گمان ایشان را وهم جزوی در ظن افگند
که بظن تقلید و استدلالشان مرهونست قایمست و جمله پر و بالشان یعنی بحکم الست سوره و النجم
ان یتبعون الا الظن تقلید و استدلال ایشان و پر و بال ایشان بظن قایمست شبهه انگیزد آن
شیطان دون و سوسه افگند در ایشان در فتند این جمله کوران سرنگون کوران بیچون کوران
سرنگون افتند اما آنان که اهل تحقیق و ارباب شاهد و اصحاب مکاشفه اند ایشان متشکیک
متغیر نشوند چنانکه بعینا پیش خود در امعانه بیند اگر آن کسی بگوید که نیست نه چاه هست او باور نمی

مطلب در اقرار خوارق عادات است
ثابت اهل دلان و ترک اتقلید و استدلال

کند بلکه آن را شک و تردد می آید اما اگر نابینا را چنین گویند و رشک و اضطراب افتد چنانکه
فرماید پای استدلالیان چوبین بود اگرچه قوی نماید در نظر اما پای چوبین سخت بی تمکین
بود تحکم بی قرارست غیر آن قطب زمان دیده ور و اهل بصیرت و بصر کز ثباتش کوه گردد
خیره سر ثبات قطب زمان بحدیست که ثبات کوه کم است نسبت باو و پای نابینا عصا
باشد عصا پای اعمی عصاست یعنی پای اهل ظاهر استدلال عقلی و قیاس ظنی آنست تا نیفتد
سرنگون او بر حصا سنگ ریز آن سواری کو سپه را شد ظفر آن یک سوار کو او سپاه و لشکر را
یار و معاون شد اهل دین را کیست سلطان بصر و پادشاه معنویت لاجرم هرکس که ظفر خواهد
با نبیا اتباع کردن و اولیا را اقتدا کردن می باید تا برو نسبه ظفر یابد اما آنان که بعلم و عقل خود
اعتماد کنند همچون فلاسفه و اصحاب استدلال ظاهر در ضلالت افتاده اند پس در حقیقت اهل علم
و صاحب عقل آنست که با وجود علم و عقل انبیا را اتباع و اولیا را اقتدا کرده باشد چنانکه می فرماید
با عصا کوران اگر ره دیده اند بطریق عصا راه را دیده اند و بمنزل رسیده در پناه خلق روشن دیده اند
در پناه بصیران و اهل نظران اند گر نه بینایان بدندی و شهان یعنی انبیا و اولیا جمله کوران مرده
اندی در جهان نه اهل ظاهر هلاک شدندی در دنیا نی ز کوران کشت آید نی درود از کوران
نه زرع آید نه حصاد نی عمارت نی تجارتها و سود نه بنا و نه کسب و نه خراج می آید یعنی عمارت
طاعت و آثار عبادت از ایشان نمی آید لاجرم کوران با وجود عصا راه گم کنند چنانکه ارباب
بحث و جدال که حضرت حق ایشان را عصای قیاسات و دلایل داده است تا بدان راه یابند
ان طایفه کوران بطلب سعی نکردند و عصا را آلت جنگ و ابزار کردند و دامن عصاکش که انبیا و اولیای
اهل نظر و صاحب بصر اند بگذاشتند و خویش را در راه یقین پنداشتند از هدایت دور ماندند زیرا
عقل را آن قوت نیست که بهمه چیز راه داند مثلا یک مثلا اینست که روز آخرین رمضان و روز نخستین
شوال دو روزند متصل بیکدیگر و حکم شرع اینست که روز آخرین رمضان روزه کشادن حرامست
مگر عذر باشد و روز نخستین شوال روزه داشتن حرامست و معرفت این و امثال این بعقل
ن معلوم نشود تا بتابع شریعت و حقیقت خود ازین مشکل ترست که نکردی وحدت و انفصالها
در بعض نسخ انفصالها واقع است در نسخی چوب استدلالیان خدمت **مولانا**
پس ازین عصا را بیان کند این عصا چه بود قیاسات و دلیل باز بیان کند که عصا را که داد با
یشان آن عصا که دادشان بینا جلیل این عصا را بایشان خدای بصیر و بزرگ داد چون عصا

نشر

مطلب جواب اولیای اهل نظر داشت اهل تقلید و نفوذ اهل استدلال

ند آلت جنگ و نفیر مرهونست آن عصا را خرد بشکن ای ضریر ای نابینا و اهل ظاهر او عصاتان داد
تا پیش آمدت آن بینا جلیل شما را عصا داد تا پیش آمدت آن عصا از خشم هم بروی زدیت و بر
و بحث و جدال کردید و ثبت و فرمان او را طریقت سالکان او را قبول و اتباع نکردید حلقه کوران بچه
کار اندر دید یعنی آن جماعت نابینایان اندر چه کار دیدبان را در میانه آورید اهل الله را در میان و پیش آورید
و فولاو زکنید دامن او گیر کو دادت عصا دامن آنکس بگیر که او ترا عصای عقل و قیاس و دلیل داد در نگر
کادم چها دید از عصی نظر کن که آدم چه معصیتها دید از عاصی شدن معجزه موسی و احمد را نگر یعنی اگر اتباع مت
بمجرد عقل و استدلال میسر شدی احتیاج بظهور معجزات نبودی و عصا بدست موسی اژدها نگشتی و ستون
حنانه ناله نکردی و گویا نشدی چون عصا شد مار و استن با خبر چگونه عصای موسی اژدها شد
و ستون آگاه از دوری گشت و گویا شد از عصا ماری بد و از استن حنین از عصای موسی اژدها بود
و از ستون ناله بود از بهر این تا که پنج نوبت می زنند از بهر دین این عصا و ستون دعوت دین کنند
یعنی حکمت از اظهار معجزه اینست که امت تصدیق نبی کنند گرنه نامعقول بودی این مزه یعنی بعضی گفتند
معجزه نامعقولست زانکه هرکه عاقل و منصفست بالاستدلال عقلی نبی را تصدیق کند و هرکه بی عقل و معاند
ست معجزه را نیز قبول نکند خدمت **مولانا** جواب می دهد که گرنه نامعقول بودی این مزه و اظهار خوارق
کی بدی حاجت بچندین معجزه در انبیا علیهم السلام چنانکه از رسول معجزات بسیار صادر شد **حکایت**
رسول الله علیه السلام عباس را رضی الله عنه گفت یا ابا الفضل فردا در خانه باش تو و فرزندان تو که مرا بشما
حاجتست پس صباح رسول الله علیه السلام آمد و ایشان را گفت نزدیک شوید جمع شدند و ایشان را
بچادری پوشید و گفت اللهم **هذا عمی و صنو ابی و هولاء من اهل بیتی فاسترهم من النار کستری ایاهم**
چون رسول علیه السلام این دعا را بخواند آستانه در و دیوارهای خانه گفتند آمین آمین **حکایت**
ابن عمر رضی الله عنهما گفت با رسول الله علیه السلام در سفر بودیم اعرابی متوجه شد رسول الله علیه السلام
آن را گفت کجا می روی اعرابی گفت باهل خود می روم رسول الله علیه السلام آن را بدین دعوت کرد و گفت
اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و ان محمدا عبده و رسوله اعرابی گفت ترا گواه هست رسول الله
علیه السلام گفت آری این درخت پس رسول الله علیه السلام آن درخت را که در کنار جوی بود بخود دعوت
کرد درخت بشکافتن زمین توجه نمود تا پیش رسول الله علیه السلام ایستاد و بر نبوت او گواهی داد باز
بمنبت خود رفت و اعرابی ایمان آورد و معجزات رسول الله علیه السلام بسیارست این دو را از بهر گواهی
آوردیم هرچه معقولست عقلش می خورد عقل آن معقول را قبول کند لیک بیان معجز بی جوهر گوید

دیدبان

جو گویند

می زیاده و نقصان بدانکه مردان چهار قسم است یکی بی معجزه تصدیق کند همچون ابو بکر رضی الله
عنه خدمت مولانا بدین بیت باین قسم اشارت کرده و یکی آنکه با معجزه تصدیق کند بعد از بیت آینه
بآن اشارت می کند وی گوید این طریق با بکر با معقول بین ابن معجزه که بعقل معقول غیب آید در دل امر مقبلی
مقبول بین این راه که مقبل است مقبول بیند و هر که مدبر است مردود دارد و یکی آنکه تصدیق صوری
کند از بیم نه از دل ستیتم آن قسم را باین ابیات آینده اشارت کند چنانکه در شرح ابیات بیان می
کنیم و یکی آنکه هرگز تصدیق نمی کند این قسم را بقصهٔ ابو جهل بیان کند حالیا قسم سیوم را بیان کند و این
را تمثیل کند بشیطان و بحیوان وحشی که خود را نهان کنند لاجرم آنان که ایمان صوری آورند ایشان
خود را پوشیده اند همچنان که از بیم آدم دیو و دد چنانکه از بیم آدمی شیطان و وحشی در جزایر در رمیدند از جهل
و تحقیق نشدند از بیم و ضرر هم زین معجزات انبیا صلوات الله علیهم و سلامه سر کشیدند منکران زیر کیا
و پوشیدند خود را تا که عز را پوشیدند و صورت اسلام نمودند تا بنامو سی مسلمانی زیند تا بنام مسلمانی
زندگانی کنند در تفسیر نامدانی که گفته مراد از کیا ایمان ضعیف زبانی است یعنی چون ظهور
معجزه را ببینند و مجال انکار نباشد ایمان تقلیدی می کنند و کفر و تمام و فلسفه و زنادقه را در طی
آن نهان کنند همچو قلابان بران نقد تباه باطل و ناسره نقره می مالند و نام پادشاه یعنی ظاهر
الفاظشان توحید و شرع ظاهر الفاظ منکران توحید خدا و اتباع شریعت اما باطن آن همچو در میان
تخم صرع سترگی دبیخه فلسفی را نهره نی تا دم زند و انکار کند دم زند دین حقش برهم زند یعنی اگر انکار
کند دین حق ان فلسفی را قتل فرماید لاجرم انان که نطق جمادات و خارق عادات و معجزات را انکار
کنند این رائی دانند که زبان او اعضای ایشان اول جمال بود خدا جان داد نطق و حرکت آورد پس
خدا تا درست کرد دیگر جمادات را حرکت و ادراک و نطق دهد چنانکه می فرماید دست و پای او جماد
و جان او دست و پای فلسفی جماد بود اما جان او بفرمان خدا هر چه گوید آن شود در فرمان او انجا ن
هر چه گوید دست و پا مطیع او شود بازبان گرچه که تهمت می نهند و انکار می کنند دست و پا با
شان گواهی می دهند که ما نیز بی جان بودیم همچون ستون و عصا خدا جان داد و حرکت آورد ما را
پس تا درست کرد حرکت و نطق دهد چوب و سنگ را شیخ اکبر در بعض تصانیف خود آورده است
که جمادات و سنگ در نزد ما بر خلاف رائی مردمانست چنانکه خدا گفت وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ
الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ پس سنگ را بخشیت و
غیر وصف کرد و گفت لَوْ أَنْزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ و گفت

انا عرضنا

و گفت یا جبال اوّبی معه ای رجعی معه التسبیح و سبحی معه و گفت
منتخبا لها الیه بحسب الی احمد
رسول الله علیه السلام

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا و گفت فَقَالَ لَهَا
وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ و گفت إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا الْآنَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ و در حق
احد گفت هذا جبل يحبنا و نحبه و موسی علیه السلام گفت ثوبي حجر ثوبي حجر پس جمادات همه عالم نزد
بخدا و ناطق است لاجرم جمادات یک امت است از امتها گفت بعضی امتها بر بعض مفضل است
زانکه تمام نبات اعلی از تمام غیر نامی است و علی هذا القیاس اظهار معجزهٔ پیغامبر صلی الله علیه
و سلم بسخن آمدن ریزه در دست ابو جهل علیه اللعنة و گواهی دادن سنگ ریزه بر حقیقت محمد
علیه السلام بر رسالت او سنگها اندر کف بوجهل بود یعنی روزی ابو جهل سنگ ریزها در دست گرفته
پیش رسول الله علیه السلام گفت ای احمد بگو این چیست زود در کف من چه چیز است بدان و
بیان کن گر رسولی چیست در مشتم نهان یعنی اگر در دعوی رسالت صادق بگو که در دست من
چیست پنهان چون خبر داری ز راز آسمان که ترا وحی می آید راز از یزدان گفت چون خواهی بگویم
ان چها ست رسول الله علیه السلام فرمود ان رای خواهی که بگویم در کف تو چیست یا بگویم
آنکه ما حقیم و راست یا آن چیزها که در دست داری گواهی دهند که ما رسول حقیم و صادق گفت
بوجهل این دوم نادر تر است و از اول عجب تر گفت آری حق از ان قادر تر است رسول الله علیه
السلام گفت خدا از ان اقدر است لاجرم چون در خواست از میان مشت او هر پاره سنگ در شهادت
در شهادت گفتن آمد بی درنگ بی تاخیر و توقف لا اله گفت و الا الله گفت از مشت ابو جهل
هر سنگ پاره لا اله الا الله گفت گوهر احمد رسول الله سفت هم هر سنگ پاره گوهر محمد رسول الله را
سفت یعنی محمد رسول الله گفت چون شنید از سنگها بو جهل این یعنی شهادت را زد ز خشم آن سنگها
را بر زمین و پس از آن گفت نبود مثل تو ساحر دگر زانکه سنگ را ناطق کردی ساحران را سر تو
یی و تاج سر و رئیس و رئیس خاک بر فرقش که بد کور و لعین خاک بر تارک ابو جهل باد که کور
لعین بود چشم او ابلیس آمد خاک بین چنانکه ابلیس آدم را خاک دید و سجده نکرد و گفت خَلَقْتَنِي مِنْ
نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ابو جهل نیز رسول الله را بصورت بشریت دید نه نبوت روحانیت او قصهٔ
قصهٔ مطرب و پیغام رسانیدن امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه با او آنچه ها تف آواز داد باز گرد و حال
مطرب گوش دار رجوع کن حال پیر چنگی را بشنو زانکه عاجز گشت مطرب ز انتظار آن را بگوییم که از
خدا او را چه احسان رسید چون پیر بدرگاه ملک قدیر آمد و بتضرع و زاری عرض نیاز بحضرت باری
کرد دریای رحمت بجوش آمد که از سوی خدا بسمع عمر در آن خواب وحی نظیر خطاب رسید چنانکه

می فرماید بانگ آمد مر عمر را که ای عمر در خواب از جانب وهاب یا ابن الخطاب آمد خطاب بنده ما را
ز حاجت باز خر و احتیاج خلاص کن بنده داریم خاص و محترم در گورستان سوی گورستان تو رنجه کن
قدم درین تنبیه است که چون کسی از مردمان قطع احتیاج کند و بدرگاه خدا آید خدا اغنت را بدست
بزرگان او را رساند حکایت فقیری را دویست درم وام افتاد صاحب حق او را ابرام کرد آن
فقیر از یاران طلب کرد کسی او را یاری نکرد آن فقیر شبی در ویرانه نماز گزارد و روی بسجده آورد
و گفت خدایا تو عالم السر والخفیاتی مرا دویست درم دین هست که ابرام کنند دین مرا تو بده که از
کسی مرا یاری نشد آن فقیر در سجده در بین نیاز بود عبدالله بن مبارک در خواب خدا را دید که فرمود
که در فلان ویرانه فقیری است دویست درم را بگیر و بدان فقیر ببر عبدالله بن مبارک از خواب بیدار
شد این خواب را از مقوله اضغاث و احلام پنداشت باز بخواب رفت دگر بار خدا را در
خواب دید که فرمود البته اکنون برخیز درم را بدان فقیر رسان باز بیدار شد و دویست درم را شمرد
و برداشت سوار شد و بدان ویرانه پیش آن فقیر برد آن را در سجده و نیاز یافت دویست درم را
باو داد و گفت هرگاه که ترا حاجت افتد بدر ابن المبارک بیا آن فقیر گفت درین در که آمدم چه
عیب دیدم که بدر تو روم اگر اکنون بدر تو رفته بودمی مراد نمی گشت وی هم بدری آمدم که ترا
از خواب بیدار کردند و بدین ویرانه فرستادند ای عمر ترجمه زبیت المال عام ای عمر برخیز از خواب
و بگیر از بیت المال عام مقتصد دینار رو در کف نه تام پس انرا پیش او بر که ای تو ما را اختیار
پیش آن بنده خاص بر و آن را بگو ای که تو ما را اختیار و مختاری این قدر ستان کنون معذور دار
که اندکست این قدر از بهر ابریشم بها مر سوتست خرج کن چون خرج شد اینجا بیا چون عمر را در خواب
فرمان الهی چنین شد پس عمر از آن هیبت آواز جست از خواب تا میان را بهر این خدمت بست
و برخاست از جای خود سوی گورستان عمر بنهاد رو یعنی توجه کرد در بغل همیان دوان در جست
و جو همیان بترکی همیانچه گرد گورستان دوانه شد یعنی عمر در طلب آن بنده خاص اطراف و جوانب
مقابر را بسیار بدوید غیر آن پیر او ندید آنجا کسی لاجرم بخویش سخن گفتن گرفت گفت این نبود دگر
باره دوید عمر با خود گفت آن بنده خاص این پیر چنگی نیست پس دگر بار بجست و دوید
ماند گشت و غیر آن پیر او ندید عاجز شد زان پیر عمر کسی ندید گفت حق فرمود ما را بنده ایست
پس از نظم گفت تا تمام بیت مقول قول است صافی و شایسته و فرخنده ایست لاجرم عمر
استبعاد کرد و گفت پیر چنگی کی بود بنده خدا که این عمر را کرده است در ضلالت فنا حبذا ای

مطلب در بیان کسی از ناسپاسان در سر از اهل ناسی

ستر پنهان حبذا چه نیکویی ای ستر پنهان چه نیکویی که بیک لحظه تضرع و انابت اینچنین عمر را برده بضلالت
بحکم پیمانه می دهد بپیمانی بپیر مقبول حضرت خود ساخت حکایت بشر حافی در اول حال مشوش و اهل
فسلان بود در ابتدای توبه او آن بود که در ایام شوریده حالی روزی مست می رفت در راه کاغذی یافت بر آن کاغذ
بسم الله الرحمن الرحیم نوشته بود برداشت و عطری خرید و آن کاغذ را معطر ساخت و در موضعی پاکیزه بتعظیم
نهاد آن شب بزرگی بخواب دید که گفتند برو و بشر را بگوی که طیبت اسمنا فطیبناک و طهرت اسمنا فطهرناک
بعزتی لاطیبن اسمک فی الدنیا والآخره آن بزرگ گفت بشر مردی فاسق است مگر غلطی ببینم طهارت
و نماز کرد و باز بخواب رفت بار دیگر همان حال را مشاهده کرد بشر را طلبید در خرابات نشان دادند آمد
و خبر را رسانید و آن از مفاتح غیب بود که قفل در دل بشر بدان گشاده شد و توبه کرد وی گفت بیت
قفل در غیب را اگر تو بجویی کلید دست برآر و بگیر از سر دستار خویش بار دیگر گرد گورستان بگشت
یعنی عمر تکرار بحث بجو این شیر شکاری گرد دشت صحرا چون یقین گشتش که غیر پیر نیست چون عمر
تحقق دانست که غیر پیر کسی نیست گفت در ظلمت دل روشن بسیست که حذا بصورت نظر نمی کند
آمد او با صد ادب آنجا نشست عمر آمد آنجا که پیر خفته بود بصد ادب بنشست بر عمر عطسه فتاد و پیر جست
از صورت عطسه بیدار شد مر عمر را دید ماند اندر شگفت و عجب عزم رفتن کرد و لرزیدن گرفت
از کمال بیم قصد گریختن کرد اما طاقت گریختن نداشت گفت در باطن خدایا از تو داد محکم اعوذ بک
بعفوک من عقابک واعوذ برضاک من سخطک واعوذ بک منک در اندرون خود از خدا داد خواست محتسب
بر پیرک چنگی فتاد آن پیر چنگی چنان ترسید و شرمنده شد که آثار بیم و شرم در روی او ظاهر شد
چون نظر اندر رخ آن پیر کرد چون عمر نظر در روی پیر کرد دید او را شرمسار و روی زرد چون عمر آن را
چنین دید پس عمر گفتش مترس از من مرم نهی است از میدن گفت بشارتها زحق آورده ام
که ترا از خدا مژدها آورده ام چند یزدان مدحت خوی تو کرد منقول عنه است که پیر را مژده می گوید که خدا
مدح تو کرد تا عمر را عاشق روی تو کرد پس ای پیر چنگی پیش من بنشین و مهجوری مساز
از من دور مشو بلکه بنزدیک من بیا تا بگوشت گویم از اقبال راز تا بگوش تو از دولت راز بگویم
حق سلامت می کند می پرسدت خدا ترا سلام می کند و از تو می پرسد چونی از رنج و غمان بی حد
یعنی خدا احوال تو می پرسد مقصود از پرسیدن تسلیت است والا خدا عالم السر والخفیات است نک
قراضه چند ابریشم بها آنک چند زر رسیم از بهر بهای ابریشم یعنی خدا را مال بی نهایت و خزائن
بی غایت است و این اندکست خرج کن این را و باز اینجا بیا بجز عزت از ظرف خدا بیت

اوراق ما مجلس برگشتند زراعون نقد
از انتخاب عقد قماش برگشت دارایی
نجوری ویرانه یارانی
ند

ای دل چه اندیشی ز عذر این تقصیرها ۰ زان سوی او چندین وفا زین سوی تو چندین جفا
زان سوی او چندین کرم زین سو خلاف بیش و کم ۰ زان سوی او چندین نعم زین سوی تو چندین
خطا ۰ زین سوی تو چندین حسد چندین خیال و ظن بد ۰ زان سوی او چندین کشش چندین چشش
چندین عطا ۰ پیر لرزان گشت چون این را شنید ۰ از کمال بیم و شرم ۰ دست می خایید و بر خود می طپید
و مضطرب گشت از حیرت ۰ بانگ می زد کای خدای بی نظیر فریاد می کرد و بدینها خطاب می کرد بس
کز شرم آب شد بیچاره پیر ۰ پس پیر چنگی درین اضطراب و تنگی بسیار بگریست آن مرد سالک
کرم خدا را ببین که بتک رجوع و انابت و توبه و ندامت او را مقبول حضرت گردانید بیت
مشو نومید از جوی تکرم کردی ۰ که دریای کرم توبه پذیرست ۰ گناه هست می کند تسبیح و طاعت ۰
که در توبه پذیری بی نظیرست ۰ چون بسی بگریست و از حد رفت درد و شوق ۰ چنگ را زد بر زمین
و خرد کرد ۰ چون او ازان کشش بهره گرفت و ازان چشش لذتی پذیرفت چنگ را بر زمین زد و پاره
ساخت و چنگ را عتاب کرد ۰ گفت ای بوده حجابم از اله ۰ و پرده شده در میان من و آن الهم را
تو راه زن از شاه راه ۰ و از طریق عام و راه بزرگ دور ... تنبیه است که هرچه متاع دنیاست بحکم
وما الحیوة الدنیا الا لعب و لهو بازیست و هرچه بجز خدا انسان را دل سیه دهی ره زنست و درمیان بین
و خدا حجابست لاجرم آن را خرد شکستن می باید و بحث او را از دل بردن ۰ ای بخورده خون من
هفتاد سال ۰ و عمرم را تلف کرده ای ز تو رویم سیه پیش کمال ۰ و ملک متعال چون پیر چنگی بشکستن
چنگ دل شکسته را بنواخت همت بر ترک تعلق گماشت و راه زنی را از میان برداشت و در
مناجات رفیع الدرجات گفت ۰ ای خدای با عطای با وفا ۰ ای رحیمی که رحمت بی سابقه بنده گیج
کار تو کاری ساخته که سبقت رحمتی علی غضبی وای کریمی که کرمت دلهای عاصیان را بنوید
مغفرت نواخته که لا تقنطوا من رحمة الله بیت ندارم هیچ گونه توشه راه ۰ بجز لا تقنطوا من رحمة الله
رحم کن بر عمر رفته در جفا ۰ و در عصیان و جفا دادهی عمری که هر روزی ازان سرمایه عمر که خدا داد
هر روزی بلکه هر لحظه ازان کس نداند قیمت آن در جهان ۰ قیمت این عمر را هیچ عقل کسی در بنا
در جهان ۰ خرج کردم عمر خود را دم بدم یعنی ان سرمایه عمر را تلف کردم ۰ در دمیدم جمله
در زیر و بم ۰ پس ازین حضرت مولانا آنچه احوال چنگی را مناسب است از مقامات و علم
ادوار آنرا اشارت کند آه کز یاد ره و پرده عراق ۰ آه از یاد رهاوی و پرده عراق که
از جمله مقامات علم ادوارست ۰ رفت از یادم دم تلخ فراق ۰ از خاطرم برفت یاد تلخ اجل

بر
را

مرگ

مرگ ۰ وای کز تری زیرافکند خرد نام مقامست که کوچک گویند ۰ خشک شد کشت دل من دل بمرد ۰
کشت زار دل خشک گشت و دل من بمرد وای کز آواز این بیست و چهار ۰ رو سراییدن بمقا
مات علم ادوار کاروان بگذشت و بیگه شد نهار ۰ روز بشب اجل نزدیک گشت حضرت مولانا
اگرچه از زبان پیر چنگی می گوید اما هرکسی که بعشق و عشق عمر خود را ضایع کرده باشد و زمان مرگ
نزدیک شده آن را می باید که ازان کار ندامت کند و بخدا انابت آرد ای خدا فریاد زین فریاد
خواه ۰ داد من از من بستان چنانکه می فرماید داد خواهم نی ز کس زین دادخواه شکایت من از
نفس منست یارب مرا از دست این ظالم بستان اما داد من جز تو کسی دیگر نمی ستاند داد خود
از کس نیابم جز مگر ۰ مرهونست زانکه او از من بمن نزدیکتر ۰ عدل و داد خود از کس نمی یابم
جز ازان کسی که بحکم نحن اقرب الیه من حبل الورید از من بمن نزدیکتر است کین منی از وی
رسد دم بدم مر این انانیت و وجود از و رسد هر وقت مرا پس ورا بینم چو این شد کم مرا ۰
چون منی من بحکم کم شود او مرا پیدا گردد چنانکه هم او گوید بیت در میان من و محبوب تو ماست حجاب
وقت آنست که این پرده بیکسو فکنم ۰ همچو آن کو با تو باشد زرشناس ۰ آنا مطرب هرچه با تشت
ان را ز میان اما عجب آنست سوی او داری نه سوی خود نظر ۰ حکایت فقیری پیش مولانا
از قلت مال و منال شکایت می کرد مولانا هر عضو آن فقیر را قیمت تعیین کرد و گفت اگر ترا بعطا بلاء
گوش و چشم و دست و پای و سائر اعضا چندین مال دهند تا این اعضا را از بدن تو جدا کنند
راضی نگشتی گفت نی فرمود پس چرا دعوی بی نوایی می کنی پس بی نوا نباشی با نوا باشی و چندین
قیمتی چیزها که با تو داری چرا قدر آن را ندانی و شکر آن را نکنی و جز فقر را راس المال خود نمی
همچنین در گریه و در ناله او ۰ وان مطرب ۰ می شمردی جرم چندین ساله او چون عمر بدیگران پیر بقیه
عمر را در ناله و شکایت ضایع می کند آن را ازین حال بگردانید چنانکه می فرماید که دانید عمر
رضی الله عنه نظر او را از مقام گریه که هستیست بمقام استغراق که مستیست پس عمر گفتش که
این زاری تو ۰ یعنی پشیمانی و زاری بر عمر گذشته و ماضی هست هم آثار هشیاری تو ۰ از آثار
هستی و دلیل هشیاریست پس این فنا نیست راه فانی گشته راهی دیگرست که در وی هستی
نباشد زانکه هشیاری گناهی دیگرست صوفی را ابن الوقت گویند یعنی ماضی و مستقبل را و غم وقت
را مشغول نباشد تا وقت حاضر را ضایع نکند و معطل و بی عمل نماند زانکه هشیاری تدبیر خود کرد
نست و خودپرستی است اما فانی نشدن خود را جدا ۰ پر دست و ما سوی را فراموش کردن

مطلب در بیان نعمت بسیار
خدا در ...

هست هشیاری زیاد ما مضی هشیاری و بیداری و پشیمانی و زاری از یاد ما مضیست ما مضی و مستقبلست
پردهٔ خدا و حجابست لاجرم ای طالب شدی آتش اندر زن بهر دو تا بکی آتش در زن ما مضی و
مستقبل را و بسوز تا بکی پر گره باشی ازین هر دو چونی معنی این مصراع ترکی بو ایکی نلی و دو کونلی
اولورسن بو اکیدن نی کبی تا گره بانی بود هم از نیست یعنی خالی گشته را خروش نیست وی بخشد ما
جوش بی خروش و های و هوی و هی و کف بر آوردن و جوشش نی مانند گره بر نی است یعنی
که با گره باشد همراز مطرب نباشد همنشین آن لب و آواز نیست لاجرم المستغرق و فنا و بی گره
هی و صفای باید بیت فنا شو از وجود خود فنا شو که تا یابی حیات از رب باقی چون بطواف
خود بطواف مرتری چون بطوافی و سیری بطواف رداو لباس بپوشید چون بخانه آمدی هم با خودی
سالک را بیخودی می باید حکایت بزرگی در زمان بایزید کسی را بپیش او فرستاد تا احوال او داند
آنکس شهر بایزید آمد خانهٔ او را بیافت و پرسید که بایزید کجاست گفتند در میان خانهٔ خود نشسته
است آنکس اندرون رفت بایزید آن را دید گفت که ای جویی آنکس گفت بایزید را می جویم بایزید گفت
چند سالست که من او را گم کرده ام می جویم و نمی یابم آنکس پنداشت که بایزید دیوانه است باز
گردید و بپیش آن بزرگ رفت و گفت بایزید مردیست دیوانه ما جرا را حکایت کرد آن بزرگ
دانست که بایزید بنهایت سلوک رسیده و فنا و تجلی حاصل کرده است تحسین کرد ای خبر نات از
جزوه بی خبر و از خدا غفلت توبهٔ تو از گناه توست زانکه توبه را فراموش کرد نیست و فنا هم چیز را از
خاطر نفی کردن بدانکه ارباب طریقت گفته اند که اگر سالک در حالت فنا از فنای خویش خبر دار باشد
هنوز شوب و کدورت هستی با او باقی است بلکه کمال در فنا آنست که از نفس خویش خالی باشد
و از هیچ فنا نیز خالی که غایت فنا فنا عن الفنا است چون سالک بدین درجه مرتقی شود
و حبال روابط بشریت بمقراض لا اله منقطع کرد سلطان الا الله از تتق عزت و کبریا بر مقتضای
و عدهٔ فاذکرونی اذکرکم از لباس حرف و صوت مجرد گشته نود عظمت الوهیت ظهور باید کرد
کل شیء هالک الا وجهه اشکارا کرد پس قلب و ذکر در تیار بحر اذکرکم فرو رود و ذکر بی شرکت
اینجا دست دهد حقیقت شهد الله انه لا اله الا هو در اینجا محقق شود سر اشارت حسین رازی
گفت ما قال احد الله الا الله درین مقام بظهور پیوندد بیت تا تو مشتاقی بدان که ان اشتیاق تو توی است
چون تو معشوق آمدی بر هستی مشتاق نیست مرد بحری دایما بر تخته خوف و رجاست
چونکه مرد و تخته فانی شد جز استغراق نیست ای تو از حال گذشته توبه جو این کار عمر اضایع

مطلب ذکر جلی

کردن

کردنست و یاد ما سوی را اشتغال نمودن کی کنی توبه ازین توبه بگو ازین توبه کی توبه کنی بگو کاه بانکی
زیر را قبله کنی در گریه و زاری گاه گریه زار را قبله زنی بجوب خود سازی چونکه فاروق آینهٔ اسرار
شد چون عمر بکشف آن مثال این اسرار اشتغال نمود و از طریق قال رجوع بحال فرمود جان پیر از اند
رون بیدار شد با آن پیر چنگی واقف اسرار شد و از خواب خود پرستی بیدار گشت همچو جان بی
گریه و بی خنده شد صفا یافت و فانی گشت جانش رفت و جان دیگر زنده شد روح و فیض حاصل
کرد که از خودی فارغ ~~شد و خدا او را در~~ طلب خود خلاص گشت و از ما عدا تخلع و منقطع شد و د
باری گشت حکایت بزرگی سه ماه از خودی فارغ شد و خدا او را طلب و طاعت کرد از طلب خود
خالی و بطلب داشتن باری حالی شد پس از سه ماه بخود آمد و پرسید که چندین مدت عبادت و طا
عت همه کرده شد گفتند بلی گفت در طاعت هرگز نقصان نشد شکر کرد جبرائیل آمد در وقتی آن زمانی
که فنای مطلق حاصل کرد دیگر برون شد از زمین و آسمان همه ما سوی را فراموش کرد در طلب آنی بی
طلب بشری شد جست و جویی از ورای جست و جو طلبی که بروح فیضی باشد غیر طلب بشری
من نمی دانم تو می دانی بگو بدانکه عادت بزرگان حال خود در کتمان و تعریض دیگر انست چنانکه مولا نا
جای گوید بیت من هیچم و کم ز هیچ هم بسیاری از هیچ و کم از هیچ نیاید کاری هر شکر ز اسرار
حقیقت گویم زانم نبود بهی بجز گفتاری حال و قالی از ورای حال و قال درآن بی زبان جمال غرقه
گشته در جمال ذو الجلال که بدرجهٔ استغراق و قرار سوفی اطال غرقه ای که خلاصی باشد نیش از آن غرقه
یا بجز دریا کسی نشناسدش از غرقه را عقل جزو از کل گویا نیستی این مشروطست که تقاضا بر تقاضا
نیستی اگر از عقل کل تقاضا بر تقاضا نبودی عقل جزوی ما از اسرار حقایق گویا نبودی چون تقاضا بر تقا
ضای رسد از سوی عقل کل موج آن دریا بدینجا می رسد پس حقایق از تموج آن دریا بگوش چنین
کان اسرار معنوی در اصداف الفاظ مثنوی می رسد چونکه قصهٔ حال پیر اینجا رسید تربیت پیر و حا لش
دوی در پرده کشید و فنا کلی حاصل کرد چون مرید را استعداد بود و شیخ کامل در ارشاد در یکدم
بنهایت سلوک واصل شد پیر دامن را از گفت و گو فشاند و ساکت گشت نیم گفته در دهان ما
بماند نیم سخن از کلام او در دهان جا بماند که از برای چنین این لا کی چنین عیش و عشرت سا
ختن صد هزاران جان گرای بکیدم قوام با ختن بعضی عاشق را چنین کردن می باید چنانکه می فرماید
از پی این عیش و عشرت ساختن از بهر این تقرب الهی و صحبت شاهی باختن صد هزاران جان
بشاید باختن و خدا کردن در شکار بیشهٔ جان باز باش که آن آشکار کنی بهچو خورشید

جهان جاز باش جان را فدا کن و نور باش چون زنده کی ما معشوقست بفدا کردن جان نیز در آفتاب تابان
که از حضرت رحمن مستفیض است با فاضهٔ انوار بیرنگ مینیز پرد چنانکه می فرماید جان فشان افتاد خورشید
بلند اگرچه آفتاب بلند جان و بوز انش نیز اما هردمی بی می شود بری گشته تهی از نور شود باز منور می
کند جان فشان ای آفتاب معنوی و سالک دین مر جهان کهنه را نیز نو بی بطاعت و عبادت
در وجود آدمی جان و روان و فیض رحمن می رسد از غیب چون آب روان جاری و بی پایان
هر زمان از غیب نو نو می رسد بدل سالک در جهان تن برون شوی رسد در نظام تن پیدا
نشود و چون حضرت مولانا جان فشاندن و جان بازی کردن را ترغیب کرد اکنون آن را بیان کند
که جان فشاندن در رضای خدای باید نه در راه هوا و هذا تفسیر حدیث شریف را می آورد تفسیر
دعای آن دو فرشته که هر روز بر سر بازار منادی می کنند که اللهم اعط کل منفق خلفا اللهم اعط
کل ممسک تلفا و بیان کردن که آن منفق مجاهد راه حق است نی مسرف راه هوا جان فشاندن
و جان بازی کردن نه آنست که اسراف کنی عمر و مال را بجایی صرف کنی که رضای خدا نباشد تفسیر
حدیث هم با بینست گفت پیغامبر که دایم بهر پند مرهونست دو فرشته خوش منادی می کنند
بتر که جا عز جلیل ایدر که ای خدایا منفقان را سیر دار تفسیر حاصل معنی است هر درمشان ده عوض
ده صد هزار بلکه عوض بده بی شمار ای خدایا ممسکان را در جهان مرهونست تو مده الا زیان اندر زیان
اما بدانکه چو دلی موضع محمودیست تصرف در مال حق با مر او می باید بیت انکو ازینجا زر برد باد لم دیگر خورد
تو کز شیخ وراث گو آن از چه باشد از خوی ای بسا امساک کز انفاق به اگر مال همه عالم در
هوا صرف کنی ممسکی و فرشته در حق تو خواهند تلف است و اگر آب از دریا بتشنه بی رضای خدا
ندهی با نفاق معروفی و فرشته را دعا در باره تو ببقای خلف مال حق را جز بامر حق مده یعنی
مال از آن خداست و در دست تو ودیعت است لاجرم مال خدا را بفرمان او بده تا عوض یابی
تو گنج بی کران از خزاین رحمن تا نباشی از جلاد کافران زیرا ایشان نخواستند فرمان یزدان
اشتران را بی وجه کردند قربان امر حق را باز جو از واصلی و مرد کاملی امر حق را در نیابد هر دلی
و هر کسی در نبی انذار اهل غفلتست در قرآن ترسانیدن ارباب غفلتست که خدا ان الله
لا یحب المسرفین و ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین فرموده است کان همه انفاقهاشان حسر
تست حکایت بزرگی گفت اهل دنیا دوزخ را بیهای گران می خرند یعنی مجلس فسق و ضلال
مال بسیار صرف کنند و بهشت را بیهای اندک نمی خرند یعنی بفقیری درمی ندهند پس آن انفاق

حسرت و ندامتست سروران مکه در حرب رسول یعنی رؤسای کفار قریش در جنگ رسول الله علیه
السلام بودشان قربان بامید قبول تا ایشان بر رسول غالب شوند چنانکه می فرماید کاشتران قربان
همی کردند تا مرهونست چیره گردد تیغشان بر مصطفی غالب شود تیغ ایشان بر رسول الله علیه
السلام بدانکه آنکس که مال را بنفع و معصیت و بمقتضای نفس و شیطان صرف کند و بر خلاف رضای خدا
خرج کند مثال او چون غلام یاغی کو عدل کرد مثال آنکس آن غلامست که عدل و سخا نمود مال شه بر
یاغیان او بذل کرد پس غلامی که مال خواجه ما و باش دهد تا در قصر خواجه مددکاری کنند مثل مینست
و غلامی که مال خواجه از دست دزدان بجبر بستانند ممسک نه اگر بجد و چیزی صرف کردن اتمام
بودی ان الله لا یحب المسرفین نیامدی و اگر نادادن مطلقا مذموم بودی و لا تبسطها کل البسط
وارد نشدی حکایت روزی بهلول بسرای مامون خلیفه برفت خلیفه او را استقبال کرد و گفت
مرا پند ده بهلول بانگشت خود انگشت گرفت و بر دیوار سرای نوشت یا مامون رفعت الطین
و وضعت الدین ان کان من مالک فقد اسرفت ان الله لا یحب المسرفین و ان کان من مال غیرک
فقد خنت ان الله لا یحب الخائنین لاجرم آن غلام یاغی که مال شاه را با علا صرف کند عدل این
یاغی و دادش نزد شاه مرهونست چه فزاید دوری و روی سیاه زانکه عدل و سخای آن غلام
دشمنان شاه را قوت و آلت دادن و آنان را بر شاه گماشتن و چیره کردن دشمنان خواستن است
پس کسی که مال خدا را بر خلاف فرمان خدا صرف کند چیره کردن عدو الله و غالب شدن نفس و شیطان
می خواهد لاجرم مؤمن را می باید که از خدا راه راست نمودن خواهد چنانکه می فرماید بهر این مؤمن همی
گوید ز بیم مؤمن که مال ظاهر و سرمایهٔ عمر و قوت بدن را بر خلاف راه صواب صرف نمی کند دایم می گوید
در نماز اهدنا الصراط المستقیم تا خدا راه راست نماید حضرت مولانا پس ازین اقسام سخا را بیان
کند آن درم دادن سخی را لایق است اما جان سپردن خود سخای عاشق است ابن فارض
رحمة الله علیه می فرماید شعر و من لم یجد فی حبه نعم نفسه و ان جاد بالدنیا الیه انتهی البخل
فنافس ببذل النفس فیها اخا الهوی فان قبلتها منک یا حبذا البذل حاصل معنی اینست که هر عاشق
که در محبت جانان جوانمردی بجان نکند اگرچه بدادن همه دنیا دست گشاده باشد بغایت امساک
موصوفست پس اگر عاشق ببذل نفس خویش در راه دوست مبادرت نماید و اگر دوست
بکرم قبول این بذل کند در حقیقت بذل آنست لاجرم بگوید بیت
ای با دل شکسته ترا کار آمده زخم تو مرهم دل افگار آمده دیر متاع قلب مرا صد هزار عیب

واگر زروی لطف خریدار آمد عاشق آنست که در مشاهده یکدم هزار جان بیش دهد و اگر نثار جان
او را جانان قبول کند منت بر جان خویش نهد بلکه عاشقان صاحب همت در مخاطبهٔ خویش گویند
بیت نیم جان که تو داری و یک نفس که تراست * حدیث پیش کش و یادگار نتوان کرد * برو به پیش
سلطان درویش نشان جان را گر این متاع بران رخ نثار نتوان کرد * و چون جان محبوب در راه محبوب
ایثار کنی هر آینه بهتر از آنت عوض دهند * نان دهی از بهر حق نانت دهند انگاه بحکم من جاء بالحسنة فله
عشر امثالها یکی را ده دهند حکایت بیست کس مهمان رابعه شدند آن زاهدهٔ زمانه دو نان بود و بر
درویش فقیری آمد آن دو نان را بآن فقیر صدقه کرد مهمانان در طبع و دل شوریدند یکدیگر گفتند کاین را
دو نان بود آن را بفقیری بداد پس ما را چه میخورانند پس از زمانی یک غلام نان آورد و گفت خواجه
من بتو فرستاد رابعه شمرد نوزده نان بود از غلام پرسید یکی چه شد غلام گفت تو از کجا دانستی که نان
بیست بود گفت خدای تعالی فرموده است من جاء بالحسنة فله عشر امثالها پس من دو نان دا ده
بودم بیست آمدن لازم بود غلام گفت در راه فقیری بخواست یک نان او را دادم جان ده از بهر حق
جانت دهند * جان معیوب دهی جان صحیح یابی گر خدا ابتر دهی * گر بریزد برگهای این چنار * فاعل برز
کردگارست بر کن برکشی بخشد کردگار * برگ بی ساز و بی مشقت دهد خدا * گر نماند از جود در دست
تو مال * وطعام افتقر نشوی * کی کند فضل الٰهت پایمال * بلکه عوض بسیار بخشد چنانکه هر که گندم
انبارش تهی * و خالی * لیکن اندر مزرعه باشد بهی * و نیکی * وانکه در انبار ماند و فرو کرد * در ربع
داشت یعنی نگاه داشت * ششپش و موش و حوادث پاک خورد * آنچه در انبار است ششپش و موش
بخورد پس چون کسی مال خود را از بهر خدا صرف کند بحکم مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبة
انبتت سبع سنابل فی کل سنبلة مائة حبة والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم خدا او را عوض
بسیار و ثواب بی شمار دهد اما اگر دریغ کند بحکم بشر مال البخیل بحارث او وارث خود را سود نکند
بیت هر کرا مال هست و خوردن نیست * او از آن مال بهره کی دارد * یا بتاراج حادثات برند *
یا بمیراث خوار بگذارد این جهان فانی نیست در اثبات جو باقی را تبع کن * صورتت هیچ است در
معنیت جو صورت تو خالیست در معنی تست بهر و آب * جان شور تلخ پیش تیغ بر * وان را فدا
کن جان چون دریای شیرین را بخر * از خدا زیرا که موجب نجات و سبب سرمایهٔ ارتقا و رهی
دانی نشود رنج آن سالکان و گرمی تو آن جان تلخ شور فدا شد و صد هزار جان شیرین لطافت
باری از من گوش کن این داستان که در قصه خلیفه و اعرابی و آب شور بردن و بر خورداری از

مطلب در فواید بذل و سخا از بهر خدا

دجله

از دجله یافتن او بشنو قصهٔ خلیفه که در کرم در زمان خود از حاتم طایی گذشته بود و نظیر خود نداشت
یک خلیفه بود در ایام پیش * یعنی در زمان ماضی * کرده حاتم را غلام جود خویش حاتم طایی که سخی
معروف بود آن را غلام سخای خویش کرده بود * رایت اکرام و داد افراشته * رایت اکرام مهمان و
رایت داد در میدان بر افراشته بود * فقر و حاجت از جهان برداشته * فقر و احتیاج را از جهان
بر گرفته * بحر و در از بخشش صاف آمده * دریا و در از عطای آن خلیفه ساده شد * داد او از قاف
تا قاف آمده * سخا و کرم او تمام روی زمین را گرفته * در جهان خاک ابر و آب بود * در این جهان خاک
آن خلیفهٔ پاک چون ابر و آب بود تازگی و برکت دهنده * مظهر بخشایش وهاب بود * مظهر
عطای خدا بود * از عطااش بحر و کان در زلزله * و اضطراب سوی جودش قافله بر قافله * از هر طرف
برای سخای او آمد شدی * قبلهٔ حاجت در و دروازه اش * الستانه قبلهٔ او رفته در عالم بجود آوا
زه اش * که سخا و کرم مشهور شده بود * هم عجم هم روم هم ترک و عرب * یعنی طوایف مختلف مانده
از جود و سخااش در عجب * و تعجب کرده بودند * آب حیوان بود و دریای کرم * آن خلیفه زنده گشته
هم عرب زو هم عجم * بطوایف بسیار حیات داده بود لاجرم سخای او را اعرابی زن شنید و از شوی
خویش بخواست که بر درگاه آن خلیفه رود پس از این فرصت مولانا آن را بیان کند قصهٔ اعرابی
درویش و ماجرای زن او با او بسبب درویشی * مراد از این اعرابی درویش عقل است
و مراد از زن او نفس چنانکه در مخلص قصه مصرح خواهد شد و در این باب از آن جهت تنبیه کردیم تا در دل
را که آنچه از طرفین مذکور خواهد شد صاحب بصیرت باشی که فریب نفس را غایت نیست و وسوسه
او را نهایت نی * یک شب اعرابی زنی مر شوی را * یعنی اعرابی فقیر بود یک شب زن اعرابی زو
جش را یعنی آن اعرابی را گفت * و از حد برد گفت و گوی را * زن اعرابی بشوی خویش سخن گفت و گفت
و گوی را از حد برد کین همه فقر و جفا ما می کشیم * یعنی این فقر و جفا را که می کشیم چنانست که جمله
عالم در خوشی ما نا خوشیم * یعنی بنسبت بفقر ما جمله عالم در خوشیست نان ما نیست نانخورش مان
درد و رشک * ما را نان نی نان خورش و ادام ما درد است و غبطه کوزه مان نی آب مان از دیده
اشک * کوزهٔ ما نیست از کمال فقر و آب ما از دیدهٔ گریان ما اشک است * جامهٔ ما روز تاب
آفتاب * جامه ما نیست و در روز تاب و ضیای آفتاب ما را جامه است * شب نهالین و
لحاف از ماهتاب * در شب فراش و جامه خواب ما از ماهتاب است قرص مه را قرص نان پندا
شته * از کمال فقر غلط می کنیم * دست سوی آسمان برداشته * از نهایت گرسنگی تنگ درویشان

مطلب در بلاغت مولانا که در وصف سخا و کرم آن خلیفه چه سعی نموده

مطلب در بلاغت مولانا در وصف فقر و عجز اعرابی

زدروشی ما یعنی درویشان نیز از درویشی ما عار کنند روز شب از روز لی اندیشی ما
روز ما دانش است از تاریکی رنج اندیشی خویش و بیگانه شده از ما زمان ایم ما ظلمت
از میون قریب و اجنبی و آشنا و بیگانه از ما رمان شده است بر مثال سامری از مردمان
چنانکه سامری یعنی ترکر در بنی اسرائیل بحکم آیت سورهٔ طه فاذهب فان لک فی الحیوة ان تقول
لامساس از مردم می گریخت کر نخواهم از کسی یکی هیئت نشگ علاس مر مرا گوید تمش کن مرک تو مسک
مرا گوید خاموشی شو موت و مرض کم عرب را فخر غزو است و خطا عرب را فخر غزا و خطاست
درعرب اندر خط خطا تو چون خطایی در خط یعنی مردود و تیهی چه غزا ما بی غزا خود کشته ایم چه غزا ما تو بجو
بی غزا مقتولیم ما بتیغ فقر بی سر گشته ایم ما بتیغ فقر بی سر شده ایم چه عطا ما بر گدایی می تنیم چه
عطا ما بر گدایی کو سوال می تنیم و عالم را ز دور می کنیم مرمکس را در هوا گر می زنیم همچون عنکبوت
گر کسی مهمان ما شد گرمی منتیم از فقر و ضرورت شب نخسپید دلقش از تن بر کنیم دلق و خرقه
مهمان از تنش بوی کنیم همچون شیخ مفلس که لباس خر مریدان را بر کند و ایشان را اکثر این کنیم
مغرور شده مریدان محتاج بدعیان مغرور و کذاب و ایشان را شیخ محتشم و واصل
پنداشتن و تمل را و سیم قلب را از نقد و سیم صحیح فرق نا داشتن و دیرینه را بمجاز از بر رسته
بحقیقت تا صحنه بهر این گفتند دانایان بنقل یعنی کسی که مهمان فقیر مفلس شود از و فقر بیند
ازین جهت عالمان بانواع علوم گفتند مهمان محتشمان باید شدن تا از ایشان قایم یعنی و متمتع
شوی نه مهمان مفلس که جامه ترا ای بزدند قال النبی علیه السلام مثل الجلیس الصالح والسوء کحامل
المسک و نافخ الکیر فحامل المسک اما ان یحذیک و اما ان تبتاع و اما ان تجد منه رائحة طیبة و نافخ الکیر
اما ان یحرق ثیابک و اما ان تجد منه ریحا خبیثة مثال جلیس صالح همچو حامل مشک است که صحبت او
از راحت خالی نیست چنانکه اگر نصابی از سماحت داشته باشد تحفه بر تو ارزانی دارد و اگر
رغبت ابتیاعی کنی بفروشد و اگر هیچ کدام دست ندهد باری از روایح طیبهٔ او مشامت معطر
گردد و مثل جلیس سوء همچو دمنده کورهٔ آتش است که اگر نزدیک آیی از شرار آتش جامه بباد دهی
و اگر دورتر نشینی از دودش متاذی شوی زیرا از روز عالم افروز غیر از روشنی چه آید و از شب
ظلمت اندوز غیر تیرگی چه زاید هیچ بصر قاید از ضریر نتیند و هیچ غنی زکوة از فقیر نطلبد کا نخود و دعوی
بر نیاید دعوی را معنی باید تو مرید و مهمان آن کسی تو مریدان شیخی و مهمان آن مفلسی که او ستاند حاصله
را از خسی که او ستاند حاصل تو از خسی و گدا ناکست نیست بجبر چون ترا جبره کند آنکس اهل حجاب است و

دیر نیست

دیر نیست ترا کجا چیره کند نور ندهد مر ترا تیره کند او ترا نور نه هد بلک ترا تیره کند چون ورا نوری نبود
اندر قران چون آن مزور را نور نیست لفظا اندر قران مرهونست نور کایابند از وی دیگران نور کایابند
از ان کس دیگران همچو اعمش کو کند داروی چشم انکه بیند و آب ریزد از چشم و کحالی کند چه کند در چشمها
الا کریشم چشمها را او همچون پشم کبود کند در بعض نسخ بجای پشم پشم است یا بی عجمی شعر وعرق تقی یا مر
الناس بالتقی طبیب یداوی الناس وهو مریض چون ظلمت مولانا درین مرتبه از قصه بجهت
اشاره کرد باز حکایت عودت نمود و گفت حال اینست در فقر و عنا این از امتحان زنت هیچ مهمانی
با مغرور ما هیچ مهمان مباد فرنیه ما که عریان و برزیان شود [illegible] ده سال از بدی در صنوز [illegible] هفت
سال در زمان یوسف شده است اما قحط ده سال را کس ندید اگر آن رای خواهی که بینی در ظاهر
چشمها بکش و اندر ما نگر که با یی در قحط و تلت و گرفتار تحت شده ایم ظاهر ما چون درون مدعی این
نیز از بحث زنت یعنی ظاهر ما خرابست همچون درون و باطن مدعی و شیخ ناقص درونش ظلمت
زبانش شعشعی که در دل آن مدعی و شیخ ناقص ظلمتست و زبانش منور در نطق از خدا بوی نه او را نی اثر
آن مدعی افزون از شیث و آدم علیهما السلام است دیو شود و راهم نقش خویش شیطان شود آنکس را نه
نقش خود او همی گوید زابدالیم و بیش انکه لاف و دروغ می زند و گوید که از اهل طریقت و از واصلان
حیتیم ما از ایشان بیشیم حرف درویشان بدزدید یعنی اصطلاحات مشایخ و کلمات اهل الله را
دزدید و آموخته است یعنی تا گمان آید که هست او خود کسی تا مردمان و مستمعان را گمان آید کرامت او
کسی خرده گیرد در سخن بر بایزید آنکسی طعن می زند در سخن بایزید رحمة الله علیه ننگ دارد از درون او یزید
عار کند از درون خراب او یزید بی نوا از خوان و نان آسمان بی نصیب است آنکس از مایده و نان آلهی
پیش او نند اخت حق یک استخوان یعنی فیض جزوی نرسیده است و را که فیض کلی رسیده باشد
او ندا کرده که خوان بنهاده ام اما آنکس ندا کرده که خوان فیضان آلهی بنهاده ام نایب حقم خلیفه زاده ام
قایم مقام حقم در دعوت خلق بحق و این مرا مورد است الصلا ساده دلان پیچ پیچ الصلا ای صافی
قلبان و در عالم گشته حیران تا خورید از خوان جودم هیچ هیچ تا که خورید از خوان تجلی من که تمام پر شوید
سالها بر وعده فردا کسان گرد آن در گشته فردا نارسان سعی او جمع شده
فردا نارسان بدانکه هر که را در صورت صلاح بینی آن را انکار مکن اما بشیخی و ارشاد قبول مکن
تا که چند بار او را تجربه نکنی زانکه دیر باید تا که ستر آدمی زمان بسیار باید که ستر آدم آشکار گردد از پیش و
کمی معلوم و ظاهر شود از زیاده و نقصان زیر دیوار بدن گنجست یا زیر دیوار تن گنج پنهانست و نقطه یا هو

نست

در وصف شیخ ناقص

آن مدعی ارشاد و شیخ ناقص را که در اندرون او [illegible]
سبب بحیای وا بش و دعوی [illegible]
جانشین و دعوی [illegible]

خانهٔ مارست و موروا ژدها یا خانهٔ ماوست یا خانهٔ مورست یا خانهٔ اژدهاست لاجرم چند باشد که
کسی را حسن اعتقاد کنی پس از زمان بسیار معلوم شود که او همچون مار گزنده است و همچون مور مال و
ذخیره را جمع کننده و همچون اژدها مردم را هلاک کلی رساننده چونکه بیدا گشت کو چیزی نبود چونکه طام
گشت که او چیزی نبود که سود دهد عمر طالب رفت و آگاهی چه سود عمر سالک که رفته باشد از آگاهی
چه فایده در بیان آنکه نادر افتد که کاهی بندرت باشد که مریدی یعنی طالب صادق و سالک عاشق
از سر صدق طویت و خلوص عقیدت در مدعی مزور اعتقاد بصدق ببندد که او کسیست یعنی مد
عی مزور را شیخ کامل و پیری مکمل اعتقاد کند و بی روی او بیش گیرد و چنانکه شرط طالب است ترک
بیگانه و خویش گیرد و بدین اعتقاد یعنی بواسطهٔ کمال رشاد و حسن اعتقاد بمقامی رسد که شیخش اعنی
مرید این مقام را در خواب ندیده باشد و آب و آتش اورا گزند نکند و شیخش را گزند کند آن مرید اهل
کرامت شود و شیخش در نقصان بماند ولیکن بنادر نادر یعنی این نادر باشد چنانکه می فرماید لیک نادر
طالب آید کز فروع که از غرور شیخ در حق او نافع آید آن دروغ در حق آن طالب نافع اید دروغ شیخ
اما این نادرست و النادر کالمعدوم او بقصد نیک خود بجایی رسد آن مرید بقصد نیک خویش بمقامی
رسد گرچه جان پنداشت آن آمد جسد یعنی گرچه شیخش را جان پنداشت آن جسد بود اما چون
اعتقاد صافی داشت بمقام جان رسید حکایت مریدی صادق را شیخی مزور گفت من ثلث
لیل را بعبادت صرف می کنم مرید بخود گفت چون شیخ ثلث لیل را بعبادت صرف می کند مرا می باید که
نصف لیل را بعبادت صرف کنم چنان کرد پس از زمانی بشیخش گفت من عبادت را زیاد کردم
نیمهٔ شب را بعبادت صرف می کنم مرید ثلثان لیل را بعبادت صرف کرد و بمقام ولایت رسید که حالی
شیخش اورا معلوم شد که آن اهل طاعت نیست روزی شیخش گفت من ثلثان لیل را بعبادت
صرف می کنم مرید گفت مرا حال تو معلوم شده است که هرگز عبادت نمی کنی اما مرا دروغ تو نافع شد
چون تحری در دل شب قبله را همچون تحری قبله اندرون شب قبله نی و آن نماز او روا تحری او
راست نی اما نماز تحری کننده رواست پس کسی که شیخ مدعی را مرید شود اگرچه آن شیخ قبلهٔ
راست نیست اما مرید را کار درست است مدعی را قحط جان اندر سرست این نیز از سخن زنست
لیک ما را قحط نان بر ظاهرست پس قرینهٔ آرایش ظاهر هم مدعی نباید شد و بآلایش صوری افسا
حقیقی نتوان کرد زیرا اگر گفته اند آنکه دارد می پوشد و هر که ندارد می خروشد ما چرا چون مدعی پنهان کنیم
فقر را بهر ناموس مزور جان کنیم برای عار مزور جان را کنیم جبر فرمودن اعرابی زن خود را و تحمیل

صبر و فقر کنتن بازن شوی گفتش چند جویی دخل و کشت یعنی اعرابی بآن زن گفت چند جویی حاصل و
زرع و غله و نفع خود چه ماند از عمر افزون تر گذشت پس عمر باقی را بفقر و قناعت گذاردن اولی است
و مقتضای عقل است عاقل اندر بیش و نقصان ننگرد عاقل در زیادگی مال و در کمی او نظر نکند
زانکه هر دو همچو سیلی بگذرد چون هر دو فانیست پس سعی وقت بباقی کردن کمال عقل است و نمی
باید که غم بهرغ خوری زانکه آن را بقا نیست خواه نعمت و خواه محنت بیت شاد بر آنم که در این دیر تنگ
شادی و غم هر دو ندارد درنگ و نمی باید که غم روزی روز فردا خوری بیت غم نا آمده خوردن نتوان
رنجه می دارد همان آن به که با فردا گذارم کار فردا را خواه صاف و خواه سیل تیره رو خواه وسعت عیش خواه
فقر و درویشی چون نمی پایدی از وی مگو و از آن سخن مگو بلکه باقی را بگو و همچون جانوران توکل کن
اندرین عالم هزاران جانور یعنی چندین جانور توکل کنند و بی کشت و کار بخورند و شکر نعمت خدا گو
ی زیند خوش عیش بی زیر و زبر بی ادنی و اعلی و بی محنت و در دست شکر می گوید خدا را فاخته بر تراو کبک
بر درخت و برگ شب ناساخته پیش از شب و ساز شب ناساخته حمدی گوید خدا را عندلیب و هزار
کاعتماد رزق بر تست ای مجیب ای قبول کنندهٔ دعا قال رسول الله علیه السلام لو انکم تتوکلون علی الله
حق توکله لرزقکم کما یرزق الطیر تغدو خماصا و تروح بطانا حکایت چون بچهٔ غراب از تخم مرغ برون
می آید سفید باشد مادرش از و گریزد خدا بروی مگس و مور را حواله کند تا گرد او می آیند و آن بچه
از مگس و مور بگیرد و بخورد تا اندک اندک بزرگ شود و ریشش سیاه پیدا گردد مادرش بسوی او آید آن را
سیاه و همچنین خود بیند باز پرورد پس حضرت خدا مرغ بچه را در آشیان رزق رساند باز دست شاه را
کرده نوید باز دست شاه را نوا کرده و نوید کرفته از همه مردار ببریده امید چون کسی همچون باز از دنیا
که بحکم الدنیا جیفة و طالبها کلاب مردارست مستغنی شود و در شکار و خدمت پادشاه حقیقی باشد
آن را از پادشاه بدست قدرت روزی می رساند همچنین از پشه گیری تا بپیل اگر از حیوان حقیر
مثلا از پشه بگیری تا بحیوان کبیر مثلا تا بپیل بحکم و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها شد عیال الله
و حق نعم المعیل رزق همه بر خداست و خدا خوب رزق دهنده است این همه غمها که اندر سینهاست
این رنج و محنت و غم رزق که در دل مردم است از بخار و گرد باد و بود ماست از دود و باد غرور وجود
ماست این غمان بیخ کن چون داس ماست این غم که بیخ کننده است و مزرعهٔ عمر را درونده داس
ماست کرکشت عمر را ببرد این چنین شد و آنچنان و سواس ماست کار اینچنین شد و آنچنان شد
گفتن و تدبیر کسب کردن وساوس شیطانیه ماست که خود را قادر کسب مال و رزق می پنداریم و توکل

بنه جمع حبیب
یند
جمع بیضه عنی
بیضه بیضتی

مطلب در بیان انواع [illegible]

بر رزاق وکریم نمی کنیم ان را نمی دانیم که از اسباب عیش وحیات واز دفع مرض ومَمات چیزی را قادر نیستیم
وانکه هر برنجی زمردن پاره ایست بدانکه هر مرضی یک پاره است از موت جزو مرگ از خود بران از جاه اینک
پس آن جزو موت که مرض است از خود دفع کن اگر ترا چاره هست چون از جزو مرگ نتوانی گریخت
بدانکه آن موت کلی را بحکم اذا جاء اجلهم لا یستأخرون ساعة ولا یستقدمون بر سر تو می ریزند جزو مرگ
گشت شیرین مرترا یعنی اگر در دوا ام دا اگر جزو مرگ است شیرین توانی انگاشتن شیرین کلی را نیز امید
می توان داشتن؛ دانکه شیرین می کند کل را خدا در بعض نسخ دانکه شیرین کرد بر تو مرگ را دردها از مرگ
می آید رسول؛ مرضها از موت رسول ونفیرست؛ از رسولش رو مگردان ای فضول؛ از رسول مرگ اعراض
مکن ای متکبر؛ هر که شیرین می زید او تلخ میرد هر که بلذات جسمانیه وشهوات نفسانیه مشغول گشت وعمر را
باین گذارند تلخ میرد وهر که مال ونعمت او بسیار باشد تعلق او بسیار باشد هم در دنیا غمش بسیار باشد
هم قطع تعلق او را مشکل آید بیت از پیش تخزان جان وجهان را گذرانید؛ تا خوش گذرانیم جهان گذران را
هر که او تن را پرستد جان نبرد جان را از عذاب خلاص نکرد گوسفندان را از صحرای کشند بنیج کاف انکه
فربه تر مران را می کشند یعنی گاف پس بحکم اهل الجنة کل ضعیف مستضعف واهل النار کل کبیر متکبر مستتم فربهی
تن سبب لاغری جانست وباعث عذاب ودلیل حرمانست بیت تن مپرور زانکه قربانیست تن؛
دل بپرور دل ببالای رود؛ چرب وشیرین کم ده این مردار را؛ زانکه تن پرورده رسوای رود؛
چرب وشیرین ده رحکمت روح را تا قوی گردد گراهای رود؛ شب گذشت وصبح آمد ای تمر؛ نام زن اعرابی
بیت چند گیری این فسانه زر زر؛ وقصه مال می کنی؛ تو جوان بودی وقانع تر بدی؛ واکنون پیره زن
گشتی بحکم اذا شاب ابن آدم یشب فیه خصلتان الحرص وطول الامل وفی روایة یهرم ابن آدم ویشب
منه اثنتان الحرص علی المال والحرص علی العمر حریص شدی زر طلب گشتی؛ خود اول زرگری اکنون طالب
گشتی زر گشتی خود اول زر بودی؛ زر بدی پرمیوه چون کاسد شدی تو باغ پرمیوه بودی چرا کاسد
شدی؛ وقت میوه پختنت فاسد شدی وقت تکمیل طاعات وحصول ثمرات فاسد گشتی قال النبی
علیه السلام من جاوز الاربعین ولم یغلب خیره شره فلیتبوأ مقعده من النار کسی که چهل سال بگذرد وخیر
او بر شرش غالب نشود در جهنم جای خود را حاضر کردن می باید میوه است باید که شیرین تر شود؛ اکنون
می باید که ثمرات طاعت وعبادت تو لذیذتر گردد؛ چون رسن تابان نه واپس تر شود؛ مجوی موی تابان
پس تر نرود بلکه هر روز ترقی می باید قال رسول الله علیه السلام من استوی یوماه فهو مغبون ومن کان
کان یومه شرا من امسه فهو ملعون انکه دو روز او برابر بود ان فریفته است وانکه امروز او بدتر از دی

او باشد

او باشد آن ملعونست جفت پای جفت باید هم صفت وموافق در خصلت تا بر اید کارها با مصلحت
وبا انتظام جفت باید بر مثال همدگر تا کار بر آید؛ در دو جفت کفش وموزه در نگر؛ که اگر بر مثال همدگر نباشد بکار
نیاید چنانکه می فرماید؛ گر یکی کفش از دو تنگ آید بپا؛ گر یکی از دو کفش پای را تنگ آید هر دو جفتش کار
ناید مر ترا وقابل انتفاع نباشد؛ جفت در یک خرد وآن دیگر بزرگ؛ هیچ این را بانتظام دیده جفت شیر
بیشه دیدی هیچ گرگ؛ یعنی جفت شیر گرگ نباشد راست ناید بر شتر جفت جوال؛ لنتطار سیت عرضی
او جوالی است؛ آن یکی کوچک وآن دیگر کمال در بعض نسخ آن یکی خالی واین پر مال مال من روم سوی
قناعت دل قوی این نیز از سخنان اعرابیست تو چرا سوی شناعت می روی ومراد فقر ونامرادی
طعنه می زنی مرد قانع از سر اخلاص وسوز این سخن خدمت مولاناست زین نسق میگفت با زن
تا بروز باین اسلوب سخنها می گفت در شب تا بروز نصیحت کردن زن مر شوی را که سخن افزون
انفقدم واز مقام خود مگو چنانکه خدا در سوره صف فرموده لم تقولون ما لا تفعلون چرا می گویید انچه نمی
کنید واین علامت بدانکه غیر را پند گوید خود عمل نکند که این سخنها اگرچه راستست این مقام
توکل ترا نیست ذو النون گفت توکل خلع اربابست وقطع اسباب والتجاء نفس در عبودیت
واخراج او از ربوبیت واین سخن فوق مقام وحال خود ترا زیان دارد کبر مقتا عند الله ان تقولوا
بزرگ دشوار وسخت بغض است نزد خدا؛ زن بر وزد بانگ کای ناموس کیش زن اعرابیه
بر او بانگ زد وگفت که ای ناموس کیش یعنی ای ناموس را مذهب ودین گرفته من فسون تو نخواهم
خورد بیش؛ یعنی من سحر وافسون ترا نمی پذیرم؛ ترهات از دعوی ودعوت مکن؛ سخنان باطل از
دعوی جبر وقناعت مگو ومرا بروی دلالت مکن رو سخن از کبر واز نخوت مکن؛ سخن از کبر وعظمت
مگو که این سخن که گویی حال تو نیست منشا این کبر وتعظم است لاجرم اتصاف بقناعت دیگر
ست ولاف کبر ونخوت دیگر بیت علم وتقوی سر بسر دعویست معنی دیگرست؛ مرد معنی دیگر و
میدان دعوی دیگرست؛ چند حرف طمطراق وکار وبار؛ چند الفاظ بزرگ گویی واز کار عظیم وتصرف و
بار جسیم وتدرب گویی کار وحال خود بین وشرم دار؛ کار وحال خود را بنگر وتجاوز از حد خود
مکن شرم دار؛ کبر زشت واز گدایان زشت تر؛ زیرا کبر از مال وجاه است وآن با وجود این دو ز
شت است وبی این دو زشت ترست قال رسول الله علیه السلام لا یکلمهم الله یوم القیمة
ولا ینظر الیهم ولا یزکیهم ولهم عذاب الیم شیخ زان وملک کذاب وعائل متکبر روز سرد و
برف وانکه جامه تر بود وجه وغیر مناسبت الست چند دعوی ودم وباد وبروت؛ چند دعوی

صبر و قناعت و دم زدن از ریاضت و مجون یاد و زیدن در کبر و غفلت و سلب نمودن از غرور و غفلت
ای ترا خانه چو بیت العنکبوت که ترا هیچ اسباب عظمت نیست یعنی ای که مفلس دینی اما عظمت می نمایی و د
عوی دروغ می کنی از قناعت کی تو جان افروختی و روشنی دل حاصل کردی؛ از قناعتها تو نام
آموختی یعنی قناعت را نمی دانی و صبر کردن نمی توانی القناعة هو الاکتفاء بالموجود و زوال الطمع
عن المفقود بعضی گفتند السکون عند عدم المألوفات و بعضی گفتند قناعت بیرون آمدن است
از شهوات نفسانیه و متمتعات حیوانیه چنانکه برگ از همه خواهد بیرون آمدن مگر از لحظه امر زندگانی
بدان منوط و کار عیش انسان بدان مربوط باشد که ترک آن در ظاهر شرط نیست اما باید که دل را در
قید آن ندارد تا آینه دل که مرآت جمال نمای حضرت بزرگوار است از تعلقات غیر تیره نگردد و صبر بیرون آمدن
بود از لذات جسمانیه و حظوظ نفسانیه و حبس کردن نفس در تحت عبادات و ثبوت قدم بر
بساط مجاهدات است گفت پیغامبر قناعت چیست گنج که القناعة کنز لا یفنی گنج را تو وا نمی
دانی ز رنج تو در رنج مغتری نه در گنج قناعت؛ این قناعت نیست جز گنج روان و کنز جاری تو مزن
لاف ای غم و رنج روان و مرض جان تو نخواهی جنت کم تر زن بغل و غلغلت مکن جنت انصاف
نیم جنت دغل و خیانت چون قدم با میر و بابک می زنی و با بزرگان دعوی همسری می کنی؛ چون ظرف با
را در هوا کی می زنی چرا در طلب رزق جا بکی؛ با سگان زین استخوان در چالشی؛ با حریصان جهان
از بهر استخوان دنیا در جنگی چون نی اشکم تهی در نالشی؛ چون نی تهی شکم در ناله و زاری سوی هم
منکر بخواری نشسته؛ وز مر الجحارت نظر کمی تا نگویم آنچه در رگهای تست زیرا جمله احوال ترا من
می دانم یعنی تو این امر معروف و نهی منکر را و نیز وارث درا از بهر خدا نمی کنی **حکایت**
عکرمه روایت می کند مردی درختی دید که قومی آن را عبادت کنند بر نخیزد و تبر بگرفت و بر خر سوار شد
و بسوی آن درخت برفت تا آن را ببرد ابلیس در صورت بشر پیش او آمد و گفت بکجای روی آن مرد
قصد خود را بیان کرد ابلیس بنصیحت منع کرد آنکس ممنوع نشد آخر گفت من ترا هر روز چهار درم بدهم هر
صباح در زیر بالین خود بیابی مرد بطمع درم باز گردید و چهار درم را سه روز در زیر بالین بیافت پس
از آن نیافت دلتنگ شد باز تبر را گرفت و سوی درخت رفت ابلیس پیش او آمد گفت بکجای
روی آنکس قصه را بگفت ابلیس گفت باز گرد زانکه نمی توانی که آن درخت را ببری اول بار رفتن
تو از بهر خدا بود اکنون از بهر نفس خود و برای دنیا می روی اگر یک قدم پیش نهی من گردن تو می
زنم بترسید و باز گردید پس امر معروف و نهی منکر از بهر خدای باید **بیت**

۸۲

ای دل تو دی طالب غفران نشدی؛ وز خوی بد هیچ پشیمان نشدی؛ وز خوی بد بت
صوفی و فقیه و واعظ و دانشمند؛ این جمله شدی لیک مسلمان نشدی؛ عقل خود را از من افزون دیده
و بکمال عقل خود اعتماد کرده؛ مر مرا کم عقل را چون دیده که اسرار و احوال ترا می دانم و یا نه چو گرگ
غافل اندر ما نجه نهی است از جهیدن؛ ای ز ننگ عقل تو بی عقل به؛ ازین عقل با ناموس بی عقل
شدن به است که عقل تو هست مکر و تلبیس و آلت ابلیس شد؛ چونکه عقل تو عقیله مردم است
بحکم العقل عقیلة الرجال عقل تو قید و بند مردم است که براه رفتن و سلوک کردن را مانع است
بیت گر بسته بند غیر صانع باشی؛ دل راز شهود دوست مانع باشی؛ آن نه عقلست اگر مار و کژدم است
آن عقل عقیله عقل نیست بلکه ضرر رساننده است خصم ظلم و مکر تو الله با دیعنی مر ظلم و مکری که
خصم تو صد بار دگر مراد من نمی دهی از بهر ریا و بندی کوی آن بند حال تو نیست؛ مکر عقل تو زما گو نله
با دگر مکر کردن را نتوانی؛ هم تو ماری هم فسونگر این عجب؛ هم فریبی رسانی هم بمکر و حیله مار گیری
مار گیر و ماری ای ننگ عرب؛ مار نفس ما لکم زن و خود فریبی رسانی ای که طالب عیب از تو چار دانگ
زاغ اگر زشتی خود بشناختی؛ قباحت خود را دانستی همچو برف از درد و غم بگداختی؛ واز شرمندگی
محو گشتی لاجرم اصحاب عصیان و ارباب طغیان و اهل ریا و محب دنیا اگر زشتی خویش دانستندی
از غم آخرت محو شدندی؛ مرد افسونگر بخواند چون عدو؛ کنی که افسون گر باشد اگر افسون
بخواند برای مار گرفتن او فسون بر مار و مار افسون برد او افسون بر مار خواند و مار افسون بر او خواند
کاو وقت خویش صرف کند بگرفتن مار حال طالب دنیا و اهل نفس و هوا چنین است که نبودی
دام او افسون کار اگر افسون مار دام آن مرد افسونگر نبودی که فسون مار را کشتی شکار و صرف عمر
کردی بان کار؛ مرد افسونگر ز حرص کسب و کار و طمع دنیا در نیافت آن زمان افسون کار فهم نمی کند
افسون مار را؛ مار گوید ای فسونگر هین هین حاضر شو و غافل مباش؛ آن خود دیدی فسون من ببین
که ترا چگونه شکار کردم تو بنام حق فریبی مر مرا گرفتار سازی تا کنی رسوای شور و شر مرا؛ ای افسونگر
نام حقم بست نی آن رای تو؛ من گرفتار رای حقم نه مقید رای تو؛ نام حق را دام کردی وای تو؛ درین بقیه
است که هر کرد دعا و مناجات را و نام مولی را و تلاوت قرآن و ارشاد مسلمانان را و وعظ و نصیحت
و علم معرفت را از بهر دنیا کند دنیا آن را نربان حال این تهمت را بگوید نام حق را ندار تو داد من که بنام
گرفتی مرا؛ من بنام حق سپردم جان و تن و تفویض کلی کردم بخدا جل و علا **بیت**
حاتطای خود و زیدی کن و خوش باش ولی؛ دام تزویر مکن چون دگران قرآن را

نفس اماره عقل را ای یار
چنین مکار و بدنه

یا بزخم من رگ جانت ببرد، بنعم باست، یا که بچون من بزنوانت ببرد بنعم باست، زن ازین گونه
بخشش بگفت رها، زن اعرابی ازین نوع غلیظ سخنها خواند بر شوی خود آن طومارها بگفت بر زوج
خویش بسیارها **نصیحت کردن مرد مر زن را که در فقیران بخواری منگر و در کار حق بگمان کمال نگر**
کردن تغیر کردن بعضی بندگان حکمت خفیه است **وطعنه مزن در فقر و فقیران بخیال و کال سبب بی نوایی**
خویشتن سبب بی نوایی خود فقیران را حوامبین گفت ای زن تو زنی یا بو الحزنی که از تو غمها پیدا
شود فقر فخر آمد مرا بر سر مزن که رسول الله علیه السلام فرمود **الفقر فخری** مراد خلو قلب است از آنچه
دست از و خالیست و مراد از قول رسول الله که فرمود **الفقر سواد الوجه فی الدارین** اظهار عدم
خلو قلب است از آنچه دست از و خالیست و مراد از قول رسول الله که فرمود **کاد الفقر ان یکون کفرا**
عدم خلو قلب است از آنچه دست از و خالیست، مال و زر سر را بود چون کلاه که عیب طاس رای بو
شد کله بود که از کلاه ساز دنیاه و عیب خود را پنهان کند، اگر زلف جعد و رعنا باشدش اگر سر
او را زلف مجعد باشد و هر که سر خوب دارد چون کلاهش رفت خوشتر آیدش زانکه زلف رعنا
پیش پیدا و سر بی احتیاطش هویدا شود مرد حق باشد بمانند بصر و عیب دیده پس برهنه به که
پوشیده باشد نمی بیند لاجرم شاهد خوب را در معرض بیع عریان کند و معیوب را بجامه پوشند
چنانکه می فرماید وقت عرضه کردن آن برده فروش، بنده را وقت عرضه کردن ببیع آن نخاس
برکند از بنده جامهٔ عیب پوش جامه عیب پوش را برکند و بندهٔ خوب را عریان کند **بیت**
چونکه داناگان ز صحبت زعریانان بوشیده، که هویان و انجم را ز بر بوشیدست عریانی ور بود
عیبی برهنه کی کند، اگر عیب بود آن بنده کی برهنه کند بل بجامه خدعه با وی کند بلکه آن بنده را
بجامه خدعه کند تا عیبش هویدا نشود گوید این شرمنده است از نیک و بد آن بنده فروش گوید این
بنده اهل نجابت است، از برهنه کردن او از تو رمد، اگر برهنه کنی آن بنده از تو رمد و نفرت کند لاجرم
هر که محبوب تر و بی عیب و خوب تر باشد فخر او بفقر بیشتر بس فقر سر ریست که چون بران متمکن
شوی تاج رضا بر سرت نهند و خاتم دولت بدست دهند **بیت** سر بر فقر ترا برکشد بتاج رضا
تو بنجیب هوس در کشیدی اینست خطا بران سر بر بجیه سران بتاج رسید، تو تاج بی سری
از سر فرو نهی عمدا سرت قیمت آن تاج اگر سرش داری، بهر یزید چنین تاج سر بیاد بها خواجه در
عیبست غرقه تا بگوش یعنی خواجه پر عیب و مستغرق اوست خواجه را مالست و مالش عیب
پوش، خواجه را مال هست و مالش عیب پوش اوست پس مال و ملک دنیا نقش عاریتست

ودر عاریه دل بستن از عقل نیست زیرا که امانت را بخداوند باید گذاشتن و بضرورت از عاریه دل
باید برداشتن هر چند دل بران بیشتر بسته باشی وقت مفارقت الم بیشتر باشد پس عاقل آنست که بحکم
فانفروا ما یبقی علی ما یفنی دل از فانی بردارد و همت بر اخراز باقی بگمارد تو بقبول و رد مردم ظاهر
بین فریفته و غلیم مباش که خواجه را اگر هزار عیب باشد بطمع مال از اهل کمالش خوانند و هر چه گوید
صادق المقالش دانند چنانکه می فرماید که طمع عیبش نبیند طامعی اهل طمع عیب آن خواجه نمی بینند
از طمع گشت دلها را طمعها جامعی جامع دلهاست و گفتار درویش را که واقف اسرار غیب بود و کلام او
چون کتاب الهی بری از ریب باشد قول بی فروغ گویند و سر اسر دروغ شناسند چنانکه می فرماید
ور گدا گوید سخن چون زر کان آنگر گدا سخن نغز گوید همچون زر، ره نیابد کاله او در دکان کالا و کالا
بمعنی قماش است **بیت** بسان صبح که چیزی نداشت کاذب بود چو قرص زر بکف آورد صادقش خوانند
کار درویشی ورای فهم تست فهم تو بان نمی رسد سوی درویشی بمنکر سست چنانکه
لقمان بفرزند خود گفت **یا بنی لا تحقرن احدا لخلقان ثیابه فان ربک ورب واحد لحی**
ان یکون هو احب الی الله منک زانکه درویشی ورای ملک و مال یعنی درویشان از جهت در
ویشی ورای ملک و مال روزیی دارند زرف از ذو الجلال رزق دارند از خدا چنانکه علیه السلام
گفت **الفقر مشقة فی الدنیا مسرة فی الآخرة والغنی مسرة فی الدنیا مشقة فی الآخرة** و رسول
الله علیه السلام فرمود **انکم ستحرصون علی الامارة وانها ستکون ندامة یوم القیمة** حق تعالی عادلست و
عادلان در بی خود دشک نیست خدا عادلست لفظ عادلان بر هو نست که کنند استمگری بر بی دلان
وضعیفان آن یکی را نعمت و کالا دهند عادلان این عمل را کی کنند که یکی را نعمت و قماش
دهند و غنی سازند و دیگری را بر سر آتش نهند یعنی فقر و قلت در دنیا و آخرت عذاب کنند و از
جمال باکمال محروم سازند آتش سوز آنکه دار داین گمان، آتش آن دیگر را بسوز د هیچ کس این
گمان دارد یعنی نیندارد بر خدا و خالق هر دو جهان و بر ارحم الراحمین پس بعضی بندگان را کمال
ملک و عظمت و جلال دهد اگر فقیران را صد هزار ذوق و حال و وحشت هم جمال ندهد ظلم کرده
باشد حاشا که خدای رحیم و رب کریم چنین کند بلکه فقیران را چندان فضیلت دهد که همه بشرت
و فقر را فراموش کنند چنانکه اهل نعمت و شهوت را چندان محنت رساند که همه لذت را فراموش کنند
رسول الله علیه السلام فرمود **یؤتی بانعم اهل الدنیا من اهل النار یوم القیمة فیصبغ فی النار صبغة**
ثم یقال یا ابن آدم هل رایت خیرا قط هل مر بک نعیم قط فیقول لا والله یا رب ویؤتی باشد

الناس بؤسا فی الزمان من اهل الجنة ویقال له یا ابن آدم هل رأیت بؤسا قط هل مر بک شدة
قط فیقول لا والله ما مر بی بؤس قط ولا رأیت شدة قط فقر وبیچارگی از گزافست ومجاز یعنی الفقر
فخری سخن بیهوده نیست ومجاز نیست بلکه صواب وتحقیقت است ای هزاران عزّ پنهانست وناز
یعنی فقیران را هزاران عزّ پنهان وناز است که الفقراء الصبر جلساء الله تعالی یوم القیمة از غضب بر من
فتنه مار انگیزی و عیبها اسناد کردی یا کریم یا کریم خواندی من دوست کریم توم مارگیر خواندی و ربگیرم مار
نوازش کنم اگر مار را بگیرم دندان او را بر کنم یعنی اگر مال بدست من آید حقوق شرعیه او را رعایت
می کنم تا شش از سر کوفتن ایمن کنم در بعض نسخ که بگیرم بر کنم دندان مار یعنی مال را بخیرات صرف کنم
تا شش از سر کوفتن نبود ضرار تا آن مار را از کوفتن سرش ضرر نبود زانکه آن دندان عدو جان اوست
مار را ضرر از زهر دندان اوست من عدو رای کنم زان علم دوست این را از علم دوست آموخته ام از
طمع هرگز نخوانم من فسون یعنی افسون را از جهت طمع نمی خوانم زیرا این طمع را کرده ام من سرنگون
وزبون حاشش سه طمع من از خلق نیست بلکه طمع و رجای من از خالق است طمعی و رجای کز خالق
باشد مذموم نیست حکایت موسی علیه السلام خدا را در مناجات گفت یا ربی مرا حاجت واقع
می شود از تو شرم دارم که سؤال کنم خدا گفت یا موسی بخواه حتی ملح عجینک و علف شاتک از قناعت
در دل من عالمیست که غنا لی تعلق دارم بر سر امرود بن یعنی چنان بر بالای درخت امرود مرا
طمعکار یعنی زاری فرود آ تا نماند آن گمان از سر امرود بن فرود آ تا آن ظن نماند این حکایت امرود بن
در جلد چهارم می آید چونکه برگردی تو گشته شوی و سرگردان شوی لاجرم خانه را گردنده بینی وان
تویی پس آن طمع که در من بینی از حال تست در بیان آنکه جنبیدن هر کسی از آنجا که ویست
حرکت هر کس از مقام خویش است هر کس را از جنبره وجود خود بیند تیر را از دایم وجود خویش بیند
تابه کبود آفتاب را کبود نماید زجاج کبود خورشید را کبود نماید و سرخ سرخ نماید چون تابها از
رنگها بیرون آید سپید شود از همه تابهای دیگر او راست گوتر باشد از دیگر آنکه بهار است
ترک و بید و امام همه باشد دید احمد را ابو جهل و بگفت یعنی رسول الله را صلی الله علیه وسلم
ابو جهل لعین بدید و بگفت زشت نقشی کز بنی هاشم شگفت قبیح شکلی از قبیله بنی هاشم شکفت
گفت احمد مر او را کراستی رسول الله علیه السلام ابو جهل را بگفت که راستی که هر من صورت خود دیدی یعنی
راست گفتی گرچه کار افزاستی اگرچه از حد تجاوز کردی دید صدیقش بگفت ای آفتاب ابو بکر رضی
الله عنه رسول الله را صلوات الله علیه وسلامه دید و بگفت ای آفتاب نی ز شرقی نی ز غربی خوش بتاب

مطلب در تفصیل اسمای صدیق رضی الله تعالی عنه

ونوربع

ونوربع بوا که نام ابوبکر عبد الله است و کنیت او ابو بکر است و لقب او صدیق است و نام پدرش
عثمان است و کنیت او ابو قحافه است گفت احمد راست گفتی ای عزیز رسول الله علیه السلام
ابوبکر را گفت راست گفتی ای شریف ای رهیده تو ز دنیای نه چیز ای که خلاص شدی از دنیای لاشی
حاضران گفتند ای صدر الوری اصحاب رضی الله عنهم رسول الله را علیه الصلوة والسلام گفتند ای صدر
مردمان راست گو گفتی دو ضد گو را چرا دو گوینده کلام متناقض را چرا راست گو گفتی گفت من آینه ام
مصقول دست مصطفی شده بدست خدا ترک و هندو در من آن بیند که هست سفید سفیدی بیند
و هندو سیاهی بیند زن را شوهر نیز مرآت شده بود از بهر آن شوی او را گفت ای زن از طمع
تا بینی مرا اعرابی زن را بگفت ای زن اگر اهل طمع می بینی مرا زنی تحری زنانه برتر آ و اجتهاد
و تحری مردانه بکن ان طمع را مانند و بحث بود آن فقر طمع را شبیه است اما طمع نیست رحمت است
کو طمع انجا که آن نعمت بود لاجرم امتحان کن فقر را روزی دو تو و بفقر صبر کن و قناعت را پیشه
گیر تا بفقر اندر غنا بینی دو تو تا اندر فقر غنای مضاعف بینی حکایت ابراهیم ادهم گفت ما درویشی
خواستیم توانگری یافتیم و استغنا یا بدرویشی مردمان توانگری می خواهند بدرویشی مبتلا شوند پس
هرکس که فقیر اختیار بکند غنا و استغنا یابد در دنیا و غنای کلی یابد در عقبی حکایت حسن بصری گفت حضرت
خدا موسی را وحی کرد که کسی در فلان جا در حالت نزع است و آن محبوب ترین بندگان منست آن را
بیاب و پس از مردنش تجهیز او بکن و بشوی و دفن کن موسی آن کس را بجست و در ویرانه یافت که
زیر سرش بالینش او خشت بود چون حرکت کردی سرش از آن خشت افتادی موسی خدا را مناجات
کرد که یارب این کس را محبوب ترین بندگان می گویی اما آن را کسی نیست که در حال مرض خدمتش
کند و چیزی ندارد که با او منتفع شود خدا جواب داد که چون من بنده را زیاده دوست دارم همه دنیا را ازو دور
می دارم صبر کن با فقر و بگذار این ملال و تنگ دلی زانکه در فقرست عز ذو الجلال که الفقر شعار الا
ولیاء و حلیة الاصفیاء سر که مغروش و هزاران جان بین غرق مو مست از قناعت غرق بحر انگبین
آن جانهای بسیار از جهت قناعت غرق دریای انگبین است یعنی انبیا و اولیا مستغرق بحر فقر بودند
بالذات و ذوق که از دنیا گریختند حکایت محمد بن علی الکتانی گفت نزدیک ما جوانی بود با جامهای
کهنه با ما در بنا مدتی و مجانست نکردی دوستی او در دل من جای گرفت وقتی دویست دینار از
حلال فتوح بود و بیردم بر طرف سجاده او بنهادم و گفتم این حلال فتوح بوده است تو در وجه خویش
صرف کن بگوشه چشم در من نگریست و گفت این نشستن را در حضرت باری تعالی بفراغت بهفتاد

هزار دینار حزینم ام بجز ضیاع و مستغلات تو می خواهی که مرا بدین زر بفریبی بر خلعت وان زر را
بینداخت تا همه متفرق شد من آن زرها را از زمین بر نچیدم و هرگز حرص توی ندیدم و هیچ
ذلتی چون ذل خود ندیدم در چیدن آن زر صد هزاران جان تلخی کش اگر یعنی جانهای بسیار تلخی کشیده
آفرین بمحو کل آمیخته اندر کان شکر تلخ ایشان بشیرین انگبین رحمت آغشته و آمیخته است ای دریغا
مر ترا گنجا بودی اگر در تو وسعت و فراخی تحمل نصیحت بودی تا ز جانم شرح دل پیدا بگوی و ظاهر کنم حق
این سخن شیر است در پستان جان حکم الهی و اسرار پادشاهی که شیر است در پستان جان بی کشنده
خوش نمی گردد روان بی کشنده بنظم بور نمی آید مستمع چون تشنه و جوینده شد مستمع چون تشنه زلال
دقایق و طالب اسرار حقایق باشد واعظ ار مرده بود گوینده شد واعظ اگر میت باشد ناطق شود
مستمع چون تازه آمد بی ملال پر طراوت و بانشاط باشد صد زبان گردد بگفتن گنگ و لال کسی که
گنگ و لال باشد صد زبان گردد در گفتن و محرم را اسرار گوید اما چونکه نامحرم در آید از درم یعنی اگر اغیار که
عرایس معانی اندر حجاب حرم کبریا تمام از جمال پاکان بر نوازند لاجرم چونکه نامحرم در خانه من آید از درم
پرده در پنهان شوند اهل حرم که از نامحرم پرهیز کنند و پوشیده شوند و در ابد بحری دور از گزند و بعید
از ضرر بر گشایند آن ستر آن روی بند و نقاب و حجاب را بردارند هرچه را خوب و خوش و زیبا کنند
هر چیز را که خوب کنند از برای دیده بینا کنند نه از برای اعمی کی بود آواز چنگ و زیر و بم و ساز
های پردم از برای گوش بی حس اصم بلکه از برای سامع کنند مشک را بیهوده حق خوش دم نکرد مشک را
خدا باطل خوش بوی نکرد بهر حس کرد و بی اخشم نکرد بهر آنکس نکرد که قوت شامه ندارد حق زمین
و آسمان بر ساخته است و آفریده است در میان بس نار و نور افراخته است بلند کرده این زمین
را از برای خاکیان مثل انس و سایر حیوان آسمان را مسکن افلاکیان بمحو ملائکه و جان مرد سفلی دشمن
بالا بود چنانکه ماهی دشمن خشکی است مشتری هر مکانی پیدا بود لاجرم اهل جنت علم و طاعت کند
و اهل نار فسق و معصیت ای ستیره هیچ تو برخاستی خطاب اعرابیست بزنانکه می گوید ای مستوره هیچ
تو برخاستی از بهر ساختن کار آخرت خویشتن را بهر گور آراستی خود را برای گور و قبر زینت کردی
که جهان را نیز در مکنون کنم اگر جهاز و دنیا را نیز از درهای پوشیده کنم یعنی جمع مال کنم یا پند گویم مانند
دریا روزی تو چون نباشد چون کنم که رزق بتقدیر الهی است یا تأثیر پند بتقدیر قدرت ترک جنگ و
ره زنی ای زن بگو در بعض نسخ ترک جنگ و سرزنش ای زن بگو ور نمی گویی ترک من بگو بحکم قول خدا
یا ایها النبی قل لازواجک ان کنتن تردن الحیوة الدنیا وزینتها فتعالین امتعکن واسرحکن

اقتضی

مطلب در بیان اظهار نمودن عاشق از نقصان قدر و دوری سامع است

سبز فیتان جمیع منقول است در بعض منقود نیز

سراجا

سراجا جمیلا ترا طلاق بدهم که من از جنگ و خونخواره فارغم بلکه مر مرا چه جای جنگ نیک و بد فراغت من
از جنگ نیست که یکدم از صلح هم می رمم و نفرت کنم یعنی از صلح نیز فراغت دارم که خود را نیست
پنداشته‌ام جنگ و صلح خود از هستی است گر خمش گردی و گرنی آن کنم اگر خاموش نشوی خوب است
والا آن می کنم که همین دم ترک خان و مان کنم یعنی ترا طلاق می دهم یا ترک دیار کنم بیت
تهی پای رفتن به از کفش تنگ بلای سفر به که در خانه جنگ مراعات کردن زن شوهر را و
استغفار کردن از گفته خویش چون زن از شوهرش مفتون هذا فراق بینی و بینک بر آنست
او را رعایت و از گفته خویش ندامت کرد زن چو دید او را که تند و توسن است زن چو شوهر را دید که
غلیظ و سرکش است گشت گریان گریه خود دام زن است بگریه آغاز کرد گریه دام زن است گفت از تو کی
چنین پنداشتم یعنی من از تو چنین پنداشتم از تو من امید دیگر داشتم و کار تو موافق بمقصود
من شد زن در آمد از طریق نیستی و بیخودی گفت من خاک شمایم نی هستی گفت من خاک پای
شمایم نه خاتون جسم و جان و هرچه هست آن تست همه از آن تست حکم و فرمان جملگی فرمان تست
که من امر ترا طاعت دارم گر ز درویشی دلم از صبر جست اگر دل من از جهت فقر از صبر برجست بهر خویشم
نیست آن بهر تو است این بی صبریها و طلب رزق بهر من نیست بهر تست تو مرا در دردها بودی دوا
یعنی تو در دردهای بسیار مراد در زمان بودی من نمی خواهم که باشی بی نوایی حاصل و بی نصیب جان تو کز بهر
خویشم نیست این زن بجان شوی سوگند می خورد دوی گو بجان تو این طلب من از بهر خویشم نیست
از برای تست این ناله و حنین از برای تست این فریاد و حنین و زاری و انین خویش من بالله که
بهر خویش تو مرهونست هر نفس خواهد که میرد پیش تو خویش و وجود من خواهد که بپیش تو میرد و
فدای وجود تو شود کاشکی جانت کش روان من فدا کاشکی جانت مرهونست و کاشکی
روان من فدا جمله معترضه دعائیه است و لفظ فدا را بکسر دال خواندی باید از بهر قافیه از ضمیر جان من
واقف بدی یعنی کاشکی جان تو از ضمیر جان من واقف بودی ای که جان من ترا فدا باد چون تو با من
اینچنین بودی بظن و مرا سوء ظن کردی لقط چون مرهونست هم ز جان بیزار گشتم هم ز تن از این جمله
بیزار شدم خاک را بر سیم و زر کردیم چون لقط چون مرهونست تو چنینی با من ای جان را سکون
خاک را بر سیم و زر کردیم چون تو با من چنینی ای آرام جان تو که در جان و دلم جای کنی یعنی جان و دل من
جای تست از این قدر از من تبرا می کنی از این مقدار سخن از من فراق جویی و بیزار شدن می گویی
تو تبرا کی کنی که هست دستگاه که قدرت مردی داری و حضرت رحمن در سوره آل عمران فرمود الرجال

مطلب در بیان [illegible] زنان و مردان [illegible] تفصیل کرده

والله کر[illegible]

قوامون علی النساء یعنی مردان قایم می شوند بر زنان مانند حاکمان بر رعیت و زیردستان
ای ترا ای ترا جان عذر خواه جان من نافرو عذر خواهنم است یاد می کن آن زمانی را کی من مر هوشت
چون صنم بودم تو بودی چون شمن ان زمان را یاد آور کی من همچو صنم بودم تو همچو بت پرست بودی
بنی بر و نیم تو دل افروخته است دل را منور ساخته هرچه گوئی پخت گوید سوخته است این
بنم گوید با این دل گوید ساخته و سوخته است من اسپاناخ تو با هرچم پزی و هو طعام
یا ترش یا اگر شیرین می پزی یا شوربای تیز یا با شوربای شیرین کی آن را می پزی کنم کنم نمک بالیان
آدم کی درد ین عاشقان بغیر مراد معشوق تمنایی بخاطر خطور کردن کفر است چنانک گفته اند شعر
فلو خطرت لی فی سواک ارادة علی خاطری سهوا قضیت بردتی پیش حکمت از سر جان آمدم وامتثال
کردم خوی شاهانه ترا نشناختم وجاهلی کردم بپیش تو گستاخ خر در تاختم وجرادت و بی ادبی کردم
چون زعفو تو چراغی ساختم با بی مغرور گشتم توبه کردم اعتراض انداختم و سؤال ترک کردم می نهم
پیش تو شمشیر و کفن بکشتن تو رضا دادم می کشم پیش تو گردن را بزن پیش تو گردن می کشم تا
شمشیر را بزن از فراق تلخ می گویی سخن از فراق و طلاق تلخ سخن می گویی هرچه خواهی کن ولیکن
این مکن کی آن را طاقت ندارم بیت فراق دوستان دیدم شناسش کنم از دوزخ معاذ الله
خطا کنم کی دوزخ زان نشان باشد در تو از من عذر خواهی هست سر در نزد تو از جانب من عذر خواهی
هست ظنی با تو بی من او شفیعی مستمر بقولی حضور و وجود من شفاعت کننده است دایم جدا زین ان
را بیان می کند عذر خواهم در درونت خلق تست یعنی ان عذر خواه من حسن خلق تست در اندرون
تو زاعتماد او دل من جرم جست از اعتماد آن خلق دل من جرم طلب کرد و عاصی شد از رسول الله
علیه السلام مرویست کی او فرمود حسن الخلق زمام من رحمة الله فی انف صاحبه والزمام بید الملک
والملک یجره الی الخیر والخیر یجره الی الجنة وسوء الخلق زمام من عذاب الله فی انف صاحبه
والزمام بید الشیطان والشیطان یجره الی الشر والشر یجره الی النار حکایت
بزرگی بنده اش را آواز داد و بخواندش بنده جواب نداد آن بزرگ از جای خود برخاست و آن بنده را
بجست آن را بدید کی بر جامه خواب دراز شده با وجود کی در خواب نبود از ان بنده پرسید کی آواز
مرا شنیدی گفت شنیدم گفت پس چرا جواب ندادی و خدمت قیام ننمودی گفت بحسن خلق تو
اعتماد دارم کی از قهر تو ایمنم آن بزرگ از بهر شکر این نعمت آن بنده را آزاد کرد رحم کن پنهان ز خود ای
خشمگین ای کی غضب نامی گشتی از برای گناه من ای کی خلقت به زصد من انگبین ای کی خلق تو بهتر

ازصدر طل عسل زین نسق می گفت با لطف و گشاد زن ازین نوع گفت با کرم و فتح و خوش دلی در میانه
گریه بروی فتاد در اثنا گریه وزاری بر شوهرش افتاد گریه چون از حد گذشت و های های این مصراع
مر هوشت بیت تا لی زو کزلی گریه بر او خود دل ربای زن که مطلقا بی گریه دلرباست شد از ان
باران یکی برقی برید از ان باران گریه یک برق پیدا گشت زد شراری بر دل مرد وحید اثری رسید
بر دل آن مرد کی وحید بود در صبر و قناعت آنکه بنده روی خوبش بود مرد آنکسی کی یعنی زن کی بنده
روی خوب اوست مرد چون بود چون بنده گی آغاز کرد حال مرد چگونه بود چون آن زن بنده گی
آغاز کند آنکه از کبرش دلت لرزان بود یعنی زن کی از کبر او دل تو می لرزد چون شوی چون پیش تو
گریان شود چگونه شوی چون پیش تو گریان گردد آنکه از نازش دل و جان خون بود یعنی زن که از
ناز او دل و جان خون بود چونک آید در نیاز او چون بود چونکه او در نیاز آید حال چگونه بود آنکه در جور و
جفاش دام ماست یعنی زن که در جور و جفایش دام ماست عذر ما چه بود چو او در عذر خاست
یعنی عذر ما چیزی نباشد چو آنکس در عذر خاست زین للناس حق آراستست اشارتست بان
آیت کریمه که در سورهٔ آل عمرانست زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین والقنا
طیر المقنطرة من الذهب والفضة والخیل المسومة والانعام والحرث و اشارتست بان که مزین
خداست چنانکه اکثر مفسرین بر آنست زانچه حق آراست چون دانند جست آرایندهٔ جمال زن
چون تعالی است کدام دل از دام ایشان تواند رست و کدام جان از قید محبت ایشان تواند جست
چنانکه ظریفان در خطاب رحمن گفته اند بیت یا رب تو جمال آن مه مهر انگیز آراسته بسنبل عنبر بیز
پس حکم همی کنی کی در روی منگر این حکم چنان بود که کژ دار و مریز چون لیسکن الیها آفریدش کی بشار
تست بان آیت کریمه که در سورهٔ اعرافست هو الذی خلقکم من نفس واحدة وجعل منها زوجها
لیسکن الیها کی تواند آدم از حوا برید چون مشیت خدا بر اینست رستم زال ار بود و زحمزه بیش
کسی اگر رستم زال بود و از حمزه بیش بود هست در فرمان اسیر زال خویش حکایت مردی بسوی عمر
آمد تا از زن خود شکایت کند چون بدرش رسید از درون خانه شنید که زن عمر ام کلثوم عمر را
زبان درازی کند آن مرد خود گفت من از بهر شکایت زن خود آمده بودم این لما نعقد بلایی من نامت
باز گردید عمر آن را دید و خواند و پرسید که بچه حاجت آمدی گفت من از بهر شکایت از زن خویش
آمده بودم چون از زن تو شنیدم آنچه شنیدم رجوع کردم عمر گفت من تحمل می کنم از بهر حقوق کی او را بر
منست اول که آن زن حجاب و پرده است میان من و آتش که با او دل من ساکن شود از حرام

دوم آنکه او خزینه دار و نگاهبان منست چون از خانه بیرون روم سوم آنکه او جامه شوی منست چهارم
آن که دایه فرزند منست پنجم آنکه نان پز منست و آش پز منست آن مرد گفت اینها در زن من هست
من بیتر عفو کردم آنکه عالم است گفتش آمدی در بعض نسخ آنکه عالم بنوع گفتش بدی کلمینی یا حمیرا الی
زدی رسول الله علیه السلام که عالم ست و حیران سخن شیرین او بود عایشه را گفتی مرا سخن بگوی ای
سرخک لاجرم با زن انس گرفتی و سخن او جستی **حکایت** رسول الله علیه السلام عایشه را رضی الله
عنها می گفتی من می دانم وقتی که تو از من راضیه شوی و وقتی که غضبناک شوی زانکه چون از من راضیه شوی
در سوگند خود می گویی ورب محمد و چون خشمگین شوی می گویی ورب ابراهیم عایشه می گفتی والله
ترک نمی کنم الا نام تو ترک میکنم یا رسول الله یعنی در همه حال محبت تو در دل من استوار و مقرر است
آب غالب شد بر آتش از نهیب ار که از جهت بیت غالب است بر آتش زآتش او چو شد که
در حجاب الف را یا خواندن می باید از بهر قافیه یعنی اگر چه آب آتش را غالبست که آتش رای کشد
اما آن آب ز آتش بجوشد چون در میان آتش و آب حجاب باشد لاجرم مرد اگرچه همچون آب غالبست
بر زن اما چون در میان حجاب باشد و زن در پس پرده نماز باشد مرد را بجوشاند بلکه محو و فانی کند
چنانکه می فرماید چونکه دیکی حایل آمد هر دو را یعنی آب و آتش را نیست کرد آن آب را گردش هوا
آن آتش نیست کرد آن آب را و متغلب کرد بهوا ظاهرا بر زن چو آب ار غالبی تو نیز ظاهر انجواب
بر زن اگر غالبی اما باطنا مغلوب و زن را طالبی چون آدمی و عاقلی زن را در باطن مغلوبی زیرا
اینچنین خاصیتی در آدمیست یعنی مغلوب گشتن بزن بسبب محبت و عقل مهر حیوان را کمست
آن از نکیست محبت حیوان را ناقص است و آن نقصان از ناقصی اوست ولهذا رسول الله علیه السلام
فرمود انهن یغلبن العاقل و یغلبهن الجاهل **در بیان این خبر که انهن یغلبن العاقل و یغلبهن الجاهل**
بو رستی زنان غالب شوند بر مرد عاقل و ایشان را غالب شود مرد جاهل گفت
پیغامبر که زن بر عاقلان لفظ زن بر عاقلان مرهونست غالب آید سخت و بر صاحب دلان زیرا عا
قلان و صاحب دلان رقیق القلب و صاحب مروت باشند تحمل تضرع و گریه ندارند لطف و مروت
می نمایند باز بر زن جاهلان چیره شوند یعنی اما جاهلان بر زن غالب شوند زانکه ایشان تند و
بس خیره روند زیرا جاهلان تند و خیره و مشوش روش اند کم بود در شان رقت و لطف و وداد
در جاهلان رقت قلب و لطف طبع و محبت ناقص باشد زانکه حیوانیت غالب بر نهاد زیرا حیو
برنهاد ایشان غالبست مهر و رقت وصف انسانی بود محبت و شفقت وصف انسانی بکشد

زآتش او جوشد چو باشد در حجاب صح

خشم و شهوت وصف حیوانی بود که این وصفها صفت جاهلانست چون چشم دل ایشان کشاده
نشده است تا پرتو حسن خالق در مرایای مظاهر خلایق ببینند و تواند کرد و از سر تحقیق توا
نند گفت پرتو حقست آن معشوق نیست یعنی جمال زن پرتو خداست نه معشوقه خالق است
آن گویا مخلوق نیست گویا خالقست آن معشوق مخلوق نیست پس هر که عارفست مشاهده حق
جمال حق را در جمیع مظاهر خلقیه می کند و این محبت بنسبت با او از قبیل تجلیات اسم ظاهر باشد
و لهذا رسول الله علیه السلام فرمود حبب الی من دنیاکم ثلث النساء و الطیب و قرة عینی
فی الصلوة **شعر** فکل جمیل حسنه من جمالک * معار له بل حسن کل ملیحة **غزل** الا ای کعبه
دولت مرا خاک سر کویت * ندارد جان من قبله بجز محراب ابرویت * اگر در روی مهرویی بمهر دل
نظر کردم * جز بدان وجهی که هست آئینه رویت * ز عشق روی گل بلبل نکردی ناله و غلغل *
اگر اندر نهاد گل نبودی نکهت بویت * دم وقت گل و سنبل هوادار صبا زان شد که می آید
از هر دم نسیم سنبل مویت * صبا دکان عطاری کشادن کی توانستی * گر او را نیستی هر دم
گذر بر چین گیسویت * بصورت گر که از روی بسوی غیرت آوردم * ز غیرت رو متاب از من که دارم
روی دل سویت * طواف کعبه را من از سر صدق و صفا کردم * که در دنیا نمی یابم جز او اهل سر کویت *
تسلیم کردن مرد خود را با آنچه التماس زن بود از طلب معیشت و آن اعتراض زن را
اشارت حق دانستن بنزد عقل هر دانشی هست که با کردنش کردانشی هست
مرد زان گفتن پشیمان شد چنان * لفظ چنان مرهونست که عوانی ساعت مردن عوان
حرف یا در لفظ عوانی مصدریه است یعنی چنانکه ظالم پشیمان می شود از ظلم کردن در زمان مردن
گفت خصم جان جان چون آمدم یعنی زن که جان بجان منست من او را چگونه خصم شدم بر سر جان من
لگدها چون زدم بر سر جان من بچه الگد زدم و آن را چرا رنجانیدم چون قضا آید فرو پوشد بصر یعنی
مرا نیز در این آزار خاطر رضا نبود اما قضا بر آن داشت و مرا دفع قضا ممکن نبود تا نداند عقل ما پا
را از سر در بعض نسخ گفت اذا جاء القضاء عمی البصر یعنی رسول الله علیه السلام این حدیث را فرمود *
چون قضا بگذشت خود را می خورد یعنی آدمی را قضا نابینا کند که از و ضرر و خطا صادر شود پس
از گذشتن قضا آن آدمی خود را می خورد و پشیمان می شود پرده بدرید گریبان می درد *
گریبان را چاک کند چون خدمت **مولانا** در هر مرتبه حصه و پند را اشارت می کند و باز بحکایت
عودت کند در این قصه نیز چند بار بحصه اشارت کرد و باز بقصه شروع نمود و در این محل ترجیح

نکردم جز بدان وجهی
بیان

که می آید از و هر دم نسیم سنبل مویت

برخی از حقه بیان کرد باز بقصه آمد مرد گفت ای زن پشیمان می شوم یعنی اعرابی زنش را گفت
ای زن من پشیمان می شوم کر بدم کافر مسلمان می شوم اگر کافر بوده ام مسلمان می شوم عادت حضرت
مولاناست چون حکایات عاشقی آورد کر او بمعشوق خود نیاز کند خود که عاشق است و معشوق او
خداست بدان انتقال کند لاجرم درین محل بتضرع خدا انتقال نمود من گنه کاری توم رحمی بکن و گنه کار
من کن بر مکن یکبار کیم از بیخ و بن و جزای گناه من مکن کافر پیر از پشیمان می شود کافر پیر که عمر دراز
خویش در ضلالت گذارده باشد اگر پشیمان می شود چونکه عذر آرد مسلمان می شود **بیت**
یارب بر هانیم ز حرمان چه شود راهی ز نیم بکوی عرفان چه شود بس کبر که از کرم مسلمان کردی
کر رحم کنی بیک مسلمان چه شود حضرتت پر رحمت و پر کرم که تویی ارحم الراحمین واکرم الاکرمین
عاشق او هم وجود و هم عدم عاشق آن حضرتست همه چیز کفر و ایمان عاشق آن کبریا آن کبریا حضرت
هست و نعره بنده آن کیمیا نحاس و سیم بنده آن کیمیای حضرتست همچون فرعون و موسی درین بیان اکر
تحقیق می فرماید **در بیان آنکه موسی علیه السلام و فرعون هر دو مسخر مشیت اند چنانکه زهر و پازهر**
تریاق و ظلمات و نور و مناجات کردن فرعون بخلوت تا ناموس نشکند موسی و فرعون
معنی راهی موسی علیه السلام و فرعون علیه ما یستحق معنی حقیقی و مقصود اصلی را که خداست بنده اند
ظاهر آن ره دارد و این بی رهی ظاهرا موسی راه دارست و فرعون بی راهست و از آن جهت که
انسان را قابلیت مظهریت جمیع اسماست اگرچه سلطنت اسمی در وی ظاهر باشد اما از تجلی اسما و
صفات دیگر بی نصیب نیست پس مظهر تجلی جمال را چاشنی از شراب جلال چشانند و اهل سطوت
جلال را پرتوی از نور جمال رسانند و لهذا می فرماید روز موسی پیش حق نالان شده موسی علیه السلام
در همه وقت تضرع و نیاز کننده بود نیمشب فرعون هم گریان شده در خلوت خود فریاد و زاری
کننده بود کین چه غلست ای خدا بر گردنم ور این ضلالت چه بندست ای خدا بر گردن من
ورنه غل باشد که گوید من منم اگر غل نباشد کسی نگوید که من منم زانکه موسی را منور کرده زان
ارادت و مشیت که موسی را منور کرده مر مرا هم زان مکدر کرده مرا نیز از آن مکدر و نورانی کرده
زانکه موسی را تو مه رو کرده از آن که موسی را تو ماه رو و نورانی کرده ماه جانم را سیه رو کرده
و منخسف کرده بهتر از ماهی نبود استاره ام یعنی ستاره طالع من از ماه تابان روشن تر نیست
چون ماه را گاه خسوف است و گاه انجلا و گاه صعودست و گاه نزول و گاه طلوع و گاه طلوعست
و گاه افول و گاه کمال است و گاه محاق و گاه مقابلات و گاه احتراق ستاره طالع مرا نیز تقدیم

علم و عزیز گاه شرفست و گاه وبال و گاه فراقست و گاه وصال لاجرم چون خسوف آمد چه باشد
چاره ام یعنی آن دفع آن را می توانم نوبتم کر رب و سلطان می زنند باین نام و صدا مرا نا مدارکی کنند
مه گرفت و خلق پنگان می زنند بر طاس چوب می زنند یعنی چون ماه را خسوف واقع شود خلق
طاس می زنند هر کس بداند که نور ماه رفته است و سیاه روگشته من که مخلوق و عاجزم خدایی را نیکنیم
مرا رب و سلطان گفتن همچون طاس زدن و مرا رسوای کردن در روسیاهی مرا مخود دنست می زنند آن
طاس و غوغای کنند یعنی خلق ماه را زان زخمه رسوای کنند در روسیاهی او را علی نمایند ما که فرعونم
ز شهرت و ای من الشهرة آفة در بعضی نسخ ز خلق ای وای من زخم طاس آن ربی الاعلاست
یعنی زخم طاسم ربی الاعلی گفتن است خواجه تاشانیم اما تیشه ات من و موسی بنده یک خداییم یعنی هر دو
بنده تو کیم اما تیشه قدرت توی نهد شاخ را در بیشه ات و شقای کند شاخ را در بیشه مکونات تو باز
شاخی را موصل می کند یعنی تیشه باغبان قدرت شاخی را در بیشه می برد و شاخی را با دیگر موصل کرد
اند تا آن یکی را در آتش قهر سوزند و آن یک را از ثمرات رحمت سازند شاخ دیگر را معطل می کند
آن تیشه قدرت چنین کند تا آن شاخ معطل را طعمه آتش کند شاخ را بر تیشه دستی هست یا سؤال و
جوابست هیچ شاخ از دست تیشه جست لی پس مرا نیز از تصرف قدرت خود اخلاصی نیست و دفع
آن میسر لی حق آن قدرت که آن تیشه تراست بحق آن قدرت که این قدرت ترا حاصل است از کرم
کن از کژیها را توراست و مرا اصلاح کن و هدایت ده باز با خود گفت فرعون ای عجب یعنی فرعون
در حال خود تعجب می کرد و می گفت من نه در یا ربنا ام جمله شب استفهام انکاریست یعنی من در هر شب
یا ربنا می گویم و مناجات می کنم در نهان خاکی و موزون می شوم در خلوت اهل تضرع و قابل قبول
حق می شوم چون بموسی می رسم چون می شوم با وجود چندین مسکنت و سرافکندگی و تضرع و
بندگی در ملاقات موسی حال بر من متغیر می کرد و من متکبر می شوم همانا که موسی محکیست که قلب
ناقلب ناسره مرا که عیاری از و ظاهر شود رنگ زر قلب ده تو می شود یعنی زر که قلب باشد و آن
را طلا و رنگ کرده باشند است اگرچه آن رنگ بر آن زر مضاعف و بسیار باشد پیش آتش چون
سیه روی شود و قلبی او پیدا شود من نیز زر قلب و اندوده ام موسی آتش است چون من با او
می رسم پیش او قلبی من پیدا شود که دعوت او را قبول نمی کنم باز نظر بالاتری کنم وی گوید
نی که قلب و قالبم در حکم اوست استفهام انکاریست یعنی قلب و قالب من در تصرف و اراده حق
است لحظه مغزم کند یکدم لحظه پوست یک وقت مرا مغز و زبده می کند و یک دم قشر و پوست

سبز کردم چونکه گوید کشت باش و طری شوم چونکه مرا گوید کز رع باش یعنی چون ظهور اسم هادی باشد براه راست می شوم زرد کردم چونکه گوید زشت باش پژمرده و زرد شوم چونکه مرا گوید زشت و قبیح باش یعنی چون ظهور اسم مضل باشد بر ضلال می شوم لحظهٔ ماهم کند یکدم سیاه یک لحظه مرا ماه کند و منور سازد و یک لحظه سیاه و بی نور خود چه باشد غیر این کار اله یعنی این عمل کار خداست پیش چوکانهای حکم کن فکان پیش چوکانهای قضا و قدر و ارادت و مشیت الهیه می دویم اندر مکان و لامکان یعنی چو گوی می دویم بهر جا در میدان درین محل شبههٔ قویه هست آن شبهه اینست که موسی و فرعون چون از یک گوهر آفریده بودند و در عالم الهی متحد بودند چرا درین عالم در اختلاف و خلاف واقع شدند حضرت مولانا این شبهه را حل می کند و بوجه رمز سخن می گوید اما در تحقیق حل شبهه تفصیل را حاجتست لاجرم اولا بدانکه حالیا چون سلطنت اسم ظاهر ظاهرست کثرت پیداست و وحدت مستور و این یکی نزدیک و آن یک دور طراز خلعت این الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور و داغ پیشانی آن والذین کفروا اولیاؤهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات بیت آفتابی در هزاران آبگینه تافته پس برنگ هر یکی تابی عیان انداخته چون صور آبگینه ها از میان برخیزد بی رنگی و یکرنگی اصل که از نور آفتاب بود بظهور آید تا وجود آبگینه ها قایم است احادیت و کثرت اعداد با جهت زیرا که اگر ده آبگینه بریک رنگ باشد اگرچه نور بریک کون نماید اما آبگینه ها یکی نشود و رنگ اصلی نور که بی رنگی است ظهور نیابد چنانکه انبیا و رسل اگرچه بریک رنگ بر آمده اند از روی رسالت که لا نفرق بین احد من رسله اما بحسب اختلاف درجات و مقدار قابلیات امم این نسخ شریعت آن تمام نماید و آن بنفی طریقه این تمایل شود تا از روی استعداد مراتب و درجات ایشان بظهور پیوندد که تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض و چون سلطنت اسم باطن ظاهر شود وحدت از جلابیب اشکال و صور روی نماید رنگی حرف پیدا آید آبگینه ها می شکنند از میان برخیزد و اختلاف الوان متلاشی شود و رنگ بی رنگی نور ظهور پذیرد تا بکلی صوری انحلال یابد موسی با عیسی همراز شود موسی و فرعون هم آواز گردد چنانکه می فرماید چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد چونکه اطلاق لباس تقید پوشید و جانها بظروف ابدان حلول و تعلق کرد موسی با موسی در جنگ شد اختلاف پیدا گشت چون ببی رنگی رسی کان داشتی چون با طلاق رسی که آن در بود موسی و فرعون دارند آشتی صلح و اتفاق دارند و ترک خلاف کنند گر ترا آید

بدین نکته سؤال اگر ترا شبهه آید ز رنگ کی خالی بود از قیل و قال یعنی این مقیدات از بحث و جدال خالی نیستند این عجب کین رنگ از بی رنگ خاست سؤال نیست که این مقیدات از آن مطلق پیداست پس چون اصل رنگها بی رنگیست چرا رنگها پیدا شود رنگ با بی رنگ چون در جنگ خاست یعنی فرع با اصل چگونه در خلاف شد اصل روغن ز آب افزون می شود یعنی در جواب این شبهه و سؤال بطریق تمثیل معقول بمحسوس می گوییم روغن از آب حاصل شود عاقبت با آب ضد چون می شود آخر با آب چرا ضد گردد لاجرم خلاف رنگ با بی رنگ برین مثال است چونکه روغن را ز آب اسرشته اند آب با روغن چرا ضد گشته اند یعنی اصل روغن آبست اما در میان ایشان تضادست چون گل از خارست و خار از گل چرا این مثال دیگرست هر دو در جنگند و اندر ماجرا و در خلاف و تنازع یا نه جنگ این برای حکمتست یا خود گوییم مخالفت فرع با اصل نیست و خلاف امر اعتباریست که ملاحظهٔ آن متضمن حکمتی است و آن را خدای می داند هیچو جنگ خر فروشان صنعت است که در صورت جنگ دارند برای مصلحت نه حقیقت یا نه اینست و نه آن حیرانیست جواب ثالث آنست که می گوییم سر این معلوم نیست زانکه کار خدا محل حیرتست گنج باید جست این ویرانیست یعنی گنج اسرار وحدت را و کنز مخفی حضرت را در ویرانهٔ حیرت و در خرابی صورت باید جست نه در بناهای عقل و وهم که بمنزلهٔ عمارتهاست که گنج یعنی در عمارتهای هستی نتوان یافت بیت که مراد خویش خواهی نامرادی پیشه کن من مراد خویش را در نامرادی یافتم آنچه تو گنجش توهم می کنی این عالم هر او هم خود را اگر گنج توهم می کنی و طالب او شوی زان توهم گنج را گم می کنی و ضایع کنی چون عمارت دان تو وهم و رایها وهم و رایهای عقول همچو عمارتست در تردد اصحاب طریقت گنج نبود در عمارت جایها گنج را جایها در عمارت نباشد در عمارت هستی و جنگی بود و خلاف و اختلاف بلکه نیست را از هستها ننگی بود اهل فنا از اهل دنیا عار دارند که هست از نیستی فرد یاد کرد یعنی اهل دنیا از اهل فنا یاد نمی کند بلکه امر بر عکس است چنانکه می فرماید بلکه نیست آن هست را واداد کرد و از خود باز کرد تو مگو که من گریزانم ز نیست و از فنا و اهل غنا بلکه او از تو گریزانست بیت او از تو گریزانست بیت بارو بسیار ظاهرا می خواندت او سوی خود بنج خاک خواندنامی باید و ز درون می راندت با چوب رد ظاهر اگرچه ترا بسوی خویش خواند و لیکن در باطن می راند نعلها بازگونه است ای سلیم نفرتهای منعکس است ای ساده دل اما دل نعلها را تو راست نهاده پنداری و می پوشی و می روی نفرت فرعون می دان از کلیم نه از تعشق فرعون

حرمان الاشقیا و باعث محرومی ایشان از دو جهان که خسر الدنیا والآخرة زیان کرده در دنیا
و آخرت چون حکیمک اعتقادی کرده است بقسیم حکیم برای تحقیر است خلاصهٔ کلام درین مقام آنست
که ارباب حکمت و اصحاب هیات بر آنند که جمیع افلاک کروی الشکل اند و کرهٔ خاک در وسط افلاک
معلق است چون زرده در میان بیضه بعضی حکما گفته اند سبب معلق بودن ارض در وسط آسمان آنست
که آسمان از هر جانبی زمین را بسوی خود جذب می کند لاجرم زمین در میان او معلق بماند و بعضی
از حکما گویند آسمان با صفا زمین تیره را چگونه با خود کشد بلکه از جمیع اطراف برابر دفع کند لاجرم ارض
در میان آسمان بماند که آسمان بیضه زمین چون زرده است معنی این مصراع بزرگی اینست که فلک
پرده و بر چار سوی کی در گفت سایل چون بماند این خاکدان سایل گفت چگونه بماند این
زمین در میان این محیط آسمان که بجائی میل نکرد و فرو نرفت همچو قندیلی معلق در هوا یعنی زمین
در آسمان معلق بماند که نه ستون ایستاده و نه بزنجیر بسته است نی باسفل همی رود نی بر علا
بلکه بماند بیک جا آن حکیمش گفت کز جذب سما آن حکیم این سایل را جواب داد که از کشیدن
آسمان از جهات شش بماند اندر هوا مثالش چنان باشد که خانهٔ سازند سقف و فرش
و دیوارهای او را از مقناطیس کنند و میان این خانه پارهٔ آهن را بدارند لاجرم آن آهن در میان
خانه بماند چون ز مقناطیس قبه ریخته و کری مجوف کرده در میان ماند آهن آویخته چنانکه در
تمثیل خانه بیان کردیم آن دگر گفت آسمان با صفا حکیم دیگر گفت آسمان صافی با چندین صفا
کی کشد در خود زمین تیره را که ضد ضد را نمی کشد بلکه دفعش می کند از شش جهات
از آن گرهست در میان ایشان تضاد صفات زان بماند اندر میان عاصفات بادهای
تخت یعنی در هوا پس ز دفع خاطر اهل کمال استشهاد و استدلال درین مقام بوجه اخرست
وجهٔ اینست که آنکه میل ارباب کمال و محبت اهل حال ندارند سبب اینست که خاطر
شریف اهل کمال ایشان را دفع می کند جان فرعونان بماند اندر ضلال و مردود شدند
پس ز دفع این جهان و آن جهان یعنی دنیا و آخرت مانع اند این بی رهان بی این و آن
که خسر الدنیا والآخرة گشتند سر کشی از بندگان ذوالجلال تو بپنداری که از بندگی بندگان
حق یعنی اولیا سر را می کشی و عظمت ورزی و حال آنکه خاطر شریف ایشان ملتفت جانب تو
نیست دلهای ایشان از هر طرف ترا رد می کنند چنانکه می فرماید دانکه دارند از
وجود تو ملال و ترا رد کنند که بادارند چون پیدا کنند زانکه بندگان ذوالجلال که بادارند

مطلب در بیان آنکه پروردن اهل دنیا و دنیاوند و فیح و دو اینست

چون

چون بعضی احوال معشوق از کرشمه و ناز و سوختن عاشق بر نیاز رسید پس از این احوال عاشق
می گوید شرح گل بگذار از بهر خدا لفظ از بهر خدا مرهونست شرح بلبل گو که شد از گل جدا یعنی
احوال عاشق دور افتاده را بگو و بیان این معنی کن که در جوش و خروش نشاط غم و شاد طارا
امکان نیست و رنج ایشان چون سایر خلق بواسطهٔ جور و احسان نه از غم و شادی نباشد
جوش ما همچو خلقان بلکه جوش ما از شوق خداست با خیال و وهم نبود هوش ما بلکه بتوفیق
الهیست و فعل خدا معلل نیست و عاشقان خدا همچون عشاق مردم نه حالتی دیگر بود
کان نادرست یعنی جوش عشق الهی حالتی دیگرست که نادرست تو مشو منکر که حق بس
قادرست پس آن جایزست که عاشقان خدا همچو عشاق مردم نباشد تو قیاس از حالت
آدمی مکن یعنی عشق الهی را بعشق آدمی قیاس مکن که جوش و خروش عاشقان خدا از غم و
شادی نباشد منزل اندر جود و در احسان مکن که اینها حوادث است چنانکه می فرماید
جور و احسان رنج و شادی حادثست اینها را بحالات خدا نسبت کردن جایز نیست
حادثان میرند حقشان وارثست چون ظلمات لیل شبهات ازین تقریرات مرتفع
شد و هنگام صبح ظهور اسرار گشت باز در مخاطبهٔ عشق می گوید صبح شد ای صبح را پشت و پناه
صبح یقین هویدا گشت ای صبح را نگاه دارنده عذر مخدومی حسام الدین بخواه عذر سلطان
المحققین شیخ حسام الدین بکن که واسطهٔ افاضه و استفاضهٔ اسرار اوست در تقریر معنی این
بیت چنین گفتند اما این تقریر از روحانیت مولانا چنین معلوم شد شیخ حسام الدین در
طلب نظم مثنوی مبالغه می نمود شبها نیز بخدمت مولانا بود شبی این محل را نظم می کرد چون
اینجا رسید صبح طلوع کرد وقت اشتغال نماز شد خدمت مولانا آن حسب حال را بیان
کند و گوید صباح شد ای خداوندی نگاه دار صبح و ما از جانب عذر مخدوم معظم شیخ حسام الدین
بکن عذر خواه عقل کل و جان تویی عقل کل که مستفیض از حضرت تست چون تو سلیت
او کی جان جان و تابش مرجان تویی دیگر بار شکر فنای عشق و ذکر مستی خویش از
شراب منصوری که موجب زوال عقل و هوش و واسطهٔ جوش و خروش است می
کند و چون وقت صباح زمان خوردن صبوحی است صبوحی خود را بیان کند تافت نور
صبح و ما از نور تو ظلم شد نور صباح اما ما از نور تو در صبوحی با می منصور تو در خوردن شراب
صباحیم با شراب عشق تو داده تو چون چنین دا دمر آن باده که تو دادهٔ چون چنین می کند

مطلب در تحقیق حکایت از تعلقات خدمت مولانا معلوم شد

ومست وبی هوش دار دمرا باده که بود کو طرب آرد مرا باده ظالم چه چیزست که او شادی آرد
مرا پس طرب ما از داده ذات نه از باده باده در جوشش گدای جوشش ماست باده از جوشش ما گدا
یی می کند وطلب جوشش کند یا جوشش ما شاهست او را چرخ در گردش گدای هوش ماست
چرخ گدایی می کند از هوش ما گردش وجولان را ما هوش ما در گردش شاهست چرخ را باده
از ما مست شد نی ما ازو شوق باده از ماست نه شوق ما از باده قالب از ماهست شوقی از او
بموجب شرف المکان بالمکان وجود قالب از ماست ما چو زنبوریم و قالبها چو موم سینه
خانه خانه کرده قالب را چو موم چنانکه زنبور موم را خانه خانه می کند و با انگبین پر سازد همچنان
ما تن را بعلم و معرفت و نور عبادت پر می کنیم رجوع بحکایت خواجه تاج پس درازست این
حدیث خواجه گو بکاف عجمی تا چه شد احوال آن مرد نکو خواجه عاشق مرغ بود هر که عاشقست
نکوست حکایت ابو هریره رضی الله عنه گربه را دوست می داشت رسول الله علیه السلام
آن را استحسان کرد و گفت حب الهرة من الایمان نفسشوا او نوبالهرة لاجرم عشق خصلت نیک
است و بدانکه چون کشف اسرار اهل الله نازکی دارد و در هر عهدی ارباب حسد در قدح ورد
این طایفه بوده اند لاجرم در اظهار حقایق و کشف دقایق طریق اسلم آنست که در اثنای حکایات
امثال این مقالات بطریق نقل از زبان هر کسی گفته آید تا در مقال اهل حال اصحاب جدال را
مجال قیل و قال نباشد لاجرم چون نسبی اسرار از زبان تاج منقول شد از برای دفع اعتراض
از قایل حقیقی بر وفق زعم مخاطب بطریق کلام منصف می گوید خواجه اندر آتش و در دو چنین
چنین با بانگ اشتر گربه را گویند مراد در بیجا فریاد دست صد برآکنم همی گفت این چنین که حال
عاشق بیجا انست گرتنا قفص گاه نازو گه نیاز گویا این بیت بیان برآکنم است گاه
سودای حقیقت که مجاز اما حال خواجه که از بخت بود معذورست و چون سلوک طریق کلام
منصف از برای القای حق است از طرف خواجه در برآکنم گفتن عذری خواهد که چون خواجه
از روی بخت مرغ خویش در مردن او غرقه دریای محنت گشت بحکم الغریق یتشبث بکل
حشیش خواجه بهر طرفی دست و پا می زد و بهر چیزی متعلق می شد چنانکه می فرماید هر دو غر
گشته جانی می کند بیخ کاف عربی بزرگی جان جکشور دست را بر هر گیاهی می زند و راه
خلاص می جوید تا کدامش دست گیرد در خطر تا کدام کس دست او بگیرد در محل خطر دست و
پایی می زند از بیم سر و از خوف هلاک شدن پس عاشق را می باید که دایما بیدار و در طلب یار بکار بکشد

تا شود بیدار که چون شود حال او

دوست

دوست دار دیار این آشفتگی معشوق این آشفتگی و دیوانگی را دوست می دارد کوشش
بیهوده به از خفتگی لاجرم صاحب انصاف آنست که بداند که در راه دوست بیهوده آشفتگی بهتر است
از غفلت و خفتگی خصوصا دوست نخسبد عاشق را نمی باید که بخسبد حکایت عزیزی در جامه
خواب نمی خسپیدان را گفتند این را تو شیخ تو ارشاد کرده است گفت درین خصوص کنیزکی من
شیخ منست گفتند چگونه گفت چون کنیزکم را خریدم در شب اول آن را فرمودم که از بهر من جامه
خواب بگسترد مرا گفت ای خواجه تو خواجه داری گفتم آری گفت خواجه تو می خسبد گفتم نه گفت
پس تو چرا می خسبی ومن بیش از تو نمی خسبم زانکه ادب نیست که بنده بیش از خواجه بخسبد
پس از آن در جامه خواب خفتن را ترک کردم لاجرم طالب خدا را می باید که ترک نکند بیت
گرچه نتوان بدوست ره بردن شرط یاریست در طلب مردن دایما در کوشش وطلب باشد و
در بیداری شب علی الخصوص در وقت سحر که در آن وقت بیدار بودن سبب حصول مرام و وصول
کامست حکایت بوزرجمهر که معلم خسرو بود خانه او از سرای خسرو دور بود در شبهای زمستان
زود بیدار گشتی وسحرگاه بسرای خسرو در آمدی وآن را بیدار کردی و گفتی سحرخیز شو تا کامیاب
باشی خسرو از بسیاری خواب ازین خصوص در تاب بود بعضی خدمتکاران خود را فرمود تا در نزد
خانه بوزرجمهر را التزام کنند و آن نیز زود آمدن را ترک کند چون خدمتکاران چنان کردند بوزر
جمهر بخانه خود رجوع کرد و جامه پوشیدن روز دیر آمد خسرو گفت چرا امروز دیر آمدی گفت
حرامیان در راه جامه مرا ستاندند و مرا عریان کردند باز بخانه رفتم جامه دیگر پوشیدم خسرو گفت
تو مرا می گویی سحرخیز شو تا کامیاب باشی تو سحرخیز شدی چرا کامیاب نگشتی بوزرجمهر گفت حرامیان
پیش از من بیدار شدند کام ایشان حاصل گشت انکه او شاهست او بیکار نیست یعنی
شاهنشاه و پادشاه مطلق معطل نیست بلکه در عمل و کوشش یعنی در آفریدن است
ناله از وی طرفه کو بیمار نیست خواجه تاج خود بیمار بود ناله از وی عجب نیست اما کسی که بدنیا
مبتلا باشد بدرد الهی مبتلا نباشد ناله از آن کس عجب است بهر این فرمود رحمان ای پسر
یعنی آنکه او شاهست بیکار نیست ازین فرمود حضرت رحمن در سورة الرحمن کل یوم
هو فی شان ای پسر حضرت مولانا اشارت بتفسیر آیت کل یوم هو فی شان می نماید
معنی آیت آنست که حضرت رحمن در هر وقتی از اوقات و هر حینی از احیان احداث امور و تغییر
احوال می کند چنانکه از رسول الله علیه السلام مرویست که چون این آیت خواند از وی پرسیدند که

مطلب در بیداری و سحرخیزی

مطلب در تحقیق کل یوم هو فی شان

این شأن کرامت رسول الله علیه السلام گفت شأن او مغفرت ذنوبست و تفریج کروب و رفع اقدار
بعضی انام و خفض درجهٔ بعضی اقوام و از این ابن عیینه منقولست که دهر در حضرت الهی دو روزست یکی
ازان دو روز مدت دنیاست و شأن خدای تعالی در دنیا امر و نهی و امانت و احیا و منع و
عطاست و روز دوم روز قیامت است و شأن رب الارباب دران روز جزا و احسانست
و بعضی می‌گویند سبب نزول آیت آنست که یهود گفتند که خداوند تعالی در روز شنبه هیچ
شأن و قضایی ندارد لاجرم این آیت در منع قول ایشان نازل شد و اورده اند که **حکایت**
یکی از ملوک از وزیر خود سؤال کرد از شئون الهی وزیر یک روز مهلت طلبید و غمگین بخانه
رفت وزیر غلام سیاهی داشت چون آثار ملالت در جبین مولای خویش هویدا دید گفت
ای خواجه سبب ملالت چیست تا بندارک آن قیام نمایم وزیر ازان حال اخبار کرد غلام گفت
با ملک بگوی که شأن الهی ایلاج لیل در نهار و ایلاج نهار در لیل است و اخراج حی
از میت از حی و شفا دادن سقیم و سقیم ساختن سلیم و ابتلاء معاف و عافیت دادن
مبتلا و فقیر ساختن اغنیا و غنی گردانیدن فقیر او وزیر بملک رسانید وزیر غلام سیاه را طلبید
و خلعت وزارت بدو پوشانید غلام گفت امروز یکی از شئون الهی اینست که خلعت و
زارت بچنین غلام سیاهی ارزانی داشت دیگر منقولست که **حکایت** حسین بن الفضل را
عبدالله بن طاهر طلبید و گفت سه آیت بر من مشکل است ترا طلبیدم تا بحل اشکال و کشف شبهه
من قیام نمایی یکی آنکه در قصهٔ هابیل فرمود **فاصبح من النادمین** و قابیل نحکوم بتوبه بنیست
با وجود آنکه توبه ندم است دیگر قول خدا که می‌گوید **کل یوم هو فی شان** یعنی خداوند تعالی
هر روز کاری می‌کند با وجود آنکه در خبر صحیح آمده است که آنچه تا قیامت شدنی است قلم
نوشت و خشک گشت دیگر قول او عز اسمه **ان لیس للانسان الا ما سعی** یعنی نیست
آدمی را مگر جزای عمل او پس اضعاف در جزا چیست حسین گفت خداوند امت محمد را
بخصایص فضل مخصوص ساخته است لاجرم ندم درین امت توبه است و در عهد قابیل توبه
نبود و بعضی گفته اند ندامت قابیل بر حمل کشته بوده نه بر کشتن اما آنچه فرمود **وان لیس
للانسان الا ما سعی** معنی آنست که آدمی بطریق عدل مستحق نیست بیش از جزای خویش اما
مرا می‌رسد که جزای او مضاعف کردانم از روی فضل اما آنچه می‌فرماید که **کل یوم هو فی شان**
بیان شؤنی می‌کند که خداوند بابدا و اظهار ان قیام می‌نماید و آنچه حکم نوشته حکم شؤنی

است

است که اظهار او مقدور گشته است عبدالله بن طاهر برخاست و بر پیشانی حسین بن فضل بوسه
داد و فضل و افضال بی نهایت درباره او مبذول داشت اینست آنچه در شأن مذکورست و اگر
تأمل کنی در آنچه بتقدیم رسید که جان قالب جهان اوست چنانکه نور قلب انسان اوست پس
سر مثل **القلب کریشة فی فلاة یقلبها الریاح ظهرا و بطنا** بر تو منکشف شود و دانی که اصل این
ریاح ان ریح قواند بود که رسول الله علیه السلام فرمود **لا تسبوا الریح فانها من نفس الرحمن** لاجرم از
تقلب خویش در انواع احوال تنوع احوال تنوع او را در شئون و افعال توان شناخت و ثبوت
یگانگی و زوال بیگانگی بر تو روشن شود که آنچه جنید می‌فرماید **لون الماء لون انائه** اشاعهان
رنگ دارد که **لون المحب لون محبوبه** ولیکن تا عنایت با دل صاحب سر نگردد طالب ادراک نکند
که بحکم **لا یسع و لی بحر شاه** از روزن چشم و گوش غایب بیست پس اگر مشاهدهٔ این انوار
و مطالعهٔ این اسرار طمع می‌کنی اندرین ره می‌تراش و می‌خراش حضرت مراد ازین مصراع برترک
اینست بر بولی دو روش و حالش و دیدن و ذکر و دویدن و تازیدن تا دم آخر دمی فارغ
مباش تا با آخر نفس یکدم فارغ مباش از جوش و خروش و طلب دوست تا دم آخر دمی
آخر بود تا در وقت آخر که نفس آخر بود که عنایت با تو صاحب سر بود که عنایت خدا دران دم
قرین تو بود زیرا اعتبار بخاتمه است پس بحکم آیت سوره حجر **فسبح بحمد ربک و کن من الساجدین**
واعبد ربک حتی یاتیک الیقین ذکر و تسبیح و نماز و عبادت رب بی نیاز کردن می‌باید هر چه
کوشد جان که در مرد و زن است در بعضی نسخ هر چه می‌کوشد اگر مرد و زن است گوش
و چشم شاه جان بر روزن است که شیع و بصیرست **برون انداختن مرد تاجر طوطی را از قفص**
و پریدن طوطی مرده بعد از انش از قفص برون فکند پس از کلمات ماتم طوطی را
خواجه از قفص برون افکند طوطیک پرید تا شاخ بلند از زمین پرید تا شاخ و بلند و بر بالای
او ایستاد طوطی مرده چنان پرواز کرد از زمین بر بالای شاخ که آفتاب شرقی ترکی تاز کرد
گویا خورشید ترکی تاز کرد و باستعجال تاخت یعنی جرم شمس که صد و شصت و شش و ربع مانند
جرم ارض است با چندین بزرگی بمقدار نیم کنش بمقدار جرم خود قطع مسافه کند خواجه حیران گشت
اندر کار مرغ طوطی طیران کرد و خواجه ازان حیران گشت بی خبر تا که بدید اسرار مرغ که خواجه
از اسرار و حال او غافل بود روی بالا کرد و گفت ای عندلیب آواز از بیان حال خود مان
ده نصیب و ما را خبر دار کن او چه کرد آنجا که تو آموختی ان طوطی در هندستان چه کرد که تو آموختی

ای طوطی عندلیب

ساختی مکری و مارا سوختی، درین کار ما که کردی گفت طوطی کو بفعلم پند داد، این طوطی گفت
آن طوطی هندستان از روی فعل مرا نصیحت کرد که رها کن لطف آواز و گشاد یعنی ترک
کن این خوش آوازی و فتح باب معارف و اقبال و قبول خلق را بلکه عمل کن موتوا قبل
ان تموتوا و بدانکه ارشاد دو قسم است یکی قولی و یکی فعلی قولی بزبان پند دادنست
فعلی بعمل نصیحت کردن، زانکه آوازت ترا در بند کرد، یعنی ان طوطی هندستان بزبان حال این
سخن بگفت خویش را مرده پی این پند کرد، ان طوطی هندستان برای این نصیحت خویش را
مرده کرد، یعنی ای مطرب نشسته با عام و خاص و اظهار کمال کرده بخلق عالم، مرده شو چون
من که تا یابی خلاص، زیرا که در بند اظهار هنری مبتلای قید مرغی خبری بیت
به بنو هر چه بماندی ببین تا برهی، که طوطی از پی این مرگ بشد ز بندرها، پس ازین جمله قصه
اشارت می کند، دانه باشی مرغکانت بر چینند، و ترا می خورند، غنچه باشی کودکانت بر کنند،
و ترا هلاک کنند دانه پنهان کن بکلی دام شو، و صید مرغ معنوی کن، غنچه پنهان کن گیاه بام
شو، تا کسی بتو دست نرساند هر که داد او حسن خود را در مزاد، و عرض هنر کرد، صد قضای
بد سوی او رو نهاد، و بلای بسیار باو توجه کرد چشمها و خشمها و رشکها، چشمهای بد و خشمهای
اهل حسد و رشکهای اهل خرد، بر سرش ریزد چو آب از مشکها، بر سر او فراوان می ایرد
دشمنان او را ز غیرت می درند، کسی که بسخن گفتن مبتلا شود و خلق را دعوت و ارشاد کند د
شمنان عیب و خطای او جویند و ران قصد باشند که آن را ضرر رسانند، دوستان هم روزگا
رش می برند، وقتش ضایع کنند که نزد او آیند تا سخن او شنوند و با او صحبت و مصاحبت کنند
حکایت شیخی مریدی را دید که مردمان بکرد او جمع شده اند سخن او بشنوند آن شیخ مرید
را پنهان داد و گفت تو مشایخ بطالین گشته و عمر خود را ضایع کرده، پس عاقل را می باید
ترک صحبت خلق کند و بطاعت مشغول شود آنکه غافل بود از کشت و بهار، یعنی مغفرت
تضییع روزگار کسی داند که در روزگار عمل کرده باشد و از درخت عمل بر خورده و از کشت
طاعت گندم برده اما کسی که غافل بود از کشت و عمل و از فضل کار و بهار، او چه داند قیمت این
روزگار، یعنی او قیمت مایه روزگار و قدر سرمایه عمر نمی داند چون خدمت مولانا ترغیب
سکوت و کم نامی کرد گویا سائلی گفت امر معروف و نهی منکر کردن واجب است چون کسی
قصد اسقاط واجب کند دشمنان بر و هجوم کنند چنانکه گفتی پس چه کردن می باید جواب می دهد که

مطلب در غربت و کم نامی

در پناه

مطلب در بیان کسی که امر معروف و نهی منکر کند

در پناه لطف حق باید گریخت، یعنی جان آنست که از آتش قهر و آب رشک اعدا در پناه خدا بگریزی
کو هزاران لطف بر ارواح ریخت، که حق تعالی لطف بی شمار بر ارواح انبیا و اولیا ریخته است
و ایشان را نگاه داشته تا پناهی یابی آنگه چون پناه، و چون که در پناه حق باشی پناهی یابی
چگونه پناه، آب و آتش مر ترا گردد سپاه، آب و آتش لشکر تو شوند و یاری کنند نوح و موسی
را نه دریا یار شد، استفهام انکاریست نی بر اعداشان بکین قهار شد، یعنی آب لشکر نوح
شد که کافران را غرق و هلاک کرد و همچنان آب نیل موسی را لشکر گشت که فرعون را
بلشکرش غرق کرد آتش ابراهیم را نی قلعه بود این نیز استفهام انکاریست، تا بر آورد
از دل نمرود دود، یعنی آتش ابراهیم را پناه گشت که نمرود از آن خسته دل شد و آه کرد
کوه یحیی را نه سوی خویش خواند، یعنی چون کافران قصد کشتن یحیی کردند کوه او را گفت
آو الی یعنی مرا پناه گیر و بمن التجا کن تا قاصدانش را بزخم سنگ راند، این یحیی را یاری و قاهرا
نش را قهاریست، گفت ای یحیی بیا در من گریز و مرا پناه خویش کن تا پناهت باشم از
شمشیر تیز، و از ضرر دشمنان خلاص شوی وداع کردن طوطی خواجه را و پریدن یک دو پندش
داد طوطی بر مزاح طوطی پر ذوق خواجه را یک دو پند داد، بعد از آن گفتش سلام الفراق بعد از
پند خواجه را گفت سلام علیک الفراق یعنی و بینک الوداع ای خواجه کردی مرحمت که مرا
بیرون انداختی از قفس کردی آزادم ز قید و مظلمت، و از حبس و ظلم درین تنبیه است که چون
کسی بچون طوطی مرده گی می نماید خواجه هر دو سرای او را مرحمت کند، الوداع ای خواجه رفتم
تا وطن بهندوستان، تو شوی آزاد روزی همچو من از حبس دنیا و تن و زندان تن همچنان
برون خواجه گفتش فی امان الله برو، خواجه طوطی را گفت برو فی امان الله تعالی مر مرا اکنون
نمودی راه نو که دلیل من گشتی و از تو راه آموختم درین تنبیه است که چون کسی را فرزندی
یا یاری بمیرد از وی پند گرفتن می باید، خواجه با خود گفت کین پند منست، چون خواجه از
کردار و گفتار طوطی نصیحت پذیر شد این سخن بگفت که این حال پند منست، راه او گیرم
که این ره روشن است، و طریق او اختیار کنم جان من کمتر ز طوطی کی بود که جان من جان
انسانست، جان چنین باید که نیکو پی بود، و براه راست رود و پی نیکان گیرد همچون آن
طوطی که اسیر قفس بود یا در زندان که از قفس تن باید برپرد و راه خالی دیگران شد همچون طوطی
هندستان مضرت تعظیم خلق و انگشت نما شدن تن قفس شکلست تن شد خار جان،

ای عجب علی اولا

یعنی جان که طوطی هندستان عالم ملکوت و گل گلستان ملک و جبروت بود تن او را قفص مشکل محبس
است و خار و خس او. در فریب داخلان و خارجان. یعنی از عشوه و فریب و خوش آمد داخلان
و خارجان یعنی طوطی جان غریب که از گلزار روحانیت دور افتاده و بنفاسات غذا ید خار زار
دینی و قفس قالب تن در دلق آنا از یاد وطن اصلی لحظه غافل و فارغ نمی بود بحکم اخلد الی
الارض واتبع هواه مبتلا ای بلای نسوا الله کرد و بوسوسه داخلان و خارجان
قفس تن خارجان شود چه عشوه و فریب و وسوسه و خوش آمد سبب زیادتی و موجب خود
پشتن پرستی کرد و تدبیر خلاصی ازین قفس چنانکه داشتی خلع وجود و نفی شود دست استیناس
و اغترار بغریب اهمل روزگار منافق این نشبوه چون بیچاره ضعیف الرای را انگشت نمای سازند
و از روی فریب اینش گوید من شوم همراز تو. یعنی یکی از داخلان و خارجان آن را گوید من همراز
تو سوم و آنش گوید لی منم انباز تو. یعنی دیگری می گوید لی ان همراز تست اما من انباز تو
اینش گوید نیست چون تو در وجود. یعنی دیگر خوش آمد گوید که مثل تو نیست در وجود در جمال
و فضل و در احسان و جود. لاجرم بچنین سخنها ان را غفلت و غرور دهند. آنش گوید هم دو عالم
آن تست. که تو مقصودی از خلق عالم و سلطان دنیا و آخرتی. جمله جانها مان طفیل جان تست
و فروع جان تست که بتبعیت و شفاعت تو نجنت و رحمت می رسیم. اینش خواند گاه عیش
و خرمی. دیگری گوید وقت عیش و خرمی. آنش گوید گاه نوش و مرهمی. وان دیگر گوید وقت نوش و
مرهمی اما مدح بسیار در مواجهه منهی است و شنیدن نحو مداح غیر مرضی است چنانکه یکی از
اصحاب دیگری را در پیش رسول الله علیه السلام فرمود قطعت عنق صاحبک ورسول الله
علیه السلام فرموده است احثوا فی وجوه المداحین التراب او چو بیند خلق را سرمست خویش ان
ممدوح خلق را مست و طالب جو بیند و بان مغرور شود. از تکبر می رود از دست خویش و خود را
ضبط نمی کند پس خلق را کشف و کرامات نماید و خود را بهتر از خلق شمارد و بدین سبب هلاک
شود چنانکه گفته اند عقوبة الانبیاء حبس الوحی و عقوبة الاولیاء اظهار الکرامات و عقوبة
المؤمنین التقصیر فی الطاعات او نداند که هزاران را چو او. آن کس غافل است که بی
شمار کس را همچون او. دیو افکنده ست اندر آب جو و هلاک کرد حکایت از ابن عباس رضی الله عنهما
مرویست که راهبی بود آن را برصیصا گفتندی در صومعه خود هفتاد سال عبادت کرده بود و هرگز
عاصی نشده و ابلیس در اضلال او حیله ها کرد و نا امید شد روزی شیاطین را جمع کرد و گفت هیچ کسی

بنیست

نیست از شما که مرا کفایت امر برصیصا را تمام بکنم پس در صورت راهبی بصومعه برصیصا آمد ندا
کرد برصیصا او را جواب نداد زیرا که برصیصا از نماز فارغ نشدی و چیزی نخوردی الا در ده روز یکبار
چون ابیض دید که جواب نمی دهد بعبادت مشغول شد در بن صومعه او جواب را پشیمان شد
و اعتذار کرد و گفت از بهر چه آمدی ابیض گفت از برای آنکه با تو قرین شوم و بتو عبادت خدا
کنم و از تو علم بیاموزم برصیصا گفت من تنهایی می خواهم باز بصومعه خود رفت و عبادت کرد
تا چهل روز با ابیض التفات نکرد چون باز برصیصا ابیض را دید که در نماز و نیاز است او را
اذن داد که تا بصومعه او رود و همراه او شود ابیض چهل روز و هشتاد روز چیزی نخورد
و عبادت کرد برصیصا ان را بهتر از خود دید پس از سالی ابیض برصیصا را گفت من ترا
بیش تر از خود پنداشته بودم و زاهدتر شنیده بودم یار دیگر دارم او از تو زاهدتر است پیش او
می روم و آن را قرین شوم برصیصا را مفارقت او مشکل نمود ابیض او را گفت من دعایی
می دانم آن را بتو تعلیم بکنم تا بدان دعا بیماران را صحیح کنی برصیصا گفت من ان درجه را نمی خواهم
زانکه اجتماع ناس مشغلی مرا مانع است ابیض گفت مردمان را سود کردن نیز عبادت است آخر تعلیم
دعا کرد باز پیش ابلیس آمد گفت مرد را هلاک کردم پس ابیض فرزند کسی را گرفت و بیمار کرد باز بصورت
طبیب آمد گفت این را علاج نیست الا دعاء مردی صالح که در فلان جاست ابیض برد مان در بن
عمل بود هر بیمار که پیش برصیصا آوردندی او دعا کردی و ابیض رها کردی تا یک شهری آخر دختر پادشاه
را گرفت اهل او را نیز دلالت برصیصا کرد آن دختر وقتی که در نزد برصیصا آمدی نیک گشتی و وقتی که
از و دور شدی ابیض او را گرفتی بیمار شدی آخر دختر را در نزد او امانت نهادند و ابیض او را
او را گرفت تا بعضی اعضاء دختر گشاده گشت برصیصا ان را میل کرد آخر بمکر شیطان دختر را
جماع کرد و دختر باردار شد باز شیطان او را گفت تو رسوا می شوی و ترا بعقوبت بکشند پس
معقول آنست که دختر را بکشی و خویشان او را بگویی که آن را شیطان او ببرد و باز استغفار کنی
برصیصا باضلال شیطان دختر را بکشت و بجایی دفن کرد اهل او را گفت شیطانش ببرد من دفع
او را قادر نشدم ایشان بجهت حسن ظن باور کردند پس ابیض ایشان بصورت بشر آمد با و حال را
حکایت کرد و قبر دختر را نمود برصیصا را بعقوبت عذاب بکشتند لاجرم انگشت نما شدن و
مشهور گشتن بلای عظیم است. لطف و سالوس جهان خوش لقمه ایست و ملاطفت و ریش خند
خلق طعام الذ شیرین است. کمترش خور کان پر آتش لقمه ایست بلکه اندرونش زهر است

آتش پنهان و ذوقش آشکار، در بعضی نسخ آتشش پنهان واقع شده است یعنی آتش آن
لقمه پنهان و ذوقش آن ظاهر، دود او ظاهر شود پایان کار، دود و ظلمت آن آتش پیدا شود در
عاقبت کار، تو مگو آن مدح را من کی خورم، تو مگو من مدح مادح را نمی‌خورم و باور نمی‌کنم زیرا از طمع
می‌گوید او پی می‌برم، مدح و خوش‌آمد او از روی طمع است بدان پی می‌برم و می‌دانم پس مدح او
سبب افتخار و فریب او سرمایهٔ اغترار نتواند کرد، مادحت گر هجو گوید بر ملا، در میان مجمعی، روزها
سوزد دلت زان سوزها، از سخن هجو و انفعال رسد یعنی خویشتن را در هنگام هجو گفتن مادح
بیازمای و انصاف خود را کار فرمای ببین که چون طمع مداح از تو منقطع شود و در میان جمعی زبان
بهجو گشاید ترا البته الم بخاطر می‌آید مانند چون از قدح او سوزش جان و الم و انفعال در تو عیان
می‌شود حال مدح نیز چنین است پس مدح گفتن چون ترا ذم کند، گرچه دانی کو ز حرمان گفت آن،
اگرچه می‌دانی که آن مدح گفتن از حرمان گفت آن هجو را کان طمع که داشت از تو شد زیان،
یعنی طمع مادح از تو منقطع شد، آن اثر می‌ماندت در اندرون، آن سوز و انفعال در دل تو ماند، در
مدیح این حالتت هست آزمون، یعنی مدح مادح نیز چنین اثر کند تجربه کن و بیازمای، آن اثر هم
روزها باقی بود، آن مدح مادح نیز چند روز باقی شود، مایهٔ کبر و خداع جان شود، سرمایهٔ کبر بود و
فریفتن جان گردد، لیک ننماید چو شیرین است مدح، یعنی از شیرینی مدح آن اثر را ادراک نمی‌کنی
باز و منتفی شود از آن غفلت کنی، بد نماید زانکه تلخ افتاد قدح، یعنی ذم تلخ است از آن ترا بد
نماید، همچو مطبوخ است و حب کان را خوری، قدح همچو مطبوخ تلخ و حب صبر است که آن را چون خوری
تا بدیری شورش و رنج اندری، شورش آن دیر و محنت شود، ور خوری حلوا بود ذوقش دمی، یعنی
چون شیرین و ای ذوق او یک نفس باشد، این اثر چون آن نمی‌پاید همی، اثر شیرین چون اثر تلخ نمی
پاید، چون نمی‌پاید همی پاید نهان، یعنی اثر شیرین اگرچه ظاهراً نمی‌پاید اما پنهان می‌پاید، هر ضدی را
تو بضد او بدان، که الاشیاء تعرف باضدادها لاجرم اگر حلوا و شکر بیشتر خوری خلاف تلخ
زود منتفی شود ما دمل و ثبت که اثر اوست دیر ظاهر گردد چنانکه می‌فرماید، چون شکر پاید نهان
تاثیر او، چون شکر پنهان پاید تا تاثیرش بعد حینی دمل آرد نیش‌جو، پس از زمانی دمل آرد که دمل
محتاج نیشتر شود، نفس از بس مدحها فرعون شد، و متکبر گردد، کن ذلیل النفس هونا لا تسد،
تو ذلیل النفس و خوار شو سید و بزرگ مشو، حکایت عزیزی در مجلسی از تواضع سخن می‌گفت یکی را از اهل
مجلس بخاطر آمد که این کس خلق را بتواضع پند می‌دهد اما خود در صدر مجلس از همه بالا نشسته است

خاطره

خاطرهٔ او بان عزیز معلوم شد گفت چراغ را بالاتر نهادن از بهر چراغ نیست بلکه از بهر آنست که نور او
بهمه اهل مجلس برسد و هر کس از وی منتفع شود تا توانی پیش شو سلطان مباش، گویا تفسیر مصراع
بیت زخم کش چون گوی شو چوگان مباش، زخم زن مشو و بغرایب اهل غرض مغرور مشو که چون
اغراض ایشان منقطع شود فی الحال اعراض کنند چنانکه می‌فرماید، ورنه چون لطفت نماند وین
جمال، و متغیر شود احوال، از تو آید آن حریفان را ملال، و از تو روی گردانند، بیت این دغل دو
ستان که می‌بینی، مگس اند گرد شیرینی، تا خطامی که هست می‌نوشند، همچو زنبور بر تو می‌جو
شند، باز و چون کرده خراب شود، کیسه چون کاسهٔ رباب شود، ترک یاری کنند و دلداری، معرفت
خود نبود پنداری، آن جماعت که همی دادند ریو، آن جماعت که ترا مکر و ریو دادندی، چون
ببینندت بگویندت که دیو، چون جمال تو غایب بینند ترا دیو گویند جمله گویندت چو بینندت برون
چون ترا بیرون ببینند همه می‌گویند، مرده‌ای از گور خود بر کرد سر، بگویند این یک مرده است از قبر برون
کرده سر همچو امرد که خدا نامش کنند، چنانکه محبوب ساده روی را خدا و معبود گویند، تا بدین سالوس در
دامش کنند، و صید کنند، چونکه در بدنامی آمد ریش او، و بزوال آمد جمال جمیل او، دیو ننگ آید از تفتیش
او، شیطان از و عار کند زانکه شیطان بسوی نیکان آید تا ایشان را اضلال کند چنانکه می‌فرماید، دیو
سوی آدمی شد بهر شر، و مفسد، سوی تو ناید که از دیوی بتر، در بعضی کتب مسطور است که شیطان بسوی
فاسقان و کافران نمی‌آید و ایشان را در کار و کیش وسوسه نمی‌کند بلکه بر کار و دین محکم می‌نماید اما مو
منان و صالحان را می‌آید ایشان را وسوسه کند زیرا بحکم ذاک محض الایمان دزدی در خانه می‌آید
که در و متاع باشد، تا تو بودی آدمی دیو از پیت، لفظ دیو از پیت مرهون است، می‌دوید و می‌چشا
نید او میت، سعی کرد تا ترا می‌چشانید چون شری در خوی دیوی استوار، و گشتی از شر اری گریزد از
تو دیوای نابکار، دیو و شیطان از تو بگریزد و از هجر و وسوسه بسوی تو نمی‌آید، آنکه اندر دامنت آویختی، در
آن دم که آدمی بودی، چون چنین گشتی ز تو بگریختی، پس ای سالک این معارف و نصایح را بشنو و
از تلبیس ابلیس غافل مباش و از تغریر اهل غرض مغرور مشو اما احتراز از مکر و غرور مرد را بخودی خود
مقدور نیست لاجرم بر حول و قوت خویش اعتماد مکن بلکه بحکم ما شاء الله کان مشیت خدا و جب
الله الرجال تقلع الجبال همت اولیا می‌باید، تفسیر ما شاء الله کان، این همه گفتیم لیک اندر بسیج
و در عزم راه، بی عنایات خدا هیچیم هیچ، بحکم المعصوم من عصمه الله بی عصمت خدا اعتبار نیست احتراز ما را بس
شرایط تجافی عن دار الغرور بتقدیم رسانیدن نباید و بشاهد این حال ما شاء الله کان و ما لم یشا لم یکن

بر حول و قوت خویش اعتماد کردن نشاید بلکه التجا بحضرت خدا و عرض و نیاز و دعا باوی باید کردن و یاری
اولیا جستن زیرا که عنایات حق و خاصان حق یعنی اولیا کر نمکی بکشد سیاهستش و رخ کاغذان
فرشته سیاهست پس طریق التجا را بدر کاه اگر فرو مگذار و سعی و اجتهاد خویش در نظر میار و در اوان عرض
بضاعت مزجات دعوات از روی مناجات بحضرت رفیع الدرجات بگوی در بعض نسخ این بیت واقع
است ای خدای قدر تو بی چند و چون بحکم وما قدروا الله حق قدره قدر و مقدار تو بی حد و عظمت و جلال
تو بی عدد است واقفی بر حال برون و درون از تو چیزی پوشیده نیست ای خدای فضل تو حا
جت روا فضل تو روا کنندهٔ حاجتست با تو یاد هیچ کس نبود روا و جایز که لا حول و لا قوة الا
بالله العلی العظیم این قدر ارشاد تو بخشیده و هدایت را عطا کرده تا بدین بس عیب ما پوشیده
بحکم یا من دعی الخلق علی الخطایا فلم یفضحهم بسیار عیبهای ما پوشیده و کار ما رسوای نکرده قطرهٔ دانش که بخشیدی
ز پیش و علم و زینی که داده در اول متصل گردان بدریاهای خویش و برسان بعلوم بی نهایت تو تا فنا
بیع نشود قطرهٔ علمست اندر جان ما که علم همه عالم بنسبت علم خدا چون نسبت قطره است بدریا وار ها
نش از هوا و از خاک تن آن قطرهٔ علم را خلاص کن از هوای نفس تا نشف نکند و از خاک تن تا خسف نکند
پیش از آن کین خاکها خسفش کنند بدریاهای خویش متصل گردان پیش از آن که این خاکهای تن آن
قطرهٔ علم را فرو برد پیش از آن کین بادها نشفش کنند و پیش از آن که بادهای نفس و هوا آن را
نشف کند پس پیش از آن که خاک بدن و هوای نفس قطرهٔ دانش ما خسف و نشف کنند بدریای ذا
ت عالی اش متصل گردان گرچه چون نشفش کنند تو قادری اگرچه بادها آن قطرهٔ علم را نشف کند تو قا
دری ای خدا کش از ایشان وا ستانی وا خری که این قطرهٔ علم را از ایشان بعمی خری و خلاص کنی
قطرهٔ کو در هوا شد یا که ریخت آن قطره که در هوا رفت یا بریخت بر زمین از خزینهٔ قدرت تو کی گریخت
کو در قبضهٔ کل تصرف تست گر در آید در عدم یا صد عدم اگر آن قطره در عدم رود و تمام معدوم شود چون بخوانیش
او کند از سر قدم چون آن قطره را بخوانی او زود بیاید و سر خود را قدم سازد صد هزاران ضد ضد را می
کشد بسیار ضد ضد را هلاک و فانی کند بازشان حکم تو بیرون می کشد باز بحکم و فرمان تو این فانی و
معدوم شده کان را بیرون می کشد و موجود کند از عدمها سوی هستی هر زمان از کتم عدم بصحرای وجود
هر زمان هست یا رب کاروان در کاروان بسیار می آید معدومان در جهان خاصه هر شب جمله
افکار و عقول صفو صار هر شب جمله فکرها و عقلها نیست گردد غرق در بحر نغول آن جمله نیست شود
و غرق گردد در بحر عمیق اگرچه عقول و افکار هر شب در بحر ذخار اسرار گم می شوند اما باز وقت صبح

آن

آن اللهیان آن جمله منسوبات خدا بر زنند از بحر سر چون ماهیان از بحر سر بر زنند و پیدا شوند چون ماهیان یک
مثال است این انفس را که از جانب عدم بسوی هستی روند مثال دیگر برگ و شاخ است که در وقت خزان
بمیرند و در بهار زنده شوند چنانکه می فرماید در خزان آن صد هزاران شاخ و برگ در ایام خزان بسیار شاخ و برگ
از هزیمت رفته در دریای مرگ و در انهزام برفته در بحر موت و فنا زاغ پوشیده سیه چون نوحه گر زاغ
جامهٔ سیاه پوشیده است همچون نوحه کننده و مصیبت زده در گلستان نوحه کرده بر خضر در باغ بر سبزها نوحه
کرده چنانکه زنان نایحه بر مرده نوحه کنند باز امر پروردگار چون نسیم بهار را در حرکت آرد زمین چمن
حله پوشش و هوایش عنبر فروش گردد چنانکه می فرماید باز فرمان آید از سالار ده باز حکم قریه
یعنی خدا فرمان کند مر عدم را کانچه خوردی باز ده عدم را مر آنچه خوردی باز بده آنچه خوردی واده
ای مرگ سیاه آنچه بخوردی و فانی کردی ای موت از نبات و دارو و برگ و گیاه نبات
و دارو لقطان ستراد خانست درین مثالها آنچه مقصود مولانا است معلوم است و درین تنبیه
است بحشر و قیامت چنانکه حکایت عزیزی گفت عاقلی را که یک شب و روز عمر باشد بعقوبخا
قیامت کردن و ازین بیان استدلال کردن می باید بحکم النوم موت صغیر والموت نوم کبیر و بحسب
النوم اخ الموت خواب همچون مرگ است چنانکه آدمی بمرگ معطل و از کار معزول
شود بخواب نیز چنان گردد و روز قیامت که زنده شود سر از زمین بردارد همچنین از خواب بیدار
شود و سر بردارد لاجرم ازین بیان استدلال کردن می باید و آن عزیز گفت اگر عاقل نمی تواند که شب
و روز استدلال بوجود قیامت کند می باید که بفصل دی و بهار بیان استدلال کند زیرا که در وقت خزان
نباتات بمیرند و در بهار بحکم فانظر الی آثار رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها زنده شوند لاجرم مرگ
همچون خزان و زنده شدن همچون رسیدن فصل بهار و رویانیدن نباتاتست ای برادر عقل بکوم
خود آر و فکر صحیح کن دمبدم در تو خزانست و بهار بسط تو بهاریست دلکش و قبض تو خزانیست
کاه نشاط و انبساط و هنگام باغ دل چمنی بهشت آیین و روضهٔ غود از بزم قدس و خلد برین گردد
و در اوان قبض فراغی بی فروغ و باغی بی ثمره چون وعدهٔ دروغ باشد و چون از سعی بسط باغ دل پر
شکوفه و دیباجین و حسرت خلد برین گردد و چون نظر کنی چنان بینی که حضرت مولانا گوید باغ دل
را سبز و تر و تازه بین در بعض نسخ باغ دل سبز و تر تازه بین یعنی در زمان انبساط و بسط پر ز غنچه
و ز سرو و یاسمین و از ثمرات یقین زانبهی برگ پنهان گشته شاخ یعنی چنان پر اوج
شده که معارف الهیه اصل و فرع دل را پوشیده زانبهی گل نهان صحرا و کاخ لاجرم چون باغ دل چنین پر

پر شود کلمات شیرینه و نکات لطیفه که بتر ونسیم آن گلزارست روی نماید چنانکه می فرماید این سخنهایی
که از عقل کلست یعنی از عقل معاد نه از عقل جزئی که عقل معاش است بوی آن گلزار و سرو و سنبلست
که ثمرات دلست. بوی گل دیدی که آنجا گل نبود در ظاهر جوش مل دیدی که آنجا مل نبود این بوی
جوش اهل معرفت رهبر روضهٔ جانست چنانکه بوی پیراهن یوسف نور دیدهٔ پیر کنعانست بو قلاوزست و رهبر مرترا بوی رهبر خضر و نیکی انست
می برد تا خلد و کوثر مرترا و همچنین بو دوای چشم باشد نور ساز بود و ای چشم شود نور کشتم شد ز بوی دیدهٔ یعقوب باز از بوی پیراهن یوسف دیدهٔ
یعقوب مفتوح شد بوی بد مر دیده را تاری کند و تاریکی دهد بوی یوسف دیده را یاری کند و نیکی
آورد لاجرم کسی که از طرف دنیا و از جانب اهل هوا بوی در یابد و سخن ایشان شنود چشم او تاریک بلکه کور
شود که جانب خدا و آخرت را نمی بیند و کسی که از جانب اهل الله بوی دریابد و سخن ایشان شنود
چشم او نور یابد و بینا گردد تو که یوسف نیستی یعقوب باش و تفرع و نیاز کن همچو او با گریه و آشوب باش
یعنی چون مرشد نیستی طلب ارشاد کن و ناز مکن بلکه نیاز کن در بعض نسخ این بیت واقع است
چون تو شیرین نیستی فرهاد باش و همچنان چون نه لیلی چو مجنون گرد فاش اگر تحقیق این سخن خواهی
بشنو این پند از حکیم غزنوی درین دو بیت چه فرموده انست تا بیابی در تن کهنه نوی و تا نام کی
دل ناز را رویی بباید همچو ورد که نکنی که ناز گردن بخو اهدان را همچون گل زیبی می باید تا او را نیز و ناز
کردن شاید چون نداری گرد بدخویی مگرد پس نایافته از یافتن ملاف و با روی نازیبا ناز مفروش
زیرا زشت باشد روی نازیبا و ناز قبیح است ناز با روی نازیبا سخت باشد چشم نابینا و درد
لاجرم مجرد نا چشیم از سستی مخروش پیش یوسف نازش و خوبی مکن چون حسن نداری پیش
حسن و حسین ناز و محبوبی منما جز نیاز و آه یعقوبی مکن زیرا از حکایت طوطی معلوم شد که مردن طوطی
اظهار نیاز و نفی وجود بود معنی مردن ز طوطی بد نیاز و نیستی نمودن در نیاز و نفس خود را مرده ساز
تو نیز با اظهار فضل مپرداز و خود را در پیش عیسی نفس مرده ساز تا حیات ایمان یابی **حکایت**
راهبی دانا در زمان **مولانا** بشهر قسطنطنیه آوازهٔ علم و حلم و تواضع **مولانا** را شنیده بود و کاملی شیخ
مسافرت نمود بطلب **مولانا** بقونیه آمد و راهبان شهر او را استقبال کرده راهب صادق التماس
زیارت آن حضرت کرده اتفاقا در راه مقابل رسیده اس کثرت بجد او نه کارس فرو آورد چون هر بار سر
بر می داشت **مولانا** سر فرو برده می دید راهب فریاد کنان جامها را چاک زده گفت ای
سلطان دین تا این غایت چه تواضع و تذلل است که با همچون منی بیچارهٔ پلیدی می نمایی فرمود که چون

حدیث **طوبی لمن رزقه الله مالا و جمالا و شرفا و سلطانا فی دباله و عف فی جماله و تواضع فی
شرفه و عدل فی سلطانه** فرمودهٔ سلطان ماست با بنده کان حق تواضع چون نکنم فی الحال راهب
بیچاره با اصحاب خود ایمان آورده مرید شد لاجرم ای سالک ترا نیز در پیش عیسی نفسی مرده شدن
می باید تا دم عیسی ترا زنده کند تا شیخ حقیقی ترا حیات دهد همچو نوبهار خوب و فرخنده کند
او را همچون خود خوب و مبارک کند از بهاران کی شود سرسبز سنگ که استعداد تازه گی ندارد خاک
شو تا گل بروید رنگ رنگ تحصیل استعداد کن بتفرع و نیاز و فروتنی و تواضع سالها تو سنگ
بودی دل خراش بی تبع و بعض آزمودن را یک زمانی خاک باش و بهر تجربه زمانی خاک شو تا
از تو ثمرات پیدا شود و فنا اختیار کن تا بقا یابی **داستان پیر چنگی در عهد عمر رضی الله عنه از بهر خدا
چنگ زد در گورستان ازلی نوا ایی** حقا دوستان ازین داستان تعلیم تمام استغراق فناست
و فنا غلیت معارج از بقا و نهایت مدارج اغتلاست و سرمایهٔ بقاو دوام لعاست و بیان فنا
از زبان عمر در آخر قصه مذکور خواهد شد ان شاء الله تعالی و در اثنای این قصه قصه های دیگر از حکما یعنی
و اسرار است آن شنیده ستی که در عهد عمر در زمان خلافت او بود چنگی مطربی با کر و فر با قوت
و رونق بلبل از آواز او بی خود شدی بفتح خاء لفظ خود از برای قافیه یک طرب ز آواز خوبش
صد شدی آواز خوبش طرب را چنان زینت دادی که با یکی صد نمودی مجلس و مجمع دمش آرا
مجلس و مجمع را دم و نفس او آراستی و ز نوای او قیامت خاستی چون از حلق او آواز بر آمدی
از حلق فریاد بر آمدی همچو اسرافیل کاوازش بفن و صنعت مرده کان را جان در آرد در بدن
یعنی آواز او همچون نفس اسرافیل روح بخش بود یار سائیل بود اسرافیل را لفظ سائیل اسم فاعل
است از سیلان یعنی آن پیر چنگی یار جاری بود اسرافیل را که ز سماعش پر برستی فیل را از سماعش
فیل بطرب و اضطراب آمدی چنان مضطرب و متحرک شدی که همچون مرغ پر بر آوردی خواستی چون
خدمت **مولانا** بتقریب مطرب اسرافیل را ذکر کرد بتقریب اسرافیل سر نفخ صور را بیان کند
ساز و اسرافیل روزی ناله را و قتی که خدا احیای موتی خواهد جان دهد بوسیدهٔ صد ساله را یعنی
اسرافیل روزی ناله ساند و صور او نه تنها پوسیدهٔ کهنه را جان دهد چون خدمت
مولانا ز نفخ کردن نغمهٔ اسرافیل را بیان کرد باین تقریب نغمهٔ انبیا را بیان کند انبیا
را در درون هم نغمهاست انبیا را در اندرون همچنان نغمهای جان دهنده است طالبان
را ازان حیات بی بهاست طالبان حق را ازان نغمها حیات بی قیمت هست نشنودان

نغمها را کوش حس، کوش حس ازان نغمهای انبیا محروم است زیرا کوش حسها کوش حس بکشد
نجس، کراز ستم کردن بنفس خود و غیر و قساوت دل کوش حس ملوث است و با انبیا منا
سبت او نمانده است تا سخن ایشان دریابد چنانکه، نشنود نغمهٔ پری را آدمی، نغمهٔ جن را
آدمی نمی شنود، کو بود ز اسرار پریان اعجمی، که آدمی از اسرار پریان اعجمیست کرچه هم نغمهٔ
پری زین عالمست، یعنی با وجود آنکه نغمهٔ پری و آدمی از نغمات عالم ظاهرست نغمهٔ دل
برتر از هر دو دمست، نغمهٔ دل و جان برتر از نغمهٔ پری و آدمیست چون حضرت مولانا
کفت نغمهٔ پری و نغمهٔ آدمی ازین عالمست اکنون آن را بیان کند که پری و آدمی زندا
نیند کر ایشان زندانیان فرش اند و دلهای انبیا و اولیا ساکنان عرش اند، هر دو در زندان
این ناداننده پری و آدمی در زندان این جهل محبوس اند، معشر الجن سورهٔ رحمن بخوان
اشارت فرماید بآن آیت کریمه که در سورهٔ الرحمن است یا معشر الجن والانس ان استطعتم
ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان یعنی این کروه
جن وانس اکر قادر شوید که بیرون می آیید از جوانب آسمانها و زمینها بیرون آیید اما قادر
نمی شوید الا بقوت و قدرت، تستطیعوا تنفذوا باز دان، لاجرم برین قیاس دلها را محافل
قدس و مجالس انس جز در نغام اسما و صفات نیست پس آواز راز انبیا و نغمهٔ اسرار اولیا را
بی کوش دل و جان نتوان شنید، نغمهای اندرون اولیا، حضرت مولانا مرتبهٔ اول نغمات
اولیا را بیان کند که نغمهای اندرون ایشان اولا کوید که ای اجزای لا، یعنی نغمهٔ اندرون
اولیا آنست که اولا کوید ای اجزای محروم از شاهد دل و جان یا ای اجزای جهان فانیه
همه ز لای نفی سرها بر زنید، یعنی از لای نفی در لا اله الا الله بحکم بیت تقویر با صورت متعارض باز
بیت، یعنی برای قطع تعلق ماسوی است، سرهای نفس و هوا را بزنید و همه ماسوی را
فانی کنید پس اول پند انبیا و اولیا آنست که ازین فانی که دنیا و ماسوای خداست انقطاع
می باید تا شما همه خدا پرست شوید این خیال و وهم یکسو افکنید جهان که اوهام و خیالست
ایشان را اعتماد مکنید بواز خدا یاری بجویید حکایت عزیزی کفت زمانی می آید که ترا در زیر
زمین دفن کنند دران وقت ترا از مال و اولاد و از یاران و اخوان مددی نرسد دران محل
بجز خدا فریادرس نباشد و از غیر او یاری نشود اکر این فایده را اکنون بی وفا بدانی و از همه
انقطاع کنی و از خدا یاری جویی و خدمت او کنی در دنیا و آخرت یار تو خدا شود، ای همه بوسیلهٔ

کتاب در بیتهای چند شک بود که مراد او توفهم نبود آخر از روحانیت مولانا تعلیم واقع شد این بیت
ازان جمله ابیاتست چون حضرت مولانا درین دو بیت موقف فرمود پس ازان بنقد رجوع
کرد، من ببینم دام را اندر هوا، یعنی من که در هوا باشم در زیر زمین دام را می بینم کر نپوشد
چشم و عقلم را قضا اکر چشم و عقلم را قضا آلهی نپوشد، چون قضا آید شود دانش بخواب، بموجب
اذا جاء القضاء عمی البصر دیده پوشیده و عقل خفته شود، مه سیه کردد بکیرد آفتاب، پس کرفتار
من در دام قضاست نه از بی هنری، از قضا این نعمه کی نادرست، این پوشیده کی از قضا نادر
نیست، از قضادان کو قضا را منکرست، انکار قضا نیز از قضا نیست اما این تحت تکلیف را
منافی نیست قصهٔ آدم علیه السلام و بستن قضا نظر او را از مراعات صریح نهی و ترک تاویل بو البشر
کو علم الاسما بکست، ابو البشر که آدم علیه السلام است حضرت حق او را تعلیم جمیع اسما کرده است چنانچه
نکته در سورهٔ بقره فرموده است و علم آدم الاسماء کلها صد هزاران علمش اندر هر رکست، که نام
چیز را تا بآخر زبان و خاصهٔ هر چیزی را می دانست، هر لقب کو داد آن مبدل نشد، هر چیز را که بطرب
که نام نهاد آن دیکر کون نشد بلکه بر زبان فرزندان او مقرر کشت، آنکه چستش خواند او
کاهل نشد، کسی را که چست و چابک خواند آن کاهل نکشت یعنی خواص اشیا را نیز بیان کرد
هر که آخر مومنست اول بدید، بنظر تحقیق، هر که آخر کافر او را شد پدید، او را ظاهر و پیدا کشت
اسم هر چیزی تو از دانا شنو، نام هر چیزی از عالم حقیقی بشنو، سر رمز علم الاسما شنو، هم اسرار
اسما و صفات را از دانا بشنو، اسم هر چیزی بر ما ظاهرش، نزد ما ظاهر چیزی معلومست، اسم
هر چیزی بر خالق سرش، نزد خدا نام هر چیزی مقررست چنانکه می فرماید، نزد موسی نام
چوبش بد عصا، زیرا او ظاهر را بنکریده و لذا کفت هی عصای، نزد خالق بود نامش اژدها که
نظر خدا بانجام کارست و لذا کفت وهی ثعبان مبین بد عمر را نام اینجا بت پرست، یعنی پیش
از ایمان آوردنش، لیک مومن بود نامش در الست، که عاقبت چنان خواهد بود، آنکه بد نزد
دیک ما نامش منی، آن چیز که نزدیک ما نامش منی و نطفه بود، پیش حق این نقش بد که با منی،
پیش خدا این صورت و جسم بود که خدا او را اکنون تو با منی و مقبول حضرت الهی صورتی بود این منی اندر
عدم، یعنی این منی در حال عدم صورت آدم بود، پیش حق موجود نی بیش و کم، پیش خدا موجود
بود بی زیاده و نقصان، حاصل آن آمد حقیقت نام ما، در حقیقت حاصل آن آمد نام ما پیش
حضرت کان بود انجام ما، پیش خدا آن بود انجام ما یعنی در علم ازل خدا نام ما بر آنست که عاقبت

بران خواهد شد، مرد را بر عاقبت ثنای نهند، عاقبت بر چه خواهد بود بران نام نهند نی بر آن
کو عادت ثنای نهند، نی بران که در ابتداء او صورت بلکشد زیرا اعتبار بخاتمه است، چشم
آدم کو بنور پاک دید، بنور الهی و توفیق خدایی بدید، جان و سر نامها گشتش پدید، جانها و سر
نامها و پیدا گشت که نام هر چیزی بهر لغت و خاصهٔ هر چیز را و هر مؤمن و کافر را و تا بقیامت
هر چه موجود شود دیبان کرد، چون ملک انوار حق در وی بیافت، فرشتگان در آدم علم
علیم حق را بیافتند، در سجود افتاد و در خدمت بشتافت، همه فرشتگان بموجب فسجد الملائکة
کلهم در سجود افتادند و بخدمتش شتافتند، مدح این آدم که نامش می‌برم، این سخن از زبان
هدهد هست، قاصرم گر تا قیامت بشمرم، که فضیلت او را نهایت نیست در بعضی نسخ گر تا بیم
تا قیامت قاصرم، این همه دانست و چون آمد قضا برین فضیلت علوم، دانش یک نهی شد
بر وی خطا، علم یک نهی یعنی ولا تقربوا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین بر آدم خطا گشت،
کای عجب نهی از پی تحریم بود، ندانست که این نهی تحریمی است یا تنزیهی الکت، یا بتاویلی
بد و توهیم بود، بتاویلی که تنزیه بود و تخفیف بود و نه تحریم، در دلش تاویل چون ترجیح یافت که تاویل
در دل او غالب شد، طبع در حیرت بسوی گندم شتافت، طبع آدم در حیرت میل بخوردن گندم کرد
بگندم، باغبان را خار چون در پای رفت، بخود مشغول شد و غافل گشت، دزد فرصت
یافت کالا برد و تفت، دزد فرجه و فرصت یافت متاع را برد و دیر و گرم شد و رفت لاجرم
ابلیس دران محل باد مظفر یافت، چون ز حیرت رست باز آمد براه، چون آدم عم از حیرت
خلاص یافت و براه آمد، دید برده دزد رخت از کارگاه، بدید که دزد رختش از کارگاه برد یعنی
ابلیس او را اضلال کرد و ضرر رسانید لاجرم بحکم فتلقی آدم من ربه کلمات ربنا انا ظلمنا
گفت و آه، یعنی آدم عم جرم را بر قضا مثبت نکرد بلکه بخود اسناد کرد و تضرع و نیاز را آغاز نمود
چنانکه حضرت خالق قاف در سورهٔ اعراف حکایت کند قالا ربنا ظلمنا انفسنا وان لم
تغفر لنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه، یعنی ظلمت نفسانیه
و وسوسهٔ شیطانیه آمد و راه راست گم گشت و گمراه شدم، این قضا ابری بود خورشید پوش
این قضا یک ابر بود آفتاب پوش، شیر و اژدرها شود زو همچو موش، شیر اژدرها از قضا
همچون موش مغلوب کرده، من اگر دامی نبینم گاه حکم، این سخن نیز از زبان هدهد هست
من نه تنها جاهلم در راه حکم، که بسیار خطا و زلت از بزرگان واقع شده است، ای خنک
انگو

[illegible] و استغفار

انگو نکو کاری گرفت، اهل سعادت آنکس است که او نکو کاری گرفت، زور را بگذاشت او زا
ری گرفت، ترک زور و قوت کرد و دامن تضرع و زاری گرفت یعنی در وقت خطا و گناه همچون آدم
و خوار و زاری کرد نه همچون ابلیس علیه اللعنه اغویتنی گفت، گر قضا پوشد سیه همچون شبت، یعنی اگر قضا
ترا سیاه پوشاند همچون شب، هم قضا دستت بگیرد عاقبت، هم عنایت بقضای الهی میسر
شود لاجرم از بسیاری گناه نومید مشو بلکه باستغفار و تضرع بکوشی تا باعث مغفرت شود، ما
گر قضا صد بار قصد جان کند، بلکه ترا قتل کند، هم قضا جانت دهد درمان کند، پس قضا را رضا
و تضرع خدای باید تا از و غفران آید حکایت رسول الله علیه السلام حکایت کرده است که یکی
از امتهای پیشین نود و نه قتل نفس کرده بود از خلق پرسید که درین زمان اعلم علما کیست
راهبی را دلالت کردند آن را آمد و گفت کسی که نود و نه نفس را قتل کرده باشد هیچ آن را
توبه هست آن راهب گفت نی آن را نیز قتل کرد صد تمام کرد پس ازان از خلق پرسید که
اعلم علما کیست آن را بر مردی عالم دلالت کردند آن را آمد و گفت کسی که صد نفس را قتل
کرده باشد هیچ آنرا توبه هست آن عالم گفت که توبه را چه مانع است بفلان زمین برو که
در آنجا عابدان هست بجای بد قوم و آنکس برفت لاجرم در راه او را موت رسید ملائکهٔ رحمت
و ملائکهٔ عذاب گفتند این هرگز خیر نکرده است و چندین خون کرد یک ملک در صورت بشر
بیامد فرشتگان آن را حاکم کردند او گفت دو زمین را قیاس کنید بهر چه نزدیک باشد
ازان اوست خدای تعالی وحی کرد آن جای که در و خون کرده بود که دور شو و آن جای که
از بهر توبه توجه کرده بود که نزدیک شو لاجرم این جای را نزدیک یافتند پس آنکس را ملائکهٔ
رحمت بسوی رحمت و مغفرت بردند، این قضا صد بار اگر راهت زند، ترا از راه راست
بیرون کند چون بتضرع و نیاز و استغفار و اعزاز آیی، بر فراز چرخ خرگاهت زند، ترا بدرجات
عالیه رساند، از کرم دان این که می‌ترساندت، بتخویف او نیز از کرم است که ترا بخویش
خواند و یا خود را بخاطر تواند آرد و توبه کردن را توفیق کند، تا بملک ایمنی بنشاندت، تا ترا
در ملک امن معزز سازد و بمقام مخلصان رساند قال الله تعالی ان المتقین فی جنات ونهر
فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر این سخن پایان ندارد گشت دیر، این سخن الهی نامتناهیست
گوش کن تو قصهٔ خرگوش و شیر که انجام کار چه شد باز واپس گشتن خرگوش از شیر چون نزد
یک چاه رسید چونکه نزد چاه آمد شیر دید، چون شیر نزدیک چاه آمد که زمان خرگوش

ماند و باز کشید که آن خرگوش از راه باز ماند و پا کشید و رنج النهقری نمود گفت پا واپس کشیدی
تو چرا شیر گفت تو چرا پای واپس کشیدی پای را واپس مکش پیش اندرا یعنی پیش بیا و تعلل مخور
شوم را چون صورت مولانا را مراد از قصه حقه است درینجا نیز در صدد بیان جواب خرگوش که
او از شیر چاه ترسید و لرزید فرصت حق را و بیم موت را و سایر احوال دنیا و آخرت را از زبان
خرگوش بیان کند گفت کو پایم که دست و پای رفت خرگوش گفت پایم کجا دست و پای
رفته است جان من لرزید و دل از جای رفت از ترسیدن لاجرم کسی که در دل او بیم خوف
باشد آثار او در رویش ظاهر شود رنگ رویم را نمی بینی چو زر که زرد شده است
ز اندرون خود می دهد رنگم خبر بموجب کل اناء یترشح بما فیه ظاهر بر باطن گواست پس ازین
خدمت مولانا بجان این معنی میکند که سیما معرف احوال است و رنگ چهره معنی از مقال ما
حق چو سیما را معرف خوانده است چنانکه در سورة الرحمن فرمود یعرف المجرمون بسیماهم و در
سورة اعراف وعلى الاعراف رجال یعرفون کلا بسیماهم و در سورة فتح سیماهم فی وجوههم من
اثر السجود چشم عارف سوی سیما مانده است که عارف بسیما استدلال کند بحال دل رنگ و بو
غماز آمد چون جرس چنانکه جرس غماز کاروان و دلیل جانوران است از فرس آگه کند بانگ
فرس کنی که صهیل فرس را شنود وجود فرس را داند لاجرم بحسب اختلاف هر زره از ز
رات کائنات و هر موجودی از موجودات بر کمال وحدانیت ذات و قدرت لم یزل
الدرجات است شعر وفی کل شیء له آیة تدل علی انه واحد بانگ هر چیزی رساند زو خبر
زیرا اثر بر مؤثر دلالت کند تا بدانی بانگ خر از بانگ در پس خود و در را از بانگ هر دو بی
دانی گفت پیغامبر بتمییز کسان رسول الله علیه السلام گفت بتمییز مردمان مرء مخفی لدی طی
اللسان المرء مخفی تحت لسانه لا تحت طیلسانه لیس کلام خیر دلیل بنجی و کلام تو دلیل تو بیست
رنگ رو از حال دل دارد نشان بحکم لسان الحال انطق من لسان المقال روی از حال دل
نشان دهد لاجرم رخسارهٔ زرد و اشک گرم و سرد دلیل است بر محبت و درد رحمتم کن
مهر من در دل نشان که محبت الهیه رحمت ربانیه است رنگ روی سرخ دارد بانگ شکر
کسی که رنگ رویش سرخ باشد او دلالت می کند بخوشدلی و شاکری و عشرت و تن پروری
بانگ روی زرد دارد صبر و نکر کسی که رنگ رویش زرد بود دلیل آنست که او در رنج و بلا
و درکشیدن غم و انکارست و جفا در من آمد آنکه دست و پا برد ظاهر آنست که خوف باد ارغ

این مصراع مفهوم است از بریدن یعنی بمن آن مرگ رسید که دست و پای رای برد آنکه در هر چه
در آید بشکند آنکه بهر چه درآید بشکند هر درخت از بیخ و بن او برکند هر درخت را او از
بیخ و بن برکند در من آمد آنکه از وی گشت مات بمن آمد آنکه از وی بمرد آدمی و جانور
جامد نبات یعنی نبات نامی از و جامد شد همچون انسان و حیوان این خود اجزا اند کلیات
از و این متغیر شده است کان اجزا و جزئیات انداز و کل و کلیات نیز زرد کرده رنگ
و گلدد کرده بو متغیر شده است از هیبت و قهر او لاجرم در عالم شهادت هیچ موجود از مکونات
خالی از انقلاب و تغیرات نیست چنانکه حیوانات و نباتات و معدنیات همه والید ثلث اند
همه از خالی بحالی منقلب اند تا جهان گه صابرست و گه شکور مثلا جهان باین کلیت و عظمت
گاه صابر بلای او و گاه شاکر نعمای اوست بوستان گه حله پوشد گاه عور بوستان گاه لباس
پوشد و گاه برهنه است آفتابی کو بر آید نار گون آفتاب که در وقت صبح بر آید منور و پر نور
ساعتی دیگر شود او سرنگون یعنی او را زوال آید اختران تافته بر چار طاق اختران تابنده بر
افلاک لحظه لحظه مبتلای احتراق و گرفتار افول گشته ماه کو افزود ز اختر در جمال ماه که در نور و جمال
از اختران افزونست شد ز رنج دق او همچون خیال گشته از رنج باریک گردن او هلاک و خیال
این زمین با سکون با ادب این زمین که با سکون و وقار و با ادب و اعتبار است اندر
آرد زلزله اش در لرز تب او را زلزله در لرزیدن تب آورد ای بسا کزین بلای مرده ریگ
لفظ کربضم کاف عربی مقصور است از لفظ کوه و لفظ مرده ریگ بزبان کی آرند قلتش وارثه فلسی و تباک
میت بلخی ای بسا کوه با شکوه ازین بلا و اندوه که بار جانم بلکه گشته است اندر جهان او خرد و
ریگ در جهان او خرد و کوچک شده است این هوا با روح آمد مقترن این هوای لطیف که با روح
قرین و مقترن است چون قضا آید وبا گشت عفن چون قضای الهی رسید هوای وبائی
و متعفن کردد آب خوش کو روح را همشیره شد آب شیرین که روح را همشیره است در غدیری
زرد و تلخ و تیره شد در غدیری متغیر و تلخ و منکدر شود آتشی کو باد دارد در بروت آتش که
در طبیعتش غرور تند و در بروتش باد تیز هست هم یکی بادی برو خواند یموت یک باد او را
یموت می خواند و می کشد حال دریا ز اضطراب جوش او حال دریا را ببین از حرکت و
خروش او فهم کن تبدیلهای هوش او که متغیر و متبدل میشود چرخ سرگردان که اندر جست و
جوست و در حرکت و گردش است حال او چون حال فرزندان اوست حال او چون موالید

[illegible] درخور است [illegible] درین کار
[illegible] در وجود [illegible] وجودی باشد

نلث است که بر یک حال بقای او نیست که حضیض و گه میانه گاه اوج گاه حضیض و ذلت
و گاه میانه حالت و گاه اوج رفعت دارد اندر رواز سعد و نحسی فوج فوج در رخ از سعد و نحو
ست فوج فوج و بسیارست از نفوذ ای جزوی ز کلها مختلط هر کسی و معارض فهم کن
حالت هر منبسط فهم یکی حال هر منبسط و موجود چون که کلیات را رنجست و درد چونکه
کلیات را رنج و درد و لهست جزو ایشان چون نباشد روی زرد جزو ایشان را چگونه تغییر
و تبدل نباشد خاصه جزوی کو ز اضدادست جمع خصوصا جزوی که از اضداد جمع و ترکیب شده
باشد ز آب و خاک و آتش و بادست جمع که این عناصر اربعه ضد یکدیگرند آب بارد و
رطب است خاک بارد و یابس است باد یعنی هوا حار و رطب است این عجب نبود که میش
از گرگ جست اگر گوسفند از گرگ می گریزد عجب نباشد این عجب کین میش دل در گرگ
بست عجب آنست که گوسفند یار و عاشق شود یعنی کسی که از دنیای خونریز گریزد عجب نیست
این عجب که بروی دل بندد و عاشق او شود این بآن ماند که گوسفند عاشق قصاب گردد بیت
تا درین گله گوسفندی هست تشنیع فلک ز قصابی زندگانی آشتی ضدهاست هم زندگانی ز آشتی ضدهاست ۶
حیات تن صلح این اضدادست یعنی عناصر اربعه مرگ آن کاندر میانشان جنگ خاست
مرگ تن جنگ و اختلاف ایشانست لطف حق این شیر را و گور را بکاف فارسی بترکی قولان
الف دادست این دو ضد دور را امتزاج داده است این دو ضد بعید را چون جهان رنجور و
زندانی بود چون دنیا و ما فیها مریض و زندانیست چه عجب رنجور اگر فانی بود عجب نیست که
مریض فانی بود و بمیرد چون خدمت مولانا از زبان خرگوش چنین معارف فرمود باز بقصه
عودت نمود خواند بر شیر او ازین رو پندها خرگوش بر شیر ازین روی نصیحتها خواند پس از آن
گفت من پس مانده ام زین بندها خرگوش گفت من ازین قیدها پس مانده ام وای که پس
کشیده ام حقیقة قصه درین مرتبه اینست که چون مراد از خرگوش عقلست و از شیر نفس عقل نفس را
پند می دهد که در پیش ما مرگ و نیست و دنیا را بقا نیست دل را بدو دادن گوسفند گرگ را
دوست داشتن است لاجرم از دنیا و متع غفلت کردن و بچاه ریاضت افتادن می باید
پرسیدن شیر از سبب پای واپس کشیدن خرگوش شیر گفتش تو ز اسباب مرض
شیر خرگوش را گفت تو از سببهای مرض این سبب گو خاص کاینستم غرض سبب خاص را
بیان کن که اینست مرا غرض گفت آن شیر اندرین چه ساکن است خرگوش این شیر را گفت

ان

آن شیر که ترا گفتم اندرین چاه هست اندرین قلعه ز آفات ایمن است اندرین قلعهٔ چاه از
از آفات خلق امین است پس کسی که در خلوت باشد از شر خلق و از مدارات ایشان امین
و خلاص می شود لاجرم خدمت مولانا درین مرتبه بحجه اشارت کرد قعر چه بگزید هر که عاقلست
کز جای خلوت و عزلت است زانکه در خلوت صفاهای دلست که خلوت نشین تصفیهٔ قلب
کند مجون آینه صافی شود ظلمت چه به که ظلمتهای خلق که این ظلمت مقر است نه آن سر نبرد
آنکس که گیرد پای خلق سر نبرد بسلامت آنکس که بخلق بپیوند گردد حکایت خواجه ابو العباس
گفت مرا خواجه ابو بکر شبلی وصیت کرد و گفت لازم گیر تنهایی را و نام خود محو کن در میان
قوم و روی خود بدیوار آر تا آنگاه که بمیری خدمت مولانا باز بقصه شروع کرد گفت پیش آ زخم
او را قاهرست شیر خرگوش را گفت مترس و پیش بیا آنکه زخم من آن شیر را قهر کننده است
تو ببین کان شیر در چه حاضر است یعنی بچاه نظر کن که آن شیر در چاه حاضر است و بانه گفت من
سوخته ام زان آتشی که یکبار الم او چشیده ام بچاه نظر کردن نمی توانم تو مگر اندر بر خویشم کشی
که در نزد تو باشم و با تو نظر کنم چنانکه می فرماید تا به پشت تو من ای کان کرم ناظهیر و پناه من با
شی که با تقویت تو ای معدن احسان چشم بگشایم بچه در نگرم در چاه نظر کنم حقیقة قصه درین مرتبه
اینست که نفس عقل را مگوید من بچاه ریاضت و حجرهٔ خلوت نمی روم تو برو و عقل آن را می
گوید من بی موافقت و مظاهرت تو نمی توانم که بروم لاجرم بند بری رنج خود سازد و در چاه
ریاضت و عبادت انداز و در لجام کشد نظر کردن شیر و دیدن عکس خود را و آن خرگوش را
چونکه شیر اندر بر خویشش کشید چون شیر خرگوش بنزد خود و یکبار خویش کشید در پناه شیر
تا چه ی دوید خرگوش در پناه شیر تا بچاه بی توقف برفت چونکه در چه بنگریدند اندر آب
یعنی شیر و خرگوش اندر آب مما نظر کردند اندر آب از شیر و او درتافت تاب یعنی از شیر و
خرگوش در آب عکس افتاد شیر عکس خویش دید از آب تفت شیر عکس خویش را دید که ز آب
تافتن گرفت شکل شیری در برش خرگوش زفت آن عکس کی دید شکل شیری بود در بر دش
خرگوش عریض و بزرگ چونکه خصم خویش را در آب دید چون شیر خصمش را در آب بدید
مر ورا بگذاشت و اندر چه جهید خرگوش بگذاشت و خود را در چاه انداخت و هلاک شد
حقیقة قصه چند بار معلوم شد است که مراد از خرگوش عقلست و از شیر نفس لجام لاجرم تا عقل سا
لک نفس خود را نکشد سلوک تمام نشود و بمقصود نرسد خدمت مولانا درین مرتبه بحجتهای دیگر

تنبیه می کند؛ در فنا واندر چهی کو کنده بود؛ آن شیر در حقیقت اندر چاهی افتاد که خود کنده بود آن
چاه را؛ زانکه ظلمش در سرش آینده بود؛ زیرا ظلم آن شیر در سر او آینده بود پس هر ظالم را
ظلم او بر سرش می آید؛ چاه مظلم گشت ظلم ظالمان؛ زانکه هر معنی را صورتیست پس چاه تاریک
صورت ظلم ظالمانست؛ اینچنین گفتند جمله عالمان؛ یعنی علما برین اتفاق است؛ هر که ظالم تر
چهش با هولتر بموجب جزاء سیئة سیئة مثلها چاه هر ظالم بقدر ظلم او است؛ عدل فرموده
است بدتر را بتر؛ عدل الهی بدتر را بتر فرموده است؛ ای که تو از جاه ظلمی می کنی؛ لفظ جاه
بجیم عربی ولفظ کنی بضم کاف عربیست یعنی ای کسی که تو از جهت منصب ظلم می کنی در بعضی
نسخ ظلم متعدیست ای که تو از ظلم جاهی می کنی یعنی ای کسی که تو از ظلم منصب تحصیل می کنی و در
بعضی نسخ بجیم عجمی وبفتح کاف عربیست ای که تو از ظلم چاهی می کنی یعنی ای کسی که تو از ظلم چاه
می کنی؛ از برای خویشتن چاهی می کنی؛ چاه بجیم عجمی ولفظ کنی کاف عربیست یعنی از بهر خود چاهی حفر می
کنی این بر تقدیر نسخه اول ودوم است رسول الله عم فرموده من حفر بئر الاخیه وقع فیه و فی
روایة من حفر بئر الاخیه یوشک ان یقع فیه پس هر ظالمی که ظلمش بیشتر باشد چاه هلاک او مشکل تر تا
بعضی را زاویه هاویه آید و بعضی را محل قرار در کل کلشد از نار اما بر تقدیر نسخه سوم بجای جاهی
لفظ دامی واقع است وبضم کاف عربیه از برای خویش دامی کنی یعنی از بهر خود محل گرفتن می سا
زی؛ گرد خود چون کرم پیله بر متن؛ یعنی این مصراع بشرا اینست که وا طراف که ابریشم تو در حاله بجی
دو تیمه یعنی بکار خویش خود را چنان محکم که همه اطراف ترا ظلم وبدی احاطه کند تا جائی که هیچ توجه
بسوی خدا نماند چنان مشوی که در چاهی؛ بهر خود چه می کنی اندازه کن؛ تا از ان خلاص تو بتر شود؛
مر ضعیفان را تو بی خصم مدان؛ یعنی تو ضعیفان را بی یار ونصیر مدان زیرا ایشان را بنصرت
ایزدی پیش امید تو ثیست؛ از نبی ذا جاء نصر الله خوان؛ لفظ نبی بضم نون و کسر با یعنی قرآنست
یعنی از قرآن اذا جاء نصر الله والفتح خوان پس چون یاری خدای آید ضعیفان قوی شود؛ گر تو پیلی خصم
از تو رمید؛ اگر تو همچون پیل پر عظمت و هیبت بلندی و خصم تو از مهابت تو بر مد بضعیفان بچشم
حقارت منگر؛ نک جزا طیرا ابابیلت رسید؛ مجو اصحاب فیل ترا اینک بحکم وارسل علیهم طیرا ابا
بیل ترمیهم بحجارة من سجیل خدای رسید زیرا گر ضعیفی در زمین خواهد امان؛ اگر ضعیفی در زمین
امان خواهد؛ غلغل افتد در سپاه آسمان؛ غلغل و فریاد افتد در اهل آسمان و ملائکه رحمن چنانکه
رسول الله عم ان الله یملی للظالم فاذا اخذه لم یفلته ثم قرأه وکذلک اخذ ربک اذا اخذ القری

ای که تو از ظلم جاهی می کنی

تنیدن در فتنی واوز بری لاه پایی

مطلب
در عزت و مذمت ظلم

وهی ظالمة ان اخذه الیم شدید وعن النبی عم انه قال من کانت لاخیه عنده مظلمة من عرض او مال
فلیتحلله الیوم قبل ان یؤخذ منه یوم لا دینار ولا درهم فان کان له عمل صالح اخذ منه بقدر مظلمته وان
لم یکن له من سیئات صاحبه فحملت علیه وعن رسول الله علیه السلام انه قال اتدرون من المفلس من امتی
قالوا المفلس من لا درهم له ولا دینار له ولا متاع قال ان المفلس من امتی الذی یأتی یوم القیمة
بصلوة وزکوة وصیام ویأتی قد شتم هذا وقذف هذا واکل مال هذا وسفک دم هذا وضرب
هذا فیعطی هذا من حسناته وهذا من حسناته فان فنیت حسناته قبل ان یقضی ما علیه اخذت
من خطایاهم فطرحت علیه ثم طرح فی النار گر بدندانش گزی پر خون کنی؛ اگر ضعیفی را بدندان
گزی و او را پر خون کنی؛ درد دندانت بگیرد چون کنی؛ درد دندان که ترا بگیرد چون کنی بلکه دندان
کزنده و زبان ایذا کننده و دهان حرام خورنده و دست ظلم رساننده و پای بدرونده عاقبت
خاک شود؛ و جان تو در عذاب خدا هلاک گردد؛ خدمت مولانا باز بقصه رجوع کند و حقیقتهای
دیگر گوید؛ شیر خود را دید در چه وز غلو؛ شیر عکس خود را دید دیگری پنداشت لاجرم از جهة تجاوز
از حد؛ خویش را نشناخت آن دم از عدو؛ خود را از دشمن فرق نکرد؛ عکس خود را او عدو خویش
دید؛ و تشخیص حقیقت نکرد؛ لاجرم بر خویش شمشیری کشید؛ و قصد هلاک خود کرد اما چون شیر بقعر
چاه رسید دشمن خود بغیر سایه خویش ندید ترا نیز اگر چنین بصیرت کشاده شود و بقعر چاه اخلاق
ذمیمه خویش رسی معاینه ببینی که ظلمی که از هر عدو مشاهده میکنی عکس صفات رذیلت تست و قصد
انتقام تو از اعادی همچون حمله شیر است بر عکس خویش خدمت مولانا این را بیان کند؛ ای بسا
ظلمی که بینی در کسان؛ اگر امعان نظر کنی؛ خوی تو باشد در ایشان ای فلان؛ پس بتبدیل اخلاق
ذمیمه سعی کردن و بعین عبرت دیدن می باید؛ اندر ایشان تافته هستی تو؛ در کسان تافته
و منعکس شده است هستی تو؛ از نفاق و ظلم و بد مستی تو؛ از انواع اخلاق ذمیمه حکایت
نقلست که پیش خواجه حبیب یک خروار هیزم خرید و خواست که آن را بجای خود برد لاجرم از ان
هیزم که آن مقدار که برداشتن را نمی توانست بزرگتنی بند کرد و قصد کرد بردارد قادر نشد پس
از ان بند را بگشاد و بر آن هیزم زیاده کرد هیزم گران تر شد دیگر بار قصد کرد که بردارد نتوانست
دیگر بار بگشاد و بر آن زیاده کرد و قصد کرد که بردارد نتوانست و همچنین کرد آن خواجه گفت ای
مرد دیوانه اول اندک بود برداشتن را نتوانستی چون هر بار که زیاده کنی گران شود پس چگونه
می توانی که برگیری آن درویش گفت قصد من اینست که حال ترا بتو بنمایم تو که مال بسیار داری

باراورائی توانی که برداری اما هر روز زیاده می کنی، آن توئی وآن زخم بر خود می زنی، آن ظالم توئی چون غیر امی زنی بدانکه زخم را بر خود می زنی، بر خود آن دم تار لعنت می تنی، یعنی این مصراع بتر کمه کند واوزر که لعنت ازیکش دو وقتش یعنی چون مظلوم بسبب ظلم تو ترا لعنت کند در حقیقت خود را بزبان خویش لعنت می کنی ما ظالمی را بینی وآنرا لعنت می کنی چون در تو نیز ظلم است خود را لعنت می کنی **حکایت** میمون بن مهران گفت کسی که ظالم باشد چون قرآن می خواند **الا لعنة الله علی الظالمین** می گوید خود را لعنت کند، در خود آن بد را می بینی عیان زیرا یعنی اعتبار تو ظلمی که وستی دشمن بود یعنی خود را لجان، اگر آن بد را در خود دیدن بودی خود را دشمن گشتی، حمله بر خود می کنی ای ساده مرد، و شخص ابله همچو آن شیری که بر خود حمله کرد، بغفلت وغلط، چون بقعر خوی خود اندر رسی، مجو آن شیر که بقعر چاه رفت، پس بدانی کز تو بود آن ناکسی، نه از غیر، شیر را در قعر پیدا شد که بود، شیر چون بقعر چاه رفت آن دم پیدا شد که، نقش او آن کش دگر کس می نمود، نقش او و عکس خویش بود دگر کس می نمود، هر که دندان ضعیفی می کند یعنی کاف مضارع است از کندن، کار آن شیر غلط بین می کند، که خود را ببلا انداخت، ای بدیده خال بد بر روی عم، یعنی ای که حال بد را و نقصان و عیب را بر روی عم می بینی عکس خال تست آن از عم مرم، عکس عیوب و قبایح تست از عم نفرت مکن یعنی چون در کسی بدی می بینی بخود مراجعت کن تا بدانی که خصلت تست در غیر دیدی، مؤمنان آیینهٔ همدیگرند، عیب و هنر خویش در دیگری می بینند، این می از پیغمبر آورند **المؤمن مرآة المؤمن** یعنی مؤمن آیینهٔ مؤمن است برین معنی بلکه چون مؤمن نظر در آیینهٔ دیگری کند از جفای او نرنجد بلکه در افعال او جمال اعمال خویش مشاهده کند، پیش چشمت داشتی شیشهٔ کبود، پیش چشم تو چشمک کبود داری، زان سبب عالم کبودت می نمود پس عیب و قصور از تست که چشم عیب بین داری در حق غیر **بیت** موشکافی تو بعیب دیگران، چون بعیب خود رسی کوری در آن، گر نه کوری این کبودی دان زخویش، نه از عالم، خویش را گو بد مگو کس را تو بیش، خویش را بد گو دیگر را زیاده بد مگو، مؤ از ینظر بنور الله بنور، بموجب **اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله** اگر مؤمن بنور خدا نظر نکردی، عیب مؤمن را برهنه چون نمود، عیب را کشاده چگونه نمود یعنی مؤمن باید که دید او مکحل بنور الهی باشد تا حقیقت اشیا را کماهی ببیند، چونکه تو ینظر بنار الله بدی، چون تو ناظر بآتش خدا بودی نه ناظر بنور خدا، نیکوئی را وا ندیدی از بدی یعنی نیک و بد را فرق نمی کنی بلکه چون خود ای بینی نرگس

المؤمن مرآة المؤمن

ختم

می

زنی

بینی اما بدی وچون غیر را می بینی بدی ببینی اما او نیکست، اندک اندک نور را بر نار زن، اندک اندک نور علم وعمل را بر نار دوزخ شهوت وغضب و بر آتش نفسانیت واخلاق ذمیمه بزن، تا شود نار تو نور ای بوالحزن، و اگر نتوانی تضرع زاری بحضرت کن **مناجات** تو بزن یا رب از آن آب طهور، تو بزن خدایا آن را که پاک کننده است، تا شود این نار عالم جمله نور، و همه نیک گردد، آب و دریا جمله در فرمان تست، یعنی مطیع امر تست، آب و آتش ای خداوند آن تست، بلکه همه عالم ملک تست، گر تو خواهی آتش آب خوش شود، و اثر لطف گردد، ور نخواهی آب هم آتش شود، و لطف قهر گردد، این طلب در ما هم از ایجاد تست، طالب شدن ما نزد حضرت ما خداوندا هم از ایجاد تست، رستن از بی داد یا رب داد تست، خلاص از ظلم یا ربنا عدل و احسان تست، بی طلب تو این طلب را داده، بمحض انعام خود کرده، بی شمار و حد عطاها داده **بیت** جست وجویی در دلم انداختی، تا بجست و جو روم در کوی تو، لا جرم چون طلب را بی طلب دادی آنچه می طلبم هم آن را بی بده و نام تو کریم است ورحیم وغفور ومحسن وغفار آنچه شایستهٔ نام تست آن را بکن **حکایت** از اصمعی روایت کنند که گوید وقتی بخیل وجوانی اعرابی را زدم باز آن اعرابی را در عرفات بدیدم مراد عالی خیر سی گوید گفتم یا اخی من ترا بدی رسانیدم تو مرا دعای خیر کنی او گفت نام من محسن است مسمی اسم را موافق می باید پس مرا باید که بنام خود عمل کنم و ترا آمرزش خواهم **مژده بردن خرگوش سوی نخجیران که شیر در چاه افتاد** چونکه خرگوش از رهایی شاد گشت، خرگوش چون از دست شیر خلاص شد از خلاصی شاد گشت یعنی عقل که نفس اماره را بکشت شاد و خندان گشت، سوی نخجیران دوان شد تا بدشت، سوی آن جانوران نخجیر ادوان و روان شد یعنی عقل سوی حواس وقوی مژده آورد در بن شیر را چون دید در چه کشته زار، خرگوش چون شیر را دید در چاه مقتول زار باز ارشد یعنی عقل دید که نفس اماره در چاه ریاضت کشته و زبون شد چرخ می زد شادمان تا مرغزار، رقص زنان و شادی کنان با مرغزار برفت یعنی عقل بطاعت رحمن و جنت رضوان رفت، دست می زد چون رهید از دست مرگ سبز و رقصان در هوا دست برد است و می زد از کمال فرح چون از دست مرگ خلاص یافت یعنی عقل شاد از دست مرگ حقیقی که عذاب آخرت است خلاص شد بکشتن نفس، سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ، تازه و رقص کنان در هوا مانند شاخ و برگ یعنی عقل همچون شاخ

وبرگ تازه وخندان رقصان ودست زنان شد زیرا از دست قهر نفس وازکشتی اورها
یی یافت چنانکه شاخ وبرگ از حبس خاک آزاد شد شاخ وبرگ محبوس بودند در حبس خاک
چون هر یک از ایشان آزاد شد سر بر آورد وحریف باد شد سر بالا آورد وقرین باد شد
پس عقل که در زیر خاک بدن وشهوات نفس دنی محبوس بود چون آزاد گشت سربلند شد
وبهوای عشق الهی بازگشت برگها چون شاخ را بشکافتند برگها نیز در حبس شاخ پنهان
محبوس بودند چون تجسس شاخ را بشکافتند وخلاص یافتند تا بالای درخت اشتافتند
تا ببالای درخت باستعجال رفتند بدانکه اصل ایمان چون درخت است وعبادت شاخ
وبرگ وثمرات اوست که پنهانست چون ظاهر شود ترقی کند بازبان شطاه شکر خدا
بازبان برگ نخستین که از زمین بر آید شکر خدا ای سرایکر هر برو برگی خدا نغمه وآوازی کنو
هر بر جدا او هر برگ جدا که بپرورد اصل ط را ذوالعطا سرودا یست که گویند بپرورد اصل ونیخ
ما را خدا او بند احسان جل وعلا یعنی ترتیب کرد ایمان ما را که چندین آثار وثمرات ونتایج خوب
بات پیدا شد تا درخت استغلظ آمد واستوی تا درخت تخت وراست شد چنانکه
حضرت خدا اصحاب رسالت را تمثیل کند که سر از زمین زند وضعیف وست پس از آن قوی
گرداند وغلیظ سازد وبر پای خویش راست ایستد این را در سوره فتح فرمود محمد رسول الله
والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم تراهم رکعا سجدا یبتغون فضلا من الله ورضوانا
سیماهم فی وجوههم من اثر السجود ذلک مثلهم فی التوریة ومثلهم فی الانجیل کزرع اخرج شطاه
فآزره فاستغلظ فاستوی علی سوقه جانهای بسته اندر آب وگل جانهای محبوس در آب
وگل چون رهند از آب وگلها شاد دل چون ازین قفس تنگ تن خلاص یابند شاد دل
این بیت مبتدا است در هوای عشق حق رقصان شوند آن جانها همچو قرص بدر بی
نقصان شوند یعنی بی کمی وباکمال شوند این بیت خبرست یعنی آنان که جانهای ایشان
شکسته رحمت رحمن وتمام ایشان چنان کامل شد چون بدر در آینه وحالت اختصار رسند
بحکم من احب لقاء الله احب الله لقاءه جان ایشان بسوی خدا رقصان شود وچون بدر
کامل تمام گردد بلکه در وقت مردن تن وجان ایشان مردن رای طلبند وی خواهند که
ببهشت برسند چنانکه می فرماید چشمشان در رقص جانها خود مپرس گشتن که در رقص آیند
لطیف بهتر از آن شود وآنکه گرد جان از آنها خود مپرس آنان که در نزد جان حقیقی کامل شدند

ازشادی

ازشادی ایشان مپرس که شادی ایشان زاید الوصف است بدانکه خدمت مولانا
بجهتی دیگر اشارت فرماید شیر را خرگوش در زندان نشاند ومحبوس کرد ننگ شیر باد کور
خرگوشی بماند عار وناموس شیری ببین که از خرگوشی عاجز شد حقا قصه در مرتبه اینست که
مراد از شیر ارباب دولت وشوکت است واصحاب بحث ومقالت واهل کبر و
انانیت واز خرگوش نفس لئام ایشان زانکه ارباب دول واصحاب جدل وعالم اهل جدل
هر یکی خویش را شیر بیشه اقبال دانند وضرغام اجمه فضل وکمال خوانند با وجود آن مسخر خر
گوشی یعنی نفس پر حیل بقعر چاه من وما وجدل فتادند در تنگ چون چاه وکشته غوغا مبتلا
شده اند وبتکبر وغرور غافل از رب غفور شدند در چنان تنگی وانکه این عجب یعنی معتزلی
اهل چون وچرا صاحب تفسیر کبیر امام فخر رازی درچنان ابتلای نفس لئام اما این عجب
نخرزین خواهند که گویند کش لقب از کمال حسد او بود که پدر مولانا را بسلطان خوارزم غمز کرد تا از
شهر بلخ رنجش را سبب شد پس در فخر رازی علم ظاهر وافر بود اما او در علم سلوک تمام محجوب واز
درویشی چیزی نداشت چنانکه خدمت مولانا در اواخر جلد خامس گوید بیت اندرین ره اگر
ره بین بدی فخر رازی رازدار دین بدی حکایت وقتی امام فخر بشهر شیخ نجم الدین کبری آمد
هر کس امام را استقبال کرد وشیخ نجم الدین استقبال نکرد پس از آن در مجلسی جمع شدند امام
گفت همه کس از اعیان مرا استقبال کرد تو چرا استقبال نکردی شیخ نجم الدین اول از راه درویشی
جواب داد که من مرد حقیرم من کیم که خود را از زمره اعیان شمرم تا استقبال بزرگان کنم امام از کمال تکبر
این جواب را مقبول نداشت آخر شیخ گفت تو چه فضیلت داری که من استقبال تو کنم وتعظیم تو
آیم امام گفت من هزار ویک دلیل دارم بر وجود ووحدت خدا شیخ گفت تو هزار ویک
شبهه داری در وجود ووحدانیت او زانکه کدام دلیل هست که از منع ومعارضه خالی باشد
ما وجود خدا را ووحدانیت او را بشهود وعین الیقین می دانیم که ما را اصلا شکی نیست اگر میخواهی
که از شکوک واوهام خلاص شوی بیا در خدمت ما باش ما ترا از مکاشفه نماییم پس بدانکه
خدمت مولانا را مقصود از این سخن تعصب ذم امام فخر نیست بلکه بحکم لا غیبة لفاسق اهل کبر و
حسد را بیان کند تا دیگران از او متنبه شوند وعالمان بکبر وغفلت از مکر نفس بچاه ضلالت
نیفتند ای تو شیری در تک این چاه فرد در قعر این چاه تنها نفس چون خرگوش
خونت ریخت وخورد اما تو غافلی نفس خرگوش تیز در چاه وخوردن کیا تو ستو این چه چون

چرا وی گوی لم لا یجوزان یکون کذا سعی نخجیران دو بیدان شیرگیر یعنی آن خرگوش کآبشروا
یا قوم اذ جاء البشیر شادمانی کنید ای قوم وقتی که بشارت کننده آمد یعنی من بشیرم مژده آور
ده ام مژده مژده ای گروه عیش ساز ای جماعت عیش سازنده کان سگ دوزخ رفت باز
یعنی نفس شایسته دوزخ بود اگر بدوزخ ریاضت رفت در خلوت و عزلت مژده مژده کان
عدوی جانها مژده آوردم که آن شیر نفس که جانهای ما را عدو بود کند قهر خالقش دندان
که قهر خدا دندانهای او را برکند حالی بی دندان شیر آنکه از پنجه بسی سرها بکوفت و برین پنجه چنین جا
روب مرگش هم بروفت جاروب مرگ آن شیر را چو خس بروفت و برد و پنجه او نیز یعنی
یعنی صفات نفس زایل شد که مراد از مردن نفس اینست جمع شدن نخجیران گرد خرگوش و ثنا
گفتن او را جمع گشتند آن زمان جمله وحوش و جمع نخجیران یعنی حواس و قوای عقل توجه کردند شاد و
خندان از طرب در ذوق و جوش و در سرور و خروش حلقه کردند او چو شمعی در میان بر اطراف خر
گوش حلقه کردند و آن چو شمعی در میان ایشان سجده آوردند و گفتندش که هان تعظیم کردند
و گفتند غافل مباش تو فرشته آسمانی یا پری که چنین کار کنی نی تو عزرائیل شیران نرگی یعنی
نک پری نه عزرائیل شیران نری هر چه هستی جان ما قربان تست هر که باشی جان ما قربان تو باد
دست بردی دست و بازویت درست دست بردی در پهلوانی دست و بازویت درست
باد راند حق این آب را در جوی تو خدا این آب رحمت و عنایت را و توفیق و هدایت را
در جوی تو روان کرد آفرین بر دست و بر بازوی تو که چنین روز آوری کردی باز گو تا چون سگا
لیدی بمکر مکو چگونه بدگمان کردی بمکر که ترا اعتماد کرد و خود را در چاه انداخت آن عوان را چون
مالیدی بمکر آن ظالم را چون بزمین مالیدی بمکر یا گوش او را چگونه مالیدی بمکر باز گو تا قصه در
مانها شود حصه قصه درین مرتبه اینست که کسی که عقل او نفس را بکشد دیگران او را گو نیز
تو بر نفس خود چه رو ظفر یافتی بگو تا قصه درمان گردد تا ما نیز چنان بکنیم باز گو تا مرهم
جانها شود و علاج مرض ما گردد باز گو کز ظلم آن استم نما قصه را بگو که از ظلم آن ظلم نما و نفس بر
جانها صد هزاران زخم دارد جان ما بلکه بجد مجروح شرم است جان ما گفت تایید خدا بود ای مهان
خرگوش گفت این تایید و تقویت خدا بود ای بزرگان ورنه خرگوشی که باشد در جهان که چنین
کارهای بزرگ کند یعنی اگر خدا یاری نکردی عقل ضعیف که بودی که بر نفس قوی غالب گشتی و آن را
نکشتی قوتم بخشید و دل را نور داد یعنی حضرت خدا مرا قوت و دلم را نور و بصیرت داد نور دل

مر دست و پا را نور داد که آن نور دل دست و پای را قوت و زور داد که بر شیر تسلط یافتم
از بر حق می رسد تفضیلها از نزد خدا میرسد زیاده گیها باز هم از حق رسد تبدیلها که او تبدیل کند همه
اشیا را حق بدور و نوبت این تایید را یعنی این تایید بشخص معین مخصوص نیست بلکه
خدا این تایید و توفیق را می نماید اهل ظن و تقلید را اهل ظن و اعتقاد و اهل تقلید را که اول
حال را دانند و آخر کار را بینند چون بدنیا پاک آمدند و در رفتن راه روان را زند بیت
چو پاک آمدی برحذر باش و پاک که عیب است ناپاک رفتن بخاک پند دادن خرگوش
نخجیران را که بدین شاد مشوید هین بملک نوبتی شادی مکن غافل مباش این ملک
دنیا که با نوبت است باین ملک نوبتی شادی مکن که دی از آن دیگری بود امروز از آن
توست و فردا از آن دیگری شود ای تو بسته نوبت آزادی مکن ای که موقوف نوبتی آزادی
مکن و بدو بی غم سرور مشو بیت ای دوست بر جنازه دشمن چو بگذری شادی مکن که بر تو
همین با خوای اوست آنکه ملکش برتر از نوبت تنند آنکه اهل الله است ملکش اعلی از نوبت
بنیاد کنند یعنی مقام او در بهشت سازند که ملک بی نوبت و باقیست برتر از هفت انجمش
نوبت زنند کوس نوبت شادی او را از افلاک زنند برتر از نوبت ملوک باقیند یعنی
ملک اهل الله باقیست و ایشان پادشاهان باقیند دور دایم روحها با ساقیند که عیش
و عشرت ایشان را فنا نیست و آن عشرت را رسیدن ترک عیش دنیاست چنانکه
میفرماید ترک این شرب ار بگویی یک دو روز اگر ترک شرب شراب فانی و عیش و نوش
نفسانی بکنی یک دو روز یعنی در زمان عمر که اندکیست درکنی اندر شراب خلد پوز یعنی دهن
و اطرافش را در شراب خلد کنی وی نوشی زیرا در حق دنیا و آخرت گفته اند الدنیا والاخرة
ضرتان وهما ضدان لا یجتمعان پس عاقل را می باید که فانی ترک و باقی را اختیار کند بدا
نکه اگر نظام قصه خرگوش و شیر را نظر کنی مثال آنکس است که دشمن ظالم را بکشد پس درین
اعتبار حصه دیگر است که حضرت مولانا آن را اشارت می کند بتفسیر کردن حدیث شریف
رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر رسول الله صلی الله علیه وسلم چون از بعضی غزوات
باز آمد این حدیث را فرمود لاجرم جهاد اصغر با کافر غزا کردنست و جهاد اکبر با نفس جنگ کردنست
یعنی این از آن مشکل ترست یا کسی که در دست کافر کشته شود شهید گردد اما کسی که بتیغ نفس
مقتول شود ملوث بمیرد ای شهان کشتیم ما خصم برون که شیر و دشمن ظاهرست ماند خصمی زو بتر

در اندرون • بدانکه نفس دشمنی دوست روست وحیلت ومکری که در جبلت اوست نهایت
ندارد و دفع شر او کردن واورا مقهور گردانیدن مهم ترین کارهاست زیراکه او دشمن ترین دشمنانست
از شیاطین کفار و دنیا چنانکه خواجه علیه السلام فرمود اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک
پس تربیت نفس کردن واورا بصلاح آوردن واز صفت اماره بمطمئنه رسانیدن از معظمات
امورست وسرمایه سعادت واقبال آدمی است ابلهانکه از تربیت نفس شناختن او حاصل
شود واز شناختن حق لازم آید که من عرف نفسه فقد عرف ربه • وتا نفس از سمات اماره گی بمیرد
از صفات مطمئنه گی حیات تازه نپذیرد ولی تخلیه او از رذایل تحلیه اش بفضایل دست ندهد
وکشتن این نفس که عبارت از ترکیت اوست واین ترکیت که سبب فوز ونجات ووسیله
رفعت درجاتست بطریق عقل میسر نمی شود ولهذا فلاسفه وبراهمه وسایر جهال چون بخود خواستند
که سلوک این طریق بتقدم عقل میسر نمی شود لاجرم علی العمیا بریاضات ومجاهدات مشتغل شدند
ودر مهالک آفات ومسالک شبهات وضلالات عنان استقامت از دست دادند بلکه ترکیه نفوس
بمتبرک معالجه ابدانست چنانکه مریض را نمی شاید که بر مقتضای عقل ورای خویش استعمال ادویه کند
بی آنکه طبیبی حاذق صاحب تجربه حاضر آید وبر سر بالین او حاضر باشد ودر احوال او بچشم شفقت
ناظر اگر این شرایط مفقود شود هر آینه مریض بیچاره را جز آنکه تن بهلاکت دهد چاره نباشد
همچنین ترکیه نفس نیز میسر نمی شود بی نظر نبی یا ولی که در جمیع احوال اتباع نبی کرده باشد ومعری
بر سر تجربه ترکیه وتصفیه برآورده وچون اطبا وجراح در معالجه نفوس خلق انبیا اند واولیا
شاگرد ونایب ایشان لاجرم نکته نیز از اسرار بعثت انبیا اینست که نفوس مرضای امم را بعقاقیر
جبین شرایع از دارو خانه کرم علاج فرمایند کما قال الله تعالی هو الذی بعث فی الامیین رسولا یتلو
علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة • لاجرم مجاهدهم بسیار در خدمت ابرار می باید تا تزکیه
کند نفس که جهادا کبرست دست دهد که رفتن این راه بی قلاووزی آگاه میسر نمی شود وعقل
درک از ادراک طریق کشتن نفس نیست چنانکه می فرماید • کشتن این کار عقل وهوش
نیست • کشتن این خصم اندرونی کار عقل نیست • شیر باطن سخره خرگوش نیست • لاجرم هر یکی را
از حواس وقوای نفس است وهوا پس کشتن می باید نفس هر یکی را مثلا چشم بحرام ننگرد وعلی هذا
القیاس فی سایر الحواس وبعضی گفته اند مرادفوت حواس لشراذت شکرهی کرد که از الت گناه
خلاص یافتم حکایت مردی کسی را در جایی بدید که شکر خدای کند وبزبان فصیح وبصفای دل

آخر نقطه شیر و خرگوش

مطلب در بیان صفات نفس

می گوید که خدایا بر نعمتهای بسیارست از گذاردن شکرش عاجزم آن مرد نزد آن کس رفت وآن را
بدید که دو چشم ندارد ودو دست ندارد ودو پای ندارد وآن را السلام داد رد سلامش
نکرد دانست که گوش هم ندارد پس دهان را نزدیک گوشش برد وبآواز بلند پرسید که تو شکر
خدای کنی واعتراف نعمت بسیاری نمایی امامن بر تو مشاهده نعمت بسیار نمی کنم آن کس سخن
این مرد را شنید وگفت از من دور شو ای بطال نمی بینی که خدا دو چشم را ودو دستم را ودو
پایم را ودو گوشم را ستانده که هر یکی آلت معصیت بود پس این نعمتهای خداست که مرا از گنا
ههای بسیار نگاه دارد • دوزخست این نفس ودوزخ اژدهاست • ارباب حقیقت گفته اند که
حضرت خدا نفس را بصورت دوزخ خلق کرده است وهفت درکه از درکات دروی صفتی
از صفات آفریده که آن صفت دری از درهای درکات دوزخست پس بعدد درکات جهنم
نفس اماره را اصول صفات ذمیمه هفت است وآن کبر وحرص وشهوت وحسد وغضب و
بخل وحقدست پس هر که او را ترکیه کند ازین صفات عبور کند از درکات سفلیه وواصل گردد بدر جات
جنات علویه کما قال الله تعالی قد افلح من زکیها وهر که ترکیه نکند ازین صفات خایب وخاسر در درکات
باقی بماند کما قال وقد خاب من دسیها لاجرم حضرت مولانا این معنی را اشارت فرموده • کو بدریا
ها نگردد کم وکاستست • که آن دوزخ بدریاها ناقص نشود چنانکه می فرماید • هفت دریا را در آشامد
هنوز • منطفی نشود یا سیر نگردد • کم نگردد سوزش آن خلق سوز • نفس نیز همچنین است • سنگها
وکافران سنگ دل • بحکم آیت سوره بقره واتقوا النار التی وقودها الناس والحجارة • وآیت
سوره تحریم یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم واهلیکم نارا وقودها الناس والحجارة • سنگها وکافران
اندر آید اندر وزار وخجل • واین جمله غذای او شوند • هم نگردد ساکن از چندین غذا • یعنی دوزخ
سیر نگردد از خوردن اینها • تا ز حق آید مر او را این ندا • که خدا گوید دوزخ را • سیر گشتی سیر
گوید نی هنوز • یعنی خدا از دوزخ می پرسد سیر گشتی سیر او گوید سیر نگشتم هنوز • اینت
آتش اینت تابش اینت سوز • یعنی در شدت حرارة والتهاب تفاوت نشعرا
والشتعال کما کان است چنانکه حضرت خدا در سوره قاف فرمود یوم نقول لجهنم هل امتلأت
وتقول هل من مزید • عالمی را لقمه کرد ودر کشید • با نفروزش • معده اش نعره زنان هل من مزید
یعنی دیگر هست که این کفایت نمی کند لاجرم عالمی را لقمه خویش سازد ونعره هل من مزید آغاز
فکان تا بغایتی که حق قدم بروی نهد از لامکان • که خدا منزه است از مکان • آنگه او ساکن شود از کن

بموجب حدیث نبوی که رسول الله علیه السلام فرمود لا تزال جهنم تقول هل من مزید حتی یضع فیها
رب العزة قدمه فتقول قط قط حسبی و یزوی بعضها الی بعض این حدیث از متشابهات است
پس علما در امثال این دو فرقه اند یکی اهل تفویض که تاویل نکنند و یکی اهل تاویل که گویند مراد
از قدم مؤخر اهل نار است که آخر ایشان بجهنم قدم یا مخلوقی است نامش قدم است یا قدم عبارت
از سکینه که ناشی از رحمت رحمانست بر دوزخ استیلا یابد بعد از آن ساکن شود لاجرم کشتن آتش
نفس که نمودار اکات هفت گانهٔ دوزخست از روی هفت صفت مذکوره و تحقیقت خونریست که
طبیعت کل دارد کار حضرت یا ولی حق که خوی حق گرفت و از خودی خود کشتن آتش و ترکیهٔ این نفس
سرکش نوعی از محالات است و ندای فرماید چونکه جزوی دوزخست این نفس ما در جهات مذکوره و
اصل مزاج طبع کل دارنده دایم جزوها این را کشتن میسر نیست جز خدا را این قدم حق را بود کو را کشد
که آن نفس را قتل کند بغیر حق خود که کمان او کشد جز خدا که بکشد که کمان او را کشد نتهم الابرا
ست تا بعقصر رسد این کمان را با زگون کژ تیرهاست یعنی این مزاج بترکی بو بایک بر در لو اگری
او ملکی دارد در پس سبب رستن از کمان نفس که رستی است راست شو چون تیر و وان از کمان ظاهر
شو از کمان نفس یعنی کز کمان هر راست بجهد بی کمان نه کژ و این صفت عمدهٔ جمیع صفات حمیده است
و مرقات ترقی با علی درجهٔ علیه بیت میان جان الف راست بود که اندر صورت او راستی است
اما تحصیل راستی کاریست مشکل و چون سورهٔ هود مشتمل است برین آیت کریمه که فاستقم کما امرت
رسول الله علیه السلام فرمود شیبتنی سورهٔ هود بیت مرا ز باده سود است کیر و خود کس که سر گرانی
خواجه ز سورهٔ هود است چونکه وا گشتم زپیکار برون چون رجوع کردم از جنگ بیرون روی
آوردم بپیکار درون و توجه کردم بجنگ اندرون بجنانکه در پیکار دشمن بیرونی که جهاد اصغرست از
آراستن عساکر و راست داشتن صفوف و استوای استقامت چاره نیست و لهذا مسنونست
که در صلوة که از معظمات جهاد اکبرست استقیموا و استووا رحمکم الله گویند و از برای همین معنی که
نماز جهاد اکبرست و حرب با نفس اماره است موضع قیام امام را محراب خوانند و همچنانکه در جهاد
اصغر بی لشکر ظفر بر اعادی متصور نیست همچنین در جهاد اکبر بی روی نبی و ولی اتباع
ولی ظفر بر نفس اماره دست ندهد و لهذا می فرماید قد رجعنا من الجهاد الاصغر بحکم حدیث نبوی
از جنگ کوچک بازگشته ایم یا نبی اندر جهاد اکبریم که آن جهاد نفس است قوت از حق خواهم
و توفیق و لاف زانکه لا حول و لا قوة الا بالله تا بسوزن بر کنم این کوه قاف که کشتن نفس بچون

کردن

۱۰۷

کندن قاف بسوزن سهل شیری دان که صفها بشکند این جهاد اصغرست شیر آنست
آن که خود را بشکند که این جهاد اکبرست آمدن رسول روم تا امیر المؤمنین عمر رضی الله
عنه و دیدن او کرامات عمر را رضی الله عنه یعنی در زمان خلافت عمر رضی الله عنه رسول قیصر
روم آمد بعمر و کرامات عمر را بدید در بیان این بشنو یک قصه در بیان این معنی یعنی بشر
آنست که خود را بشکند بشنو یک قصه را تا بری از سر گفتم قصه تا از راز سخنم یک حصه بری
با عمر آمد ز قیصر یک رسول یعنی از پادشاه روم کبی آمد بطریق رسالت در مدینه از بیابان
نغول بمدینه شرفها الله از بیابان عمیق و راه دور و دراز گفت کو قصر خلیفه ای حشم آن
رسول گفت اهل مدینه را قصر خلیفه کجاست ای خدا متکاران تا من اسپ و رخت را آنجا
کشم و بقصر و سرایش نزول کنم قوم گفتندش که او را قصر نیست قوم مدینه آن رسول را
گفتند عمر را قصر ظاهر نیست مر عمر را قصر جان روشنیست قصر و سرای او جان روشن
است که او عمارت دل و جان کند نه بنای ظاهر زانکه از برای تحقیق معنی خلافت
چون رسول الله علیه السلام افتخار بافتقار داشت نه بقصر مشید و بنیان ممهد و او را
بحکم طهرا بیتی للطائفین علی فهم اهل الیقین چندان اشتغال بطهارت خانهٔ جان و دل
هست که پروای تشیید مبانی خانهٔ آب و گل نیست چون طایفهٔ آثار تجلیات الهی
طائفان کعبهٔ دل اند بی طهارت این خانه از رذایل و صاف قدم در طواف نمی نهند اهل
الله یک لحظه از عمارت و طهارت خانهٔ دل غافل نباشند و ارباب معرفت از سعت این
خانه چنان خبر میدهند که عرش و هزار همچون عرش با آنچه در وی است اگر ناگاه در دل عارف
آید در گوشهٔ دل او چنان گم شود که عارف را از آن خبر نباشد بیت در خانهٔ غم بودن
از همت دون باشد اندر دل دون حقا اسرار تو چون باشد بر حضرت هیچ لرزی یکی
دانکه همان ارزی زان روی دل عاشق از عرش فزون باشد و هیچ برهان قاطع
و دلیل ساطع در بیان سعت دل واضح تر از حدیث قدسی نیست که در شان دل وارد
شده است کما قال النبی صلی الله علیه و سلم یقول الله عز و جل لا یسعنی ارضی و لا سمائی
و لکن یسعنی قلب عبدی التقی النقی الورع یعنی مرا از غایت عظمت و کبریائی بی در ارض
و سما نیست و لیکن جای گنجایی این گنج دل این بندهٔ مؤمنست که از همه عالم بر داشته
باشد و تعلق ماسوی را از خاطر فرو گذاشته بود و خانهٔ یار را از خیال اغیار خالی ساخته

و بعضی قیصر از قصور همت بپرداخته بکشد لاجرم عظمت و وسعت قصر عمر در خور جلالت اوست
اما نه هر دیده لایق ادراک حالت اوست، گرچه از میری و راآوازه ایست، اگرچه جست و صدای نام
نشان او با میری و ظرافت پیداست اما همچو درویشان مراو را آکازه ایست، خانهٔ محتم و
محترم نیست زانکه تفاخر بنا از اشراط قیامت و از آثار اهل غفلت حکایت خلیفه بغداد
سرایی بنیاد کرد و بهلول را آورد تا ببیند چون بهلول خانهٔ مزین و مصنع را دید گفت رفعت
الطین و وضعت الدین یعنی گل برآوردی و بلند ساختی اما دین را پست کردی حکایت
پادشاهی سرائی بنیاد کرد صالحی را آورد تا زیارت کند و ببیند که درین خانه هیچ عیب
هست آن مرد صالح گفت دو عیب دارد یکی آنکه عزرائیل این خانه را در آید و دوم آنست که
چون صاحبش بمیرد یک روز درین خانه رانمی گذارند بلکه بزیر خاک می برند لاجرم خانهٔ ظاهر را
اعتبار نیست اعتبار بخانهٔ دلست پس ازین آن قوم سیتی اهل مدینه آن رسول را گفتند، ای
برادر چون ببینی قصر او، لفظ چون با ما ازیست یعنی کیف، چونکه در چشم دلت رستست مو،
چشم دل تو معلول است، چشم دل از مو و علت پاک آر، تصفیهٔ قلب کن و آنگهان دیدار
قصرش چشم دار، تا که تفصیر معنوی او را ببینی پس ازین حضرت مولانا علاج مرض چشم
دل را بیان میکند هر کرا هست از هوسها جان پاک، یعنی هر که جان او از حب جاه و مال و از
هوا و هوس پاک باشد، زود بیند حضرت و ایوان پاک، یعنی قصر او و صاحب قصر را می بیند
چون محمد پاک شد زین نار و دود، از آتش شهوت و غضب و کدورت هوا و بشریت پاک،
هر کجا رو کرد وجه الله بود، بحکم اینما تولوا فثم وجه الله هر جا که توجه کرد وجه الله را مشاهده کرد،
چون رفیقی وسوسهٔ بدخواه را، چون تو وسوسهٔ بدخواه را همراهی، کی بدانی ثم وجه الله را،
که این را صفای خاطر و روشنیٔ دل و گشاده کی چشم تعین تیابایر بیت نه یار هر کسی را
دیوار می نماید، نی هر حجیر دل را رخسار می نماید، الا کحیر ما را الا فیر ما را، گر خار می نماید
گلزار می نماید، باری بی رهیدن از خارزار تا سوی مشاهدهٔ گلزار لقا متصور نیست دیدار
با کمال او را دیدن باید منور بنور جمال او که لا یحمل عطایاهم الا مطایاهم صاحب بصر را در
میان کواکب و نجوم و ماه و آفتاب همچنانکه روشن و معلومست صاحب بصیرت را در تجلیات
و مظاهر حضرت حق همچنان ظاهرست، هر که را باشد ز سینه فتح باب، یعنی هر که صدرش
مفتوح و قلبش مشروح باشد، او ز هر ذره ببیند آفتاب، بلکه در هر چیز حضرت حق را مشاهده کند

حق بدیدست از میان دیگران، حق ظاهر و نور باشد و در جانب آن فیاض بخل و حجاب نیست
همچو ماه اندر میان اختران، چنانکه ماه در میان اختران روشن و پیداست اما کسی که بینش چشم برده
و حجاب نهد یا چشم را بپوشد جهان را کجا بیند چنانکه می فرماید، دو سر انگشت بر دو چشم نه، هیچ را
بیند، هیچ بینی در جهان انصاف ده، چشم تو که بسته باشد هیچ جهان را بینی انصاف
کن، گر نبینی این جهان معدوم نیست، اگر تو بسته چشم جهان را نبینی ازین لازم نمی آید
که جهان معدوم بکشد لاجرم تو نیز از مشاهدهٔ خدا از آن محروم گشتی که چشم دلت را انگشت نفس
بد بخت پوشیده است پس عیب و بخل و قصور و نقصان در جانب خدا نیست، عیب جز انگشت
نفس شوم نیست، لاجرم ای سالک، تو ز چشم انگشت را بردار هین، و حجاب را بردار و چشم را بگشای ی
و آنگهانی هر چه می خواهی ببین، پس مشاهدهٔ حق را برداشتن پرده می باید چون چشم
دل را پاک کنی دیدارش مشاهده کنی اما آنکس که سر و روی را در جامها بپیچیده باشد
روی ثواب را نمی بیند و کسی که انگشت در گوش نهد قول نوح را نمی شنود چنانکه می فرماید
نوح را گفتند امت کو ثواب امت نوح آن را گفتند ثواب کجاست، گفت او زان سوی
و استغشوا ثیابهم، نوح گفت ثواب از آن سوی است امت جامه را در سر کشیده اند و رو
سر را پوشیده اند چنانکه خدا در سورهٔ نوح از زبان او حکایت می کند وانی کلما دعوتهم لتغفر
لهم جعلوا اصابعهم فی آذانهم واستغشوا ثیابهم رو و سر در جامها پیچید آید، و دین را پوشیده اید
لاجرم با دین و نادین اید که اثر تطهیر از شما بر نمی آید، آدمی دیدست و باقی پوستست،
پس اعتبار بنظر اعتبارست، دید آنست آنکه دید دوستست، نه دید ماسوی، چونکه دید دوست
نبود کور به، زیرا نظر برای دوستست، دوست کو باقی نباشد دور به، زیرا دوست که فانی باشد
دوستی را نشاید در بعضی نسخ که سلیمانست از وی مور به یعنی اگر پادشاهست از وی
گدا به زیرا علمی که مشتهر باشد بوصفی او را بمنزلهٔ اسم جنس اطلاق می کنند چنانکه حاتم گویند جواد
اراده کنند و سحبان گویند فصیح مراد کنند لاجرم چون سلیمان بوصف پادشاهی و سلطنت
مشهورست سلیمان گویند پادشاه و سلطان اراده کنند و اگرچه تفقیه شرطیه فی تأویل تر
درست است اما آنچه بیان کردیم رعایت ادبست، چون رسول روم این الفاظ تر، چون
رسول پادشاه روم از قوم این اخبار رطب را و احوال عمر را، در سماع آورد شد مشتاق تر، یعنی
بشنید اشتیاق او زیاده گشت بدیدار عمر رضی الله عنه، دیده را بر بستن عمر گماشت، نظر را

متجسس عمر حواله کرده رخت ما و آب را ضایع گذاشت از اسباب و اسب فارغ شد
هر طرف اندر پی آن مرد کار یعنی طالب امیر المؤمنین عمر شد می شدی پرسان او دیوانه
وار بسکون نون پرسان یعنی پرسان شد آن رسول دیوانه وار یا بکسر نون یعنی رسوا
پرسان شد عمر را دیوانه وار یعنی در طلب چون دیوانه تک و پو کرده کین چنین مردی بود
اندر جهان گویا استفهام انکاریست و ز جهان مانند جان باشد نهان یعنی
چنین مرد جست او را تا اش چون بنده بود آن رسول عمر را جست تا او را بنده کرده
لاجرم جوینده یابنده بود بموجب من طلب وجد وجد و بحکم من قرع الباب و لج و لج
دید اعرابی زنی او را دخیل زنی از اهل بادیه آن رسول را نو آمده و غریب دید یا آن
رسول اعرابی زنی را دید که عمر را خصائص داشت گفت عمر تک زیر آن نخیل گفت
آن زن عمر زیر آن درخت خرماست زیر خرما بن ز خلقان او جدا بموجب من اعتزل
عن الخلق نجا آن عمر از مردمان گشته تنها زیر سایه خفته بین سایه خدا الخبر السلطان
ظل الله یأوی الیه کل مظلوم آن سایه خدا از بهر قیلوله بخواب رفته بود پس عمر با چندین
سلطنت خود را شکسته بود که قصر نداشت و بر زمین می خفت و دلق می پوشید اما با
هیبت و عظمت بود و از هیچ کس نمی ترسید و کلام حق را همی گفت تا رسول الله علیه
الصلوة والسلام در حق او گفته است ما ترک الحق لعمر من صدیق یافتن رسول روم
امیر المؤمنین عمر را رضی الله عنه خفته بزیر درخت آمد او آنجا و از دور ایستاده آمد آن رسول
آنجا که اعرابیه زنی دلالت کرده بود و از دور ایستاده مر عمر را دید و در لرزه افتاد عمر را آن
رسول دید و در لرزه افتاد هیبتی ز آن خفته آمد بر رسول هیبتی از آن خفته یعنی عمر آمد بر رسول
حالتی خوش کرد بر جانش نزول که از عمر ترسید و او را محبت کرده مهر و هیبت هست ضد
همدگر یعنی محبت و انواع اجتناب و مهابت در یک کس جمع نمی آید اما این دو ضد را دید
جمع اندر جگر یعنی محبت و هیبت را جمع دید آن رسول اندر جگر زیرا عمر رضی الله عنه بنهایت مهیب بود
چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود یا ابن خطاب والذی نفسی بیده ما لقیک الشیطان سالکا
فجا قط الا سلک فجا غیر فجک گفت با خود من شهان را دیده ام با خود یعنی با خود این سخن را
می گفت که من پادشاهان را دیده ام پیش سلطانان مه و بگزیده ام من در نظر شاهان بزرگ
و محترم از شهانم هیبت و ترسی نبود مرا از پادشاهان هیبت و خوف نبود هیبت این مرد

هوشم را ربود هیبت و مهابت این مرد عظیم ربود کز وی هوش شدم و بحیرت افتادم رفته
ام در بیشه شیر و پلنگ در آن بیشه که شیر و پلنگ بود من آنجا رفته ام روی من زیشان نگردانید ز رنگ
یعنی متغیر نشدم بس شدستم در مصاف و کارزار بسیار در صف جنگ و حرب شده ام همچو
شیر آن دم که باشد کارزار لفظ همچو شیر یا بمصراع اول متعلق است یا با آخر این مصراع معروف یعنی
همچون شیر شده ام در آن وقت که کارزار شد بس که خوردم بس زدم زخم گران بسیار زخم
ثقیل خوردم از دیگر بسیار زخم ثقیل خوردم از دیگران بسیار زخم زدم همچنان دل قوی تر بوده ام
از دیگران دل من قوی بود در آن دمها از غیر بی سلاح این مرد خفته بر زمین این مرد بی سلاح
و بر زمین خفته من بهفت اندام لرزان چیست این یعنی با وجود من بهفت اندام لرزانم از بیم
او چیست این حال هفت اندام یا عبارت از جمله اعضاست یا مراد سر و دو دست و دو پای
و پشت و شکم است هیبت حق است این از خلق نیست چون اسباب مهابت درین
شخص ظاهر و پیدا نیست پس این هیبت حق است هیبت این مرد صاحب دلق نیست
یعنی هیبت این مرد درویش صورت نیست حکایت کنند وقتی یک روز جمعه عمر رضی الله عنه
بر منبر بود خطبه همی خواند در جامه او مردمان هفت جای (بیست جای) رقعه شمردند پس این حضرت مولانا سبب
ترسیدن و مهابت را بیان کند هر که ترسید از حق و تقوی گزید بموجب قول رسول علیه السلام
من خاف الله یخوف الله الخلق منه من خاف المخلوق یخوفه الله من کل مخلوق و در یک روایت
من خاف الله خافه کل شیء ومن خاف غیر الله خوفه الله من کل شیء یعنی هر که از خدا بترسد خداوند
تعالی هیبت و ترس او را بر هر چیز مستولی سازد و هر که از غیر خدا بترسد حضرت الهی او را از هم چیزی بتر
ساند پس هر که از خدا بترسید ترسد از وی جن و انس و هر که دید بلکه هر که او را بشنید
اندرین فکرت بحرمت دست بست و بعزت عمر قیام نمود بعد یک ساعت عمر از خواب جست
و بیدار گشت سلام کردن رسول روم با امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه کرد خدمت مر عمر را و سلام
آن رسول قیصر روم عمر را اکرام و خدمت و سلام کرد گفت پیغامبر سلام آنگه کلام قال علیه السلام
السلام ثم الکلام پس بموجب این کلام آن رسول تقدیم سلام کرد پس علیکش گفت او را پیش
خواند یعنی عمر علیک السلام گفتش و پیش خویش خواندش ایمنش کرد و بپیش خود نشاند
آن رسول را از بیم ایمن کرد و ایستادن را نگذاشت بلکه پیش خود نشاند لا تخافوا هست نزل
خائفان بحکم کلام رب العزة در سوره حم السجده تتنزل علیهم الملائکة الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا

باالجنة التی کنتم توعدون نحن اولیاؤکم فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة ولکم فیها ما تشتهی انفسکم
ولکم فیها ما تدعون نزلا من غفور رحیم لفظ لا تخافوا آن طعام مختصر و ما حضرست که پیش آینده آورند
پس عمر از معنی لا تخافوا نزلی پیش آن رسول آورد است درخور از برای خایف آن لایق
خایف است آن کلام پس آنان که ترسان باشند آنان را لا تخافوا گویند چنانکه می فرماید
هر که ترسد مر ورا ایمن کنند هر کسی که از حق بترسد آن را ایمن کنند مر دل ترسنده را
ساکن کنند دل خایف را سکون قرار دهند در حدیث قدسی وارد است فوعزتی لا اجمع
علی عبد خوفین ولا امنین فمن خافنی فی الدنیا آمنته فی الآخرة ومن امننی فی الدنیا اخفته فی
الآخرة و بدانکه خوف و رجا را چنین تعریف کرده اند الخوف ترک معصیة الله مخافة عقاب
الله والرجاء حسن الطاعة طمعا فی نیل الثواب انکه خوفش نیست چون گوید مترس هین
آنکس که خوف او نیست چرا اورا گوید مترس یعنی چون کسی که بیم او نباشد آن را مترس
نگویند درس چه دهی نیست او محتاج درس پس کسی که ترسنده نباشد کلام لا تخافوا انسا ر
و محتاج آن نیست لاجرم آن را این کلام ضایع مکن خدمت مولانا چون پایان بیت
حقه و نصیحت فرمود باز بحکایت رجوع نمود آن دل از جا رفته را دل شاد کرد آن رسول
قیصر که دل او از جا رفته بود از بیم عمر آن را دلشاد کرد خاطر ویرانش را آباد کرد و معمور
ساخت بعد از آن گفتش سخنهای دقیق عمر آن رسول را کلامهای باریک گفت و ز صفات
پاک حق نعم الرفیق و از صفات پاک خدا که نیک مر است و ز نوازشهای حق ابدال را
از اعطا و احسان خدا ابدالای طریقت را این نیز مقول قول عمر است تا بداند او مقام حال را
تا آن رسول حال و مقام اهل طریقت را بداند بدانکه حال تشریلام آن چنین است که بی اجتلاب
و اکتساب در دل نزول کند از شادی یا قبض و بسط یا شوق و ذوق و غیر ایشان
و مقام آنست که مرد در وساکن باشد از منازل و منازل بسیار است اول اتیان الا — مطلب در بیان حال و مقام
وامر و ترک المناهی و دیگر معرفت عیوب النفس و دیگر تطهیر النفس عن العیوب اما عیبهای
نفس بسیار است بزرگترین عیبها اعجاب مردست بانچه کرد از طاعات پس وصول
خدا که مقصد اقصا و مطلب اعلی است آن را قطع منازل بسیار باید تا مرد در انجا برسد و تا بحکم
اذا احب الله عبدا لا یضره الذنب بمعانی رسد که عکس پایه تا بجایی که گناه او را ضرر
نکند یعنی آن بنده در حفظ خدا باشد و از گناه مصون باشد و بدانکه سالک را می باید که

از معانی

بمعانی صعود بگوید تا استیفای حق مقام اول نکند چه مریض را پیش از تنقیح خلط شرب مسهل
مفید نیست و خدمت مولانا فرق مقام و حال را علی الاجمال بیان کند حال چون جلوه است
زان زیبا عروس حال چون جلوه است یعنی رفتار عروس است که بناز و شیوه حرکت پیدا
شود از آن عروس زیبا یعنی از خدا و آن را بقا نیست چنانکه گفته اند الحال کالبرق ای لا یبقی
بل یزول عن قریب یعنی گویند حال چون برق خاطف زود زایل شود و باقی نماند و الاحدیث
نفس باشد وین مقام آن خلوت آمد با عروس و مقام خلوت صحیح است بعروس و تمکین
است بخدا اما حصول مقام او وصول تام هر کس را نشود جلوه بیند شاه و غیر شاه نیز یعنی
جلوه عروس را هر کس ببیند وقت خلوت نیست جز شاه عزیز اما خلوت با عروس شاه را
میسر است نه هر کس را جلوه کرده خاص و عامان را عروس حال نیز کس بسیار را میسر است
خلوت اندر شاه باشد با عروس پس حصول مقام هر کس را میسر نیست هست بسیار
اهل حال از صوفیان خلاصه و نتیجه کلام سابق است نادر است اهل مقام اندر میان پس
از آن عمر آن رسول را از منازلهای جانش یاد داد از منزلهای اهل مقام یاد داد یعنی تعلیم کرد
یا از منازلهای جان آن رسول یاد داد و ز سفرهای روانش یاد داد که از کجا بجایی سفر
آمده است و ز زمانی کز زمان خالی بدست یعنی جان پیش از تعلق کردن ببدن
در عالم الهی و در حضرت عندیت الهیه بود که آن زمانیست که از زمان خالیست و ز مقام
قدسی که جلالی بدست و از آن مقام و مکان که جای پاک و منسوب تعظیم و جلال بود و ز هوایی
ع کاندرو سیمرغ روح و از آن هوا خبر داد که سیمرغ جان پیش ازین دیدست پرواز و فتوح
پیش ازین در آن هوا پرواز و فتوح دیده بود که خدا ارواح را در آن زمان بحکم الست بربکم خطاب
می کرد و جمال با کمال خویش بنمودی و تجلی بسیار اظهار می کرد هر یکی پروازش از
آفاق بیش هر یکی پرواز سیمرغ روح از آفاق آسمان بیش بود فزامید و نهمت مشتاق
بیش و از رجا و حرص مشتاق بیش بود چون عمر اغیار رو را یار یافت آن رسول که در صورت
اغیار بود عمر او را یار یافت جان او را طالب اسرار یافت و مر بیش را قابل اسرار الهیه
دید شیخ کامل بود و طالب مشتهی عمر که شیخ است کامل بود و آن رسول طالب بود
بر اشتها مرد چابک بود و مرکب درگهی مرد چابک بود و مرکب وحشی نبود حاضر درگاه بود دید
آن مرشد که او ارشاد داشت عمر دید که آن رسول قابل ارشاد است تخم پاک اندر زمین

اللهم بلغ الهمم العلية

پاک داشت، تخم پاک یعنی تربیت نغز را دران زمین پاک بکاشت سؤال کردن رسول
روم از امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه مر گفتنش کای امیر المؤمنین، یعنی آن رسول روم
گفت عمر را ای امیر مسلمان، جان ز بالا چون درآمد در زمین، جان از مقام اعلی چنانکه گفته
چگونه در زمین آمد و میل بسفل کرد، مرغ بی اندازه چون شد در قفس، جان که مرغ بی اندازه
بزرگ بود چگونه در قفس تن رفت یعنی مرغ عالم افلاکی را با قفس خاکی چه نسبت وآن
جوهر پاک علوی را برین زندان سرای خاک سفلی چه رغبت آیا آدم که تخم نیم ذایم در زمین جان
خویش گشت بهشت عنبر سرشت از گزاف چون بهشت، گفت حق بر جان فسون خواند و قصص
عمر در جواب گفت جان بخودی خود در قفس تن نیامد بلکه حق بر جان فرجان کرد و سحر و افسون
خواند و قصها گفت تا بدان واسطه میل این قفس کرد یکی ازان افسونها این بود که گفت
برو که کرم من بدرقه راه تست و عنایت بی غایت من پشت و پناه تست رفیق
شفیق تو در سفر منم و نگاه دارنده تو در خطر منم واگر نظر عالی تر باشد بحکم انما تولوا فثم
وجه الله، بیت تو بی حجاب خود ارنه ز دوست خالی نیست، بهر جهت که نهی روی از شش و از
اگرچه سفر قطعه از سقرست اما آیینه جمال نمای هنرست قطعه ای دل از حضر در سفر خطر ست،
کس بهنر بی سفر کجا یابد، باز کز آشیان برون نپرد، بر شکاری ظفر کجا یابد، وانکه چون
سایه گشت خانه نشین، تابش ماه و خور کجا یابد، وآنکه در بحر غوطه می نخورد، سلک
در و گهر کجا یابد، اگرچه سفر ناکامیهاست ولیکن داروی درد خامیهاست بیت
ور بغربت بروی فرچه کنی پخته شوی، باز بیایی بوطن باخبری پر هنری، فی الجمله
اگر از عقوبات عقبات گواد بر حذری، از فواید مقامات شد این سفر بی خبری قطعه
بجرم خاک و فلک در نگاه باید کرد، که این کجاست ز آرام وآن کجا ز سفر، درخت اگر متحرک
بدی زجای بجای، نه زخم اره کشیدی و نه جفای تبر، بی چاشنی شراب انفعال لذت زلال
وصال نتوان دانست برو بر سر هر راهی عنایت ما ترا رهنماست که آن رنگ لبالم
صادر، بلکه همیشه ناصیه تو بدست قدرت ماست که ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها
جان بیچاره بدان سحر و افسون ترک مجالس انس و محافل قدس گرفته متوجه تنگنای قالب
گشته، نی گفت ع خوش مبارک سفری چون تو بما همسفری، اما کیست که عشوه او بخرد و لقمه
افسون او بخورد، بر عدمها کان ندارد چشم و گوش، تعدمها کر چشم و گوش ندارد، چون فسون

خواند همی آید بجوش، چون حق بران عدمها افسون می خواند بجوش و خروش سفی آیند،
از فسون او عدمها زود زود بیان بیت سابق است، خوش خوش معلق می زند سوی وجود،
بموجب اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون عدمها اندیار نیستی برار هستی می آیند،
باز بر موجود افسونی چو خواند، یعنی اراده حق که بمعدوم گشتن موجود متعلق شود، زود
او اسپه در عدم موجود راند، موجود سیاه هستی را در عدم می راند یعنی معدوم می شود، گفت در گوش
گل و خندانش کرد، بگوش گل سخن گفت او را خندان کرد پس گل از فضل الهی رسید
از غم دنیا خلاص شد، گفت با سنگ و عقیق کانش کرد، و بسنگ بی قیمت سخن گفت او را عقیق
کان گرد لاجرم اهل کفر و طغیان و اصحاب فسق و عصیان را بتوفیق ایمان و طاعت گوهر گرانمایه گرد
گفت با جسم آیتی تا جان شد او، آن جسم گفت با خورشید تا رخشان شد او، بخور رسید
سخن گفت رخشان شد آن خورشید لاجرم از کره خاک یا ایوان افلاک و از حضیض فرش
تا اوج عرش باعث جمیع حرکات و سکون هر ذره از ذرات جهان بوقلمون فریب و افسون
اوست، باز در گوشش دمد نکته مخوف، باز بگوش خورشید نکته مخوف می گوید، در رخ
خورشید افتد صد کسوف، و نورش محو شود، تا بگوش ابر آن گویا چه خواند، بگوش ابر آن خدای
متکلم چه افسون خواند، کو چو مشک از دیده خود اشک راند، که آن ابر چون مشک از دیده
اشک براند، تا بگوش خاک حق چه خوانده است، بگوش خاک خدا چه افسون خوانده است،
کو مراقب گشت و خامش مانده است، و با سکون و وقار شد بعضی کسان نیز چنین است
قطعه نیستم محو شانه جمله زبان، همچو آیینه ام همه دیده، تا اثرهای من نگردد فاش، نی
زنم نعرهای پوشیده، اگر بعین عبرت نظر کنی احوال سلوک و طریقت را در جمادات هم مشاهده
می کنی، در تردد هر که او آشفته است، در تردد و توقف هر کس که او آشفته است حق
بگوش او معما گفته است، ازان متحیر گشته است، تا کند محبوسش اندر دو گمان تا آنکس را
محبوس کند اندر دو ظن، آن کنم کو گفت یا خود ضد آن، تردد ش اینست که آن کار کنم که حق بحکم
واللّٰه یدعو الی دار السلام گفته است از طاعت یا ضد آن کنم از فسق و شهوت که مقتضای
طبیعت است، هم ز حق ترجیح یابد یک طرف، بحکم یضل من یشاء و یهدی من یشاء
این تردد می رود یعنی ما بهوای نفس را فرمان خدا را اختیار کنیم، زان دو یک را برگزیند زان
کنف، وزان پرده، گر نخواهی در تردد هوش جان، بلکه کار باقی را گزینم کم فشار این پنبه اندر گوش جان

کم شنودن می باید پنبه را در گوش جان زانکه چون گوش جان از حب دنیا و اخبار مال و اهل ضلال
پر شود خبر آخرت را در نمی یابد لاجرم هوش جان در تردد می ماند تا کنی فهم آن معماهاش را گوش تو
گشاده می باید تا معماهای حق را فهم کنی تا کنی ادراک رمز و فاش را تا دریابی اشارت
و آشکارهٔ او را پس محل وحی گردد گوش جان چون گشاده شود گوش جان محل وحی گردد یعنی
مکان وحی چه بود گفتنی از حس نهان وحی مومنان الهام آلهیست و اعلام شایست از حس
ظاهر پنهان گوش جان و چشم جان جز این حس است گوش جان و چشم جان غیر حس ظاهر است
لاجرم ادراک و مدرک اینان جز ادراک و مدرک حس ظاهر است گوش عقل و گوش حس زین
مفلس است یعنی گوش عقل معاش و گوش حس ظاهر ازین ادراک که گوش جان و چشم
جان راست مفلس است چون کلام سابق مولانا بر جبر دلالت می کند درین جا آزاد در
می کند می گوید لفظ جبرم عشق را بی صبر کرد لفظ جبر را من بر عشق اطلاق می کنم معنی او اینست
که عشق او مرا بی صبر کرد یعنی آنکس که در عالم ارواح عاشق نیست معنی جبر را حبس و منع کرد
این معیت با حق است و جبر نیست آنان که بجز امعیت حاصل کرده اند یعنی خود را فانی
ساخته و تصرف را از آن خدا شناخته نه از آن خویش آنان گفته همه کار از آن خداست
لاجرم این جبر نیست این تجلی مه است این ابر نیست ظهور خداست نه ظهور وجود خویش
در بود این جبر جبر عامه نیست و اگر این جبر عوام نیست جبر آن اماره خود کامه نیست جبر آن
نفس اماره خودکام نیست جبر مذموم آنست که خود را ببیند و لیکن منکر اختیار و اقتدار خویش
باشد که نعمتی است فایض از جناب حق و جبر در پیش اهل الله آنکه وجود امکانی بنسبت با وجود
واجبی ابدا مستهلک دانند و خود را در میان نبینند و هر که مشاهدهٔ وجود خویش نکند چگونه
خود را مصدر افعال شناسد دقیقه بدانکه صاحب اختیار و فاعل مختار تحصیل حاصل نمی تواند کرد
بلکه خود را فاعل شناسد بنسبت با چیزی که هنوز نشده است و در مستقبل خواهد شد و این
بنسبت با کسی تواند بود که محبوس طریان زمان باشد اما کسی که از حبس ملک رسته باشد
و از قید زمان جسته و از روی سعت علم و کمال احاطهٔ ماضی و مستقبل او را حال گشته بود لاجرم
هر چه شدنی است همه را ابدا کاین بیند و تعلق فعل بدان تحصیل حاصل شناسد پس
بحقیقت جبر را ایشان شناسند ای پسر مرهونست که خدا بگشاد شان در دل بصر که بچشم دل نظر
کنند ایشان آینده را در حال ببینند هر فعل را تحصیل حاصل می دانند و جبر می شناسند

عیب و آینده بر ایشان گشت فاش غایب و مستقبل بر ایشان اعتبار شده است
ذکر ماضی پیش ایشان گشت لاش کسان که آینده رای دانند ماضی را پیش ایشان اعتبار
نباشد اختیار و جبر ایشان دیگرست اختیار و خیر اهل کشف و مقام دیگرست آن
چیزی که در تقدیر الهی مقرر شده باشد اگر مشروط بفعل بنده باشد اختیاری گویند و الا جبری
گویند قطرها اندر صدفها گوهرست تمثیل می کند بدان معنی که باران وقتی که بیرونست قطرات
آبست بعضی خرد و بعضی بزرگ چون در دل صدف قرار گرفت لآلی گوهر گردد متفاوت
در مقدار چنانکه می فرماید هست بیرون قطرهٔ خرد و بزرگ قطره وقتی که بیرون بود قطره
بود بمقدار خود در صدف آن در خردست و سترگ چون در صدف نشد آن قطره در گشت
کوچک و بزرگ زیرا بمعدن رسید طبع ناف آهوست آن قوم را آنان را که عاشق و اهل
حال و مقام اند از برون خون و در ونشان مشکها زانکه ایشان کان مشک اند تو نکو کین
مایه بیرون خون بود یعنی این ماده در بیرون خون بود چون رود در ناف مشکی چون شود
چون در ناف رود چگونه مشک شود تو نکو کین مس برون بد محتقر مس که در بیرون چیزی
حقیر بود در دل اکسیر چون گردید زر چگونه متحول گشت و زر شد زیرا هم چیز بمعدن خود گرگون
شود اختیار و جبر در تو بد خیال بلکه امر وهمی بود چون در ایشان رفت شد نور جلال
که ایشان نظر با فعال خدا کنند نان چو در سفره ست باشد آن جماد یعنی نان پیش از خوردن
جمادست در تن مردم شود او روح شاد چون بخورند قوت بدن روح گردد در دل سفره
نگردد مستحیل وقتی نان در میان سفره باشد متبدل و گوشت نشود مستحیلش جان کند از سلسبیل
نان را جان متبدل کند و سلسبیل آن آبست که بکلو آسان برود و نام چشمه آبست در بهشت
خلاصهٔ کلام درین مقام اینست که چنانکه باران وقتی که از صدف بیرونست قطرات آبست
بعضی خرد و بعضی بزرگ چون در دل صدف قرار گرفت لآلی و گوهر گردد متفاوت در مقدار
و چنانکه خون در عروق آهو دم است و در ناف مشک عنبرین شد و مس در بیرون محقرست
و در دل اکسیر زر و چنانکه نان در سفره جمادست و در تن آدمی روح شاد لاجرم اختیار و جبر در تو
خیالست و در اهل الله نور جلال پس ازین معنی را بیان کند که چون جماد بجان رسد جان
حاصل کند و از جان اثرها پیدا شود چون بجان جان رسد قیاس کن که چگونه خواهد بود و
تاثیر جان جان بچه وجه است قوت جانست این ای راست خون چون ساختن نان

کار قوت جانست ای راست خوان و درست دان، تا چه بکشد قوت آن جان جان، یعنی
قوت جان جان که خداست بیشتر از آنست، گوشت پارهٔ آدمی از نور جان، عضو انس
مثل دست او بقوهٔ جان، می شکافد کوه را با بحر و کان، کوه را و دریا را و معدن را پاره پاره
می کند، نور جان کوه کن شق الحجر، قوت جان کوه کن حجر را شق کند نور جان جان در
انشق القمر، قوت جان جان بسر انگشت محمدی شق می کند، گر گشاید دل سر انبان راز
یعنی اگر اسرار گر سخن گوید، جان بسوی عرش سازد ترک تاز، جان بسوی عرش برود یا
برود پس بکشف این اسرار بیش ازین مجال گفتار نیست لاجرم هر کار بندهٔ بکسب
اوست و بخلق خدا آدمی را می باید که خطا را از خود بیند نه از خداوند و بخویش اسناد کند نه
بخداوند تعالی اضافت کردن آدم علیه السلام آن زلت را بخویشتن که ربنا ظلمنا و اضافت کردن ابلیس گناه خود را بحق که بما اغویتنی، کرد حق و کرد ما هر دو ببین، فعل خدا و فعل ما را ببین آدم
کرد ما را هست دان پیداست این، فعل ما را هست دان که ظاهر است این، گر نباشد
فعل خلق اندر میان، یعنی اگر کار بانتقال خدا بودی پس هیچ کس را چرا گردی چنان
این معلوم شد که آن کار که از ما صادر است بکسب ماست و الا بندهٔ در ناسزا محل عتاب
نشدی، خلق حق افعال ما را موجد است، ما مباشرت الاسباب کسب می کنیم حق تعالی
خلق می کند، فعل ما آثار خلق ایزد است، پس فعل ما اثر ایجاد اوست نه آنکه بنده هم
کسب کند هم خلق کند و بدانکه خلق خدا بکسب بنده تابع است زانکه بنده اول مباشرت
الاسباب کند پس ازان خدا خلق کند ازان ثبت بنده معاتب معاقب شود در فعل شر
زانکه باعث خلق خدا شر است لاجرم کسب از بنده و خلق از خداست بنده این دو را
قادر نیست، زانکه ناطق حرف بیند یا غرض، یعنی یا لفظ را می بیند یا معنی را که از لفظ
غرض است، کی شود یکدم محیط دو عرض، یعنی آدمی چون در سخن ملاحظهٔ معنی کند از
لفظ ذاهل شود و چون متوجه لفظ شود از معنی غافل گردد، که بمعنی رفت شد غافل ز حرف
نیز او دو چیز را معاً توجه ممکن نیست بیش و پس یکدم نبیند هیچ طرف پیش و پس را
یک وقت نبیند هیچ چشم، آن زمان که پیش بینی آن زمان، لفظ آن زمان مر پس نست
تو پس خود کی ببینی این بدان، لاجرم، چون محیط حرف و معنی نیست جان، یعنی
چون جان لفظ و معنی را معاً احاطه نمی کند، چون بود جان خالق این هر دوان، چگونه

چگونه بود جان خالق این دو عرض جاری که لفظ و معنی است و این عجز در آدمیت نه
در حق تعالی چنانکه می فرماید، حق محیط جمله آمد ای پسر، جملهٔ اشیا را خدا محیط است
و اندر کارش از کار دگر لا یشغله شأن عن شأن پس خالق این همه حضرت خداست
که محیط همه اشیاست لاجرم با وجود مشاهدهٔ خلق خدا می باید که در صدور قبایح اعمال
و ظهور فضایح افعال در نسبت جرم با بندهٔ متعال اتباع شیطان نکنند چنانکه می فرماید،
گفت شیطان که بما اغویتنی ابلیس فعل خود را بخدا نسبت کرد چنانکه حضرت خدا در
سورهٔ اعراف حکایت می کند قال فبما اغویتنی لاقعدن لهم صراطک
المستقیم، کرد فعل خود نهان دیو دنی، گویا از خود دخل نشد لاجرم
آدمی را باید که آدم صفت کسب و اختیار خویش ملاحظه کند و خود را مجرم داند همچو
آدم بگوید چنانکه می فرماید، گفت آدم که ظلمنا نفسنا آدم و حوا گناه را بخود اسناد کردند خدا
درین سوره حکایت کند قالا ربنا ظلمنا انفسنا و ان لم تغفر لنا و ترحمنا لنکونن من الخاسرین
آدم ادب رعایت کرد و الا او ز فعل حق نبد غافل چو ما آن آدم خود می دانست که
بخلق و ایجاد خداست، در گنه او از ادب پنهانش کرد، در گناه آدم از رعایت ادب
فعل حق را پنهان کرد، زان گنه بر خود زدن او بر بخورد، که سبب مغفرت شد، بعد توبه
گفتش ای آدم نه من، در بعض روایات وارد است که پس از توبه کردن آدم حق
تعالی آن را گفت ای آدم نه من، آفریدم در تو آن جرم و محن، استفهام انکاری است یعنی
من آفریده بودم در تو آن جرم و محنها را گفت ترسیدم ادب نگذاشتم، آدم گفت ترسیدم
ادب را ترک نکردم گفت، من پاس آنت داشتم، حق تعالی گفت هم من رعایت ‌هم
آن ادب از تو داشتم، هر که آرد حرمت او حرمت برد، بموجب الناس مجزیون باعمالهم
هر که عزت کند عزت یابد، هر که آرد قند لوزینه خورد، هر که شکر آرد حلوای بادامی
خورد زیرا اینجا گندم را گندم کنند، طیبات از بهر که للطیبین بحکم آیت سورهٔ نور و الطیبات للطیبین
پاکان از برای پاکانست، یار را خوش کن برنجان و ببین، یعنی یار را خوش کن
خوشی ببین و برنجان بدی ببین بدانکه عاقل را می باید که مخالفت نفس شیطان
کند خود را بگناه بنیندازد و اگر نتواند باری پنهان کند و روی باستغفار آرد زانکه بحکم
ان الله یحب التوابین خدا را ناله و زاری بندهٔ عاصی خوش می آید و آن را سبب

مفغرت سازد حکایت در زمان رسول علیه السلام جوانی بود بفسق و فجور مشهور گشته
از ناگاه وفات یافته اقربای او از غایت کراهت حال او شب دفنش کردند
صباحی جبرئیل امین آمد رسول الله را علیهما السلام اعلام کرد که برو نماز کن حضرت
مصطفی علیه السلام حکمت آن طلب داشت بحضرت عزت رفته باز آمد که حق تعالی
می فرماید که آن جوان در آخر وقت کلمهٔ اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله
بر زبان راند و استغفار نمود بجهان حفظ رحمتش کردیم و از گناهان اول گذشتیم رسول
الله علیه السلام شاد بهای کرد و بدانکه چون از کلام سابق معلوم شد که در افعال اختیاریه
بنده را بطریق کسب دخل و قدرت هست اکنون از بهر تحقیق آن مثالی می آرد مثنوی
مثال ای دل پی فرقی بیار «این را متکلمان نیز در کتابهای کلام می آرند
تا بدانی جبر را از اختیار «که این مثال بحسب ظاهر فرقیست با هم» دست کان
لرزان بود از ارتعاشش «دست مرد بلغمی که لرزان بود بی اختیار» وانکه دستی را تو
لرزانی ز جاشش «و آنکه یک دست را تو لرزانی از جای خویش» هر دو جنبش آفریده
حق شناس «یعنی هر دو جنبش و حرکت بایجاد خداست» لیک نتوان کرد این با آن
قیاس «که یکی اضطراری و یکی اختیاریست» زین پشیمانی که لرزانیدیش
اگر بلرزیدن دست زیانی رسد تو از پشیمانی زانکه فعل اختیاریست»
مرتعش را کی پشیمان دیدیش «که باختیار او نیست لاجرم این فعل اختیاری که از
تو صادر شود باختیار بعرف قدرت تست نه بر وجه ارتعاش اما حال اهل هوا و ار
باب دنیا عجب است که در کسب مال اختیار نمایند و در فسق گویند بی اختیار صادر
شده است و طاعتی اندک که کنند در آن دعوی اختیار کنند ثواب بسیار رجا کنند و
گناه بسیار کنند و در اعتذار گویند که بی اختیار صادر شد بیت چون شتر مرغی
شناس این نفس را «نکشد بار و نپرد در هوا» چون بگوئی بکو بگوید اشترم «چون بگش
گو بگوید طایرم «بحث عقلست این چه عقل آن حیله گر «مباحث متکلمان مبنی
بر قواعد عقلست و اهل دل را چندان التفات بجانب عقل نیست اما این بحث
عقل را می آورم» تا ضعیفی ره برد آنجا مگر «تا که ضعیف راه برد بحیله مگر الزام عقل
معاش کند اما» آنکه قوی بکشد نظام نمی گشت «بحث عقلی گر در و مرجان بود «یعنی کسی که

در بحث

در بحث عقلی در مکنون گوید اگرچه بحث او کمال نفاست دارد آن دگر باشد که بحث
جان بود» زانکه بحث عقلی نتیجه از شر است و بحث جان نتیجه از رحمت است
حکایت نقلست که ابوبکر کتانی یکبار در کعبهٔ معظمه شرف شده بود و در زیر ناودان
نشسته دید که پیر مردی از باب بنی شیبه در آمد و با شکوه تمام نزدیک او آمد و سلام
کرد و گفت چرا آنجا نروی که مقام ابراهیم است و آنجا جماعتی نشسته اند و استماع حدیث
نبوی می کنند تا تو نیز بشنوی و مستفید شوی که آنجا پیر می آمد است روایت درست
و اسانید عالیه دارد ابوبکر گفت ای خواجه او اسناد دراز دارد و او هرچه آنجا باسناد
می گوید من اینجا بی اسناد از اسناد می شنوم گفت از که می شنوی گفتم حدثنی قلبی عن ربی
گفت بچه دلیل می گوئی گفت بآن دلیل که تو خضری خضر گفت سبحان الله تا این وقت
می پنداشتم که مجموع اولیا می حق را می دانم و از من پوشیده نیست یقین شد که مستوران
حق از چشم من نیز مستور بوده اند و من ایشان را نمی شناسم ایشان مرا همی شناسند چنانکه
نکه و نبود «وفوق کل ذی علم علیم» بحث جان اندر مقامی دیگر است «بلند از بحث عقل» بهر
باده جان را قوامی دیگر است «و کیفیت آن می دیگر است» آن زمان که بحث عقلی
ساز بود «پیش از اسلام عمر» این عمر با بوالحکم همراز بود «و متفق بودند در انکار نبوت
چون عمر از عقل آمد سوی جان «که هدایت رسید و شد مسلمان» بوالحکم بوجهل شد
در بحث آن «کنیت ابوجهل اول بوالحکم بود لیکن بسبب عناد و جهل او در بحث
جان و ایمان ابوالجهل گفتند آن را بعد از آن بدانکه اسم که بر مسمی دلالت می کند سه
قسم است یا بلفظ آب و ابن مقطع یا آن مصدر باشد مثل ابو لهب کنیت است و یا
بر مدح و ذم دلالت کند مثل حاتم و بخیل لقب است و یا بر ذات دلالت کند بی اعتبار
این دو علم است پس ابوالحکم و ابوجهل کنیت است و علم او عمرو بود که فرزند
هشام است آن را فرعون این امت گویند «سوی حس و سوی عقل او کاملست
آن ابوجهل کاملست در نظام حال «گرچه خود نسبت بجان او جاهلست در امر دین
و حقیقت حال نادانست «بحث عقل و حس اثر دان یا سبب «بحث عقل را و بحث حس
اثر بدان زیرا بحث عقل از آثار بموثر استدلال است یا سبب بدان زانکه از سبب
بسبب انتقال است یا از وجود ملزوم لازم انقلاب حال است «بحث جانی یا عجب

حکایت در بیان کنیت و لقب و علم

یا بو البعث بحث جانی را عجب دان یا بذر عجب **حکایت** واعظی بود در بلخ وان واعظ از اولیا بود و از خاصان خدا دم بدم در اثناء تذکیر می فرمود که چندین زمانیست که خداوند تعالی با شما سخن می گوید و هیچ شما نمی شنوید وان کار از بس گمان مطیع بدیع است و می گفت که الله الله سخن خدا را می باید شنیدن و فرمان برداری کردن از ناگاه درویشی در خاست و دستاری درخواست مگر خواجه در کنج مسجد نشسته بود به بانیت کرد که دستاری بوی دهد باز نداد و درمیان این تردد آن مرد بر خاست گفت خدایا چون سخن گوید بیان فرما تا عیان شود واعظ گفت از برای دستاری بپیش از نه بار سخن بگوید آن مرد نعره بزد و در پای واعظ افتاد و هر چه پوشیده بود بدرویش داد لاجرم ای مرد دین تو نیز سخن خدا را بشنو تا خدا نیز سخن تو بشنود و بدرویش چیزی ده تا خدا نیز ترا بدهد **مثنوی** جان آمد غاندای مستغنی ای طلب کننده ضیا لازم و ملزوم و نافی مقتضی این همه محو و مضمحل گشت **حکایت** عالمی عاملی گفت این همه تحصیل کردن و علوم خواندن برای آنست که تا نفس چون زبون شود چنانکه یوغی را در کردن گاو برای آن کنند که تا رام شود و با آن تمام زمین را شیار کنند تا آن زمین دانا دانه پذیر شود و بعض خس و خار و خشک و خاشاک انواع حبوب و ریاحین دهد و از آن گلها گلها دهد پس علم آنست که از و نتایج پیدا شود و ترا از ظاهر بباطن برد و از مجاز بحقیقت رساند زانکه بینایی که نورش باز گشت، طلوع کننده است، از دلیل چون عصاکش فارغست در بعض نسخ از عصا و از عصاکش نافارغست زیرا احتیاج عصا و عصاکش نابیناست **تفسیر و هو معکم اینما کنتم** در سوره حدید ست او شماست هر جا که باشید، بار دیگر ما بقصه آمدیم در صورت، ما از آن قصه برون خود کی شدیم، در حقیقت بدانکه حضرت **مولانا** قصد کرد که قصه عمر و رسول روم را رجوع کند اما پیش از این ملعبت با حق کفته بود اکنون آن را تحقیق می کند بتعبیر کلام خدا پس از آن بقصه رجوع کند بس حضرت هویت را با جمیع مظاهر معیت است لاجرم هر کرا دوست داری او را دوست داشته باشی و بهر چه روی آوری بدو روی آورده باشی **شعر** و کل متوی لمحبوب یدین له جمیع تلک قد آتوا ما حظوا، خدمت **مولانا** درین ابیات آینه اشارت کنند بایس معنی و مراد در تحقیق این محل از غریزی که واقع شد که گفت معیت با حق آنست که در بیع و دیع تصرف نماند هر نفسی را از آن خدا

دانند و هر نیک و بد را از خدا شناسد و همه را نیک داند زانکه خدا گاهی بوساطت کسی لطفی رساند و گاهی قهر وان قهر نیز لطف است چنانکه اشتر را مرهم نهند و داغ کنند ولیکن بگشتر نگویند که این داغ از بهر کدام علت می نهیم نمی بینی که در تو الحضرت خدا نزدیک می کند و عالم را بر دل تو سرد می کند، گر بجهل آییم آن زندان ماست، در بعض نسخ ردیف این بیت لفظ اوست واقع است، ور بعلم آییم آن ایوان ماست، وهمچنان، ور بخواب آییم مستان ویئیم، از شراب وصلت اوئی خودیم، ور ببیداری بدستان وییم یعنی سخن ما حکایت و قصه آن حضرت است، ور بگرییم ابر پر زرق وییم یعنی ابر آب انداز وییم که باران رحمت و سبب مغفرت می باریم، ور بخندیم آن زمان برق وییم، از آن درخشان می شویم، ور بخشم و جنگ عکس قهر اوست، اگر کسی با جنگ کند انعکاس قهر خداست، ور بصلح و بعذر عکس مهر اوست اگر عدو با صلح و عذر کند عکس محبت اوست پس همه تصرف از آن اوست، ما کییم اندر جهان پیچ پیچ، معنی این مصراع بترکی بز کیموز دو لاشیق و قیشیق جهان ایچینده، چون الف او خود چه دارد هیچ هیچ همچون الف که خالی از نقطه و تشدید بود و این است **سؤال کردن رسول روم از عمر رضی الله عنه از سبب ابتلای ارواح با این آب و گل جسم**
چون ز عمر آن رسول این را شنید، عمر که مقام روح را و احوال سلوک را و حال و مقام را بیان کرد و احوال عالم الهی را بیان کرد و راز نزول ارواح را با شباح شرح کرد چون آن رسول این اسرار الهیه و معارف یقینیه را و حقایق دقیقه و دقایق انیقه را شنید، روشنی در دلش آمد پدید در بعض نسخ روشنی اندر دلش آمد پدید یعنی چون رسول قیصر روم از حقایق سر مکتوم استماع نمود جذبه عشق الهی آن را ربود چنان اهل کشف شد که، محو شد پیشش سؤال و هم جواب، که بعالم استغراق رسید، گشت فارغ از خطا و از صواب، چنانکه حال مستغرقان اینست، اصل را دریافت بگذشت از فروع، یعنی اگرچه واقف بعضی اسرار گشت و از اصل خبردار گشت و از فروع درگذشت ولیکن بهر حکمت کرد در پرسش شروع، در پرسش از ابتلای ارواح بدین قالب و اشباح شروع کرد از برای حکمت که حکمت نزول روح پوشیده یا اصل را واقف شد حاجت سؤال از بهر حکمتی بود که رندان باده نوش از سر حالت و جوش می گویند ع الا فاسقنی خمرا و قل لی هی الخمر یعنی ای ساقی آفتاب روی چون شراب مشک بوی در دهی بگوی که شرابست و در ده

چون معلوم شد که نزول روح بتن بفرمان خداست سراینرا بیخبی بدانستن و دانا کنت قرانات دون چه حیثست

زیرا که دیو از دیدار او عتبی دارد و مشام از روایح شمایم او معطر می کردد و مذاق از چاشنی
او ذوقی یابد که کوش نیز از استماع نام او بهره بر کیرد لاجرم اگرچه دل از پرتو آن اسرار منو ر
کشته بود رسول علیه السلام میخواست که کوش نیز از استماع متعال روح نصیبی یابد پس ازین
روی بجز کرد • گفت با عمر چه حکمت بود و سر • مرهونست • حبس آن صافی درین جایی کدر •
روح که صافی و لطیفست چرا محبوس شد در بدن که خاکیست تیره یعنی فایده ابتلای ارواح
درین وحشت آباد اشباح چیست • آب صافی در کلی پنهان شده • روح که همچو آب
صافیست در بدن که همچون کل است پنهان شده • جان صافی بسته ابدان شده •
کویا تفسیر مصراع اولست • گفت تو بحث شکرفی می کنی امیر المؤمنین عمر گفت این بحث بغایت
شکرفست و قوی اما بدانکه هیچ شبهه نیست که حبس معنی روحانی لطیف در قید حرف جسمانی
کثیف از برای فایده است چون تو سخنی می کویی • معنی را بند حرفی می کنی • یک
معنی را مقید یک لفظ می کنی • حبس کردی معنی آزاد را • یعنی وقتی که سخن می کویی حبس کنی
در بند لفظ معنی آزاد را • بند حرفی کرده تو باد را • معنی که همچون باد است در لفظ و حرف آن را
مقید می کنی • از برای فایده این کرده • معنی را در قید سخن از برای فایده کرده • توکه
خود از فایده در پرده • توکه از فایده محبوس شدن جان در تن محجوب شده • آنکه از وی
فایده زاییده شد • یعنی آنکس که فایده از و زاییده و مولود کشت و ام الفواید شد
چون نبیند آنچه ما را دیده شد • چرا نبیند آن چیز را که ما را مرئی کشت یعنی ما معنی را در سخن
از بهر فایده بند می کنیم کی باشد که خدا ارواح را در اشباح بی فایده حبس کند لاجرم در حبس
معنی قایم بالروح باعرض قایم بالاشباح چون فواید بی نهایت و اسرار بی غایت موجودست
هر آینه در تعبد ارواح بالاشباح که بمنزله کل واصلست • صدهزاران فایده است و هر یکی •
نقد هر یکی مرهونست • صدهزاران پیش آن یک اندکی • یعنی در حبس معنی بقید لفظ صد
هزاران فایده هست و هر یکی ازان صدهزار پیش ان یک فایده که در حبس جان بتن است
اندکست یا صدهزاران فایده هست و هر یکی صدهزارست و این جمله پیش آن یک که
خداست اندکست • آن دم نطقت که جزو جزوهاست • مرهونست • فایده شد کل کل
خالی چراست • یعنی ان حقیرست بنسبت باجسام عظام و کلام انسان نیز حقیرست نسبت
بباقی اعمال او پس دم نطق تو که کلام و عمل حقیر انسان جزویست بی فایده نیست کل که

مطلب در بیان تعلق روح بتن

تعلق

تعلق روح به تن یا اثر خدا کی بی فایده باشد • توکه جزوی کار تو با فایده است • توکه جزوی
کار تو بی فایده نیست پس چرا در طعن کل آری تو دست • چرا آن بی فایده می کویی • دقیقه
چون طایفه از حکیمان بتعلیم مدنیان که اهل کتاب بودند از رسول الله علیه السلام از اصحاب
کهف و ذو القرنین و از حقیقت روح سؤال کردند ازان اسوله دو سؤال اول را جواب آمد
و در بیان حقیقت روح ابهام کرده شد و معرفت ان بعلم الهی حواله کرده آمد چنانکه در سوره
بنی اسرائیل مذکورست یسألونك عن الروح قل الروح من امر ربی یعنی ای محمد می پرسند ترا که جان چیست
بکوی که جان امر خداوندست چونی و چکونکی او را خداوند داند لاجرم عمر رضی الله تعالی عنه
و خدمت مولانا رحمة الله علیه در بیان روح و در حکمت تعلق او بقالب از برای اتباع رسالت پناه
ابهام کرده اند و بمجرد اثبات فایده و باشارت او اجمال اکتفا نموده و بشرح فواید ان اقدام نکرده
اند و بیان اجمالی کرده اند و بعضی تفصیل آن اجمال اینست که یک فایده در تعلق روح پاک بدین
تیره خاک آنست که اول روح قدر وصال و اتصال نمی دانست تا چاشنی فراق دید آن را دا نست
و یکی آنست که هر روح را فضل و مقام و درجات و درکات یکی نیست پس خدا ارواح را
با بدان فرستاد تا در و بقدر استعداد علم و عمل حاصل کنند و بحسب عمل از خیر و شر درجات و درکا ت
حاصل کنند تا هر یکی را نسبت حال غیر طمع خداوند را اجمال متعال نباشد و یکی آنست که قا ب
انسان را همچون زمین استعداد است که چون تخم روحانیت بوصف نفخت فیه من روحی
در وی اندازند و بآب عنایت و آفتاب شریعت پرورش دهند ازان ثمرات قرب
و معرفت چندان بردارند که در وهم و فهم و عقل هیچ آفرینی نکنجد و باید که در قابلیت زمین
قالب پرورش ثمرات معرفت را منکر نباشی از آنکه زمین دنیا را شایستگی آن داده اند که
انواع حبوبات را بمدد رکاکت آب و آفتاب و غیران از شرایط و اسباب پرورش کند و بمقام
ثمر کی رساند و همچنین حقیقت دنیا را نیز استعداد آن داده اند که بحکم الدنیا مزرعة الآخرة
پرورش تخم اعمال صالحه کند و باجتماع شرایط آن از علم و اخلاص ثمرات انواع نعیم جنات و متاع
هیچ دیدار حضرت رفیع الدرجات بار آرد پس زمین قالب آدمی که مجموعه عوالم است اگر
قابل پرورش تخم روحانیت بود و ثمره معرفت دهد مستبعد نیست و یکی آنست که بحکم
وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون خدا بخواست که خود را دانند و خدمت او را کنند پس ارواح و
اشباح فرستاد تا روح خدا را داند و طاعت او کند و یکی آنست که روح را اول معرفت حضور ی

بود و اگرچه در عالم ارواح از جوار قرب حق ذوقی می یافت و معرفتی مناسب آن عالم داشت
و از مکالمه و مکاشفه و مشاهده حق با بهره بود اما معرفت شهودی بی واسطه تن دست نمی داد
لاجرم بتحالبش متعلق ساخت تا ع از علم بعین آمد و از گوش بآغوش ٭ و ادی از سایر مو
جودات بدین معرفت ممتاز گشت ع خیال ما نقله فی شرحها طول ٭ و در معرفت شهودی
لذت کسب نست و یکی آنست که بحکم کنت کنزاً مخفیاً فاحببت ان اعرف خدا انسان را قابل علم کرد
و علم و تکلم می بدن میسر نیست لاجرم آدم را فریب و جان را در تن حبس کرد تا خدا را دانند و شکر او
گزارد و بدانکه خدا تنبیه بر بعضی فواید ست خدا را در هر کار فواید بی شمارست چنانکه ترا در یک کلام
فواید هست خدا را کی باشد که فواید نباشد ٭ گفت را گر فایده نبود مگو ٭ اگر سخن را فایده نباشد
مگو ٭ ور بود هل اعتراض و شکر جو ٭ اگر فایده بود اعتراض را ترک کن و شکر جو که موفق شدی
بفایده پس کار خدا حکمتهای بسیار را متضمن است همه را دانستن مقدور بشر نیست
شکر یزدان طوق هر گردن بود ٭ نی جدل و روی را ترش کردنست پس هر کس که بقدر استعداد
خود فهم فایده می کند بران شکر کردن می باید وان را که فهم نمی کند از همه آن ترش روی شدن
نمی باید ٭ گر ترش رو بودن آمد شکر و بس ٭ اگر ترش روئی شکر کردن بودی ٭ پس چو سر که
شکر گویی نیست کس ٭ همچو سرکه کس شکر گویی نبودی چون دانستی که پرورش هیچ تخمی بی
شرایط و اسباب میسر نمی شود و معلوم کردی که شریفترین همه تخمها تخم روحانیت است که ثمره
او کمال معرفت و مقصود از همه آفرینش این ثمره است و دنیا و آخرت و بهشت و دوزخ
و درجات و درکات و آسمان و زمین و آنچه درین دو هست و انبیا و رسل و سایر ادیان
سبل همه از برای پرورش این تخم در کارست و همچنانکه می تعهد هیچ تخم بر نمی تعرف حا
صل ولایتی از تخم روحانیت ثمره حاصل نیاید چنانکه سرکه بی شکر دافع صفرا و قوت جگر نشود
و لهذا می فرماید ٭ سرکه را گر راه باید در جگر ٭ اگر سرکه بخواهد که در جگر راه یابد و جا کند ٭ گو بشو سر
کنگبین او از شکر ٭ در بعض نسخ گو بروی سرکنگبین شو از شکر و چون جمیع این معانی بطریق تعر
از ابیات مستفاد می شود جهت تنبیه و عذر می گوید ٭ معنی اندر شعر جز با خبط نیست ٭ یعنی
معنی را در شعر گفتن بی خبط و خطا نباشد ٭ چون فلاسنگست اندر ضبط نیست ٭ حضرت مولانا
در بعضی مواضع می خواهد که یک معنی را تقریر می کند اما بقوت طبیعت و بغلبه عشق سخن را
گاهی بسیار گوید و گاهی بسوی دیگر راند در آخر کلام چنین اعتذار کند و چون از کلام مولانا

معلوم

معلوم شد که مرد را مرشد و اهل تصوف می باید لاجرم صحبت ایشان را رغبت غایت بایراد بیان
حدیث شریف در معنی آنکه من اراد ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف هر که بخواهد که
با خدا نشیند با اهل تصوف نشیند درین مقام معنی لفظ نشستن را تمام قرب قبولی گفتن
می باید ٭ آن رسول از خود بشد زین یک دو جام ٭ ان رسول قیصر روم از خود برفت ازین یک دو
جام یعنی کلام پر حال و مقام ٭ نی رسالت یاد ماندش نی پیام ٭ همه را فراموش کرد ٭ واله اندر
قدرت الله شد ٭ چون بهیبت عمر اسرار الهیه را وقوف یافت واله حیران در قدرت خدا شد
آن رسول اینجا رسید و شاه شد ٭ از مرتبه رسولی بدرجه شاهی رسید رسول پادشاه
دنیا بود شاه دین گشت ٭ سیل چون آمد بدریا بحر گشت ٭ ان رسول نیز همچون سیل بود با
میر المؤمنین عمر که دریاست پیوست دریا گشت ٭ دانه چون آمد بمزرع کشت گشت ٭ همچنان
ان رسول دانه بود چون بعمر رسید که چون مزرع است کشت شد ٭ چون تعلق یافت نان
با بو البشر ٭ یعنی آدم ٭ نان مرده زنده گشت و با خبر ٭ جزء بدن شد و جان یافت ٭ موم و هیزم
چون فدای نار شد ٭ و بنار پیوست ٭ ذات ظلمانی او انوار شد ٭ و منور گشت پس آن
رسول نیز بصحبت عمر سلمان و اهل ولایت شد ٭ سنگ سرمه چونکه شد در دیدگان ٭ یعنی آن
سنگ را که سرمه کردند و بچشم کشیدند گشت بینایی شد آنجا دیده بان ٭ سنگ که جامد بود نور
بصر گشت و دیدبان و بصیر شد ٭ ای خنک آن مرد کز خود رسته شد ٭ و از خودی خود خلاص یافت
در وجود زنده پیوسته شد ٭ همچو نان که بزنده پیوسته شد و گوشت او گشت و زنده شد ٭ وای آنکه
زنده با مرده نشست ٭ با اهل دنیا و اصحاب هوا پیوست ٭ مرده گشت و زندگی از وی بجست ٭
زیرا صحبت مؤثرست صحبت اگر با مردم دانا نشینی ٭ یعنی از همه بالانشینی ٭ اگر نادان بود هم
صحبت تو ٭ همان آن به که تو تنها نشینی ٭ پس سعادت ابدی و دولت سرمدی از خود گذشتن
است و با اهلی آمیختن که مجالست و مصاحبت اهل الله صحبت رحمن است زانکه کلام
ایشان تفسیر قرآنست و اگر عهد انبیا منقضی شد و دست تمنا از دامن اقبال وصال ایشان کوتاه
گشت دست ارادت در حبل متین کلام الله باید زد که مبین حالهای انبیاست و مظهر اسرار
اصفیاست ٭ چون تو در قرآن حق بگریختی ٭ از دنیا و اهل او بقرآن گریختی ٭ با روان انبیا
آمیختی ٭ بدین راه بزنده گان که انبیاست آمیختی ٭ هست قرآن حالهای انبیا ٭ و اوصاف ایشان
ماهیان بحر پاک کبریا ٭ که انبیا ماهیان دریای پاک خدا اند ٭ و ربگو الی و نه قرآن پذیر قبول

علی نکنی انبیا و اولیا را دیم کیر یعنی بی تأثیر ور بخوانی چو بر خوانی قصص و اگر قبا
کشف قصهٔ ایشان و نجولی و معنی قرآن را دانی مرغ جانت تنگ اید در قفس و خلاص
می طلبد مرغ کو اندر قفس زندانی است و محبوس است می نجوید رستن از نادانی است
اگر خلاص را طلب نکند از جهل است لاجرم خلاص برگ تعلق است بیت تعلق حجابست
و بی حاصلی چو پیوندها بگسلی واصلی روحهایی کز قفصها رسته اند آن جانها که خلاص شده اند
انبیای رهبری شایسته اند انبیا اند و دلیل شدن را لایق اند از برون آوازشان آید ز دین
از برون قفس آواز ایشان اید از دین که ره رستن ترا اینست این که نفی وجود کنی چنانکه
اکنون گفته خواهد شد ما بدین رستیم زین تنگین قفس انبیا چنین می گویند که ما بنفی وجود
رستیم ازین قفس تنگ جز که این ره نیست چارهٔ این قفس ان چاره که نفی وجود است
مراد انکه چون شرف ملاقات شاه شجاع الدین کرمانی و سلطان بایزید بسطامی میسر نمی
شود از روشنایی آشنایی رندان عهد محروم شو خاقانی فرماید بیت نکو شاه و سلطان
اگر مرد دزدی ز رندان وقت آشنایی طلب کن و اگر صحبت هیچ کدام ازین کرام دست
نمی دهد متوجه ارواح با صفای انبیا و اولیا و اصفیا باش تا اسمان جانت از انوار فیض ایشان
روشن گردد و بوستان روانت از ازهار فضل ایشان گلشن شود و چون اینهٔ توجه بپیش
نظر داری ان ارواح مقدس از پس آینه بر طوطی روح تو طریقهٔ خلاص از قفس تن و دنیا
تلقین کنند و قانون شفای جان بیماران و اسباب و علامات شکستن بند و طلسم اشتهار
تعلیم دهند و گویند خویش را رنجور سازی زار زار ای راه رستن اینست که خویش را
مریض بلکه همچون مرده سازی بموجب موتوا قبل ان تموتوا عمل کنی تا ترا بیرون کنند از اشتهار
که اشتهار همچون قفس است چنانکه می فرماید که اشتهار خلق بند محکم است و همچون قفس
آهنین است در ره این از بند آهن کی کم است یعنی در ره دین این اشتهار خلق از بند
آهن کم نیست که گفته اند الشهرة آفة قصهٔ بازرگان که طوطی محبوس او را پیغام داد بطوطیان
هندوستان هنگام رفتن بتجارت بود بازرگان و او را طوطی در بعض نسخ
تاجری را بود گویا طوطی یعنی یک تاجر بود و او را یک طوطی بود در قفس محبوس زیبا
طوطی و رعنا مرغی چونکه بازرگان سفر را ساز کرد و اسباب سفر ساخت سوی
هندستان شدن آغاز کرد بجانب هند رفتن شروع و بنیاد کرد هر غلام و هر کنیزک را

القفص بالفتح وفتح موضع المصدر حتی ما دار الغالب علیه وبالکسر ... التی تحبس

مطلب در بیان الشهرة آفة

ز جود و از کرم و سخا گفت بهر تو چه آرم گوی زود یعنی ارمغان چه آورم هر یکی از وی مرادی
خواست کرد هر یکی از غلامان و کنیزکان از خواجه مرادی طلب کرد جمله را وعده بداد آن
نیک مرد پس ازین طوطی را خطاب کرد گفت طوطی را چه خواهی ارمغان ای طوطی
هندستان کارمغان از خطهٔ هندوستان که آنرا بتو آرم از سر حد هند گفتش آن طوطی که آنجا
طوطیان خواجه را آن طوطی گفت که در هند طوطیان را چون ببینی کن ز حال من بیان
بگو با آن طوطیان که فلان طوطی که مشتاق شماست بموجب الجنس الی الجنس یمیل
عاشق و مشتاق شماست از قضای آسمان در حبس ماست محبوس است در نزد ما
بر شما کرد او سلام و داد خواست و عدل طلب کرد که شما در صفا و ان در بلاست و از شما
چاره و ره ارشاد خواست از شما جان خلاصی و طریق ارشاد خواست گفت می شاید
که من در اشتیاق استفهام انکاریست جان دهم اینجا بمیرم در فراق یعنی این شایسته
نیست که من در اشتیاق جان دهم و در فراق بمیرم این روا باشد که من در بند سخت در قید
محکم باشم گه شما بر سبزه گاهی بر درخت شما گاه بر سبزه و گاه بر درخت باشید درین تنبیه
است باهل ظاهر که چون یکی از ایشان ببلایی گرفتار شود ایشان را نشاید که در تخلیص او
سعی نکنند و باهل باطن که چون کسی بحبس نفس و قفس شیطان گرفتار شود ایشان را نشاید
آن را نصیحت و همت از ان حال خلاص نکنند این چنین باشد وفای دوستان یعنی وفای
دوستان چنین نباشد من درین حبس و شما در گلستان اشارت بچنین بابی است چون
مقصود از قصه حصه است پس ان طوطی ازاده کان را خبر فرستاد و راه خلاص بجست لاجرم
خدمت مولانا نیز استقبال بازاده کان کرد و ایشان را خطاب کردن و مدد خواستن گرفت
و گفت یاد آرید ای مهان زین مرغ زار یاد کنید ای بزرگان از بهر این مرغ زار و در قفس
گرفتار یک صبوحی در میان مرغزار یک صبوحی بیاد من کشید در مرغزار یعنی ای شاهد
کشتگان جمال حق بجای صحبت دیرین ما فراموش مکنید و چون اقداح مالامال از صهبای
تجلیات جمال بفتوح صدق نوش کنید مبادا که ازین گرفتار بادیهٔ انفصال و لب تشنهٔ زلال
وصال فراموش کنید یاد یاران یار را میمون بود و مبارک شود خاصه کان لیلی و این مجنون
بود خصوصا آن یار که لیلی و این یار مجنون او باشد یعنی آن یاد کننده دلبر باشد ای
حریفان با بت موزون خود ای انانکه مصاحب محبوب خویش شده اید من قدحها می خورم

کارمغان بیان

در هر قصه حصه ... است و درین قصه
حصه‌ها است بعضی را خدمت مولانا تنبیه
بعضی را این قفص الاجسام و درین مرتبه خدمت
بعضی را ان ... کنند که چون ان طوطی ...
سبب حصه را ان ... ان تا راه خلاص ...
ازاده خبر فرستاد و ... گرفتار رامی باید که ...
پس مردمان ... گرفتار ...
کمان نفس و شهوت و از ...
حضرت باری بخواهند

پرخون خود، بجای قدح شراب من قدحهای پرخون می خورم، بکن قدح لی نوش کن بر یاد من
کر کویا المصحبت شما شوم، کر همی خواهی که بگری داد من، و مرا عدل کنی، یا بیا در این فتاده خاک کی
بیز، اول مصراع اول با خر مصراع اخیر مرهونست، چونکه خوردی جرعهٔ بر خاک ریز، کر آن
جرعه بایی خاک نشین برسر الکاه باش کر سلسله شوق بحرکت آمد چون ستر دلبران در حد
دیکران کفته می باید حضرت مولانا خطاب خدا را بصورت خطاب دلبران می کوید، ای
عجب آن عهد و آن سوکند کو، که در روز الست بر تکیم کفته بودی، وعدهای آن لب چون قند کو،
وعدهای آن لب شیرین کو، کر فراق بنده از بد بنده کیست، یعنی از بدی منست، چون
تو باید بدکنی پس فرق چیست، درمیان بد و نیک یعنی فرق چنان می باید که بد بدی کند
نیک ان را نیکی کند، ای بدی که تو کنی در خشم و جنگ، ای محبوب تو که بدی کنی در قتال و جدال
با طرب تر از سماع و بانک چنگ، می عاشق را خوشتر می آید، ای جفای تو ز دولت خوبتر،
ای محبوب جفای تو از وفا خوبترست، و انتقام تو ز جان محبوب تر انتقام و کشتن تو
ز جان محبوب تر زانکه در آخرت فضیلت بلا بسیارست، نار تو اینست نورت چون بود،
نارت که سوزنده است عاشق را خوش آید نور تو چون بود، ماتم این تا خود که سورت چون بود
ماتم و مصیبت از تو خوش است سرور سرور چون بود درین محل تنبیه است که عاشق را
می باید که رضا را مرآت خود کند بیت یاران بود که صبر کند بر جفای یار، ترک رضای خویش
کند با رضای یار، از حلاوتها که دارد جور تو، جور تو که چنین شیرینی دارد، وز لطافت
کس نیابد غور تو، پس غور لطافتهای ترا کس نیابد، نالم و ترسم که او باور کند، یعنی ناله ای
کنم و باز می ترسم که آن یار باور کند بجز من، وز کرم آن جور را کمتر کند از لطف و کرم خود
جور را کمتر کند پس من از جورش محروم بمانم حکایت سلطان المشایخ بایزید بسطامی قدس
سره می فرماید رضای قضای خدا در من بدان درجه مرتفع شده است و در آن مرتبه اعلا
یافته که اگر مرا جاودانه در دوزخ بدارد راضی تر باشم از آن کس که برا علی علیین است
شعر اریده وصاله ویرید هجری، واترک ما ارید لما یرید حکایت ذوالنون رحمه الله
علیه می فرماید الرضا سرور القلب بمر القضا یعنی رضا شادی دل است بتلخی قضا و این
شادی از آن پیدا آید که در بلا و محنت اثر رضای دوست بیند و داند که این بلا کمندیست که
از همه ماسوی باز دارد کشان کشان بحضرت دوست آرد بیت بیاموز می بیمر کیمیا بی

که هرچه حق دهد می ده رضایی، رسول غم اگر آید بر تو، کنارش گیر همچون آشنایی
جهان لحظه در جنت کشاید، که تو راضی شوی در ابتلایی، جفایی کز بر معشوق آید، نثارش
کن بشادی مرحبایی، چو در داو قضا و ز وصالت، به از دردش غمی بینم دوایی حکایت
رُوَیم رحمة الله علیه می کوید الرضا استقبال الاحکام بالفرح یعنی رضا آنست که احکام دوست را
با فرح و سرور استقبال نمایی که عوام از بلا کریزانند و خواص بلا را بجان جویانند حضرت
مولانا می فرماید غزل بنده همان به که بلاکش بود، عود همان به که در آتش بود، جام جفا
باشد و ناخوش کوار، چون ز کف دوست بود خوش بود، زهر بنوش از قدحی کان قدح
از کرم و لطف منقش بود، در خم چوکانش یکی کوی شو، تا که فلک زیر تو مفرش بود، ما
رقص کند کوی اکرچه ز زخم، در خم چوکانش کشاکش بود، سابق میدان بود او لاجرم،
قبلهٔ هر فارس مهوش بود حکایت مجنون را پرسیدند که وفای لیلی دوستر داری یا جفا
او کفت شعر احب علی ایما حالة، اساءة لیلی واحسانها، و از برای اشارت و تنبیه
برین معانی حضرت مولانا می فرماید، عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد، بجد بلیغ و سعی کامل،
بو العجب من عاشق این هر دو ضد، کرچه طلب هر دو ضد محال معقول نباشد درین تنبیه است
که مرتبهٔ رضا آنست که مصیبت و نعمت در نزد او یک باشد، والله ار زین خار در بستان
شوم، اکر از خار جور تو دور شوم و به بوستان روم، همچو بلبل زین سبب نالان شوم، از فراق
ان خار جور نالان و کریان شوم، این عجب بلبل که بکشاید دهان، نه همچو بلبل ظاهر که از خار
نالان باشد، تا خورد او خار را با کلستان، عاشق صادق را خار کل همچون کل است بیت
که راست شراب خوردن آیین کسی، معشوقه بجام خوردن آیین منست، این چه بلبل این
نهنک آتشیست، خار را محو کند بلکه خار او را کل می نماید، جمله ناخوشها ز عشق او خوشیست
بحکم کل شیء من الملیح ملیح هرچه از دوست می آید عاشق را خوب می نماید حکایت
از عاشق پریشی، مبتلای دلریشی، پرسیدند که ای بیچاره ممتحن سیاهی ابرو از محبوب
دوست می داری یا سفیدی آن کفت بیت من ان مردم دیده تا دیده ام، چو دیده
ز مردم پسندیده ام، کر از چنین دیده روشنی، سپیدش باید سیاهیش نی، چوان
سرو کل چهره می بایدم، در وی نیست چیزی که خوش نایدم، پس حضرت مولانا برین معنی
اشارت فرموده اند، عاشق کل نیست و خود کلست، او عاشقی که بمعشوق الحاد کلی حاصل

کلست

کرده است که خود را فانی کرده، وجز دوست نمانده است یا بحکم لا یحبّ الله غیر الله خدا ان را از
صفات بشریت خالی ساخته وباوصاف خود مالی کرده او عاشق کلست در صورت وعین کلست
در معنی؛ عاشق خویش است وعشق خویش جو بدانک حضرت مولانا بمناسبت طوطی وطیر
انتقال بطیور عقول کرد صفت اجنحهٔ طیور عقول الٓهی ارواح نورانیهٔ بشریه را که عقولش خوانند
پنج مرتبه است اوّل روح حساسی است که تلقی قبول کند آنچه حواس خمسه بدوا یراد کنند
واین اصل روح حیوانیست واین صبی رضیع رانیز حاصل است دوم روح خیالی است که حفظ
می کند مورّدات حواس را تا بروح عقل که بالاتر ازوست عرض کند در وقت حاجت واین
صبی رضیع را در بدایت نشو نیست ازان غایب را زود فراموش کند سوم روح عقلی است که
ادراک کند معانی را که خارج باشد از حس وخیال چون معارف ضروریهٔ کلیه واین در بهایم
وصبیان نیست چهارم روح فکری است که اخذ می کند علوم عقلیهٔ محضه را با نواع تالیفات
وازدواجات در میان معلومات خود که بدان استفتاح ابواب معارف شریفه واستفادهٔ نتیجه
منه بعد اخری الی غیر النهایه تواند کرد وپنجم روح قدسی نبوی که مختص است بانبیا وبعضی اولیا
وازو متجلی گردد لوایح غیب واحکام اسراری وطیور عقول الٓهی عبارت ازوست وعشق وشوق
ودر دو بازو اجنحهٔ این طیورست که بدین اجنحه طیران در هوای هویت کنند وجولان در
فضای احدیت سازند وآشیان بر سر قاف قرب گزینند ونشیمن جای نزهت ایشان
روضات جنان باشد چنانکه در خبر صحیح آمده است که ارواح کاملان امت شب در قنادیل
نور باشند معلق از عرش وروز ازان قنادیل در جوف مرغان سبز در آیند وان مرغان
در بهشت جولان کنند ودر ایام عدم مفارقت از بدن اگرچه طیور بصورت مبتلای قفص قالب
می نماید اما چون اجنحهٔ مذکور حاصل کرده باشند هر ساعت از حضیض فرش باوج عرش
بر آیند واز حضیض خاک تا بذروهٔ افلاک عروج نمایند ونظارگیان ازان طیران غافل که
وترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمرّ مرّ السحاب چه ایشان بحکم حدیث موتوا قبل ان تموتوا
همچو ان طوطی که حکایتش می شنوی مرده اند ورخت از قفص بیرون برده وبظاهر اگرچه
هر یک ازان طیور محبوس قفص تنگ می نماید لیکن سعت باطن او بنهایتی است که
فلکها با آفتاب وماه وسلیمان با همه سپاه در گوشهٔ دل ان مرغ گم شود وحضرت خدا با همه
صفات در خاطر او بگنجد وبدانکه این عقول الٓهی همچون طیورند وجناح ایشان خوف ورجاست

مطلب در بیان مراتب عقول

پس

پس ایشان دانند که در قفس تن محبوس اند وبحکم الدنیا سجن المؤمن وجنّة الکافر در زندان اند
ازین زندان خلاص خواهند واهل زندان از دو حال خالی نیستند یا ایشان را از زندان
بسیاستگاه می برند یا آزاد کنند لاجرم عاقل را می باید که این معنی را داند که آخر کار آن را
ازین زندان دنیا عزرائیل البته بیرون می آرد وموکّلان یا بموضع عقوبت وسیاست
که دوزخ است آنجا می برند یا بفرمان خدا آزاد کنند پس محبوسان قفس وزندان را
می باید که همچون ان طوطی خلاص جویند واز مرغان آزاده طریق خلاص بیاموزند؛ قفس
طوطی جان زین سان بود؛ یعنی ازین مثل است که محبوس قفس قالب است؛ کو کسی
کو محرم مرغان بود؛ یعنی کجا کسی که او محرم مرغان آزاد بود وهم از انبیا باشد که اشارت ودلالت
ایشان داند؛ کو یکی مرغی ضعیفی بی گناه؛ کجاست یک جان ضعیف بی گناه؛ واندرون او
سلیمان با سپاه؛ یعنی بحسب باطن وسعت اندرون دارد که بحکم لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن
یسعنی قلب عبدی المؤمن التقی النقی الودود ع در دل او الله وصفات او بگنجد؛ چون
بنالد زار بی شکر وگله؛ بحکم انّ من عباد الله من لو اقسم علی الله لابرّه چون زاری کند بی شکر وشکایت
افتد اندر هفت گردون غلغله؛ یعنی هفت آسمان غلغله واضطراب افتد؛ هر دمش صد نامه
صد پیک از خدا؛ هر دم او را صد کتاب ورسالت از خدا؛ یا ربی زو شصت لبیک از خدا؛
یک یا رب ازان جان یعنی او یک بار یا رب گوید از خدا شصت بار ندای لبیک آید؛ زلّت او به
ز طاعت نزد حق؛ زلّت او که قرین ندامت است به از طاعت که با غرورست؛ پیش
کفرش جمله ایمانها خلق؛ پیش کفر وانکار او جمله ایمان عوام خلق کهنه است؛ هر دمی او را
یکی معراج خاص؛ هر دم ان جان را یک معراج مخصوص وترقی بجانب جانان؛ بر سر تاجش
نهد صد تاج خاص؛ تاج قبول الٓهی؛ صورتش بر خاک وجان بر لامکان بحکم انّ المتّقین فی
جنّات ونهر فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر صورت وتن ان جان بر خاک وخود بر لامکان
وبقربت الٓهیه؛ لامکانی فوق وهم سالکان؛ آن لامکان چنان لامکانست که وهم سالکان
بدان نمی رسد؛ لامکانی نی که در وهم آیدت؛ آن لامکان نیست که بوهم تو آید هم دمی در
وی خیالی زایدت؛ این مصراع از تمام مدخول نفی است ان لامکان نیست که هر دم در
لامکان یک خیال زاید ترا؛ شرح این کوته کن ورخ زین بتاب؛ شرح این عقل ومراتب
ان کوتاه کن وروی ازین بتاب؛ دم مزن والله اعلم بالصواب؛ از تفصیل دم مزن

ودعوی علم مکن زانکه خداد انا ترست صواب را بازی کردیم حالی دوستان رجوع بکنیم ما
ازبیان معقول ومراتبش واز تفصیل احوال اولیاء خدا سوی مرغ و تاجر و هندوستان سوی
طوطی و خواجهٔ او و هندوستان مرد بازرگان پذیرفت این پیام ان مرد تاجر پیام طوطی را
قبول کرد که رساند سوی جنس از وی سلام و بگوید کلام که طوطی را این بود کام **دیدن خواجه**
طوطیان هندوستان را در دشت و پیغام رسانیدن از ان طوطی چونکه تا اقصای هندستان رسید
ان خواجه در بیابان طوطیی چندی بدید پس محل رسانیدن پیغام طوطی شد مرکب استانید
پس آواز داد معنی این مصراع بترکی ایغت بندکن دور توردی آلدن صکره جاغردی ان
سلام وآن امانت باز داد چون طوطیان سلام و پیام آن طوطی را شنیدند طوطیی زان طو
طیان لرزید پس بعد از لرزیدن او فتاد ومرد بکسستش نفس چون خواجه ان طوطی را
چنین دید شد پشیمان خواجه از گفت خبر از جانب طوطی خویش گفت رفتم در هلاک جانور
که جانور را بیجان کردم این مکر خویش است با آن طوطیک این طوطی که مرد مکر خویش طوطی ما
بود این مکر دو جسم بود و روح یک زیرا طوطیان دیگر نمردند ازین خبر این چرا کردم چرا دادم
پیام که خطا کردم این طوطی را بکشتم اما پس از گفتن پشیمانی چه سود **شعر** القول کاللبن
المحلوب لیس له رد فکیف یرد الحالب اللبنا لاجرم سخن ناگفته می توان گفت اما چون
گفتی نتوان نگفت **بیت** نظر کن چو سوفار داری بدست نه آنگه که پرتاب کردی ز شست
سوختم بیجان را زین گفت خام پس ازین خدمت **مولانا** از زبان شکایت می کند این
زبان چون سنگ و هم آهن وش است که اگر سنگ و آهن را برهم زنی آتش برون آید و لفظ
بجهد از زبان چون آتش است چنانکه شرار را بیرون می آید از سنگ و آهن سنگ و آهن را مزن
برهم گزاف یعنی بی تامل سخن مگو و خاموشی گزین که ز روی نقل و گاه از روی لاف گاه
از روی نقل از خبر که **کفی بالمرء کذبا ان یتکلم بکل ما سمع** وگاه از روی لاف از خود و بد انکه گفتار
بی اندیشه آتش است در بیشه و سخن بی هنجار شرار است در پنبه زار چنانکه می فرماید زانکه
تاریکست و هر سو پنبه زار از ان علت که تاریکست و هر جانب پنبه زارست در
میان پنبه چون باشد شرار یعنی ضروری پنبه را می سوزد لاجرم کاهی سخنی اعمال و طاعات را
ابطال کند ظالم آن قومی که چشمان دوختند و اغماض عین کردند زان سخنها عالمی را سو
ختند سخنهای باطل در عالم فتنه و فساد انداختند بموجب **الفتنة نائمة لعن الله من ایقظها** مستحق لعنت

مطلب در معرفت سخن

۲ تحقیق و تامل

کشتند

حکایت

کشتند **حکایت** منقولست که خدمت **مولانا** یاران سوال کردند که ایشان چگونه قوم‌اند فرمود که قاطع
طریق حق و اهل هوا و بدع و منکران جاهل عالمی را یک سخن ویران کند یعنی گاه با سخن از یک سخن
چندان فتنه و فساد برخیزد که بخرابی عالم سبب شود و مراد اهل سخنی گوید عالم وجود سالک را
خراب کند روبهان مرده را شیران کنند سخنهای مرده را شیران دران کنند منقولست که یو
سته حضرت **مولانا** دعا کردی یاران را که خدا از قضای آشکارا مان نگاه دارد یاران ازین
معنی سوال کردند فرمود که قضای آشکارا صحبت اغیار و ناجنس است الله الله صحبت غیر جنس
لا تقاربوا غیر ابناء الجنس جانها در اصل خود عیسی دمند یعنی کسان که اهل دل و صاحب
جانند ایشان بجو عیسی نفس اند یک زمان زخمند و گاهی مرهمند یعنی بمقتضای حکمت حرکت
می کنند که مستحق جراحت را زخم می زنند و لایق علاج را مرهم می نهند با نیمه جانها از ابدان خلقت
عیسی دمند گاه جراحت و گاه مرهمند اما سبب حجاب جسمانی و بشتهیات و تلذذ نفسانی
محجوب گشته اند و قهر شیطانی را مغلوب شده اند که حجاب از جانها برگشتی و پرده برفتی
گفت هر جانی مسیح آسا ستی سخن هر جان همچون دم عیسی گشتی که سخن خواهی که گویی چون شکر
اگر می خواهی که سخن را همچون شکر گویی صبر کن از حرص و این حلوا مخور از تلذذات دنیا
و از شهوات نفسانیه و از بسیار خوردن اجتناب کن صبر باشد مشتهای زیرکان هست لذات
و شهوات هست حلوا آرزوی کودکان پس مراد آنست که ازین لذتها احتراز کند هر که صبر
آورد گردون برود بدرجات عالیه رسد هر که حلوا خورد واپس تر رود که بلذات و شهوات
و بسیار خوردن مشغول شود لاجرم پس رود چون حضرت از بسیار خوردن و تلذذ
کردن اجتناب و ریاضت فرمود پس ازین ان را فرماید که آن بهر کس لازم نیست
تقریر قول بعد اللتی و اللتیا از تو صاحب نفسی ای غافل میان خاک خون میخور که صاحب دل اگر زهری
خورد آن انگبین باشد صاحب دل را ندارد آن زیان اهل دل را آن زهر
زیان ندارد همچون دیگران که خوردن آن زهر قاتل را عیان اگر ان صاحب دل زهر قاتل را
آشکارا بخورد زانکه صحت یافت از پرهیز رست پرهیز از برای صحت است بیماری که
صحت یابد پرهیز را احتیاجش نماند طالب مسکین میان تب درست سالک مبتدی در میان
تب است پس کسی که محموم باشد از حلویات احتراز و احتما لازمست اما طبیب را اجتناب
لازم نیست زانکه حلوا طبیب را زیان نفرارد **حکایت** عبدالقادر گیلانی را زنی پسر

مطلب در بیان آنکه مبتدی را اختیار ریاضت مشکل را لازم نیست

آورد و گفت دل این پسرم بتو محکم متعلق است این را قبول کن و ارشاد و تربیت کن
شیخ او را قبول کرد و مجاهده فرمود روزی مادر بدید پسر او را دیدش ضعیف شده و
رنگ رویش متغیر گشته و در نزد او نان جوین است پس بزیارت شیخ برفت او را
بدید که ماکیان خورده استخوان او در پیش شیخ ریخته زن گفت ای شیخ تو گوشت ماکیان ن
می خوری پسر من نان جوین می خورد پس شیخ دست خود در آن استخوانها نهاد و گفت
برخیز باذن خدا که یحیی العظام وهی رمیم ماکیان زنده گشت پس شیخ گفت چون پسر تو
بدینجا برسد هرچه می خواهد بخورد * گفت پیغامبر که ای طالب جزی * دیر و رو نوح تا ان ملکی
با هیچ مطلوبی مرنجی * هیچ باید مطلوبی و شیخ مقصودی جدل و نزاع ملکی و بیچون او کردن
از رو ملکی پس مریض ضعیف المزاج را که محتاج علاج است طعام اتقی خوردن نشاید
و حینا و خلت ابراهیم پیدا کرده در آتش نمرود در قدم نباید * در تو نمرودیست آتش
در مرو * چون در تو نمرودی است در آتش مرو * رفت خواهی اول ابراهیم شو * اگر در
آتش رفتن می خواهی اول ابراهیم شو * چون نه سباح و نی دریایی چون نه شناوری
و نه اهل دریایی * در میفکن خویش از خود رایی * خویش را بدریا میفکن از خودبینی *
او ز قعر بحر گوهر آورد * آن سباح از قعر دریا در آورد * از زیانها سود بر سر آورد * پس
شناور شدن می باید زانکه اگرچه دریای حقایق پر از لآلی و گوهر است بی آموختن غواصی در
دریا رفتن خطر است رباعی غواصی کن گرت گهر می باید * غواصی را چند هنر می باید
سر رشته بدست یاد و جان بر کف دست * دم نازدن قدم ز سر می باید * آه آه از تفاوت
راه یک فعل از کامل خوبست و از ناقص معیوب دست کامل دست قدرت رحمانست
و دست ناقص دست فرصت شیطانست چنانکه می فرماید * کاملی گر خاک گیرد زر شود
زیرا او بقدرت خدا کیمیاگر است * ناقص ار زر برد خاکستر شود * زانکه اثر ناقص نقصا
نست * چون قبول حق بود آن مرد راست * چون قبول خدا بود آن مرد مستقیم * دست او
در کارها دست خداست * دست آن مرد در کارها دست خدا باشد حکایت نقلست که
سفیان ثوری در موضعی نماز گزارده نشسته بود خلیفه عصر در آنجا آمد و نماز می گزارد و خلیفه
در نماز با محاسن خود بازی می کرد سفیان گفت این چنین نماز را بروی قیامت زنند
خلیفه گفت آهسته تر گوی سفیان فرمود اگر تحمل و ترک زخم مرغی بر من ظاهر می شود خلیفه

آن را در دل گرفت و بعد از مدتی فرمود که دار بزنند و او را بر دار کشند تا امثال
او با خلیفه این گستاخی نتوانند کرد و در آن حال دو بزرگ پیش سفیان حاضر بودند
او بقیلوله مشغول بود و این دو بزرگ از اندیشه خلیفه خبر داشتند با یکدیگر بگفتند
دریغ این مقتدای عصر که در حق او چنین معامله خواهد رفت این می گفتند و می گریستند
سفیان خود می شنید سر بر آورد و گفت چیست قصه باز گفتند سفیان آب در چشم آورد ردو
گفت بار خدایا بگیر ایشان را گرفتنی سخت در حال خلیفه بر تخت بود و ارکان دولت
بر حوالی که طراقی در سرای او پیدا شد و خلیفه را با ارکان بزمین فرو برد این خبر
بسفیان رسید آن دو بزرگ هنوز حاضر بودند گفتند ای شیخ دعای بدین مستجابی
و بدین زودی سفیان گفت ما آب روی بدین درگاه نریخته ایم چون ما آن کنیم که او
فرموده است او نیز آن کند که ما خواهیم * دست ناقص دست شیطانست و دیو *
چون دست شیطان و دیو است * زانکه اندر دام تکلیفست و ریو * زیرا ناقص در دام
تکلیف شیطانست و در مکر و حیله است * جهل آید پیش او دانش شود * جهل پیش
کامل علم شود * جهل شد علمی که در ناقص رود * علم گردد ناقص رود جهل شود * هرچه گیرد علتی
علت شود * هرچه مریض گیرد مرض شود * کفر گیرد کاملی ملت شود * کامل اگر کفر وا نکا
گیرد ملت و دین شود * ای مری کرده پیاده با سوار * ای کسی که پیاده و جدال کرده *
با سوار یعنی ای ناقص که نزاع کرده با کامل * سر نخواهی برد اکنون پای دار * خلاص هیچ
نیست پس پیاده را تعظیم کردن می باید چنانکه ساحران موسی فرعون را تعظیم کردند تعظیم
ساحران مر موسی را علیه السلام که بگو چه فرمایی اول تو اندازی عصا یا ما * ساحران در
عهد فرعون لعین * یعنی آن وقت که فرعون ساحران را جمع کرد از برای مقابله و مجادله
کردن با موسی علیه السلام بسحر و افسون * چون مری کردند با موسی بکین * چون آن ساحران
جدل کردند در آن زمان با موسی علیه السلام * لیک موسی را مقدم داشتند * در نمودن خرق عادت
ساحران او را اکرام کردند * ساحران موسی را مکرم داشتند * زانکه گفتندش که فرمان
آن تست * زانکه ساحران گفتند که فرمان تراست * گر همی خواهی عصا تو فکن نخست
بحکم حکایت خدا قالوا یا موسی اما ان تلقی اگر می خواهی عصا را تو اول افکن * گفت نی اول
شما ای ساحران بحکم قصه خدا القوا ما انتم ملقون موسی علیه السلام گفت من اول نمی افکنم

لفظ اول شمای ساحران مرهونست انگنیدان آن مکرها را در میان انگنیدان ساحرها را
در میان خلق این قدر تعظیم دیدشان را خرید این قدر تعظیم سبب شربا یافتن
آمدن ساحران که بری آن دست و پاهاشان برید اگرچه جدال کردن ایشان بموسی
سبب شد بریدن دست و پای ایشان لاجرم ساحران چون حق او بشناختند سا
حران چون حق موسی را شناختند دست و پا در جرم آن در باختند دست و پای را
در گناه آن بری باختند و فدا کردند یعنی فرعون دست و پای ایشانرا بریدن گرفت
ایشان لا ضیر انا الی ربنا منقلبون گفتند چون حضرت مولانا در تقریر قول فریدون
شروع کرده بود بمناسبت و سوق کلام معارف بسیار فرمود باز بتقریر کلام فریدون
عودت نمود و گفت لقمه و نکته است کامل را حلال لقمه خوردن و لطیفه گفتن مرد کامل را
حلال است که تمکین یافته باشد تو نه کاملی مخور می باش لال تو کاملی نه لقمه بخور و نکته
مگو جوع و سکوت را اختیار کن بی زبان باش بیت صمت و جوع و سهر و عزلت و ذکر
بدوام ناتمامان جهان را بکند کار تمام چون تو گوشی او زبان نی جنس تو چون تو گو
شی ای ناکامل زبانست در میان گوش و زبان جنسیت نیست گوشها را حق بفرمود
انصتوا بحکم آیت سوره اعراف واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون کودکی اول
چون بزاید شیر نوش طفل چون بزاید شیر نوش شود مدتی خامش بود او جمله گوش
یک زمان خاموش و جمله گوش بود مدتی می بایدش لب دوختن یک مدت طفل را
لب دوختن می باید از سخن تا او سخن آموختن لفظ از سخن متعلق است بدوختن
یعنی مدتی کودک را از سخن لب دوختن و ساکت شدن می باید و از سخن دیگران سخن
آموختن پس سالک مبتدی نیز همچون طفل شیر تربیت خوردن و صامت و ساکت
شدن و پند پیر شنیدن و از او سخن آموختن می باید ور نباشد گوش تی تی می کند
کودکی که گوش او نشنود سخن نیاموزد لاجرم از خود تی تی و لفظ بی معنی می گوید خو
یشتن را گنگ گیتی می کند خود را بی زبان جهان می کند و اخرس می شود چنانکه
بیان می کند کر اصلی کش نبد ز آغاز گوش کسی که کر اصلی باشد که او را نبود از
ابتدا شنیدن لال باشد کی کند در نطق جوش بی زبان باشد و در نطق جوش
نمی کند پس سالکی که اول از پیر سخن نشنود و احوال طریقت نیاموزد همچون آن کر

اصلی

اصلیست زانکه اول سمع باید نطق را زیرا اول شنیدن می باید گفتن را سوی منطق
از ره سمع اندر آ بجانب سخن از راه شنیدن بیا ای سالک راه خدا چنانکه رب العزة در سوره
بقره فرمود وأتوا البیوت من ابوابها ادخلوا الابیات من ابوابها اندر خانها بیایید از درهاش
واطلبوا الاغراض فی اسبابها غرضها را طلب کنید در اسبابهاش نطق کان موقوف
راه سمع نیست ان نطقی که راه شنیدن را موقوف نیست جز که نطق خالق بی طمع نیست
جز نطق خدا نیست که بی طمع است مبدعست او تابع استاد نی ایجاد کننده است آن خالق
استاد را تابع نیست مسند جمله ورا اسناد نی مسند همه است او را اسناد و اعتماد بغیر نیست
باقیان هم در حرف هم در مقال دیگران هم در صنعتها هم در سخن تابع استاد و محتاج مثال
استاد را تابع و مثال را محتاج است خدمت مولانا چون که سالک مبتدی را آداب سلوک تعلیم
کرد پس از بیان کیفیت شروع و سلوک را بیان می کند زین سخن گر نیستی بیگانه از این سخن نی
اگر بیگانه نیستی یا اگر اهل این سخن هستی و فهم سخن می کنی دلق و اشکی گیر در ویرانه یعنی جامه
تقوی بپوش و با اشک خویش غسل کن و خلوت را اختیار کن زانکه گفته اند تن ملوث لایق
نماز نیست و جان ملوث درخور نماز نیست اما شستن تن را اشک باید و شستن جان را اشک
می باید زانکه آدم زان عتاب از اشک رست از انکه آدم علیه السلام پس از تلبیس ابلیس از آن
عتاب الهی و عقاب پادشاهی از جهت اشک خلاص شد اشک تر باشد دم توبه پرست از اینکه
باشد وقت و نفس توبه پرست بهر گریه آمد آدم بر زمین یعنی روضات جنات را محکم آدم
ساختن و بانواع الطاف و اصناف اعطافش نواختن و نهی کردن که ازین شجره مخور و بر آن
داشتن و ابلیس را بوسوسه گماشتن وسیله پیدا کردن فرزند و واسطه اشک گرم و سرد بود پس
آدم از بهر گریه کردن آمد بر زمین تا بود گریان و نالان و حزین پس فرزندان آدم را نیز ناله
و زاری می باید آدم از فردوس و از بالای هفت یعنی از بالای هفت آسمان پای ماچان
از برای عذر رفت لفظ پای ماچان وصف ترکیبی است یعنی اباوم دوشرجی یا مراد ازین
لفظ محل عتابست که مقصود دنیاست یعنی آدم بدنیا از بهر عذر آمد بدانکه چون پدر تو از بهر
یک گناه بسیار گریست و توبه بی شمار کرد پس بحکم فتلقی آدم من ربه کلمات فتاب علیه خدا توبه او را
قبول کرد تو که فرزند آدمی و گناه بسیار کرده بگریه و زاری توبه باری کن تا ترا نیز مغفرت
باشد چنانکه می فرماید گر ز پشت آدمی و ز صلب او یعنی اگر تو فرزند آدمی در طلب می باش

هم در طلب او، در طلب مغفرت می باش هم در گروه او، زآتش دل و آب دیده نُقل ساز، از آتش
قلب و از آب چشم نقل و غذا ساز تا آتش دل تو همچون خورشید و آب دیده همچون ابر بارنده شود
پس بوستان باطن تو از این دو تازه گردد چنانکه بوستان از ابر و خورشید است باز مفتوح
گشاده، تو چه دانی ذوق آب دیده گان، که لذت گریه را اهل حال می دانند تو چه دانی ذوق آب
چشمان، عاشق نانی تو چون نادیده گان، نان را عاشقی تو همچون نابینایان و همت تو پر کرد
معده است لاجرم عاشق آب و نان دیگر است و طالب صفای دل و جان دیگر، گر تو این
انبان زنان خالی کنی، یعنی تن را یا معده و شکم را خالی کنی، پر ز گوهرهای اجلالی کنی، پس از جوا
تکریم و گوهرهای تعظیم می کنی، طفل جان از شیر شیطان باز کن، یعنی طفل جانت را از شیر شیطان
قطع مکن، بعد از آنش با ملک انباز کن، پس از آن طفل جان را با فرشته شریک کن، تا تو تاریک
ملول و تیره، با قساوت دل و کدورت خاطری، دانکه با دیو لعین همشیره، بدانکه با شیطان
قرینی و اثر لقمهٔ حرام در دنیا قساوت است و در آخرت حرمان جنت حکایت ابو بکر رضی
الله عنه غلامی بود هر شب از کسب خود طعام می آورد و ابو بکر اول می پرسید که این طعام
از چه کسب کردی پس از آن می خورد شبی آن غلام طعام آورد ابو بکر پیش از پرسیدن یک
لقمه بخورد غلام گفت عادت تو هر شب پرسیدن بود چرا امشب نپرسیدی ابو بکر گفت
گرسنگی مرا بر این حمل کرد پس گفت بگو این را از چه آوردی غلام گفت در زمان جاهلیت مر
مان را افسون خوانده بودم مرا وعده کرده بودند در ایشان مهمانی و سوری دیدم آن وعده را که
این طعام را بمن دادند پس ابو بکر قی کردن بخواست نفس خود را مشقت داد تا آن
لقمه را بیرون اندازد چندانکه زور کرد که تا سرخ و سیاه شد قادر نشد مردمان گفتند آب گرم بخور تا
قی کنی بخورد و بسیار تکلف کرد تا آخر آن لقمه را بیرون انداخت گفتند از بهر یک لقمه این چه کلفت
بود گفت من از رسول الله علیه السلام شنیدم که فرمود ان الله تعالی حرّم الجنة علی کل جسد
غذّی بحرام، لقمه کو نور افزود و کمال، یعنی لقمه که نور و کمال افزود، آن بود آورده از کسب حلال، لقمه
اثر حلال نور ذو الجلال است، روغنی کاید چراغ ما کشد، یعنی روغنی که چراغ را می کشد یعنی
ظلمانی کرد دل را مرده کند، آب خوانش چون چراغی را کشد، آب خوان آن روغن را چراغ ما
بکشد از این خدمت مولانا سرّ لقمهٔ حلال را بیان کرد، علم و حکمت زاید از لقمهٔ حلال چنانکه نور و
کمال افزاید همچنین عشق و رقت آید از لقمهٔ حلال، علامت لقمهٔ حلال این است پس آن لقمه که از و

این

اینما زاید دانی بی توان دانست که آن لقمهٔ حلال است، چون ز لقمه تو حسد بینی و دام
و مکر و حیله جهل و غفلت زاید آن را دان حرام، یعنی آن لقمه که اثرش بدیها باشد آن لقمه را حرام
دان حکایت یکی از بزرگان دعوتی کرد در میان مردم خواجه بو علی شیرازی بود چون
طعام بخوردند در وقت سماع خواب بر ایشان افتاد خواجه بو علی صاحب دعوت را گفت
سبب خواب چیست گفت نمی دانم همه جهدها کردم مگر با دنجان از بایع او سؤال نکردم که این
از کجاست چون بامداد شد بپرسید از آن حال با دنجان فروش گفت چیزی نداشتم آن
بادنجان از فلان موضع بدزدیده بودم که بشما فروختم از صاحب دعوت مالک آن را طلب
استحلال کرد، هیچ گندم کاری و جو بر دهد، استفهام انکاریست یعنی گندم را که در مزرعه بکارمی
جو می دهد، دیده اسپی که کرهٔ خر دهد، هیچ اسپی دیده که بچه اش خر باشد لاجرم هیچ
حلال نیست که اثر او بدی باشد و حرام نیست که اثر او نیکی باشد، لقمه تخمست و برش
اندیشه ها، و فکرها، لقمه بحر و گوهرش اندیشه ها، نتیجهٔ لقمه فکرهاست چنانکه هر درخت را ثمره ایست
هر لقمه را اثریست، زاید از لقمهٔ حلال اندر دهان، متولد می شود از لقمهٔ حلال در دهان، میل خدمت
عزم رفتن آن جهان، میل خدمت باری و عزم بجانب ملکوت بازگشتن بازرگان با طوطی
آنچه دید از طوطیان هندوستان گرد بازرگانی تجارت را تمام، آن بازرگان که بهندوستان
رفته بود تجارت را تمام کرد، باز آمد سوی منزل دوست کام، و بر مراد دوستان در بعضی نسخ
بجای دوست کام شاد کام واقع است، هر غلامی را بیاورد ارمغان، آن خواجهٔ کامران از دیار
هندوستان هر یک غلام را آورد ارمغان، هر کنیزک را ببخشید او نشان، چنانکه وعده کرده بود
گفت طوطی ارمغان بنده کو، طوطی از خواجه ارمغان خویش طلب کرد و گفت ارمغان این بنده
مسکینه کجا، آنچه دیدی و آنچه گفتی باز گو، از آنها که سپارش کرده ام گفت نی من خود پشیمانم
از آن، بازرگان گفت من پشیمانم از خبر تو، دست خود خایان و انگشتان گزان، و هر تمام
حسرت و حیرانم، من چرا پیغام خامی از گزاف، مرهونت بردم از بی دانشی و از نشانی
از خشکی دماغ و سفاهت گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست، طوطی گفت خواجه را ای خواجه
پشیمانی از چیست چیست آن کین خشم و غم را مقتضیست، چیست آن چیز که این خشم و
غم را سبب است، گفت گفتم آن شکایتهای تو، خواجه گفت طوطی را شکایتهای ترا گفتم
با گروهی طوطیان همتای تو، یک جماعت را از طوطیان که مثل و نظیر تو بودند، آن یکی طوطی

زدر دست بولی برد، ودر دست اادراک کرد، زهر واش بدر بیرو لرزید و بمرد، مرآن اوچاک
شد و بلرزید و هلاک شد، من پشیمان گشتم این گفتن چه بود، وچرا گفتم، لیک چون گفتم
پشیمانی چه سود که حال دیگر گون نمی شود، نکته، کمان جست تا که از زبان و بر آمد از دهان که
مگو تیری دان که جست آن از کمان، که بازنمی گردد، وانگردد از ره آن تیر ای پسر، آن تیر
جسته از کمان، بند باید کرد سیلی را از سر، پیش از روان شدن لاجرم دهان را بستن می باید
تا سیل سخن بیرون نیاید زانکه سیل چون از سر رود نشود بر طلب شود چنانکه می فرماید
چون گذشت از سر جهانی را گرفت، چیزی سد سیل غی شود، عمر جهان ویران ویران
نبود شگفت، وعجب نباشد وهمچنین، فعل را در عقب اثرها زاد نیست، جمیع افعال را
در عقب اثرها باشد، وان موالیدش بحکم خلوق نیست، آن اثرها بایجاد خالق وتقدیر بنسبت
بی شرکی جمله مخلوق خداست، یعنی آن متولدات بی شرکی جمله مخلوق خداست،
آن موالید اگرچه نسبتشان بماست، آن متولدات و اثار را اگرچه نسبت و اضافت
بماست لاجرم اگر درینجا نیکی می کنی خدا از بهر تو نیکی و درجات و در بهشت مقامات
بنیاد کند و اگر درینجا بدی می کنی خدا از برای تو بدی و درکات و در دوزخ مکافات مهیا
کند چون ازین سخن معلوم شد که بنده در دنیا کاری کند خدا در عقبی آثار او آفریند که آن
آثار مخلوق خداست حاصل این معنی را اثبات می کند که در دنیا کسی دیگری را بتیری
زند مثل آن کس تیر انداختن است اما درد و وجع که در دیگری پیدا می شود مخلوق
خداست گاه باشد که آن تیر انداز بمیرد در دان مرجع بماند وپس آن مرجع بمیرد پس
آن درد و مرگ مخلوق خداست نه مخلوق تیر انداز، زید تیر انداز تیری سوی عمرو، فعل زید
پرانیدن تیر است، عمرو را بگرفت تیرش همچو نمر، همچون پلنگ او را مجروح کرد، مدت
سالی همی زایید درد، اثر تیر زدن در دست، دردها را آفریند حق نه مرد، درد مخلوق
خداست نه مخلوق زید، زید رامی آن دم ار مرد از وجل، وترسیدن، دردهای زاید آنجا
تا اجل، دردها می زاید در عمرو تا با اجل، او درینجا ان سوال آمد که چون درد و مرگ مخلوق
خداست چرا زید را قاتل گویند آن را دفع می کند زان موالید وجع چون مرد او از آن
اوجاع زاس چون بمرد عمرو، زید را زاول سبب قتال گو زید را قتال گفتن از آن
است که اول او سبب شد این افرید مرگ را، آن وجعها را بدو منسوب دار،

مطلب در اظهار اعمال ... مخلوق خداست مخلوق عباد

آن

ان اوجاع را بزید منسوب دار بدین اعتبار که چه هست آن جمله صنع کردگار، نه مخلوق زید
همچنین کشت ودم ودام وجماع، وسایر اعمال تولیدی چنین است، آن موالید حق
را ستطاع، آن متولدات واثار مطیع ومصنوع خداست چون معلوم شد که متولدات
افعال خداست وهیچکس را مجال بازگردانیدن وتبدیل وتغییر متولید نیست وهیچ
احدی بدفع اثار آن قیام نتواند نمود مگر حضرت پادشاه مطلق با ولی قایم بصفات حق
اولیا راهست قدرت از آله، نه از خودی ایشان تیر جسته باز آرندش ز راه، تیر رفته را بکبر
دانند از راه وهمچنین بسته درهای موالید از سبب، ولی اثار را از اسبابش باز دارد
چون پشیمان شد ولی زان دست رب، نه از دست آن ولی بلکه باقدار خدا گفته ناگفته
کند از فتح باب، از جانب خدا تا از آن نی سیخ سوزد نی کباب، که بوفق اراده خدا وحسب
حکمت الهیه وبدعا وطلب ولی باشد، از همه دلها که آن نکته شنید، آن ولی که ما فی الضمیر را
ومقصود ونیت را می داند آن سخن را کرد محو وناپدید، سخن گفته را ناگفته کند پس تصرف اولیا
الله در دلها نیز باشد، گرت برهان باید و حجت مها، اگر ترا دلیل وحجت باید ای کلام
برین دعوی که ولی تصرف دل را قادر است، باز خوان من آیة او ننسها، اشارتست
بآیت کریمه که در سوره بقره است ما ننسخ من آیة او ننسها نأت بخیر منها او مثلها
هرآنچه منسوخ می کنیم از آیتی یا فراموش گردانیم آن را بیاریم بهتر از آن یا مانند آن، آیت
انسوکم ذکری بخوان، اشارتست بآن آیت کریمه که در سوره قد افلح المؤمنون است
انه کان فریق من عبادی یقولون ربنا آمنا فاغفر لنا وارحمنا وانت خیر الراحمین
فاتخذتموهم سخریا حتی انسوکم ذکری وکنتم منهم تضحکون انی جزیتهم الیوم بما
صبروا انهم هم الفائزون حضرت الهی در مخاطبه مرتکبان مناهی ومنغمسان بحار ملاهی
می فرماید که بدرستی که گروهی بودند از بندگان من که در مقام مناجات از روی رفع
الدرجات می گفتند پروردگارا ایمان آوردیم بر ما ببخشای واز راه بنده نوازی رحمت
فرمای که تو بهترین همه رحم کنندگانی شما ای جاهلان ایشان را افسوس داشتید
وجهت براستهزای آن اولیا مشغول شدید تا ایشان از دل شما ذکر مرا محو گردانیدند و شما
از غایت نادانی بر ایشان می خندید وایشان طریق مصابرت پیش گرفته بودند
لاجرم من امروز ایشان را جزا دادم بواسطه صبر کرد بدرستی که مغزیات با فتحان ن

مطلب در بیان در تصرف و قدرت ولی بقدرت خداوند باری

بحقیقت ایشانند پس حضرت خدا در ایت اولی فراموش کردانیدن را نسبت بذات
خود کرد و در آیت ثانیه نسبت باولیاء خویش کرد لاجرم قدرت نسیان نهادن شان بدان
قدرت نسیان نهادن ایشان جا قدرت نسیان را در طبیعت ایشان نهاد چون
بتذکیر و نسیان قادرند یعنی اولیاء الله یاد آوردن و فراموش کردانیدن را قادرند
بر همه دلهای خلقان تمامند و نیت و قصد خلق را مانع اند چون بنسیان بست او راه نظر
یعنی ان ولی چون راه نظر کس را بست بفراموش کردانیدن کار نتوان کرد و رباشد
هنر کار نتوان کرد ان کس و رباشد هنرش چون توانکران کنکار در حق فقراء مومنان
ناسزا کفتند بشنوی طعن از ایمان و یاد خدا محروم شدند وان فقیران در روز قیامت
از فائزان شوند وان توانکران از خاسران شوند پس توانکران را نمی باید که بمال و قدرت
خود مغرور شوند و فقیران را استهزا کنند چنانکه می فرماید فاتخذتموهم سخریا اهل التقوی کمان بر
دید بسخریه ای اهل بلغزلی و توانکران مال دنیا از بنی خوانید تا انسوکم یعنی بضم نون
و کسر با بعنی قرانست لاجرم این ایت پند بکیرید و فقیران را بخواری منکرید تا ایشان
دل شما را از یاد خدا نکردانند زانکه تصرف و قدرت ایشان از پادشاهان بیشتر است
صاحب ده پادشاه جسمهاست یعنی پادشاه ظاهر را تصرف در ظواهر است صاحب ح
دل شاه دلهای شماست پادشاه دل پادشاه بواطن است دلها را می کرداند
و بیشمار ای دانند **حکایت** امام محمد غزالی برادر خود شیخ احمد را روزی بطریق عتاب
کفت اصناف عباد از اقصای بلاد متوجه این دیار می شوند تا در عقب دعاکوی دو
رکعت نماز بکزارند و آن را سعادت دنیا و آخرت شمارند و تو با وجود برادری نمازی
در عقب ما نمی کزاری و بهیچ وجه رغبت اقتدا بما نداری جناب شیخ احمد در جواب فرمودند
اکر شما با امامت قیام نمایید و با تمام صلوة بذل مجهود کنید من هرکز روی از متابعت نمی
پیچم امام برادر خود را تواضع فرمود تا وقت ظهر در آمد و بنماز جماعت شروع کردند و شیخ
احمد اقتدا کرد در اثنای صلوة بیرون آمد و با اصحاب خود اعادهٔ صلوة کرد چون امام از نماز
فارغ شد شیخ را عتاب کرد شیخ در جواب کفت ما بر مقتضای شرط خویش عمل بتقدیم رسا
نیدیم تا حضرت امام در نماز بودند اقتدا کردیم چون امام رفت تا استر خود را آب دهد
بی امام نماز نتوانستیم کردن ازین سخن امام را وقتی دست داد کفت سبحان الله حضرت

خدا و بندرا

خداوندرا طایفهٔ از دوستان بوده اند که جواسیس قلوب اند و مطلع بر اسرار غیوب و مستود
عات ضمایر بر ایشان پیدا و مکنونات سرایر در نظر بصیرت ایشان هویدا بوده است برادرم
را ست می کوید که مرا در اثناء نماز بخاطر کذشت که ان استر را اب نداده اند و این خیال
در آینه ضمیر او منقش شده و ترک اقتدا نموده بعد از ان امام را رغبت سلوک پیدا کشته است
حکایت روزی اصحاب امام محمد غزالی امام را در مواضع معهوده نیافتند مضطرب شدند
زیرا اصحاب ملت طایفهٔ قاصد امام بودند درین حال از شیخ احمد پرسیدند که این اخوک یعنی
کجا برادر تو کفت اخی فی الدم یعنی برادرم در خونست اضطراب اصحاب زیاده کشت و بهر
طرف می دویدند و ناکاه در مسجدی در آمدند دیدند که امام در محراب متوجه قبله نشسته است
شاد شدند و مجتمع کشتند و با همدیکر کفتند که ما هرکز برادر امام دروغ نشنیده بودیم مکر
امروز امام پرسیدند قصه باز کفتند امام بکریست و کفت برادرم راست کفته است
من در مسجد از برای حل مسئلهٔ از مسائل حیض نشسته بودم و خلاصهٔ وجود من مستغرق خون
بود فرع دیدا آمد عمل بی هیچ شک اول نظر باشد پس از ان عمل شود پس نظر اصل است
و عمل فرع لاجرم اکر اجرت و فضیلت را می بینید عمل و طاعت را بسیار کنید پس نباشد مردم
الا مردمک مردم یعنی الا مردم چشم من تمام این نیارم کفت از ان من طاقت ندارم کر
تمام این سر را بکویم و احوال اولیا را بیان کنم زیرا منع می آید زصاحب مرکزان منع می آید مرا
از خداوند مقامات چون فراموشی خلق و یاد شان چون نسیان و تذکر خلق با ویست و
او رسد فریاد شان با ولیست او وی رسد فریاد خلق را چون بیش ازین کفته بود که تصرف
ولی بقدرت خداست اکنون تصرف و قدرت خدا را بیان کند صد هزاران نیک و بد را آن بهی
یعنی بسیار فکر نیک و بد را آن زیبا می کند هر شب ز دلها شان تهی هر شب ز دلهای خلق تهی
می کند روز دلها را از ان پر می کند چون روز شود از ان نیک و بد دلها را پر می کند ان صدفها را
پر از در می کند صدفهای دلها را پر از لالی فکر می کند آن همه اندیشهٔ پیشینها فکر حالهای پیشین را
می شناسند از هدایت جانها جانها می شناسند از هدایت خدا پیشه و فرهنک تو آید بتو
صنعت و هنر تو بتو آید تا در اسباب بکشاید بتو بموجب الناس مجزیون باعمالهم در صبح
قیامت پیشه و صنعت تو و عمل و نیت تو بسوی تو می آید چنانکه در دنیا بوقت صبح پس از بیدار
شدن صنعت و عمل تو بتو می آید و باب کسب را بر تو می کشاید عمل و صنعت تو غلط نمی کند

وبد بکلی نمی رود پیشهٔ زرکر باهنکر نشد یعنی چون زرکر و آهنکر بخواب روند صنعت هر یکی
از دو دور نشود چون بیدار شوند صنعت زرکر بزرکر می اید و صنعت اهنکر باهنکر می آید صنعت
هر دو غلط نمی کند صنعت زرکر با هنکر نمی رود و صنعت آهنکر بزرکر نمی رود همچنان در آخرت
عمل صلحا و اخیار بسوی فاسقان و اشرار نمی رود بالعکس نیز نشود خوی این خوش خو با آن حکر
نشد کسی که خصایل حمیده دارد خوی ان بجانب بد نمی رود پیشها و خلقها همچون جهاز
پیشه و فصلها همچون اسباب و متاع سوی خصم آیند روز رستخیز بجانب صاحب خود ایم روز
قیامت پیشها و خلقها از بعد خواب صنعتها و خوبها که در وقت خواب می روند چون
مرد بیدار شود انها پس از خواب واپس آید هم بخصم خود شتاب بصاحب خود رجوع کنند
باستعجال پیشها و اندیشها در وقت صبح وقت سحر آیا همچو قیامت هم برانجا شد که بود
آن حسن و قبیح یعنی بصاحب خود رود چون کبوترهای پیک از شهرها رجوع پیشه و اندیشه
بصاحبش همچون رجوع کبوترهای پیک که از شهرهای دور و دراز سوی شهر خویش آرد بهرها نغیها
و خبرها شنیدن آن طوطی حرکت آن طوطیان و مرده آن طوطی در قفس و نوحه خواجه بر وی
چون شنید این مرغ کان طوطی چه کرد چون شنید ان طوطی خواجه که ان طوطی چه کرد در هندوستان
هم بلرزید او فتاد و کشت سرد همچون مرده کشت خواجه چون دیدش فتاده همچنین خواجه
چون ان طوطی را چنین افتاده دید بر جهید و زد کله را بر زمین چنانکه این حال کار ماتم زده
کانست چون بدین رنگ و بدین حالش بدید ان خواجه طوطی را چون چنین بدید خواجه
بر جست و کریبان را درید پس ازان طوطی را خطاب کرد و کفت ای طوطی خوب خوش
حنین ای طوطی محبوب و خوش آواز این چه بودت این چرا کشتی چنین این حال چه بود
ترا چرا چنین کشتی ای دریغا مرغ خوش آواز من طوطی را بسی وصف کرد لی دریغا همدم و
همراز من و همسر من چون کتاب مثنوی بیان سلوک می کند مقصود مولانا از بیان فریاد
خواجه بر وفات طوطی تنبیه است برانکه سالک را می باید که بر فوت مراتب و طاعات فریاد
کند مثلا کاهی باشد سالک بسبب کلام زبان از مرتبهٔ ولایت کسبیه افتد و کاه از مرتبهٔ ولایت
جذبیه افتد و کاه وقت او فوت می شود و کاه نور طاعت او ضایع شود و کاه مرشد او فوت
شود و کاه قدر جان را نمی داند و ان را بسبب معصیتی بکشد یعنی بهلاک حقیقی مبتلا کند لاجرم
بر هر یکی ازینها نوحه کردن می باید و در ابیات آینده همه این مذکورات را اشارتی می کنیم

تزکیت

را با خوا... می باید

معانی ابیات آینده از روحانیات
حضرت مولانا معلوم شد
الحمد لله علی نعمائه

و این حقیر ده در بیتی و یا در محلی متردد می شوم سوی روح خدمت مولانا توجه می کنم از طرف رو
حانیت او تعلیم و تفهیم می آید پس از کشف معنی این خبر را می کویند که معنی اینست
ای دریغا مرغ خوش الحان من خوب آواز من راح روح و روضه و ریحان من راحت روح
و بوستان و ریحان من درین تنبیه است که چون از مطلوب و محبوب کسی دور شود بقدر عزت
مطلوب نوحه می کند پس چون خواجه در مفارقت طوطی چندین نوحه کرد باید که سالک در مفارقت
قرب باری و افتادن از مرتبهٔ ولایت کسبیه که بعبادت حاصل کرده است ناله و حنین و نوحه
و انین کند و دیکر غرض از اطناب کلام در نوحهٔ خواجه از فراق طوطی خویش بیان آنکه هر کسی را در
قفص قالب خاکی طوطی شکر کفتار افلاکی محبوس است و ان طوطی جلوه ساز بلند پرواز که
چون از حضیض فرش پر باز کند جز بر کنکرهٔ عرش نشیند و شاخ سدرة المنتهی را و
طیران در هوای هویت اولی آشیان خویش شناسد کاهی در نظر اهل الله جلوه ها کند و بکفتار
شکرین از اسرار رب العالمین خبر دهد و کاهی از روی ناز محتجب شود تا سالک را در
درد نیاز و سوز و کداز زیاده کردد و چنانکه بوستان از کریهٔ ابر و نسیم نضارت می پذیرد و
کلزار محبت از آب دیدهٔ مرید صادق و اه سینهٔ سالک عاشق طراوت کیرد و سالک از سر
نیازمندی در مخاطبهٔ او کوید بیت طوطی و طوطی بچه قند بصد ناز خوری از شکرستان
ازل آمده بازیری ای طربستان ابد و ای شکرستان احد هم طرب اندر طرب اندر هم شکر اندر شکر یا
تا باز طوطی جان از روی دلنوازی در شکرخایی و جلوه سازی آید طالب بیچاره کوید بیت
مرغ دلم باز پریدن کرفت طوطی جان قند مزیدن کرفت اکرچه نظارکیان عالم بالا و
کروبیان ملاء اعلی بر کرفتاری بلبل دل و طوطی جان در قفس آب و کل ابدان حسرتها
خورند و بر محنت غذای ایشان از شکرستان ازلی و بوستان لم یزلی بخشایند و کویند
بیت آه کان طوطی جان بی شکرستان چه کند آه کان بلبل دل بی کل و بستان
چه کند اما عنایت احدیه و هدایت صمدیه از کلستان بدن کلستان سازد و از شورستان تن
شکرستان پردازد باری چون اولیا را امثال این حالات بسیار می افتد کاهی انیس و
همدم ایشان نوحه و زاری و ناله و بی قراریست و کاهی جلیس و محرم ایشان شکر و آزادی
و فرح و شادیست لاجرم حضرت مولانا در ضمن نوحهٔ تاجر بر طوطی اظهار بعضی
حالات خویش می کند بحکم آنکه تعزیم کرده بود بیت خوشتر آن باشد که سر دلبران

کفته آید در حدیث دیکران، چون این مقدمات ممهد کشت اکثر ابیات که در پی سر شرح است
مفهوم کردد و این بنم اکرچه هریکی را اشارة می کند اما همه محتاج بتفصیل و بیان نیست مکر
بعضی ابیات که توجیه او محتاج به بیانست مثل انکه می فرماید که سلیمان را چنین مرغی
نبدی، اشارتست باین معنی که بعضی مشایخ صوفیه برانند که ولایت نبی افضل از نبوت
اوست زیرا ولایت اشتغالست بحق و اتصال باو خاصه و نبوت اشتغال بدعوت خلق
است و تعلق باو لاجرم اشتغال بحق افضل و اولی است از اشتغال بخلق و لفظ
ولایت نیز مبنی از قولی الست بمعنی قرب چنانکه شان خواص پادشاه و مقربان
درکاه است و نبوت مبنی است از انبا بمعنی خبر دادن چنانکه حال برندکان پیغام و رسا
نندکان احکام سلطانست بسوی رعایا و لیکن چون نبی را ولایت هست و جامع فضیلتین
است هیچ ولی بدرجه نبی نتواند رسید پس سلیمان را اکرچه ولایت بود اما از روی نبوت
اشتغال بخلق نیز داشت و همت بر ضبط مملکت نیز می کماشت و طوطی روح او را
از روی ولایت همیشه طیران در شکرستان احدیت دست نمی داد که اکر طایر روح او را
طیران هوای هویت این صفت بودی و تبلیغ رسالت مامور نکشتی کی خود او مشغول این
مرغان شدی پس در باطن مرادی این چنین مرغ شریف و طوطی لطیف متوطن است
و باب ولایت مسدود نیست اما چون این مرغ بی مقدمات طلب و بی مقاسات
تعب دست داده است هر کسی قدر او نمی شناسد چنانکه می فرماید ای دریغا مرغ کار
زان یافتم، ای دریغا آن مرغ که او را ارزان یافتم کویا اشارتست بمرتبهٔ ولایت جذبیه
که بحکم جذبة من جذبات الرحمن توازی عمل الثقلین بجذبه و عنایت خدا حاصل شده است
زود روی آزروی او بر تافتم، دیکر حضرت مولانا تنبیه می کند بر انکه سبب احتجاب اسرار
اطلاع اغیار دست برد قایع رموز یا روسبب افشای این زبانست چنانکه خاقانی کوید
بیت چون همه آفت ز کفتن می رسد، نی زبانی بر زبان خواهم کزید، بر دکان قفل
کز خواهم کذشت، قفل از بهر دهان خواهم کزید، و در امثال آمده است که هرچه بر زبان آمد
بزیان آمد لاجرم حضرت مولانا شکایت از زبان می کند و سر من صمت نجا را بیان می
کند که می کوید، ای زبان تو بس زیانی مر مرا، یعنی بهر من، چون توی کویا چکویم من ترا
که زیان از کفتن تست، ای زبان هم آتش و هم خرمنی، هم بتو خرمن طاعت و عبادت

پیدا

مطلب در معرفت زبان و کلام

الله صغیر الجرم عظیم الجرم

بیان

پیدا شود هم عبادت بسیار کم کرده، چند این آتش در این خرمن زنی چنانکه کفته اند بیت
اصحاب ذکر را همه سود از زبان خود، لیکن زیان ما همکی از زبان ما، در نهان جان از تو افغان
می کند، از دست تو فریاد می کند، کرچه هرچه کویمش آن می کند، کرچه ترا مخالفت نمی کند
ای زبان هم کنج بی پایان توی، که بذکر و تلاوت تو منافع بی نهایه حاصل است، ای زبان هم
رنج بی درمان توی، که بسبب تو معرفت بی شمار و درد بی درمان پیدا شود، هم صفیر و خدعهٔ
مرغان توی، بهر مرغان آوازه می کنی مرغان ترا بجنس پندارند و مبتلا شوند یعنی از کلمات
صالحان سخن می کویی که مردمان فریفتهٔ تو شوند اکرچه تو اهل و خداوند این سخن نیستی
هم انیس وحشت هجران توی، کسی که از خدا دور شده باشد و در وحشت افتاده بسبب
تو انس کیرد که ذکر و تلاوت انیس او شوی، چند امانم می دهی ای بی امان، دور نی هلاکم کنی
ای تو زه کرده بکین من کمان، عاقبت از دست تو بلی بتر رسد در بن تنبیه است که
بحکم من سعادة المرء ترکه ما لا یعنیه زبان را در حبس کرفتن می باید و بی ضرورة سخن کفتن
نمی شاید تا باحباط عمل انجا مدود و در فتن خلل واقع نشود، نک بپرانیدی مرغ مرا، ای زبان
بپرانیدی مرغ طوطی مرا و ضایع کردی مرتبه و مقامات مرا، در چرا کاه ستم کم کن چرا، و ترک ظلم
کن، یا جواب من بکو یا داد ده، یا مرا جواب شافی بکو که بتو چه کردی می باید یا عدل کن
یا مرا ز اسباب شادی یاد ده، یا مرا از اسباب شادی تذکیر کن، ای دریغا صبح
ظلمت سوز من، ای دریغا آن صبح که ظلمت سوز بود اشارتست بنبوت و وقت شریف
ای دریغا نور صبح افروز من، ای دریغا آن نور که صبح را روشن کننده بود اشارتست
بنبوت عبادت، ای دریغا مرغ خوش پروازِ من، ای دریغا طوطی من که پرواز او خوش
کننده بودی اشارتست بر فوت مرشد و یار طریق، ز انتها پریده تا آغاز من اشارتست
بان که بعضی مکملان را بعد از وصول بمقامات رجوع است از برای تکمیل قابلی لاجرم
عاقل را می باید که بر فوت این چیز با نوحه و فریاد کند نه بر فوت دنیا که رحمت و بلا است
کار نادان بجکسی است عاشق رنجست نادان تا ابد، زیرا نادان جمال جانان نمی بیند
پس دایم در رنج و مشقت است و طالب دنیاست بر فوت او فریاد کند حکایت
شخصی کبیرهٔ پر زر باده کرده بود و بیخود واری دوید و از هر کسی می پرسید ناکاه حضرت
مولانا رسید فرمود که مکو که کم کردم بلکه بکو یافتم، خیز لا اقسم بخوان تا فی کبد،

یافتم

لا اقسم بهذا البلد وانت حلّ بهذا البلد ووالد وما ولد لقد خلقنا الانسان فی کبد

از کبد فارغ بدم با روی تو٭ از تعب و مشقت فارغ بودم با مشاهدهٔ جمال تو کسی را که یاری
شکرخا باشد همچون طوطی گویا که ان را ترک دنیا و قناعت آموزد از غم و محنت فارغ
کند٭ وز زبر صافی بدم در جوی تو٭ وز کلک صافی بودم در نهر تو٭ این دریغاها خیال دید
نست٭ و ملاحظهٔ جمال الست یعنی کسی که از طرف خدا بوی برده است٭ آن از فوت اینها
دریغ می برد٭ وز وجود نقد خود ببریدنست٭ واتصال خدا است٭ غیرت حق بود و با حق
چاره نیست٭ غیرت حق بود و ابا بریدن و با و چاره مقابله نیست٭ کو دلی کز حکم حق صد
پاره نیست٭ کجاست دلی که از حکم حق چند پاره نیست غیرت ان باشد که او غیر همه است
و مغایر همه موجودات٭ آنکه افزون از بیان و دمدمه است٭ که قابل بیان و صوت نیست
واز تفصیل بیرونست٭ ای دریغا اشک من دریا بدی٭ یعنی کاشکی اشک من دریا گشتی تا نثار
دلبری زیبا بدی تا نثار یار بودی طوطی من مرغ زیرک سار من٭ طوطی من مرغ زیرک فن
من٭ ترجمان فکرت و اسرار من٭ ترجمان فکرها و رازهای من بدانکه پس از تأسف بر
مفارقت آن مرغ که محرم عالم راز است و وقت شریف و محل نیازست اشارت می کند
بان که مراد از طوطی روح انسانی است پس بهتر نفس ناطقه را بیان می کند٭ هرچه روزی
داد و ناداد آیدم٭ یعنی آن طوطی چنان مرغ بود که اگر من او را رزق بر هم بانذهم بسوی من
می آید یعنی روح بی طلب و تعب حاصل شده است و لی پروردن می آید از آن جهت
نادان قدر او نمی داند بیت بز رطری مرغ جان را از آن قدرش نمی دانی٭ که نادان
قدر نشناسد متاع رایگانی را٭ او ز اول گفته تا یاد آیدم٭ وان طوطی ندای الست بربکم
شنیده است وان عالم الهی را دیده تا مرا از آن خبری دهد چنانکه می فرماید٭ طوطیی کآید
ز وحی آواز او٭ که عالم غیب را اطلاع یافته است و خطاب الهی را شنیده است و بان
عالم دعوت می کند٭ پیش از آغاز وجود آغاز او٭ پیش از بدن است وجود او اندرون
تست آن طوطی نهان٭ که نفس ناطقه و روح انسانی است بدانکه ان را بطایر تشبیه
کرده اند مثل ورقا و بیضا و طوطی و غیران و بطریق الاستعاره مشبه به را ذکر کردن و مشبه
مراد داشتن در میان علما و حکما و متصوفه شایع است و لهذا الشیخ رئیس گوید شعر
هبطت الیک من المحل الارفع٭ ورقاء ذات تعزز و تمنع٭ پس باید که حت بر مشاهده

طوطی

طوطی نگاری که در باطن پنهان داری و فریفتهٔ عکس او نشوی و در طلب شکار سایه از
صید مرغ باز غافل آمائی عجب است که٭ عکس او را دیده تو بر این و آن٭ عکس سایه و سایه
او را می بینی تو در هر چیزی که ان را همچون جان دوست می داری می برد شادیت را
تو شاد از او٭ یعنی این و آن شادی ترا می برد تو از او شادی از غفلت٭ می پذیری ظلم را
چون داد از او٭ این و آن ظلم می کند ترا تو ظلمش قبول می کنی٭ ای که جان را بهر تن می سوختی
سوختی٭ برای تن پروری جان را ضایع کردی و شایستهٔ عقاب آخرت و لایق عذاب
و نقمت کردی حکایت کسی از عزیزی پند طلب کرد آن عزیز گفت آن را که زیاده
دوست می داری جفا مکن ان کس گفت این چه پندیست کی باشد که کسی دوست
ترین خود را جفا کند آن عزیز گفت هر کسی را جان خود دوسترست پس هر بدی و
کناهی که می کند جان خود را جفا کند زیرا ان را سایستهٔ عذاب آخرت می کند٭
سوختی جان را و تن افروختی٭ جان باقی را صرف کردی بجهت تن فانی که غذای
کرمان قبر خواهد بود حکایت ابو عثمان مکی را قصابی گفت گوشت فربه دارم
ابو عثمان گفت سیم ندارم قصاب گفت مهلت می دهم ابو عثمان گفت نفس من بیش
از تو مهلت می دهد از آنفس مهلت خواستن بهتر است قصاب گفت در استخوا
نهای تو پیدا است که غایت لاغر شده است ابو عثمان گفت این تن من طعمهٔ
کرمان خواهد شد این قدر بکرمان قدر بس نیست چون خدمت مولانا فریفته کی ان تن
و ضایع کردن جان را بیان کرد پس از این درمان آن را بیان می کند و می گوید سو
ختم من سوخته خواهد کسی٭ من در آتش عشق الهی بسوختم اگر کسی سوخته می خواهد نزد
من آمدنش می باید چنانکه خواجه کمال گوید بیت کر طلب کاری مشو دور از کمال٭
لم تجد بعدی ولیا مرشدا٭ چون بنزد من آید سوخته بگیرد و آتش عشق را استعداد تکمیل
کند٭ تا زمن آتش زند اندر خسی٭ تا هوا و هوس و تن پروردن و شهوت را بسوزد٭
سوخته چون قابل آتش بود٭ و استعداد قبول آتش داد٭ سوخته بستان که آتش کش
بود٭ که محل آتش است٭ ای دریغا ای دریغا ای دریغ٭ خواجه بر فوت طوطی می
کند اما مراد مولانا تحسّر بر نفس ناطقه است٭ کان چنان ماهی نهان شد زیر میغ
در حجب کدورات نفسانیه و شهوات جسمانیه پنهان گشت بدانکه چون بنای سلوک

سوخته
تا ویره تنبیکی کوشید سلر
بعنی اوزرینه محقق
جعقوب او دیجر

طریقت را بر محبت نهاده اند هر مریدی را با مراد گاهی نازست و گاهی نیاز گاهی وصل
چاره سازست و گاهی هجر جان گداز و تغیر حال هر محبی نسبت با محبوبش متحمل آشوب
عاشقست و در ذکر حالات جان مشتاق و حضرت مولانا پیشتر ازین گفته بود سوز را از
من ستاندن می باید و معلومست که سوز را از و ستاندن بمطلوب اوست گویا کسی او را گفت
بگو تا از تو سوخته و سوز و انتش بستانیم چون شوق غالب بود حضرت مولانا بگفت
چون زنم دم کاتش دل تیز شد، من چگونه دم زنم کاتش دل تیز گشت، شیر هجر آشفته
و خون ریز شد، پس هر کس که سخن من بشنود از آتش من بسوزد و شیر هجر سر مست
خونش بریزد، تو آنکه او هشیار خود تندست و مست، کسی که در هشیاری تند و بی عقل
باشد، چون بود او چون قدح گیرد بدست، چگونه بود او چون قدح بدست گیرد و مست باده
شود، شیر مستی کز صفت بیرون بود، شیر عشق من مستیست که مستی او از وصف بیرونست
چون شیر مستی که در مستی بیرون از وصف باشد، از بسیط مرغزار افزون بود، چون مرغزار
مستی او زیاده شود که مرغزار جای مستی و محرک جنونست بدانکه ارباب شوق و اصحاب ذوق
را چون ابواب معانی کشاده گردد فکر رعایت قافیه در منظوم و اندیشه ایراد سجع در منثور مشوش
حال و مانع لذت مقال باشد و لهذا حضرت مولانا می فرماید، قافیه اندیشم و دلدار من
گویدم مندیش جز دیدار من، بمن می گوید فکر مکن جز دیدار من
فکر شعر می کنم اما محبوب من
خوش نشین ای قافیه اندیش من محبوب من مرا می گوید خوش نشین در نشیمن خلوت
ای شعر اندیش من قافیه دولت تویی در پیش من، دیگر قافیه و شعر را حاجت نیست
حرف چه بود تا تو اندیشی ازان، و حرف وقت کنی بان، حرف چه بود خار دیوار رزان،
یعنی لفظ مانند خار باغست و عبادت میوهٔ آن باغ پس از خار دیوار گذر کردن و میوهٔ
و عبادت را رسیدن می باید تا فیض الهی برسد، حرف و صوت و گفت را برهم زنم،
زیرا حرف صوت و السطه بیانست و گفت زبان ترجمان جنان و احتیاج بواسطهٔ ترجمانی
و اقامت دلیل بر اسرار نهان وقتی است که تعارف ارواح و تشاهد قلوب نباشد
اما بعد از رسوخ محبت و وداد و ظهور کمال اتحاد و انکشاف اسرار فواد حاجت بوسایط
و ترجمان نیست اگر محبوب را درین معنی شبهه باشد باید که درین معنی تامل نماید که چون
دو کس را با همدیگر محبت بود و بر احوال و اوضاع یکدیگر مطلع باشند و امور معیشت در

شش

رزان جمع رزست باغ چیوعی

در بیان آنکه ارباب ذوق و شوق و اهل معانی و حقایق الفاظ را چندان التفات نمی کنند

[illegible]

میان ایشان تقرر یافته اگر در حضور مهمانی یکی دیگری را اشارت کند در باب احضار الوان
اطعمه یا غیران رفیق محرم باندک اشارت چندان سبع فهم کند که نا محرم بوسایط حرف و صوت
ادراک آن نکند و یقین داند که حصول جمیع معانی در نفوس انسانیه بواسطه تلقین روح قدسی
است و دران تلقین و تلقن حرف و صوت و ترجمان زبان در میان نیست و آنچه حضرت
سبحانی در غوامض اسرار و معارف القا بر ارواح انسانی می کند که در شرح آن عبارت وافی نیست
و در بیان آن اشارت کافی نه و دران القا و قبول مجال وسایط نیست و ترجمان زبان و
القا سمع و سایر شرایط نه و بیشتر از جنس آب و گل در عالم جان و دل فهم معانی و حقایق و
وقوف بر اسرار و دقایق بود و گفت و گوی زبان و حرف و صوت در میان نه بس حالی نیز
بشنوی که محبوب حقیقی می گوید چون زبان قال فرو بندی و در حال دم در کشی حرف و صوت
و لفظ را بشکنم، تا که بی این هر سه با تو دم زنم و از طرف دل فیض و فضل کنم، آن دمی کز آدم
مش کردم نهان، بدانکه این نقیر از عزیزی شنیدم که گفت عالمی مطالعهٔ مثنوی بهمی کرد چون
بدین جا رسید آن عزیز را گفت از اول مثنوی تا بدین جا مطالعه کردم هیچ محلی مرا تقبل و مشکل
نیامد الا این محل زانکه ازین محل مفهوم است که یکی از آحاد امت از آدم و خلیل و از عیسی و جبرئیل
علیهم السلام افضل باشد این نقیر آن عزیز را گفتم خدا جل و علا هر چیز را نوعی فیض کرده است
که آن را بدیگری نکرده اما ازان لازم نمی شود که یکی از دیگری افضل من جمیع الوجوه باشد چنانکه
خدا شمع را نوری داده است که آن نور را با فتاب نداده است اما ازین لازم نمی شود که نور شمع
از نور افتاب بیشتر باشد لاجرم اگر امعان نظر کنی می بینی که همه موجودات مظاهر اسما و صفات
اند و در هر فردی از افراد موجودات بلکه در هر ذره از ذرات کاینات غلبهٔ اسمی از اسما و الهی و
صفتی از صفات ظاهر ترست اگرچه هر یکی از وجهی مظهر جمیع اسما و صفاتست پس در هر سری
سریست و در هر سینه سودایی و در هر گوشی آوازیست و در هر گوشهٔ نفوغایی سری که
با ذره در میانست با افتاب نیست و رازی که با آتش همراهست در آب نیست هر موجودی را
مشاهدهٔ جمالیست و مطالعهٔ جلالی و حق را با هر یکی افاضهٔ کمالیست و اعطای حالی ابو طالب
مکی فرماید لا یتجلی فی صورة مرتین و لا یتجلی فی صورة الاثنین یعنی هرگز در یک صورت دو بار روی
ننماید و در دو آینه یک صورت پیدا نیاید بیت در هر آینه روی دیگر گون
می نماید جمال او هر دم، پس دمی که نصیب گدای ذلیل است با شهریار جلیل در میان ننهند

بلکه مقالید کشف آن بدست خلیل و جبرئیل ننهد لاجرم محبوب حقیقی گوید آن نقشی که از آدم
پنهان کردم با تو گویم ای تو اسرار جهان گر زبهر جهان انسان است آن دمی را که نگفتم با خلیل
از نهان هنر وان غمی را که ندانند جبرئیل از امور مخفیه آن دمی که زوی مسیحا دم نزد از وی نخ بگفت
حق ز غیرت نیز ما هم نزد چون تفصیل کلام را دانستی ترا تحقیق تمام حاصل شد وان عزیز گفت احتما
لست که خطاب در این ابیات بحقیقت محمدیه باشد این احتمال در حد نفس خود متوجه است اما
سوق کلام را مناسب نیست پس تحقیق آنست که دانستی **حکایت** از درویشی پرسید
مذکه غایت کمال محبوب چیست گفت آنکه اگر در مجلسی هزار عاشق باشد با هر یکی بنوعی
التفات کند که دیگری خبردار نشود و هر یکی را اعتقاد چنان بود که مقصود دوست از آن التفات
جمال و مراد او از غنج و دلال جستن رضای منست و بردن دل شیدای من آنچه مرا با او ولو را
با منست نه دیگری را با او و نه او را با دیگری است لاجرم محبوب حقیقی را که حسن هر تجلی اثری
از جمال اوست با هر ذره تجلی خاص دارد و هر یکی بحسب قابلیت بنوعی با او اختصاص دارد
و هر یک را بدانچه یافته بحکم **کل حزب بما لدیهم فرحون** فرح و شادی و شکر وا از اوست حضرت **مولانا**
چون ما گفت آن تو هم آمد که او دعوی ما و منی کرده باشد حالیا آن تو هم را دفع می کند ما چه باشد در
لغت اثبات و نفی من نه اثباتم منم بی ذات
و نفی پس کسی که از اوصاف لفظ میسر است و ناکسی و بی چیزی اختیار کرده است در حقیقت
کس اوست و با حق مکالمه بی صوت و حرف می کند **حکایت** عزیزی در عالم مکاشفه
بدید که دلال عشق در میان اهل فنا متاع شوق را بیع من یزید می کند و می گوید من این متاع را
بکسی می فروشم که او فنا و نیستی دارد و ثمن این متاع فنا و نیستی است کسی گفت من فنا و نیستی
دارم پس این متاع را خریدارم چون این سخن را گفت باز پشیمان شد و گفت دعوی نیستی هستی است
من تامل کردم نیستی من نیز هستی است لاجرم فنا آنست که در و دعوی نیستی نباشد پس کس
آن کسست که از آن نیز بگذرد و لذا حضرت **مولانا** می گوید من کسی در ناکسی دریافتم من که ناکس بودمی ٢ دو قدیم
وجود گشتم کسی شدم پس کسی در ناکسی دریافتم پس وجود را در فنا صرف کردم چون نهادا تنزل و نیستی
نمودم و بندگی کردم او مرا بنده نوازی کرد زیرا جمله شاهان بندهٔ بندهٔ خودند بحکم **سید القوم خادمهم**
شاهان بندگان بندهٔ خویش اند چون خواجه را بنده باشد که خدمت او کند خواجه کنیز او شود
تدبیر معاش و لباس او کند و مرضش را دوا سازد لاجرم کسی که خدا را بندهٔ مخلص بکلی شد خدا مهمات و حوایج

در بیان تحقیق حقیقی عاشق و رد بی معشوق

او را و الباب حضور دنیا و آخرتش را مهیا سازد جمله خلقان مردهٔ مردهٔ خودند جمله مخلوق مست
مست خویش اند و هلاک هلاک خودند و عاشق عاشق خویش اند جمله شاهان پست پست خو
یش را مثلا پادشاهی چون پادشاه دیگر را انکسار نکند بلکه پستی و تنزل کند آن پادشاه نیز آن
را پستی کند جمله خلقان مست مست خویش را جمله خلقان و همه مردمان بی عقل بی عقل خودند
ما پس رضا در طلب اثر رضای مطلوبست کما قال الله تعالی **رضی الله عنهم و رضوا عنه** چنانکه محبت
نتیجهٔ محبت اوست **یحبهم و یحبونه** آدمی می شود صیاد مرغان را شکار تا بغفلت در قید و بند و صید
را ایشان شود تا کند ناگاه ایشان را شکار لاجرم بیدلان را دلبران جسته بجان عاشقان
را طالب اند دلبران بجان جمله معشوقان شکار عاشقان **حکایت** دلبری را کسی در راه یک سنگ
نمود و گفت این سنگ عاشق تست آن دلبر هر روز که از آن راه می گذشتی آن سنگ را بعین عنا
یت می نگریستی **بیت** همین سعادت من بس که چون مرا بینی بخاطرت گذرد که این
گدای منست پس کسی که عاشق صادق باشد معشوق مسخر او شود تو نیز اگر عاشق صادق
خدا شوی آثار دوستی را از خدا مشاهده کنی **حکایت** مجنون را کسی گفت آن قدر که تو لیلی را دو
ست می داری او نیز ترا از مقدار دوست می دارد اگر شبی تو بکوی او بروی و فریاد نکنی او
مضطرب شود مجنون نیز از بهر امتحان پیره زنی را بخانهٔ لیلی فرستاد تا یک شب در آنجا
مهمان شود آن شب مجنون جز گرد بکوی لیلی نرفت آن شب لیلی خواب نکرد بر بالای
بام می رفت و به سو گوش می داشت آن پیره زن شمرد در آن شب چهل بار لیلی بالای
بام رفت باز آن پیره زن پرسید که تو امشب چرا خواب نکردی و چند بار بالای بام رفتی لیلی
گفت مرا دوستی بود هر شب بکوی ما آمدی و ناله کردی امشب نیامد آواز او را نشنیدم آیا چون
شده است آن را می جویم هر که عاشق دیدش معشوق دان زیرا معشوق نیز عاشق عاشق
خویش است کو بنسبت هست هم این و هم آن که آن عاشق هم معشوق و هم عاشق است
بر و اعتبار تشنگان گر آب جویند از جهان زانکه آب در دفع عطش تشنه است آب جوید هم بعا
لم تشنگان زیرا قدر آب را تشنه می داند چونکه عاشق اوست تو خاموش باش که او ترا چون
او چو گوشت می کشد تو گوش باش تا دنت دوست بگوش تو رسد و ترا سوی خود کشد
پس چون بحکم **کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف** محبت اولی که قابلیت ظهورش
خوانند اول از جانب مطلوب بظهور پیوسته و محبت صفاتی و اسمایی و افعالی و آثاری بواسطهٔ

آن محبت ناشی شد لاجرم چون از دوست کشیدن و جز بات رسانیدن بود از عاشق صبر بایر
و سر عشق را نهفتن • بند کن چون سیل سیلانی کند • آب را سد کن چون جاری شود • ورنه رسوایی و
ویرانی کند • اگر آب را بند نکنی خراب کند پس اگر سر عشق را نگویی فاش کرد اصحاب ظاهر ترا
دیوانه می گویند اما کسی که ویران عشق شود مخزن اسرار آلهیه گردد پس عاشق را این حال مطلوب
است • من چه غم دارم که ویرانی بود • اگر ویران شوم غم ندارم که ویرانی عمارت است • زیر ویران
گنج سلطانی بود • پس ویران محل گنج سلطان شود و عاشقان را طالب شوند **بیت**
عقل گفتا خانه‌ات بازو ویران ساخت عشق • گفتم ای نادان چه ویران این زمان معمور ساخت
غرق حق خواهد که باشد غرق تر • کسی که غرق حق بگشد غرق تر و مستغرق تر شدن می خواهد
تا از یاد او غافل و خالی نشود کسی که یاد خدا را معتاد باشد هیچ ظاهر نشی ملزم شود **حکایت**
در مجمعی شیخ مجد الدین که در علم حروف ممتاز بود بتر د شیخ صدر الدین و سایر علما و شیوخ دعوی
کرد که امروز درین مجلس حضرت **مولانا** بگویید بلا ملم منع کنیم تا ملزم شود شیخ صدر الدین فرمود
که امتحان یکبار در طریقت مذموم است نشنید مماکه چون حضرت **مولانا** از در در آمد فرمود
که لا اله الا الله محمد الرسول الله یکبار که فریاد کردند شیخ مجد الدین بیامد و سر نهاد و مستغفر شد
و بسی عذرها خواست و کسی که یاد خدا را معتاد شود در حالت نزع ایمان را از شر شیطانی
بسلامت برد هم در قبر سؤال منکر و نکیر بروی آسان شود که **یثبت الله الذین آمنوا بالقول الثابت**
حکایت رابعه عدویه را بعد از وفات او بخواب دیدند گفتند حال خود بگوی تا از
منکر و نکیر چون رستی گفت چون آن جوان مردان در آمدند و سؤال کردند که **من ربک** گفتم باز
گردید و خدای تعالی را بگویید که تو چندین هزار خلق که داری ضعیفه را فراموش نکرده من که در
دو جهان بغیر تو ندارم و نام غیر تو ندانم هیچ جا هرگز ترا فراموش کنم تا کسی می فرستی که خدای تو
کیست **بیت** هرگز نکنم ترا فراموش • ای آنکه مرا بجسته یادی • همچو موج بحر جان زیر و
زبر • چنانکه بحر جان زیر و زبر است • زیر دریا خوشتر آید یا زبر • استفهام انکاریست گویا اشا رت
می کند که زیر دریا خوشتر است زیرا که بحکم **فی تحت کل شعرة جنابة** زیر هر موی جنابت هست پس
کسی که زیر دریای وحدت و توحید رود از همه تلوث پاک گردد • تیر او دلکش تر آید یا سپر •
یعنی تیر دوست دلکش تر است لاجرم مصیبت و محنت را رضا دادن می باید سپر دعا را در
پیش گرفتن نشاید زانکه در هر مصیبتی رحمتی هست و در هر فوتی قوتی اخری بلکه از همه دوام

او

او و فضیلت استمرار آنکه در دل جستن می باید **بیت** چو زینش آید خدنگش از قضا بندم سپر • تا نیاید
بر من آن تیرش از آن سو نگذرد • پاره کرده وسوسه باشی دلا • خراب وسوسه باشی ای دل گر طرب را باز دا نی
از بلا • اگر طرب را از تعب فرق کنی لاجرم رضا بقضا آنست که سود و زیان در نزد منم یک باشد
که مرادت را مذاق شکر است • اگر مرادم ذوق و لذت شکر است • بی مرادی نه مراد دلبر است
استفهام انکاریست یعنی بی مرادی مراد دوست پس نامرادی را اختیار کردن باید **بیت**
یار آن بود که صبر کند بر جفای یار • ترک رضای خویش کند بار رضای یار • هر ستاره‌اش خونبهای صد
هلال • هر ستاره و نور خدا خونبهای صد هلال و ماه است • خون عالم ریختن او را حلال • یعنی خون ریختن
خدا را زو آنست زیرا که می تواند که خونبها دهد • ما بها و خونبها را یافتیم • عوض جان ستانیدم از برای آن
جانب جان باختن بشتافتیم • جان را به دوست فدا ساختیم • ای حیات عاشقان در مردگی • کسی که
بموجب **موتوا قبل ان تموتوا** بمرد حیات یافت • دل نیابی جز که در دل بردگی • و اهل دل نشوی تا که
دل یار بدست نیاری • من دلش جسته بصد ناز و دلال • من دل آن معشوق جستم اما بصد ناز و فنج • او
بهانه کرده با من از ملال • و از اشتغال • گفتم آخر غرق تست این عقل و جان • یعنی معشوق را گفتم عقل
و هلاک تست عقل و جان • گفت رو رو بر من این افسون مخوان • معشوق گفت برو بر من این افسانه
و افسون مخوان درین تعریض است بدیگران در صورت قصه احوال خود یعنی کسی که دعوی عشق
خدا کند چون از بهر او از شهوات و لذات و از دنیا و مرادات چیزی را ترک نکرده است و یاد نکند
چون دعوی عشق کند خدا انکار کند مثلا دلبری را گویند فلان عاشق تست اما این دلبر بگو
آن فلان یاد او نکند و دایم در عشرت و صحبت است و در خواب و غفلت این سخن را باور نمی کند •
من ندانم آنچه اندیشیده • ای دوبین دوست را چون دیده • جلوه دیده یعنی دین و دل
متحد می باید تا دوست را کما هو حقه ببیند عاشق صادق آنست که از بهر دوست غیر را ترک کند و در
دو دین او و در دل بی عقل و غیر دوست نباشد کسی که دعوی عشق کند و بگوید که من خدا را دوست
تعلم اما بحکم **من احب شیئا اکثر ذکره** یاد نکند و دل و دین او در غیر باشد خدا که عالم السر و الخفیات است
حال او داند دعوی دروغ را قبول نکند • ای گران جان خوار دیدستی ورا • ای آنکس که سبک روح
آنرا تو خوار دیدستی • زانکه بس ارزان خریدستی ورا • مشقت یافته چنانکه هر که ارزان خرد
ارزان دهد • و قدر و قیمت نداند • کو هر طفلی بقرصی نان دهد از نادانی تو نیز بحکم **قل متاع الدنیا قلیل**
آن گوهر گرانمایه را ارزان یافته از بهر آن متاع دنیا می دهی حضرت **مولانا** چون احوال دنیا را

و عاشق با دعوی و بی معنی را بیان کرد پس ازین احوال خویش را بیان کند و بران معنی
تنبیه کند که بحکم یحبهم و یحبونه و بموجب احببت ان اعرف هر محب غرقهٔ دریای محبت اولی باشد و لهذا
می فرماید غریق عشق ام کز غرقت اندرین، مرهونت، عشقهای اولین و آخرین، یعنی غریق
دریای محبت اولی ام که دران دریا غرقست عاشقان صادقان از اولین و آخرین، مجلش گفتم
نکردم زان بیان، این کلام را بطریق اجمال گفتم مشروح نکردم، ورنه هم افهام سوزد هم زبان یعنی
اگرچه مقصود بگفتار و معرض کشف بعضی اسرارم اما میپندار که زواهر انبا و جواهر اسما که مصون
لغیر اهله است چنان ایراد کنیم که اهل و نااهل بران اطلاع تواند یافت فی لی گاهی وصف
دلبران را در حکایات دیگر درج کنیم و گاهی مغز حقیقت را بصورت افسانه خرج کنیم شاهد زیبا و دلبر
رعنا را که ابکار افکار و رشک دو شیزگان دار التوار اند بی کسوت و نقاب و بی کله و جلباب در نظر
نامحرمان جلوه ندهیم بلکه نفایس معانی را که عرایس غوانی اند در طی عبارات و حلل استعارات
متبرج نسازیم مادام که صد هزار کلهٔ مجازات و کنایات مبنیه بر قراین خفیه برو نبندیم چون درین کلمات
تامل کنی سر ان للقرآن ظهرا و بطنا و لبطنه بطنا الی سبعة ابطن برتو منکشف شود پیل را که از
هندوستان بیاریم اما در خانهٔ تاریکی داریم و طالبان نظاره را یکان یکان بدان خانه رخصت
دخول دهیم تا هر یکی بر عضوی دست نهد و بیرون آید تا هر که دست بر پای او سود پیل کشد
پیل را بستون تشبیه کند و هر که گوش او گرفته بغربال مانند سازد و هر که خرطوم او گرفته از و بیوغ
و نفیر تعبیر کند و پیل را اگرچه همه بکشد اما پیل بهیچ کدام ازینها نباشد اما ادراک این معنی بگشادن
روزن موقوفست چنانکه حقیقة الحق در جمیع مظاهر ظاهر اما ظلال صور آن را ساتر کما
قیل شعر جمالک فی کل الحقایق سائر، و لیس له الا جلالک ساتر، تجلیت للاکوان خلف ستورها،
فنمت بما ضمت علیه الستائر، لیکن مشاهدهٔ آثار تجلیات و مطالعهٔ طوالع انوار ذات موقوف
باضمحلال ظلال تعینات است پس اسرار نگفتن و بهنگام تفصیل مجملی گفتن واجبست باری
باید که از نقل بازگونه غافل نباشی و بصورت افسانه قانع نشوی و بر مفهوم صریح عبارت اکتفا
نکنی زیرا من چو لب گویم لب دریا بود، من چو لا گویم مراد الا بود، من چو لب گویم مراد لب دریای وحدتست نه لب دلبر
مجازی، من چو لا گویم مراد الا بود، مرادم لا اله الا الله باشد، من ز شیرینی نشستم رو ترش،
من از کمال شیرینی ترشی روی نشستم تا کسی را زمن بار بی نیاز و الشایی من با بار دلنواز
فرا افتد بیت دل و جانم بتو مشغول و نظر در چپ و راست، تا ندانند رقیبان که تو جانانی یعنی، نا

غیرالامن غافلة یعنی
زنهار ای بی نیاز ازتو نیست

من ز بسیاری گفتارم خمش، که زبان حال گویاست یا بار دلبر در گفت و گویم از آن آیت با دیگران
خاموشم تا که شیرینی ما از دو جهان، مرهونست، در حجاب رو ترش باقی نهان باشد که عارفان
اسرار یا بند از اغیار نهان دارند تا که در هم گوش ناید این سخن تا که اهلان نشنوند یعنی گویم زهد کر
لدن که هر کس ستر علم لدنی را فهم نمی کند پس خاموش می شوم زانکه خدا غیرت دارد از افشای اسرار
و من غیرت دارم از آن آیت سر او نهان می کنم ولی ترسم گر نگفتن سترش از و دور شوم ز غیور
تقریر قول حکیم سنایی رحمة الله علیه بهرچه از راه وا مانی چه کفران حرف وچه ایمان بهرچه
از دوست دورافتی چه زشت آن نقش وچه زیبا، و در معنی قوله علیه السلام ان سعدا
لغیور و انا اغیر من سعد و الله اغیر منی و من غیرته حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن
سبب ورود حدیث آنست چون خداوند تعالی قاذف را حد فرمود سعد بن معاذ گفت یا رسول الله
اگر من در خانهٔ خویش کسی را بینم که با زنم فجور می کند تا من بروم و گواه آرم او را تمام کرده باشد
و برفته و اگر سخن گویم تازیانه بخورم و اگر خاموش باشم در غم بمیرم و القصه بطول انجامید سعد را معذور
داشت و حکم قذف زوجین لعان نهاد و رسول الله علیه السلام در آن جا گفت که سعد غیور است
و من از و با غیرت ترم و خدا از من غیور ترست و از دلی غیرتست که ظاهر و باطن فواحش را تحریم
ساخت یعنی اصل همه غیرتها غیرت اوست هر که را تخلق باخلاق الله بیشتر صفت غیرت درو کاملتر
جمله عالم زان غیور آمد که حق، لفظ حق مرهونست، برد در غیرت برین عالم سبق یعنی همه عالم را در
غیرت غالب شد و همه را تعلیم غیرت کرد پس غیرت هر کس حصهٔ از غیرت اوست بدانکه بعضی
اصحاب طریقت و ارباب حقیقت در تفسیر آیت الله نور السموات والارض می فرمایند که جمیع عوالم از اوج
افلاک تا مرکز خاک بمنزلهٔ قالب است مر این قالب آسمان و مشاهد و حواس او کواکب ثوابت
از ثوابت و سیارات بجای این قالب زمین و سایر اعضای او باقی عناصر و موالید ثلاثه و هم
یک ذره از ذرات موجودات جزوی از اجزای این قالب است و ارباب کیاست و اصحاب فراست
تفصیل هر جزوی از اجزای قالب حاجت به بسط و تطویل و شرح و تفصیل نیست و حضرت الهی جان این
قالب همچنانکه قالب آدمی از جان زنده است و بینایی و گویایی و شنوایی و حاصلی جمیع حواس
و ادراک همه مدرکات و افعال کل اعضای او از جانست و بمفارقت جان انسانی همه ادراکات
و حسن و جمال و اقوال و احوال قالب متلاشی گردد و اثری از آن باقی نماند همچنین قیام قالب عالم
و روشنی اجرام علویه و بقای همه کل سفلیه همه از نور الله است و زنده و قایم از الله و موجود بوجود او

تا که شیرینی ما در حجاب ترش
روی نهان ماند

باشند

ست

بس نهان خواهم ساختن همه را خواه الله
باشد خواه غیر او تا هیچ کس اگر در وی
قرین نامحرم را ز او را نیک
خفی ز انبیا و اوام گرد

ت

را

پس اگر روح انسانی بگوید که منم نور قالبم که روشنی و تاریکی و حسن و جمال و زندگی و افعال او از
منست و چون از قالب جدا شوم این مذکورات اثری نماند اجزا منتشر شود و اعضای متفرق
گردد و احساس و ادراک زوال پذیرد و موافقت و آشتی در میان عناصر اربعه که ارکان وجود قالب
بود نماند از همدیگر منقطع شود هر آینه روح انسانی درین اقوال صادق باشد و هم چنین کلام تجاوز بل
محتاج نباشد همچنین اگر حق سبحانه و تعالی فرماید که منم که جان عالم و نور قالب سموات و ارضم و بحکم ثم
رش علیهم من نوره همه را زندگی و قیام و تازگی و دوام بر رشاش نور منست که در ابتدا تخمیر طینت
قالب عالم آن رشاش را جان جهان ساخته ام چون اجزای نور که عبارت از انواع توجهات ایجادی
نحو کل ممکن حال ایجاده است و کنایت از ایصال فیض بحسب قابلیت و استعداد انست بکل خویش
که حضرت احدیت الذات است باز گردد این قالب که سموات است انفطار پذیرد و سر اذا السماء
انفطرت ظهور یابد و حواس و مشاعر او که کواکب ثوابت است انتثار آغاز نهد و حقیقت واذا
الکواکب انتثرت متحقق شود و پای او که ارض است متزلزل گردد و تبدل و تغیر بدو راه یابد و بر
اشارت اذا زلزلت الارض زلزالها و یوم تبدل الارض غیر الارض اطلاع مجهول پیوندد و وارث
ملک وجودات ملک متعالی گردد که ولله میراث السموات والارض و چون تعلقات منقطع شود و تعینات
متلاشی گردد و رسوم و اطلال دیار موجودات اندراس یابد و بنود رشاش آنشه با آفتاب
ذات آثار ظهور کائنات انطماس پذیرد و قطرات امطار ببحر زخار پیوندد و بحکم برزوا لله الواحد
القهار کثرت موهوم انوار در وحدت نور الانوار بسطوات تجلی احدیة الذات مضمحل گردد خطاب و مخاطب
در سوال و جواب لمن الملک الیوم لله الواحد القهار هم حضرت پروردگار باشد پس حال قالب
عالم همین که جان عالم چون حال قالب تن باشد بی روح هر آینه این قول از حضرت الهی صادق
باشد و محتاج تاویل نبود پس حضرت مولانا از برای اشارت بدین معانی می فرماید
او چو جانست و جهان چون کالبد ه همچو جانست جهان همچون قالب است
کالبد از جان پذیرد نیک و بد زیرا قالب را تفرق نیست و درین مقام مقصود آنست که غیرت
هر موجودی اثری از آثار غیرت واجب الوجود است اما باید دانست که منبع غیرت محبت چون غیرت
آدمیان باشد لیکن چون بحکم یحبهم و یحبونه و بر موجب قضیه ان الله جمیل یحب الجمال صفت
محبت برو ثابت شود و محبت بی غیرت نباشد و شک نیست که محبت او حقیقت است که محبت
حق حقیقی باشد و محبت مخلوقان مجازست پس چون محبت مجازی غیرت واجب کند هر آینه در استلزام

غیرت

غیرت محبت حقیقی اولی بود و شک نیست که حقیقی از مجازی قوی تر باشد و لهذا رسول الله علیه السلام
می فرماید و الله اغیر منی پس هر جا که محبت باشد غیرت باشد و صفت غیوری آنست که نخواهد که دوست
خود را با هیچ غیر ببیند و هر حیله که تواند کرد در نگاه دوست از هر که غیر اوست بتقدیم رساند پس
حقیقت غیرت حمایت واجب کند و نتیجه غیرت حق این باشد که چون بنده را دوست دارد او را
نگاه دارد تا چیزی نکند که آلوده گردد و با کسی محبت نکند که معیوب شود پس هر که را دوست دارد
با او غیرت بیش کار بندد بلکه نخواهد که او هیچ بجز او را دوست دارد و لهذا چنانکه دانستی که
جان همه عالم است نور و ظهور و حسن و جمال و لطف و کمال همه او را باشد تا هر که هر چه را دوست
دارد در حقیقت او را دوست داشته باشد و بهرچه محتاج شود او بود بیت غیرتش غیر در جهان نگذاشت لا
لاجرم عین جمله اشیا شد و چنانکه دانستی که جان عالم کبیر خداوند تعالی است همچنین دانسته باشی که
جان عالم صغیر که قالب انسانی است بدان معنی ساخته هم حضرت سبحانی است بکلیه
عالم بمنزله مشکات است و قالب انسانی بمنزله زجاجه و دل او بمنزله مصباح و جان او بمنزله زیت
و نور الهی بمنزله نار و هیچ شک نیست که اتصال و اقتران نار و مجانست او با زیت بیشتر
است از مصباح و با مصباح بیشتر از زجاجه و با زجاجه بیشتر از مشکاة و مناسبت زیت با نار تا بحد
یست که یکاد زیتها یضیء و لو لم تمسسه نار بلکه بتحقیق نمود که زیت نیز از جنس نورست کما قال نور علی
نور اما مشاهده آن نور بجز بدان نور نتوان کرد پس درایت این اسرار موقوف بهدایت
پروردگارست و لهذا می گوید یهدی الله لنوره من یشاء پس چون ظهور حق در محبت انسانیه
بیشترست و غیرت محبوب مقتضی آنکه غیر او دوست داشته نشود و هیچ کس هیچ چیز را چنان
دوست ندارد که خود را و از ینجا بشناخت خویش بینا شود و سر من عرف نفسه فقد عرف ربه
برو منکشف گردد پس غیرت الهی بر همه یکسان هست و هیچ احدی غیر او را دوست نمی دارد
اما بعضی نابینا و بعضی بینا اند و بعضی دانا و بعضی نادان بینا هر چه را دوست دارد او را دوست
دارد و این سخن معاکس لا یحب الله بغیر الله است و اشارت دان لا یری الله غیر الله
و از سر این معنی بعضی آگاه و از بیت نقش خود بر تراشش و او را باش تا شود جمله
جهان یک شی را جان امتثال نموده و زنگ سوی بصیقل نفی وجود از آینه وحدت زدوده
و دانا هر چه را دوست دارد ببوی دوست دوست دارد و در مخاطبه محبوب حقیقی گوید
بیت ز عشق روی گل بلبل نکردی ناله و غلغل ه اگر از نور طلعت گل نبردی نکهت بویت

ومحب غیر دانا که از شائبهٔ محبوب محجوب است اگرچه هرچه را دوست دارد هم او را دوست
داشته است و بهرچه روی آرد بدو آورده اما ذوق شاهد نزار دولذت دیدار نیابد پس
چون درجات ارباب محبت دانستی هر آینه بر رای عالم آرای تو مستور نباشد که اگر محب بینا
اختیار مرتبهٔ محب دانا کند و بدان مرتبه راضی شود مغبون باشد و سزاوار آتش غیرت محبو
بیت گردد و همچنین اگر محب دانا بمرتبهٔ غیر دانا رضا دهد خاسر بود و مستحق او آتش غیرت بلا
ظاهر چه تحری در حلوم وقتی جایز است که سمت قبله مشتبه باشد و اکتفا بمصادفت جهت کعبه
وقتی روا است که مصلی در بلاد نائیه بود و کعبه را معاینه نتواند دید اما مکی را ادراک سمت قبله کافی
نیست و عارف سمت را در اقامی بلاد تحری روا پس حضرت مولانا بدین حقایق
اشارت می فرماید و می گوید هر که محراب نمازش گشت عین یعنی مکی که قبلهٔ او عین کعبه
است و کسی که ذات الله را مشاهده کرد و تجلی جمال را یافت بحکم حسنات الابرار سیئات المقربین
غیر را التفات کردن اگرچه خوب باشد آن را نمی باید سوی ایمان رفتنش می دان تو شین
که عیب است این او را زیرا انتر گشت بیت عرفات عشق بازان سر کوی یار باشد
بطواف کعبه زین در بروم که عار باشد چو سری بر آستانش ز صفا نهادی بصفا و مروه ای
دل ذکرت چه کار باشد هر که شد مر شاه را او جامه دار هر که معتمد شاه شد و در حضرت
درگاه او راه یافت خسران بهر شاهش اتجاد تا چو شاه شدن او را خسران است هر که با سلطا
او همنشین و قرین بر درش بنشستن بود حیف و غبین بر در باب سلطان نشستن دریغ و
فریبنتن دست بوسش چون رسد از پادشاه که این نوع ثبوت است گر گزیند بوس پا باشد
گناه زانکه این دناءة است گرچه سر بر پا نهادن خدمت است یعنی بوسیدن پای نیز خدمت
پیش آن خدمت خطا و زلت است یعنی نزد دست بوسیدن کم است شاه را غیرت بود بر
هر که او یعنی شاه را غیرت بود بر آنکس که او غیر را اختیار کند پس از دیدن روی شاه بو کر
یند بعد از آن که دید رو بوی را اختیار کند پس از شاهد روی اما غیرت حق اصل غیرتها
ست چنانکه می فرماید غیرت حق بر مثل گندم بود چنانکه در خرمن مقصود اصلی گندم است و کاه
مقصود بالعرض پس غیرت حق اصل است کاه خرمن غیرت مردم بود غیرت مردم همچون
کاه است نه گندم لاجرم ازین معلوم شد که اصل غیرت خداست اصل غیرتها بدانید
از اله اصل غیرتهای خلق غیرت خداست آن خلقان فرع حق بی اشتباه آن غیرت که

ازان

ازان خلق است فرع غیرت خداست بدانکه همچنان که محبوب را بر محب غیرتهاست و دایم نظر او را
از تفرقه نگاه می دارد و از روی غیرت بدوستی غیر نمی گذارد محبان را نیز بر محبوب خویش غیرتها ست
تا بحدی که اگر بر دیگری جفا کند بران رشک برند و بر زخمی که بجان دیگری آید بران حسرت
خورند و هزار دریای آتشین از جفا بنوشند و دهن بسته و لب خشک چون خم صهبا در آرزوی
دریای دیگر بجوشند از تیر جفای او نگریزند و از درد و بلای او پرهیز نکنند دیم را هدف تیر جفا ساز
ند و از سینه سپر درد و بلا سازند بلا را عطا شناسند و در نقصان بلا از فقدان عطا بترسند و اگرچه
هر یکی از محبان مظهر تجلی خاص اند و از کمال عاشق نوازی محبوب هر یکی می گوید آنچه بمن داد
با دیگری نداد لاجرم گاهی که بنظر عقل نگاه کنند او را با هر سری بسری بینند و با هر دلی کاری
مشاهده کنند لاجرم از ده دله بودن او حکایت کنند و بهر از ناله و زاری از تلخی هجر شکایت
کنند و لهذا حضرت مولانا گوید شرح این بگذارم و گیرم گله شرح این هجر تنها ترک می کنم و شکایت
می گیرم از جفای آن نگار ده دله که آن محبوب ده دل و پریشان خاطر جفا را بغیر کند نه بمن
نالم ایرا نالها خوش آیدش نالم زیرا نالها خوش آید آن نگار را از دو عالم ناله و غم بایدش
بموجب ان الله یحب انین المذنبین ناله می باید او را چون ننالم تلخ از دستان او چگونه نالم تلخ
نکنم از دستهای او چون نیم در حلقهٔ مستان او و از مقربان حضرتش مقصود ازین سخن تعر
یض است بر دیگران که چرا ناله نمی کنید که دوریم از حضرت او و همچنان چون نباشم همچو شب بی
روز او چگونه نباشم در تب کی همچون شب بی روز او بی وصال روی روز افروز را
و اما چون معشوق را ناز و عاشق را نیاز صفت لازمه است و شیوهٔ معشوق عاشق کشی
و قاعدهٔ عاشق محنت کشی باشد لاجرم عاشقان دل بر جفای دلبر نهند و دامن رضا جو
یی از دست صبر نه نهند و گویند ناخوش او خوش بود بر جان من جفای او و فات
جان فدای یار دل رنجان من اگرچه دل ما را می رنجاند اما جان را فدای او کنم که جور دوست
سبب وفات و تطهیر ذنوب است عاشقم بر رنج خویش و درد خویش چون او رنج و درد من
خواهد من عاشق و طالب مطلوب اویم بهر خشنودی شاه فرد خویش که صفت عاشق دل بر
جفای دلبر نهادن و قضا و بلا را رضا دادن است بدانکه حقیقت رضا خروج است از خواست
خود و دخول در خواست محبوب باختیار چنانکه مرگ خروج است باضطرار یعنی تعلق از ناسوت
ادنی و تعلق بلاهوت اعلی خواست از میانه برداشتن ولی غرض با دوست صحبت داشتن

ومراد مطلوب را مراد خود انگاشتن و بیکبار ترک اختیار خویش کردن چنانکه حارث گفت
در لجت جریان حکم سکون آوردن **بیت** گویند عشق چیست بگو ترک اختیار ** آنکو ز اختیار نر
ست اختیار نیست **حکایت** شبلی گفت اگر مرا حق مخیر گرداند میان بهشت و دوزخ دوزخ را
اختیار کنم از آنکه دوزخ مراد دوست است و بهشت مراد من و هر که اختیار خود بر اختیار دوست
بگزیند محب نباشد جنید را ازین سخن خبر دادند گفت شبلی کودکی می کند اگر مرا مخیر کند من
اختیار نکنم گویم بنده را اختیار نیست هر جا بری بروم و هر جا بداری بباشم من که باشم که مرا اختیار
باشد ** خاک غم را سرمه سازم بهر چشم ** برای دیدن ** تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم ** که هر چه در غم دوست
باشد نتیجه خیر دهد ** اشک کان از بهر او بارند خلق ** اگر چه در صورت اشک است اما در حقیقت
گوهر است و اشک پندارند خلق ** یعنی نگاه بینان قال علیه السلام **ما من عبد تبکی علی ذنب فی
الدنیا حتی یحدر الدموع علی خدیه الا حرم الله علی وجهه النار** الحدیث **حکایت**
شبلی دید زنی را که می گرید و می گوید یا ویلاه من فراق ولدی شبلی گریست و گفت یا ویلاه من
فراق الاحد آن زن گفت چرا چنین می گویی شبلی گفت تو گریه می کنی برای طفلی که هر آینه
فانی خواهد بود من چرا گریه نکنم بر فراق خالق که باقی باشد **بیت** فرزند و یار چونکه بمیرند عاقبت
ای دوست دل مبند بجز حی لا یموت ** من ز جان جان شکایت می کنم ** یعنی من از جانان
شکایت می کنم در ظاهر اما در حقیقت ** من نیم شاکی روایت می کنم ** یعنی اگر چه صورت این کلام
شکایت باشد در حقیقت شکایت کننده من نیستم شکایت کننده هم اوست و شکر گذار هم
اوست من چون نایم و نوا در من از اوست و من چون کوهم و در من صدا از وست در حقیقت **بیت**
اوست عاشق اوست معشوق اوست عشق ** نیستم من چون همه با آنجاست ** آینه
اندر برابر داشته است ** تا که بر خود عاشق زار آمدست ** و با دلیل رضای خدا بنده
راضی شدن بنده است از قضای او و رضا ناداده بکردار کردگار نشان منازعت است
و بنده را با خدا منازعت نرسد رسول الله علیه السلام ازین معنی خبر داد که اول ما کتب الله
تعالی فی اللوح **انی انا الله لا اله الا انا من لم یرض بقضائی ولم یشکر بنعمائی ولم یصبر علی بلائی فلیطلب ربا
سوائی** پس رضا از خویش فانی شدن بدوست باقی گشتن و ترک اختیارات
و مرادات و بنیل حاجات ملاقی گشتن و این مقام اعلی معارج اعتلا و اقصی مدارج ارتقای
سالکان مسالک قدم و قاصدان ممالک جناب اقدس است ** دل همی گوید از نور بجنیم ام

این سخن را اعتبار نیست ** وز نفاق است بی خندیده ام ** سخن بنفاق می نمی باید این شکایت از آن
دل نیست از آن اوست ** راستی کن ای تو فخر راستان ** راستی را ایجاد کن ای آنکس که تو فخر
راستانی ** ای تو صدر و من درت را آستان ** ای که تو صدری و من درت را آستانم ** آستانه
و صدر در معنی کجاست ** یعنی در معنی میان آستانه و صدر فرق نیست زیرا بدرگاه خدا همه یکیست
ما و من کو آن طرف کان یار ماست ** ما و من کجاست آن طرف که یار ماست ** ای رهیده
جان تو از ما و من ** ای که جان تو از ما و من خلاص یافته است **حکایت** جنید گفت روزی
بنزد سری رفتم و آن را گفتم کیف اصبحت گفت لیس عند الله صباح و لا مساء باین اشارت
کرد که خود را اطلاع با وقت نیست زانکه مستغرق شهود شرع است پس کسی که خود را فانی
داند و بحکم **موتوا قبل ان تموتوا** مرده دید و همه را از آن خدا داند او از مصیبت نرنجد و از
نعمت مسرور نشود زانکه خود را فانی و مرده دانست ضرر و نفع باو نمی رسد و چون همه از آن
خداست خود را افزونی و کمی نمی بیند و کسی که بتقدیر خدا التصدیق کند و قضای او را رضا دهد
بحکم **لکیلا تأسوا علی ما فاتکم و لا تفرحوا بما آتاکم** از سود و زیان نرنجد ** آن لطیفه روح اندر مرد و زن **
و عاشق صادق و محب موافق ** مرد و زن چون یک شود آن یک تویی دیگر نیست ** چونکه
یکها محو شد آنک تویی ** کاف تصغیر است پس بحکم **هو الاول و الآخر** همه تویی **بیت**
چون تو نبودی چه بود جمله خداوند بس ** چون تو نمانی چه ماند جمله خدای کند ** این من و ما بهر
آن بر ساختی ** و بهت کردی ** تا تو با خود نرد خدمت باختی ** تا تو با خویش نرد خدمت
باختی بموجب آیت سوره و الذاریات **و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون** اینها را آفریدی
پس این و آن پرداختن و ما و من ساختن آینه اندر برابر داشتن است و هست بی
مثاهم حسن خویش تماشا است و از برای تحقیق مرتبه جمع بعد الفرق کما قال تا من و تو ما
همه یک شوند ** یعنی عاقبت مستغرق جانان شوند ** گویا پس ازین خطاب را بشاهد
عشق کند ** این همه هست و بیا ای امرکن این همه هست و بیا تویی ای فرمان ده ای منزه
از بیا و از سخن از اعلی بانتقال از مکانی منزهی و از کلام ناس مبرایی لاجرم بحکم **لا تدرکه الا
بصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر** جسم جسمانی تواند دیدنت ** یعنی کسی که جسم و جسمانی باشد و
چشم جسمانی دارد نمی تواند دیدنت را ** در خیال آرد غم و خندیدنت ** مصراع اول استفهام
انکاری و مصراع ثانی اخبار است یا این نیز از قبیل آن است دل که او بسته غم و خندیدن است

جولیدهای دیگر [illegible]
انسان در شرح ابیات
شیطان حیات دل با ایمان [illegible]
وانقطاع دل [illegible] و از انقطاع
ازین کلام [illegible] دیدن
ازینجا لازم می شود که رویت [illegible]

درمضار ومنافع دنیا تو مگو کو لایق آن وی دنیست تو مگو کر آن کس لایق آن وی دنیست انکه او
بسته غم وخنده بود هرکه بحت وبلا غمناک وبتاع وملک دنیا خندان بود او بدین دو عاریت
زنده بود انکس باین دو عاریت که غم وخندهٔ دنیاست زنده است عاقل را نمی باید که بجار
بی غمناک وشادان بود شعر وما المال والاهلون الا ودیعة ولا بد یوما ان ترد الودایع
بیت چه باشد نازش ونالش باقبال وادباری که تا برهم زنی دیده نه این بینی نه آن
بینی بیت شاد برآنم که درین دیر تنگ شادی وغم هر دو ندارد درنگ لاجرم شادی باغ
بان باغ می باید که درو فنا وانتها نباشد باغ سبز عشق کو بی منتهاست بکه او نهایت
ندارد جز غم وشادی درو بس میوهاست بی عشق ازین دو در برهاست عاشقی زین هر دو
حالت برترست وبالاست بی بهار وبی خزان سبز وترست بلکه هر دم بهارست
خدمت مولانا باز خطاب بشاهد کند ده زکات روی خوب ای خوب رو زکات
حسن لطف وعنایت وسوی خود کشیدن وحال جان ودل گفتن وشنیدن است
شرح جان شرحه شرحه باز گو کر شرحه شرحه شده است جفای او که کرشمهٔ غمازش که بناز تکر
ستی چشم غمازش بردلم بنهاد داغ تازه امامن ازو برنجم وهم معصیت کر ازوی من رسید
من ان را نعمت دیدم من حلالش کردم از خونم برخت لیکن او قبول نمی کند من نمی
کفتم حلال اوی کرنخت از من ومرا جفا می کند تا بحل وغا شوم بس از قهر لطف کند
چون کو بنالی زنالهٔ خاکیان چرا که بنالی از نالهٔ خاکیان غم چه ریزی بر دل غمناکیان
چراغم را بریزی بر دل غمناکیان یعنی انان که بغم دنیا بندند چرا بر دل ایشان غم را ای
ریزی غم را ریختن بر دل بی غم باید که غم ترا جا شود وکنجا کرده ای که هر صبحی که از مشرق
بتافت آن صبح بچو چشمهٔ مشرف در جوشش یافت ترا بچون افتاب در جوشش
یافت ترا بچون آفتاب در جوش یافت چونکه تو چنینی چون بهانه دادی این شیدات
چگونه بهانه دادی این دیوانهٔ خود را ای بهانه شکر لبهات را ای که بها وقیمت جنت شکر
بهای ترا ای جهان کهنه را تو جان نو که بتو زنده شود از تن بی جان ودل افغان شنو
ترجمان این اقوال ومبین این احوال عشق است وغوامض اسرار عشق بیرون از احاطهٔ
عقل ودراک وبالاتر از وهم وادراک اما چون متعرف در معشوق وعاشق وکار فرمای
هر دو غیر عشق نیست وشاهد صدق وگواه عدل از جانبین اوست اعتبار قول اوراست

چون آن کهربا را پیدا کنند کاه بسی ترا شیدا کنند بتن وجود ترا متحرک کردانند وبسوی خود
کشند کهربای خویش چون پنهان کنند اما چون کهربای خود را پنهان کنند بر تو جذبه حوالت کنند
زود تسلیم ترا طغیان کنند که میل تو بایشان نشود آنچنانک مرتبهٔ حیوانیست یعنی همچنانکه
مرتبهٔ حیوانی کو اسیر ومسخر انسانیست کر آن مرتبهٔ حیوانی اسیر ومغلوب درجهٔ انسانیست
مرتبهٔ انسان بدست اولیا مرتبهٔ انسانی نیز در حضرت اولیا مسخر چون حیوان شناسش
ای کیا همچون حیوان مغلوب شناس آن انسانی را ای بزرگا یعنی عوام الناس مغلوب اولیا
است که هر کرا که می خواهند بخود می کشند وهر کرا نخواهند رد کنند بندهٔ خود خوانند
در ارشاد ونمودن راه راست جمله عالم را بخوان قل یا عباد تو این آیت را بخوان تا بدانی ولفظ
جملهٔ عالم مفعول لفظ خواندست یعنی رسول الله علیه السلام بامر ملک علام همه خلق عالم را بندهٔ خود
خواند چنانکه در سورهٔ زمر فرمود قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة
الله پس هر کس بندهٔ مخلص خدا باشد خلق عالم بلک شاهان اورا کدا شود بیت دو سه روز
شاهیت را چو شدم غلام وچاکر بجهان نماند شاهی که چو چاکرم نیامد حکایت شیخ
نظامی عمر کرامی را بقناعت وتقوی وعزلت وانزوا کذرانید هرکز چون سایر شعرا وعلما از
غلبهٔ حرص وهوا ملازمت ارباب دنیا نکرد بلکه سلاطین روزکار روی بدرگاه او آورده اند چنانکه می
کوید بیت چون بعهد تو ای ازبر تو بدر کس نرفتم از در تو همه بر درم فرستادی من نمی خوا
ستم تو می دادی چون نبرد در کهٔ تو کشتم پیر زاطفهٔ تر کسید بغیت دستم کیر مثنویهای پنج گانهٔ
وی که به پنج کنج اشتهار یافته است آنها را باستدعای سلاطین زمان نظم کرده است تا نام
ایشان بواسطهٔ نظم وی بر صفحهٔ روزکار بماند استدعای نموده اند عقل تو همچون شتربان تو شتر
عقل معاد وعقل معاش تو ترا دلیل وکشنده است می کش اندهر طرف در حکم مر چون تلخ رنج
همچنانکه وجود هر انسان بمنزلهٔ اشترست وعقل او اشتربانست همچنان جمیع عقول بمنزلهٔ اشتران اند
واولیا بمنزلهٔ اشتربانان چنانکه می فرماید عقل عقلند اولیا وعقلها لفظ عقلها مرهونست یعنی اولیا
عقل وقید عقلند اما دیگر عقلها بر مثال اشتران تا انتها که اولیا همه را بسوی شاه راه وصال وطریق
عشق ذو الجلال کشند وبدرقهٔ درکاه معبود وتولا وزی راه مقصود ومقصود کنند اندر اشتران
بنگر آخر ز اعتبار در انبیا واولیا بنظر عبرت بنگر یک قلاوزست جان صد هزار بیشتر یک است ولی
رو ببیاد چو قلاوز وچه اشتربان بیاب چه مرتبهٔ قلاوزی وشتربانی بیاب وغافل مباش

دیدم کان دیدم بعید آفتاب یعنی یک دیدم که آفتاب حقیقی را که خداست دیدم باشد مرتبهٔ
او چونست یک جهان در شب بمانده میخ دوز بتریکی مخلصش منتظر موقوف نور خورشید است روز
یعنی این جهان در ظلمات کفر و جهل و تقلید و فسق و عناد سخت بمانده است تا که آفتاب
حقیقی ظهور نکند و تا نور هدایت او خود ننماید این جهان ظلمانی نورانی نگردد یعنی دل مردم
نور ایمان و صفای عرفان نیابد و بدانکه یعنی آن کامل از روی ظاهر اگرچه مجموعهٔ مختص
ست اما معنی مجموعهٔ عوالم است پس از روی صورت عالم صغیر است و از روی معنی عالم
کبیر اینت خورشید نهان در ذره این شیر آفتاب در یک ذره پنهان شد یعنی اهل کمال
همچو خورشید است نهان در یک ذره شیر نر در پوستین بره یا همچون شیر نر است پوشیده پو
ستین یک بره اینت دریای نهان در زیر کاه یا اهل کمال چون دریا است پنهان در
زیر کاه یا برین که هین منه با اشتباه یعنی پس بباید که در هر ذره بچشم حقارت نظر نکنی و تیغ
کین بر هر نی نکشی و دلیرانه پای بر سر کاهی ننهی و قدح هر شب گیاهی تماهی غزل
منکر بدان که ذره بصورت محقر است آن را نگر که در بر او مهر انور است گر شب بصورت است
سیه هیچ باک نیست چون در پناه بدر منیر است و اختر است دارد هزار فخر برنگ سیاه خویش
خال سیه که بر رخ معشوق دلبر است گر خار خشک تیز بود باش گو چه باک آخر نه همنشین گل
تازه و تر است منکر بدانکه هیئات خویش نیست نافه را آن را نگر که هم نفس مشک اذفر است
لاجرم مصراع مرد را صورت مبین معنی طلب اشتباهی و گمانی در درون یعنی اگر در دانستن
مرد کامل و در شناختن تخیل تا مل در درون طالب اشتباه و ظن واقع شود بد نیست
بلکه رحمت حق است باعث مکون برای قبول او و زو مرشد لاجرم این اشتباه مذموم نیست
مذموم آنست هر کس را بچشم حقارت نظر کنی پس باید که بحقارت صورت هر کس نظر نکنی و از
عظمت او غافل نباشی که در آن یک تن صد هزار عالم مندرج است چنانکه می فرماید هر پیغمبر فرد
آمده در جهان یک کس بود در ظاهر صورت فرد بود و صد جهانش در نهان که مؤید بود از
جانب رحمن عالم کبری بقدرت سحر کرد عالم کبری نمایش بقدرت بقدرت کاملاً افسون
کرد که خود را اسیر کرد یعنی گرد خود را در کمین نفتی نورد خود را در نقش صغیر نورد دیدم کرد
ابلهانش فرد دیدند و ضعیف ابلهان جهان آن کامل را تنها و ضعیف دیدند که ضعیف است
آنکه با شه شد حریف یعنی کی ضعیف است آنکس که با پادشاه حقیقی که خداست مصاحب

باشد

باشد ابلهان گفتند مردی بیش نیست ابلهان و کافران گفتند بیش از یک مرد نیست او نیز همچون
ما یک بشر بیش چنانکه خالق خیر و شر در سورهٔ قمر از زبان کافران می گوید خبر فقالوا ابشرا منا
واحدا نتبعه انا اذا لفی ضلال وسعر وای آن کو عاقبت اندیش نیست فکر آخر کار نمی کند لاجرم انبیا
را حقیر و تنها دیدن خطا است و سبب نزول بلا است چنانکه صالح را علیه السلام قوم او حقیر دیدند
مبتلای قهر خدا شدند حقیر و بی خصم دیدن دیدهای حس صالح و ناقهٔ صالح را علیه السلام
خواهد که حق لشکری را هلاک کند در نظر ایشان حقیر نماید خصمان را و اندک اگرچه غا
لب باشد آن خصم چنانکه حضرت خدا در سورهٔ انفال می فرماید ویقللکم فی اعینهم لیقضی الله
امرا کان مفعولا اندک نماید شما را در چشمهای ایشان حکم کند خدا کاری را که کرده شد بدانکه
حضرت مولانا درین سرخی تفسیر قول خدا کند که در سورهٔ اعراف می فرماید والی ثمود اخاهم
صالحا تا آنجا که فاخذتهم الرجفة فاصبحوا فی دیارهم جاثمین و این قصه در سورهٔ هود نیز مذ
کور است اهل تفسیر آورده اند که چون عاد هلاک شد بلاد عاد را ثمود عمارت کردند و ایشان
اعمار طوال و رفاه عیش داشتند بحکم ان الانسان لیطغی ان رآه استغنی گردن از فرمان
بپیچیدند و از دادرضی و عبادت صنم کردند خداوند تعالی صالح پیغمبر را علیه السلام بدعوت آن
قوم فرستاد و ایشان تازی زبان بودند و صالح نیز از قبیلهٔ ثمود بود بعد از بعثت یک
مدت بدعوت مشغول بود اندکی کس از ضعیفان این قوم ایمان آوردند و باقی در تمرد و
عناد مبالغه می کردند و از و معجزه طلب کردند گفت کدام معجزه می طلبید گفتند فلان روز عید
ماست از شهر بیرون می آییم تو نیز بیرون آی ما حاجت از آن خود طلبیم یعنی از اصنام حاجت
خواهیم اگر حاجت ما روا باشد تو تابع ما باش و تو نیز از خدای خود حاجت بخواه اگر اجابت
کند ما اتباع تو کنیم و ایمان آوریم صالح قبول کرد چون بیرون آمدند و ایشان از اصنام مراد
خواستند مستجاب نشد و سید قوم ثمود جندع بن عمرو بود اشارت بصخرهٔ کرد که در ناحیه
کوه منفرد بود و آن را کاثبه می گفتند و گفت دعا کن تا ازین سنگ ناقه بیرون آید بشکل
بخت و نزدیک زادن و بیش بر آید صالح دعا کرد فرمان آمد که بیش از چهار هزار سال من
این ناقه را درین سنگ آفریده ام بخوان تا بر آید صالح گفت یا ناقة الله سنگ بشکافت و ناقه
بیرون آمد هم بدان صفت که طلب کرده بودند پس از آن و در نظر ایشان ولدی مثل
خود در بر زیک بزاد جندع و جماعتی از آن قوم ایمان آوردند و باقی در جهالت و ضلالت

چون

بماندند و صالح هرچند نصیحت کرد نشنودند و صالح وصیت کرد که ناقهٔ خدای را که آیتی از آیات
اوست میازارید و در زمین خداوند تعالی بگذارید تا آب و علف خورد و بهیچ نوع مزا
حمت او را روا مدارید تا شما را عذاب الیم فرو نگیرد کما قال الله تعالی هذه ناقة الله لکم آیة فذروها
تأکل فی ارض الله ولا تمسوها بسوء فیأخذکم عذاب الیم چون توبیخ و تحذیر بتقدیم رسا
نید و با تمام وصیت قیام نمود حوضها و چشمها را قسمت کردند که یک روز نصیب ایشان بودی
و یک روز نصیب ناقه آن روز که نوبت ناقه بودی آمدی همه را پاک بخوردی و عوض آن شیر
دادی و چون بر پشتها بر آمدی مواشی از وی رمیدندی و بسوی بطون وادی فرود آمدندی
و اگر ناقه بجانب وادی روی آوردی مواشی بطرف پشتها گریختندی چون مدتی بر آمد
از جهت قلت آب و رمیدن مواشی تنگ عیش شدند کافران گفتند یا صالح را بکشیم یا ناقه را
و اندیشه کردند که صالح را چون اقارب و عشایر بسیار است آشکارا نتوانیم کشت اتفاق کردند
که شب در بام او بکمین بکشیم و نرتن با کاروان برسم سفر بیرون رفتند و شب گرد خانهٔ صالح را
فرو گرفتند و بروایتی گفته بر بلند جبرئیل آمد با فرشتگان و بر بام صالح بایستادند و همه را بسنگ
هلاک ساختند باز جمله بیعت کردند تا ناقه را هلاک سازند و بیشتر دلالت کننده بر عقر ناقه دو
زن بودند که ایشان مواشی بسیار داشتند یکی عنیزه مادر غنم دیگری صدقه بنت محیا صاحب
مردی بود تیرانداز نام او قدار بن سالف و دیگری بود شمشیر زن نام او مصدع ابن زهیر بن مهرج در کمین گاهی
نگاه داشت و تیر بر ناقه زد و مصدع شمشیر زد وی گرد پس بکشتند و گوشت او را قسمت کردند
و ولد ناقه بسوی کوهی گریخت که نام آن کوه قاره بود و پیش از آنکه بکوه در آمد روی واپس کرد و سه
بار بانگ زد و در رفت صالح را از آن حال خبر دادند گفت ادراک فصیل کنید باشد که عذاب از شما
منع شود چو ادراک نتوانستند کرد صالح گفت شما را سه روز مهلت بیش نیست فردا روی همه شما زرد
گردد و روز دوم سرخ شود و روز سوم سیاه گردد بعد از آن عذاب در رسد چون علامات
مشاهده کردند دیگر بار قصد کشتن صالح کردند خداوند تعالی او را بارض فلسطین برد و از
ایشان نجات داد و چون روز چهارم شد همه حنوط و کفن ساختند و دل از حیات بردا
شتند که ناگاه صیحه از آسمان آمد در بعض روایات آن صیحه بانگ جبرئیل بود دلهای ایشان
پاره پاره گشت و بروی و زانو در افتادند و هلاک گشتند کما قال الله تعالی فأخذتهم الرجفة
فأصبحوا فی دارهم جاثمین اکنون خدمت مولانا تن صالحان را در اهلاک صالحان بناقهٔ صالح

تشبیه می کند و جان ایشان را بصالح علیه السلام و خاطر ایشان را بکرهٔ ناقه و می فرماید که برادر جان
اولیا و صلحا هیچکس را دسترس نیست چنانکه قصد صالح کردند و میسر نشد و لیکن آزار تن ایشان
همان آزار جان ایشانست و سبب هلاکی و اگر جدا از آزار خاطر ایشان را که بمنزلهٔ فصیل است
بدست نتوانند آورد امکان خلاصی از عذاب الیم هست ناقهٔ صالح بصورت بد شتر آن فاقه
که تفصیل کردیم در صورت اشتر بود پی بریدندش ز جهل آن قوم مر پی آن ناقهٔ صالح را بریدند
از جاهلی آن قوم تلخ از برای آب چون خصمش شدند از بهر آب چون خصم آن ناقهٔ صالح شدند
این قوم مر نان کور و آب کور ایشان ببردند فان و آب ایشان را کور و کبود کرد ناقة الله آب خورد
از جوی و میغ ناقهٔ صالح که ناقة الله است آب خورد از نهر و سحاب آب حق را داشتند از حق
دریغ آن قوم آب حق را از حق دریغ داشتند از آنکه از ناقه او دریغ داشتند ناقهٔ صالح چو جسم
صالحان یعنی جسم اهل الله همچون ناقهٔ صالح است شد کمینی در هلاک طالحان یعنی ناقهٔ صالح
سبب هلاک آن قوم شد جسم صالحان نیز سبب هلاک طالحان گردد همی تا کی ایشان را بر
بمانند ضربتی تا بر آن الفت ز حکم مرگ و درد و انسباب هلاک ناقة الله و سقیاها چه کرد حکم
ناقة الله و سقیاها ای اتقوا ناقة الله و شربها آن شحنه خدا و آب دادن او چه کار کرد شحنهٔ قهر خدا
زیشان بجست تا علی جست شحنه و مغلوش خونبها و شهرست خونبهای اشتری شهری درست
لاجرم خونبهای یک اشتر هلاک قوم شهری شد درست روح همچون صالح و تن ناقه است
روح اهل الله همچو صالح است و تنش ناقه است روح اندر وصل و تن در فاقه است روح در وصل و
تن در فقر است و یعنی روح صالح قابل آفات نیست چنانکه آن قوم قصد هلاک صالح کردند و نتوا
نستند زخم بر ناقه بود بر ذات نیست بر ذات روح نباشد روح صالح قابل آزار نیست
چنانکه آن قوم قصد هلاک صالح کردند و نتوانستند زخم بر ناقه بود بر ذات نیست بر ذات
روح نباشد روح صالح قابل آزار نیست که او نور یزدانیست نور یزدان سغبهٔ کفار نیست
و مغلوب ایشان نیست جسم خاکی را بدو پیوست جان در بعض نسخ حق از آن پیوست با جسمی
نهان تا بیازارند و بینند امتحان تا ابلهان بیازارند و تجربهٔ الهی را ببینند بی خبر کازار این
آزار اوست چون جسم را اتصال با جان هست آزار تن همان آزار جانست و آزار جان آزار
رحمن کما قال علیه السلام ان اغضبتهم فقد اغضبت الرحمن آب این خم متصل با آب جوست
آب خم پیوسته با آب جوی است گر مدد جوی از خم کم نمی شود لاجرم روح ولی متصل است بجذابیس

ناقه را روز چهارشنبه عقر کردند روز پنجشنبه روی ایشان زرد شد روز جمعه سرخ شد روز شنبه سیاه گشت روز یکشنبه عذاب آمد و مردند بعض گفتند
ناقه را روز سه شنبه عقر کردند روز چهارشنبه روی ایشان زرد شد روز پنجشنبه سرخ شدند روز جمعه سیاه شدند روز شنبه عذاب آمد

آزار جان او آزار رحمن است زان تعلق کرد با جسمی آله یعنی تعلق دادن حضرت آله روح ولی را
با جسم از برای ازالت ظلمات و ثبت مبنا شدن جمیع موجودات است چنانکه می فرماید تا کرد
جمله عالم را پناه در بعض نسخ این بیت واقع است کس نیابد بر دل ایشان ظفر و نمی رساند ضرر
بر صدف آید ضرر نی بر گهر بر صدف تن ضرر آید نه بر گوهر تا تو جسم ولی را بنیم باش و مطیع فرمان
او شو تا نشوی با روح صالح خواجه تاش یعنی او نشو خاص خدا نشوی خدمت مولانا پس از گفتن
پند و معرفت بحکایت عود نمی کرد گفت صالح چونکه کرد این حشر که از بهر آب او را کشتید بعد
سه روز از خدا نقمت رسد و عقوبت آید بعد سه روز دیگر از جان بستان و خدای هر دو جهان
آفتی آید که دارد سه نشان پیش از وقوع نقمت و عذاب چنانکه رب ودود در سوره هود فرمود
فعقروها فقال تمتعوا في داركم ثلثة ايام ذلك وعد غير مكذوب رنگ روی جملتان گردد دگر
و متغیر شود رنگ رنگ مختلف اندر نظر و پیش سحر روز اول رویتان چون زعفران زرد گردد و در
دوم روز رخ همچون ارغوان در دوم روز رویتان ارغوانی رنگ گردد و در سوم گردد همه رو ها
سیاه در سوم روز گردد همه رو های شما سیاه و صورت تباه بعد از آن اندر رسد قهر اله آن نشان
خلاصی آنست اگر گر نشان خواهید از من زین وعید ترسانیدن کره ناقه بسوی کوه دوید
پس از برای رعایت کره ناقه بجانب کوه رود گر توانید که گرفتن چاره هست اگر می توانید
رسیدن آن کره را چاره خلاصی هست ورنه خود مرغ امید از دام جست و الا مرغ امید بپرید کس
نتوانست اندر آن کره رسید هیچ کس تا در نشد رسیدن کره را رفت در کوهسار تا شد ناپدید
یا و دست کس نرسید پس ازین خدمت مولانا یک بیت پند و معرفت می گوید همچو روح
پاک کو از ننگ تن چون روح پاکی اهل الله که از عار بدن می گریزد جانب رب المنن می گریزد
بجانب خدا و التجا کند او را باز بحکایت عود کرد گفت دیدیت آن قضا مبرم شدست صالح
گفت شما دیدیت که این قضای الهی محکم شدست صورت امید را گردن زد یکت گردن تن
امید از دو امید را هلاک کرد باز معرفت گوید کره ناقه چه باشد خاطرش خاطر ولی که بجا آرید
زاحسان و برش و نیکی گر بجا آید دلش رستید از آن یعنی از عذاب و حرمان ورنه نومیدیت
و ساعد ها گزان و الا نومیدی آید و دست و ساعد را گزید چون شنیدند این وعید
منکر و مکدر چشم بنهادند و آن را منتظر و عذاب را ناظر روز اول روی خود دیدند زرد چون
زعفران می زدند از نا امیدی آه سرد و ناله بار دیگر سرخ شد روی همه روز دوم چون ارغوان

نوبت

نوبت او امید و توبه گشت گم نوبت روا شدن ضایع شد پیه روز سوم روی همه لاجرم
شان تمام شد حکم صالح راست شد بی ملحمه بی تراع و بی جنگاه و جنگ چون همه در نا امیدی
سر زدند در بعض نسخ زرد شدند همچو مرغان در دو زانو آمدند از صیحه بران حال مردند در بنی آورد
جبرئیل امین در قرآن جبرئیل آورد شرح این زانو زدند را جاثمین چنانکه خدا در سوره هود
فرمود فاخذتهم الرجفة فاصبحوا في دارهم جاثمين و در سوره هود فرمود واخذ الذين ظلموا
الصيحة فاصبحوا في ديارهم جاثمين پس ازین خدمت مولانا ترغیب کند در مجلس علم زانو زدن را
که می گوید زانو آن دم زن که تعلیمت کنند علم و دین را و چنین زانو زدن بیعت کنند و از چنین
هلاک گشتن ترا ترسانند باز بحکایت شروع کرد منتظر گشتند زخم قهر را و عذاب الهی را قهر آمد بیت
کرد آن شهر را که همه هلاک شدند صالح از خلوت بسوی شهر رفت صالح علیه السلام از فلسطین بسوی شهر
نو در رفت شهر دید اندر میان دود و دود گفت که همه مرغان او هلاک شد گویا همه سوخته و بر حرارت گشته
است ناله از اجزای ایشان می شنید ناله و فریاد را از اجزای قوم شنید نوحه میدان نوحه گویان
ناپدید ناله ظاهر اما ناله کنندگان ناپدید از استخوانهاشان شنید اهل از استخوانهای آن قوم می
شنید صالح ناله ها اشک خون از جانشان چون ژاله ها همچو شبنم می دمید صالح آن بشنید و گریه
ساز کرد شروع گریه کرد نوحه بر نوحه گران آغاز کرد فریاد را بر فریاد کنندگان بنیاد کرد گفت
ای قومی بباطل زیسته صالح این قوم را خطاب کرد و گفت ای قوم بباطل عیش کرده و ز شما من
پیش حق بگریسته و شکایت کرده این خطاب پس از مردن آن قوم همچون خطاب رسول الله
است که پس از گشتن کافران در غزای بدر گفت انا وجدنا ما وعدنا ربنا حقا فهل وجدتم
ما وعد ربكم حقا حق بگفته صبر کن بر جور شان و آزار آن قوم پند شان ده بس نماند از دور
شان یعنی زمان ایشان اندک مانده است من بگفته پند شد پند از جفا یعنی من خدا را گفته بودم
پندم شد معقود و بسته و دو گشت از جفای ایشان شیر پند از مهر جوشد و ز صفا زیر آن
نصیحت از محبت مستمع و از صفای دل می جوشد بس که کردید از جفا بر جای من لطف جای
متحم است شیر پند افسرد در رگهای من یعنی از پستان موعظت شیر نصیحت از شما دریغ نداشته
و هم بر هدایت شما گماشته اما حرص جفای شما شیر پند در رگهای جان من افسرده حق مرا گفته
ترا لطفی دهم حق مرا تسلی کرده بر سر آن زخمها مرهم نهم بر سر جراحتهای تو مرهم نهم صاف کرده حق
دلم را چون گمان بی کدورت گرد دل مرا رفته از خاطرم جور شما غبار و خار رخ جفای شما لاجرم

از روی شفقت در نصیحت من شیخ بارد کو دیگر بار من شما را نصیحت کردم کهنه امثال و تخمها چون شکر مثال
تخمهای شیرین کشتم شیر تان از شکر انگیخته شیر تان را از شکر انگیخته بودم شیر و شهد را با سخن آمیخته
شیر و انگبین را با سخن آمیخته بودم در شما چون زهر گشته آن سخن غلط این را بیان می کند زانکه
زهرستان بدیت از بیخ و بن زیرا شما معدن زهر بودیت هرچه در وا افتاد زهر شد چون
شوم غمگین که غم شد سرنگون چرا غمگین شوم چون غم مغلوب شد غم شما بودیت ای قوم حرون
بتر کی خاموش آنچه کس بر مرگ غم نوحه کند استفهام انکاریست ریش سر چون شد کیی
مو مجو کند جراحت را سر چون بر نفت و صحت حاصل شد کسی بر صحت مصیبت کند یعنی نکند
رو بخود کرد و بگفت ای نوحه گر صالح خود را توجه کرد و خویش را خطاب کرد و گفت ای نوحه و فریاد
کننده نوحهات را هی نیز زند آن شعر این قوم نوحه تر الایه نبند گزخوان ای راست خوانده
مبین ای قاری قرآن متین کیف آسی خلف قوم ظالمین چنانکه در سوره اعراف فرمود فتولی
عنهم وقال یا قوم لقد ابلغتکم رسالات ربی ونصحت لکم فکیف آسی علی قوم کافرین باز اندر چشم
و دل او گریه باعث بی اختیار رحمتی بی علتی در روی تبافت لذت بی علت و شفقت بی
محل در صالح ظاهر شد قطره می بارید چون از گشته بود از باریدن قطره قطره بی علت از دریای
جود که آن دریای جود نفس صالح است عقل او می گفت کین گریه زچیست عقل صالح گفتش این
گریه از چیست وان را چه سببست بر چنان افسوسیان شاید گریست بران سخره و سخره کننده
کان گریستن می شاید این نیز استفهام انکاریست بر چه میگریی بگو بر فعلشان که فعل ایشان
بد بود بر سیاه کینه بد فعلشان که سیاه کینه ایشان بد فعلی بود بر دل تاریک پر زنگارشان
زنگاریشان یا نیش بر زبان زهر همچون مارشان که بر زبان آزار کردندی بر دم و دندان سکسارانه
شان در لغت جلبی سکسار را چنین بیان کرد که بر نخله مدرایت باشلو ایت اغزلو غول یوزلو
بکی قیللو طوکوزا زو لو فیل قولاقلو یوزی حمار و کوزلری چویت زنکنه قالون جزیره سینده
اولور بر دهان و چشم گزدم خانه شان که دهان و چشم ایشان همچون خانه گزدم بود بر ستیز و سخره و
افسوسشان بر عناد و استهزا کردن ایشان یعنی درین قوم صورتهای زشت و سیرتهای بد
وجه وصفات قبیحه و اخلاق ذمیمه و خصایل ردیه و اوصاف شنیعه بود لاجرم ایشان لایق شفقت
نیستند شکر کن چون کرد حق محبوسشان و نکوسشان دستشان که زبان ایشان که چشمشان که دست
ایشان که کار حق نمی گیرد پای ایشان که براه راست نمی رود و چشم ایشان که حق را نمی بیند

والمعنی تعبت بالمبالغة فی الابلاغ والانذار
وبذلت فی النصح والاشفاق
فلم تصدقوا قولی فکیف
آسی علیکم

بیلدیردی

مهرشان که صلحشان که خشمشان که محبت ایشان که ذکر حب فی الله نیست و صلح ایشان که ذکر بر لله حق نیست
و بغض ایشان که ذکر بغض فی الله نیست از پی تقلید و روایات نقل که پدران قوم کافر را تقلید کنند یا نماده
برجال پیر عقل یعنی صالح علیه السلام با عقل معاد را پیر خر زاد جمله گشته پیر خرانشان خرند پیری همه
پیر خر شده اند از ریای چشم و گوش عقلها از تقلید و اتباع یکدیگر اگر چه عقل بانکار گریه بری خاست
و کشف سر گریه می خواست در جواب می گفت گریه بر آنست که چنین قابلیات و استعدادات را
ضایع گذاشتند و از وسوسه شیطان و نفس بروای پیر عقل نداشتند از بهشت آورد یزدان بنوع کلام
یعنی انبیا و اولیا و صالحان تا نماید شان سقر پرورد گان در معنی الکر مرج البحرین یلتقیان بینهما
برزخ لا یبغیان بحر فارس و روم را که یکی تلخ و یکی شیرین است با یکدیگر ملاقی گرد در محیط و میان
این دو آب پرده نی نه رد و بین و نه سنگین و نه آهنین بلکه بفرمان رب العالمین در میان هر دو حاجز
نیست که آب تلخ با آب شیرین نیامیزد و همچنین حق تعالی از اهل بهشت طایفه برای تنبیه اهل دوزخ بیارد
اهل نار و اهل نور با همدیگر ملاقی شوند با حجاب معنوی بی حجاب صوری پس معنی ایت سوره تکن در
نزد اهل ظاهر معنی اولست و در نزد اهل باطن معنی ثانی چنانکه حضرت مولانا فرماید اهل نار و خلد را
بین همدکان و متقارن در میانشان برزخ لا یبغیان در میان ایشان حایلست که نیامیزند اهل
نار و اهل نور آمیخته بیکدیگر در صورت در میانشان کوه قاف انگیخته حجاب بزرگیست در محبت
همچو در کان خاک و زر کرد اختلاط متقارنت در میانشان صد بیابان و رباط کار باشرای همچنانکه عقود در
در و شبه چنانکه در قلاده لولو خرمهره مختلط چون مهمانی یکشبه منتظم شده است اما اتصال یکدیگر نیست
بحر را نیمیش شیرین چون شکر تشبیه آنهاست طعم شیرین رنگ روشن چون قمر یعنی بیه کدر نیم دیگر تلخ
همچون زهر مار در تلخی متشابهست طعم تلخ و رنگ مظلم قیر وار طعمش و رنگش سیاه همچون زفت
بکسر زا هر دو بر هم می زنند از تحت و اوج هر دو که اهل نار و از اهل خلد بر هم می زنند از زیر و
بالا بر مثال آب دریا موج موج چنانکه این دو دریا زنند صورت بر هم زدن از جسم تنگ یعنی
مثال صورت بر هم زدن این دو بحر صورت بر هم زدن است از جسم تنگ اختلاط جانها در صلح و
جنگ یعنی صورت بر هم زدن این دو بحر صورت بر هم زدن امواج صلح و جنگ است از جسم تنگ که
این دو صفت در یک جان جمع می شود و ضد یکدیگرست پس ازین موج صلح و جنگ را بیان می کند
موجهای صلح بر هم می زنند الرش اینست که کینها از سینها بر می کنند کینه و غضب را از سینها
محو می کنند موجهای جنگ بر شکل دگر یعنی موج جنگ ضد صلح کند مهرها را می کند زیر و زبر و خراب و پایمال

همه تلخان را بشیرینی می‌کشد و بنیکی دلالت کند زانکه اصل همه با باشد رشد اصل مجتبا برالدرست
رفتن است وان را نمودن قهوه شیرین را بتلخی می‌برد و بخودی می‌کشد تلخ با شیرین کجا اندر خورد والای
شود که الغفران والحرمان تلخ و شیرین زین نظر ناید پدید بحس ظاهر بین پیدا نشود از دریچهٔ عاقبت
دانند دید پس نظر عاقبت بین می‌باید چشم آخربین تواند دید راست آن چشم که آخربین باشد آن
تواند راست دیدن چشم آخربین غرورست و خطاست آن چشم که آخربین الکت چشم حیوانیست
نظر او غرور و خطاست پس لذات نفسانیه و شهوات او زخارف دنیا مغرور نباید بودن ای با
شیرین که چون شکر بود در طعام صورت لیک زهر اندر شکر مضمر بود بیت نه هر برون که بینی ای درویش
همچنان باشد لب حلوای صابونی که زهرش در میان باشد اگر زیرکتر ببو بشناسدش هر که زیر
کتر باشد ببو بشناسد که در روز هرست وان دگر چون بر لب و دندان زدش دیگری بچاشنی لب و
دندان دریابد پس لبش رد ش کند پیش از گلو تو بگلو می‌برد گرچه نعره میزند شیطان که گلو شیطان تغرز
کند و بگوید که بخور رنگین و شیرین است وان دگر را در گلو پیدا کند یعنی دیگری پی برد ابجا زهر و بلی پیدا
شود وان دگر را در بدن رسوا کند پس از تمام خوردن داند که آن طعام زهرناک است که اثر او در بد
نش ظاهر گردد وان دگر را در حرارت سوزش دهد دیگری را در زمان دفع فضلات داند که متعد او را می
سوزد ذوق آن زخم جگر دوزش دهد چشیدن آن زخم جگر دوز می‌دهد در بعضی نسخ دمبدم زخم
جگر دوزش دهد وان دگر را بعد ایام و شهور در وقت قضاء حاجت نیز بداند بلکه پس از مدتی واند
وان دگر را بعد مرگ از قعر گور یعنی دیگری در دنیا هیچ در نمی‌یابد چون بعذاب قبر مبتلا شود در ان حال
داند ور دهندش مهلت اندر قعر گور اگر عذاب قبر نکنند و در گور نیز نداند لابد آن پیدا شود یوم النشور
یعنی آنکه نادان‌تر در هنگام نشور داند مقصود ازین سخن اینست که عاقلان و کاملان لذات و شهوات
و هوا و معصیت را از ابتدا دانند و احتراز کنند آنان که از ایشان در فهم کم باشند پس از چشیدن
زود بدانند و استغفار کنند و انان که از ایشان ناقص باشند پس از مدتی می‌دانند و ای اهل
مراتب انتباه مردم متفاوتست و زمان انابت و استغفار متراخی بعضی تا در آخر عمر دریابد و انابت
کند باری این نیز خالی از سود نیست مشکل آنست که پس از مردن و بعذاب مبتلا گشتن دریابد پیدا
نکه چون قوم صالح تهم آنچه مردند صالح بر ایشان از بهر ثبوت کردن استعداد تأسف کرد خدمت مولانا
احوال ایشان را از بهر ثبوت پیش ازین احوال ایشان را بیان کرد پس ازان تنبیه کرد که از غفلت که موجب
انتباه و فرصت می‌باید و از تلذذات اجتناب می‌باید کرد و مراتب اشخاص در انتباه متفاوتست

بعض

بعضی زود متنبه گردد و بمقصد رسد و بعضی تا بوقت مرگ تاخیر کند گویا چنین پندارد که یزدان
را نمی‌داند که هر کس را اجل مقررست و سفر متعین پیش آمدن وقت سفر تهیئت اسباب را تو
سعت کردن می‌باید و بعضی را چون مقصود زود حاصل نشود انکار طریقت کنند آن را نمی‌دانند که
هرچه دیر حاصل شود عزیز و شریف است پس ازین خدمت مولانا برین معانی تنبیه می‌کند
وی گوید مرتبات و شکری را در جهان درین عالم کون و فساد مهلتی پیداست در دور زمان
زمانی معین است سالها باید که اندر آفتاب مرهون است لعل یابد رنگ رخشانی و تاب
رنگ تابان و لمعان چنانکه گفته اند بیت سالها باید که تا یک سنگ اصلی ز آفتاب لعل گردد
در بدخشان یا عقیق اندر یمن باز تره در دو ماه اندر رسد زمان رسیدنش دور باشد
باز تا سالی گل احمر رسد زمان رسیدن گل دور است و هرچه دیر رسد عزیز شود قطعه
خاک مشرق شنیده‌ام که کنند در چهل سال کاسهٔ چینی صد بروزی کنند در شیراز لاجرم قیمتش
همی بینی بهر این فرمود حق عز و جل منقول فرمود اول مصراع اخیرست سورة الانعام در
ذکر اجل هو الذی خلقکم من طین ثم قضی اجلا واجل مسمی عنده این شنیدی مو بموی تو
گوش باد حکمت تقدیر ملک عز و جل در اختلاف روز اجل هر آینه بر متأمل پوشیده نخواهد
بود پس باید که هر موی را از اعضای خود در استماع این اسرار گوش سازی آب حیوا
نست خوردی نوش باد یعنی آب حیات که بکامت رسانیدم نوش سازی آب حیوان
خوان بخوان این را سخن زیرا این سخن حیات آخرت دهد و از موت حقیقی که عذاب آخرتست
برهاند روح نو بین در تن حرف کهن سخن من اگرچه بچون تن کهنه است اما تو درین تن کهنه
جان نو و معنی جدید بین چون دلخستی که بظاهر شیرین فریفته نباید شد که شاید قهر بتلخی
کشد و از تلخی ظاهر نیز نومید نباید بود که شاید مهر آن را بشیرینی کشد نکتهٔ دیگر تو بشنو
ای رفیق اکنون نکتهٔ دیگر بشنو ای همراه همچو جان او سخت پیدا و دقیق همچو جان تمام ظاهر
نیست و پنهان در مقامی هست هم این زهر مار مرهوست یا آخر مصراع آخر از تصاریف خدا
یعنی خوشگوار یعنی آن نکته اینست که در مقامی این زهر مار خوشگوارست از تغیرات
و تصرفات خدا یعنی تلذذات تن مبتدی را مضرست اما کامل را ضرر نکند حکایت
اکابر یاران روایت کردند که خواجهٔ معتبر از شهر تبریز در خان شکر فروشان نزول کرده
بود مگر روزی از خواجه‌گان شهر قونیه پرسید که درین شهر از مشایخ و علما کیانند که بزیارت

ایشان مشرف شوم و از موائد فوائد ایشان مستفید شوم که مقصود عازمان عالم از زحمات اسفار و معا
لجهٔ اسفار دریافتن حضور علمای کبار و مشایخ ابرار است نه آنکه محض تجارت و اکتساب اسباب
کنند گفت درین شهرها مشایخ کرام و علمای عظام بسیارند اما شیخ الاسلام و محدث الانام شیخ
صدرالدین است که در جمیع علوم و طریقت عدیم المثل است خواجه کان شهرها و بزیارت شیخ صدرالدین
روانه شدند و قرب دویست دیناری ارمغانهای عجیب و تحف غریب باهم بردند چون خواجهٔ
تبریزی بر در شیخ رسید با خدم و حشم و حجاب و نواب دید ازین حال انفعال نموده ملول گشت
که من بزیارت امیر آمدم یا بدیدن فقیر گفتند شیخ را این معنی زیان نمی کند که او نفس کامل دارد
چنانکه حلوا طبیب را زیان ندارد اما رنجور و محرور مزاج را زیان دارد پس باکرام تمام در آمد و از
شیخ همتی استدعا کرده و از زیانهای متواتر خود شکایت کرده و گفت در وقت حالان نوال و وجه
زکات را بارباب حاجات می رسانم و بوسع طاقت صدقات دریغ نمی دارم اما سبب زیانمندی
خود را نمی دانم که از کجاست چندانکه نیاز می نمود شیخ با و ملتفت نمی شد همچنان ملول مراجعت
کردند دوم روز باز از خواجه کان سؤال کرد که عزیزی دیگر نیست که از صحبت او توان برخوردار شدن
و بمقصود رسیدن گفتند آنجا مردی شهسوار است که تو می طلبی خدمت مولانا جلال الدین است که ترک
لذات ماسوی الله کرده دکان دو کون را پشت و پای زده روز و شب بعبادة الله مشغول گشته
است و در تقریر مواعظ و معارف دریای محیط معانیست خواجهٔ تبریزی بشنیدن نام لابهای عظیم نمود که
مرا جانب او دلالت کنید که مجرد از استماع جمال او در باطن من سروری سر زد خواجهٔ چند او را بسوی
مدرسهٔ مولانا رهبری کردند و مبلغ پنجاه دینار زر در کنار دستارچه بسته باهم بردند چون بمدرسهٔ
مولانا در آمدند مولانا را از جمعیت خانهٔ مدرسه تنها یافتند که بمطالعهٔ کتب مستغرق گشته خواجه کان
سر نهادند و خواجهٔ تبریزی از یک نظر مبارک مولانا بی عقل گشت بسیار گریست مولانا فرمود
که پنجاه دینار تو در محل قبول افتاد و گفت از آن دویست دینار است که تلف شد و حق تعالی
محو آنست که بر تو آفتی و قضایی بزرگ بستان قضا را بدین صحبت بخشید و از آن آفت رهیدی اما ن
تا نومید نباشی که بعد الیوم دیگر زیانمند نشوی و عذر مافات را خواسته آید خواجهٔ مسکین از آن
نفس مشکین حیران گشته شادان شد بعد از آن فرمود که سبب زیانمندی تو و بی برکتی و نکبت
تو آن بود که روزی در فرنگستان مغرب در محله می رفتی و درویشی در شکل فرنگ از اولیاء کبار
بود بر سر چارسوی خفته بود در هنگام گذر بر سوی خود انداختی و از و تنفرت نمودی دل

مبارک

مبارک آن عزیز از تو رنجید پس برو و او را خشنود کن و از وی حلالی بخواه و سلام ما بوی برسان خواجهٔ
بیچاره ازین اشارت سراسیمه شد مولانا فرمود می خواهی که این ساعت او را ببینی نگاه کن
دست مبارک بر دیوار زد دری از دیوار گشوده شد خواجه دید آن مرد در فرنگستان در چارسوی
خفته بود دست خواجه در حال جامه پاره کرد و از آن مستی دیوانه وار بیرون آمد عزیمت نمود چون
بران دیار رسید و در آن محله بطلب آن مردی گشت در همان جایگاه که نموده بود دیدار او را خفته
دید از دور فرود آمد درویش فرنگ گفت چه کنم که مولانا نمی گذارد والا می خواستم خود را و قدرت
خدا را بتو می نمودم اکنون نزدیک بیا خواجه را در کنار گرفته بر رویش بوسه داد گفت نگاه کن تا شیخ و
خداوندگارم را ببینی و مشاهده کنی خواجه نگاه کرد بدید که مولانا مستغرق سماع گشته درین دو بیت
ذوقها می کند بیت ملکت اهرا زنت و فوش مرکوئه می یابدش خواهی عقیق و لعل شو خواهی
کلوخ و سنگ شو گر مؤمنی می جویدت ور کافری می شویدت این گوهر و صدفها شو آن گوهر او زنگ
شو لاجرم بعضی احوال بموجب علم لدنی بالهام خدا کاملان را جایز است در مقامی نهی بود و در جایی خطا
در محلی منفور در محلی نافع در مقامی کمند و در جایی روا در محلی خطا و در جایی جایز است گرچه لقای او
گزند جان بود در مقامی آن زهر ضرر جان باشد یعنی در ابتدای حال چون بدینجا در رسد درمان تو
چون بدین مقام برسد درمان باشد یعنی در انتهای حال چنانکه آب در غوره ترش باشد و لیکن
آب در غوره در زمان غوره گی ترش باشد اما چون بانگوری رسد شیرین و نیک چون پخته گردد
شیرین و خوب باز در خم او شود تلخ و حرام آن آب غوره و انگور در خم تلخ و حرامست زانکه باخ
جامست در تمام سرکگی نعم الادام رسول الله علیه السلام فرمود نعم الادام الخل و خیر خلکم خل خمرکم
در معنی آنکه آنچه ولی کامل کند مریدان را نشاید گستاخی کردن و همچنان نقل کرده اند که حلوا طبیب را
زیان ندارد اما بیمار را زیان دارد و سرما و برف انگور را ضرر ندارد اما غوره را زیان دارد و کر دربرا
هست که لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تأخر نشده است یعنی رسول الله علیه السلام تا در طریق بود
گاهی محو دست می داد و گاهی سکر و گاهی صحو پس در اوان صحو از سکر استغفار می کرد و در
سکر از صحو که قال علیه السلام انه لیغان علی قلبی و انی لاستغفر الله فی کل یوم سبعین مرة و این جمیع
احوال پیش از بقا بعد الفنا و تمکن در مقعد صدق کبریا و وصول بی اتصال و انفصال بحضرت عندیت
احدیت که و از فتوا بتواتهم ملوک نه مقعد صدق عند ملیک مقتدر اشارتست بدان اگرچه حسنات
ابرارست اما سیئات مقربین است لاجرم رسول الله علیه السلام از آن استغفار می کرد و حق تعالی با

از مغفرت آن خبر داد که لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تأخر و این تفاوت مقامات و اصناف
درجات پیش از وصول است اما بعد از وصول و کشف تام ترجیح مقامی دیگر نتوان کرد از انکه
توحید وقتی تمام می شود که سالک در بدایت از هر چه غیر حق بود و از ان اعراض کرده و جه
حق را در ان مشاهده سازد و قبول کند پس تا در راه است بسیار است احتمال الزافیار
باید چون واصل شد طلب گشت اغیار در نظر او مستهلک باشد و یار متجلی گردد تا گوید بیت
آنچه در پیش خلق آغیار ست در بر عاشقان همه یار ست دوست را کی شناسد آن
احول تا بتقید صور گرفتار ست پس چون فتح مبین که اشارتست بوصول بی اتصال و انفصال
بحضرت عزت احدیت حاصل شد گناه متقدم که تطهر کردنست بمقامات و درجات عالیه
در عروج و گناه متأخر که رجوع است از جهان منازل و مقامات بعالم شهادت بسفر ثالث
از برای رسانیدن ناقصان و قلاوزی ایشان بحضرت حق در سفر رابع همه مغفور باشد
و زیان ندارد چنانکه می فرماید که ولی زهری خورد نوشی شود اگر ولی زهر خورد انگبین
گردد زانکه کمال یافته و عین تریاق شده است و رخورد طالب سیه هوشی شود و تنگ
دل دهد چنانکه سلیمان علیه السلام کامل بود بار سلطنت کشیدن را توانست و سلطنت اورا
فرزنکرد و دیگران مجون مریدان مبتدی تحمل بار سلطنت نمی کنند از ان آنکه سلیمان بار گران
را بر ایشان ارزانی نداشت حکایت خواجه بو علی رباطی گفت صحبت داشتم با خواجه عبد الله مروزی
که از صحبت من در بادیه بی توشه رفتی چون با وی صحبت بپیوستم مرا گفت کدام دوست داری
تو امیر باشی یا من گفتم تو امیر باش پس گفت اطاعت بر تو واجب گشت گفتم نعم پس توبره
برگرفت و توشه در آنجا نهاد و بر گرفت چون من گفتم مراده تا من برگیرم گفت امیر منم بر من
بار کشیدن و خدمت و رعایت رعیت کردن واجب الکت و بر تو اطاعت لا جرم ملکی و سلطان
را بار گران کشیدن لازمست اما کشیدن بار مشکل است و لذا سلیمان علیه السلام دیگران را
از بار کشیدن نگاه داشت چنانکه خدمت مولانا فرماید رب هب لی سلیمان آمده ست
که حق تعالی در سوره صاد حکایت کند قال رب اغفر لی وهب لی ملکا لا ینبغی لاحد من
بعدی که مده غیر مرا این ملک و دست سلطنت و قدرت تو مکن با غیر من این لطف و جود
تسر آیت است این خبر را مانند اما آن نبود بیان تفسیر آیت آنست که حضرت الهی جل ذکره
از سلیمان علیه السلام خبر می دهد که گفت رب اغفر لی وهب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی یعنی

انا فتحنا لک فتحا مبینا

مطلب در تفسیر قرآن و شرح کلام سلیمان و غیره یاد داشت

پروردگارا منرا

پروردگار من مرا ببایا مرز و مرا ملکی ببخش و احسان و کرامت کن که غیر من هیچ احدی را ان ملک لایق
نباشد و ان ملک را غیر من نباید و درین آیت شبهه وارد می شد که حسد بر انبیا روا نیست
و این قول ظاهر اشارت بحسد نست اکنون خدمت مولانا در جواب می گوید که ارباب کمالات
و اصحاب جلالت می دانند که مملکت پروری و معدلت گستری امری عظیم و خطبی جسیم است
از انکه پادشاه تا اول جوارح و اعضا و نفس و دل و حواس ظاهر و باطن را که رعایای حقیقی اوست
در قید فرمان شرع نکشد حق پادشاهی عالم قیام نتواند نمود چه ان نیابت و خلافت حق است
و تلو نبوت و از ان معظم تر کاری نیست چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود ان افضل عباد الله تعالی
منزلة یوم القیامة امام عادل رفیق یعنی فاضل ترین بندگان در حضرت باری از روی منزلت در
روز قیامت سلطان عادل مهربان است و حق تعالی اطاعت پادشاه را با طاعت خویش و
رسول الله علیه السلام در یک سلک کشیده که اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و این
سلطنت خاص همه کس را حاصل است و داد ان بواجبی دادن بر ذمت همت هر کس لازم
چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود کلکم راع و کلکم مسؤل عن رعیته یعنی شما شبانان قوم خویش
و نگهبانان رعیت خود دید و هر آینه روز قیامت شما را از احوال رعیت و صلاح و فساد کار
ایشان سؤال کنند تا حدی که اگر یک تن مجرد باشد که هیچ آفریده در تحت طاعت و قید
متابعت او نبود اعضا و جوارح او رعیت او باشد او را از اعضا و جوارح سؤال کنند که چشم را
که از برای مطالعه آیات کمال و مشاهده غایات جمال ما بود چرا از غفلت و شهوت بر اغیار
انداختی و گوش را که درج جواهر گفتار و صدف لآلی اسرار ما بود چرا محل استقرار هذیانات
ساختی و زبان را که آلت ثنا و ذکر روح افزای ما بود چرا بالایعنی جاری داشتی و دل را که
بهار جان محبت و وفای ماست و خانه جان را که نبهار خلد و قت هوای ماست چرا منزل هر کس
و خانه هوا و هوس پنداشتی و بگفتی بیت خانه جان نگار جلد و قت غم تو کرده ام جلد و فا
همین بود خانه زحد چه می بری بنگر که محاسبت و معاتبت این یک کس که جز اعضا و جوارح
رعیت ندارد چه صعب کاریست و چه دشوار حالی خواهد بود و همچنین هر چند رعیت بیشتر از
عهده ها بیرون آمدن صعب تر از ینجا قیاس کن که آنکه عالمی زیر فرمان او باشد و جهانی
در حق اطاعت او بود حال او در رعایت جانب رعایا و جواب او وقت ملاقات خالق برایا
چه دشوار خواهد بود لا جرم سلیمان علیه السلام را از جهت مشاهده این معنی صعوبت مملکت داری

شفقت و مرحمت بر دیگران دامن جان گرفت و این باری که خود برداشت بر دیگری روا ندا
شت چنانکه ارباب ذوق سلیم را لفظ لا ینبغی لاحد من بعدی ازین معنی است چنانکه می فرماید نکته
لا ینبغی میخوان بجان یعنی اشارتست بآن که کسی را که قوت و قدرت عدل و انصاف نباشد
واین سلطنت را نشاید او را چون سلطنت مده سلطنت کلیه مده و تسلیط عقل مکن بیش من بعدی
ز بخل او مدان از بخل سلیمان مدان بلکه مرادش آنست که کسی که در قوت سلطنت از من پس
باشد وازین سلطنت عاجز باشد او را این سلطنت مده تا ببلا مبتلا نشود پس این ملکی عظیم را
که رعایت حق او خطبی جسیم است بکسی مده که فروتر از من باشد از جهت کمال عدل و سخا اما
کسی که بدین کمال آراسته باشد او را با من معیت است لاجرم دعای سلیمان از بخل نبود بلکه اندر
ملک دید او صد خطر سلیمان علیه السلام در ملک صد ضرر دید مو بمو همچو کهان بگزید بیم سر سلطنت بالکلیه
بیم سرست که گدا تنها هر جا که می خواهد میرود پادشاه نمی تواند که تنها برود بیم سر با بیم
بابیم دین در سلطنت بیم سر و جان و ایمانست و امتحانی نیست ما را مثل این تجربه نیست ما را
همچون سلطنت و دولت که حقوق او را رعایت کردن و باز و فراغت کردن کاریست مشکل
حکایت روزی سلطان الاسلام سلطان عز الدین کیکاوس بزیارت مولانا آمده بود
اما مولانا چنانکه می باید بوی التفاتی نفرمود و بمعارف و نصایح مشغول شد سلطان
اسلام بنده وار تضرع نموده گفت خدمت مولانا بمن پندی دهد مولانا فرمود که چه
پندت دهم ترا شبانی فرموده اند گرگی میکنی پاسبانی فرموده اند دزدی میکنی رحمان
ت سلطان نکرد بسخن شیطان کار میکنی سلطان بیرون آمد و توبه کرد و گفت خداوندا
اگرچه مولانا بمن سخنان سخت فرمود از بهر تو فرمود من بنده بیچاره نیز این تواضع و
تضرع از بهر پادشاهی تو میکنم بحرمت این دو صدیق بی ریا بر من رحمت کن و این
بیت را گفت بیت بر آب دیده ام رحمت کن یا بر سینه پر سوز و غم رحمت کن
ای رحمت تو بیشتر از هر بیشی بر من که ز هر کمی کم رحمت کن پس سلیمان را حکمتی باید که او
که سلطنت او را مغرور نکند چنانکه می فرماید بگذر ز دین صد هزاران زنگی و بوالعجبی این
کاری مشکل است که کسان بغرور سلطنت و بغرور حکمت دعوی الوهیت کردند
با چنان قوت که او را بود هم با چنان قوت که سلیمان را بود هم موج آن ملکش فرو می
بست دم موج دریای ملک سلیمان نفس او را فرو بست که با وجود علو همت و کمال

مطلب در سیر پادشاهان و تنبیه ایشان

قدرت در شأن هم صافنات وقت نماز دیگر از دست داده بود و تنغص حسن بلقیس در افتاده چون
برو بنشست زین اندوه کرد چون بر سلیمان ازین غم غبار بنشست بر همه شاهان عالم رحم
کرد که بار ایشان گران نباشد پس دعای او حسد نبود بلکه رشد شفیع و گفت این ملک ولوا
یعنی سلیمان طریق شفاعت پیش گرفت که این ملک عظیم را که رعایت حق او خطبی جسیم است
بکسی مده که فروتر از من باشد از روی کمال درجه رسالت و جمال مرتبه جلالت و بکمال قوت
عصمت و شرف علو همت که من بعدی صفت آنچنان کس است اما کسی اگر بدین کمالات آراسته
باشد او را با من معیت است نه بعدیت پس آنکس را که ملک برد خواهی داد با وجود کمالات بشرف
تنبیهات که مرا بدان تشریف ارزانی داشتی منتبه ساز که یکی از آن تنبیهات آنست که چون
بر زبان من کلام تکبرآمیز جاری گشت که وعلمنا منطق الطیر واوتینا من کل شیء در آن حا
ل که من با لشکر عظیم و عدد تمام در حوالی بلاد شام قطع وادی نمله می کردم شاه آن مورچگان
را که ریکی پای نداشت که نام او منذر است و بروایت دیگر طاخیه بران داشتی که قوم خود را گفت
بـاکن خود در آیید تا سلیمان و جنود او نادانسته شما را زیر پای نکوبند و بالهام و تنبیه تو از من
سخن مرا بگوش آمد که مورچه غم رعیت خود تا این غایت می خورد من که سلطنت بی غایت و مملکت
بی نهایت از فضل تو یافته ام وای اگر در غمخواری رعیت از مورچه کمتر باشم و از قول او خنده متحیرت
زدم بعد از آن توفیق معدلت و شکر نعمت طلبیدم که خدایا الهام ده و توفیق خود رفیق من گردان تا
شکر نعمتهای تو بگذارم که بر من ارزانی داشته و هم شکر نعمتهایی بجای آرم که در حق پدر و ما
در من فرموده و روزی کن تا کاری کنم که پسندیده تو باشد چنانکه خدا این حالات را در سوره
نمل اشارت فرمود وورث سلیمان داود وقال یا ایها الناس علمنا منطق الطیر واوتینا من
کل شیء ان هذا لهو الفضل المبین وحشر لسلیمان جنوده من الجن والانس والطیر فهم یوزعون
حتی اذا اتوا علی واد النمل قالت نملة یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان وجنوده
وهم لا یشعرون فتبسم ضاحکا من قولها وقال رب اوزعنی ان اشکر نعمتک التی
انعمت علی وعلی والدی وان اعمل صالحا ترضیه وادخلنی برحمتک فی عبادک الصا
لحین پس بحکم این مذکورات در سلطنت صد هزار آفت است از این جهت سلیمان علیه السلام
شفاعت کرد و گفت این سلطنت و علم را با کمالی ده که دادی مرا مرا با اهل کمالی و صاحب
قدرتی بده که آن کمال و قدرت را بمن دادی هر که را بدهی و بکنی آن کرم هر که را این کمال و قدرت

من کر می دهی او سلیمانست وآن کس هم منم او سلیمانست سلیمان اوست او نباشد بعد او باشد
معنی آن کس که آن را این کمال می دهی و بعد من نباشد بلکه با من باشد زانکه مراد از بعدیت بعدیت زمانیه
نیست بلکه بعدیت رتبتیه است خود معنی چه بود منم لی مدعی معنی چیست بلکه او منم لی حتم زانکه آدمی
عبارت از صفات اوست نه ازین گوشت واستخوان وپوست در شرح این تکرخی از آن جهت تفصیل
واقع شد که خدمت مولانا شرح این را فرض داشته است چنانکه می فرماید شرح این فرض است
گفتن لیک من نرح کلام سلیمان وبیان احوال سلطنت وامارت فرض است لفظ لیک من بعد نیست
وبدانکه سلطنت وامارت ودولت ونعمت در دنیا نیک نماید اما در آخرت حسرتست وندامت الا کسی که باین
حکومت گرفتار باشد آن را دو کار لازمست یکی آنکه عدل کند ودر رعایت رعیت اهتمام نماید
حکایت عمر را علی رضی الله عنهما در زمان خلافتش در اصطبل بدید که در رعایت وریش او پالان اشتر بود
باستعجال می رفت گفت یا امیر المؤمنین کجا می روی عمر جواب داد اشتری از صدقه گریخته آن را می
جویم علی گفت قدر خلافت را توانستی وخلفا که پس از تو می آیند ذلیل کردی عمر گفت یا ابا الحسن مرا ملا
مت مکن بخدایی که محمد را بحق فرستاد اگر یک عناق در کنار فرات ضایع شود عمر در روز قیامت
ازان مسئول گردد ویکی آنکه سخا کند نه آنکه بنفس خود اسراف نمایند غیر را محروم بگذارد حکایت
عثمان رضی الله عنه در زمان خلافت خود مردمان را طعام امیری ونفایس الطعام کردی وخود بخانه
خویش در آمدی نان وزیت بخوردی بیت فریدون فرخ فرشته نبود ز مشک وز عنبر سرشته نبود
بداد ودهش یافت او نیکویی تو داد ودهش کن فریدون تویی بازی گردیم بقصه مرد وزن
رجوع می کنیم بحکایات مرد اعرابی وزن او تخلص ماجرای عرب وجفت او تمام قصه اعرابی وزن
او ماجرای مرد وزن را تخلصی وخلاصی از بیانش بازی جوید درون تخلص یعنی دل شیخ خام
الذی می جوید که سبب تالیف کتاب مثنوی آن بود بدانکه در بدایت داستان تتبیه بتتمیم رسیده بود که
عرب عبارت از عقل است وجفت او عبارت از نفس اکنون خدمت مولانا تصریح بدان معنی می کند
ماجرای مرد وزن افتاد نقل بطریق حکایات گفته شد آن مثال نفس خود می دان وعقل که جفت او
قصه اینست این زن ومردی که نفس است وخرد نیک ونشر مرتب است نیک بایستت بهر
نیک وبد همه کس را ضرورست این دو بایسته درین خاکی سرا این دو ضروری که نفس وعقل است
درین دار دنیا وبادر حسنی روز وشب در جنگ واندر ماجری یعنی نفس وعقل در جنگ اند دایما زن بهی
خواهد هیچ خانقاه ان که هیچ را تفسیر کند یعنی آب روی ونان وخوان وجاه یعنی نفس دایم حرص

بزغاله ماده
دیشی اوغلاق

جاه وعظمت ودستگاه طلب می کند نفس همچون زن بی چاره گری نفس همچون زن اعرابی بهر چاره
کردن وبرای اتمام مرام گاه خاکی گاه جوید سروری گاه خاکی وچاکری کند وگاه عظمت وسروری جو ید
یعنی نگاه تنزل کند وگاه عنف نماید عقل خود زین فکرها آگاه نیست عقل معاد از دنیا وما فیها فارغ
وغافل است بیت در دماغش جز غم الله نیست در دماغ عقل جز غم خدا نیست که می گوید
من از دنیا وما فیها فراغت دارم ودارم نگاه دیگری که یک موئیش به از دنیا وما فیهاست گرچه سر قصه
این دانه است ودام اگرچه سر وخلاصه قصه این عقل ونفس است اما صورت قصه بشنو اکنون تمام
صورت قصه را نیز تمام بگوییم گوش دار والحاصل هرچند مراد از ایراد صورت قصه ها اظهار حقایق
اما تمامی قصه می باید شنیدن زیرا صورت را در طریق الطف رتبه اثرهاست ونتیجه صور را از
حقایق ومعانی ثمرهاست بیان معنوی وافی نیست چنانکه در باب ایمان بی اقرار واعمال تجرد
اعتقاد کافی نیست که بیان معنوی کافی شدی اگر تصدیق واعتقاد قلبی کافی نشدی در باب ایمان
منجی خلق عالم عاطل وباطل بدی اقرار وعمل صالح بجوارح لازم نبودی که تحت تکرت ومعنیستی
بمان عمل قلب واعتقاد بدل کافی بودی صورت روزه ونماز نیستی ایمان لازم نبودی
هدیهای دوستان با یکدگر بحکم تهادوا تحابوا هدیهای دوستان در ظاهر همچون اعمال جوارحست
که این هدیها نیست اندر دوستی الا صور آن از منها نهاد دلیل ظاهری ومعنی را صورتیست تا که گوا
هی داده باشد هدیها تا شهادت کنند آنها بر محبتهای مضمر در خفا بر مهرهای دل ودوستیهای
نهانی پوشیده زانکه احسانهای ظاهر شاهدند بر مهر پوشیده بر محبتهای سزای ارجمند عزیز
شعر تعصی الاله وانت تظهر حبه هذا وزلی فی القیاس بدیع لو کان حبک
صادقا لاطعته ان المحب لمن یحب مطیع پس طاعت وعبادت شاهد محبت خداست تا
گواه گاه راست باشد گاه دروغ چنانکه اظهار مستی گاه از می بود گاه از دروغ شاهدت گه
راست باشد گه دروغ یعنی اگر عمل با خلاص باشد شاهد صدق است بر محبت خدا واگر ریا با
شد شاهد دروغ است مست گاهی از می وگاهی ز دروغ آنکه مست باده عشق الهی باشد
مست حقیقی است آنکه دروغ خورد دوستی نماید مست مجازیست پس اظهار مستی از دروغ چون
طاعت ریاییست دروغ خورده مستی پیدا کند خود را مست نماید یعنی اهل ریا خود در امر دنیا
وفاضل نماید های هوی سر گرانیها کند افغان واحوال مستان نماید یعنی عارفان اهل ریا را بما
کیان تشبیه کردند که یک تخم مرغ می زاید وآن را بنعره وفغان مشهور سازد آن مرایی در صیام

میله در تفصیل احوال ریا

در صلاة این مرایی اندر عبادتهای صورتیست تا گمان آید که او مست و لاست نمر هست شوق
خداست حکایت علی را رضی الله عنه پرسیدند از علامت مرایی گفت مرایی را چهار علامتست
یکی آنکه چون تنها باشد در عبادت کاهلی کند دوم آنکه چون در میان مردمان باشد در طاعت
چابکی نماید و سوم آنکه چون او را مدح کنند عمل را زیاده کند چهارم آنکه چون او را ذم کنند عمل را
کم کند ابو حفص گفت دروغ مریدان آن بود که یاد خلق و دید خلق بر و غالب آید از یاد حق و دید
حق بدانکه ریا بهر وجهی که تفسیر کرده شد اخلاص مقابل اوست اما بعضی حکما در تفسیر مخلص گفته جامه
گفتند که مخلص آنست که حسنات خود را بپوشد چنانکه سیئات خود را بپوشد ذو النون مصری گفت
اخلاص بچهار وجه معلوم می شود یکی آنکه راحت را ترک کند دوم از اندکی بدهد یعنی بتنقیری حمد ت
کند سوم سقوط منزلت را دوست دارد چهارم مذمت و منزلت در نزد او یکی باشد حاصل انکار
برون دیگرست آن معرفتیست که بصدق باک شد تا نشان باشد بر آنچه مقصود است اما تمییز
راست از دروغ کار مشکل است از این جهت بخدا مناجات می کند و می گوید یا رب این تمییز ده ما را
نخواست و بمراد دل تا بشناسیم آن نشان که زراست اما تا حسن نظر بنور الله نیست از کژی و راستی
نشان ناظر آگاه نیست و بقصد آنکه گوید حس را تمییز دانی چون شود و چگونه باشد آنکه حسن نظر
بنور الله بود بحکم حدیث شریف اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله بنور خدا ناظر باشد اگر
کسی را دیده بنور الهی مکحل نبود استدلال محبت از اسباب می تواند کرد چنانکه می فرماید و را ای نبود
سبب هم مظهرست یعنی پیدا کننده محبت است همچو خویشی که نشانه محبت است همچون قرابت که از
محبت خبر دهنده است لاجرم از قرابت استدلال محبت توان کرد نبود آنکه نور حقش شد امام
فاعل نبود غلام است مر اثر را یا سیماها را اعلام بلکه ناظر دلست حال آن را ببیند یا محبت در درون
مشعله زند و پیدا شود زفت گردد و زاثر فارغ کند یعنی نبود و زاثر و سبب مستغنی کند لاجرم
حاجتش نبود بی اعلام نهی و اظهار محبت چون محبت نور خود زد بر سماها و خود را پیدا کرد دست
تفصیلات تا گردد تمام فاعل کرد این سخن است این سخن لیکن بجو تو و السلام تو بجو و بیاب با
این مقدار اکتفا کردیم گرچه شد معنی درین صورت پدید یعنی حصه درین صورت شکفته پیدا شد
صورت از معنی قریبست و بعید اما بعضی قریب و بعضی بعید است لاجرم در قبضه نواید دیگرست
و بدانکه اگرچه صورت و معنی را با همدیگر پیوستگی است اما در درجه قرب و بعد متفاوتند چنا
نکه نضارت بوستان دلالت بر آب می کند اگرچه از روی ماهیت بعد دارند و لذا فرماید

در دلالت همچو آبند و درخت که تازگی درخت بر آب دلالت می کند چه این بعضی صورتها بر
بعضی حقها دلالت می کند اما چون بماهیت روی دو رند و تحت اگر بماهیت نظر کنی هر دو مبا
ینت ندارند از آنکه درخت نباتست آب جماد و آن مرکبست و این بسیط ترک ماهیات و خا
صیات گو ازین تفصیل بگذر شرح کن احوال این دو ماه رو قصه اعرابی و زنش را بگو دل
نهادن عرب بر التماس دلبر خویش و سوگند خوردن که درین تسلیم مرا حیلتی و امتحانی نیست
مرد گفت اکنون گذشتم از خلاف و از مخالفت حکم داری تیغ برکش از غلاف که اگر مرا قتل بکنی مخالفت
نمی کنم هرچه گویی من ترا فرمان برم و مطیع توام در بد و نیک آمد آن ننگرم نظر بنفع و ضرر نمی کنم در وجود
تو شوم من معدوم ولی وجود چون محب حب یعمی و یصم چنانکه گفته اند حبک الشیء یعمی و یصم دوستی تو
بچیزی کور و کر کند که عیب او را نمی بینی و اگر کسی عیب وی را گوید نمی شنوی گفت زن آهنگ
برئیم می کنی استقامت زن گفت آیا قصد احسان من می کنی در بعض نسخ گفت زن آیا عجب
یار منی یا بحیلت کشف سر می کنی و مرا امتحان می کنی تا خبر من بدانی گفت والله عالم السر
الخفی اعرابی بسوگند آغاز کرد و گفت بخدایی که عالم السر و الخفیاتست که آفرید از خاک آدم را صفی
که آن خدا آفرید از خاک آدم را علیه السلام صفی یعنی آدم صفی را از خاک آفریده است در سه گز قالب
کرد ارش و انمود معنی این مصراع بر ترکی اوج ارشون قالب دماکه آدمه ویردی کوستردی بیغ
قالب اندک که آدم را آن خدا داد در آن قالب خدا انمود هرچه در الواح و در ارواح بود هر چیز که در
الواح و در ارواح بود از علوم و اسرار یعنی و بدان قادری که هرچه در الواح و ارواح بود در سه
گز قالب انسانی وا نمود و آدم را تعلیم اسما کرد تا ابد هرچه بود او بنیش پیشش تا ابد هرچه موجود
می شود آن آدم اسما و خواص او را درس کرد از علم الاسما خویش تعلیم کرد بلکه از علم الاسما
خود یعنی تعلیم کرد از آن علم که خدا او را تعلیم کرد تا ملک بی خود شد از تدریس او و از درس دادن آدم
قدس دیگر یافت از تقدیس او ملک بالای دیگر یافت از تدریس آدم که نقصان خود دانست
و بحکم سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا اعتراف بعجز کرد آن گشادیشان که از آدم رو نمود
یعنی آن کشف و فتح که بملائکه را از آدم و نمود در گشاد آسمانها شان نبود زانکه دل آدم از آسمانها
فراخ بود چنانکه می فرماید در فراخی عرصه آن پاک جان [illegible] وسعت میدان دل جان
از تنگی آمد عرصه هفت آسمان آسمانها با چندین عظمت تنگ می آید زیرا وسعت باطن
از نهایت ندارد گفت پیغامبر که حق فرموده است رسول الله علیه السلام گفت خدا فرموده است

من نکنجم هیچ در بالا و پست اشارتست بحدیث قدسی که لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب
عبدی المؤمن التقی النقی الوداع یعنی من در آسمان و زمین نمی گنجم ولیکن در دل بندهٔ مؤمن پرهیزکار
و پاکیزه و تارک دنیا می گنجم خدمت مولانا نیز شرح حدیث شریف فرماید در زمین و آسمان و عرش نیز
مرهونست من نگنجم این یقین دان ای عزیز اما در دل مؤمن بگنجم این عجب پس ای سالک و طالب
که مرا جویی در آن دلها طلب لاجرم هر گرا که بهشت رضای من و جنت لقای من باید واجب آید که
درمیان بندگان درآید تا ظفر بر مرام خویش یابد که فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی گفت ادخل فی
عبادی تلتقی لفظ تلتقی مرهونست جنة من رؤیتی یا متقی درآی درمیان بندگان من تا ملاقات
کنی بهشت را از دیدن من ای پرهیزکار عرش با آن نور با پهنای خویش عرش با آن نور عریض
خود چون بدیدان را برفت از جای خویش آن فراخی دل را دید از خود برفت یعنی این بندگان
کان که بواسطهٔ فراموشی ماسوی پیوسته بذکر خدا پیوسته اندان طائفه اند که بحکم انا جلیس
من ذکرنی سعادت مجلس کبریا دریافته اند و ازان قوم اند که هرگز شقاوت کرد سر امید ه جلالت
همنشین ایشان نکرد چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود هم القوم لا یشقی جلیسهم و عرش عظیم
در نزد وسعت باطن ایشان حیرانست خود بزرگی عرش باشد بی مدید و تمدد لیک صورت
کیست چون معنی رسید مراد از صورت عرش است و از معنی دل مؤمن یعنی عرش را انهایت
هست و قابلیت که پر شود و جایی خالی نماند اما دل مؤمن بی نهایتست و قابل نیست که
پر شود چنانکه دل کسی از علم و معرفت چنان پر شود که ذره جای علم دیگر نماند هر ملک می گفت ما را
پیش ازین یعنی در وقت تعلیم اسما هر ملک می گفت آدم را ای آدم پیش ازین ما را الفتی می بود
در روی زمین انس گرفتن بود بزمین تخم خدمت در زمین می کاشتیم تخم عبادت را در زمین
می کاشتیم و زمین را تعلق کرده بودیم زان تعلق ما عجب می داشتیم تعجب همی کردیم کین تعلق
چیست با این خاک مان این تعلق چیست ما را با این زمین چون سرشت ما بدست از آسمان
چون ترکیب ما از آسمان و نور بود الف ما انوار با ظلمات چیست ما که انواریم الف ما با ظلمات
چیست چون تواند نور با ظلمات زیست که مناسبت ندارند یعنی ملائکه در خطاب آدم علیه السلام
گفتند که پیش ازین تخم محبت و خدمت در زمین می کاشتیم و تعلق ذات نورانی خویش را
با آن جرم ظلمانی عجیب می داشتیم آدما آن الف از بوی تو بود ملائکه گفتند اکنون معلوم شد ای
آدم آن انس گرفتن ما از بوی تو بود زانکه جسمت را زمین بد تار و پود معنی این مصراع بتر کی

مطلب در تحقیق فراخی دل

ابن

صفحه

اینست زیرا سنگ جسم پود ارش و ارغ ایدی جسم خاکت را ازینجا یافتند جسم خاک ترا از زمین
ترکیب کردند چنانکه در حدیث قدسی وارد است خمرت طینة آدم بیدی اربعین صباحا
حکایت درویشی از مولانا سوال کرد که حضرت خدا تخمیر آدم را چرا در شب نکرد و در روز
ساخت فرمود که اگر در شب خمیر کردی مجموع مردمان ظلمانی و کافران شدندی و اگر در روز
ایجاد فرمودی مجموع نورانی و مسلمان گشتندی در اوقات صباح ترتیب و ترکیب فرمود تا
نیمی ظلمانی و کافر و شقی و عاصی شوند و نیمی دیگر نورانی و مسلمان و سعید کردند تا حکم
آیت سورهٔ تغابن هو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مؤمن متحقق شود نور پاکت را در ینجا یا
فتند لاجرم این که جان ما ز روحت یافتست این نور که جان ما از جان تو یافتست پیش
پیش از خاک ان می تافتست پیش ازین از خاک ان نور لامع شده بود و سبب تعلق ما بزمین
این بود اما پیش ازین در زمین بودیم و غافل از زمین یعنی غافل از گنجی که در وی بد دفین
تو چون گنج مدفون بودی در خاک چون سفر فرمود ما را زان مقام خوش آمد تلخ شد ما را ازان
تحویل کام یعنی چون حکم الهی رسید که انی جاعل فی الارض خلیفة و ما را از صحن خاک بسطح افلاک
انتقال واجب گشت از محبت زمین ما را ازین انتقال کام تلخ آمد تا که حجتها همی گفتیم ما در خطاب
حضرت خدا گفتیم اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک
که بجای ما که آید ای خدا خلاصهٔ تفسیر آیت را بیان کند نور این تسبیح و این تهلیل را که ما داریم می
فروشی بهر قال و قیل را و جنگ و جدال بنی آدم را حکم حق گسترد بهر ما بساط فرمان که خدا
بسط کرد برای ما بساط که بگویید از طریق انبساط خدا ملائکه را فرمود که بگویید از راه نشاط
هرچه آید بر زبانتان بی حذر و بی بیم همچو طفلان یگانه با پدر حضرت الهی بحکم سبقت رحمتی
علی غضبی بساط مرحمت بگسترانید و فرمود از طریق انبساط هرچه بخاطر شما خطور کند بگویید که
حلم ما غالب است چنانکه طفل یگانه با پدر مهربان در مقام ناز سخن گوید زانکه این دمها چه گر لایق
است از شما بحضرت رحمت من بر غضب هم سابق است لاجرم از بی اظهار این سبق ای ملک
مرهونست در تو نهم داعیهٔ اشکال و شک که در دلت باعث اشکال و شک می نهم تا که از من
سوال می کنی بدانکه درین اشارتست بجواب آن سوال که گفته اند ملائکه چرا بر فعل خدا اعتراض
کردند و در جواب این سوال بعضی علما گفته اند کلام ملائکه اعتراض نبود بلکه تعجب خلقت آدم پرسیدند
تا بگویی و نگیرم بر تو من تا تو سخن نالایق بگویی و من ترا نگیرم منکر حلم نیارد دم زدن کسی که منکر حلم

من باشد او را مجال سخن نباشد صد بیز صد ما ذرا الذر حلم ما مرهونست هر نفس زاید در افتد
در فنا پیدا می شود و محو گردد حکایت زنی با طفل خویش پیش رسول الله عم آمد و گفت یا رسول الله
تو می گویی که شفقت خدا بر بنده هفتاد بیش از شفقت مادرست بپسر رسول الله عم گفت آری زن
گفت من این فرزند را در آتش نمی اندازم پس خدا بندگان را چرا در دوزخ اندازد رسول الله عم
گفت این از بهر پاک کردنست چنانکه کسی جامه ناپاک را بر سنگ می زند و لگد می زند آن را پاک
کند پس عذاب خدا مؤمنان را از برای تطهیرست و کافران را از بهر تحقیر چنانکه در سوره بقره فرمود
ولکافرین عذاب مهین حلم ایشان کف بحر حلم ماست حلم بذر ان و ماذران کفی از دریای حلم ماست
کف رود اید ولی دریا بجاست کف گاهی رود و گاهی اید ولی دریا در جاست و باقی خود چه گویم
پیش آن در این صدف از سخن مولاناست خود چه گویم پیش ان در که خداست این صدف که
انسانست نیست الا کف کف که قال رسول الله صلی الله علیه وسلم جعل الله الرحمة مائة جزء
فامسک عنده تسعة وتسعین جزء وانزل فی الارض جزء واحدا فمن ذلک الجزء یتراحم الخلق حتی
ترفع الفرس حافرها عن ولدها خشیة ان تصیبه باز اعرابی بزن می گوید حق ان کف حق ان در
پای صاف بحق آدم و خدا که امتحانی نیست این گفت و نه لاف سخن من راست است از سر مهر و
صفاست و خضوع یعنی این مقالات من امتحان نیست حق انکس که بد و دارم رجوع لاجرم ای زن
کر بپیشت امتحانست این هوس این سخن امتحان کن یکنفس یعنی تو نیز مرا امتحان
کن و بکار کما فرما سر مپوشان تا بدید اید سرم مراد خود را من بگوی تا پیدا گردد سر من امر کن تو
هرچه بروی قادرم چون بموجب امر تو کار کنم راست گردد که صادقم دل مپوشان تا بدید آید دلم
پیدا شود آنچه در ضمیر منست تا قبول آرم هر آنچه قابلم آه ای زن چون کنم در دست من چاره است
حکم در دست من چه قدرت و درمان هست در نگر تا جان من چه کاره است چون زن از شوهر چنین
لطف و موافقت دید تعیین طریق رزق کردن گرفت تعیین کردن زن طریق طلب روزی
که خدای خود را و قبول کردن او گفت زن یک آفتابی تافته است یعنی کسی همچون آفتاب تابان
پیدا شده است مراد از و خلیفه بغداد است عالمی زو روشنایی یافته است عالم ازان آفتاب
نور یافته و منور گشته است نایب رحمن خلیفه کردگار بموجب السلطان ظل الله یاوی الیه کل
مظلوم نایب و قائم مقام خداست شهر بغداد است از وی چون بهار اعتدال هوا و تازگی حا
صل کرده که بپیوندی بدان شه شه شوی اگر وصلت و اتصال یابی بدان شاه شاه شوی زانکه

چون کسی قرین نیک شود نیک گردد بسوی هر اد بار تا کی می روی بجانب هر مدبر و فاسق تا کی همی
روی حقیقة درین مرتبه اینست که اتصال و مصاحبت کردن می باید با اهل الله تا همچون ایشان
شاه دین و آخرت شوی تا کی بسوی اهل دنیا و فاسقان می روی و لهذا گویند همنشینی مقبلا
چون کیمیاست پای همنشینی مصدریه است یعنی مصاحبت مقبلان همچون کیمیاست چون نظرشان
کیمیای خود نجاتست همچون نظر ایشان کیمیا کجا می باشد بیت آنان که خاک را بنظر کیمیا کنند آیا بود
که گوشه چشمی با کنند چشم احمد بر ابوبکری زده چشم رسول الله علیه السلام بر ابوبکر افتاد او زیک تصد
یق صدیق آمد نظر رسول سبب تصدیق شد و آن ابوبکر بیک تصدیق صدیق گشت چون خدمت
مولانا از زبان زن تعیین طریق رزق را بیان کرد و حقیقة را اشارت فرمود باز بجواب شوهر
شروع کرد گفت من شه را نیز پرا چون شوم اعرابی زن خود را گفت من شاه را کی مقبول شوم بی
بهانه سوی او من چون روم بی نسب و بهانه بسوی شاه من چگونه روم نسبتی باید مرا یا حیلتی مثنا
سبتی و صنعتی هیچ پیشه را است نشد الی الاستفهام انکاریست یعنی هیچ صنعت لی ات
راست نشود و این معنی آشنا و بیگانه را معلومست و عاقل و دیوانه مفهوم همچو مجنونی که شنید از
یکی ایجان بجنون عاشق که شنید از کسی که مرض امد بلیلی اندکی لیلی را مرض قلیل آمد گفت
آوه بی بهانه چون روم مجنون گفت واویلا بی سبب چگونه روم ور بمانم از عیادت چون شوم
نادیدن او را دانستن احوال او را طاقت ندارم لیتنی کنت طبیبا حاذقا کاشکی من طبیب
ماهر بودمی گفت امشی نحو لیلی سابقا تا من رفتمی سوی لیلی پیشین یعنی چون بی وسیلت و بهانه
بجانی آستانه ان یگانه نمی توان رسید کاشکی طبیب حاذق بودمی تا بی تحاشی راه ان درگاه بپیمودمی
و سخن مجنون اینست شعر یقولون لیلی بالعراق مریضة فیالیتنی طبیبا مداویا قل تعالوا گفت
حق ما را بدان چنانکه در اواخر سوره انعام قل تعالوا اتل ما حرم ربکم علیکم الا تشرکوا به شیئا و در
اوایل سوره آل عمران قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا وبینکم الا نعبد الا الله
ولا نشرک به شیئا ولا یتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله تا بود شرم اشکستی مار ان شان
یعنی حضرت باری ازان جهت قل تعالوا فرستاد تا خجلت شکستن مارا نشان بود کرم گر اکنوا
شد اگر بی وسیله اید نرانند شب پران را اگر نظر و آلت بندی آلتست عطف تفسیرست روز نشان جولان
و خورش حالت بندی در روز شب پران را جولان بودی همچون دیگر مرغان لاجرم شب پر را با آفتاب
آلت تاب و مناسبت نیست ازان جهت بپیش آفتاب نمی اید گفت چون شاه کرم میدان رود

زن گفت چون پادشاه کرم بمیدان رود عین بی‌آلتی آلت شود عین بی‌آلتی محض آلت شود چون
شاه کریم از بهر عطا بمیدان آمده است حاجت بآلت و بهانه نیست بلکه بی‌آلتی آلت شود که آن را
بنیستی و فقر رفتن می‌باید بهدیه رفتن دعوی و هستی است و غنا نمودن و استغنا کردنست
چنانکه می‌فرماید زانکه آلت دعوی است و هستی است و وجود است کار در بی‌آلتی و پستی است
در تنزل و نیستی گفت کی بی‌آلتی سودا کنم و بی‌آلتی دعوی کنم تا نه من بی‌آلتی پیدا کنم زیرا بی‌آلتی بی
اظهار بی‌آلتی ثابت نشود پس گواهی بایدم بر مفلسیم و نیستی تا مرا رحمی کند در مفلسی غرب گفت
بساز بی‌سازی پرداختن و بنیستی و مفلسی را اشعار خود ساختن در حضرت کریمان هدیهٔ مرغو
بست اما دعوی نیستی را بغیر قیل و قال مصدق مقال می‌باید حضرت **مولانا** این نصیحت و معرفت
از طرف اعرابی می‌فرماید تو گواهی غیر گفت و گو و رنگ مرهونست وانما تا رحم آرد شاه نیک
خوب و دلکش آنچنین گواهی که ز گفت و رنگ بد زیرا این گواهی که از قیل و قال و صورت بی‌حال نکر
نزد آن قاضی القضاة آن جرح شد مجروح گشت صدق می‌خواهد گواه حال او راستی می‌باید گواه حال
مفلس تا بتابد نور او بی قال و حقیقت قصه درین مرتبه اینست که از خدا گدایی کردن چنان می‌باید که
دل تو بطاعت و عبادت و بخیرات و حسنات معتمد نباشد بلکه هرچه کردی نیست می‌دانی **حکایت**
ابراهیم ادهم را پس از مردن در خواب دیدند که مغفور گشته و مستغرق رحمت و نور شده پرسیدندش که
سبب مغفرت تو چیست گفت طاعت من سبب غفران نشد لاجرم خدا را گفتم **بیت** چار چیز آورده
ام یارب بدرگاه تو نیست نیستی و عجز و تقصیر و گناه آورده ام **هدیه کردن عرب سبوی آب
باران از میان بادیه سوی بغداد با امیرالمؤمنین بر پنداشت آنکه آنجا هم قحط آبست**
گفت زن صدق آن بود کز بود خویش مرهونست پاک برخیزی تو از مجهود خویش معنی این بیت
بترکی اینست صدق اولدر که وارکدن دخی معذور کدن پاک تا لتوب جمله‌سن یوق بیله‌سن
مولانا حقیقت قصه را درین مرتبه بیان کرد باز بحکایت شروع نمود که از زبان زن می‌گوید اگر از هدیه چاره
نیست لاجرم آب بارانست ما را در سبو از محن زنست ملکت و سرمایه و اسباب او در بعض نسخ بجای
او لفظ تو واقع است باضافت اسباب با او این سبوی آب را بردار و روانی شو هدیه ساز و پیش
شاهنشاه شو از منان بکس و پیش آن سلطان السلاطین برو گو که ما را غیر این اسباب نیست این شا
هنشاه را بگو ما را غیر این چیزی نیست در مغازه هیچ به زین آب نیست در بیابان و برنیه بهتر ازین آب
نیست پس بندگان حلمها پیش آن سلطان السلاطین که خلافت بردن و چنین اعتذار کردن می‌باید

گر خزینه اش پر متاع فاخرست و در تماشی گرانمایه بسیارست اینچنین آبش نباشد نادرست مرد و زن
این شیرینی آب دجله غافل بودند چنانکه ما نیز می‌خواهیم که کوزهٔ بدن را با چند قطره از آب شعور ادراکات و
حسیات که از پنج لولهٔ حواس در ریخته ایم هدیه بحضرت سلطان کریم بریم چنانکه می‌فرماید چیست آن کوزه
تن محصور ما و جسم محبوس و محدود ما اندرو آب حواس شور ما که این تن را پیش آن شاه کریم می‌بریم و می
گوییم ای خداوند این خم و کوزهٔ مرا مرهونست در پذیر از فضل الله اشتری قبول کن بحکم آیت سورهٔ توبه
إن الله اشترى من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بأن لهم الجنة اول عیب و نقصان ما را دانسته و دیده
و بران همه عیبها خرید و حکم شریعت است که عیبی که مشتری آن را دانسته باشد رد کردن جایز نیست ما
اگرچه چنین می‌گوییم اما ازین معنی غافلیم که آن حضرت گفته است بر موجب **فطرة الله التي فطر الناس عليها**
این کوزه ما مستقر آب صافی است لاجرم کوزه با پنج لوله پنج حس آن کوزه که بدنست پنج لوله دارد که آن
پنج لوله پنج حس است پاک دار این آب را از هر نجس ما را چنین فرموده است پاک دار آب این کوزه
را از هر مردار تا شود زین کوزه منفذ سوی بحر تا ازین کوزه دریچه باشد سوی بحر آنی و پر شود تا ب
رحمت و وحدت تا بگیرد کوزهٔ من خوی بحر که مردار را قبول نکند و ناپاک را نشوید تا چو هدیه پیش
سلطانش بری تا این کوزه را همچون هدیه پیش پادشاه بری پاک بیند باشدش بی شبه مشتری پس
تصفیت قلب و تزکیت تن و طهارت باطن می‌باید بی نهایت گردد آبش بعد ازان آب آن کوزه
بسیار شود پس ازان پر شود از کوزهٔ من صد جهان که نهایت ندارد آن زمان لوله‌ها بر بند و پر دارش
ز خم لوله‌های حواس را ببند و از آب خم پر کن گفت غضوا عن هوا ابصارکم بپوشانید از هوا و از ما سوی
چشمهای شما را اشارتست بآن آیت کریمه که در سورهٔ نورست **قل للمؤمنين يغضوا من أبصارهم
ويحفظوا فروجهم ذلك أزكى لهم إن الله خبير بما يصنعون** ریش او پر باد کین هدیه کراست یعنی لایق
مغرور بود و حسن اعتقادش بود باب و با خود همی گفت که این آب کراست لایق چون او شهی
اینست راست لایق خلیفه بغداد اینست درست و راست زن نمی‌دانست کانجا بر گذر در
راه و کوچه هست جاری دجلهٔ همچون شکر در بعض نسخ جوی جوی خوشنست شیرین چون شکر در میان شهر
چون دریا روان آن آب پر کشتیها و شست ماهیان حقیقت قصه درین مرتبه اینست که غنی انسان
طاعت اندک را بسیاری پندارد و این را متاع فاخر شمارد رو بر سلطان و کار و باریس بطلان تصدیق
مجاری شیطان و هوا و بر بستن لوله‌ها از کلاء ما سوی پیش سلطان حقیقی بر و عظمت و کبریا را ببین
جنت تجری تحتها الانهار ببین بحکم آیت سورهٔ توبه **والذين اتبعوهم بإحسان رضي الله عنهم ورضوا**

عنه واعدّ لهم جنات تجري تحتها الانهار خالدين فيها ابدا ابن کلبه صوري و معنوي را بين اينچنين جسمها
وادراکات ما مر هوست قطره باشد دران نهر صفا يک قطره است دران جوي معني در غلط در دوختن
زن عرب سبوي آب باران را و مهر نهادن بروي از غايت اعتقاد عرب مرد کفت اري سبو را
سر ببند مرد اعرابي کفت آري راست کفتي ان آب ما لي نظيرست پس سبو را سر ببند هين کراين هديه
ست ما را سود مند حصه قصه درين مرتبه اينست که عقل مغرور نفس فريفته شود عمل خود را سود مند پندار
در غلط در دوز تو اين کوزه را مراد سبوست تا کشايد شه بهديه روزه را تا بدين آب بکشايد شاه صوم
خود را کين چنين اندر همه آفاق نيست چنانکه تو کفتي جز رحيقا و مايه اذواق نيست مکر نظير اين آب
رحيق بهشت باشد که خدا در سوره مطففين فرمايد يسقون من رحيق مختوم ختامه مسک وفي
ذلک فليتنافس المتنافسون زانکه ايشان زابهاي تلخ و شور خدمت مولانا بسبب غرور رنا و عجب
رابيان کند وي کو بد زن و اعرابي ازين مغرور شدند و همه اهل دنيا چنين است که ايشان از آبهاي
تلخ و شور دايما بر علت اند و نيم کور زمال او اينست که مرغ کاب شور باشد مسکنش مرغي کر جز اب
شور نديد هرکجا که مکان آن مرغ آب شور باشد او چه داند جاي آب روشنش پس ازين درين
مرتبه حصه قصه را اشارت مي کند اي که اندر چشمه شورست جات جاي تو توجه داني شط و جيحون
و فرات اي طالب بحر حقايق تا از چشمه شوراب نفس و شيطان نجات نيابي راه شط و جيحون و
فرات اعني تجليات اسما و صفات و ذات نيابي اي نارسته ازين فاني رباط اي که تو خلاص نشده
ازين کار بانفس اي کهنه و دنياي فاني يعني ازينها قطع تعلق نکرده توجه داني محو و سکر و انبساط
و شادي روحاني ور بداني نقلت از آبت و نجدت اکر بداني از آبا و اجداد نقل کني حال نکرده
پيش تو اين نامها چون ابجدست چنانکه طفلان نام ابجد دانند ابجد و هوز چه مانقل است و بر بز ابجد
هوز پيدا و ظاهر است بر همه طفلان و معني بس بعيد بر همه کودکان اما معني مرا في دانند حضرت مولانا
باز بحکايت آمد پس سبو برداشت آن مرد عرب و عزم بغداد کرد در سفر شد مي کشيدش روز و شب
بر سفر رفت و سبو را مي کشيدي هر وقت بر سبو لرزان بود از آفات دهر همچنان مي رسيد که عزري ار سد
هم کشيدش از بيابان تا بشهر مي کشيد سبو را از بر ته تا در شهر بغداد و زن مصلي باز کرده از نياز
اعرابي در انجا در رفتن بود و در نجا زن او در دعا کفتن که سجاده را باز کرده و نماز کذارده
و بدعا پرداخته رب سلم ورد کرده در نماز وي کفت که نکه دار اب ما را از خسان و دزدان
يا رب آن کوهر بدان درياي رسان آن کوهر آب را بدان درياي رحمت برسان کرچه شويم آکهست و

الحمد آدم امتناع کرد از طاعت در
خوردن کندم هبوط از اسمان
بزمين فرود آمد حطي کناه او کم
شد بتوبه کلمي از درخت بخورد و
... خدا آدم را ... داد
و از بيرون کرد و در بهشت آدم بکناه
خود اقرار کرد و عطا خدا بروي
انعام کرد ...
از عذاب خلاص شد

پر نعمت زن کويد اکرچه شوهرم غافل نيست و ذو فنون و کامل است ليک کوهر افزا ان نعمت
اعمال و طاعات را نيز چنين آفاتست از ابليس و نفس و از عجب و کبر و از کلمه کفر خود چه باشد کوهر
آب کوثرست ترقي کردد در مرتبه قطره زنيست کاصل کوهرست يعني اصل کوهر ما قطره ايست
از ان آب سبو از دعاهاي زن و زاري او و نجان و ز غم مرد کران باري او کر نحال بار سبو کرد
سالم از دزدان و از آسيب سنک که بسنک شکسته نشد برد تا دار الخلافه بي درنک و لي تو تحف از زن
معلوم کسد که کسي که دعا و زاري کند خدا او را ياري کند و عمل او را نکاه دارد ديد درکاهي پر از انعا
مها درکاه خدا چنين است اصحاب مکاشفه را اهل حاجت کستريده دامها يعني هديه ها کارباب حاجت
بتضرع و زاري دام حصول مراد کستر اينه اند دم بدم هر سوي صاحب حاجتي و محتاجي يافته زان در
عطا و خلعتي يافته از دران خليفه عطيتي و رحمتي بهر کبر و مومن و زيبا و زشت آن خليفه کريم بحو خود
شيد و مطر في چون بهشت بچون آفتاب و باران لطفش عام بلکه بچون بهشت بي نهايت و سير
انعام بود ديد قومي در نظر آراسته مقربان حضرت شه قوم ديکر منتظر بر خاسته ملازم درکاه عالي و
سالک طريق قبول شه خاص و عام از سليمان تا بمور يعني غني و فقير زنده کشته چون جهان از نفخ
صور زنده از ان درکاه هست چنانکه در وقت نشر زنده از نفخ صور اسرافيل است اهل صورت در
جواهر يافته بثواب و جنت اکتفا کرده اهل معني بحر معني يافته و بحضرت شاه و اصل کشته انکه بي همت
چه با همت شده کسي که بي همت بود از ان درکاه عالي باهمت رسيده و انکه با همت چه با نعمت شده کسي
بهمت بود به نعمت بي نهايت رسيد در بيان آنکه چنانکه کدا عاشق کريم است و عاشق کريم
کريم کريم هم عاشق کداست اکر کدا را صبر بيش بود کريم بر در او آيد و اکر کريم را صبر بيشتر
باشد کدا بر در او آيد اما صبر کدا کمال کداست و صبر کريم نقصان اوست بانک مي آمد که اي
طالب بيا در درمانع و حاجب نيست بيت هر که خواهد کو بيا و هر چه خواهد کو بکو کبر و ناز و
حاجب و دربان درين درکاه نيست حصه قصه درين مرتبه اينست که چون کسي بسلوک و رياضت
و بندکي عبادت نزديک درکاه خدا آيد از سوي خدا آوازي آيد که اي طالب بيا زيرا جود محتاج کدا
يان چون کدا محتاج کداست چنانکه کدا محتاج اهل غناست پس فضل و رحمت خدا فقيران و
عاصيان را مي خواهد جود مي جويد کدايان و ضعاف همچنانکه فقيران و ضعيفان خواهد مجو خوبان
کاينه جويند صاف چنانکه خوبان اينه خواهند تا جمال خود بينند اينجا نيز کدا خواهند تا جمال خود را
مشاهده کنند روي خوبان زاينه زيبا شود که روي را در ان بينند روي احسان از کدا پيدا شود

دروی احسان راکه امر آمده است پس ازین فرمود حق در والضحی در سورهٔ والضحی بانگ کم زن ای محمد
بر گدا او آن آیت نیل فلا تنهر چون گدا آینهٔ جود دست هان خائل که بتقش دم بود بر روی آینه زیان کردم و نفس
اینه را تیره و چرک کند پس گدا از رنجیدن نمی باید ان یکی جودش گدا آرد پدید جود خدا گدا پیدا کند نام آن
سخا شود وان دگر بخشد گدایان را مزید جود دیگرش گدایان را مزیت و زیاده می دهد زهی کریمی که
یکی جودش گدایان پدید سازد و دیگر جود دستش گدایان را بنوا یابی احسان و عطای مزید بنوازد عبدالله
بن عمر رضی الله عنهما از رسول الله علیه السلام روایت کند که گفت ان احب الخلق الی الله الفقراء
لانه کان احب الخلق الی الله الانبیاء فابتلاهم بالفقر ویدخل الفقراء الجنة قبل الاغنیاء بنصف
یوم وهو مقدار خمسمائة عام ویدخل سلیمان بن داود الجنة بعد دخول الانبیاء باربعین عاما
بسبب الملک الذی اعطاه الله پس گدایان آینهٔ جود حق اند که کرم خدا در ایشان پیدا شود و آنکه
با حق اند جود مطلق اند ان گدای ضائع و فقیر صابر که بحق پیوسته است جود مطلق است که الفقیر
لا یملک وان که جز این دوست او چون مرده ایست انکس که غیر کریم و گدا است یعنی به طالب و نه
مطلوبست آنکس چون میت است او بر در نیست نقش پرده ایست در بعضی نسخ این بیت
واقع است لیک درویشی که تشنهٔ غیر شد او حقیر و ابله و بی خیر شد چنانکه درین
شرح مبین می شود فرق میان آنکه درویش است بخدا و تشنهٔ خدا و میان آنکه درویش است
از خدا و تشنهٔ غیر است نقش درویش است او نی اهل نان آن درویش که تشنهٔ غیر است بصورت
نقش درویش است نی لایق نان خوردن و شایستهٔ نعمت الهی و فیض شاهی بردن نقش سگ را
تو مینداز استخوان نقش درویش سزاوار نان نیست چنانکه نقش سگ قابل استخوان نی پس فقیر
خدا آن را استخوان منداز د نقش لقمه دارد و لی نقد حق محتاج لقمه است او نه محتاج حق پیش نقش مرده
کم نه لقمه طبق که مرده چیزی نمی خورد ماهی خاکی بود درویش نان یعنی درویش نان جوان حیوانست
که در شکل ماهی باشد در خشکی شکل ماهی لیک از دریا رمان مرغ خانه است او نه سیمرغ
هوا از آن که لوت نوشد او نه نوشد از خدا لا جرم عاشق حق است او بهر نوال تشنهٔ غیر عا
شق خداست از بهر عطا که تغییر شکل از برای اکل کرده است نیست جانش عاشق حسن و جمال
و طالب دیدار ملک متعال گر تو همی کند او عشق ذات اگر تصور کند آن تشنه بخبر وهم حادث خویش کس
است عشق ذات را ذات نبود وهم اسما و صفات عشق ذات نیست بلکه وهم اسما و صفات است و آن
کس عاشق وهم حادث خویش است و هم مخلوق است و مولود آمده است تصور حادث است حق نزاییده است

مطلب در تفصیل معنی المجاز قنطرة الحقیقة

اولم یولد است بحکم سورهٔ اخلاص خدا را از زادن منزه است عاشق تصویر و وهم خویشتن مرهو
نیست کی بود از عاشقان ذو المنن یعنی ان کس که عاشق فهم خویش است و گرفتار وهم خود کی شود از عا ف
خدا که خداوند نعمتهاست لاجرم عاشق خدا بحکم وتبتل الیه تبتیلا چنان می باید که همچون عاشقان و مشتا
قان و طالب ارباب جمال از فکر و خیال غیر خالی و بمعشوق مالی باشد بلکه خود را معدوم پندارد و در وجود
جز یار فانی باشد عاشق آن وهم اگر صادق بود در مجازی آن مجازش در حقیقت می کشد که المجاز
قنطرة الحقیقة معنی این کلام در نزد افاضل انام بر سه وجه است اول آنکه کسی که صاحب جمال را عاشق
شود عاقبت عشق او بعشق خالق رساند دوم آنکه کسی که کشت و نعمت را عاشق شود از بهر او خدا را
عبادت کند عشق آن کشت بعشق خدای کشد سوم آنکه کسی که در حقیقت عاشق خدا باشد اما خود را
عاشق نماید عاقبت عاشق خدا گردد که آن مجازش باین حقیقت رساند ظاهر آنست که مراد مولانا معنی
تمج اخیر است شرع می خواهد بیان این سخن درین مقالات اشارتست که لا یحب الله غیر الله زیرا که چون مخلوق
قدیم نا مخلوق شود آن مخلوق اند از آن نا مخلوق متلاشی شود سر لا یری الله غیر الله ولا یذکر الله
الا الله پدید آید لیک می ترسم ز افهام کهن واز عمل کم زیرا فهمهای کهنه کوته نظر و قاصر صد خیال بد
در آرد در فکر بکسر فا و فتح کاف جمع فکر بر سماع راست هر کس چیر نیست غالب و قوی نیست
لقمهٔ هر مرغکی انجیر نیست انجیر لقمهٔ مرغان بزرگ است نه طعمهٔ گنجشک کوچک خاصه مرغی مرده پوسیده
اسم مفعول است از پوسیدن پر خیالی اعمی بی دیده که از پندار پر باشد و نابینای طریقت نقش ماهی
را چه دریا و چه خاک تصویر ماهی را هر جا یکیست رنگ هندو را چه صابون و چه زاگ بترکی قره بویا
یعنی سیاه را خواه بصابون شویند خواه بزاک تفاوت نیست لاجرم آنان که نابینا اند از حزن آخرت

مطلب در تفصیل غم دنیا و غم آخرت

غافل اند غم دنیا می خورند و از درویشی می ترسند اما نمی دانند که غم دنیا بنسبت غم آخرت غم نیست
چنانکه نقش اگر غمگین نگاری بر ورق صورتی را اگر غمگین نویسی در کاغذ او ندارد از غم و شادی
سبق اگرچه صورتش غمگین او فارغ از آن زانکه جان ندارد صورتش خندان و او زان بی نشان
یعنی اگر نقش را خندان نگاری او از شادی بی خبر است وین غم و شادی که اندر دل خطیست
غم و شادی که از جهت دنیا در دل خطیست نوشته و تصویریست نگاشته پیش آن شادی و غم جز
نقش نیست یعنی بنسبت شادی و غم آخرت جز نقش نیست صورت غمگین نقش از بهر ماست تا انتقال
کنیم از غم دنیا بغم آخرت و احتراز کنیم از کاری که او سبب غم آخرت باشد چنانکه می فرماید تا که ما را یاد آید
راه راست و همچنان صورت خندان نقش از بهر تست تا از شادی دنیا انتقال کنی بشادی آخرت

وبکادی کوشی که سبب شادی آخرت شود چنانکه می فرماید تا ازان صورت شود معنی درست لاجرم
عاقل رای باید که از هر کاری بکار آخرت و بحال خود انتقال کند و غم خود خورد حکایت حکیمی مردمان را
دید بر مردهٔ گریان شوند و فریاد کنند گفت اگر بر غمهای خود گریان بود بهتر ازان بود شما را از برا
آنکس مرد از سه چیز خلاص شده یکی دیدن ملک الموت دوم تلخی مرگ سوم خوف خاتمه شما را این
سه مصیبت در پیش است و معلوم نیست که چه می خواهد شد نقشهایی کاندرین گرمابهاست در حما
مات جهانست از برون جامه کن چون جامهاست لاجرم از غم و شادی جهان و از زخارف دنیا برون
آمدن و تدبیر آخرت کردن می باید تا برونی جامها بینی و بس اما بحکم بیت از هر چه بمرده کی جدا شوا
می نشد آن به که بزنده کی جدا باشی از وه تو در امیت بیداری و از متاع دنیا دنیا برون آئی ط
حکایت ابو الدردا رضی الله عنه در پی جنازهٔ می رفت شخصی او را گفت این مرده کیست ابو الدر دا
گفت تویی اگر ترا این ناخوش می آید منم زیرا خدا جل و علا رسول الله را علیه السلام گفت انک میت
وانهم میتون پس ای طالب تا ترک ما سوی نکنی انیس دوست نشوی و لذا خدمت مولانا
فرماید جامه بیرون کن در آی هم نفس زانکه بزرگی گفت حکایت بزرگی گفت طریق حق همچون حمامست
چنانکه در وقت دخول حمام تا از جامها و غیر مجرد و عریان نشوی طهارت ظاهر حاصل نمی کنی و از اوساخ
بدن پاکی یابی همچنان تا از ما سوی پاک نشوی بجز التناهی نمی یابی چنانکه می فرماید زانکه با جامه درون
سو راه نیست که ما سوای خدا مانع است تن ز جان جامه ز تن آگاه نیست تا مانع مرتفع نشود علم و وصول
بحصول نپیوندد بیش آمدن نقیبان و دربانان خلیفه از بهر اکرام اعرابی و پذیرفتن هدیهٔ
او ان عرابی از بیابان بعید و از صحرای دور و راه دراز بر در دار الخلافه چون رسید چون بر باب
سرای سلطان برسید پس نقیبان بیش او باز آمدند استقبال کردند همچنانکه متوجهان حضرت
رفیع الدرجات را پیش از تجلی ذات پر تو تجلیات اسما و صفات در رسد پس گلاب لطف بر
جیبش زدند گلاب لطف و احسان بر جیب و گریبان او زدند و اگر چه حاجت او فهمشان شد پیشتر
حاجت اعرابی مفهوم و معلوم ایشان شد بی سخن که از بهر گدایی آمده است کار ایشان بود عطا پیش
از سؤال کار ایشان دادن بود پیش از گدایی کردن اما طریقهٔ معهود در رعایت کردند که در پرسش و
نوازش شدند پس بدو گفتند یا وجه العرب و شریف قوم از کجایی چونی از راه و تعب چون ایشان
از اعرابی احوال پرسیدند گفت وجیهم گر مرا وجهی دهید اعرابی گفت من وجیهم اگر مرا روی می دهید
بی وجهم چون پس پشتم نهید و اگر از من اعراض کنید ای که در روتان نشان مهتری ای نقیبان

در روی شما هست نشان بزرگی فرتان خوشتر ز زر جعفری قوت و قدرت شما در کن دین کار و
اتمام مصالح به از زر خالص است که همة الرجال تقلع الجبال ای که یک دیدارتان دیدارها یکبار دیدن
شما بسیار دیدارست ای نثار دینتان دینارها و فدای دین شما مال دنیا ای همه ینظر بنور الله شده
ای نقیبان که بنور خدا ناظر گشته اید از بر شه بهر بخشش آمده از نزد پادشاه بهر عطا آمده اید
تا زنید آن کیمیاهای نظر مرحمت بر سر مسهای اشخاص بشر تا مسها را کنید سیم و زر من غریبم از
بیابان آمدم در اینجا بر امید لطف سلطان آمدم زیرا بوی لطف او بیابانها گرفت و شایع و مشهور شد
ذره های ریگ هم جانها گرفت در هر جا پیدا شد تا بدینجا بهر دینار آمدم اما چون رسیدم مست دیدار
آمدم چنانکه بهر نان شخصی سوی نانوا دوید بهر خریدن نان یکی بجانب خباز رفت داد جان چون حسن
نانوا را بدید بیت یار خبازی که چون نسیمش دهی نان می دهد عاشق بیچاره اش نان گوید
جان می دهد بهر فرجه شد یکی تا گلستان از بهر تفرج کسی بگلستان رفت فرجهٔ او شد جمال باغبان
تفرج او جمال باغبان شد که باغبان خوب روی بود همچو اعرابی که آب از چه کشید همچو آنکه بن
دلو آب را از چاه کنعان کشید آب حیوان از رخ یوسف چشید که یوسف رسید رفت موسی
کآتش آرد او بدست چنانکه حضرت خدا در سورهٔ طه حکایت کند وهل اتیک حدیث موسی
اذ رأی نارا فقال لاهله امکثوا انی آنست نارا لعلی آتیکم منها بقبس او اجد علی النار هدی
فلما اتیها نودی یا موسی انی انا ربک فاخلع نعلیک الایة و در سورهٔ نمل نیز خبر می دهد اذ قال
موسی لاهله انی آنست نارا سآتیکم منها بخبر او آتیکم بشهاب قبس لعلکم تصطلون فلما
جاءها نودی ان بورک من فی النار و من حولها و سبحان الله رب العالمین یا موسی
انه انا الله العزیز الحکیم آتشی دید او که از آتش برست نور الهی و تجلی جمال دید که از آتش ظاهر
خلاص شد و آن را رها کرد جست عیسی تا رهد از دشمنان از یهودیان چنانکه حضرت خدا در اواخر سورهٔ
نسا اشارت می کند و قولهم انا قتلنا المسیح عیسی بن مریم رسول الله و ما قتلوه و ما صلبوه
ولکن شبه لهم بردش آن جستن بچارم آسمان ظاهر عبارت مولانا دلالت می کند عیسی علیه السلام
بر فلک چهارم بلند شد اما اصح آنست که بر فلک سوم است چنانکه در حدیث معراج مذکورست دام آدم
خوشهٔ گندم شده که بآن دام گرفتار گشت اگر چه آن سبب شد که از بهشت دور گشت تا وجودش خو
شهٔ مردم شده اصل همه مردمان و ابو البشر و پدر انبیا شد باز آید سوی دام از بهر خور باز از بهر طعام
و طعمه سوی دام آید و شکار شود اما ساعد شه یابد و اقبال و فر مقبول سلطان شود و دولت و قوت

یابد طفل شد مکتب بی کسب هنر کودکی بمکتب می رود از بهر کسب هنر و کمال و برامید مرغ بالطف پدر برین امید که پدر او را لطف کند مرغ می خرد پس زمکتب آن یکی صدری شد قاضی لشکر گشته ماهکانه داده و پدری شد و بدر کامل گشته آمد عباس حرب از بهر کین در غزا و بدر عباس بحر آمد از بهر انتقام یعنی بهر قمع احمد و استیز دین بر انگیختن رسول الله علیه السلام و بهر عناد دین اما خود اسیر شد و مسلمان گشت گشته دین را تا قیامت پشت و رو آن عباس دین را تا قیامت ظهیر و روی گشت در خلافت او و فرزندان او پس در جهان بسیار باشد که کسی از بهر غرضی بجایی رود در آنجا حالی بهتر از آن حاصل کند چنانکه **حکایت** شیخی جمع مال کرد تا بنای رباط و خانقاه کند طایفه از دزدان این را شنیدند از بهر دزدیدن مال در صورت صالحان بخانه او آمدند و سلاح را پنهان کردند مهمان او شدند مگر آن عزیز را دختری بود بمرضی مبتلا گشته و صاحبة الفراش شده معالج بسیار کوشته علاج پذیر نشده چون طعام آوردند ایشان دست شستند آن عزیز غساله ایشان را بدختر خود دختر از آن بیاشامید در حال شفا و صحت یافت آن عزیز آمد ایشان را اکرام تمام کرد و گفت شما عجب مردان مبارک و صالحان بوده اید و قصه را بگفت ایشان از نیت خود پشیمان شدند و گفتند ما بقصد بد آمده بودیم چون خدا ما را برکت حسن اعتقاد شما چنین کرامت داد و چندین احسان کرد از آن بدی رجوع کردیم پس با خلاص توبه کردند و از جمله رجال شدند لاجرم حال اعرابی نیز چنین شد که بنقیبان خلیفه می گوید من نیز برین امثال که گفتم من برین در طالب چیز آمدم **ع** اما صدر گشتم چون بدهلیز آمدم صدر معظم شدم چون بدریچه در رسیدم حقیقت قصه درین مرتبه اینست که کاه باشد که کسی از بهر طلب دنیا عبادت کند و صورت صلاح گیرد اما از خدا توفیق می رسد که مخلص و مقرب شود آب آوردم بتحفه بهر نان چون اینجا رسیدم و بوی نان یافتم بوی نانم برد تا صدر جنان **ع** جنت نان بیرون راند آدم را از بهشت نان و گندم آدم را علیه السلام از بهشت بیرون کرد نان مرا اندر بهشتی در بهشت نان مرا با حلم بهشت خلط و تحییر کرد رستم از آب و زنان همچون ملک فرشته آب و نان نمی خورد من نیز چنان گشتم بی غرض گردم برین در چون فلک **ع** بی غرض طواف می کنم برین باب همچون فلک **ع** بی غرض نبود بگردش در جهان مر هو نیست غیر جسم و غیر جان عاشقان یعنی هر کس که در جهان حرکت و طواف کند از بهر غرض کند اما جسم و جان عاشقان بی غرض می گردد که ایشان بجز رعایت جانان ندانند پس عاقل را می باید که عاشق بی غرض باشد یعنی عاشق خدا باشد نه محب دنیا زانکه دنیا فانی است

ماهکانه یعنی وظیفه که ایلقده ویرلور اوغلان کجه قاچه ویرلور

آنارا

ان را وفا نیست و لذا حضرت **مولانا** تحقیق می کند این معنی را که می فرماید **در بیان آنکه عاشق دنیا بر مثال عاشق دیوار یست که بر و تاب آفتاب تافت و جهد و جهاد نکرد تا فهم کند که آن تاب و رو نور از دیوار نیست از قرص آفتابست در آسمان چهارم لاجرم کلی دل بر دیوار نهاد چون پرتو آفتاب بپیوست** که آفتاب غارب شد او محروم ماند **اذا وحیل بینهم و بین ما یشتهون** اقتباس است از آیتی که در سوره سباست یعنی پرده کشیده شد میان ایشان و میان آنچه آرزوی کنند عاشقان کل نی عشاق جزو ای عاشقان خزانه عاشقان ماسوی ند بدانید که ماند از کل آنکه شد مشتاق جزو باز ماند و دور افتاد از خدا آنکه عاشق و مشتاق مخلوق شد **ع** چونکه جزوی عاشق جزوی شود یعنی یک مخلوق دیگر مخلوق را عاشق گردد زود معشوقش بکل خود رود آن مخلوق که معشوق اوست بجای خود رود پس عاشق جزو از خوف فراق در امن و سلامت نیست و چون جزو با کل بپیوست کار عاشق بغم و ندامت نیست **حکایت** شیخی آواز گریه شنید و از سبب گریستن پرسید ماتم زده گفت دوستی داشتم که آرام جان بی خویش و مرهم جگر ریش من بود **بیت** دی بمرد و من بمیرم از غمش شد جهان بر من سیاه از ماتمش **بیت** شیخ گفت گر دلت بی خویش نیست **ع** این چه غم بایدت نزایت بیش نیست **ع** دوستی دیگر گزین این بار تو **ع** کو نمیرد تا نمیری زار تو **ع** دوستی کز مرگ نقصان آورد **ع** دوستی او غم جان آورد **بیت** فرزند و یار چونکه بمیرند عاقبت **ع** ای دوست دل مبند بجز حی لایموت **بیت** گر سر نهی بخدمت یاری بر آستانش **ع** ور جان دهی بزاری یاری فدای جانش **ع** لاجرم مخلوقی که بمخلوقی دیگر دل نهد ریش گاو بنده غیر آمد او سخره و مغلوب و بنده غیر خدا شد او سخره شد گیر در ضعیفی در زد او یعنی آنکه دل بعاجزی نهد و از و مدد جوید بحکم الغریق یتشبث بکل ما وجد دست را بضعیفی زند اما از وی مدد باید زانکه آن عاجز نیست حاکم کند تیمار او آن مخلوق عاجز حاکم نیست که عاشق خود را تیمار کند زیرا آن نیز بنده و مخلوقست کار خواجه خود کند یا کار او کار مولای خویش کند یا کار او پس عاقل را می باید که عاشق قادر و قوی شود تا از و مدد یابد نه عاشق عاجز و ضعیف **مثل عرب اذا زنیت فازن بالحرة و اذا سرقت فاسرق الدرر** در زبان عرب مثل است این سخن یعنی اگر زنا کنی با آزاده زنا کن و چون بدزدی بدزد مروارید را **ع** فازن بالحره پی این شد مثل چون زنا می کنی و دوست می گزینی بزن آزاد کن نه بکنیزک این سخن از بهر این شد مثل فاسرق الدرر یعنی منتقل **ع** بدزد مروارید را یعنی منقول از عرب شد یعنی چون چیزی را طمع کنی آن چیز را طمع کن که شریف باشد لاجرم چون کسی را دوست می داری خالق و خواجه را دوست دار نه مخلوق و بنده را زانکه

او از خدمت مولای خویش عاجز باشد او کی کار و خدمت غیر کند پس جز خدا را عاشق شدن و از غیر
او یاری و مدد خواستن نمی باید بیت دل اگر بار کشد بار نگاری باری ور کسی یار گزیند چو تو یاری
باری بنده سوی خواجه شد او ماند زار یعنی کسی که بنده و مخلوق را معشوق کند کر او بنده خداست چون
بسوی خواجه رود و بمیرد عاشق عاجز و زار و بی یار بماند چنانکه بوی گل شد سوی گل او ماند خار
لاجرم او بماند دور از مطلوب خویش طالب دنیا عاقبت چنین شود سعی ضایع رنج باطل پای
ریش مثال طالب دنیا اینست همچو صیادی که گیرد سایهٔ اما سایه کی گردد ورا سرمایه یعنی که مال
و املاک و اسباب و متاع گیرد او مثل آن کس است که سایهٔ مرغ را گرفته باشد چنانکه می فرماید سایهٔ
مرغی گرفته مرد سخت یعنی سایهٔ یک مرغ را مردی گرفته محکم مرغ حیران گشته بر شاخ درخت که این مرد
مرا نمی گیرد سایه مرا گیرد لاجرم دنیا مانند سایه مرا گیرد لاجرم دنیا مانند سایه خداست کسی که این
را گیرد و از خدا غافل شود خدا را این عجب می آید کین مدمغ بر که می خندد عجب این خداوند دماغ
و صاحب کبر و فکر یا این متکبر دماغ و احمق بر که می خندد و که را فریبد اینست باطل اینست
پوسیده سبب و کهنه رسن یعنی سبب حقیقی و درست و مسبب الاسباب را ترک کرد و بکسباب پوسیده
و بی ثبات را دل نهاد ور تو گویی جزو پیوسته کلست یعنی اگر تو گویی که مخلوق بخالق متصل
است دوست گرفتن مخلوق دوست گرفتن خالق است لاجرم خار می خور خار مقرون گلست
و با و پیوسته است سؤال ترا جواب اینست که جز یکی رو نیست پیوسته بگل اگرچه از وجهی
جز را با گل پیوستگی و خار را با گل دلبستگی است که اثر و بار اوست و از اثر بمؤثر و از قرین بدیگری
استدلال توان کرد اما جز را با گل و خار را با گل از وجهی دیگر بیگانگیست که اگر یگانگی صرف بودی تبعیت
رسل باطل بودی چنانکه می فرماید ورنه خود باطل بدی بعث رسل اکثر اهل عالم آثار را مطلوب کلی
و مقصود اصلی کنند این را نمی دانند که بعضی آثار را از خدا دور می کند و بعضی پیوسته سازد انبیا از بهر
بیان فرستاده شد چون رسولان از پی پیوستند الحق و بنده را بخدا متصل ساختن پس چه
پیوندد شان چون یک تنند اگر اتصال از هر وجه بودی احتیاج برسالت انبیا نبودی و بعثت رسل
تحصیل حاصل گشتی خلاصهٔ کلام اینست که اگرچه سایه را با مرغ پیوستگی است اما صیاد سایه صیاد مرغ نیست
این سخن پایان ندارد ای غلام که معارف الهیه را نهایت نیست ای سالک رموز بیگه شد حکایت کن تمام
که اعرابی چون بدار الخلافه رسید چه شد سرانجام سپردن عرب هدیه را یعنی سبو را بغلامان خلیفه
ان سبوی آب را در پیش داشت ان اعرابی تخم خدمت را در آن حضرت بکاشت تا که دانهٔ احسان

بروید گفت این هدیه بدان سلطان برید اعرابی نقیبان را گفت این ارمغان را بخلیفه برید سائل شه
را ز حاجت وا خرید و خلاص کنید آب شیرین و سبوی سبز و نو آب لذیذ و سبوی سبز و جدید است
زاب بارانی که جمع آمد بگو بکاف فارسی بترکی چو قد خنده می آید نقیبان را از آن زیرا آنچنین هدیه را
پیش خلیفه نبود لیک بپذرفتند آن را همچو جان قبول کردند آن هدیه را و عزیز گرفتند همچون جان زانکه
لطف شاه خوب با خبر بر همه ارکان اثر کرده بود اندر همه ارکان اثر حقیقت قصه درین مرتبه اینست که ما عبادت
می کنیم قصور و نقصان او را نمی دانیم و آن را درست پنداریم و دست را بدرگاه خدا برداریم و از و احسان
می خواهیم و ملایکه را بزبان حال می گوییم که این را بخدا عرضه بکنید ملایکه می دانند که این طاعت لایق درگاه
خدا نیست اما لطف شاه و خبیر در ملایکه اثر کرده است آن طاعت ما را برگیرند هم این قضیه مقررست که
هدیه بمقدار مهدی بکشد شعر جاءت سلیمان یوم العرض نملة بنصف رجل جراد وکان فی فیها ترنمت
بفصیح القول واعتذرت ان الهدایا بمقدار مهدیها بیت پای ملخی نزد سلیمان بردن عیبست ولیکن
هنرست از موری خوی شاهان در رعیت جا کند که الناس علی دین ملوکهم چرخ اخضر خاک را خضرا کند جلوها
و اعلی را در سفلی و ادنی تاثیرست چون درین محل پادشاهان و ارکان مذکور شد حضرت مولانا بمناسبت
آن در حق پادشاهان نکته می فرماید و در حق ارکان دقیقه می گوید شه چو حوضی دان حشم چون لولها
پادشاه همچون حوض است خدمتکاران همچو لوله اب از لوله روان در کولها تر کی اکرک چونکه آب
جمله از حوضیست پاک هر یکی آبی دهد خوش ذوقناک چونکه آب جمله لولها از حوضی پاک بکشد هر یکی آبی دهد خوش ذوقناک
و شیرین ور دران حوض آب شورست و پلید هر دار هر یکی لوله همان آرد پدید این را علت می
آرد و می گوید زانکه پیوسته است هر لوله بحوض لاجرم آب لوله آب حوض است خوض کن در معنی این
حرف خوض فرو شو و در معنی این سخن تا بفند بخبری که جان و دل تو همچون حوض است و حواس تو
همچون لولها اگر از حواس و اعضای تو نیکی پیدا شود دلیل است که اندرون تو صاف و پاک است
و بحکم کل اناء یترشح بما فیه هر چه در اندرونت اثر او پیدا در بیرونت چنانکه می فرماید لطف شاه
جان بی وطن مرهون است چون اثر کرده است بین در کل تن چگونه اثر کرده است
ببین در همه بدن یعنی جان بی وطن را در تن چگونه اثرهاست لطف عقل خوش نهاد خوش نسب
مرهون است چون همه تن را در آرد در ادب چگونه همه بدن را ادب یعنی عقل خوش طبیعت و
خوب نسب را در آموختن تمیز و ادب چگونه هنرهاست عشق شنگ بی قرار بی سکون مرهون است
چون همه تن را در آرد در جنون چگونه همه بدن را می آرد بدیوانگی یعنی عشق خوب بی قرار و سکون

مطلب در بیان طالب دنیا
نسخه هم تیغ بر و معنی می آید یکی نیشتر دوم دیوانه نسخه
مطلب در بیان اثر عقل و عشق
چون در آرد کل تن را در جنون

جمیع اجزای آدمی را چگونه در سلسله جنون کشد لطف آب بحر کو چون کوثر است آن را ببین سنگ
ریزه‌ش جمله دُرّ و گوهر است لطف بحر بیچون را ببین که سنگ ریزه‌ها را چگونه گوهر و دُرّ مکنون کند
زیرا هر هنر که استادان معروف شده هر هنر که استادان مشهور است جان شاگردان بدان
موصوف شد شاگرد دانش آن را آموزد چنانکه پیش استاد اصولی هم اصول مرهون است خواند
آن شاگرد جست با حصول پیش استاد اصولی شاگرد چابک و اهل تحصیل اصول خواند پیش استاد
فقیه آن فقه خوان شاگرد فقه خوان فقه خواند فی الاصول اندر بیان و همچنین پیش استادی که او
نحوی بود مرهون است جان شاگردش از او نحوی شود نحو آموزد باز استادی که او نحوگر است
مرهون است جان شاگردش از او نحو شده است که فنا فی الله بیاموزد که علم نافع است زین همه انواع
دانش روز مرگ مرهون است دانش فقر است ساز راه و مرگ یعنی از همه انواع علوم در وقت
موت جز علم فقر و طاعت نیست زاد و ساز راه بیت ای فلسفی بی دین عمرت گذشت خاریع ما
ای نحوی هوایی تا چند جاه زید حکایت با جرای نحوی و کشتیبان آن یکی نحوی بکشتی در نشست
آن مرد نحوی که عمر به نحو صرف کرده بود سفر دریا کرد در کشتی بنشست رو بکشتیبان نهاد آن
خودپرست که بعلم خود مغرور بود گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا ای گفت کشتیبان را هیچ نحو
خواندی کشتیبان گفت نخوانده‌ام گفت نیم عمر تو شد در فنا نحوی گفت نصف عمر تو ضایع شد
دل شکسته گشت کشتیبان زتاب و حرارت لیک آن دم کرد خامش از جواب یعنی ملاح دل شکسته
گشت ولیکن در آن ساعت بغیر خاموشی چاره نداشت باد کشتی را بگردابی فکند یعنی پس از زمانی
باد کشتی را در ورطه و محل هلاک افکند کشتیبان بحال بحال یافت گفت کشتیبان بدان نحوی بلند
کشتیبان بصوت اعلی گفت بان دانشمند هیچ دانی آشنا کردن بگو هیچ شناوری می‌دانی ای
نحوی بگو گفت نی ای خوش جواب خوب رو نحوی گفت مرا با علم آشنایی نیست ای مرد نکو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست کشتیبان گفت کل عمر تو ضایع گشت زانکه کشتی غرق این
گردابهاست خلاص بجز شناوری میسر نیست بیت ای فقیه از بهر تو علم عشق آموز تو زانکه بعد از
مرد جهل و حرمت و ایجاب کو نحوی باید نه نحو اینجا بدان محو و نیستی می‌باید در اینجا بدان که تو نحوی
بی خطر در آب ران اگر تو محو شدی کشتی را بی بیم در آب بران حصه فقه اینست که مقصود تکلی از علم
علم سلوک و طریقت است و معرفت طریق آخرت تا وقتی که کشتی تن غرق دریای اجل شود در آن
محل شناوری از جانب دنیا بسوی عقبی بسلامت رفتن میسر شود بلکه کسی که فانی و مرده شود

شناکردن را حاجت نباشد زانکه دریا ان را می برد چنانکه می فرماید آب دریا مرده را بر سر نهد آب
دریا را عادت است مرده را بر سر نهد چون بود زنده ز دریا کی رهد بلکه غرق و هلاک شود چون
بمردی تو ز اوصاف بشر اگر بحکم موتوا قبل ان تموتوا اخلاق ذمیمه را تبدیل کردی بحر اسرارت
نهد بر فرق سر دریای اسرار ترا بر سر نهد ای که خلقان را تو خرخری خوانده‌ای ای حاکم علم ظاهر و از
علم آخرت غافل تو عوام را از کبر خری گویی این زمان چون خر برین یخ مانده‌ای و پای تو بگل دنیا فرو
رفته است بیت ای دل جهان و هرچه در او هست فانی است جاوید ملک نیستی و بی نشانی است
هر سلطنت که هست زوالیش در پی است خوشتر آنکه سلطنت جاودانی است آنکس که یافت لذت
وصل حبیب خویش بر بوی دوست عادت او جان فشانی است گر تو علامه زمانی در جهان یعنی
یگانه زمان و علامه جهان بودن مفید نیست مفید آنست که مرد آخر کار را عالم باشد لاجرم گر تو علامه زمانی
و فرید جهانی نک فنای این جهان ببین و زمان این مسئله را دانستن غایت علامگی است و بدانکه فنای
جهان را دانستن ان ترک کردن است والا بیت همه گویند جهان را نبود هیچ وفا همه او بر دل
خود از چه نشانید شما اما بزبان فنای دنیا را گفتن و در طلب او بودن فنای او را دانستن نیست
خاصه علمای ظاهر فنای دنیا را دانند و خلق را بند گویند اما در طلب وی بوند شعر عجبت لاهل العلم
کیف تغافلوا عن الدین و استعشوا ثیاب الهالک یطوفون حول الظالمین کانما یطوفون حول البیت
وقت المناسک بیت آلوده شو بحرص درم جان جاهلان این خواری از کرانه بپایان نمی رسد
مجلس تمام گشت و بپایان رسید عمر و ین حرص مرده ریک بپایان نمی رسد مرد نحوی را از آن
در دوختیم یعنی قصه مرد نحوی را در میان قصه اعرابی از بهر آن آوردیم تا شما را نحو آموختیم تا شما را تعلیم
علم فنا و تدریس فن لقا کردیم که علم نافع اینست نه علم دنیا حکایت یکی در خدمت مولانا روایت
کرد که فلان دانشمندی گوید که ما نیز بنده و عاشق خداوند کاریم اما در این حال تحصیل علوم
مشغول گشته‌ایم امید است که بعد از حصول مطلوب بیاییم و مرید شویم جواب فرمود که حاصل ناکرده نمی
تواند ترک آن کردن وقتی که حاصل کنند چون توانند از قید فقه رهیدن و بعالم مطلق فقر رسیدن
نقد فقه و نحو و صرف حرف معرفت فقه و قصد و نوع نحو و تغییر حرف در کم آمد یابی ای یار شگرف
ادراک مراد که تحصیل کنی ای یار بزرگ و متوی اما آینه دل را از زنگار نقش سوی نا زدوده سلامت
نپذیرد تا آینه دل سلیم نگردد تحفه‌ای یاد داشته قدیم را نشاید که یوم لا ینفع مال و لا بنون الا من
اتی الله بقلب سلیم علم تن تن علم است و علم جان جان علم و شایسته حضرت جانان

جانست نه تن چنانکه ثنا قانی گفت **بیت** بشنو ای پیر بید خاقانی حال تست این جوان علم طلب تن علم است فقه و علم تن است علم جان جوی و جان علم طلب و اگر علم اولین و آخرین بدان حضرت بگواهی بریم چون بنسبت تلت موسوم است که **و ما اوتیتم من العلم الا قلیلا** در معرض قبول نخواهد بود و بعینه مثل بردن مرد عرب سبوی آب را بجناب خلیفه می ماند آن سبوی آب دانشهای ماست حقیقة قصه بنسبت علما دانشها و علوم ماست که آن را بجو عمل ناقص کمال پنداریم و هدیه خدای کنیم و سبب مغفرت می دانیم و آن خلیفه دجله علم خداست که علوم جمیع عالم کم از یک قطره است بنسبت علم خدا ما سبوها بر دجله می بریم علم ما را بدرگاه خدا آوریم آن را سبب مغفرت و نجات می شماریم که نه حقیر دانیم ما خود را اخیرم و اگر خود را خورد و حقیر نمی دانیم خر و احمقیم بلکه آنان که بعلم عمل نکنند بحکم آیت سوره جمعه **مثل الذین حملوا التوریة ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا** خر اکثر باری اعرابی بدان معذور بود زیرا که از دجله غافل و بس دور بود اما آن کس که عالم است بسیار جای علم خدا را داند سبوی علم خود را بدرگاه خدا آوردن و آن را سبب مغفرت دانستن و بدان اعتماد کردن او را نشاید لاجرم عالم و عامی را شایسته آنست که بعلم و عمل مغرور نشوند بلکه بدرگاه خدا عجز و فنا آرند که از دجله با خبر بودی تو ما اگر آن اعرابی از دجله خبر بودی چنانکه ما خبر داریم بعلم خدا او نیز آن سبو را جا بجا منزل بمنزل بلکه از دجله چو واقف آمدی آن اعرابی آن سبو را بر سر سنگی زدی و بشکستی

قبول کردن خلیفه هدیه را و عطا فرمودن با کمال بی نیازی از آن هدیه و از آن سبو

چون خلیفه دید و احوالش شنید احوال اعرابی را از نقیبان شنید آن سبو را پر زر کرد و مزید زیاده کرد و خلعت و نعمت آن عرب را کرد از فاقه خلاص از فقر بر ها نید داد بخششها و خلعتها خاص چون چنین احسان کرد پس نقیبان را بفرمود آن قباد یعنی خلیفه بغداد آن جهان بخشش و آن بحر داد آن عالم عطا و دریای عدل کین سبو پر زر بدست او دهید تسلیم اعرابی کنید چونکه و اگر د سوی دجله کش بر برید چون رجوع کند بجانب دجله بر بید تا کشتی را سوار شود و بجای خویش زود برود از ره خشک آمدست و از سفر اکنون او را بر کشتی سوار کنید تا که از ره دجله کش بود نزدیک تر بجای خود چون بکشتی در نشست و دجله دید آن اعرابی سجده می کرد از حیا و می خمید بر کمی اکیلو ردی که ای عجب لطف این شه و هاب را پادشاه بخشنده را و آن عجبتر کو ستد آن آب را که قبول کرد آن آب مرا چون پذیرفت از من آن دریای جود چگونه قبول کرد از من آن دریای سخا ایچنان نقد دغل را زود زود یعنی بی توقف حقیقة تقیه ذرین مرتبه اینست که ما که طاعت و

علم خود را تحفه می پنداریم و بدرگاه خدای آریم و از و احسان رجای کنیم او تحفه ما را از کمال کرم قبول کند و ما را بهشت و نعمت و ثواب آخرت بخشد با آنکه علم و عمل ما را احتیاج ندارد که علم و عمل ما شمه از علم و جود اوست هر آینه در خزاین رحمت بی کلید علت گشادن و داد عطا بیش از استحقاق دادن قطره از دریای اشفاق او شمه از مکارم اخلاق اوست دریای رحمت حق را نهایت نیست و دجله خوبی او را غایت نی همه عالم از هیاکل علویه و اجرام سفلیه و از عرش تا فرش و از خاک تا افلاک که بنقش خوبی و لطافت آراسته اند و بانواع فضل و کمال پیراسته کل عالم را سبو دان ای پسر و ای سالک که بود از علم خوبی تا بسر و پر کشد علم و هنر قطره از دجله خوبی اوست یک قطره است از دجله حسن خدا که همه سبوی عالم را یک قطره آب پر کرده است کان نمی گنجد ز پری زیر پوست از کمال و وفرت و نهایت کثرت گنج مخفی بد ز پری چاک کرد **بحکم کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لان اعرف** گنج پنهان بود از بسیاری ظهور کرد که خود را و انعامش پیدا کرد خاک را تابان تر از افلاک کرد که آدم را از خاک آفرید و بعقل و علم منور ساخت گنج مخفی بد ز پری جوش کرد آن خدا خاک را سلطان اطلس پوش کرد لاجرم خدا را علم و کمال و قدرت و جمال بی حدست آنکس که علم خود را هدیه پندارد و ر بدیدی شاخی از دجله خدا اگر فراغی از دجله خدا بدیدی آن سبو را او فنا کردی فنا زیرا آنکه دیدندش همیشه بی خودند آنان که دیدم اند شکی از دجله خدا بی خود آنه بر سبو سنگی زدند یعنی آنکه لب تشنگان بادیه شوق او را درجات متفاوتست بعضی بقدح جذوق و ساغر محسوسات راضی باشند و بعضی بسبوی عوالم مختلف از کلیات و جزئیات قانع شوند و بعضی در تمنای خم تجلیات اسما و صفات در مخاطبه ساقی باقی که رسول علیه السلام از وی خبر می دهد که **ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی** گویند **غزل** آن خم که زو می ریختی در ساغر ما بارها بنمای آن خم را که ما داریم با او کارها ای آنکه کل رای کتی هردم بدامن سوی ما دامان ما را گیر و کش هردم بدان گلزارها آنکس که از انعام شه قنطار زر دارد طمع کی شاد گردد خاطرش از بخشش دینارها شود ای آن آرام جان تا در دلم دارد مکان آزاده ام از سود و زیان بیزارم از بازارها ای ساقی دریاکشان رانی می حریفان را چشان که از سینه شوید کینها و ز سر برد پندارها و بعضی هزار دریا یکدم در کشند و هنوز با لب تشنه هل من مزید گویند **بیت** بحر تگینه شربتم کوه تگینه لقمه ام من چه نهنگم ای خدا باز دهان گشاده ام **بیت** بهر خم و سبوی ما ای ساقی مه وش که ما رندان لب تشنه حریفانیم دریاکش بیک جرعه نمی گنجیم دریاهای عالم را که ما یابیم از آن ساقی شراب باقی بی غش پس هر که بعلم الیقین دانست که منبع آن آب

محالست و بعین الیقین مشاهده کرد که جوشش این قطره از کدام دریاست و بحق الیقین شناخت
که تجلی سبوی عالم ازان قطره پاست و باقی عوارض در معرض فناست بدست همت سنگ غیرت
بر سبوی عالم زد تا هر یک از قطارکیان عالم ملکوت و ساکنان صوامع جبروت مصراع
فریاد بر آورد که سنگی و سبویی گوییا شکستن سبو بمنزله شکافتن صدف دریا بود که آب نهان
از و معاینه شود آب سبو در جوی انجیخت و جوی بدریا پیوست و دریا همان دریا بود که بود مصراع
والبحر بحر علی ما کان فی القدم لاجرم سبوی بدن بشکن و در خم عالم ریز و سنگ بر خم زن و ابش
بجوی غیب ریز کمال خجندی گوید بیت ایها العطشان فی وادی الهوی جوی جویان کجا نب دریا
بیا و اگر تحقیق کنی سبو و خم غرقه دریا اند شکستن آب بریزد اما بدریا بیامیزد چنانکه
می فرماید ای ز غیرت بر سبو سنگی زده و آن سبو ز اشکست کاملتر شده
بحر پیوسته خم شکسته آب از و نا ریخته بلکه صد درستی زین شکست انگیخته چنانکه گفته اند بیت
عجب که کاسه شکستست و می نمی ریزد چگونه ریزد دو دانه که بر کنار تو ام بلکه هر جزوی از اجزای
شکسته رنگ بی رنگی دریا گیرد بیت کسی کاندر نمکزار او فتد گم گردد اندروی من این دریای
پر شور از نمک کمتر نمی دانم لاجرم سبو و خم شکسته وجود موهوم بذل وجود دریا کنند دریای مواج
متلاطم الامواج بحکم ثم قبضناه الینا قبضا یسیرا هر جزوی را از اجزای این شکستگان در کنار
گرفته از یگانگی بیگانگی آرد و از نون نواختن هر جزوی را برقص در آرد چنانکه می فرماید
جزو جزو خم برقص است و بحال و در وجد و ذوق عشق جزوی را نمود این محال عقل گفتش بر
این محال کی نماید فی السبو بیدار حالت شد آب که عالم استغراقست خویش ببین والله
اعلم بالصواب بود لقمه اعرابی بدرگاه خلیفه آمد بابش را بزد و ملازمت کرد آخر اعرابی را
فتح باب شد لاجرم ای سالک ترا این معانی را فهم کردن میسر می شود بطلب و ریاضت
چنانکه می فرماید چون در معنی زنی بازت کنند که بحکم من قرع الباب ولج ولج چون باب
معنی را ی زنی ترا فتح کنند پر فکرت زن که شهبازت کنند بحکم المرء یطیر بهمته پر فکرت
زن تا ترا شهباز کنند بشرط آنکه پر و بال تو از گل خواری گل آلوده و گران نباشد اما ای
سالک بسیار خوار پر فکرت شد گل آلود و گران و ثقیل زانکه گل خواری ترا گل شد چه نان
که اکل نانی که گل است در اصل چنانکه می فرماید نان گلست و گوشت کمتر خور ازین یعنی
نان و گوشت گل است در اصل پس کمتر خور ازین تا نمانی همچو گل اندر زمین تا چون

مطلب در مذمت بسیار خوردن

گل سفلی و ثقیل نشوی و در زمین فانی اما حال تو عجب است چون گرسنه می شوی سگ می شوی و بدنفس
می شوی تند و بدپیوند و بزرگ می شوی درشت و بدهیجت و بدعرق می شوی چون شدی تو سیر مرداری
شدی که بر تو حیوانیت و جیفگی زیاده شد زی خنزلی پا چو دیواری شدی بی چون جماد گشتی
خواجه ابو سلیمان گفت اگر از شام خود یک لقمه بگذارم دوست تر از آن دارم که همه شب قیام کنم پس
دمی مردار و دیگر دم سگی ازین دو حالی تا بیابی تبدیل اخلاق نکنی چون کنی در راه شیران
خوش تکی چگونه کنی در طریقت شیران دین تک دو الت اشکار خود جز سگ مدان یعنی آلت اشکار تو
نفس است کمتر که انداز سگ را استخوان تا شکار کند زانکه سگ چون بسیار سیر شد سرکش شود مطیع
فرمان نشود و بشکار نرود کی سوی صید و شکار دل تک دو حال نفس نیز چنین است چون
سیر شود طغیان نفس و گناه را قصد کردنش زیاده تر شود لاجرم ان را کم خوردن و روزه
داشتن زبون کردن می باید و لذا رسول الله علیه السلام جوانان را پندی داده می گفت
من استطاع منکم الباءة فلیتزوج و من لم یستطع فعلیه بالصوم فانه له وجاء پس بی نوای
و گرسنگی باعث طلب و نوالست آن عرب را بی نوایی می کشید آن اعرابی را گرسنگی
می کشید تا بدان درگاه و ان دولت رسید که در بارگاه پادشاه و باب بر سیدیم در حکایت
گفته ایم احسان شاه چنانکه شنیدی در حق آن بی نوای بی پناه و اعرابی سیاه تو نیز بی زر و
نوا و گرسنه شو تا بدرگاه خدا رسی و احسان او را بیابی و در نفس قصه عرب این نیز مدرج است
زیرا پیش ارباب حقیقت همان قصه نیست بلکه حصه است اگر چه در صورت قصه است حکایت
سلطان ولد حکایت کند روزی شیخ حسام الدین بسخنهای عرفی مشغول بود و مجلس حکایات
باغ و بوستان می کرد و من همه را از دهان مبارک او معانی و اسرار می شنودم و آن قوت را
شنودم و از ان ذوق حال بحال می گشتم و در ان حالت حیرت می نمودم و معنی ان ابیات که بدیم
در مثنوی فرموده بود بر من تجلی می کرد هر چه گوید مرد عاشق بوی عشق لفظ بوی عشقم آید بو نت
از دهانش می جهد در کوی عشق بحکم کل اناء یترشح بما فیه حکایت مولانا فرمود سخن آدمی بوی
آدمیت و از بوی نفس او نفس او را می توان معلوم کردن مگر مسام مشام بعلت زکام مسدود
گشته باشد لاجرم هر که مرد عاشق است گر بگوید فقه فقر آید بعینه اگر از علم ظاهر سخن گوید علم
طریقت مفهوم گردد بوی فقر آید از گفت شکش بوی یقین رضا بکفر گوید ان گاهی رسول
الله علیه السلام مامور بود بدین که گوید لکم دینکم ولی دین و گاهی این حکم منسوخ بنص اقتلوا المشرکین

وان صورت رضا دادن بر توبیخ وتحذیر مشتمل است وسلوک طریق مشاهده دران حالت مبنی بر صد
هزار حکمت آماده ظاهر بین را از مشاهده سر یقین بی نصیب واگرچه مذهب انست که هر کسی را
جزم بر حقیقت ایمان خود بود انا مومن حقا گوید اما سلوک طریق کلام منصف در ایت انا وایاکم
او فی ضلال مبین و در انا مومن ان شاء الله گفتن هزار مصلحت و قول سبحانی ما اعظم شانی وکلام
انا الحق باطل نیست اما مشاهده هیچ را دیده ضعیف بین باید گفت که کف بحر صدق خاکستست
اعتبار بکف کف نیست که او فرع وجزاست بلکه اعتبار بدریای صدقست که اصل وکل است
اصل صاف آن فرع را آراستست که ان دریای صاف ان کف کفر را صاف کند وچون در بلکوه
یا بدان کف صافی بشود آن کفش را صافی ومحبوب دان ان کف کفر را صافی وسزاوار کرده
دان چونکه اصل او صافست محبوب دشنام لب معشوق دان دشنام اگرچه ناخوش است اما چون
از لب محبوبست لاجرم هر سخن که عاشق گوید از عشق ولطافت خالی نیست گشته ان دشنام
نا مطلوب او فاعل گشته خوش است خوش نه بهر عارض محبوب او اشارتست بمعشوق
که بگوید که شاید رستی ان عاشق ای کژی که راست را از رستی چنانکه از شکر که شکل نا ی
می پزی اگرچه صورت نال شاید اما طعم قند آید نه نال که هی مزی وی چشمی پس لذت دشنام
معشوق را چنانکه عاشق داند قند که در صورت نان هم ذایق شناسد مصراع صورت پرست
غافل معنی چه داند آخر عرف من ذاق ومن لم یذق لم یعرف لاجرم حکایات من درین کتاب
اگرچه در صورت گاه از زبان زن ومرد است گاه از زبان گرگ وروباه اما عاقل چشنده
داند که درین قند بند ست پس بتی که از زر خالص سازند صورت پرستان غافل را سرمایه
کفر وضلال است وعیار شناسان کامل را والسلام شرف تعرّف انگیزی وقال ان یکی صورت را
معبود سازد واین یک صورت بت را در آتش انداز د وبنقش عاریت نپردازد وچون
صورت زایل گشت ونقشی که مانع هیچ بود مرتفع شد زر خالص را در وجوه خیرات صرف کند
وبصورت ناملایم دیده از زر خالص نه دوزد واز بهر کیکی گلیمی نسوزد چنانکه می فرماید که بیابد
مومنی زرین وثن بت کی هلد آن را برای هر شمن بت پرست بلکه گیرد اندر آتش افکند
لاجرم صورت عاریتش را بشکند صورت بتی ان بت زرین را بر کند وفانی کند تا غایت
بر ذهب نقش وثن ان را علت بیان کند زانکه صورت مانع است وراه زن پس اهل الله
صورت بدی را بتبدیل کنند وسخن عاشق را تاویل تو نیز از صورت قصه بگذر وظاهر صورت

اگر بجا گوید یک
مراد از بحر صدق مرد مخلص وصادقست واز کف کفر سخن او که گاهی درست می نماید منه

از بدن انک

منکر معنی حکایات مرا بنگرو درین تنبیه است که چون مرشد بیند که در کسی استعداد طریقت بلکه
بنصیحت و بند صورت کفر وضلالت او را بشکند تا ذات زرش هویدا گردد حکایت شیخی جوانی
افرنج را دید که شطرنج می باز د در برابر او نشست وبا او شطرنج باخت مریدان در حیرت بماندند
وشیخ در اثنای بازی آن را لسخنان حکمت آمیز گفت آن را بایمان آورد واز جمله مریدان شد
پس شیخ مریدان را عذر کرد و گفت در مشرب او قابلیت السلام وطریقت دیدم بشطرنج تا صحبت
آن را بجو دایل گردم تا مسلمان گشت واز مرشد مریدان ذات زرش را در بانیت ماست بحکم
من مولود الا وقد یولد علی الفطرة ذات زر او عطایی آلهیست نقش بت بر نقد زر عاریتست
لاجرم از بهر صورت معنی را ترک مکن بهر کیکی تو گلیمی را مسوز بلکه کیک را بکش یا بران تا گلیم سالم
بماند وز صداع هر کسی مگذار روز از بهر او از کس وصداع او روز را ترک وضایع مکن
بت پرستی چون بمانی در صور چونکه در صورت بمانی بت پرستی صورتش بگذار و در معنی نگر پس
از صورت بگذر وسیرت بنگر مرد حجی همره حاجی طلب اهل طریق را یار شو خواه هندو خواه
ترک و یا عرب لاجرم اعتبار بصورت نیست بلکه بعزیمت است منگر اندر نقش واندر رنگ او
اشارتست بنظام حال بنگر اندر عزم و در آهنگ او تو نظر کن بصورت اوکه سیاهست وهم
آهنگ تو ست یعنی چونکه هم آهنگ تست تو سپیدش خوان که هم رنگ تو ست از روی معنی
این حکایت گفته شد زیر وزبر بی تیب ومشوش بجو منکر عاشقان بی پا و سر بی سری و
بی پایی او را بیان کنند وی گوید سر ندارد چون زازل بود ست پیش ازل انست که او را
ابتدا واول نباشد پس ازل را سر نیست این خود از ازل بیش انست که اسرار خدا وکلام
مولی است کجا او را سر باشد یا ندارد یا ابد بود ست خویش ابد آنست که او را انتها واخر
نباشد چون این از اوقاتی ابدیست نهایت ندارد زیرا اوصاف ملک تعالی واحوال ذو الجلال
واخبار اهل حال وآثار اصحاب کمال است لاجرم این را انتها ونهایت نیست بلکه چون آبست
هر قطره از ان از ان آب هم سرست و پا وهم بی هر دو ان هم سرو پاست هم بی سر و پاست
چون دلشتی که پیش اهل معنی صورت را چندان اعتباری نیست بلکه حقیقت شناس را با اخلاق
صورت کاری نیست نظر در صورت ومبانی از برای معانی است چنانکه صورت مظاهر موجودات
بحسب اختلاف طبقات دوال تشعب اسما وصفات اند واسما وصفات وسیله ظهور کمالات ذات
والفاظ غیر مولفه بسبب تبیین معانی مختلف است همچنین صورت حکایات در مقالات ارباب اشارات

از برای تنبیه بر لوایح انوار و اشارت باشتمام فوایح اسرار و از برای تطبیق انفس و آفاق و از
جهه دریافتن حق در این هر دو بنا هر آیات خلافتست لاجرم باید که ناظر بچشم بصیرت اقتصار ننهم
صورت قصه نکند و از صورت هر قصه مثنوی حضرت مولوی طلبد و لهذا می فرماید خاش بنز
این حکایات نیست هین غافل مباش نقد حال ما و تست این خوش ببین و امعان نظر کن زانکه
صوفی با کر و با فر بود یعنی صوفی می باید که با قدام و قوت بلند عمل کوچک خود بزرگ شمارد و عزم
درگاه باری کند تا احسان را برسد نچون اعرابی که سبوی آب عزم بارگاه سلطان کرد با نعام رسید
یا صوفی می باید که از هر سخن عبرت و پند گیرد هر چه آن ماضیست لا تذکر بود هر چه بگذشت مذکور نشود
پس صوفی نفی ماضی کوید گناهی که کرده بود استغفار کند و دیگر بار بیاد نیارد و آن را مانع سلوک
نپندارد یا حکایات ماضیه را یاد نکند و صورت قصه را ناظر نشود حکایت جنید گفت روزی بنزدیک
سری سقطی رفتم دیدم که لون او متغیر گشته از آن حال پرسیدم گفت جوانی بنزدیک ما در آمد و مرا از
توبه پرسید گفتم توبه آن باشد که گناه خود را فراموش نکنی مرا جواب داد که بلکه توبه آن باشد که گناه
خود را فراموش کنی جنید گفت من سری را گفتم بنزدیک من همانست که آن جوان گفت سری گفت
چرا بنزدیک تو آنست گفتم زیرا که چون من در حالت جفا باشم و مرا حق تعالی بحالت وفا باز آورده
باشد یاد کردن جفا در حالت صفای وفا هم جفا باشد سری خاموش گشت هم عرب ما هم سبو ما هم
ملک بفتح میم و بکسر لام بمعنی پادشاه جمله ما یؤفک عنه من افک یعنی از قبول این مثال که جمله ما کشیم | لفظ جمله قید مصراع اونست
و عرب و سبو و ملک را در خود مشاهده کنیم باز گردانیده نمی شود مگر آنکس که در ازل از قبول حق
باز داشته شده است بدانکه یؤفک عنه من افک اقتباس است از کلام خالق ارض و سموات در
سوره والذاریات و ضمیر عنه راجع است بقران یا برسول یعنی کافران قرآن را شعر و سحر و اساطیر
الاولین گفتند و رسول الله علیه السلام شاعر و مجنون خواندند و قبول حق نکردند زیرا که ایشان در ازل
و در علم قدیم الهی از ساحت صدق مصروف بودند لاجرم یؤفک عنه باز داشته و مصروف و مطرود
و محروم گردد از قرآن یا از رسول من افک آنکس که در سابق علم مصروف گشته است و شیخ عبد الله انصاری
قدس سره بدین اشارت می کند که همه از آن ترسند که چه خواهد بود و من از آن ترسم که چه بوده است
پس مقررست که قبول حق موقوف بتقدیر ازلی و توفیق حضرت باریست آیات الوهیت و وحدانیت
حضرت احدیت را در آفاق و انفس هر کس مشاهده نمی تواند کرد و هر چه در آفاق موجودست در
انفس نمی تواند یافت مگر آنها که حضرت باعظمت الهی ایشان را بنماید که سنریهم آیاتنا فی الآفاق

وفی انفسهم حتی یتبین لهم انه الحق یعنی ما خواهیم نمود ایشان را نشانهای خویش در آفاق
و در انفس تا ایشان را حق متبین و ظاهر شود و تا تمام هیچ کس اهل این مشاهده نگردد
پس خدمت مولانا تنبیه می کند بر شرایط گفت عرب و سبو و ملک جمله ماییم و می گوید عقل را
شو دان و زن این نفس و طمع عرب و زن که در قصه مذکور بود معلوم شد که عبارت از عقل و نفس است
و نیز گذشته بود که سبوی آب دانشهای ماست و ملک روح ماست که در تصرف مملکت انسانی نایب
حضرت خداست این دو ظلمانی و منکر عقل شمع این نفس و طمع ظلمانی و منکرست عقل شمع نور اینست
بشنو اکنون اصل انکار از چه خاست اشارت کند بجواب آن سوال که بیش از این ان را تنبیه کرده بود
در تو گویی جزو پیوسته کلست یعنی اگر کسی گوید که چون همه فروع از آن یک اصلند و همه اجزا منشعب از
یک کل ظلمانیت و انکار و نورانیت و اقرار و سایر اختلافات از کجاست ما جواب گوییم که خادعه اشکال
را قلع می کند تفصیل ان جواب اینست که مخلوقات و آثار را جزو گفتن و خدا را کل گفتن تحقیق نیست
بلکه بحسب اعتبار قرب هر یک و انفراج همه در تحت علم و قدرت حقیقة الحقایق جزء گفته می آید و جزء بودن
هر یک بمعنی مخصوص است زانکه کل را گونه گون جزوهاست اطلاق کل و جزء بمعانی مختلف است جزو کل
نه جزوها نسبت بکل جزو و کل که ما می گوییم بی نسبت جزوهای حقیقی است بکل حقیقی لی چو بوی گل که بکل
جزو کل که جزء است بوی گل از گل بمعنی دیگرست لطف سبزه جزو لطف کل بود لطافت سبزه را جزو لطا
فت کل که می گوییم بمعنی دیگرست بانگ قمری جزو آن بلبل بود بانگ قمری را جزو بانگ بلبل که می گوییم
بمعنی دیگرست بیحیثیتی که انتساب اسما و صفات را تران بی واسطه و انتساب مظاهر اسما و صفات
را بواسطه تجلیات اسما و صفات فیالها قصة فی شرحها طولی گر شوم مشغول اشکال و جواب اگر تفصیل
اشکال و جواب را مشغول شوم تشنگان را کی توانم داد آب یعنی وقت نماند که تشنگان طریقت را آب
وهم و دیگر فرماید گر تو اشکالی بکلی و حرج یعنی اگر ترا در حل اشکال احتیاج مشقت است و از شیطان و سوسه ایز
صبر کن الصبر مفتاح الفرج و طریق احتما پیش گیر که الحمیة اصل الدواء و تحت را هر چه ما سوای محبوبست
محتسب احتما از غیر خدا کن احتما کن احتما از اندیشها احتما کن از افکار فاسد و وساوس شیطانیه
یعنی بنفی خواطر سعی کن که سلطان جز سرای پاک نزول نمی کند مگر شتر و کور و دلها بیشها که بحیوان
شترو کورست و دلها بچون بیشهاست یعنی چنانکه در بیشه حیوانات است در دل افکارست احتماها
بر دواها سرورست احتما و پرهیز اصل علاج است کسی که احتما نکند از دواها نفع نمی گیرد زانکه خاریدن
فروی بخورست بکاف فارسی بترکی او بوز احتما اصل دوا آمد یقین بی شک احتما کن قوت جانت

تنفس در رتق وحدت وجود و زعم احکام

به پرهیز و احتراز و ریاضت

ببین

کسی که در مرض ظاهر احتمای نما تحت احتما کند علاج پذیر شود و قوت بدن حاصل کند و کسی که در مرض باطن
احتما کند از ناموافق نیک گردد و قوت جان حاصل کند قابل این کفتها شو گوش وار قابل این معارف
الهیه و نکات رحمانیه شو همچون گوش تا که از زر سازمت من گوش وار یعنی حلقه در گوش مه زرگر شوی
معنی این مصراع بترکی قول بیچی ایکی قولاغنه حلقه او کوش تیکنی در گوش زر گرها روی حلقه شوی یعنی مقبول
خدا شوی در بعض نسخ گوشوار چه که کان زر شوی گوشوار و گواه هر دو یک معنیست تا بماه و ثریا
بر شوی تا بدرجات عالیه و بمقامات سامیه برسی اول اشنو که خلق مختلف ظاهر که مظاهر حضرت
خالق اندار وجهی متحدند و از وجهی مختلف همچون حروف مختلف جانند چون یا تا الف یعنی از عالم بهاد
تا حضرت احدیت مختلف اند مانند حروف مقطعات در حروف مختلف شور و شکیست اختلاف الوان
گرچه از یک رو ز سر تا پا یکیست اگرچه از وجهی از سر تا پا متحد است از یکی رو ضد و یک رو متحد از ان
وجه که کافر و مؤمن و مطیع و عاصیست ضد اند و از ان وجه که مصنوعات خدا و اثار ایجاد او در خلق ایشان ٥٦
حکمت و مصلحت است متحد اند از یکی و هزل و از یک روی جد اگرچه نیک و بد در نهان مستور است
پس قیامت روز عرض اکبرست یعنی هر کس بضاعت خزان و علم و صنایع عرض ان حضرت خواهد
کرد چنانکه عرب سبوی اب را در حضرت خلیفه عرضه داشت عرض او خواهد که بازیب و فرست ایمان
عمل صالح دارد هر که چون هندوی بد سودا ییست هر که سیاه رویست یعنی اهل کفر و عصیانست روز
عرضش نوبت رسواییست که ان وقت یوم تبلی السرایر است چون ندارد روی همچون آفتاب
چونکه کسی روی روشن ندارد او نخواهد جز شبی همچون نقاب پس هر که اگر نقد خالص است از محک
نگریزد و هر که چون نحاس زراندود است از محک تجربه بگریزد کسی که روی خوب ندارد او رخ نقاب
نخواهد بیت قوش بود که محک بحر را اید بعیان تا سیه روی شود هر که درو غش باشد پس گل که
گل چون ندارد خار را و آن خار که برگ یک گل ندارد دشمن بهاران دشمن اسرار او بهار دشمن اسرار
اوست که سرهای او را پیدا کند که خار نی گل است و اگر سر تا پا گلست و سوسن است و کسی که
اهل ایمان و طاعتست پس بهار او را چشم روشن است آنکس از روز قیامت نگریزد که در ان
روز خیر و منافع او پیدا گردد خار بی معنی خزان خواهد خزان زیرا عیب و مستور شود در ان تا زند
پهلوی خود با گلستان تا مقارنت کند با گلستان زانکه در خزان هر دو در بی اثری و بی گلی مساوی
اند تا بپوشد حسن آن و ننگ این تا خزان بپوشد حسن گلستان و خار خار تا نبینی ننگ ان و
ننگ این تا نبینی رنگ خوب گلستان و ننگ زشت خار پس خزان او را بهارست و حیات پس

خزان خار را بهار و رنج گیست یکی نماید سنگ و یاقوت زکات نزد کسی که ندانند اما باغبان هم داند
ان را در خزان که او عالم السرست یک دیدست به از دید جهان که متبع هوا و طالب خدا را ناظر داند که
ینظر بنور الله بود خود جهان ان یک کس است و ابلهانست مراد از جهان الکس است که ابله باشد هم
ستان بوملک جز و ماست پس پرستش خدا اکر بمنزله گلزارست تمامت خزان صورت عین حیات
بهارست ولی روی کنند هوا اگر بمنزله خارست صورت حیات دنیا که روپوش زشت و زیبا
ست بهار تاکی و راحت بی اندازه نماید بیت مرگ حیاتست حیاتت مرگ عکس نماید نظر
کافری و چنانکه گلزار و خار را در ایام خزان هم باغبان شناسد متبع هوا و طالب خدا ایشان
از یوم تبلی السرایر اینچنان ناظر داند که ینظر بنور الله است و از اسرار باطن هر کس اگاه رسول الله
علیه السلام را چون ربیع الاول اول ربیع ملاقات بود و اوان ریختن شکوفه تن و در رسیدن
میوه جان من بشرنی بخروج صفر بشرته بدخول الجنة می گفت و حسین منصور که یکی از خوشست
چینان خرمن اوست از نجا می گفت اقتلونی یا ثقاتی ان فی موتی حیاتی ان رای دا
که تمامت لب رسیدن حیات باقیه است لاجرم پس همی گویند هر نقش و نگار پس اهل طاعت را
خبر مرگ بشارتست که ایشان را گویند هر نقش و صورت مژده مژده که همی اید بهار لاجرم الکس که
از اسرار باطن خبیرست می داند که ریختن شکوفه تن لب رسیدن میوه جانست زیرا
تا بود پایان شکوفه چون زرع و درخت جان پوشیده و مرزن باشد کی کنند ان میوه پیدا که
و عقده را زانکه شکوفه تا که بیداست میوه ناهویداست چون شکوفه ریخت میوه سر کند همچنین
چونکه تن بشکست جان سر بر زند غفران الهی و فیضان نامتناهی هویدا کردد میوه معنی و شکوفه
صورتش در بعض نسخ صورتست آن شکوفه مژده معنی نعمتش یعنی میوه حاصل و اثرش چون
شکوفه ریخت میوه شد پدید همچون شکوفه و تنفلات الهیه همچون میوه است چونکه آن کم
شد این افزون شد چون شکوفه کم شد میوه زیاده گشت و قتی که بدن از میان برود اثار
جان هویدا گردد تا که نان نشکست قوت کی دهد تا نان شکسته و خورده نباید تا که قوت بدن دهد
ناشکسته خوشها کی می دهد خوشهای انگور شکسته نباشد باده نمی دهد تا هلیله نشکند با ادویه
ترکیب نشده باشد با ادویه کی شود خود صحت افزا ادویه پس اهل طاعت از شکستن و مردن نگریزد
زیرا اگرچه این حیات فانیه می رود اما حیات باقیه بدست اید چنانکه گفته اند یحیی لیموت و
یموت لیحیی پس انسان را چنان زیستن می باید مردنش به از زنج کی باشد بیت

در بعض نسخ نعما است

بیچ دانی که وقت زادن تو ٭ همه خندان بُدند و تو گریان ٭ آنچنان زی که وقت مردن تو
همه گریان شوند و تو خندان ٭ لاجرم بی افنای ناسوت در لاهوت مشاهدهٔ انوار ملکوت
و مطالعهٔ اسرار جبروت دست نمی‌دهد و این را پیری می‌باید که راه نماید و آن را اطاعت باید تا مراد
حاصل شود **در صفت پیر و مطاوعت وی** بدانکه چون مرید صادق و طالب عاشق را که دست
ارادت بدامن اقتدای کاملی زده باشد از تفویض و تسلیم چاره نیست تا بجایی که گفته اند ای
باید که مرید در تحت تصرف پیر صاحب کمال مانند میت باشد در دست غسال تا آب ریاضت
و مجاهدت از چرک شرک تواند شستن و بمقام مشاهدات تواند رسانیدن خدمت **مولانا** در
ابتدای بیان صفت پیر از برای تنبیه برین معنی دلیلی بر جناب شیخ ضیاء الحق حسام الدین را
خطاب می کند و التماس می نماید که در خزاین اسرار بگشای و یک دو ورق در وصف پیر
بیفزای که در هیچ سعادتی بی کلید رضای تو نمی گشاید و کار هیچ صاحب ارادتی بی موافقت
مراد تو بر نمی آید اگرچه زجاجهٔ جسم لطیفت از نور تجلیات انوار الوهیت مصداق الزجاجة
کانها کوکب دری گشته و از غایت نازکی و صفا و از روی قرب و اتحاد با مصباح کالمصباح
فی زجاجة مزاج نازکت چون مصباح طاقت نفس هر کس ندارد اما چون سررشتهٔ دلها تویی
بی تلقین و اعلام و بی تشریف و انعام هیچ کام بر نیاید و لهذا می فرماید ای ضیاء الحق
حسام الدین بگیر ٭ شیخ حسام الدین را خطاب می کند مثنوی را برای طلب او نظم کرده بود
چنانکه در دیباچه مبین گشت پس او را گوید ای حسام الدین بگیر یک دو کاغذ بر فزا در وصف
پیر ٭ مشغول بگیر یک دو کاغذ است عادت **مولانا** و حسام الدین این بود که **مولانا** مثنوی را نظم
کردی و حسام الدین نوشتی حاصل معنی اینست که ای حسام الدین یک دو کاغذ بگیر تا تفصیل
کنیم در وصف پیر ٭ گرچه جسم نازکت را زور نیست ٭ قوت نیست و تکلیف زحمت نیست ٭ لیک بی
خورشید ما را نور نیست ٭ در بعض نسخ این بیت واقع است گرچه جسمت نازکست و بس نزار ٭
ضعیف بو می آید جهان را بی تو کار ٭ حاصل معنی بشود اهل جهان را بی همت تو کار ٭ گرچه مصباح و زجاجه
گشته ٭ اگرچه همچون مصباح و زجاجه نورانی و نحیف گشته لیک سرخیل دلی سررشتهٔ جماعت دلها را
ربیعی و برشتهٔ نظم را شرعی چون سررشته بدست و کام تست رشته که درو درها منظوم گشته
است چون سر او در تصرف و حکم تست درهای عقد دل ز انعام تست تا تو از سررشته درها را
بیرون نیاری درها پیدا نشود و من طوطی شام تو مرات معنی بی مشاهدهٔ مرآت جمال تو طوطی

جانم

جانم نمی گوید بر نویس احوال پیر راه دان ٭ وصف ترکیبی است پیر را بگزین و عین راه دان اختیار
پیر عین طریقت است بعد از آنها بتفویض و تسلیم در حضرت پیری فرماید پیر تابستان و خلقان تیرماه پیر
صیف است و مردمان بمنزلهٔ خریف یعنی درخت روحانیت انسانیه اگرچه قابل میوه دادن کمال معرفت
ربانیه است و این درخت را اصل در اراضی ابدان مرکوزست و فرع او تا عرش حضرت رحمن رسیده
اصلها ثابت و فرعها فی السماء اما چنانکه تا بفعل آفتاب تابستان می باید تا بستان و درختان را میوه
در رسد همچنین میوهٔ کمال معرفت بر درخت روحانیت در هوای تیرماه بشریت بی تابش آفتاب
همت پیر تابستان صفت پخته نمی شود خلق مانند شبند و پیر ماه اشارت می کند بدان معنی که ارباب
کمال گفته اند هر چند دیده منور باشد و بصر صاحب نظر بود اما ابصار را شرط ابصار وجود انوار است
تا اشعهٔ آفتاب تابان یا انوار ماه و کواکب درخشان یا شعلهٔ سراج و نیران نباشد دیده را مجال
دیدن نبود لاجرم عقل هر چند دراک باشد و نظر بصیرت صاحب ادراک بود در معارف اسرار وجوا
نیت و مشاهدهٔ انوار فردانیت و در کشف حجاب روحانی و ظلمانی از وجه باقی و در ساختن یا سو
ختن سبحات آن جمال در حالت تلاقی بدلالت و تعلیم انبیا که آفتاب تابان ملت اند و اشارت
و تنبیه اولیا که ماه درخشان امت اند و ارشاد ارباب رشاد و اعانت اهل سداد که بمنزلهٔ کواکب
ثواقب و سراج و نیران شب افروز شریعت و طریقت اند احتیاج خواهد بود پس خلق را که در ظلمات
صفات شب مثال بشریت مبتلا اند از ماه تابان ولی کامل و پیر مکمل گزیر نباشد کرده ام بخت
جوان را نام پیر ٭ کو ز حق پیرست نه از ایام پیر ٭ مراد از پیر پیر عقلست نه پیر ایام او چنان پیرست
کش آغاز نیست ٭ که از مبداء فیاض می ستاند و از خدای بی ابتدا گوید با چنان در یتیم انباز نیست
بهان در یکدانه شریک نیست اگر پیر هم پیر عقل باشد هم پیر ایام نور علی نور شود خود قوی تر می شود
خم کهن بسیار مست کند بادهٔ کهنه خاصان خمی که باشد من لدن از علم الهی ٭ پیر را بگزین که بی پیر این
سفر ٭ یعنی سفر راه حق و سلوک طریقت است پس پیر آفت و توقف و خطر چنانکه گفته اند فی طریق
الحق کم من عقبات پس سالک راه حق و طالب مشاهدهٔ جمال مطلق را بی قلاوزی استاد دانا و بدر قهٔ
پیر بینا راه بسر حد کبریا و جلال و بار در حریم حرم وصال دست نمی دهد زیرا که روی ظاهر کعبهٔ صورت
بی دلیل راه شناس نمی توان آورد با آنکه روندهٔ آن راه هم قوت قدم دارد و هم دیدهٔ بینا و هم سا
مت معینه است و راه پیدا آنجا که طریق کعبهٔ حقیقی است که چندین هزار سلاطین با عظمت و جلالت از
اصحاب نبوت و رسالت دران راه قدم صدق نهاده اند و داد سلوک آن راه داده با وجود آن نه

در معنی [illegible] صاحب
لازن

نی پای پیداست و نه نشان قدمی هویدا سالکی که درابتدا نهد قدم این راه دارد و نه دید از منازل و
مراحلش آگاه هرآینه بیابانی چنین بی پایان از سر تخمین و قیاس بی بدرقه و دلیل راه شناسی نتواند
رفت و قطع او فرمایید آن رهی که بارها تو رفته آن راه ظاهر که تو چند بار رفته اگر دیگر بار بروی بی
قلاوزان اندران آشفته و حیران جانی پس رهی را که ندیدستی تو هیچ سر این طریق چونست همین
مرو تنها ز رهبر سر مپیچ از قلاوز اعراض مکن و بی مرشد مشو که تا نباشد سایهٔ او بر تو کول آکر سایهٔ
آن رهبر بر سر تو نباشد کر ابلهی پس ترا سرگشته دارد بانگ غول تا او از غول حیران کند
و از راه راست بیرون آورد غولت از ره افکند اندر گزند و در خطر چنانکه در راه صورت و سفر
آفاق قطاع الطریق و سراق بسیار بود و بی بدرقه سلامت بمنزل اقامت رسیدن مشکل است در
راه حقیقت نیز زخارف دنیا دنی زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین الآیه و نفس
و هوا و اخوان السوء و شیاطین جن و انس راه زنانند لاجرم راه یقین بی بدرقه صاحب ولایتی نتوان رفت
از تو داهی تر درین ره بس بدند از تو زیرک تر کسان بودند اگا در ضلالت افتادند از نبی بر
خوان ضلال رهروان بحکم آیت سورهٔ انعام قل سیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین
از قران بخوان ضلال راه روان از امم سابقه مثل قوم عاد و ثمود که چه شان کرد آن ابلیس بر روا
چه کار کرد ایشان را ابلیس بدجان صد هزاران ساله از جاده دور از راه راست و شاه راه
دور برد شان و کردشان ادبار و عور ایشان را برد و مدبر و عریان کرد استخوانهاشان ببین
و مویشان یعنی اگر در راه ظاهر گشتگان بینی می دانی که راه بر خطر است از آن راه اجتناب
می کنی لاجرم احوال گشتگان راه باطن را از قران ببین و معلوم کن عبرتی گیر و مران خر سوی شان
ان راه که ایشان رفتند آنجا مرو چون نفس اماره ایشان میل بمستلذات جسمانیه و مشتهیات
شهوانیه است ان را لحت بگیر و بسوی راه بران چنانکه می فرماید گردن خر گیر و سوی راه کش یعنی
سوی ره بانان و ره دانان خوش یعنی این مصراع بترکی یوطیلد یول بلبجیلر جانبنه خوش
هین مهل خر را و دست از وی مدار ان خر نفس را ارخای عنان مکن و از وی دست مدار بلکه
آن را دایما بضبط آر زانکه عشق اوست سوی سبزه زار زیرا میل و محبت آن خر سوی سبزه را
رست و شهوت و لذتهای مردار و اگر نعوذ بالله عنان او فرو گذاری و دست از باز کشیدن
بداری در تمنای علف خود را هدف تیر تلف سازد قطعه خر ز دن کشت فرد کز روی آغاز کرد
راه رها کرد و رفت ان طرفی که گیاست ان طرف که گیاست امن و امان از کجا خر به سبزی مشو کر

سن ابلهٔ او رو

مطلب در بیان خلاف نفس و ضبط او

سه در تفاست گر یکی دم تو بغفلت وا هلیش اگر یک دم تو بغفلت ان خر را هلی و ترک کنی او رود
فرسنگها سوی حشیش آن خر رود فرسنگها سوی حشیش یعنی اگر تنش را مهلت و وسعت دهی او
بجانب شهوات نفسانیه می رود دشمن راهست خر مست علف دشمن راه حق است ان خر نفس که
مست علف است ای که بس خربنده را کرد او تلف چند اصحاب نفس را ان نفس هلاک کرده است
گر ندانی ره هر آنچه خر بخواست عکس ان کن خود بود آن راه راست هر چیز که او را نفس طلب کرد
ان عکس عین راه راست است شاوروهن وانگه خالفوا بحکم شاوروهن وخالفوهن با نفس
خویش مشورت کن و مخالفت کن اگرچه این حدیث شریف در حق زنانست اما مرد ان راه خدا
نفس را بزن تشبیه کرده اند آن هوا باشد که زنان را عاصی نشود و مخالفت
نکنند زنان با آن کس مالوف شوند با هوا و ارزو کم باش دوست بلکه بایشان دشمنی کن چون
یضلک عن سبیل الله اوست بحکم آیت سورهٔ صاد ولا تتبع الهوی فیضلک عن سبیل الله با هوای
نفس خود تابع مباش و سعی کن که هوا را بشکنی اما این را بدان که این هوا را نشکند اندر جهان او
مر سوی نیست هیچ چیزی همچو سایهٔ همرهان پس تابع پیر راه دان و قرین همرهان باش وصیت
کردن رسول صلی الله علیه و سلم مر علی را کرم الله وجهه که چون کسی بنوع طاعتی تقرب جوید
بحق تو تقرب جوی بصحبت عاقل و بنوع خاص تا از ایشان همه بیش قدم باشی گفت پیغامبر
علی را کای علی مر رسول الله علیه السلام علی را رضی الله عنه گفت ای علی شیر حقی پهلوانی پر دلی
یعنی دلبری لیک بر شیری مکن هم اعتماد الف را با خواندن می باید برای رعایت قافیه
اندر آ در سایهٔ نخل امید یعنی در سایهٔ اهل الله اندر آ در سایهٔ آن عاقلی وان سنخ خاص کش
نتاند برد از ره ناقلی هیچ نقل کننده و فریبنده او را نتواند که از راه ببرد ظل او اندر زمین
چون کوه قاف نحیطست و بسیط و محکم و ثابت روح او سیمرغ بس عالی طواف بلند پرواز
در عالم الهی گر بگویم تا قیامت نعت او وصف این عاقل هیچ ان را مقطع و غایت مجوز انگه
وصف او را حد و نهایت نیست در بشر رو پوش کردست آفتاب یعنی ان آفتاب بود در حقیقت
روی خود را در صورت بشری بپوشیده فهم کن والله اعلم بالصواب در بعض نسخ این بیت
واقع است آفتاب روح نی آن فلک آن عاقل آفتاب روحست نه آفتاب فلک که ز نورش
زنده اند انس و ملک نه همین عالم مشاهد یا علی از جملهٔ طاعات راه از همه عبادات طریق
حق برگزین تو سایهٔ خاص اله ظل حمایت اهل الله هر کسی در طاعتی بگریختند تا که از عذاب

خلاص شوند خویشتن را تخلص انگیختند و تدبیر تخلص و ملجاء کردند تو برو در سایهٔ عاقل گریز در سایهٔ آن بندهٔ خاص خدا گریز تا رهی زان دشمنی پنهان ستیز تا خلاص یابی از آن دشمن که ستیز را پنهان کننده است که او شیطانست و نفس اماره قال رسول الله علیه السلام **ان الشیطان یجری من ابن آدم مجری الدم** و قال علیه السلام **اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک** از همه طاعات این بهترست این طاعت ترا از طاعات دیگر بهترست بسبق یابی بر هران سابق که هست یعنی تا از همه سابقان سابق شوی در خبرست از رسول الله علیه السلام روز قیامت بندهٔ نومید مانع باشد از مفلسی کردار خود حق تعالی گوید بندهٔ من فلان دانشمند را در فلان مجلس می شناختی و فلان عارف را می شناختی گوید شناختم گوید برو که ترا بوی بخشیدم پس وقتی بشناخت پیوندی افتد و سبب نجات می گردد پس دوستان وی و گرفتن سیرت ایشان و پی بردن با جان با ایشان اولیتر لاجرم سالک را می باید که اتباع اولیا کند اگر نتوانند با ایشان آشنایی کند و اگر نتوانند نام ایشان یاد کند و حکایات ایشان شنود قال سید الطایفه ابو القاسم جنید بن محمد حکایات المشایخ جند من جنود الله عز و جل یعنی للقلوب **حکایت** از جنید پرسیدند که این حکایات چه منفعت کند مرید را جواب داد که حضرت حق سبحانه و تعالی می فرماید **و کلا نقص علیک من انباء الرسل ما نثبت به فوادک** یعنی ای محمد ترا از اخبار رسل اخبار می کنیم و از انباء انبیا انبا می کنیم آنچه دل ترا بدان ثابت گردانیم یعنی در ذکر قصص انبیا و رسل و بیان سیرت پیشوایان تسلی ترا تسلی خاطر حاصل گردد که چون بار و رنج بتو رسد و بر تو زور آورد از اخبار و احوال ایشان شنوی و بر اندیشی ذاتی که چون مثل این بارها و رنجها بایشان رسید در آن صبر کرده اند و احتمال و توکل پیش آورده اند دل ترا بان صبر و ثبات افزاید همچنین ذکر اولیای عظام و بیان کلمات مشایخ کرام ارباب اقتدار السبب اهتدا بوده اند بود و سر این سخن آنست که اشتغال بذکر ابرار و اتقیا و ملاحظه اخبار اخیار و استماع کلمات روح پرور ایشان بمنزلهٔ دریافتن صحبت روح گستر ایشانست چه مراد از مصاحبت آدمی دریافتن برکت نفس لطیف وست و لهذا ارباب حدیث را اصحاب نبی خوانند **بیت** اهل الحدیث هم اهل النبی و ان لم یصحبوا نفسه صحبوا انفاسه و اگر بیعتی را گر شیخ کامل و پیر مکمل نباشد و شیطان فهو امامه کر در اثنای طلب مشاهدت و مباشرت ریاضت و مجاهدت پشیمانی و بایدکه راه طلب او بزند بکلمات مشایخ رجوع کند تا از تصرف

وساوس

وساوس شیطانیه و خواطر نفسانیه خلاص یابد و بر جادهٔ مستقیم باز آید چه درین راه رهزنان شیاطین الجن و الانس بسیارند که چون رونده بی دلیل و بدرقه رود زود زودتر در وادی هلاکش کشند پس طالب را اولا واجبست که دست ارادت بدامن عنایت صاحب دولتی زند تا شرف صحبت او و الطاف نیل سعادت گردد و طریقت چنانست که بی وساطت اهل کمال بشاهد جمال کعبهٔ وصال نوعی از محالاتست چه روی ظاهر بکعبهٔ صورت بی دلیل راه شناس نمی توان برد با آنکه روندهٔ آن راه هم دیده دارد و قوت قدم و هم راه ظاهرست و مسافت معین آنجا که بیابان بی پایان راه کعبهٔ حقیقی است که در آنجا نه پای پیداست و نه نشان قدمی هویداست که بی دلیل دیده بخش رخش در میدان طلب نتوان تاخت و دست آرزو در گردن مقصود نتوان انداخت و چون بی مجاهدات مشاهدات دست نمی دهد و بی مقامات منازل و احوال فواید روی نمی نماید چنانکه شرط اتباع اهل کمالست کالمیت بین یدی الغسال طریق تسلیم و تفویض را فرو مگذار چون گرفت پیر هین تسلیم شو و بروی اعتراض مکن همچو موسی زیر حکم خضر رو در اختیار پیر چنین گفته اند که کسی را چون بینی چنین تر اینک غایب او تر اینک نشود نه آنکه چشم تر اینک نباید که گفته اند **من لم ینفعک لحظه لم ینفعک لفظه** چون پیر را دل تو تامل بگذرد و آن را اختیار کنی تسلیم شو و صبر کن بر کار خضری بی نفاق که صورت از درون دل بکشد حضرت خدا القصه خضر و موسی را علیهما السلام در سورهٔ کهف حکایت می کنند که چون موسی خواست که با خضر صحبت بیوندد شرط ادب نگاه داشت و دستوری خواست و گفت **هل اتبعک علی ان تعلمنی مما علمت رشدا** پس خضر با وی شرط کرد که در هیچ کاری با وی اعتراض نکند چون موسی با وی اعتراض کرد دو کرت از و در گذشت چون سوم کرت اعتراض کرد در حق گزرت افتاد پس گفت **هذا فراق بینی و بینک** لاجرم ای سالک بر کار سر خضر سیرت اعتراض مکن تا نگوید خضر رو هذا فراق مریدی که پیر را اعتراض و انکار کند از و دور شود اگرچه از روی ظاهر دور نشود اما از روی معنی مهجور گردد گرچه کشتی بشکند تو دم مزن ورچه طفلی را کشد تو مو مکن صورت معیت پیدا کن و حضرت الهی چون دست نبی را تشریف **ید الله فوق ایدیهم** داده است لاجرم دست ایشان دست قدرت خداست چنانکه می نماید دست او را حق چو دست خویش خواند بحکم **الشیخ فی قومه کالنبی فی امته** دست پیر را خدا دست خود بخواند تا ید الله فوق ایدیهم بر آید اشارتست بان آیت کریمه که در سورهٔ فتح است **ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله** لیکن

اعتراض بر شکستن کشتی مکن که صد درستی در آن شکستن مُدرج است و از کشتن طفلی در هم مشو که
هزار حیات تازه در آن قتل مضمر است دست حق میر اندیش زنده ش کند دست حق قتل کند طفل را
زنده کند او را زنده چه بود جان پاینده ش کند زنده کی جمعیت جان باقی دهد خدمت مولانا چون
بیان کرد که سالک را پیر لازمست از بهر تحقیق این معنی می گوید هر که تنها نادرا این ره برید کسی که
این راه را بی پیر آگاه بندرت برید و قطع مسافت کرد و بمنزل رسید هم بعون همت پیران رسید
همت و دعای اهل الله رسیده است زیرا دست پیر از غایبان کوتاه نیست ز انکه ایشان را
حجاب نباشد دست او جز قبضه الله نیست و ظاهر خبر را قادر است غایبان را چون چنین خلعت
دهند و همت کنند حاضران از غایبان لاشک بهند حاضران را بیشتر همت کنند غایبان را چون نواله
می دهند و لقمه عطا کنند پیش مهمان تا چه نعمتها نهند پس کسی که مهمان ایشان شود و در حضور
ایشان نشیند چه نعمتها خورد کو کسی چون پیش شان بندد کمر تا کسی که در نظر ایشان کمر خدمت
بندد تا کسی کو هست بیرون سوی در یعنی کسی که پیش ایشان کمر خدمت بسته باشد دیگر است
وانکه بیرون در نشسته بود دیگر و هر اینه ارباب ثواب و اصحاب آداب را ظاهر و پیدا و روشن
و هویدا است که مقصود از وصیت رسول رب العالمین حضرت امیر المؤمنین را ارشاد دیگر است
پس سالک را پیر باید و مجاهدات باصبر کردن چنانکه می فرماید چون گزیدی پیر نازک دل مباش
و ریاضات را صبر کن سست ریزنده چو آب و گل مباش و سریع الانفعال مشو و بهر زخمی تو پر کینه
شوی و پر انتقام پس کجا بی صیقل آیینه شوی و وجود آدمی آهنی است که آیینه جمال نمای حضرت
عزت بودن را قابل است و آن دست پیش از تصفیه و چنانکه آهن را از معدن بهزار لطایف
حیل ساختن و در آتش گداختن و چندین گونه تدبیرها باید از معدن بیرون آوردن و باز
در آتش انداختن و چندین پتک بر وی زدن و بزخم صیقل روی او را تجلی ساختن تا بمقام جمال
نمایی رسد همچنین سالک قلب را تا جمال نمای حضرت الهی شود و لایق تحفه جناب پادشاهی
گردد که یوم لا ینفع مال و لا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم پس مجاهدات باید کشید کبود
ی زدن قزوینی بر شانگاه بترکی یا عزن صورت شیر و پشیمان شدن او بسبب زخم
سوزن یعنی قزوینی خواست که بر شانگاه کبودی زند صورت شیر را باز پشیمان شد بسبب
زخم سوزن این حکایت بشنو از صاحب بیان و از راوی قصه در طریق و عادت قزوینیان
یعنی طریق و عادت قزوینیان این بود که بر تن و دست و کتفها بی گزند و بی تکلف از سر سوزنها

بکوچ

کبودیها زنند بسوزن سوراخ کنند و کبودی زنند سوی دلاکی بشد قزوینیی یکی از
اهل قزوین که کبود زن بکن بشیر یعنی و خوب کن گفت چه صورت زنم ای پهلوان دلاک گفت که چه صورت
زنم گفت بر زن صورت شیر ژیان قزوینی گفت بزن نقش شیر یعنی طالع شیر است نقش شیر
زن بکوشش مناسب طالع من بکشد جهد کن رنگ کبودی شیر زن که تمام نمایان و کامل بکشد گفت
بر چه موضع صورت زنم دلاک گفت که بر چه موضع تو زنم گفت بر شانه گاهم زن آن رقم قزوینی
گفت بر شانگاهم بزن آن نقش را چونکه او سوزن فرو بردن گرفت و خلیدن را آغاز کرد درد
آن در شانه که مسکن گرفت درد سوزن در شانگاه جا گرفت پهلوان در ناله آمد کای سنی در وش
مرمرا کشتی چه صورت می زنی مرا هلاک کردی چه نقش می کنی گفت آخر شیر فرمودی مرا دلاک
گفت شیر فرمودی کردی گفت از دمگاه آغاز زدیم ام دلاک گفت از دم شیر ابتدا کردم گفت دم بگذار
ای دو دیده ام قزوینی گفت از دم فراغت کن ای دو چشم من از دم و دمگاه شیر دم گرفت نفسم
بگرفت و مگر او دمگاه محکم گرفت لفظ اول بمعنی دالست و ثانی بفتح او شیر بی دم باش گو ای شیر ساز
که رم را حاجت نیست که دلم سستی گرفت از زخم گاز بگان فارسی بترکی هندی جانب دیگر گرفت
آن شخص زخم را جانب دیگر زد آن دلاک بی محابا و بی مواسایی و رحم بی شفقت و بی معاونت
وبی مرحمت بانگ کرد آن کیس چه اندام است از و قزوینی بانگ زد و گفت که این چه اندام است از و
گفت این گوش است ای مرد نکو دلاک گفت گوش است گفت تا گوش نباشد ای حکیم گوش
را نیز حاجت نیست گوش را بگذار و کوته کن کلیم و مختصر کن جراحت را جانب دیگر خلش آغاز کرد
دلاک جانب دیگر خلیدن گرفت باز قزوینی فغان را ساز کرد و از دلاک پرسیدن گرفت کین
سوم جانب چه اندام است نیز از اعضای شیر گفت اینست اشکم شیر ای عزیز دلاک گفت شکم شیر
است پس آن قزوینی گفت تا اشکم نباشد شیر را زیرا که شدت الم و درد کم زن زخمها در زیاده
شد کم کن زخمها را در بعض نسخ چه شکم باشد نگار سیر را زانکه نقش و صورت شیر جایی می خورد
شد دلاک و بس حیران بماند از گرفتگی تا بدیر انگشت در دندان بماند تا زمانی انگشت را
گزید پس ازین بر زمین زد سوزن از خشم اوستاد دلاک گفت در عالم کسی را این فتاد الاستفهام
انکاریست شیر بی دم و سر و اشکم که دید یعنی کسی ندیده است اینچنین شیری خدا خود نافرید مردمان
اگر چه از استماع این حکایت می خندند اما از حقیقت حال خود در این خنیاند که دعوی سلطانی کنند و
نیستان رجالی نجویند اما خود را تن آسانی گزینند حصه تو ازین قصه آنست که ترا بر عنای تکلیف

صورت او دی زنم گفت از دم عضو گردی ای
قزوینی گفت از دم عضو ...

اسلا تو ... او اسو
... دونی

اخلاق انبیا و هوای تخلق بسیرت اولیا دامن کبری شود و صفت شیر مردی آرزو می کنی وانکا
ملی الناس می نمایی تا والسلطه ظهور این صفت بکشر و این معنی بی جبر بر جراحت نیش غم و بلی
تحمل بر زخم شر اید الم است نمی دهد و تیر از غایت نازکی طاقت بار برگ گلی نیست چنانکه حضرة لا
خود اشاره ای فرماید ای که در صحن بر در دنیش و بر ریاضت تا رهی از نیش نفس گبر خویش تا
خلاص شوی از شر نفس گبر خود کان گروهی که رهیده اند از وجود و عمل کردند او تو توقل ان تو تو
جمع و مهرو ماه ایشان از د تجود ایشان آنان را سجده کنند هر که مرد اندرش او نفس گبر مرو
نت مر و را فرمان بر د خورشید و ابر چنانکه رسول الله علیه السلام روز جمعه بر منبر بود کسی آمد باران
طلب کرد رسول الله علیه السلام دعا کرد و گفت اللهم امطر علینا باران بارید تا روز جمعه دیگر و در ان
روز نیز رسول الله علیه السلام بر منبر بود کسی گفت باران کشتها و خانها را هلاک و خراب کرد رسول
الله علیه السلام گفت اللهم حوالینا و لا علینا چون رسول الله علیه السلام چنین گفت ابرها از بر مدینه
کریخت و در اطراف می بارید چون دلش آموخت شمع افروختن مر هو نت آفتاب او را نیارد
سوختن چنانکه ایزد از حال اصحاب کهف خبر می دهد و تری الشمس اذا طلعت تزاور عن
کهفهم ذات الیمین و اذا غربت تقرضهم ذات الشمال و هم فی فجوة منه ای محمد اگر در ان عهد می
بودی می دیدی که آفتاب در وقت بر آمدن میل می کند از کهف ایشان بطرف دست راست
آینده بدان غار و در وقت غروب منقطع می شود در طرف دست چپ متوجهان غار یعنی همه او را نیابد
در سایه اند و آفتاب در حالت طلوع و غروب اصلا بدیشان نمی رسد و هم فی فجوة منه یعنی با وجود
انکه ایشان در مکان واسع اند و در محل اصابت آفتاب اگر چنانکه حضرت خدا آفتاب را بفضل خویش
از ایشان باز نداشتی که ان محل رسیدن پر تو آفتاب بود ذلک من آیات الله یعنی اینچنین
نگاه داشتن ایشان از سوزش آفتاب از نشانهای حضرت الهیت و خدمت مولانا از
برای تنبیه برین معنی می فرماید گفت حق در آفتاب منتجم حق گفت در حق آفتاب ظاهر و طالع
ذکر تزاور کذا عن کهفهم اشارت بآیت مذکور است خار جمله لطف چون کل می شود همه خار
جمله لطف و لطافت می شود پیش جزوی کو سوی کل می رود مراد از جزوی فرد انسانست
واز کل حضرت رحمن یعنی همه خار وجودی جمله لطف و لطافت می شود چون کل و سمن پیش آن
کس که بسوی خدا رود و توحید و تعظیم او کند چیست تعظیم خدا افراشتن مصراع اول مبتداست
و مصراع ثانی جزاو یعنی رایت تعظیم خدا را افراشتن خویش را خوار و خاکی داشتن و تنزل کردن است

در جناب او چیست توحید خدا آموختن یعنی مراد از توحید خدا خویشتن را پیش واحد سوختن
و فانی کردن که همی خواهی که بفروزی چو روز و ضیا دهی بچون نهار هستی بچون شب خود را
بسوز و وجود ظلمانی خود را بسوز هستیت در هست ان هستی نواز یعنی وجودت را در وجود الهی
و جود را بیر اکنش ما بچو مس در کیمیا اندر گداز بچو و فانی ساز پس هستی چون شب خود نا سوخته
چهره شاهد دل از تجلی جمال افروخته نشود و وجود مس ترا در کیمیای ریاضت بگداز تا زر شود
در من و ما سخت کردستی دو دست هر کجا من گویی و گاه ما گویی واز وجود نرستی و من و ما
را محکم کرفته هست این جمله خرابی از دو هست این جمله خرابی از اثنینیت واز دو وجود است رفتن
گرگ و روبه در خدمت شیر بشکار مناسبت حکایت ببیت آخر است از ان وجه که چون گرگ
در من و تو گرد خود را هلاک کرد و روباه از ان بگذشت نعمت و سعادت یافت شیر و گرگ و روبهی
بهر شکار و از پی صید رفته بودند از طلب در کوهسار از جهت طلب صید رفتند در کوهسار
تا بپشت همدگر بر صیدها تا بیاری هر یک از ایشان صیدها را سخت بر بند بند بارو قیدها محکم بر
کنند بارو قیدها هر سه با هم اندران صحرای ژرف بزرگ و پهن صیدها گیرند بسیار و شگرف قوی
مراد از شیر خداست واز گرگ نفس واز روباه عقل که این دو بیرون او در صحرای جهان صیدها و نعمت
کنند گرچه زیشان شیر نر را ننگ بود که شیر عظیم الشان است لیک کرد اکرام و همراهی نمود خدا
جل و علا با چندین بزرگی بحکم نحن اقرب الیه من حبل الورید و بموجب و هو معکم اینما کنتم با
نفس و روح قرین است اینچنین شه را ز لشکر زحمت است و عار لیک همره شد جماعت رحمت
است که الجماعة رحمة اینچنین مه را ز اختر ننگها ست مراد از ماه رسول الله است که ظلمات
کفر و عصیان را نورانی ساخت واز اختر بحکم اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم اصحاب رسول
است او میان اختران بهر سخاست یعنی رسول الله علیه السلام بلوای مؤمنان و فقرای مسلمانان
بحکم و لا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداة و العشی یریدون وجه الله و بموجب و اصبر نفسک
مع الذین اتقوا یار بود امر شاورهم پیمبر را رسید اندر رتبت با من آیت کریمه که در سوره آل
عمران است فاعف عنهم و استغفر لهم و شاورهم فی الامر گرچه رایی نیست رایش را ندید بمونا
یعنی نظیر اما از مرافقت و مشاورت برابری لازم نمی شود در ترازو جو رفیق زر شد است در وزن
لی از انکه جو زر جوهر شد است لاجرم از مقارنت مساوات لازم نگردد روح قالب را کنون همره
شد است و رفیق گشته مدتی سگ حارس در گه شد است یک مدت سگ نگاهبان درگاه شد

بلا
یُرِیدُونَ وَجْهَهُ

ست

چنانکه خدا در سورهٔ کهف فرماید وکلبهم باسط ذراعیه بالوصید چونکه رفت این جماعت سوی کوه
شیر و گرگ و روباه در رکاب شیر با فر و شکوه شیر که سلطان حیوانات است با قوت و هیبت
بود گرگ و روباه چون بنده در رکاب او رفتند گاو کوهی و بز و خرگوش زفت مر بونست
یافتند و کار ایشان پیش رفت یعنی آن سه صیاد این سه صید را یافتند اما این شکار گرگ و روباه
را برکت صحبت شیر بود هر که باشد در پی شیر حراب وجک کنند کم نیاید روز و شب او را کباب
پس کسی که بزرگی را تبع کند از برکت و تبع او و از سعادت و سیادتش محروم نگردد در خدمت مولانا
بحسب عادت خود گاهی حکایت و گاهی معرفت گوید چون معرفت و پند گفت باز بحکایت آمد چون
ز که در بیشه او در دند ایشان چون از کوه در بیشه او در ندان شکار بار آکشته و مجروح و اندر خون کنان
چنانکه حال صیادان در آوردن صید چنین است گرگ و روبه را طمع بود اندر آن این دو را طمع بود در آن
شکار که رود قسمت بعدل خسروان قسمت بعدل می شود از شیر یعنی بر وجه طمع عکس طمع هر دو شان
بر شیر زد یعنی طمع گرگ و روبه بر شیر منعکس شد شیر دانست آن طمعها را سند اصل و سبب که شیر را
اعتماد ندارند بدو در آن قیاو و انداز اندر چنانکه ضمیر را شیر حقیقی داند همچنان شیران ظاهر نیز می دانند
چنانکه می فرماید هر که باشد شیر اسرار و امیر هر که شیر و امیر اسرار باشد او بداند هر چه اندیشد ضمیر آنها
شیر حقیقی که خداست عالم السر و الخفیات است همچنان بندهٔ کامل او و اسرار ضمیر می داند همین نکته دار
ای دل اندیشه خو نگاهدار ای کسی که دل تو اندیشه تو نیست دل زاندیشهٔ بدی در پیش او واندر دست
از اندیشهٔ بد در پیش شیر و امیر اسرار شعر و ظن نیک یار دل جمیل فاحسنی کما احسنت ظنی
داند و خر را همی راند خموش او هر آنچه در دل تست می داند اما اظهار نمی کند در رخت خندد برای
روی پوش در رخ تو خنده زند برای ستر و تستر شیر چون دانست آن وسواسشان و سوسه
ایشان و انگفت و داشتشان دم پاسشان رعایت ایشان کرد در صورت پس سالک
می باید که اعتماد بمال و نعمت نکند و برزق دادن غیر دل نبندد بلکه اعتماد دش بخدا الملک که آن
خدا گاه باین سبب رزق رساند گاه بآن سبب حکایت بایزید بکسب مشغول نبود آن را گفتند
چرا تو بکسب رزق مشغول نمی شوی گفت خدایی که کلاب و خنازیر را رزق می دهد بایزید را
گرسنه نمی گذارد دیگری با خود گفت بنمایم سزا یعنی بشر را اگر چه سر ضمیر ایشان عیان بود در باطن
با خود همی گفت من جزای شما بدهم و آنچه لایق است از جزا مر شما را ای خسیسان و گدا که بعنا اعتماد
نکرد دید مر شما را بس بنامردای من یعنی شما را کافی نبود رای من ظنتان اینست در اعطای من

السّری ایلدرو واردی

این مصراع جمله حالیه است

که اعطای مرا سوء ظن می کنید ای عقول و رایتان از رای من از تدبیر و از عطیه من از عطا های
جهان آرای من از احسان جهان آرای من نقش با نقاش چه سگالد دگر مصنوع با صانع چه
ظن کند چون سگالش اوش بخشید و هر چون نقش را سگال و ضیران نقاش بخشید این چنین
ظن خسیسانه بمن مر مونست مر شما را بود ننگان زمن ای ننگها و عار زمان و رسوایها ی
جهان ظانین بالله ظن السوء را اشارتست بآن کریمه که در سورهٔ فتح است قال تعالی و یعذب
المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات الظانین بالله ظن السوء و این مصراع مر بوط
یعنی آنان که سوء ظن گشته باشند گر بزنم سر بود عین خطا اگر من سر آنها بزنم عین خطا بود
در بعض نسخ چون منافق سر بیندازم چرا و آرام زچرخ را ننگان ای از عار شما تا بماند در جهان این
داستان و عبرت گیرند از شما عاقلان لاجرم خدا اسم سابقه را قهر رسانید تا دیگران را عبرت باشد
پس شیر دلیر ضمیر منیری گوید اگر از روی توکل و حسن اعتقاد کار بمن کنید شنید از عطای من کار با
شما نمکی و مطالب مقتضی می شد اما چون بحکم ظانین بالله ظن السوء در حق من بد گمان بودید بر موجب
انا عند ظن عبدی بی فلیظن بی ما شاء و شما را مدار دایره بلا سازم و عالم را از کدورت وجود شما بر
دارم با این همه از برای روی پوش تبسم کرد چنانکه می فرماید شیر با این فکر می زد خنده فاش شیر
با این و تدبیر در روی ایشان می خندید بر تبسمهای شیر ایمن مباش از تبسمهای خدا غافل مباش
خدمت مولانا تبسمهای خدا را بیان کند مال دنیا شد تبسمهای حق که بجانب النظام مساعدت کرد
مار امست و مغرور و غافل که آن مال دنیا مار امست و غافل و کهنه و خراب کرد نغر و رنجوری
بهمت ای سند نفر و مرض به است تر ای معظم و معتقد گان تبسم دام خود را برکند و ترا صید کند
لاجرم دولت و اقبال و عزت و جلال و مال و دستگاه و عظمت و جاه که حضرت الهی بر تو جا
ارزانی می دارد بمنزله تبسم است که بدان مغرور گردد و فریفته و متکبر شود و بحقیقت دام راه و سبب
دوری از حضرت اله باشد امتحان کردن شیر گرگ را و گفتن بپیش آی ای گرگ بخش کن صید ها را میان
گفت شیر ای گرگ این را بخش کن این صید را قسمت کن معدلت را نو کن ای گرگ کهن عدل را
تازه کن ای گرگ نایب من باش در قسمت گری و در تای تا پدید آید که تو چه گوهری تا ظاهر
گردد که تو چه گوهری گفت ای شه گاو وحشی بخش تست گرگ گفت شیر را ای شاه گاو کوهی نصیب
تو باد آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست که او ترا مناسب است بز مرا که بز میانست و وسط
من نیز میانه ام و بها خرگوش بستان بی غلط ای روباه خرگوش را تو بستان که او ترا مناسب است

لی

ن ما

سجی

گفت شیر ای گرگ چون گفتی بگو * شیر گفت ای گرگ چگونه بخش کنی یعنی تکرار گو چونکه من باشم تو گویی
ما و تو خود را ببین مقابل می بینی گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید خود را دید پیش چون من بی شبه
بی مثل و ندید بیس مجون من بی نظیر و بی مانند رسول الله علیه السلام فرمود قال الله تعالی
العظمة ازاری والکبریاء ردائی فمن نازعنی فی واحد منهما القیته فی النار فلا ابالی بیش
آی ای خری کو خود خرید خر را خود خرید پیش آمد پنجه زد او را درید از آن جهت که چون ندید
پیش مغز و تدبیر رشید * چون نشد پدید در گرگ مغز نغز و تدبیر راست در سیاست پوستش
از سر کشید پس در سیاست کشت * گفت چون دید مست از خود نبرد * چون دیدی مرا از خود
نبرد این چنین جان را بباید زار مرد که وجود موهوم خویش فدای وجود باقی نساز و در
بساط تحت وجه ازلی نقد هستی در نباز د طراز خلعت حیاتش جز فنا نباشد * چون
نبودی فانی اندر پیش من و نمکی فنی در تطرق فرض آمد مرا کردن زدن * وکشتن کل شیء
هالک جز وجه او یعنی ذات خدا چون نه در وجه او هستی نکو * چون نه در ذات خدا هستی حاصل
کرده هستی نکو هر که اندر وجه باشد فنا و نیز حاصل کرده در ذات ما کل شیء هالک نبود جزا
کز آن جز خدا غیر را هر است بیت جان فرت دیده را چون نخل اقب و هم نبود * له وجه الله
گشت و آیت بجان کی است * زانکه در الا است او از لا گذشت * پس کسی که در الا وجه
باشد از لا گذشته است هر که در الا است او فانی نگشت لاجرم هر که بر در او من و ملی زند
هر که بر باب خدا صدای من و مای زند که در جواب می گوید یا ما رد باب او و برای
تدریس طالب و مجد امی باید که از خویش گسسته باشد و بدوست پیوسته * و از من و ما
گذشته زیرا چون تو تو یی هنوز خامی و در عاشقی ناتمامی چنانکه درین قصه آمده *
قصه آنکس که در یاری را بکوفت باب دوستی را بزد از درون گفت کیست آن گفت
من گفت چون تو تویی در نمی گشایم باب خانه را فتح نمی کنم زیرا هیچ کس را از یاران نمی شناسم
که او من باشد برو آن یکی آمد در یاری بزد کسی آمد در یاری بکوفت گفت یارش
کیستی ای معتمد از درون خانه پرسید که کیستی ای معتمد در بعضی نسخ گفت یارش کیست
کین در می زند گفت من گفتش برو هنگام نیست * آن کس گفت منم صاحب خانه یار او را گفت
برو که وقت نیست بر چنین خوانی مقام خام نیست چنین خوان مقام خام نیست لاجرم خام را
پزیدن می باید و باب دوست زدن آموختن خام را جز آتش هجر و فراق که مرهون است

که بزد که وار بماند از نفاق حقیقت و قصه این است که هر که بدر خدا می بباید خدا او را در نمی گشاید مادام که خدا را
هیچ دوستی نیست از انبیا و اولیا که در رو بینی باشد لاجرم نفس را کشتن می باید تا منی گفتن را
ترک کند رفت آن مسکین و سالی در سفر یعنی در سفر بشد یک سال در فراق دوست سوزید از
شرر * و خامی او رفت در کتاب ملک الطالبین مذکور است کسی که در سالی نه بار اربعین کشد
که نه اربعین سیصد و شصت روز است نفس را انعام بکشد * پخته گشت آن سوخته پس باز گشت
رجوع کرد از سفر بشهر باز گرد خانه همباز گشت و بر درش آمد * حلقه زد بر در بصد ترس و ادب
از آن جهت تا نجهد بی ادب لفظی از لب * چون باذب در را زد بانگ زد یارش که بر در کیست آن
صاحب خانه پرسید که بر باب خانه کیست گفت بر درهم تویی ای دلستان یعنی بر در کسی
نیست که گوید منم پس آن همان تویی که تو تو بیوسته ام بیت تو ز تو کم شو کمال این است و بس
تو مباش اصلا وصال این است و بس * گفت اکنون چون منی ای من در آ صاحب خانه گفت چون تو
منی ای من در آ نیست گنجایی دو من را در سرا که دو کس درین سرای نگنجد هست سوزن را
سر رشته دو تا سوزن را سوراخ نیست که رشته دو تا با آن برود چونکه یکتایی درین سوزن
در آ کی کنجی رشته را با سوزن آمد ارتباط بشرط آنکه دو سر نباشد نیست در خور با جمل سم الخیاط
لاجرم رشته دو سر را با سوزن ارتباط نیست و جمل در خور سم الخیاط . بن درین اشارتست بآن
آیت کریمه که در سوره اعراف است ان الذین کذبوا بآیاتنا واستکبروا لا تفتح لهم ابواب السماء
ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط وکذلک نجزی المجرمین کی شود باریک هستی
جمل * کی باریک شود همچون رشته هستی و منی جمل جز بمقراض ریاضات و عمل * سینه تا هستی
جمل بمقراض ریاضات و عمل باریک نشود در چشم سوزن نگنجد دست حق باید مر آن را ای فلان
جمل را باریک ساختن بقدرت خدا باشد لاجرم آن را دست خدا باید که بود بر هر محالی کن فکان
که آن حق بحکم اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون ایجاد کننده است پس قادر است که جمل نفس را
باریک سازد تا بسوراخ سوزن در آید هر محال از دست او ممکن شود هر محال عادی از دست حق
ممکن گردد هر حرون از بیم او ساکن شود * هر حیوان سرکش از خوف او مطیع گردد * اکمه و ابرص
چه باشد مرده نیز * اکمه را بصیر ساختن و ابرص را صحیح کردن چه چیز است بلکه میت نیز زنده گردد
از فسون آن عزیز یعنی اکمه و ابرص را نجات و مرده را حیات دهد آن خدای قادر و آن عدم کز
مرده مرده تر بود * عدم که هزار بار از میت میت تر است در کف ایجاد او مضطر بود در دست ایجاد حق

مضطرب و بی سر می‌شود کل یوم هو فی شأن بخوان در سورهٔ الرحمن مر و را یعنی کار و بی عملی مدان تو خدا را
بی کار مدان کمترین کارش هر روز آن بود یعنی هیچ بیکار نیست زانکه خار و خس بی قدرت و اراده
او نمی جنبد و کمترین کارش آن بود که سه لشکر را روانه می کند که او سه لشکر را روانه می کند
لشکری ز اصلاب سوی امهات لشکری از اصلاب آبا در ارحام امهات افتد بهر آن تا در رحم رو
نبات و حاصل شود اولاد لشکری ز ارحام سوی خاکدان لشکری از ارحام امهات بدنیا می آید
تا ز نر و ماده پر گردد جهان از ذکر و انثی پر شود جهان خواه انسان خواه از دیگر حیوان لشکری
از خاکی زان سوی اجل لشکری هر روز میرد تا ببیند هر کسی حسن عمل و جزای کار این سخن پایان
ندارد هین بتاز لطفا بتاز بر هو نشت سوی آن دو یار پاک باز یکی آن کس است که
ازمی و ما گذشته و دیگر یار آمد دیگری آن یار پاک که تا خانه اقلاکست بشیمان شدن آن
شخصی از گفتن کرمنم گفت یارش کاندر آی جمله من صاحب خانه آن یار را گفت اندر آی ای
آنکه تو همی جمله من نی مخالف چون گل و خار چمن مخالف نه چون گل و خار رشته یکتا نشد غلط مکن شو گنو
رشته متحد گشت ای غلط کم شو اکنون یعنی طالب بمطلوب رسید رشته وحدت یکتا شد
چون اعتبار معنی راست صورت رشته اگر دو نماید در حقیقت یکتاست گر دو تا بینی حروف کاف
و نون یعنی اگرچه از روی صورت در دو بودن کاف و نون شک نیست اما در معنی جاذب
معدوم بسوی وجود جز یک نیست کاف و نون چون کمند آمد جذوب یعنی لفظ کن کمند کشنده
است تا کشد مر عدم را در خطوب جمع خطب کارهای بزرگ پس دو تا باید کمند اندر صور
اگر کمند دو تا نباشد چیزی نمی گیرد پس کمند در صورت دو تاست گرچه یکتا باشد این دو در
اثر کمند دو تا نیست گر دو پا گر چار پا ره را برد این انسان و دیگر حیوان بیک راه می روند همچو
مقراض دو تا یکتا برد مقراض اگرچه دو تاست اما بریدنش یکتاست چنانکه آن دو همباز
گازر را ببین دو گازر شریک را ببین هست در ظاهر خلاف زان و زین خلاف ایشان را بیان
کند آن یکی کرباس را در آب زد یک گازر کرباس را تر می کند در آب و آن دگر همباز خشکش
می کند آن دیگر گازر کرباس را خشک می کند در آفتاب باز او آن خشک را تر می کند باز گازر
دیگر آن کرباس خشک را تر می کند گوییا ز استیزه ضد بر می تند گاه از ضدا ضد و خلاف او کند
لیک این دو ضد استیزه نما در صورت یک دل و یک کار باشد در رضا که مراد هر یکی سپید
کردن کرباس است لاجرم طرق مختلفه و سبل متفرقه آنست که سالک را بمقصد نرساند

کازر
کرباس

و اتباع آنچنان سبل منهی است که مختلفه و سبل متفرقه آنست که سالک را بمقصد نرساند و اتباع
آنچنان سبل منهی است که ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم و اگر صد هزار راه بیک مقصد و یک درگاه
رساند در نظر آگاه جز یک راه نیست چنانکه در خبر صحیح آمده است که رسول الله علیه السلام خطی کشید
گفت این راه منست و راه انبیا و مرسلین که پیش من گذشته اند و در دو طرف این خط
خطوط متفرقه کشید یک طرف آن خطوط بخط اول متصل و رؤس آن خطوط از تحت راس خط
اول بیمین و یسار مایل و گفت اینها طرق شیاطین و نفس و هوا و بدعت و ضلالت است که
ولا تتبع الهوی فیضلک عن سبیل الله و هیچ شبهه نیست که اختلاف در شرایع انبیا موجود است
و مسلک هر یکی بر خلاف دیگریست و نسخ بعضی ادیان وارد اما چون همه موصل بدرگاه الله است
رسول الله علیه السلام از برای همه یک خط کشید نا بر وحدت معنوی تنبیه بکشد و جناب مولانا نیز
بدین معنی اشارت می نماید هر نبی و هر ولی را مسلکیست و طریقها لیک با حق می برد جمله یکیست
که الطرق الی الله بعدد انفاس الخلایق و دلی در هم کشیدن سخن از ملالت مستمعان خدمت
مولانا را در اثنای تالیف کتاب عادت این بود که هر حادثه که واقع شدی آن را بنظم آوردی
مگر چون درین محل رسید بعضی مستمعان را خواب و غفلت رفته دید آن را بنظم آورد و در بنجا
رفت فرمود و گفت چونکه جمع مستمع را خواب برد یعنی چونکه جمع مستمعان را خواب می برد سنگهای
آسیا را آب برد پس ازین آسیاب نصیحت را آب می برد که آسیاب پند خراب شود و گردان نگردد
رفتن این آب فوق آسیاست یعنی آب از برای گردانیدن آسیاب بر آسیاب می رود پس
صورت اختلاف یعنی حکایات عجیبه و قصه‌های لطیفه جذب استعداد مستمعان شده است چنانکه نیک
جوی را از قله کوهی بلند می آرند از برای مصالح آسیاها بهر طرفی روانه سازند گاهی نشیب و گاهی
فراز و اگر احتیاج بطاحون نباشد آب را متفرقه نزنند و هم در جوی اصلی خویش رانند رفتنش
در آسیا بهر شماست من که جوی معارف در خاطر دارم از بهر شما آب پند را متفرقه می کنم چنانکه آب
جوی را از بهر گردانیدن آسیاب متفرقه سازند گر شما را حاجت طاحون نماند از پند آسیا نماند حاصل
شد که نصیحت را میل نداری آب را در جوی اصلی باز رانند من نیز زلال معرفت و ماء حیات نصیحت را
بجوی اصلی که دل است می رانم لاجرم عاقل را می باید که پند را خوب بشنود و باشنیدن عمل کند
که گفته اند همة العلماء الروایة و همة السفهاء السماع و الحکایة و همة العقلاء الرعایة پس کسی که
حکایات مثنوی را شنود چنان می باید که از وی پند گیرد نه آنکه صورت قصه را بنگرد نا طفه سوی دهان

درنه خود آن نطق را جوید جوست

تعلیم راست تا ناشان سخن گویند و مردمان بشنوند و فهم کنند و علم بیاموزند و بر موجب علم عمل کنند که
عامل را اجر عمل و ناصح را بحکم الدال علی الخیر کفاعله ثواب حاصل شود لاجرم اگر شما را حاجت طاحون
هست آب پند از زبان و دهان روان گردد و گفته آن نطق را جویی خدا است سخن را اندرون
دل نهی دیگر هست می رود بی بانگ و بی تکرار تا آن نطق بجوی معنوی می رود بی صوت و صدا
را و بی تکرار و غوغا تجری تحتها الانهار تا گلزارها درجات روحانیه ای خدا جان را تو بنما آن مقام خداوند
تو بنما جان نهاد آن مقام کرد و بی حرف می رود کلام که از هم چنین پند و عبرت گیرند تا که سازد جان
پاک از سر قدم جان پاک سار برای این راه قدم کند و برود سوی عرصه دور و پهنای عدم یعنی
بعالم الهی عرصه یعنی میدان است و دو وجه دارد معنی این مصراع بزرگی او رکن میدان آن
بیکاو یوقلمو گلگکه عرصه بس باکشاد و با فضا میدانی با فتح و وسعت است یعنی آن عرصه الهیه
بغایت پهن است که وی خیال و هست یابد زو نوا خیال ما و هستی دنیا از آن عرصه و نوع باید
تنگ تر آمد خیالات از عدم آن را اثبات می کنند زان سبب باشد خیال اسباب غم که در عالم غم بنگر تنگتر
باز هستی تنگ تر بود از خیال آن را نیز بیان کنند زان شود در وی قمر همچون هلال یعنی چیزی
بزرگ در خیال در وجود کوچک شود یعنی کسی که چیزی را در خیال تصور کند بزرگ ملاحظه کند
چون بوجود آید آن مقدار نباشد باز هستی جهان حس و رنگ یعنی عالم شهادت همچون
رحم ها در تنگتر آمد که زندان است تنگ که الدنیا سجن المؤمن علت تنگیست ترکیب و عدد
سبب تنگی ترکیب و عدد دست جانب ترکیب حسها می کشد حواس ظاهر همچون نفوس حیوانیه
ظاهر را می بیند زان سوی حس عالم توحید دان از سوی عالم حس عالم توحید را بدان صاحب
مجاهده غیر الله می باید که سر وحدت بسبل الله را درین صور مختلف می بیند چنانکه خدا فرماید
والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و از تنگنای عالم ظلال جسته می باید و از زندان سرای
حس و خیال رسته تا از علت تنگی که ترکیب و عدد دست باز رهد و بعالم توحید که ورای عالم
حس است روی نهد گر یکی خواهی بدان جانب بران چون خدمت مولانا گفت ترکیب و عدد
علت تنگیست این سوال آمد که لفظ کن نیز مرکب است اما در و تنگی نیست این سوال را
ف دفع می کند امر کن یک فعل بود و نون و کاف لفظ کن که صیغه امر است یک فعل بود مرکب از کاف
و نون در سخن افتاد و معنی بود صاف یعنی این ترکیب در لفظ است نه در معنی پس این ترکیب
علت تنگی نباشد این سخن پایان ندارد باز گرد رجوع کن بقصه اول تا چه شد احوال گرگ اندر نبرد

وجه ادب کردن شیر گرگ را که در قسمت بی ادبی کرده بود گرگ را بر کند سر آن سرفراز یعنی
شیر سر بلند سر گرگ را قطع کرد تا نماند دو سری و امتیاز برای ازالت دو سری و جدایی
فانتقمنا منهم است ای گرگ پیر اشارتست بان آیت کریمه که در سوره اعراف است فانتقمنا منهم
فاغرقناهم فی الیم و در سوره حجر است وان کان اصحاب الایکة لظالمین فانتقمنا منهم و در
سوره حم زخرف است فانتقمنا منهم فانظر کیف کان عاقبة المکذبین چونکه نبودی مرده در
پیش امیر و خود را فانی نکردی بعد از آن رو شیر با روباه کرد پس از آن شیر روی را با روباه کرد
گفت این را بخش کن از بهر خورد و برای خوردن سجده کرد و گفت کین گاو سمین روباه پیش شیر
سجده کرد و گفت که این گاو فربه چاشت خوردت باشد ای شاه گزین خوردنی چاشت
باشد ترا ای شاه یخنی را روان بزغاله بهر میان روز را بز نیز برای خوردن در میان روز و وقت
ظهر یخنی باشد شه پیروز را یعنی ترا ای شیر شاه مظفر و آن دگر خرگوش بهر شام هم برای شب
شب چره این شاه با لطف و کرم شب چره بشری چیز گفت ای روبه تو عدل افروختی شیر
گفت ای روباه تو عدل را نور و ضیا دادی این چنین قسمت ز که آموختی چنین ادب قسمت
از که آموختی از کجا آموختی این ای بزرگ ای روباه بزرگ در عقل و تدبیر گفت ای شاه جهان
از حال گرگ که از وی عبرت گرفتم گفت چون در عشق ما گشتی گرو شیر گفت چون در محبت ما رهن
شدی هر سه را بر گیر و بستان و ببر به بحکم حدیث قدسی که من شغله ذکری عن مسألتی اعطیته
افضل ما اعطی السائلین همه ترا باد روبها چون جملگی ما را شدی و از خود فانی گشتی چونت
آزاریم چون تو ما شدی که آزار تو آزار خویشتن است کار تو و جمله شکاران ترا همه صیدها نیز ترا
پا بر گردون هفتم نه بر آ برو بدرجات عالیه که باب را بگشادیم چون که رو عبرت از گرگ دنی
چون از گرگ پست عبرت و اعتبار گرفتی پس تو روبه نیستی شیر منی در حقیقت عاقل آن باشد
که عبرت گیرد از مرگ دوست مرگ یاران در بلای محترز عاقل آنست که بحکم موت الجار تکفیه
بجهد واعظا مرگ یاران که در بلای محترز واقع گشت عبرت گیرد و از فعل ایشان اجتناب
کند تا آن مرگ بلا و آن عقوبت باین کس نیز منزل نشود و بزرگان گفته اند عاقل آنست که
چشم او عبرت و دل او در فکرت و تن او در طاعت باشد روبه آن دم بر زبان صد
شکر راند بلکه هزار شکر کرد که مرا شیر از پس آن گرگ خواند و الا گر مرا اول بفرمودی که تو
اگر بفرمودی اول بعین قسمت فرمودی و گفتی که تو بخش کن این را کی بردی جان از وی نیز خطا

مکا در عقل عبرت و پند گرفتن از سیاست دیگران

کرده می ومرا نیز همچون کرک بکشتی پس سپاس او را که ما را در جهان حصه قصه درین مرتبه اینست که
خدا پس از امم سابقه آورد ما را لاجرم سپاس وشکر او را که در دنیا کردید از پس پیشینان ما را پس
از انتهای پیشینان بوجود آورد تا عبرت کرفتن را قدرت ماند تا شنیدیم آن سیاستهای
حق را چنانکه بعضی قوم را بباد هلاک کرد وبعضی را بآب غرق کرد وبعضی را بخسف کشت وبعضی را
بصیحه جبرئیل بر قرون ماضیه اندر سبق که کتاب وحدیث آن را بیان می کند تا که ما از حال آن کر
کان پیشین آن امم سابقه بجو روبه پاس خود داریم بیش تا ما خود در آنکاه داریم زیاده واهتمام کنیم
امت مرحومه زان رو خواندمان ازین جهت امت مرحومه خواند ما را آن رسول حق وصادق
در بیان رسول الله علیه السلام فرمود امتی امة مرحومة یعنی امت من مرحومه است بدان معنی که بودام
سابقه وقرون ماضیه بدنیا آمدند وآثار قهر الهی بر کرکان متمرد دیدند هلاک کردند واز حال ایشان
عبرت کرفتند وپند ونصیحت پذیرفتند پس اکرچه بصورت آخرند اما بمعنی سابق باشند که نحن
الآخرون السابقون استخوان وپشم آن کرکان عیان یعنی آثار امم سابقه را بنکرید وپند کیرید
ای مهان ای بزرکان غافل از سر بنهید این الستی وباد غافل از سر بنهید این دعوی وجود وباد
غرور یعنی غفلت وغرور را ترک می کنید چون شنید انجام فرعونان وعاد کر آخر کار ایشان چه شد
ور ننهد دیکران از حال او تکر آن غافل ننهد این هستی وباد را از سر وعمر را بغفلت کذراند وتحمل
سیاست کردد دیکران از حال آن غافل عبرتی کیرند از اضلال او عبرت کیرند از اضلال آن
عاقل تهدید کردن نوح علیه السلام مر قوم را که با من مپیچید که من روپوشم که خدا در صورت من
روی خود دپوشیده است با خدای مپیچید در میان این حقیقت ای مخذولات چون
نوح علیه السلام خطاب رسید چنانکه حضرت خدا در سوره نوح حکایت می کند انا ارسلنا نوحا
الی قومه ان انذر قومک من قبل ان یاتیهم عذاب الیم باش ای قوم خود را کفت بحکم ومن
یطع الرسول فقد اطاع الله اطاعت من اطاعت حق وعاصی شدن بر من عصیان خداست
پس بعبادت حق واطاعت خویش امر کرد که یا قوم انی لکم نذیر مبین ان اعبدوا الله
واتقوه واطیعون کفت نوح ای سرکشان من نیم از اوصاف بشریت منخلع شدم
من زجان مردم بجانان می زیم یعنی چون من از هستی موهوم خود کذشته ام لاجرم بحکم من
کان لله کان الله له زبان کوتاهی من وکوش شنوای من ودست کیرای من اوست واثار
من اجزاء او نیست چون بمردم از حواس بو البشر از اخلاق ادمیت حق شد سمع وادراک وبصر

بموجب کنت سمعه وبصره همه حواس من خدا شد چونکه من من نیستم این دم زهوست نفس نفس
رحمانیست پیش این دم هر که زد کافر اوست کسی که پیش این دم نفس انکار زند کافر شود دم
زیرا از کلام خدا کند هست اندر نقش این روباه شیر در نقش وجسم روباه بشریت شیر حقیقت الهی
احدیت روپوش کرده است سوی این روبه نشاید شد دلیر زانکه در حقیقت شیر است
مقابل رای ذره کر زروی صورتش می نکروی اکر از روی صورت آن روباه را تقصیر حقی
کنی یعنی انبیا را در صورت بشریت می بینی وانکار مظهریت الهیه می کنی غره شیران از و
می نشنوی استفهام انکاریست یعنی نعره وهیبت شیران از آن روباه می شنوی که بیک
نفس قهر وهلاک می کنند که نبودی نوح را از حق یدی نوکی وقدرتی در بعض نسخ که نبودی
نوح شیر سرمدی پس جهانی را چرا بر هم زدی بموجب وقال نوح رب لا تذر علی الارض
من الکافرین دیارا کافران جهان را چرا غرق کردی صد هزاران شیر بود او در تنی آن
نوح صد هزاران شیر بود از روی قوت اکرچه یک تن بود در صورت او چو آتش بود وعالم
خرمنی آن نوح بچون آتش وعالم بچون خرمن بود چونکه خرمن پاس عشر او نداشت چونکه
خرمن رعایت عشر آن آتش نداشت یعنی خلق عالم اطاعت امرش وقبول دعوتش نکرد مز
او چنان شعله بر آن خرمن کماشت آن آتش که نوح است چنان شعله بر آن خرمن حواله کرد که
همه را بسوخت وهلاک کرد هر که او در بیشه این شیر نهان یعنی خدا بی ادب چون کرگ باید
دهان چنانکه حکایتش کذشت بچو کرک آن شیر بر در اندیش وپاره پاره کند فانتقمنا منهم و
بر خواندیش چنانکه پیش ازین بیان کرده شد زخم باید بچو کرک از دست شیر وبدست او هلاک
می شود پیش شیر ابله بود کو رشد دلیر پیش شیر ابلهیست آنکس که او دلیری کند لاجرم فرمانها
خدا را مقابله کردن احمقیست کاشکی آن زخم بر تن آمدی که زخم بر تن سهل است باید وانیک
شود ویا حیات فانیه فوت شود ان ضرر خیلی ان کلی نیست اما ضرر کلی زخم روحانیست که
ایمان مسلوب شود وحیات باقیه فوت کردد تا ابدی کایمان ودل سالم شدی حکایت
دزدی بخانه شخصی در آمد ومتاع او را برد آن شخص پیش عزیزی برفت واز دزد شکایت
کرد کفت شکر کو کر شیطان بخانه دل تو نیامد وایمان ترا نبرد قوتم بکسست چون انکار شیر
معنی این مصراع نیز که چو جم او زلدی چون تو رایه ایرشدی چون توانم کو داین سر را بدیو مثلا
مردمان بزبان خود دعوی توکل واخلاص می نمایند اما بدل انکار کنند توکل واعتماد

بنیر کنند خدا خود عالم السر والخفیات است و چون روبه کم اشکم کنید تن پرور مشوید چنانکه آن روباه
شکار را طمع نکرد شما نیز همچون او طمع مکنید پیش او و روباه بازی کم کنید و ترک حیله کنید و با ادب بشوید
جمله ما و من پیش او نهید و نفی و نابود کنید ملک ملک اوست ملک او را دهید ملک آن اوست
ملک را با او بدهید و مگویید که این از آن خداوند از آن ما زانکه ملک اگر از آن شما بودی با شما بگور
رفتی چون فقیر آیید اندر راه راست با احتیاج و نیستی آیید بطریق مستقیم شیر و صید خود از آن
شماست چنانکه قصه در میان شیر و روباه چنین واقع شد زانکه او پاکست و سبحان و محض
اوست زانکه آن شیر حقیقی یعنی خدا پاکست سبحان صفت اوست و منزه است از مال و
نعمت و از خوردن و پوشیدن بی نیاز است او ز نغز و مغز و پوست مستغنیست آن خدا از
پاک و زبون و نیز هر شکار و هر کرامات که هست در جهان بحکم ان العزة لله وللمؤمنین از برای
بندگان آن شه است جمیع شکار و کرامات نثار بندگان آن پاک صفات است آفریدن
سعادت دارین از برای بنده صاحب عین است آفریننده از آفرینش بی نیاز است چندانا
دلی را که دیده خدا بین او باز است لاجرم در حضرت علام الغیوب که مطلع بر اسرار قلوب است
دل از افکار ناشایسته نگاه باید داشت نیست شه را طمع بهر خلق ساخت برای طمع
نیافریده است این همه دولت خنک آنکو شناخت این معنی را دانست آنکه دولت
آفرید و دو سرا آن خدا که دولت را و دنیا و آخرت را آفرید ملک و دولتها چه کار آید ورا
زیرا خالق را بمخلوق احتیاج نیست لاجرم بحکم ما ارید منهم من رزق و از بندگان کسب مال
نمی خواهد بلکه بموجب وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون خدمت می خواهد پیش
سبحان پس نگه دارید دل ای مردمان تا نگردید از گمان بد خجل لاجرم دل را پیش
عالم الضمایر نگاه دارید و اعتماد بسبب مکنید و رزق را از جست و جوی خود مدانید
کو ببیند سر و مکر و جست و جو که آن نهان می بیند سر و مکر و طلب را زیرا که عالم الاسرار
والافکار است همچو اندر شیر خالص تار مو چنانکه در لبن صافی تار مو ظاهر و پیداست
لاجرم رزق را از سبب و کوشش مدانید بلکه از مسبب الاسباب و مفتح الابواب بدانید اما از پی
لازم نمی شود که سبب را شکر نگفتند بلکه بحکم من لم یشکر الناس لم یشکر الله شکر مخلوق
نیز گذاردن می باید آنکه او بی نقش ساده سینه شد ای آنکس که از این افکار ساده سینه
شد یعنی اهل الله نقشهای غیب را آینه شد اسرار غیبیه را مطلع گشت لاجرم صافی

الغیرا

الضمیر را چنانکه خدای داند اهل الله نیز می دانند زیرا مرآت صافی شده اند سر ما را بی گمان مؤمن
شود و بیقین می داند زانکه مؤمن آینه مؤمن شود بموجب المؤمن مرآة المؤمن مؤمن مؤمن
را آینه است چون زند او نقد ما را در محک بحکم اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله پس یقین
را باز داند او ز شک بد گمان را و صحیح الاعتقاد را می داند چون شود جانش محک نقدها جان آنکس محک
نقدها باشد پس ببیند قلب را و قلب را دل صافی را و قلب ناسره را چونکه احوال تو بندگان
خاص خدا را معلوم است صحیح القلب را قبول کنند و قلب و ناسره را رد کنند خدا را خود همه احوال تو
ظاهر است صافی دل را بحکم آیت سوره شعرا یوم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم
دوست دارد لاجرم در حضرت او جز دل صافی سود ندارد پس تصفیت قلب کردن می باید بیان نشستن
پادشاهان صوفیان عارف را پیش روی خویش تا چشمشان تا چشم پادشاهان
بدیشان بصوفیان عارف روشن شود طریق سلاطین کبار و عادت امرای نامدار آنست که
پهلوانان و دلاوران را فرمایند تا در طرف دست چپ بایستند زیرا که دل در طرف پهلوی چپ باشد
و ارباب علم و اصحاب قلم در سوی دست راست باشند زانکه خط و ثبت وظیفه این دست است
و صوفیان را در مقابل موضع دهند چه ایشان آینه جان اند متقبل و جمال نمای اهل دل اند سالکان سینه ها را
از زنگار کدورات و کینه ها صیقل زده اند تا بواسطه صیقل ذکر و فکر آینه دل ایشان پذیرای نقش بکر شده
و محبوب صاحب جمال را هیچ چیز مطلوب تر از آینه نیست خدمت مولانا این تفصیلها در نظم می فرماید
پادشاهان را چنان عادت بود پادشاهان پیشین را عادت چنین بود این شنیده باشی ار یادت
بود معنی این مصراع بترکی اشتمش سن اولا اکر خاطرکده ایسه دست چپشان پهلوانان ایستند
جانب دست چپ پادشاهان پهلوانان قایم شوند زانکه دل پهلوی چپ باشد بند زیرا قلب
بجانب یسار باشد در قید پس آنان که قوت قلب دارند و پهلوانانند با آن جانب مناسبند
مشرف اهل قلم بر دست راست زیرا صنعت کتابت و نوشتن خط دست راست راست صوفیان
را پیش رو موضع دهند در مقابل جای گیرند که آینه جانند و آینه کنند آینه در مقابل جا باید سینه صیقلها
زده در ذکر و فکر بحکم لکل شیء صقالة وصقالة القلب ذکر الله تصفیت قلب کرده و صفای دل حاصل
کرده اند تا پذیرد آینه دل نقش بکر و صورت بی نظیر که او از قلب فطرت خوب زاد یعنی خوب باز
زاد است آینه در پیش او باید نهاد تا جمال با کمال خود می بیند لاجرم خدا که محبوب اصلیست آینه را پیش او
نهادن می باید یعنی دل را چون آینه صافی کردن می باید تا مظهر و منظر خدا شود و پادشاه حقیقی آن را در

پادشاهان را پیش ارادت
چپ بود و هم
دست و اربابان قلم جانب ... پادشاهان اند
زانکه علم خط و ثبت اند دست راستیم

پیش کیرد عاشق آینه باشد روی خوب که مشاهده خوبی خویش کند صیقل جان آمد وتقوی القلوب بحکم لقاء المحبوب شفاء القلوب روی صیقل جان و پاکی دلهاست چون روی خوب طالب آینه است خوبان را ارمغان آینه آوردن می باید چنانکه یوسف را علیه السلام دوستی بود آینه ارمغان اورد حضرت مولانا درین حکایات ان را بیان کند آمدن مهمان بپیش یوسف علیه السلام و تقاضا کردن یوسف علیه السلام ازو تحفه و ارمغان آمد از اقاف یاری مهربان از آفاق عالم یاری مشفق امد یوسف صدیق را شد میهمان یوسف را علیه السلام ان یار مهمان شد که آشنا بودند وقت کودکی یوسف وان یار آشنا بود در زمان طفلی بر وساده آشنایی متکی بربالش آشنایی متکی و سر نهاده بودند یاد دادش جور اخوان و حسد ان یار یوسف را یاد داد و پرسید جور برادران و حسد ایشان گفت کان زنجیر بود و ما اسد یوسف گفت آن از روی حسد زنجیر بود و ما شیر و بحکم الفاضل محسود حسد گردن ایشان دال بود بر فضل من چنانکه زنجیر نهادن بر شیر دالت بر کمال شیر و بر پهلوانی او عار نبود شیر را از سلسله و زنجیر نیست ما را از قضای حق گله کار اخوان بتقدیر و قضای خدا بود شیر را بر کردن از زنجیر بود اگرچه شیر بر زنجیر بسته باشد بر همه زنجیر سازان میر بود که شیر را سلطان الحیوانات گویند گفت چون بودی ز زندان و ز چاه یعنی باز مهمان از احوال زندان پرسید گفت همچون بدر محاق و کاست ماه نیست شب ما را محاق محاق گویند در محاق از ماه نو گردد دوتا و ضعیف شود نی در آخر بر گردد بر سما استفهام انکاریست لاجرم ان زندان اگرچه نقصان بود اما آخر بکمال رسانید پس از ضعف و ریاضت و مجاهده و مشقت کمال تقرب و منفعت نیست چنانکه گرچه دُردانه بهاون کوفتند در دانه رای کوفتند ولی صورت کنند نور چشم و دل شد و بیند بلند یعنی پس از ان کحل الجواهر شود و نور دید و بینش گردد گندمی را زیر خاک انداختند مجون مرده دفن کردند پس ز خاکش خوشه ها بر ساختند خوشه دانه های بسیار یافتند بار دیگر کوفتندش ز آسیا آرد کردند و پس از ان نان ساختند قیمتش افزود و نان شد جان فزا و قوت بدن و جگر باز نان را زیر دندان کوفتند و غایب ند گشت عقل و جان و فهم هوشمند و غذای انسان و جزء بدن شد لاجرم هر که در دنیا فنا شود در آخرت کامل گردد و هر که بی صورت و ضعیف و محو و فانی گردد با بصیرت و قوت و بلند و اهل سعادت شود چنانکه می فرماید باز آن جان چونکه محو عشق گشت بموجب موتوا قبل ان تموتوا فانی شد یعجب الزراع آمد بعد گشت اشارتست بان آیت کریمه که در سوره فتح است کزرع اخرج شطاه فازره فاستغلظ فاستوی علی سوقه یعجب الزراع این سخن پایان ندارد باز گرد

برکاشتن فواه فصار من الرقة الی الغلظ الستقام علی ساق یکمال قوته وحسن منظره

رجوع کن بجانب قصه یوسف و یار او تا که با یوسف چه گفت ان نیک مرد ان یار مهمان بعد قصه گفتنش گفت ای فلان یوسف علیه السلام ان یار پس از قصه گفتنش بگفت ای فلان هین چه آوردی تو ما را ارمغان که عادت یاران آوردن ارمغانست بر در یاران تهی دست آمدن چنان می ماند که بی گندم سوی طاحون شدن کسی که بجانب طاحون بی گندم رود آرد نمی گیرد پس کسی که بی ارمغان بخانه یار رود فضیحت می یابد حق تعالی خلق را گوید بحشر که اکنون خبر داده است ارمغان کو از برای روز حشر پس ازین خدمت مولانا بیان کند این معنی را باشارت کردن بان آیت کریمه که در سوره انعام است ولقد جئتمونا فرادی کما خلقناکم اول مرة یعنی بدرستی که بیامدید بحضرت ما تنها نه شما را شفیعی در روز دین و نه شما را ناصر و معین و نه عظمت و جلال و عزت و اقبال و نه افتخار بخیل و حشم و نه اعزاز بمال و حلم و نه حسن اعتقاد با احسان ما و نه لطف انقیاد بفرمان من بل بدان حالی که اول شما را آفریدیم جئتمونا و فرادی بی نوا بی زر و مال و بی یار و انصار هم بدان سان که خلقناکم کذا که بودید تنها هین چه آوردید دست آویز را برای ارمغان روز رستاخیز را یوم قیامت را یا امید بازگشتتان نبود یا شما را ان امید نبود که باز پیش ما بیایید و عده امروز باطلتان نمود یعنی یا امید بازگشتن نداشتید یا وعده و وعید ما را باطل پنداشتید منکری مهمانیش را از خوی چون ضیافت خدا را منکری از خری پس ز مطبخ خاک و خاکستر بری از مطبخ او نعمت نمی خوری یعنی خاک و خاکستر بری ورنه منکر چنین دست تهی و بی عمل صالح بر در ان دوست چون پا می نهی چرای روی اگر منکر نه اندکی صرفه بکن از خواب و خور اندکی کم کن از خواب و خوردن یعنی بیدار باش و روزه بدار ارمغان بهر ملاقاتش ببر که ارمغانش عمل صالح است شو قلیل النوم مما یهجعون اشارتست بان آیت کریمه که در سوره و الذاریاتست باش در اسحار از یستغفرون یعنی اهتمام تمام بتقدیم رسان تا در سلک ان متقیان منخرط شوی که حضرت الهی در شان ایشان می فرماید که ان المتقین فی جنات و عیون آخذین ما آتیهم ربهم انهم کانوا قبل ذلک محسنین یعنی بدرستی که پرهیزکاران و پاکیزه روزگاران را آرامگاه و منزل سکون جنات و عیون است در حالتی که گیرنده اند انچه را پروردگار ایشان آماده ساخته و برای ایشان اورده است و انها شرف و کرامت و الطاف و احسان در باره ایشان بواسطه آنست که ایشان ما پیش ازین از اهل احسان بوده اند لاجرم سزاوار احسان ما باشند که هل جزاء الاحسان الا الاحسان و تفسیر تقوی و احسان ایشان می کند که

کانوا قلیلا من اللیل ما یهجعون یعنی ایشان آن طایفه اند که از شب اندکی خواب رفتندی و بالاسحارهم
یستغفرون و در اسحار باستغفار مشغول شدندی و فی اموالهم حق للسائل والمحروم و در اموال
خویش سایل و محروم را حق لازم الاداء انستندی یعنی به بیداری و شب زنده داری و طاعت باری
سفر و رنشه بدی و از طلب مغفرت باز نماندندی و با عبادت بدنیه عبادت مالیه قرین ساختندی تا بدینا
والسطا آینه دل مجلی سازند و از برای دیدار دوست ارمغانی که لایق اوست برند و درین عالم و رحم
که تنگ تر از رحم است بصورت قیام لیل و الاستغفار اسحار و صیام نهار و سایر عبادات پروردگار جنبشی
کنند و بدینسان ثانیه ازین تنگنا بفضاء دلکشای ملکوت مندرج شوند که لن یلج فی ملکوت السموات
من لم یولد مرتین و در عرصه واسع که مواطن اقدام انبیا و اولیاست جولان توانند کرد و لهذا می
فرماید اطلاکی جنبش بکن همچون جنین تا چون جنین را جان آید و جنبش کند حواس دهند تو نیز چنین کن
تا بخشندت حواس نوربین تا ترا حواس بدهند کان حواس نوربین بلکه نور دین باشد و زجهان
چون زرحم بیرون روی ازین دنیای تنگ زاده شوی و از رحم او و از شکم طبیعت بشریه بیرون روی
از زمین در عرصه واسع شوی بعالم ملکوت برسی انکه ارض الله واسع گفته اند برهوت عرصه دان
کانبیا در رفته اند چنانکه حضرت خدا در سوره زمر فرماید للذین احسنوا فی هذه الدنیا حسنة وارض
الله واسعة انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب دل نگردد تنگ زان عرصه فراخ که دران عر
صه دل تنگی نباشد اما درین عالم اگرچه فراخ است دل تنگی باشد نخل تر انجا نگردد خشک شاخ
بلکه دایما پر نضارت و با طراوت است و چون داد جنبش بدهی و قدم صدق درین عرصه واسع
بنهی حاملی تو مر حواست را اکنون تا اکنون حواس خود را حاملی و حمالی کنند و مانع می شوی و سر
نگون مع این معراج بتر که چنگ و یورفع او لورسی و باشی اشفه و زبون یعنی تا اکنون حامل خود بهی
بودی بعد ازین محمول گردی چنانکه اکنون هم ازین حال در خواب بشناسها می کنی که در حالت بیداری
ظاهری که حامل حواس بودی از تعب بجان می آمدی و در خواب با وجود سفرهای شایع و جولان
عرصه های واسع و مشاهده انواع موجودات و مطالعه اصناف مکنونات از تعب و لغوب
فراغت داری و از تعب و کروب برکناری چنانکه می فرماید چونکه هر بار حامل وقت خواب
مرهونت ماندی که رفت و شدی بی رنج و تاب بی مشقت و شکی لاجرم چون بجهان ملکوت می
رسی استراحت کنی چنانکه این حالت را در وقت خواب معاینه می بینی و اینچنین بیرون آمدن

[illegible]

ازعالم

از عالم حواس چاشنی است از حال خواص و انبیا بمنزله اصحاب کهف اند که انواع اعمال که معتبر است
بتقلیب ذات الیمین و ذات الشمال از ایشان بظهور می آید و ایشان را بواسطه استغراق از ان
اعمال خبر نیست چنانکه می فرماید حال خیشی دان تو حال خواب را و ازین قیاس کن که بیش محمولی حال او نیا
که حامل حواس و مشاغل دنیا نیند بلکه ایشان بعنایت خدا محمول اند و اولیا اصحاب کهف اند ای عنود
اولیا همچون اصحاب کهف اند ای عناد کنند در قیام و در تقلب نیم رقود چنانکه خدا در سوره کهف فرماید
وتحسبهم ایقاظا وهم رقود ونقلبهم ذات الیمین وذات الشمال می کشد شان بی تکلف در
فعال خدای کشد ایشان را بی مشقت در اعمال بی خبر ذات الیمین ذات الشمال همچون اصحاب
کهف چیست آن ذات الیمین فعل حسن و عمل صالح چیست آن ذات الشمال اشغال تن و مصالح
معاش می رود این هر دو کار از انبیا واقع شود عمل آخرت و دنیا از انبیا بی خبر زین هر دو ایشان
چون صدا بی خبر از این دو کار انبیا چنانکه صدا بیخبر است که صدایت بشنوانند خیر و شر یعنی کوه اگرچه صدای
نیز بشنواند از خیر و شر ذات که باشد زصدر و لی با خبر ذات کوه از خیر و شر بیخبر است گفتن مهمان
یوسف را علیه السلام که آینه آوردمت ارمغان که تا هر باری که در وی نگری روی خوب خویش را
ببینی مرا یاد کنی گفت یوسف هین بیاور ارمغان یوسف علیه السلام آن یار خود را گفت بیاور ارمغان
او ز شرم این تقاضا زد فغان ای یار از شرم این طلب فغان زد گفت من چند ارمغان جستم ترا ان
یار یوسف را گفت بسیار طلب ارمغان کردم ارمغانی در نظر نامد مرا هیچ ارمغانی مقبول نظر نمی شد
یعنی بسیار تجسس کارخانه هستی ساختم و در جمیع افرینش ارمغانی لایق این حضرت نیافتم همه کا
ینات را با جلالت این درگاه می سنجیدم و چون مناسب لشانه این بارگاه نمی دیدم کایتم حبه را
جانب کان چون برم حبه سیم را بسوی معدن چگونه برم قطره را سوی عمان چون برم قطره آب را جانب
عمان چگونه برم زیره را من سوی کرمان آورم یعنی ران را بکانش یعنی بکرمان آورم این مصراع جز است
و حتاج نیست و مصراع ثانی شرط که بهر پیش تو دل و جان آورم که دل و جان تحفه محقر ست
نیست تخمی کاندرین انبار نیست و متاعی نیست که درین درگاه نباشد غیر حسن تو که ان را یار نیست
جز حسنت که او را نظیر نیست لایق ان دیدم که من آینه شایسته ان دیدم که یک مرات را بیش تو آرم تو نور
سینه بیشت آورم چون نور سینه تا ببینی روی خوب خود دران آینه ای تو چون خورشید شمع
آسمان ای که تو چون خورشید شمع آسمانی خلاصه کلام اینست که چون ارمغان را غرض می باید
تا در محل قبول واقع شود مناسب چنان دیدم که آینه مصفی چون نور سینه اهل صفا بدین جناب کبریا

بیاریم تا چون در روی تنظر کنی و جمال با کمال خویش مشاهده نمایی چیزی در نظرت آید که هرگز
نظیران ندیده باشی آینه آوردمت ای روشنی ای روشنی دیده تا چو بینی روی خود یادم کنی
از مرات عبارت انتقال کنی آینه بیرون کشید او از بغل آینه را بیرون کرد آن یار از بغل خوب را
آینه باشد مشتغل بجای شغل و نظاره آینه ارباب بصیرت را معتبر و معلوم و محقق و مفهوم
خواهد بود که هیچ چیز در حضرت اهل حسن آن قدر ندارد که آینه جمال نمایی چنانکه اگر صد هزار جوهر
تیمق داشته باشند و در خزینه و صندوق اندازند و بتعمیه جمال آن تکمیه پردازند و آینه را از پیش
نظر دور نکنند و غباری بر روی آینه نپسندند و باطراف کام خویش بازالت آن بذات خود قیام نمایند
لاجرم در حضرت ایزد متعال که ان الله جمیل یحب الجمال صفت اوست هیچ تحفه مقبول تر از آینه
نیست که جمال نمای جناب کبریا باشد نیست و چون ظهور هر چیزی بضد اوست لاجرم آینه هستی
چه باشد نیستی سؤال و جواب این وجود خدا محو و فنای بنده است نیستی بر کر ترا آینه هستی
اندر نیستی نیستی را بر گرد تو احمق نیستی در بعض نسخ نیستی بگزین که آینه نیستی هستی بتوان نمود زانکه نیستی
آینه هستی است مال داران بر نعیم آرند جود زیرا آینه توانگری فقیرست آینه صافی نان خود
گرسنه است یعنی نان را آینه صافی گرسنه است سوخته هم آینه آتش زنه است سوخته بترکی قاو
آتش زنه بترکی چاقماق نیستی و نقص هر جایی که خاست بیشتر و کمی هر جا پیدا شد آینه خوبی جمله
پیشه هاست مثلا کسی اگر احتیاج بدرزی وار دانکس آینه درزی شود که خوبی درزی در و پیدا
گردد و علی هذا القیاس پس کسی که محتاج مغفرت و موهبت است آینه خوبی غفار و وهاب گردد
چونکه جامه جست و دوزیده بود زیبا و تمام و مخیط باشد مظهر فرهنگ درزی چون شود کجا پیدا
شدن هنر درزی نگردد تا تراشیده هم باید جذوع شاخها و چوبها تا درودگر اصل سا
زد یا فروع تا درودگر اصل عود سازد یا فروع سقف کند خواجه اشکسته بند آنجا رود
معنی این مصراع بترکی صنوق صابجی جراح اول بر کیدر که در آنجا پای اشکسته بود زانکه درست
را حاجت بشکسته بند نیست کی شود چون نیست رنجور و نزار مریض و ضعیف و لاغر کی شود مهو نت
آن جمال صنعت طب آشکار زیرا مرض و مریض حذاقت طبیب را آینه جمال نماست خواری و دونی
مسها بر ملا حقارت و بیثی مسها بر جاهت مردمان که نباشد کی نماند کیمیا قدر کیمیا بعکس پیدا نشدی
پس مسها نی قدر آینه کمال عزت کیمیاست نقصها آینه وصف کمال آینه صفت کمالست یعنی نقصان
کمال را آینه است و آن حقارت آینه عز و جلال حقارت و خواری آینه عزت و جلالت یعنی خواری

عظمت

عظمت و جلال را آینه است زانکه ضد را ضد کند پیدا یقین که الاشیاء تعرف باضدادها زانکه با سرکه
پدیدست انگبین قدر شیرین تلخ پیدا شود بدانکه بنده یا در معصیت است یا در طاعت اگر در معصیت
باشد نقصان خود دانستن و با استغفار تدبیر او کردن می باید و اگر در طاعت باشد که دام طاعت
است که لایق خدا باشد در آن نیز نقصان خویش دانستن می باید و بآن مغرور شدن نمی
شاید هر که نقص خویش را دید و شناخت و خود را کامل ندید اشت اندر استکمال خود ده اسبه
تاخت در طلب کمال خویش ده اسبه بتاخت و میدان نبرد بس نقصان خویش شناختن و آینه
هستی مطلق از نیستی پرداختن واسطه نیل کمالات و رابطه مصادفت تجلیات و راه
یستن کمال بردن کمال سبب دوری از حضرت ذو الجلال چنانکه می فرماید زان نمی پرد بسوی ذو
الجلال از آن آلت ترقی بعالم ملکوت نکند کو گمانی می برد خود را کمال آن کسی که بر خود گمان کمال برد
علتی بدتر ز پندار کمال و هیچ مرض بدتر از گمان کمال نیست اندر جان تو ای ذو دلال ای اهل
غنج و ناز از دل و از دیده ات بس خون رود بسی مجاهده و ریاضت می باید تا ز تو این معجب برو
شود تا از تو این تکبر برود چنانکه گفته اند قلع الجبال بالابر اسهل من قلع الکبر من القلب تا که
مصراع دو توبه کن از خویش که یکباره گناهی علت ابلیس انا خیری بدست مرض ابلیس این
بود که آدم را هیچ نگرد و در جواب خطاب و عتاب خدا گفت انا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته
من طین وین مرض در نفس هر مخلوق هست این علت در نفس هر کس هست گرچه خود را بس شکسته
بیند او اگرچه خود را شکسته انگارد و ما فی شمارد اما حال این شکستگی بر بسته در هنگام امتحان
بدر آید آب صافی دان و سرگین زیر جو مثال آنکس آن جوست که آب صافی زبر و سرگین در زیر
باشد هر چند صاف نماید چون بشوراند گل و سرگین آلوده شود چنانکه می فرماید چون بشوراند
ترا در امتحان چون ابلیس بمکر و تلبیس یا کسی دیگر بشوراند ترا در تحریکاری آب سرگین رنگ
گردد در زمان یعنی اخلاق ذمیمه و خباثت باطن هویدا گردد در تک جو هست سرگین ای فتی
در قعر نهر سرگین هست ای جوان گرچه جو صافی نماید مر ترا پس اخلاق ذمیمه را باخلاق حمیده
تبدیل کن هست پیر راه دان پر فطن مر هوس باجهای نفس کل را جوی کن باجهای نفس ادراک
طین را جوی کن و پاک کنند یعنی تا جوی را از گل سیاه پاک نکنند صفای حقیقی در آب پیدا نیاید
و جوی هیچ جوی خویشتن را پاک نتواند کرد پیر راه دان و با نظر می باید تا جوی نفس خویشتن
را جوی کن باشد جوی خود را کی تواند پاک کرد جوی خویشتن را بخودی خود پاک نمی کند یعنی کسی

خود را پاک نمی کند بعلم خویش نامنع از علم خدا شد علم مرد علم عالم سود مند از علم الهی گردد کی بهتر اشد تیغ
دسته خویش را معنی این مصراع بترکی تیغ چون یونر و کسر تیغ نکند و صابینی ترک بخیر اچی بسیار بیار ریش را
پس امراض قلبیه و اخلاق ردیه را بپیری بنمای تا علاج کند بر سر هر ریش جمع آمد مگس و ریش پوشیده
شد تا نبیند قبح ریش خویش کس یعنی ترا از ظلمت احوال کدورت ضلال بر هر عضوی ضار ریشی
جمع شد که قباحت آن ریش در پیش نظر نمی آید آن مگس اندیشه‌ها و آن مال تو وان مگس افکار مال
و طول عمل و مال تو ریش تو آن ظلمت احوال تو ریش تو تاریکی احوال و خصال ذمیمه تو و شده هم بر آن
ریش تو پیر علاج ... و آکنده آن زمان ساکن شود درد و نغیر لاجرم کسی که بر مرض باشد پیش پیری رود
ان پیر این را بند و تربیت کند و تلقین توبه و طاعت کند پس یابد صلاح و فلاح و نور و صحت یابد
تا که پندارد که صحت یافته است آن رنجور پندارد که صحت یافته است پرتو مرهم بر آنجا تافته است
اما تمام صحت نیافته است هین ز مرهم سر مکش ای پشت ریش تا کمال صحت یابی و آن ز پرتو دان
مدان از اصل خویش آن صحت را از قوت مزاج خویش نشناسی و از معالجه پیر استغنا نکنی چنانکه کا
ت وحی از پرتو مغرور شد و مرتد گشت مرتد شدن کاتب وحی نبی آنکه پرتو وحی بر او ز
د آن آیت را پیش از پیغامبر علیه السلام بخواند گفت پس من هم محل وحیم نام آن کاتب عبد الله بن
ابی سرح است آن آیت که پیش از رسول علیه السلام بخواند این آیت است فتبارک الله احسن الخالقین
این حکایت که حضرت مولانا بیان کنند در کشاف مذکور است در تفسیر سوره انعام در بیان او أو
قال اوحی الی ولم یوح الیه شیء خلاصه قصه اینست که وقتی که سوره مؤمنون نازل شد رسول الله
علیه السلام می خواند و آن کاتب می نوشت و این آیت می خواند که ولقد خلقنا الانسان من سلالة
من طین ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا
المضغة عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشأناه خلقا آخر چون بدینجا رسید آن کاتب وحی پیش از
رسول الله علیه السلام گفت فتبارک الله احسن الخالقین رسول الله علیه السلام فرمود هکذا انزل علی
فاکتب آن کاتب ازین مغرور شد و مرتد گشت گویند که باز مسلمان شد پیش از فتح مکه پیش
از عثمان یکی نساخ بود پیش از نوشتن عثمان یک نویسنده بود که بنسخ وحی جلدی می نمود
و سعی می کرد چون نبی از وحی فرمودی سبق مرهونت او همان را وا نوشتی بر ورق لفظ
و از آن پرتو از برای ورق پرتو آن وحی بر وی تافتی پرتو صفای باطن رسول الله علیه السلام
بر وی طالع و لامع گشتی و می زدی او درون خویش حکمت یافتی تا جدی که پیشتر از خواندن

مطلب در بیان مستور شدن کاتب از دین و مرتد

فریاد

رسول

رسول علیه السلام آیت منزل را در دل این کاتب لایح شدی عین آن حکمت بفرمودی رسول
چنانکه گفته شد زین قدر گمراه شد آن بو الفضول زین مقدار مغرور شد آن نساخ و خود را
نبی واسطه محل وحی پنداشت و می گفت کانچه می گوید رسول مستنیر مرهونت مر مرا هست
آن حقیقت در ضمیر چون آن کاتب چنین اندیشه در ضمیر کرد نقش اندیشه ضمیر او در ضمیر
رسول الله علیه السلام که آینه اسرار غیوبیت پیدا شد چنانکه می فرماید پرتو اندیشه اش
زد بر رسول پرتو مگر آن نساخ بر رسول منعکس گشت قهر حق آمد بر جانش نزول قهر
خدا بر جان آن نساخ نازل شد هم ز نت حق بر آمد هم ز دین از کاتبی بیرون آمد هم از دین
شد عدو مصطفی و دین بکین پس از آن مصطفی فرمود ای گبر عنود ای کافر عناد کننده
چون سیه گشتی اگر نور از تو بود چرا سیاه شدی اگر نور از تو بود گر تو ینبوع الهی بودئی
اگر تو چشمه خدایی و محل وحی شدی اینچنین آب سیه نگشودئی لاجرم آنکس را غیرت جاهلیه
احاطه کرد تا که ناموسش بپیش این و آن مرهونت نشکند بربست این او را دهان
تا که ناموس آن نساخ نشکند در پیش خلق و در نظر کس آن ناموس دهان او را بست
یعنی آنکس از ناموس دهان بعذر نگشود و استغفار نمود اندرون می سوختش هم زین سبب
سبب دل آن نساخ می سوخت ازین حادثه اما توبه کردن می نیارست این عجب
توبه کردن را تا در نمی شد وین عجب آه می کرد و نبودش آه سود تیغ آمد آه کرد اما آه او
سود نکردی چون در آمد تیغ سر را در ربود چون تیغ قهر الهی آمد سر او را ببرید که عنادش
زیاده شد کرد حق ناموس را صد من حدید خدا ناموس را مقدار صد من آهن کرد ای
بس اسبته بند ناپیدا بس کس هست که بسته است به بند ناپیدا کبر و کفران سان
بند است آن راه را بکبر و کفر انچنان ببست آن راه توبه و طریق هدی را که نیارد کرد ظا
هر آن را تا در نشد که استکبار کند آه را گفت اغلالا فهم به مقمحون چنانکه از حال امثال او خدا در سوره
یس خبر می دهد انا جعلنا فی اعناقهم اغلالا فهی الی الاذقان فهم مقمحون و جعلنا من بین
ایدیهم سدا و من خلفهم سدا فاغشیناهم فهم لا یبصرون اما کردیم در گردنهای ایشان
غلها که آن تا سوی زنخدانهای ایشان بر داشتند و ما کردیم از پیش ایشان سدی و از پس
ایشان سدی و بپوشیدیم ما ایشان را پس ایشان نمی بینند یعنی حق را نمی بینند بالا سد را نمی
بینند میل خدمت مولانا با حیرت بیت آن اغلال بر ما از برون و از خلفهم سدا فاغشیناهم

باشباع ختم مهم خواندن می باید می بنیند با ان ... را نمی بینند مثل بندر آبیش و پس او چون در بند
آن ست الحجاب ضلال رابیان کرد پس ازین بیان می کند ان ضلال چگونه است زنگ صحرا ذار دان
بندی که خاست ای سر که حجاب حق است سبز و پر طراوت و نظیف و با نضارت می نماید در
نظر زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین والقناطیر المقنطرة من الذهب
والفضة الایة و رسول الله علیه السلام فرمود الدنیا حلوة خضرة او نمی داند که ان سر
قضاست ان کس نمی داند که ان زنگ صحرا و زخارف دنیا سر قضا و حجاب فضای خداست
شاهد تو ستر روی شاهدست محبوب ظاهر و مجازی تو ستر روی شاهد حقیقی است
مرشد تو سد گفت مرشدست راه نمای باطل تو سد تحت مرشد حق و حجاب دلیل راه
خداست ای بسا کفار را سودای دین بسیار کافران را سودای دین هست بندشان ناموس و
کبر ان و این بند و حجاب ایشان عار و ناموس و تکبر آن وانیست بر ما قیاس بسیار کس را سودای
سلوک و تقوی و آرزوی سیمای صوفیان و اهل هدی هست اما غیرت اقران و اعتبار اهل زمان
حجاب شود بند نهان تنگ از آهن تر زیرا بند آهن را گسند پاره تر این بیت ثانی تفسیر
می کند بند آهن را توان کردن جدا از خویش و خلاص شدن از وی بند غیبی را ندانند کس دوا
بند نا بر بند را کس نمی تواند که دوا کند حکایت ابن اسحاق از عاصم بن عمر و بن قتاده روایت
می کند که گفت بعضی رجال از قوم ما حکایت کردند که بعد از هدایت باری تعالی و رحمت و عنایت
او سبب دخول ما در حرز اسلام آن بود که ما از اصحاب شرک و اهل اوثان بودیم و طایفه از یهود
با ما مقاتله می کردند و در استفتاح یعنی در طلب فتح و نصرت برما می گفتند اللهم انصرنا بالنبی المبعوث
فی آخر الزمان الذی نعته وصفته فی التورية یعنی بار خدایا ما را نصرت ده تا بدین مشرکان
ظفر یابیم بحق پیغمبر آخر الزمان که نعت وصفت او در توریة مذکورست و در مخاطبه ما می
گفتند نزدیک شد بیرون آمدن او و مبعوث شدن رسول بکتابی که مصدق مقال ما باشد
و بمظاهرت و معاونت او شما را چو عاد و ارم هلاک خواهیم کرد چون حضرت رسول علیه السلام
مبعوث شد و ما را بسوی اسلام دعوت کرد ما بدعوت او اجابت کردیم و قبول ایمان را قیام نمودیم
وایشان از روی حسد و کبر و افتخار بر ذوات کبار برخاستند و حضرت الهی در شان ما وایشان
وحی فرستاد که در سورة بقره مذکورست وما جاءهم کتاب من عند الله مصدق لما معهم وکا
نوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا معنی آنست که چون آمد برین اهل کتاب از حضرت

مطلب در بیان مانع شدن ناموس و کبر از دین و راه حق و طریقت

الهی در شان ما وایشان وحی فرستاد که در سورة بقره مذکورست وما جاءهم من عند الله مصدق
لما معهم وکانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا معنی آنست که چون آمد برین اهل کتاب از
حضرت الهی کتابی که مصدق احکام حق است کماهی یا مصدق کتابی است که با ایشانست
و حال آنکه ایشان پیش ازین برکت این رسول نصرت بر دشمنان دین می طلبیدند فلما جاءهم
ما عرفوا کفروا به فلعنة الله علی الکافرین پس چون آمد ایشان را آنچه می شناختندش
انکار کردند و کافر شدند پس لعنت خدا بر کافران باد که ناموس و حمیت جاهلیت سد
راه ایشان شد و حسد و طلب ریاست اغلال رقاب ایشان گشت و بند از کمال غشاوه
بصر بصیرت ایشان آمد لاجرم از دین حق دیده بر دوختند و در آتش حرمان ابدی بسوختند پس
کبر و ناموس حجاب ایشان شد نتوانستند که آن را دفع و رفع کنند مرد را زنبور اگر نیشی زند
و جراحتی پیدا کند طبع او آن لحظه بر دفع نیش طبیعت او بر دفع آن جراحت سعی کند زخم نیش اما
چو از هستی تست آن زخم که از وجود و کبر تست غم قوی باشد نگردد درد سست یعنی چون کسی را الم جراحتی
و زخم بدنی واقع شود بعلاج او مبادرت و مسارعت کند اما بسیار مرض دینی و درد انانیت و نفسانیت
رسد که مرض معصیت و قبح و ضلالت است تدبیر آن نمی کند و توبه و استغفار علاج و اصلاح او نکند شرح
این از سینه بیرون می جهد غفلت مردمان و توغل عصیان و بسیاری سیئات و قلت طاعات را
شرح کردن از دل من بیرون می جهد و بیان آن را دل من می خواهد لیک می ترسم که نومیدی دهد
و بشنوندگان مایوس شوند نی مشو نومید و خود را شاد کن نی نی بی امید و مایوس مشو بلکه شاد
پیش آن فریادرس فریاد کن که عنایت خدا ترا امدادات کند و معاصی را بمغفرت بپوشد کای محب
عفو از ما عفو کن اللهم انک عفو تحب العفو فاعف عنا ای طبیب رنج ناسور کهن ای شفا
کننده امراض قلبیه و معالج جرح قدیم عکس حکمت آن شقی را یاوه کرد عکس وحی آن کاتب را ضایع
کرد خود مبین تا بر نیارد از تو گرد خود بین مشو تا نیارد از تو غبار را یعنی آن کاتب از پرتو رسول
الله علیه السلام با این نور یافت و بدان مغرور گشت و خود را محل وحی پنداشت تو نیز چون با اهل
الله مصاحبت کنی با این ضیا و نورانیت و انجلا و روحانیت حاصل کنی آن حالت عکس او ست
بدان مغرور مشو و خود بینی مکن ای برادر بر تو حکمت عاریه است یعنی بعد از توجه بحضرت باری و
مقارنت باری فیض و حکمت بر تو روانست اما آن از بدالست و بر تو عاریه است پس بکمال
مستعار فریفته مباش گرچه در خود خانه نوری یافته است سالک مبتدی که در دل نور و صفا یافته

با وجود توبه ...

است اين زمين به منور تافته است آن نور از شعاع نور ای نورانی لمعان کرده است شکر کن غره مشو
بينی مکن يعنی متکبری مکن گوش دار و هيچ خود بينی مکن پندار اشنو هرگز خود بينی مکن حسد و رنج و درد
کين عاريتی و حکمت بی تمکين امتان را دور گردانيدی يا ء مصدريه است من علام ان که او در هر
رباط منزلگاه خويش را واصل نداند بر سماط بر خوان پس متوجه حجاز بايد که بتفرج هر رباطی از کعبه باز نماند
يعنی کسی که از خانهٔ خود قصد کعبه کند آن را بايد که منزل بمنزل رباط برباط قطع مسافت کند تا بکعبه برسد
اگر کسی در منزلی و رباطی قرار گيرد بمقصد نرسد لاجرم مقصود حقيقی که خداست برسيدن او بسيار
منازل و مراتب قطع کردن می بايد پس سالک راه خدا را می بايد که بتماشای از مقامات و منزلها از درجات
قرار نکند و همواره در سفر شدن می بايد تا بمقصد اصلی و مقصود حقيقی برسد چنانکه می فرمايد پس
رباطی که ببايد ترک کرد بسيار منزل و کار با نسرای را گذشتن و قطع مسافه کردن می بايد تا بمکی
در رسد يکی روز مرد تا بکعبهٔ حقيقت رسد روزی سالک لاجرم پيش از رسيدن بمقصد اصلی
آفتاب حقيقی بلمعهٔ فريفته گشتن و عارضی را اصلی پنداشتن نمی بايد گرچه آهن سرخ شد او سرخ
نيست در ذات خود بر تو عاريت آتش زنيست از و بعاريت کسب کرده است بلکه از آتش
را
حاصل شده است که شود بر نور روزن يا سرا اگر روزن و يا خانه منور شود تو مدان روشنی مگر خورشيد
تو روزن و خانه را مبر نور مدان بلکه خورشيد را منور بدان هر در و ديوار گويد روشنم يعنی هر در و
ديوار مغرور می شود بنور عاريتی و می گويد من روشنم بر تو غيری ندارم اين منم از خود بر نورم
پس بگويد آفتاب ای نا رشيد و براه راست نا رفته و بمقصد نارسيده چونکه من غايب شوم آيد
پديد پيدا شود که نور از ذات تو نيست و سبزها گويند ما سبز از خوديم و طراوت ما از ذات
ماست شاد و خندانيم و بس زيبا خديم در بعضی نسخ بس عالی قديم فصل تابستان بگويد کای امم
فصل صيف و ايام بهار گويد ای جماعتهای سبزه خويش را ببينيد چون من بگذرم که پس از گذشتن
من زرد و پژمرده می شويد تن همی نازد بخوبی و جمال و قوت و کمال روح پنهان کرده فر و پر و
بال روح قوت و پر و بال خويش نهان کرده است گويدش کای مزبله تو کيستی روح تن را ای گويد
کای مزبله تو کيستی يک دو روز از پرتو من زنده ای و بسبب حيات تو منم فتح و نازت می نگنجد در جهان
که بسيار نازی کنی باشی تا که من شوم از تو جهان بفتح جيم يعنی جهر کن و ببين که از تو غايب شوم و از
نزد تو بروم گرم داران ترا گور کنند آنان که ترا شوق و حرارت دارند و ترا دوست گيرند
از بهر تو قبر کنند طعمهٔ ماران و موران کنند ترا لقمهٔ حشرات ارض کنند در بعضی نسخ کش کن تست

مطلب در بيان [illegible] مجادلهٔ تن با جان

در نکی کوری گنند اين قفيه که خدمت مولانا فرمايد امر ظاهرست اگر جان بی از و نافلت پس امر کی
تو از بهار و چند بحث می کشی چون بسيط او تر الفغ ماء و مور کند يعنی از گند تو گير دانگشی يعنی را از بوی
بد تو بگير دان دوست تو کو ببينيش تو همی مردی بسی که او در بيش تو جانه داری و دستی نمودی
پر تو روحست نطق و چشم و گوش همه اثر اوست چنانکه پر تو آتش بود در آب جوش از حرارات
آتش است در آب جوشيدن انچنانکه پر تو جان بر تنست چنانکه حيات تن بجانست و احسان
و ادراک تن خاکی از پر تو انوار از روح افلاکی است پر تو ابدال بر جان جان اند و لذای فرمايد
جان جان و آگاه شد يار از جان جان يعنی اهل الله چون پای را از جان وا کشيد و باز دارد چنا
که گفته اند تن را اعتبار نيست بی جان و جان را اعتبار نيست بی عقل و عقل را اعتبار نيست بی علم و
علم را اعتبار نيست بی عمل و عمل را اعتبار نيست بی اخلاص و اخلاص را اعتبار نيست بی صحبت
و همت اهل اخلاص و اهل الله زانکه چون ايشان پاک شد جان چنان گردد که بی جان تن بدان جان
چون تن مرده شود خوب بدان اما از ين اسرار نهانی حکيمان يونانی را خبر نيست چون بحکم تحدث
اخبارها زمين از اخبار خويش اخبار ها کند و از طاعت مطيع و عصيان عاصی خبرها زمين
که نخل نمل چنين واقع شده باشد خبر دهد و باد اشهادت قيام نمايد فلسفی را که از حواس
اوليا بيگانه است و منکر چنين حنانه است خجالت ولو ترى اذ المجرمون ناكسوا رؤسهم پيش
آيد و معترف نطق جمادات شود و لکن حصول اين معنی ايشان را بعد از ازالت غشاوه تجلی
تن و کشف غطای بدن باشد کما قال الله تعالى فكشفنا عنك غطاءك فبصرك اليوم حديد اما
امروز ان ديده و ان ديد ندارند بخلاف اوليا که پيش از قيامت قيامتها ديده اند و بجان عالم
محسوسات رسيده اند سر از آن روی نهم من بر زمين سر من را از آن روی بر زمين می نهم
و سجده و نمازی گذارم تا گواه من بود در يوم دين که موضع عبادت شاهدست در قيامت و لهذا
در بعض کتب فقهيه گفته اند سنن و نوافل و فرايض را بيکجای نگذارند بلکه از بهر تکثير شهود تبد
مکان کردن می بايد يوم دين که زلزلت زلزالها بحکم اذا زلزلت الارض زلزالها در روز
قيامت که زمين بجنبد بجنبيدن اين زمين باشد گواه حالها که خبر طاعت مطيع و عصيان عاصی
می گويد کو تحدث جهرة اخبارها که آن زمين بموجب يومئذ تحدث اخبارها خبر دهد آشکارا
از خير و شر در سخن آيد زمين و خارها زمين و خار و گياه همه می شوند گواه فلسفی منکر شود
در فکر و ظن در فکر باطل و ظن فاسد گو بزن و سر ها بر آن ديوار زن فلسفی را بگو تو بر و سرت را

نکته

و هر دیوار که خواهی بزن نطق آب و نطق خاک و نطق گل هست محسوس حواس اهل دل
یعنی نطق جمادات اهل الله را محسوس حواس و مشاهد چشمهاست در دنیا فلسفی که منکر حنانه است
حکیم که منکر ستون پیغامبر است که ناله کننده بود چنانکه حکایت گذشت از حواس اولیا بیگانه است
ازین ادراک و احساس بی خبرست گوید او که پرتو سودای خلق گوید فلسفی که پرتو سودا و فکر خلق
بس خیالات آورد در رای خلق بسیار اوهام و خیالات باطله آرد در رای و دل خلق خدمت
مولانا در جواب می گوید بلکه عکس آن فاسد و کفر او بلکه تحقیق آنست که عکس فاسد و کفر فلسفی
این خیال منکری را زد بر او و خیال منکری را بر او زده است فلسفی مر دیو را منکر شود جن را انکار
کند در همان دم سخره دیوی بود که تحقیق را انکار کند بدین انکار سخره شیطان شود وجود جن بدلیل
ثابت شده است و بعضی کسان با جن مصاحبت کرده اند حکایت این فقیر از مردی صالح
شنیدم که حکایت می کرد مردی صالح بود آن را یحیی فقیه گفتندی در دهی ساکن بود و آن
حکایت چنین کرد روزی بر خر خود سوار شده از ده بباغ می رفت جماعتی در راه پیش او
آمدند و دختری آوردند و آن را گفتند این دختر را بتو نکاح می کنیم او نیز قبول کرد نکاح
کردند و هم در آنجا خانه خالی بردند خلوت و صحبت واقع شد باز او را اجازت دادند و تو
بره اش را پر درم کردند او بباغ رفت و انگور چید و بخانه خود آمد در هر بهار اینچنان کردی پس
از آن آثار توانگری نمود خلق در حال او حیران بودند پس از سالی باز بباغ می رفت در راه آن
جماعت را دید آن زن را با فرزندی بیاوردند و او را گفتند ما ترا از بهر صلاح تو دوست
همی داشتیم و بخواستیم که از تو فرزندی شود این فرزند از آن تست اما جنی را با انسی
انس نیست پس این زن را طلاق بده او نیز طلاق داد باز توبره او را پر درم کردند آن
یحیی فقیه پس ازین صاحب ملک و مال شد این راز را کسی واقف نشد چون وقت وفا
تش نزدیک شد این سرگذشت را با یاران خود حکایت کرد که ندیدی دیو را خود را ببین
بی کو فلسفی را گر ندیدی دیو را خود را ببین بی جنون نبود کبودی بر جبین بی دیوانگی نبود
اثر کبودی در پیشانی چون در تو انکار نصوص و خصلت دیو هست پس تو دیوی خود را
ببین هر که را در دل شک و پیچ پیچانی است آنکس که در دل او شک و کژی هست که اعتقاد پیش پیچانی
درست نیست در جهان او فلسفی پنهانی است آن کس که در جهان فلسفی نهانی است [illegible]
می نماید اعتقادی گاه گاه آنکس گاه گاه اعتقاد می نماید آن رگ فلسف کند رویش سیاه

مطلب در بیان آنکه از آن فتنه عالم بیرست

رگ فلسف روی آنکس را سیاه کند الحذر ای مؤمنان کان در شماست احتراز کنید از وساوس شیطانیه در
شما بس عالم بی منتهاست که انسان را عالم کبری گفته اند در کتابی دیدم نوشته که الانسان نسخة جامع
و در شرح این گفته عقل همچون فلک محیط است و چشمها همچون شمس و قمر روشنی رساننده و دیگر حواس
همچون کواکب نور دهنده و عناصر اربعه چهار خلط است که صفرا و بلغم و سودا و دمست و جویها خونها ست
غم و محنت و فرح و عشرت همچون فصول اربعه است و مویها همچون جنگلهاست و استخوانها کوههاست
و روح همچون ملائکه و نفس اماره همچون شیاطین است و شهوات همچون بهایم است و غضب همچون
سباع است پس برین قیاس اگر فکر کنی همه چیز را در ذات انسان می یابی جمله هفتاد و دو ملت در
توست خواطر رحمانیه و ملکیه و وساوس شیطانیه همه در توست در وقت حیات و که رفتی آن بر آرد از
تو دست و مردمی نشوی لاجرم ای مؤمنان پیش از همه بر حذر باشید که ناگاه کفر و زندقه از گریبان
عقیده شما سر بر زند و ابلیس که دشمن قدیمست و چندین سال تو بر وی چند بوده ناگاه تو تا کال چشم نیابد
و مس زر اندوده تو بر محک امتحان فضیحتی بار نیارد و در ظلمت شب قلب با ذهب عصری می نماید اما
زر خالص بار بار کال می گوید که ای مزور باش تا از روشنی آفتاب اسرار هر یک فاش گردد خدمت مولانا
این معانی را بیان می کند و می گوید همچو برگ او را برگ آن ایمان بود همچو برگ و ساز ایمان کاهل بلند

مطلب در سعی لعن و زدن

همچو برگ از بیم این لرزان بود همچون برگ در باد از بیم ایمان لرزان شود و از زوال ایمان بترسد
بر بلیس و دیوان خنده میزنی چند سالست که ابلیس را خنده می کنی که تو خود را نیک مردم دیدی غافل
مباش از آنکه ابلیس بر تو خندد چون کند جان باز گون پوستین که تن مرده شود چند و اویلی بر آید
ز اهل دین چند حیف و دریغ گویند کسانی که اهل دین بودند در صورت خام بر دکان هر زر نما خندان ن
شده است کسی که مس دارد و زر نماید بر دکان خندانست زانکه سنگ امتحان پنهان شده است
خدمت مولانا پس ازین تفرع باری می گوید پرده ای ستار از ما بر مگیر یعنی بحکم من نوقش الحساب
عذب در حساب ما دقت بسیار مکن بلکه مسامحه کن و پرده را بر مدار و ما را رسوا مکن باش اندر
امتحان ما را مجیر نگاه بان و فریادرس قلب پهلوی زند باز زر شب قلب و ناسره باز زر مقابلی
کند و متقارن می شود انتظار روزی دارد ذهب که چون روز شود دغل از زر معلوم گردد باز بان
حال زر گوید که باش و صبر کن ای مزور تا بر آید روز فاش تا روز روشن شود صد هزاران سال
ابلیس لعین پیش از مردود شدن بود ز ابدال و امیر المؤمنین و در زمره ملائکه مقربین پس
بعلم و عمل مغرور شدن نمی شاید بلکه اعتماد بخدا کردن می باید زانکه ابلیس لعین پنجه هزار ادم از تا زیرکه داشت

چنانکه گفت انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین گشت رسوا همچو سرگین وقت چاشت که بوی
بدرش پدید گشت در گرمی آفتاب بوقت ضحی لاجرم هر کسی را حد خود دانستن و اندازه نگاه داشتن
می باید پس همچون بلعم باعور با موسی پنجه زدن نمی شاید دعا کردن بلعم باعور که موسی را علیه
السلام و قومش را ازین شهر که حصار داده اند بی مراد باز گردان و مستجاب شدن دعای او
اکثر ارباب تفسیر برانند که حق تعالی درین آیت که در سورهٔ اعرافست می فرماید واتل علیهم نبأ
الذی آتیناه آیاتنا فانسلخ منها فاتبعه الشیطان فکان من الغاوین بیان قصهٔ بلعم بن باعور
می کند و معنی آیت آنست که فرو خوان ای محمد بر یهود قصهٔ آنکس را که ما آوردیم بدو آیات خود را یعنی
روزی گردانیدیم او را تا بیاموخت علم بعض کتب الهی را چون صحف ابراهیم علیه السلام و غیر آن بواسطهٔ
معرفت کتب الهی و آموخت نام بزرگ حضرت خداوندی چون سر بر آوردی تا عرش مشاهده کردی
و چون سر فرو کردی تا تحت الثری معاینه دیدی و هرچه طلبیدی اجابت شدی پس اینچنین کسی منسلخ
شد از آن آیات و شیطان در پی او افتاد و آن را دریافت پس از گمراهان و کافران گشت تفصیل قصه آنکه
بلعم بن باعور از علماء بنی اسرائیل بود و بعضی گویند از کنعانیین بود و در میان باریحا و اذرعا مقام
داشت و ثعلبی در عرایس آورده است که از قوم جبارین بود و مقتدای ایشان چون بعد از هلاک فرعون
علیه ما یستحق موسی را علیه السلام فرمان رسید که با آن قوم محاربه کند با شوکتی عظیم متوجه دیار آن قوم
شد و در قرب مملکت ایشان در دامن کوهی فرود آمدند چون آن طایفه از آمدن موسی علیه السلام
خبر یافتند بر طریق معهود بسوی بلعم شتافتند و گفتند دعا کن تا موسی بی مراد باز گردد مؤامره
کرد رخصت نیامد و در خواب چنان دید که چگونه دعای بد می کنی در حق پیغامبری که چندین ملایکه بمدد
کاری او آمده اند صورت حال با قوم باز گفت و دعا نکرد و بلعم نیز بود در سر بار زر و سیم بسیار زنش را
بفریفتند و بلعم بسخن زن فریفته شد بحکم هوای نفس بر موسی دعای هلاک کردن دعای بد بر وجه
آمده کما روی فی الخبر اذا تلاعن اثنان رجعت اللعنة الی المستحق لها وان لم یکن احد مستحقا
رجعت الی الیهود و آنکه می گویند دعای او در حق موسی مستجاب شد و در تیه محبوس گشت و موسی
خبردار شد و از حضرت عزت درخواست که عزیزترین چیزی از دوستان خداوند ایمان از او بستاند
خطاست زیرا که هیچ پیغامبر بزوال ایمان دعا نکند و هیچ کافر را دعا در حق پیغامبر مستجاب نشود
اما تفصیل قصه بران نهج که در عرایس ثعلبی مذکورست آنست که چون زن بلعم با سیم و زر فریفته
شد بلعم گفت یکبار دیگر مؤامره کن چه باشد که رخصت دعا باشد که این قوم چندین وقت انقیاد تو

کردا

کرده اند و طریقهٔ خدمتکاری مسلوک داشته و حالیا مبتلای بلای عظیم گشته اند و چندان زر بداد که
و حالیا بلعم باز نیت کرد و از برای مؤامره بخواب رفت هیچ خواب نیامد زن گفت چون منع کرده
نشد رخصت دعاست بلعم بر مرکب سوار شد و همه قوم در رکاب او روانه گشتند و عزم آن
کوه کردند که موسی علیه السلام در دامن او فرود آمده بود چون نزدیک رسیدند بدان موضع که دعا
کنند مرکب او در روی افتادن آغاز کرد بلعم مرکب را می راند بفرمان باری تعالی مرکب بزبان
آمد و گفت ای بلعم شرم نمی داری که مرا بجایی می رانی که دعای بد کنی بر پیغامبری که چندین هزار فرشته
بمعاونت او آمده اند و مرا فرشتگان زجر می کنند و در روی می اندازند بلعم گفت چون ایمان رفت
باری دعای بد کنم تا کار دنیا بر آمده باشد زبان او بر دعا جاری نشد و در حالت دعای بد قوم خود را
ذکر می کرد باز گشت و گفت شما را غدری بیاموزم که شاید بدان واسطه قوم موسی هلاک شوند آن قوم
زنان خوب صورت داشتند فرمود که این زنان غله بار کنند و از موسی امان طلبند و بفروختن غله در
میان لشکر در آیند و اگر کسی میل این زنان کند امتناع نکنند که اگر زنا کنند من در کتب الهی دانسته ام
که بلایی بر ایشان نازل گردد بر موجب فرموده او عمل بتقدیم رسانیدند بزرگترین این قوم را زنی بود
کسبی نام بنهایت حسنی و شلومی نام یکی را از مبارزان لشکر موسی علیه السلام میل کسبی شد دست
او گرفته پیش موسی علیه السلام آمد و گفت یا رسول الله جان خویش از تو دریغ نمی دارم و نقش فرمان
تو بر صفحهٔ جان می نگارم و سینه را سپر تیغ و تیر اعادی می سازم و باعلاء کلمهٔ اسلام می پردازم اما ازین
صورت زیبا شکیب ندارم و دامن این دلبر رعنا از دست نمی گذارم موسی علیه السلام منع فرمود و در تحذیر
و توبیخ مبالغه نمود ممتنع نشد زمری را که از فرزندان لوط علیه السلام بود و قوی هیکل و تنومند
بود طلبید تا شلومی را از زنا باز دارد در آن حالت غایب بود و یافت نشد فی الحال در لشکرگاه
موسی طاعون پیدا شد و مردم می مردند بعد از ساعتی زمری آمد دید که مردم مبتلای قهر الهی شده اند
پیش موسی علیه السلام آمد و گفت یا موسی سبب قهر الهی چیست حکایت شلومی و کسبی بگفت زمری
حربه بر دست گرفته رفت هنوز سینه بر سینه داشتند که حربه بر پشت یکی زد از پشت دیگری گذشت
هر دو را بیک دست بر داشته گرد لشکرگاه بر آمد و می گفت هر که مخالفت فرمان خدا و رسول خدا
کند جزای او نیست چون گرد لشکر بر آمد مردن منقطع شد حساب کردند درین اندک فرصت بشومی
یک زنا هفتاد هزار کس بطاعون مرده بود چنانکه حضرت مولانا پیش ازین گفته بود ح از زنا افتد وبا
اندر جهات ما و در سبب کفر بلعم اقوال در کتب تفاسیر مذکورست اما درین اتفاق است که سرمایهٔ

نام مرد

ملاک او با موسی همسری کردن و خود را بجای او پنداشتن و با کالمه از خود مخاصمه کردن بود چنانک ابلیس از جهت
معارضهٔ آدم علیه السلام و تفضیل کردن خویشتن برو مبتلای بلای شقاوت ابدی گشت خدمت مولانا
این تفصیل را اجمالا بیان می کند وی فرماید بلعم باعور را خلق جهان دران زمان که او بود شعبده شد مانند عیسی
نذ زمان مسخر شده بودند چنانک عیسی را اهل زمان خود مسخر شده بودند که بدو علاج ایشان کردی سجده ناوردند
کس را دون او و جز او را سر نیاوردندی مسخر بودند و بحکم قوت افسون او و دعای او مستجاب بود در صحت بیمار و تنبیه
زد با موسی از کبر و کمال و منزور گشت بحسب حال لیکن شد شنیدستی تو حال که مسلوب الایمان و خنق گشت
چنانک ابلیس بکبت مخاصمت آدم علیه السلام مردود شد صد هزار ابلیس و بلعم در جهان از جملهٔ کافران همچنین
بود است پیدا و نهان که مردود حق شده اند این دو را مشهور کردانید اله ابلیس و بلعم را مشهور کرد خدا تا که
باشد این دو بر باقی گواه بموجب فاستشهدوا شهیدین من رجالکم این دو گواه باشد این دو دزد
آویخت بر دار بلند خدا این دو را بصورت سیاست آشکار کرد ورنه اندر قهر بس دزدان بدند والآدر
قهر خدا بسیار دزدان هستند این دو را بر خم بسوی شهر برد این دو را از بهر سیاست و عبرت بسوی شهر
بردوا الآ کشتگان قهر را نتوان شمرد کبر نی ستمارست نازنینی تو ولی در حد خویشتن نه در کمال حسن همچون یوسف علیه
السلام بانه از حد بیش که ما هلک لمن اعرف قدره و علی رضی الله عنه فرمود رحم الله امرء عرف قدره
ولم یتعد طوره که زنی با نازنین تر از خود در آویخته زنی با نازنینی که او از تو نازنین تر باشد یعنی آنکسی از
تو محبوب تر باشد در نزد خدا در نکی هفتم زمین زیر آردت و ترا بتو رمین نی برد قصهٔ عاد و ثمود از بهر
چیست همه بسبب آزار انبیاست تا بدانی که انبیا را نازکیست و محبوبی در نزد خدا این نشان خسف و قذف
و صاعقه یعنی بزمین فرو بردن چنانک قارون را واقع شد و سنگ انداختن چنانک قوم لوط و اصحاب
فیل را واقع شد و بیهوش شدن و مردن چنانک ثمود را واقع شد که از صیحهٔ جبرئیل مردند شد بیان عز
نفس ناطقه یعنی از بهر بیان عزت نفوس کامله و از برای اظهار شرف انبیاست که ایشان انسان کا
مل و در حقیقت انسان بودند جمله حیوان را پی انسان بکش که اینها برای انسان بکشم یا ابن آدم خلقت
الاشیاء لاجلک و خلقتک لاجلی فکن انت لی یکن الاشیاء لک همه حیوان را از برای انسان
بکشی جمله انسان را بکشی از بهر وحشی آنان که نی هوشمندان ایشان را از برای اهل هوش بکشی در اخبار وار
دست که حکایت چون خدا عقل را افریدان را گفت قم فقام پس ازان گفت اقعد فقعد پس ازان
گفت اقبل فاقبل پس ازان گفت ادبر فادبر پس ازان گفت فبعزتی و جلالی ما خلقت خلقا
اعز منک بک اعرف و بک اعبد و جبرئیل آدم را علیهما السلام آمد و گفت ترا سه چیز آورده‌ام

الآیه
فاستشهدوا شهیدین من رجالکم
بسورهٔ بقره است
در آخر سورت و اوله شرطیه

آسیدی

حکایت در تفضیل عقل

ازان

181

ازان سه یکی را اختیار کن یکی عقل و یکی دین و یکی حیا آدم علیه السلام عقل را اختیار کرد جبرئیل دین و حیا را
گفت باز گردید که آدم عقل را اختیار کرد پس دین و حیا گفتند خدا ما را فرموده است که ما بعقل یار شویم
هر جا که باشد و لهذا گفته اند ما خلق الله تعالی شیأ اشرف من العقل ولا احسن منه هش چه باشد عقل
کل هوشمند سؤال و جوابست یعنی عقل آنست که عقل معاد و سودمند باشد هش جزوی هش بود اما نزد
اند عقل جزوی نیز عقل است اما عمکین و بدین اعتبار بعقل معاش نیست بدانکه اهل اسلام را بسه قسم تقسیم کرده
اول عوام که اهل غفلت اند دوم زهاد و خواص که اهل عقل و اصحاب خرد اند سیم خواص خواص که اهل عشق و
بصیرت اند پس طایفهٔ اول که عوام اهل اسلام اند کسانی اند که ایمان آورده اند و تمسک بظواهر شریعت
نموده اند و بقدر حال احتراز از بعض معاصی کرده اند و بقدر حال ببعضی عبادات اشتغال کرده اند و این
که مرتبه کمترین مرتبهٔ اهل اسلام است اما طایفهٔ دوم که خواص اند کسانی اند که طریقهٔ زهد ظاهر را سلو
داشته اند و در طاعات و عبادات سعی بلیغ نموده اند و از لقمهٔ حرام و از معاصی علی التمام اجتناب
کرده اند و از جهت خوف دوزخ و طمع بهشت بطاعات و اجتناب از معاصی اشتغال کرده اند چنانکه
حق تعالی می فرماید یدعون ربهم خوفا و طمعا و مما رزقناهم ینفقون و این طایفه اگر چه شریف و
عزیز اند زیرا که بکیاست و خرد و راه نمای عقل دانسته اند که فانی را اعتباری نیست و سعادت
ابدی بهترست از دولت فانی و بهشت که راحت ابدی است بهترست از نعیم دنیا که فانی است
و از جهت طمع در بهشت و بیم از دوزخ خدای تعالی را طاعت کرده اند اما بواسطهٔ آنکه ایشان هنوز
وابستهٔ ناموس و نام اند و از علایق و عوایق دنیای نافرجام نبریده اند و مقصود اصلی خود را بهشت
ساخته اند نسبت با طایفهٔ سوم که اهل عشق اند ابلهند زیرا که از حق تعالی جز او را جسته اند و از اشتغال
دنیای دنی و مقتضیات عقل و خرد و مشتهیات طبیعت نرسته اند و ندانسته که حضرت او از دنیا
و آخرت و هر چه غیر اوست بهترست چنانکه رسول الله علیه السلام از حال این سه طایفه خبر داده که
الدنیا حرام علی اهل الآخرة و الآخرة حرام علی اهل الدنیا و هما حرامان علی اهل الله تعالی
مصراع مکر زاهد که سودای عاشق دیگرست جمله حیوانات وحشی ز آدمی ان حیوانات که
از آدمی وحشی باشند از حیوان انسی در کمی اند آنان از حیوان انسی کمند خون آنها حلال را باشد بیل باشند
در روا زانکه وحشی اند از عقل جلیل از عقل بزرگ بدانکه همه حیوان وحشی را ازان وجه ازان نی ره
کشتن جایزست خواه خوردن گوشت او درست باشد خواه نباشد ان حیوان که خوردن گوشت
او جایز نیست از بهر انست که تا خصلت او در انسان پیدا نشود زانکه انسان هر غذا که می خورد خوی ان

نسبت وار اولاد انسان و حیوان

غدادر و ظاهر شود مثلا خنزیر را بی غیرتست جفت خود را نگاه نمی دارد و سباع بهایم درند و ظالم اند چون کسی
گوشت خنزیر را بسیار خورده بود و بی غیرت شود و کسی که گوشت سباع را بخورد ظالم و درنده گردد
غیرت وحشی بدین افتاده بست ازین جهت پست شده است در بعض نسخ ساقط شده است
کم ازان را مخالف آمده است و وحشی گشته است پس چه عزت باشدت ای نادره ای نفس عجیب
چون شدی تو حمر مستنفره اشارتست بان آیت کریمه که در سوره مدثر است فما لهم عن التذکرة
معرضین کانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة خلاصه کلام درین مقام آنست هلاک عاد و ثمود و سایر
ارباب انکار و اصحاب جحود بواسطه آزار انبیا بود زانکه اهلاک جمادات و کشتن حیوانات از برای
انسان روا است و انسان را از برای استغراق او در عقل کل هلاک ساختن سزاست پس هر کرا
با انسان کامل مناسبت بیشتر شود و کمال او افزون تر و لهذا قتل خر وحشی بر همه مباح است
و قتل خر انسی روا نیست پس هر که در سلک حمر مستنفره داخل گردد باباحت خون خود می کوشد
خر نشاید کشت از بهر صلاح خر انسی را کشتن روا نیست زانکه بانسان انس دارد و خدمت او را
می کند چون شود وحشی شود خونش مباح چون از انسان وحشی شود قتلش روا گردد گرچه خر را
دانش زاجر بود گرچه جزوی عقل است که عقل مانع نبود هیچ معذورش نمی دارد ودود بی
تعلقی او سبب خلاص او نباشد از کشتن پس چو وحشی شد از آن دم آدمی چون آدمی و
حشی شود از نفس رحمی و دعوت کاملان کی بود معذور ای یار سنی بلند لاجرم کفار را شد خون
مباح پس چون کافران مباح شد همچو وحشی پیش نشاب و رماح نشاب بفتح نون جمع نشابست
یعنی تیر و رماح بکسر را جمع رمح است یعنی نیزه جفت و فرزندانشان جمله سبیل زن و فرزند کافران
شد سبیل و اسیر زانکه بی عقلند و مردود و ذلیل فقها گفته اند بنده و اسیر شدن کافران جزای
کفرست زانکه چون کافران از بنده گشتن بخدا امتناع کردند خدا از بهر زجر و جزای ایشان را بنده
بنده خود گردانید باز عقلی کو رمید از عقل عقل از قید خرد کرد از عقل بحیوانات نقل حرف یا در
لفظ عقلی مصدریه است یعنی از عقل گشتن بحیوانات و بحیوانیت انتقال کرد اعتماد کردن هاروت
و ماروت بر عصمت خویش و امیری اهل دنیا خواستن و در فتنه افتادن در بعض
حکایات آورده اند که هاروت و ماروت که صدرنشینان ملکوت بودند در حضرت قدوسی
اعتماد بر قدس خویش داشتند و در میان قدسیان نعره افتخار را اعلی علیین بر می افراشتند
چون سرو سرفرازی می نمودند و از مرم خرابی غافل بودند و از اظهار ضعف و سستی بری

کرفتند

گریختند و با وجود لب تشنگی آب تمامی ریختند طعنه بر انسان و بر خطا و عصیان زدند خداوند ایشان را
از بهر امتحان بتسلیط نفس و شیطان و طبع مزاج انسان بزمین فرو آورد و انواع معاصی کردند
اگرچه اکثر ارباب تفسیر در سوره بقره در تفسیر این آیت کریمه که وما انزل علی الملکین ببابل ها
روت و ماروت این حکایت را درست نداشتند اما چون خدمت مولانا را مقصود از
حکایت نصیحت و از قصه حصه است بوقوع حکایت اعتبار نمی کند همچو هاروت و چو ماروت شهیر
یعنی آن عقل که از قید عقل رمید از عقل بحیوانات نقل کرد همچو این دو ملک مشهور از بطر خوردند زهر آلود
تیر یعنی از شدت فرح و غرور مظهر قهر شدند اعتمادی بود شان بر قدس خویش اما اعتماد بر قدس
خویش پیش حضرت قدوس همچو اعتماد گاو میش است بر شیر بقوت شاخ چیست بر شیر اعتماد گاو
میش بر کی صد صغوی کو چه او باشاخ صد جا رم کند اگرچه گاو میش با شاخ جان رخم بسیار کند
شاخ شاخش شیر بر پاره کند شاخ شاخ او را شیر بر پاره پاره کند شاخ اول بتر که بود اما شاخ
دوم بتر که بو بنیوز که شود بر شاخ همچون خار پشت اگر گاو میش بر شاخ باشد همچون قنفذ بتر که
کی شیر خواهد گاو را ناچار کشت شیر او را ضروری قتل می کند تو نیز بعلم و عمل و خیر و طاعت اعتماد
مکن و غره مشو بلکه ضعف و سستی و شکستگی و بستی و تواضع و نیستی پیدا کن تا از قهر خلاص
شوی گرچه صرصر بسی درختان می کند با گیاه تر وی احسان می کند از آنکه ضعف و شکستی دارد بر
ضعیفی گیاه آن باد تند بتر که ضرب رحم کرد ای دل تو از قوت مکن لاف مزن زیرا خدا از قهار ما
جز نیست تیشه را از انبوهی شاخ درخت تیشه و تبر را از بسیاری شاخ درخت کی هراس آید تبر
تخت تخت یعنی می برد پاره پاره و اندک اندک و یک یک بر برگی نکوید خویشی را که برگ نرم و ضعیف است
جز که بر نیشی نکوید نیش را غیر همچون نیش تیزی ننماید و کسی که محتاج نیش نباشد آن را نیش نمی
زند شعله را ز انبوهی هیزم چه غم یعنی آتش را از بسیاری هیزم غم نیست که هیزم هر چند که بسیار باشد
آتش او را می سوزد کی رمد قصاب از خیل غنم قصاب نفرت نمی کند و نمی ترسد از انبوهی
گوسفند پس قهر الهی را از بسیاری موجودات و کثرت مخلوقات مقابله نتواند کردن پیش معنی
چیست صورت بس زبون سؤال و جوابست یعنی معنی که خداست پیش او صورت یعنی همه موجودات
مغلوبست چرخ را معنیش می دارد نگون یعنی معنی فلک که خداست او را سرنگون و سرگردان کند تو
قیاس از چرخ دولابی بگیر باین عظمت گردشش از کیست از عقل مشیر که این بتدبیر عقل گردان
شده است گردش این قالب همچون سپر یعنی حرکت تن همچون سپر هست از روح مستتر ای

غدادر و ظاهر شود مثلا خنزیر بی غیرتست جفت خود را نگاه نمی دارد و سباع بهایم را درند و ظالم اند چون کسی
گوشت خنزیر را بسیار خورد دیوث و بی غیرت شود و کسی که گوشت سباع را بخورد ظالم و درنده گردد
غیرت و وحشی بدین افتادست ازین جهت پست شده است در بعض نسخ ساقط شده است
کم ان را مخالف آمدست و وحشی گشته است پس چه غیرت باشدت ای نادره ای نفس عجیب
چون شدی تو حمر مستنفره اشارتست بان آیت کریمه که در سورهٔ مدثر است فما لهم عن التذکرة
معرضین کانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة خلاصهٔ کلام درین مقام آنست هلاک عاد و ثمود و سایر
ارباب انکار و اصحاب جحود بواسطهٔ آزار انبیا بود زانکه اهلاک جمادات و کشتن حیوانات از برای
انسان رواست و انسان را از برای استغراق او در عقل کلی هلاک ساختن سزاست پس خر گرا
با انسان کامل مناسب بیشتر شود و کمال او افزون تر و لهذا قتل خر وحشی بر همه مباح است
و تنگ خر انسی روا نیست پس هر که در سلک حمر مستنفره داخل گردد باباحت خون خود کوشد
خر نشاید کشت از بهر صلاح خر انسی را کشتن روا نیست زانکه با انسان انس دارد و خدمت او را
می کند چون شود وحشی شود خونش مباح چون از انسان وحشی شود قتلش روا گردد گرچه خر را
دانش زاجر نبود اگرچه خر را عقل است که عقل مانع ندارد هیچ معذورش نمی دارد ودود. بی
تعقلی او سبب خلاص او نباشد از کشتن پس بود وحشی شد از ان دم آدمی چون آدمی و
حشی شود از نفس رحمن و دعوت کاملان کی بود معذور ای یار سمی بلند لاجرم کفار را شد خون
مباح پس چون کافران مباح شد همچو وحشی پیش نشاب و رماح نشاب بفتح نون جمع نشابه است
یعنی تیر و رماح بکسر را جمع رمح است یعنی نیزه جفت و فرزندانشان جمله سبیل زن و فرزند کافران
شد سبیل و اسیر زانکه بی عقلند و مردود و ذلیل فقها گفته اند بنده و اسیر شدن کافران جزای
کفر نیست زانکه چون کافران از بنده گشتن بخدا امتناع کردند خدا از بهر زجر و جزای ایشان را بنده
بنده خود گردانید باز عقلی کو رمید از عقل عقل از قید خرد کرد از عقل حیوانات نقل حرف یا در
لفظ عقلی مصدریه است یعنی از عقل گشتن بحیوانات و حیوانیت انتقال کرد اعتماد کردن هاروت
و ماروت بر عصمت خویش و امیری اهل دنیا خواستن و در فتنه افتادن در بعض
حکایات آورده اند که هاروت و ماروت که صدرنشینان ملکوت بودند در حضرت قدوسی
اعتماد بر قدس خویش داشتند و در میان قدسیان سر افتخار بر اعلی علیین برمی افراشتند
چون سرو سرفرازی می نمودند و از مکر خرابی غافل بودند و از اظهار ضعف و سستی بی

مطلب در بیان اعتماد بر عصمت خویش

گریختند

گریختند و با وجود لب تشنگی آب تمامی ریختند طعنه بر انسان و بر خطا و عصیان زدند خداوند انرا
از بهر امتحان بتسلیط نفس و شیطان و طبع مزاج انسانی بزمین فرود آورد و انواع معاصی کردند
اگرچه اکثر ارباب تفسیر در سورهٔ بقره در تفسیر این آیت کریمه که وما انزل علی الملکین ببابل ها
روت و ماروت این حکایت را درست نداشته اند اما چون حضرت مولانا را مقصود از
حکایت نصیحت و از قصه حصه است بوقوع حکایت اعتبار نمی کند همچو هاروت و چو ماروت شهیر
یعنی ان عقل که از قید عقل رمید از عقل حیوانات نقل کرد همچو این دو ملک مشهور از بطر خوردند زهر آلود
تیر یعنی از نشاط و فرح و غرور مظهر قهر شدند اعتمادی بودشان بر قدس خویش اما اعتماد بر قدس
خویش پیش حضرت قدوس همچو اعتماد گاومیش است بر شیر بقوت شاخ چیست بر شیر اعتماد گاو
میش … بترکی … گرچه او با شاخ صد چاره کند اگرچه گاومیش با شاخ خنجر جارح بسیار کند
شاخ شاخش شیر بر پاره کند شاخ شاخ او را شیر بر پاره پاره کند شاخ اول بترکی بوداق شاخ
دوم بترکی بوینوز گر شود بر شاخ همچون خارپشت اگر گاومیش پر شاخ باشد همچون قنفذ بترکی
کرپی شیر خواهد گاو را ناچار کشت شیر او را ضروری قتل می کند تو نیز بعلم و عمل و غیر و طاعت اعتماد
مکن و غره مشو بلکه ضعف و سستی و شکستگی و بیچی و تواضع و نیستی پیدا کن تا از قهر حق خلاص
شوی گرچه صرصر بسی درختان می کند با گیاه تر وی احسان می کند زانکه ضعف و شکستی دارد بر
ضعیفی گیاه آن باد تند بر آن کو ضرب رحم کرد ای دل تو از قوت ملند لاف مزن زیرا خدا از قهر ما
جز نیست تیشه را از انبوهی شاخ درخت تیشه و تبر را از بسیاری شاخ درخت چه پرواست آید ببرد
لخت لخت یعنی می برد پاره پاره و اندک اندک و یک یک بر برگی نکوبد خویش را که برگ نرم و ضعیف است
جز که بر نیشی نکوبد نیش را غیر همچون نیش تیزی ننماید و کسی که محتاج نیش نباشد ان را نیش می
زند شعله را ز انبوهی هیزم چه غم یعنی آتش را از بسیاری هیزم غم نیست که هیزم چند که بسیار باشد
آتش او را می سوزد کی رمد قصاب از خیل غنم قصاب بکثرت نمی کند و می ترسد از انبوه
گوسفند پیش قهر الهی را ببسیاری موجودات و کثرت مخلوقات مقابله نتوان کردن پیش معنی
چیست صورت بس زبون سوال و جوابست یعنی پیش معنی که خداست پیش او صورت یعنی همه موجودات
مغلوبست چرخ را معنیش می دارد نگون یعنی معنی فلک که خداست افلاک را سرنگون و سرگردان کند تو
قیاس از چرخ دولابی بگیر با این عظمت گردشش از کیست از عقل منیر که این بتدبیر عقل گردان
شده است گردش این قالب همچون سپر یعنی حرکت تن همچون سپر هست از روح مستتر ای

یعنی تحرک بدن از جان توشیح است یعنی چنانکه هر عضو از بدن بقوت روح در حرکت و سکون و در
گردش و عمل است لاجرم همه موجودات بمنزلهٔ تنست و فعل آن فنا را غایهٔ جانست که بقدرت
و ارادت او هر یکی در حرکت و سکون و در کار و عمل است گردش این باد از معنی اوست حرکت
باد گاه از سویی و گاه از سویی بقدرت خدا است همچو چرخی کان اسیر آب جوست همچنان چرخ آسیا که
ان مغلوب و مسخر آب نهر است مراد ازین کلمات آنست که هر موجودی از موجودات و مکونات
در حرکات و سکنات و خاصیات و تاثیرات تابع معنی خویش است چنانکه قالب تابع روح منطا
بست و چرخ دولابی در گردش تابع اب جر و مد و دخل و خرج این نفس همچنانکه الفاظ و حروف که از اجزا صفا
است بی نفس انسانی کسوت وجود نپوشند لاجرم اینها از که باشد جز زجانی پر هوس و پر مطالب
پس همچنانکه کارفرمای جان در قالب دانستی و تاثیر آب در چرخ دولابی بشناختی
بدانکه جان و دل نیز بحکم القلب بین الاصبعین من اصابع الرحمن یقلبه کیف یشاء کارفرمای
مملکت بدن بی فرمان خالق ذو المنن نمی کند وما تشاؤن الا ان یشاء الله همچنین اب و باد
و آتش و خاک کلی بلکه عرش و کرسی و جمیع افلاک بمقتضای اسما و صفات و تاثیر تجلیات احدیهٔ
الذات که بمنزلهٔ معنی کلمات و حروف موجوداتست اصلا و قطعا بسمت ظهور موسوم نشوند و
ساکن و متحرک نتوانند بود و موصوف بهیچ اثری و معروف بهیچ خاصیتی نتوانند شد همچنانکه
الفاظ و حروف که از اعراض است بی نفس انسانی کسوت وجود نپوشند و نفس بی تحرک ارادت
بمقصد معنی نجوشد و جان هر بدکه قصد و ارادت بدو قایم است بی اشارت و تجلی مراد که جان جانست
اوست در هیچ امری نکوشد همچنین کلمات انبیا و تکلم اولیا و حروف خیالات اعیان ثابتهٔ
علمیه و حروف ساطلات سایر موجودات بحسب تفاوت درجات و اختلاف طبقات بی نفس رحمانی
ظهور نیابد و نفس رحمانی تابع ارادات ربانی است چنانکه قول او عز و جل انما امره اذا اراد
شیئا ان یقول له کن فیکون متضمن این معانی است و ارادات تابع علم است و علم تابع حیات
و جمیع صفات قایم بذات پس بحقیقت معنی جمیع حروف و کلمات موجودات جزئی ذات نباشد گر
گاه جنبش می کند گه خاوالی گاه مقید کند گاه مطلق هرچه می خواهد آن کند گاه صلحی می کند گاهی جدال
بعین که جنبش می کند گاهی بسا در هر وقت در تقلیب و تحرکی است که گلستان می کند گاهی بخار می برد
گاه مظهر لطف کند گاه محل قهر همچنان این باد را ایزد ان گاه یعنی باد را حضرت خدا کرده بد بر عاد
همچون اژدها امت هود را سبب هلاک گرداند باز هم آن باد را بر مومنان از امت هود و ازین امت

در زمان

در زمان خندق کرده بد صلح و مراعات و امان که مؤمنان امت هود در دایرهٔ امین بودند همچنان
باد احزاب را هلاک و پریشان کرد مسلمانان در سلامت باندند چنانکه رسول الله علیه السلام گفت نصرت
بالصبا و اهلکت عاد بالدبور چون مولانا پیش ازین فرمود پیش صورت چیست معنی بس زبون
اکنون بیان می کند که مراد از معنی چیست گفت المعنی هو الله شیخ دین مراد از شیخ دین شیخ صدر
الدین قونوی است بحر معنیهای رب العالمین که آن شیخ صدر الدین دریای معانی خدا است جمله
اطباق زمین و آسمان جمله طبقات زمین و آسمان در تصرف خدا همچو خاشاکی در آن بحر روان
یعنی شیخ صدر الدین در توضیح این معانی و تمثیل این مبانی می گوید اطباق زمین و اسمان بمنزلهٔ خا
شاک است و معنی همچو نظر ابی گران بس چنانکه حرکات و سکنات خاشاک بر روی دریا از اب در
یاست همچنین حرکات و سکنات جمیع موجودات از تجلیات اسما و صفات جناب کبریایت
حملها و رقص خاشاک اندر اب حمله و سماع کردن خار و خاشاک در دریا هم ز اب آمد بوقت اضطراب
از آبست در وقت حرکتش چونکه ساکن خواهدش کرد از مرا و جدل سوی ساحل افکند خاشاک را
پس خاشاک ساکن شود چون کشد از ساحلش در موج گاه چون خاشاک را در موج گاه و میان اب کند
آن کند با او که حرص با گیاه چنانکه باد گیاه را تحرک کند خار و خاشاک را متحرک گرداند این حدیث
آخر ندارد باز ران سخن را جانب هاروت و ماروت ای جوان بگو باقی قصهٔ ایشان باقی قصهٔ هاروت
و ماروت و نکال و محبوس شدن ایشان هم در دنیا بچاه بابل چون گناه و فسق خلقان جهان
یعنی فرزندان آدم می شدی بر هر دو روشن آن زمان بلکه جمیع ملایکه را فسق و عصیان و بغی و طغیان
آدمیان روشن می گشتی یعنی ملایکه فسق و عصیان آدمیان مشاهده می کردند هاروت و ماروت
که در عبادت راسخ و راسخ بودند و فرمان الهی را غیر ناسی و ناسخ در حالت اطلاع بر قبایح اعمال
آدمیان و فضایح افعال ایشان دست خاییدن گرفتند یعنی زخشم و گفتندی اینها را خدا خلیفه و قایم
مقام ساخت و بپذیرا اینها را سجود ما کرد عجبست که اینها بمقابلهٔ این لطفها امر الهی را امتثال نکنند بلکه
مخالف کنند و خون بریزند لیک عیب خود ندیدند بیچاره کنی بجشم و در حقیقت عکس خشم ایشان در آینه
ان قه بخشم ایشان در می آید که در ملایکه تکبر بود و غرور بنفس خود پس آن زشتی را در آینهٔ انسان
می دیدند و خشم کردند و خدای فرماید خویش در آینه دیدان زشت مرد آن مرد زشت صورت روی کرد
ندید آن و خشم کرد در حقیقت زشتی اوست نه آینه پس زشتی خود را دیدن می باید که گفته اند
طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس عیب خویش بین چون از کسی جرمی بدید متکبر چون در دیگری بگو

جرم دید انشی در روی زد و زخ شد بر بید آتش خشم و غضب همچو مار جهنم در ان متکبر پیدا گشت حمیت دین
خواند او این کبر ان متکبر غیرت دین می خواندان متکبر را تنکر در درخویش نیس کبر را نمی بیند در خود را
نیس کافر را حمیت دین رانی ای دیگر بت کر بغضب نفسانی نباشد که از ان آتش جهانی افخر ست
و بر طراو ن چون خدمت مولانا بر نخی بند و معرفت باز قصهٔ هاروت و ماروت و اصحاب عالم جبروت
عودت بلو د گفت همچو شان کر شما روشن کرید حق تعالی ملائکه را گفت اگر چه شما روشن کرید دکه سیه
کاران معقل منکر بید در حال سیه کاران از بس غفلت منکر بید شکر گوید ای سپا و چاکران یعنی شکر
کنید بمن ای سپاه آسمان و بنده کان من که شما نه اید چو دیگر چاکران بلکه شما را طاعت و عبادت غذا او
ملازمت رسته آید از شهوت و از چاکران خلاص شده اید از شهوات و از آنچه جماع و فرج کر از ان
معنی نهم من بر شما اگر ان شهوت می نهم بر ذات و طبیعت شما مر شما را بیش نپذیرد سما شما را
آسمان قبول نکردی عصمتی که مر شما را در تفت کی معصومی و بلی کناهی که شما را هست در طبیعت ان زعکی
عصمت و حفظ منست نه از زمد شماست ان زمن بینید نه از خود بین هین و مغرور مشوید تا بخر بدر بر
شما دیو لعین بموجب لا یغرنکم الحیوة الدنیا و لا یغرنکم بالله الغرور تا جرأت نکند بر شما شیطان ملعون
ایچنانکه کاتب وحی رسول که قصهٔ او بیش ازین گفته شد دید در خود حکمت و نور اصول ضیای
صفای رسول را در خود دید ان را از خود پنداشت خویش را هم صوت مرغان خدا ان کاتب وحی خود را
هم لحن مرغان خدا او از مرغ انبیای شمر دان بد صفیری چون صدا ان صوت خود صفیر و صدای مرغان
دنیا بود شما نیز بر قوت خود اعتماد مکنید و بانگ صفیر را از واز طائر قدسی مپندارید مصراع
بر بسته دکر باشد و بر رسته دکر لحن مرغان را اگر واصف شوی تو آواز مرغان را اگر واصف شوی
که همچون مرغان آواز کنی بر مراد مرغ کی واقف شوی معنی اواز ای نا را کجا ای دانی که بیاموزی
صفیر بلبلی که همچون بلبل آواز کنی تو چه دانی کو چه دارد با گلی عرض و نیاز او با گل چیست کی می
دانی ور بدانی باشد ان هم از گمان و تخمین و ظن چون لب جنبان گمانهای کران بکاف عربی جمع
کر یعنی اصم بعیادت رفتن کر بر همسایهٔ رنجور خویش دانستن ارباب تقلید احوال اصحاب
تحقیق را بر وجه تخمین است همچو ناطق اصم چنانکه درین حکایت کر کری را همسایه مریض شد او از
بهر عیادت بنزد او رفت و بتخمین سخن گفت و خطا کرد ان کری را گفت افزون مایه یک صاحب سرمایه
و اهل عقل کری را پند داد و گفت که ترا رنجور شد همسایه چرا بعیادت او نمی روی رعایت حق
جار لازمست و عیادت سنت و عبادت بیت نقش عیادت ارچه بصورت عبادتست

لیکن بنقط از عبادت زیادتست

۱۸۴

گفت با خود کر که با گوش گران با نفس خود این سخن گفت که با گوش تنبل من چه در یابم ز گفت ان جوان
ان همسایهٔ مریض خاصه رنجور و ضعیف آواز شد خصوصا بیمارست ضعیف آواز گشته است
لیک باید رفت انجا نیست بد چاره نیست که می روم پس ازین که بخود بدبر کرد چون ببینم کان لبش
جنبان شود ان بیمار که لبش جنبد و پس متحرک گردد من قیاسی گیرم ان را هم ز خود تا کسی که می نداند
و خدمت عیادت تمام شود چون بگویم چونی ای محنت کشم و زحمت کشیدهٔ من و همسایهٔ من او بخواهد
گفت نیکم یا خوشم ان بیمار بخواهد گفت نیکم من بگویم شکر چه خوردی ابا من در مقابله بگویم شکر و پس
ازان بپرسم چه خوردی ای پدر لفظ اب لفظ عربیست یعنی پدر با آخر او از بهر ندا و خطاب الف
زیاده کرده اند ابا شد او بگوید شربتی یا ماشی با انار بخورد جواب نمی خواهد داد که شربت با ماش
فلان و یا ماش با با خوردم من بگویم صحه نوشت کیست ان من بگویم عافیه و نوشت باد پس از ان
بپرسم کیست آن کس که از طبیبان پیش تو گوید فلان از طبیبان پیش تو آید ان جواب می دهد که فلان
من بگویم پس مبارک پاست او و مبارک قدم است ان طبیب چونکه او آمد شود کار ت نکو و صحت یابی
پای او را آزموده ستیم ما و تجربه کرده ایم چند بار هر کجا شد می شود حاجت روا هر کجا که رفت حاجت
حاصل گشت و نافع گشته از دوا این جوابات قیاسی راست کرد چون که نفس خود این جوابها می
قیاس را مقرر ساخت پیش ان رنجور شد ان نیک مرد ان مراد هم در بعض نسخ عکس ان واقع شد
ای ازاد مردو در بعض نسخ این بیت واقع است که در آمد پیش رنجور و نشست که نجانه بیمار در
آمد و پیش او بنشست بر سر او خوش همی مالید دست بر سر و پیشانی بیمار دست بمالید تکرار
بیمار از دیر آمدن همسایه رنجیده بود و با از شدت مرض تنگ دل بود گفت چونی گفت مردم گفت
شکر ان مرد کر گفت چونی ان رنجور گفت مردم از زحمت ان کر گفت شکر شد ازین رنجور بر آزار و نکر
وقهر آلود شد و ناشناخت کین چه شکرست او مگر با ما عدوست در بعض نسخ کین چه شکرست
این عدو می ماندست که قیاسی کرد و ان کژ آمدست راست نیامد بعد ازان گفتش چه خوردی گفت
زهر پس ازان ان کر رنجور را گفت چه خوردی رنجور گفت زهر خوردم گفت نوشت باد افزون
گشت قهر ان کر گفت نوشت باد رنجور را زیاده شد قهر بعد ازان گفت از طبیبان کیست او
پس ازان ان کر گفت کدام طبیب است که همی اید بچاره پیش تو کو می آید از بهر علاج پیش تو گفت
عزرائیل می آید برو رنجور گفت عزرائیل می آید گفت پایش پس مبارک شاد شو ان کر گفت پایش
پس مبارک است شاد شو که بیرون آمد بگفت او شاد مانان که از نزد رنجور بیرون آمد شادمان

ماشی را
مرمجکر شود با سی

چاکران
او یلقا یا غنی

می گفت شکر کنش کردم مراعات این زمان شکر که ان رنجور را رعایت کردم و حق عیادت را بجا
آوردم این زمان گفت رنجور این عدو جان ماست این همسایه گردشمن ماست ماندانستیم کو کان
جنایت و معدن آزاست خاطر رنجور چو یابد صد سقط و هر نه تاکه پیغامش کند از هر نمط تاکه خبر
بفرستد از هر نوع چون کسی که خورده باشد آش بد طعام بد می بشوراند دلش تا قی کند غثیان
می دهد او را تا که قی کند درینجا از قصه دو حصه است یکی نسبت بر رنجور یعنی غضب او و دیگری نسبت
بکر یعنی قیاس او لاجرم خدمت مولانا اول حال غضب را بیان کنند که سر خصائل ذمیمه است
حکایت کسی پیش رسول الله علیه السلام آمد نصیحت طلب کرد رسول الله علیه السلام گفت لا تغضب
یعنی بر کسی غضب مکن پس مرد را فرو بردن خشم می باید کظم غیظ اینست ان را قی مکن فرو بردن
خشم اینست ان را بیرون میفکند درین اشارتست بان ایت کریمه که در سوره آل عمران است
وسارعوا الی مغفرة من ربکم وجنة عرضها کعرض السموات والارض اعدت للمتقین
الذین ینفقون فی السراء والضراء والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس والله یحب المحسنین
حکایت مجاهد روایت کند که رسول الله علیه السلام بقومی مرور کرد ایشان سنگ بزرگ بر داشتندی
و قوت خود آزمودندی رسول الله علیه السلام گفت ازین قوی تر آنست که در میان او و برادرش
خصومت باشد انکس شیطان خود را و شیطان برادرش را غالب شود ان برادر را اید و با وی سخن گوید
وعن النبی علیه السلام من کظم غیظا وهو یقدر علی انفاذه ملاء الله قلبه امنا وایمانا لاجرم
ای برادر غضب را فرو بر تا بیابی در جزا شیرین سخن تا عوض تلخی شیرینی باشد چون نبود ش صبر
می پیچید او چون رنجور را صبر نبود می پیچید که می گفت کین سگ زن روسپی حیز کو بکاف عربی
تیز که قی تا بر یزم بر روی انچه گفته بود بر یزم بران همسایه گران سخن را که گفته بود کان زمان
شیر حمیم خفته بود که دران وقت شیر دلم در خواب بود چون عیادت بهر دل ارای است
مقصود از شرع عیادت تسلیت خاطر بیمار و تقویت قلب وست این عیادت نیست
دشمن کامی است از بهر مراد دشمن است یعنی ان دشمن منست بیامد تا دشمن خود را در حالت
مرض و ضعف ببیند چنانکه می فرماید تا ببیند دشمن خود را نزار عیادت را بهانه کرد تا دشمن خود را
یعنی مرا بیمار و ضعیف ببیند تا بگیرد خاطر زشتش قرار که مرا چنین ببیند خاطر قبیح او قرار و صفا
گیرد چون حال غضب را بیان کرد پس ازین حال قیاس را و شومی ان را بیان می کند و این
معنی را شرح کند که بسیار مردم ظنون عبادات بجای می ارند و آن را سبب وصول بر روضه رضوان

قرآن شریف

مطلب در غضب و کظم غیظ

وموجب

۱۸۵

و بموجب ملاقات حور و غلمان پندارند و در حقیقت طاعت ریا آمیز عند الله محض معصیت
و عین گناه باشد چنانکه آن گرمی پنداشت که خلقتی کرده ام و حق همسایگی بجای آوردم بیخبر
از آنکه در دل بیمار آتش افروخته است و جمیع حقوق سابقه را دران آتش سوخته پس کسانی که از
ز طاعت کمر بندند و عبادت و طاعت را بر پای کنند در بعض نسخ پس کسانی که ایشان عبادتها کنند
دل بر رضوان و ثواب آن نهند دل را بر ثواب و اجر آن عبادت می نهند و از آن عمل ریایی ثواب
خواهند و این را نمی دانند که خود حقیقت معصیت باشد خفی چنانکه گفته اند الریاء شرک خفی پس
کدر کان را تو پنداری صفی بسیار ریم و مکدر را تو صافی پنداری که خود را زاهد و مخلص می نماید اما در
حقیقت اهل ریا و مکدر است و بسیار عمل ریایی را تو عمل صالح و خالص پنداری همچو آن کرمی
پنداشتست یعنی چنانکه ان کرمی پنداشت کو نکویی کرد و آن بر عکس جست خلاف آن بر عکس
نیکو جست و خلاف صواب و اقع شد او نشسته خوش که خدمت کرده ام آن کر خوش دل نشسته
که خدمت کرده ام حق همسایه بجا آورده ام اما بیخبر از آنکه بهر خود او آتشی افروخته است هم نیست
در دل رنجور و خود را سوخته است لفظ در دل ظرف افروخته است پس اهل ریا پندارد که عبادت
کرده است اما نمی داند که آتش غضب خدا را افروخته است فاتقوا النار التی او قد خواهد بسیار از
آتشی که خود افروخته اید انکم فی المعصیه از ذکر خواهید بود السلطان زیادتی معصیت افروخته اید و نماز
که از برای ریا بگذاری نماز نیست و پشت بطرف کعبه کرده ذوی بن موصل بجا ز نیست گفت
پیغامبر ریک صاحب ریا در اخبار امر است که مصلی صاحب ریا را حضرت مصطفی علیه السلام
فرمود مثل آنکس نقل با فتی نماز را بگذار که آنچه از سر ریا بجای آوردی نماز نبود صورت
بی جان هر چند زیبا بود لایق حضرت سلطان نباشد همچنین طاعت بی اخلاص سزاوار
جناب رحمن نبود از برای چاره این خوفها از بهر علاج دفع ریا آمد اندر هر نمازی اهدنا
نزد اهل طریقت معنی اهدنا طلب اخلاص است نه دوام هدایت یعنی نماز گذار نیز چون صراط
مستقیم که عبارت از ملت اسلام است یافته است فاما صراط مستقیم طلبیدن در هر
نمازی که اهدنا الصراط المستقیم چیست بعضی گویند دوام و ثبات است برای راه راست
اما خدمت مولانا می فرماید بمجرد حضور طاعات و عبادات سلوک صراط مستقیم دست
می دهد مادام که مقرون باخلاص نباشد پس مراد از اهدنا آنست که این نماز را کیمیا سیر
ای خدا گر این نماز مرا خلط مکن یار بنا با نماز ضالین و اهل ریا بنمازت گمراهان و اهل ریا آن قیاس

مختلط مکردان یار بنا

در مذمت ریا

مطلب

۲۶

می دهد

ای همه بگردان کمر کزین

آن قیاسی که کرد او را اختیار کرد حجت ده ساله باطل شد بدین وتقوی سابقه باطل شد تا آن قیاس که
چون آن کور راحس صحیح نبود در استماع کلام ظاهر غلط کرد در استماع کلام الهی حال او چون باشد خاصه ای
خواجه قیاس حس دون مرهونست اندران وحی که هست از حد فزون قیاس حس دون را در شا
هدات چند بار غلط باشد پس قیاس آن حس دون در امر آخرت که متعلق بوحی است وار حد بیرونست
چگونه غلط باشد یعنی چون عقل از قیاس بنی نوع خویش زبون گشت اندیشه کن که قیاس حس دون اندر
وحیی که هست از حد فزون چون باشد گوش حس تو بحرف اندر خورست نشنیدن الفاظ را لایقست که
الفاظ را می شنود دانک گوش غیب گیر تو کرست بدانکه گوش غیب دان تو اصم است اول کسی که در
مقابلهٔ نص قیاس آورد ابلیس بود چون شومی قیاس ابلیس کرد درین سرخی آن را بیان کند که اول
این قیاس عقلی را ابلیس بنیاد کرد اول آنکس کین قیاسکها نمود برخ خویش قیاسهای عقلی آورد
پیش انوار خدا ابلیس بود که بمقابلهٔ نص صریح وامر الهی آن ابلیس شقی حضرت خدا را از امتناع کردن
از سجده جواب داد گفت نار از خاک بی شک بهترست چنانکه رب العباد در اوایل اعراف از او خبر
میدهد قال انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین من زنارم و او زخاک اکدرست
پس قیاس فرع بر اصلش کنیم یعنی من بهترم از آدم او ز ظلمت ما ز نور روشنیم پس امتناع
سجده کردن بکهتر نیکو گفت حق فی بکلا انساب شد اشارتست بانآیه کریمه که در اواخر
سورهٔ مؤمنون است فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم یومئذ ولا یتساءلون این آیت
مناسب است با این حدیث که رسول الله علیه السلام فرمود من ابطأ به عمله لم یسرع به نسبه این
آیت وحدیث مخالف نیست با آیت که در سورهٔ طورست واقبل بعضهم علی بعض یتساءلون
و مخالف نیست با آن آیت که پیش از او مذکورست والذین آمنوا واتبعتهم ذریتهم بایمان
الحقنا بهم ذریتهم زیرا این در وقت نفخ است وآن پس از محاسبه یا پس از دخول جنت
و دوزخ و مراد ازین نسب از جهت دنیاست نه از جهت دین و مقصود خدمت مولانا از بیان
جواب حق تعالی آنست که خدا ابلیس را گفت در نزد من اصل و نسب معتبر نیست قطعه
بنسب نیست نسبت مردم هر کسی را بنفس خود شرفست شرف دُر ز گوهر خویش است
نه که پاکی گوهر از صدفست زهد و تقوی فضل را محراب شد بموجب ان اکرمکم عند الله اتقیکم
زهد و تقوی فضل و کمال را زینت و محل اقتدا است این نه میراث جهانی فانی نیست اعتبار
انساب برای میراثست فضل الهی میراث مال نیست که بان بیش بیابانی جا نیست کسان را

مطلب در ابطال قیاس با نص صریح

مطلب در توبیخ بعضی ایات و فضایل

اصل زهد و تقوی فضل زو ... فضل خدا اشد

بنسبها بیابانی که این زهد با این نسب منسوب جانیست بلکه این میراثهای انبیاست این زهد و تقوی میراث
انبیاست وارث این جانهای اتقیاست حکایت ابوهریره رضی الله عنه روزی ببازار رفت و
گفت یا اهل السوق اراکم ههنا ومیراث محمد یقسم فی المسجد یعنی ای اهل بازار من شما را اینجا می
بینم اینجا چه کار دارید حالا که میراث محمد را در مسجد قسمت می کنند پس مردمان بمسجد رفتند در آنجا میراث
ندیدند و گفتند یا ابا هریره میراث ندیدیم ابوهریره گفت چه دیدید گفتند مردمان دیدیم خدا را ذکر کنند و
قرآن می خوانند و نماز می گذارند ابوهریره گفت ذلک میراث محمد یعنی میراث محمد آنست پوران بوجهل
شد مؤمن عیان فرزندان بوجهل که عکرمه است شد مسلمان پوران نوح نبی از مکرمات فرزند نوح که کنعان
است شد از کافران لاجرم کافری ابوجهل مانع ایمان عکرمه نگشت و پیغامبری نوح باعث ایمان کنعان نشد
و مصداق اینست آیت قرآن در سورهٔ ال عمران تخرج الحی من المیت وتخرج المیت من الحی وسلطان
ورود در سورهٔ هود فرمود ونادی نوح ابنه وکان فی معزل یا بنی ارکب معنا ولا تکن من الکا
فرین قال ساوی الی جبل یعصمنی من الماء قال لا عاصم الیوم من امر الله الا من رحم وحال بینهما
الموج فکان من المغرقین زادهٔ خاکی منور شد چو ماه فرزند خاک یعنی آدم علیه السلام منور و روشن شد
همچون ماه زادهٔ آتش توئی رو رو سیاه فرزند آتش و مولود او توئی ای ابلیس برو روی سیاه کرد
نار تر انور بنداد این قیاسات و تحری روز ابر اول مصراع اول مرهونست بآخر مصراع اخیر یا بشب
مر قبله را کرد است حبر یعنی چون روز ابر باشد یا آفتاب جهت قبله را دانستن میسر نشود یا بشب باشد
سمت قبله معلوم نشود قیاس و تحری را دانشمند و مجتهد جهت قبله کرده است اکنون که روز روشن
است محل تحری نیست و چون کعبه حاضرست نماز بتحری درست نیست چنانکه می فرماید لیک با خور
شید و کعبه پیش رو یعنی روز که روشن باشد و کعبه در نظر این قیاس و این تحری را بجو که بتحری عمل
جایز نیست کعبه نادیده مکن روز و متاب معنی این مصراع بترک کعبه کو در تملک ایله اندر یوز و نه
از قیاس الله اعلم بالصواب از برای قیاس و سبب و این بیت از آن ابیاتست که معنی او مر از نظر
روحانیت مولانا معلوم شده است چون خدمت مولانا درین قصه بعضی حصه را اشارت کرد اکنون
حصهٔ دیگر را شروع می کند و می گوید چون صفیری بشنوی از مرغ حق یعنی چون آوازی بشنوی از اهل
الله که ایشان مرغ الهی اند که زبان مرغ می گویند ظاهرش را یاد گیری چون سبق ظاهران صفیر را ضبط
می کنی همچون سبق وانگهی از خود قیاساتی کنی پس از آن از خود قیاسها می کنی مر خیال محض را ذاتی
کنی یعنی صفیری از مرغ حق پذیرفتن و ظاهرش را چون سبق یاد گرفتن بعد از آن قیاس کردن

[illegible]

خیال را ذات پنداشتن سود نیست حکایت شیخ اکبر که شیخ محی الدین العربی معروفست در بعض تصانیف خود گفته که در حق من ظن مکنید و مگویید که این علما و فقها را ذم می کند زانکه من فقها را از آن جهت ذم نمی کنم که ایشان فقیه اند و علم فقه را تعلم می کنند زیرا شرف فقه و علم شرع پوشیده نیست ولیکن من آن فقها را ذم می کنم که طالب دنیا باشند و فقه و علم دین را از بهر ریا و ریاست بخوانند و از برای جدال و قیل و قال و بهر توجه و اقبال خوانند و از برای رد کردن علمای آخرت و ابنای طریقت بیاموزند و اصطلاح علمای آخرت را انکار کنند اما بر ایشان طعن کنند اگر از آن علمای شرع لفظی از مصطلحات علمای آخرت بپرسند ندانند و گوی بهم جهلا اگر ایشان نظر کردندی درین آیت که در سوره آل عمران است ها انتم هؤلاء حاججتم فیما لکم به علم فلم تحاجون فیما لیس لکم به علم عبرت گرفتندی تا بدینجا کلام شیخ اکبر است اما در زمان ما عجبست که بعض فضلا ازین سخن غافل اند و زبان علمای آخرت را نمی دانند با انکار ایشان جرأت کنند تجاوز الله عنهم و عفا عن سایر الخاطئین اصطلاحات مر ابدال را و اهل حال را که نباشد زان خبر اقوال را و اهل قال را منطق الطیر را بصورت آموختی سخن مرغ را بعد آموختی صد تکلف و صد هوس افروختی از خود دلچو ان رنجور دلها از تو گشت همچون دل آن رنجور بسیار دلها از تو شکست گر بپندار اصابت گشته مست اما احم نطق نیکو کاری کردن مست گشته کاتب آن وحی زان آواز مرغ یعنی از کلام رسول علیه السلام برده ظنی که بود همباز مرغ هنباز چون انباز است لفظا و معنی پس منطق الطیر را از روی صوت و صورت آموختن و شمع قیاس و هوس افروختن چنانکه منکران علمای آخرت کنند بعینه چون قیاس آن گبر است که بعبادت صد ساله رفت یا بیچوان کاتب وحی که بپندار کمال را از سر گنج گرانمایه رفت مرغ پری زد مر او را کور کرد یعنی رسول الله علیه السلام که مرغ الهی بود یک پر بزد آن کاتب وحی را نابینا کرد تک فرو بردش بقعر مرگ و درد خدمت مولانا پس ازین رجوع می کند بقصه هاروت و ماروت هین بعکسی یا بظنی هم شما این خطاب خداست هاروت و ماروت را در میفتید از مقامات سما ساقط مشوید از مکان اعلی گرچه هاروتید و ماروت و فزون از همه بر بام نحن الصافون یعنی شما اگرچه هاروت و ماروتید و از همه فرشتگان افزونید بر سقف نحن الصافون این اشارتست بآن آیت کریمه که در سوره والصافات است و ما منا الا له مقام معلوم و انا لنحن الصافون و انا لنحن المسبحون این آیت حکایت خداست از زبان ملائکه معنی مقصود ازین بیت آنست که خدا جل و علا گفت هاروت و ماروت را بغرور نحن الصافون و فریب نحن نسبح بحمدک میر دارید بر بدیهای بدان رحمت کنید

مطلب در دفع طعن علمای دنیا بعلمای آخرت

بلوجب انصر اخاک ظالما او مظلوما بر مبتلایان نفس و شهوت مرحمت اندازید بعجب و تشنیع صدر ملکوت منازید برمنی و خویش بین لغت کنید بر ایت و خودبینی لغت کنید خویش بین و متکبر مشوید
در بعض نسخ برمنی و خویش بینی کم تنید هین مبادا غیرت آید از کمین احتمالست که غیرت الهی
اید از پس پرده سرنگون افتید در قعر زمین و خوار و ذلیل شوید که بزرگان گفته اند اعاذنا الله
من الغرور و نجانی الاعمال هر دو گفتند ای خدا فرمان تراست هاروت و ماروت ظاهرا این سخن
گفتند خدایا فرمان تراست و امکان مصادفت امن بی محافظت تو کراست بی امان تو امان
خود کجاست که واجب امن و امان تو یی این می گفتند و دلشان می طپید این را گفتند در ظاهر
و دل ایشان مضطرب می شد در باطن که اعتماد بر پاکی خود داشتند بد کجا آید ز ما نعم العبید
یعنی بد نمی آید ز ما که ما نیک بنده کانیم خارخار دو فرشته هم نگشت اضطراب و بی آرامی و غرور این
دو فرشته ایشان را ترک نکرد تا تخم خویشی بینی را نکشت یعنی تخم خودبینی را کاشت پس می گفتند
کای ارکانیان پس هاروت و ماروت گفتند ای عنصریان و از عناصر اربعه مرکبان یعنی آدمیان
بی خبر از پاکی روحانیان و غافلان از قدس و پاکی فرشتگان ما برین گردون تتقها می تنیم یعنی حالها ما
بر افلاک تتقها می تنیم و پرده طاقت را بوجود آریم بر زمین اییم و شادروان زنیم بر زمین می اییم شادر
وان یعنی سایبان عبادت زنیم که عدل و داد و عبادت و سداد را برده ما قایم عدل توزیم و عبادت
آوریم توزیدن یعنی اندوختن و گستریدن است باز هر شب سوی گردون بر پریم و بر آسمان
می رویم تا شویم اعجوبه دور زمان و از نوادر جهانیان تا نهیم اندر زمین امن و امان در زمین بنیاد عدل
و داد نهیم ان قیاس حال گردون بر زمین مرهونست راست ناید فرق دارد در کمین چون آن
دو فرشته بخود استند که حال خود در ابر دهان فانید آخر بود ندور سوا شدند لاجرم اهل حال را بعید باید که حال
خود در ابعیر ننماید چنانکه حضرت مولانا درین سرخی می فرماید در بیان انکه حال خود و مستی خود
پنهان باید داشت از جاهلان بشنو الفاظ حکیم پرده بشنو کلام حکیم سنایی را یا مردی حکیم
نحفی را اگر در پنهان داشتن مستی چه فرموده است سر همانجا نه که باده خورده مقوله حکیم اینست
یعنی در میخانه بخسب و در حالت مستی بیرون میا زیرا چونکه از میخانه مستی ضال شد مستی که از میخانه بیر
آمد و گمراه از خانه گشت و در بازار افتاد تسخر و بازیچه اطفال شد یعنی مضحک و لعب کودکان شود
می فتد او سو بسو بر هر رهی از کمال مستی در گل و می خندش هر ابلهی در گل می افتد و آن مست را
هر ابله می خندد او چنین و کودکان اندر پیش مست چنین و اطفال در پی او خنده می کنند وی روند

بی خبر از مستی و ذوق میش کودکان بی خبر اند از حالت مستی و ذوق او بیخبران مستان حضرت
احدیت که در خرابات صفات بشریت از دست ساقی باقی اسما و صفات حضرت ذو الجلال بقدح
جذوی شراب تجلیات جمال نوش کرده اند و رسوم و عادات خلایق را که مقتضیات عقل جزویست
بکلی فراموش کرده اند از کنج میخانه که عبارت از مقام استتار و احتجابست از بیگانه بیرون آیند
هر آینه در نظر اطفال بی سر و پا یعنی هوا پرستان مشغول لهو و لعب دنیا اند بازیچه شوند و لهذای فرماید
خلق اطفالند جز مست خدا که مرد مست خداست چنانکه نی فرماید بیت بالغ جز رهیده از هوا
کسی که اهل هواست او طفل است در حقیقت اگرچه پیر است در صورت که انچنان کس را پیر نابالغ
گویند و گرد از پیر و نابجه گویند گفت دنیا لعب و لهو است و شما طفل گفت و فرماید خداست
کو ذکیست و راست فرماید خدا اشارتست بان آیت کریمه که در سورهٔ حدیدست انما الحیوة الدنیا
لعب و لهو و زینة و تفاخر بینکم و تکاثر فی الاموال و الاولاد بدانکه لعب آنست که در وی تحقیق
و مقصد نباشد و لهو آنست که با وی همین قصد قضای شهوت کنند نه قصد نتیجهٔ عاقبت حضرت
مولانا هر یکی را اشارت کند از لعب بیرون نرفتی کودکی از لعب دنیا که بیرون نرفتی کودکی
بی ذکات روح کی گردی ذکی بی پاکی جان کی زیرک گردی چون جماع طفل دان این شهوتی یعنی
مقصود و نیت از جماع ان باید که دفع تو تمام نفس خود کند که تا در جماع حرام واقع نشود و زنا
و کنیزکش را بان جماع از زنا دور کند و مقصدش تکثیر عباد الله و امت رسول الله باشد اما چون
جماع بجز شهوتی باشد ان را بچون جماع کودکان دان که همی رانند انجا ای فتی تکرار خواند یا می
باید از بهر قافیه یعنی گاه باشد که پسری و دختری بجایی آیند پسر دختر را گوید من شوی تو باشم
تو زن من شوی ان نیز رضای دهد هر دو بچون داماد و عروس یکدیگر را در آغوش کنند و بچون
شوی و زن هیئات جماع می نمایند اما ان جماع طفل چه بود بازی پس آن جماع که برای شهوت
نفس باشد همچون بازی لغو است تا جماع رستمی و غازی نسبت بان جماع که پهلوانان کنند که ان
نفس را بزیر کرده اند جنگ خلقان همچو جنگ کودکان غوغای بی معنی کنند جمله بی معنی و بی مغز و نهان
حقیر جمله با شمشیر چوبین جنگشان همچو طفلان جمله در لا ینبغی اهنگشان جمله در کاریست که سود نکند
قصدشان که عمر عزیز را بالاینبغی صرف کنند جملهشان گشته سوار بر نی که منصب عاریه دنیا
و این منصب بر غبار او و مال و متاع فانی را و جاه مانند جاه را اسب می پندارند و نی گویند کین
براق ماست یا دلدل پیمبر لا جرم بار را بار گیری می پندارند حاملند و خود ز جهل افراشته بارکش اند
وخود را

وخود را از نادانی بلند ساخته راکب و محمول می پنداشته خود را سوار و باظن کرده پس کودکان نای را
حاملند اما خود را راکب و محمول پندارند اهل دنیا نیز حاملند اما از نادانی خود را بلند پندارند و سر افراختند
حقیقت حال آنست که هر کس که منصب و لایت و مالش بسیارست او در زیر بار گرانست اما خود را سوار
می پندارد بر بالش تا روزی که محمولان حق صبر کن تا بان روز که محمولان خدا و سواران براق عنایت مولی
اسب تازان بگذرند از نه طبق تا بقرب رحمن و جنت رضوان رسند تعرج الروح الیه و الملک می برایند روح
بسوی او و فرشته اشارتست بان آیت کریمه که در سورهٔ معارج است تعرج الملائکة و الروح الیه
فی یوم کان مقداره خمسین الف سنة من عروج الروح بهتز العرش الملک از بر آمدن روح بلرزد ذلک کما قال
رسول صلی الله علیه و سلم اهتز العرش لموت سعد و بعضی طفلان نی نیابند گوشهٔ دامن
بگیرند و آن را در میان دو پا ارند و ان را اسب می پندارند همچنین ای اهل دنیا همچو طفلان حمل تان
دامن سوار یعنی گوشهٔ دامن گرفته اسب وار لاجرم ای اهل دنیا اعتبار تحقیق را تحقیق گرفته
آیدی همچنانکه کودکان با تیغهای چوبین جنگها سازند و خران عمر گرانمایه بر سر بازیچه بر دارند و بر
نیی یا بر گوشهٔ دامن سوار شوند و ان را اسب شموس و خنگ توسن پندارند همچنین طالبان دنیا
و راغبان نفس و هوا حامل افراس و رواحل خویش گشته و خود را محمول پنداشته و جواد مسرع که
در نظر ایشان براق برق جنبش و رخش دلدل تک بی نموده اهل حق ان را جز پای لنگ یا گوشهٔ دامنی
نگاشته اما اهل دنیا بظن خویش مغرور گشته از حق ان الظن لا یغنی رسیده اشارتست بان
آیت کریمه که در سورهٔ یونس و در سورهٔ و النجم است ان الظن لا یغنی من الحق شیئا بدرستی که گمان
بی نیاز نمی کند از حق چیزی را مرکب ظن بر فلکها کی دوید که عروج بمقامات عالیه بظن و تقلید بمیسر
اغلب الظنین فی ترجیح ذا غالب ترین دو ظن در ترجیح این یکیست یعنی چون در کاری دو جانب
باشد و ترا در دو گمان اید بغالب ترین دو گمان عمل می کنی اما چون آن کاری همچون آفتاب روشن باشد
دران کار ظن و گمان را امکان نیست چنانکه می فرماید لا تماری الشمس فی توضیحها استیزه کی مکن
و با ریب و شک مشو با آفتاب در روشنایی وی یعنی جانب خدا و آخرت بیچ بر دنیا و دولت نسبت
مدار دین ان را اختیار کردن می باید انگاه ای ببینید مرکبهای خویش انگاه که محمولان حق اسب سوار
بدو ندوار آسمانها بگذرند آن وقت ببینید که مرکبی بسازید اید از پای خویش اسب شما پای
شماست دیگر بیت شعر سوف تری اذا انجلی الغبار افرس تحتک ام حمار و همچنان
عاملان قواعد و رسوم که بی خبر از کشف ستر مکتوم اندیشه بر مراکب وهم و تفکر ذرکی و علاج و کی

وحس و ادراک که بمنزلهٔ بابونی و یا گوشهٔ دامن است شوراشش می پندارند که براق برق جنبش بار
جنس و لدن الی است و ملاحظهٔ إنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا نمی سازند و مجال روح و عروج او که
بحضرت احدیت است نمی پردازند لاجرم حضرت مولانا در مخاطبهٔ ایشان می گوید وهم و فکر و حس و
ادراک شما ای دانای علم ظاهر همچو نی دان مرکب کودک هلا همچون نی بدان که مرکب طفلست غافل
مباش و ان را بگذار علمهای اهل دل حمالشان علوم اهل دل حمال ایشانست علمهای اهل تن احما
لشان علوم اهل بدن بارهای ایشانست یعنی بی شبهه و ریب علوم و اتقان اسرار غیب حمال ایشا
نست و علوم عالمان رسمی اثقال و احمال ایشان علم چون بر دل زند یاری شود علم که در دل تاثیر
کند معین و ناصر گردد چنانکه حضرت خدا در سورهٔ مایده بدین معنی اشارت فرمود وَإِذَا سَمِعُوا مَا
أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ و این در حق نجاشی و امثال
او نازل شد حکایت در اول اسلام هنوز رخصت حاصل نشده بود بجنگ با کافران و محاربه و مقاتله
ایشان زیرا که هنوز رسول الله علیه السلام و مسلمانان مامور بصبر بودند و ماذون بقتال نبودند
چون ظلم مشرکان از حد تجاوز نمود و مسلمانان را طاقت آن نبود پیغامبر علیه السلام رخصت داد بهجرت
و ترک اوطان پس چند نفر از صحابه بجانب حبشه رفتند چون مشرکان ازین حال واقف شدند
اندیشه کردند که جمعی از مسلمانان بجانب حبشه رفتند مبادا که نجاشی را که پادشاه حبشه است این جما
عت فریب دهند و او مددکار این جماعت شود تدبیر کردند ایشان نیز چند کس بدان جانب بفرستند
تا بدی پیغامبر بگویند و ان این جماعت را از انجا برانند و بنا برین تحفه ها و هدیه ها آماده کردند و همراه
این جماعت بحبشه فرستادند چون بدانجا رسیدند و بدی مسلمانان کنند و نجاشی را از حال این جماعت
اخبار کردند نجاشی این جماعت مسلمانان را طلب فرمود چون حاضر شدند احوال و اوصاف پیغامبر
علیه السلام در حضور این جماعت مشرکان از ایشان پرسید چون اوصاف او گفتند گفت این کتاب که
آورده است وی گوید که از نزد خداست ازین بخوانید تا می شنوم و او نصرانی بود مسلمانان
سورهٔ مریم آغاز کردند و خواندند تا بدینجا که ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ
چون نجاشی قرآن بشنید آب از گوشهای چشم او روان شد و گفت مشرکان را که بردارید تحفه های
خود را که مرا بتحفه های شما احتیاج نیست و مسلمانان را تعظیم کرد و خوشدلی داد و بجانب رسول
الله علیه السلام نامه نوشت و تحفه فرستاد و مسلمان شد حکایت عمر رضی الله عنه در اول
حال منکر رسول الله بود و از غایت انکار شمشیر خود را برداشت و بقصد رسول الله می رفت

و گذار او بر در خانهٔ خواهر او افتاد و خواهر او سورهٔ طه می خواند آواز او بگوش عمر رسید عمر
در آمد چون خواهر آواز پای او شنود مصحف را پنهان کرد از ترس او عمر پرسید که این چه بود که
می خواندی بعد از الحاح بسیار گفت که قرآن بود عمر فرمود که بیاور و دیگر بخوان تا بشنوم چون بار
دیگر بخواند عمر گفت این چنین کلام نشاید که کلام بشر باشد این چنین کلام جز کلام ملک علام
نتوان بود القصه ببرکت ادراک این کلام پیش رسول آمد و مسلمان شد علم چون بر تن زند باری
شود و ثقلت دهد پس علم جانی که جان علم است یاری است و علم تنی که علم تن است باری است
مثل برداشتن علم جانی مثل من جاهد فی الله لاحملنهم اسرارا است و مثل برداشتن علم تنی کمثل
الحمار یحمل اسفارا است چنانکه می فرماید گفت ایزد یحمل اسفاره اشارتست بآن آیت کریمه
که در سورهٔ جمعه است مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا مثل آنکسانی
که برداشتند توریة را همچون خران که بردارند کتابها را بار باشد علم کان نبود ز هو پس علم الهی ب
باید علم کان نبود ز هو بی واسطه یعنی علم لدنی و کشفی نباشد آن نپاید همچو رنگ ماشطه یا بود ار بلکه همچو
رنگی که زن عروسی آرایی کند لیک چون این بار را نیکو کشی چون بار علم ظاهر را خوب بکشی یعنی با و
عمل کنی بار برگیرند و بخشندت خوشی یعنی این مصراع بترکی یوکلی اندر لرلکا خوشلغ ویرلر همین
مکش بهر هوا آن بار علم بلکه بموجب علم عمل کن تا ببینی در درون انبار علم رسول الله علیه السلام فرمود
من عمل بما علم علمه الله تعالی علم ما لم یعلم حکایت شیخ ابو سعید روزی مجلسی
می گفت در نیشابور دانشمندی فاضل حاضر بود با خود می اندیشید که این سخن که وی می
گوید هفت سبع قرآن نیست شیخ حالی روی باوی کرد و گفت ای دانشمند بر ما پوشیده نیست
اندیشهٔ تو ما سخن که می گوییم در سبع هشتم است دانشمند گفت سبع هشتم کدام است گفت هفت
سبع آنست که گوید یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و سبع هشتم آنست که می گوید
فاوحی الی عبده ما اوحی تا که بر رهوار علم آیی سوار لفظ رهوار بترکی یورغه آت بود از آن افتد
ترا از دوش بار پس از آن از دوشت تو بار بیفتد از هواها کی رهی بی جام هو یعنی از هوا جام هو
خلاص می شوی ای ز هو قانع شده با نام هو ای که از خدا قانع گشته با نام و از صفت وز نام چه
زاید خیال نتیجه لفظ خیال است وان خیالش هست دلال وصال پس از دلال بوصال رسیدن
می باید که دال و دلیل بی مدلول نکشد چنانکه می فرماید دیده دال بی مدلول هیچ یعنی هیچ
دال بی مدلول نمی باشد تا نباشد جاده نبود غول هیچ یعنی هیچ جاده بی غول نی هیچ نامی بی حقیقت

عملوا و کلفوا العمل به

و با و سودمند نشوند

مطلب در بیان آنکه چون علم عمل کند علم او زیاده ... و از نظر برسد ...

هیچ نام موجودی بی هستی نباشد پس هستی را جستن وان را رسیدن می باید نه انکه از نام مجرد
سود نیست چنانکه می فرماید مازکاف ولام کل کل جیبی یعنی از لفظ کل کل یعنی جنبی پس بذات
کل رسیدن می باید اسم خواندی رو هستی را بجو یعنی چون اسم خدا را خواندی برو ذات او بجو یعنی چون
بعلم اسما وصفات او را موفق بریاضت وعبادت ذات او را دریاب مه ببالا دان نه اندر آب جو
که کر جو عکس ما نیست نه ذات او کر ز نام وحرف خواهی بکذری کر از ظاهر بری وبمعنی بری پاک کن
خود را از خود همین یکسری و فنای کلی حاصل کن هیچ آهن را یعنی بی رنگ شو جان را از زنگار تعلقات
ما سوی بتجلی ساز بکو دل را از رنگ ننک هستی خویش بپردازد در ریاضت آینه بی زنک شو تا مظهر خدا
شوی خویش را صافی کن از اوصاف خود را از اوصاف بشریه واخلاق ذمیمه خلاص کن تا ببینی ذات
پاک صاف خود قطعه کر لوح دلت از دو جهان پاک بشوئی روح القدس آید بتماشای جمالت
اسرار وجودت همه یک یک بنویسد کس را نتوان طاقت ادراک کمالت یعنی اندر دل علوم انبیا در دلت
ببینی علوم انبیا بی کتاب وبی معید واوستا ومدرسی کفته پیغامبر که هست از امتم بعض کن کو بود
هم کوهر و هم همتم کران کس بود هم کوهر وهم همت من مر مرا زان نور بیند جان شان که مر از ان نور الهی
بیند جان ان کس یعنی چون اویس القرنی که من ایشان را می بینم بران در بعضی نسخ ازان بی صحیحین واحادیث
و روات روایان حدیث بلکه اندر مشرب اسحاب حکایت نقلست که یک روز ابوبکر کتانی
در مسجد حرام نشسته بود پیری از باب بنی شیبه در آمد با شکوه ردا در بر افکنده نزدیک ابوبکر آمد و سلام کرد
و کفت ای شیخ چرا نجا نروی که مقام ابراهیم است وان مردمان نشسته اند و احادیث استماع می کنند
تا تو نیز بشنوی که پیری بزرگ آمده است و اخبار روایت عالی دارد ابوبکر کفت ای شیخ از که روایت کند
کفت از عبدالله و از معمر و از زهری از ابو هریره از پیغامبر صلی الله علیه وسلم کفت ای شیخ دراز
اسناد آوردی هر چه آنجا با سناد و خبر می کویند من اینجا بی اسناد می شنوم کفت از که می شنوی کفت
حدثنی قلبی عن ربی ان پیر کفت برین چه دلیل داری کفت دلیل آنست که تو خضری خضر کفت
تا این وقت می پنداشتم که خدای تعالی را هیچ ولی نیست که من او را ندانم تا ابوبکر کتانی را دیدم
که او مرا بدانست ومن او را ندانستم بعد از ان معلوم شد که بسی اولیا اند که خضر را دانند و خضر ایشان
را نمی داند بیت امیر کر دیدی بدان راز امیست کر دیار را بدان راز از صبحی عرابها بجوان تفصیل
این در دیباچه کتاب کذشته است ور مثالی خواهی از علم نهانی اکر مثال و دلیل می خواهی
از علم باطن قصه کو از رومیان وچینیان تا فرق پیدا شود میان علم ظاهر و باطن قصه

این حکایت اکرچه پیش
از بن او نوشته است
واما چون درد و محل مجموع
و بحر خود واقع شد انجم
ز معقوله التکرار حسن
واقع کشت

مری کردن وجنگ کردن رومیان وچینیان یعنی نقاشان روم ونقاشان چین در علم نقاشی درین
صفت وصورت کردی ومصوری یعنی در حکایت امد است که در حضرت پادشاهی در جماعت
از رومیان وچینیان در فرهنگ نقاشی ومصوری معارضه ومری می کردند چینیان کفتند ما نقاشی
در صنعت نقاشی بهتریم رومیان کفتند ما را کر و فر قوت و روتق کفت سلطان امتحان خواهم درین
وتجربه کردن می خواهم که زین شما کیست در دعوی که زین مختار در بعضی نسخ این بیت واقع است چینیان
کفتند خدمتها کنیم وصنعت خود را بنماییم زانکه اصناف عباد را در اطراف بلاد بر صحایف خواطر صورت
کمال نقاشی ما منقش است و در جمیع آفاق اذکیا وحذاق را بر الواح خمایر حسن وجمال ما مصور باد کی
که ذکر ما درین قسم مثل سایر کشته وچون مختر در جهات بر جمیع عالم محیط و دایر شده رومیان کفتند بر
حکمت تنیم وحکمت را بیدکنیم زیرا ما را در کوشه هر یکی هستی است و درین هر خم می پرستی بخشنده
بی نوازنده وبخشنده نیم بی نیاز هر کس را از خزانه رحمت و میخانه حکمت جامه پوشانیم وجامی نوشانیم
کی هیچ دو جامه بهم نمانند واز دو جام یکی بدیگری نماند هر جامه را طرازی دیگرست و هر جام را
اهتزازی دیگر هر کلی را طراوت دیگر و هر ملی را حلاوتی دیگر هر شاهدی را عشق دیگرست
وهر شرابی را نشوء دیگر بیت هر صدف را کهری داده اند هر شجری را ثمری داده اند نه ما هیم
وشما کیمیا نه ما خاکیم وشما توتیا در درج ما نیز کوهر هاست در برج ما نیز اختر هاست ما را نیز ازین
خوان بخششی است ولایق این میدان رخشی اهل چین وروم چون حاضر شدند و در پیش شاه
آمدند در بعضی نسخ اهل چین وروم در بحث آمدند رومیان در علم واقف تر بودند در علم نقاشی
ما هر تر این محاکمه از مولاناست حکایت پیر کسی شاکرد عالمی بود ان عالم ان کس را کفت
می خواهی که بیست را تعلیم کتاب مثنوی کنم آن کس کفت پس از زمانی تعلیم کن تا اول علم ظاهر
را بیاموزد دیگر ان کس از حکایت نقاشان می ترسید که ظاهر این قصه از علم ظاهر نهی کند و علم باطن
وتصوف را مایل سازد اما تحقیق آنست مراد ازین قصه اولا تحصیل دل حاصل کردنست تا که
علم که در و منتقش کرد دنیک باشد چنانکه کفته اند شعر شکوت الی وکیع سوء حفظی
فاوصانی الی ترک المعاصی فان العلم فضل من الله وفضل الله لا یعطی لعاصی یا مراد آنست که
پس از حصول علم ان را ترک کردن وبعمل مشغول شدن می باید چنانکه آخر قصه این معنی را مشعر ست
چینیان کفتند یک خانه با ما سپرده است خاصه بسپارند و یک آن شما یعنی نقاشان چین کفتند
یک خانه را بما خاص تسلیم کنند ویک خانه شما را تا هر طایفه از ما در یک خانه بنقش مشغول شوند

بود دو خانه مقابل در بدر و صفهٔ پر صفا در برابر یعنی سلطان مقری داشت سر بر ایوان
کیوان برافراشته چنانکه نقاش وهم و خیال مثال آن قصر را تصور بر صفحه هیچ خاطری نتوانسته
نشته ودران قصر دو صفهٔ با صفا چون خلوتخانهٔ جان اصفیا خالی از شوایب کدورت بود که
گویی خاک عنبر سرشت گلشن بهشت را با آب زندگانی گل کرده اند و بدان گل عمارت آن
منزل کرده و این دو صفه چون عاشق و دلبر روی در روی همدیگر داشته سلطان هر صفه را
بیکی ازین دو جماعت سپرد و در میان پرده فرو گذاشت چنانکه می فرماید زان یکی چینی ستد رومی
دگر تا هر یک بر دیواری نقش و عمل کنند چینیان صد رنگ از شه خواستند برای نقش کردن پس
باز کردان رنجمند یعنی آن پادشاه سعادتمند لاجرم علماء علم ظاهر که از خدا فیض علوم
متعدده و فضل فنون مختلفه می خواهند خدا ایشان را از خزانهٔ غیب خود می رساند هر صباحی از
خزینه رنگها هر روز از خزانهٔ پادشاه انواع رنگها که در پیشهٔ نقاشی درکار بود چینیان را به
بود از عطا وظیفه بود و از آن رومیان گفتند نی نقش و نه رنگ مرهونست در خور آید کار را
جز دفع زنگ یعنی نقش و رنگ نقاشی ما را لایق و حاجت نیست و اینها در کار ما نیاید و ما را جز
دفع زنگ نشاید در فرو بستند و صیقل می زدند یعنی رومیان در میان دو دیوار پرده بستند و دیوار را صیقل زدند که همچون آینه کردند درین تنبیه است که تصفیهٔ قلب را خلوت و عزلت می
باید همچو گردون ساده و صافی شدند همچون فلک شفاف و مصفی گشتند خدمت مولانا درین
قصه تنبیهٔ دیگر اشارت می کند که می گوید از دو صد رنگی به بی رنگی رهیست یعنی این مصراع
بترکی اینست آکیبوز رنکلی لکدن رنکسزلکه بر یول وار در رنگ چون ابرست و بی رنگی مهیست
لاجرم از کدورت ماسوی گذشتن و بما حقیقی که خداست رسیدن می باید هرچه اندر ابر ضو
بینی و تاب و هر حسن و جمال که در ماسوی مشاهده می کنی آن از اختران و ماه و آفتاب
آن ضو و تاب از ذات ابر نیست بلکه از کوکب و قمر و شمس است یعنی حسن و خوبی ما عدا الله از جمال
خداست چون خدمت مولانا برخی از قصه بگفت باز بقصه عودت نمود چینیان چون از عمل فارغ
شدند نقش را تمام کردند از پی شادی دهلهای زدند که شاه از تمام شدن کار خبردار شود
شه درآمد دید آنجا نقشها که چینیان کرده بودند می ربود آن عقل را و فهم را می ربود آن نقشها
عقل و فهم هر دو را حیران کردی و از آنجا آمد بسوی رومیان و جانب دیوار بجلای ایشان
پرده را بالا کشیدند از میان یعنی رومیان پرده را بالا کشیدند تا عکس نقش چینیان بر دیوارشان

خزینه

افتد

افتد عکس آن تصویر و آن کردارها آن نقشهای لطیف و عملهای شریف که چینیان کرده بودند عکس
آنها زد برین صافی شده دیوارها آن دیوارها که رومیان صافی کرده بودند چون عکس نقوش چینیان
بروز همه نقشهای چینیان بر دیوارهای صافی شدهٔ رومیان پیدا شد و چون دیوار مجلی بود
هرچه آنجا دید اینجا به نمود شاه هر نقش که آنجا دید اینجا به نمود در بعضی نسخ هرچه اینجا بود آنجا
نمود مراد از شاه حضرت خداست و از نقاشان چین علمای علم ظاهر و از نقاشان روم علماء
علم باطن که علم عمل کنند و تصفیهٔ قلب را مشغول شوند که ایشان را صوفیان گویند که فیضان الهی
ایشان را بسیار می شود و مراد از دو خانه و دو صفه دنیا و آخرتست که مقابل یکدیگر اند و در
بدر چون کسی از یکی بیرون می آید بان دیگر بر ود و دل اهل ظاهر و باطنی پس علمای ظاهر که نقاشان
چین اند نقوش علوم را در خانهٔ دل می سازند و صوفیان نقاشان روم اند که بطاعت و ریاضت
تصفیهٔ قلب کنند چون پردهٔ تن را از میان بالا کشند تا عکس علوم در دل صافی خوب نماید چنانکه در
دیوار دنیا چنین نمود دید را از دیده خانه می رود نور چشم را بلکه عین چشم را از چشم خانه بر بود و خود را
می کشید کمال خدمت مولانا ببین که در عبارت حکایت نقاشان چه صورتها نمود و در پند و نصیحت
و در قصه و حیرت چه نقشها پیدا کرد زهی حلاوت این سخن و زهی فصاحت این کلام که اگر انگشت
زنم شدی و این نظم را بشنیدی از خجالت از زنم شدن نادم گشتی و از انفعال حیات خود را
هوس نکردی و این چنین ادای اسرار عشاق و بیان معانی و حقایق و لطایف درویشان جز بتایید
ولایت و جز بظهور کرامت دست ندهد ببین چه صاحب کمالی بوده است که چگونه اسرار تصوف
در غلاف بطریق ایما و رمز ادای کند که ظاهر او چندان حلاوت دارد که بیان نکنند ظاهرش اینست
ببین که باطن او چه باشد زیرا که ظاهر او قشرست و باطن او مغز هر وقت که قشر او چنین گلشکر
مغز او ببین چه مغز باشد و خدمت مولانا بنای این کتاب را بر سه چیز نهاده است چنانکه
بنای سلوک بر سه چیزست شریعت و طریقت و حقیقت تا تنبیه شود که این کتاب هم وزان شریعت
و طریقت و حقیقت است و آن سه چیز که بنای این کتاب مثنوی بر آن نهاده است عبارتست
و کنایت و اشارت عبارت اهل بدایت راست و کنایت اوساط راست و اشارت ارباب
نهایت راست تا ازین کتاب هیچ کس محروم نماند و هر کس بقدر خویش فیضی گیرد و هر کس باندازهٔ
فهم خود لذتی و ذوقی بیابد و چنان کمال نیفتد تا اگر کتاب مثنوی فارسی است چه خواهد بود
یا شعریست و شعر را چه قدر زیرا اگر چنین گمان بری خود را در ورطهٔ إن بعض الظن إثم

در بیان حصهٔ قصه و بیان فواید عجایب

اورده باشی و چگونه این کمال درست افتد و حال آنکه در مثنوی لطایف و نکات و دقایق و اسرار
هست که علمای روزگار اگر دهور و اعصار بدان صرف کنند از هزار یکی و از بسیار اندکی ادراک نتوانند
و خدمت **مولانا** عذری می خواهد که اگرچه لباس شعر مناسب قدر مرتبهٔ معانی نیست اما معانی بلاکر ضرور
دارند و زیرا که در تصرفات حق ما همچو نایی ایم در نفس نایی **بیت** خود این او را دم که در نی که ما نایم و
او نایی چه نالد نای بیچاره جز آن که در دمد نایی و در موضع دیگر فرموده **بیت**
ای که میان جان من تلقین شعرم می کنی گر تن زنم خامش کنم ترسم که فرمان بشکنم و در موضع
دیگر فرموده که ظهور اسرار حقیقت در لباس شعر از اشعار من از عجایب قدرت است مثل
انتقاش بعت احمد بر صلیب و ظهور سر وحدت از وثن چنانکه در بیان این معنی می فرماید
بیت صورت صنع تو ام ساعتی در بتکده گر شکن بت می شد آنجا گاه می شد بت شکن
هر زمانی نقش می شد نعت احمد بر صلیب سر وحدت می شنیدند آشکارا از وثن هر کجا شعر از
کجا لیکن [illegible] دمد آن یکی ترکی که آید گویدم هی کیستی ترک گر تاجیک و گر رومی و گر زنگی
مالک الملکی کند او مو بمو سر و علن خانه شعر است شعر و تا درون شعر چیست یا که جور جامه
زیب هاک دیو جامه کن مشعرش از سر برکشیم و حور را در برکشیم فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
فاعلن و حاصل معنی دو بیت اخیر آنست که اسرار حقیقت در لباس اشعار چنانست که حور
در لباس پشم پس مردی باید که شناسنده باشد و تظر بجامه نکند و حور را شناسد و جامه را بیند
از دو حور را در برکشد و جامه را از سر برکشد و بدانکه درین قصه نقاشان بسی غرایب
شنیدی و از جمله غرایب آن بود که در نظر شاه صنعت رومیان بهتر بود و از همه غرایب
تر آنکه پادشاه در وقت نظارهٔ صورت خود را که جای معانیست بر آن صفهٔ مصقول که مظهر
انوار روحانیت معاینه می دید و پادشاه عاشق خود شده و میان آن صوفیان ندای
بدر یعنی غرض اصلی از ایراد این حکایت تمثیل دانشمندانست که هر روز بنقش
از علوم بر صحایف خواطر خود می نگارند و آن نقوش را بکثرت مذاکره و تکرار محفوظ می دارند
و تمثیل صوفیانست بر رومیان که بصیقل ذکر **لا اله الا الله** آینهٔ جان خویش را مجلی سازند
و علی الدوام از شوق یار بنفی نقوش اغیار بر دارند تا بجایی که آینهٔ دل ایشان پذیرای
انوار جمال پادشاه حقیقی کرده و لوح محفوظ علوم لدنیه شود بی زحمت تکرار و کتاب و بی هنر
که تکرار علم مشغول نشده بلکه بعلم اندک عمل بسیار کنند و بی کتاب و کوشش ظاهر صفای خاطر

شمع حاضرم سر او بت را می کویند

مطلب در ایراد نصایح و معارف بنظم و اشعار در اعتذار آن

حاصل کنند یک صیقل کرده اندان سینها یعنی مراد ان صوفی نیست که همان تغییر شکل کرده باشد
بلکه مراد آنست که سینهٔ ایشان صافی باشد پاک از آز و حرص و بخل و کینها پاک شرط باشند از طمع و
حرص و بخیلی و انتقام یعنی از همه اخلاق ذمیمه و درین محل مرد را انصاف می باید که ببین حیرت و لعنا
دل خود در انظر کند و ببیند که در واز حقد و حسد و طمع و غضب و انتقام چند است که با وجود این اوصاف
دل بکجا دست دهد و کی صوفی صافی کردد پس صوفی آنست که دل او از این اوصاف باشد و از
جملهٔ خصایل ذمیمه یکی حسد است و دنیا در نزد خدا حقیر است با وجود این کسی را که برادر نسبی باشد
و در وی چون متاع دنیا را زیاده تر بیند آن را حسد کند بیگانه را که حسد نکند دیگر اخلاق ذمیمه برین
قیاس است چون خانهٔ دل بدین کدورات تاریک و بچندین نجاسات ملوث باشد کی محل نزول
شاه باشد که شاه را سرای پاک می باید اجرم صفای دل می باید تا صورت بی منتهای و جمال بی منتها را
یعنی تجلی خدا را شاید چنانکه می فرماید آن صفای آینه وصف دلست پس صفای خاطری باید صورت
بی منتها را قابلست که مظهر خدا گردد صورت بی صورت بی حد غیب [illegible] دل تافت
بر موسی ز جیب گرید بیضا نمود معنی این بیت یعنی که اینست غیبک حد و صورتش صورتی کوکل آینه
سفدن بلدردی موسی تک تیه بی او زره اگرچه آینهٔ دل هر کس راهست اما بزنگ شهوت هستی و
مستور ست عبدالله انصاری گوید تجلی حق ناگاه آید اما بر دل آگاه آید گرچه آن صورت نگنجد در فلک
کرچه آن صورت بی صورت و جمال بی حد و نهایت نگنجد در فلک چنانکه در حدیث قدسی وارد است
لا یسعنی ارضی و لا سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن التقی النقی الودع و لهذا می فرماید
نی بعرش و فرش و دریا و سمک پس علت این را بیان کند زانکه محدود است و معدود است آن
یعنی اگرچه ارض و سما و عرش خدا بزرگست اما محدود و معدود است که نهایت دارد و لیک آینه
دل را نباشد حد بدان آینهٔ دل را حد و نهایت نیست امور غیر متناهیه را قابل و صورت بی منتهی را
متحمل است و دل بعلوم و معارف چنان پر نمی شود که چیزی دیگر در وی نگنجد بعضی گفتند فراخی دل از
آنست که خدا برو باسم واسع تجلی می کند یا دل چون از ماسوی پاک و مصفی باشد در وجه خدا ماند
بلکه دل منبع فانی گردد و غیر او در وی نماند پس و نیز علیه و بچه حد آید عقل اینجا ساکت آمد یا مضل
ار تمام خدا در آینهٔ دلها بچه کیفیت می نشود عقل درینجا خاموش یا گمراه می شود که از ادراک آن
قاصر است زانکه دل با اوست یا خود اوست دل یعنی این مصراع بترکی آنوکیچون که کوکل آنوکلدر
یا اول کوکل در عکس هر نقشی نماید تا ابد مرهونست جز دل هم با عدد هم بی عدد یعنی اعضای دیگر را

مطلب در امتنان ناظر کردن دل و ...

هرچند که مصیقل کرد از و عکس نقش هرکز هویدا نشود اما چون دل مصفی باشد انعکاس حاصل شود لاجرم
محل انعکاس انوار الهیه دلست نه عضو دیگر تا ابد هر نقش نو کاید برو هر هویتی می نماید جا
تجالی اندرو یعنی چون خانه را پر نقش کنند دیگر جای نقش نماند اما دل هرکز پر نقش نکردد که در و
نقش دیگر نگنجد لاجرم هر نقش نوی که ایدان را نیز درست می نماید اهل صیقل زنگ انداز بود زنگ
و خلاص کشته انداز نقوش دنیا و زخارف ماسوی هر دمی ببینند خوبی لی در نکه حرف یا در لفظ
دی یا در وحدت و در خوبی یا در مصدریه نقش و [illegible] علم را بگذاشتند صورت و پوست علم ظاهر را
ترک کردند زارت عین الیقین افراشتند لوای عین الیقین را بالا کردند از مرتبه علم الیقین
بدرجه عین الیقین شدند زینت فکر و روشنایی یافتند فکر برنت الهاکای او وز اینت حاصل
کردند بحر و بحر آشنایی یافتند صدر و سینه و دریای آشنایی یافتند مرگ پیش جمال از ور و شتند
بموجب إن الموت الذي تفرون منه مرگ را این خلق از وی در ترسیدن و رمیدنست ی
کتفتد این [illegible] بروی ریش خندند که چون زاد آخرت را مهیا کردند از مرگ نمی ترسند که الموت قدوم
راحة المؤمن از ابو الدردا مرویست که می گوید أحب الفقر تواضعاً لربي وأحب المرض تكفيراً
لخطاياي وأحب الموت اشتياقاً الى ربي پس آنکس که حاضر باشد از مرگ و سفر نمی ترسد بیم
آنکس راست که مهمات سفر را مهیا نساخته باشد حکایت خواجه را دو غلام بود هر یکی می دا
نست که خواجه هر یکی را علی الغفلة سفری فرماید یکی عاقل بود اسباب سفر را حاضر و مهیا ساخت
این را بیم سفر نبود وان دیگر غافل بود تدبیر سفر نکرد چون خواجه بر وجه استعجال سفر فرمود متحیر
شد لاجرم خواجه حقیقی یعنی خدا همه بندگان را علی الغفلة سفر آخرت فرماید که پیک اجل
ناکاه آید پس عاقلان را چنان می باید که تدبیر آخرت کنند که حقوق الله را و حقوق عباد را ادا
کنند و از بهر زاد طریق عبادت کنند که از مرگ نترسند کس نباید بر دل ایشان نظر که مرگ
دل مفروح را و روح با فتوح را ضرر نمی رساند بر صدف آید ضرر نی بر گهر بلکه کمال و نهایت گهر
پس از شکستن صدف ظاهر شود در بعض نسخ چون صدف گشتند آن برگهر که رحمه
نحو و فقه را بگذاشتند نعم البدل یافتند مبدا را کر زبان کردند لیکن محو و فقر را بر داشتند
بجای نحو محو و بجای فقه فقر آموختند تا نقوش بهشت جنت یافته است تا نقشهای بهشت
بهشت پیدا گشته است لوح دلشان را پذیرا یافته است صحیفه دل اولیا را قابل یافته است که
چون دیوار تافتان روم صافی بود بر تر نداز عرش و کرسی و خلا و از آنجا کرا خلا و لا ملا ست

ساکنان

ساکنان مقعد صدق خدا بموجب کلام رب البشر در آخر سوره قمر إن المتقين في جنات ونهر
في مقعد صدق عند مليك مقتدر پس کسی که تصفیت دل کند عالم غیب در دل او هویدا کردد چنانکه
زید را درین قصه پرسیدن پیغامبر علیه السلام مر زید را که امروز چونی و چون برخاستی
و جواب گفتن او که اصبحت مؤمنا حقا یا رسول الله یعنی آفتاب فلک رسالت ماه سپهر
جلالت رسول الله صلی الله علیه و سلم صباحی از زید پرسید که کیف اصبحت قال اصبحت مؤ
منا حقا یا رسول الله قال لكل حق حقيقة فما حقيقة ايمانك قال عزفت نفسي عن الدنيا
وأظمأت نهاري وأسهرت ليلي واستوى عندي ذهبها ومدرها فكأني
انظر الى عرش ربي بارزا وكأني انظر الى اهل الجنة في الجنة يتزاورون والى اهل النار
في النار يتعاوون قال اصبت فالزم در شرح و بیان این کلام چنین تفصیل کرده اند که رسول
الله علیه السلام یک صباح از زید پرسید که کیف اصبحت یا زید یعنی شب چون گذرانیدی و شام تیره را
بصبح روشن چون رسانیدی زید گفت اصبحت مؤمنا حقا یعنی از تیرگانگی شنافتم و در ظلمات
شب آب حیات ایمان یافتم رسول الله علیه السلام فرمود که اگر گلشن ایمان شکفته باشد و روضه عرفان
نضارت پذیرفته بود از برای نشانی بوئی از آن چمن و شکوفه از آن گلشن می باید گفت با آنکه فرقان
آن عالم بی نشانی است و دم دانایی در وعین نادانیست یک نشانه آنست که مدتی روزها با نوع
سوزها بسر برده ام و شبها چون دولت نیکبختان به بیداری بروز آورده ام تا از روز و شب گذشته ام
و بحر عالم الامکان گشته ام تا پیش من یک ساعت برابر هزار سال شده است و دی و فردا هم حال
شده ازل با ابد بیامیخته ماضی و مستقبل در دامن حال آویخته اما عقل جزوی ما که محبوس قفس خاک
و محل طوارق افلاک است درین کارخانه راه نیست و خانه هر دراکی او از ادراک ازل و ابد آگاه نیست
رسول الله علیه السلام گفت در خور عقول اهل این دیار بگو کلموا الناس على قدر عقولهم از آن
راه ره آوردی بیار گفت بیچنانکه خلق هشت زمین و آسمان نظر می کنند من عرش مجید را با جمله
حملة و هشت بهشت و هفت دوزخ را با همه اهالی این هر دو معاینه می بینم و سر يوم تبيض
وجوه وتسود وجوه در سیمای هر کروه بیش از کشف غطا و حدت بصر بر من چنان منکشف شده
است که لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا لاجرم این معنی که بهشتی کیست و دوزخی کیست
هم در دنیا بر من پوشیده نیست اگرچه هر کسی را شناخت این حال دست نمی دهد آری بچنانکه در رحم
صورت طفل معلوم خلق نیست که از روم است یا از زنگ و لعزیب و محبوب است یا ناخوش و بد رنگ

ومعنی او نیز مفهوم نیست که از روم است یا از زنگ و لغریب و محجوبست یا ناخوش سعیدست یا
شقی فاسق است یا متقی با وجود آنکه رقم سعادت و داغ شقاوت بر پیشانی جان هرکس هم در
بطون امهات حاصل است که السعید من سعد فی بطن امه والشقی من شقی فی بطن امه چون
طفل را ولادت متحقق شود حال صورت او فی الحال بر همه متبین شود و از سمات جمیع صفات
جان متبین گردد و پیش از ولادت مهر و عیب در عالم غیب باشد و مختص بعلم او که علام
حکیم قال ویعلم ما فی الارحام مگر بنسبت با کسی غیب نباشد که تاج ارتضا بر فرق او نهاده
باشند و دیباچه اصطفا بر دوش او افکنده که فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی پس ازین
زید از رسول الله علیه السلام رخصت بخواست که افشای اسرار کند رسول الله علیه السلام رخصت
نداد این تفصیل کلام و شرح مرام است درین مقام پس ازین شرح و بیان کلام مولانا بکنیم
گفت پیغامبر صباحی زید را رسول الله علیه السلام گفت یک صباح زید بن حارث را کیف اصبحت
ای رفیق با صفا در بعض نسخ کیف اصبحت ای صحابی با صفا گفت عبدا مومنا باز اوش گفت
زید گفت اصبحت عبدا مومنا یا رسول الله باز رسول الله زید را گفت کو نشان از باغ ایمان
که شکفت لفظ کو بکاف فارسی یعنی بگو و بکاف عربی بترکی قنی یعنی اگر باغ ایمان شکفته باشد آچلدی ایمر
از آن نشان بگو یا از و نشان کجاست گفت تشنه بوده ام من روزها زید گفت یک نشان
اینست که من روزهای بسیار تشنه و صایم بوده ام شب نخفتستم ز عشق و سوزها یعنی شبهای
بسیار مستغرق و قایم بودم تا ز روز و شب گذر کردم چنان یعنی باین حالات از روز و شب
گذشتم اما گذشتنم چنان وجه بود که ز اسپر بگذرد نوک سنان که از آن سو جمله ملت
یکیست یعنی بآن جانب رفتیم که در آن جا جمله ملت یکیست صد هزاران سال و یک ساعت یکیست
یعنی تا از روز و شب گذشته ام و محرم عالم لامکان گشته تا پیش من یک ساعت برابر صد هزار
سال شده است هست ازل را و ابد را اتحاد در آنجا عقل را ره نیست آن سو ز افتقاد عقل جزوی
را در آن سو راه نیست از کم شدن و جستن گفت ازین ره کو ره آوردی بیار رسول الله علیه
السلام گفت ازین راه ره آوردی و از معانی گوهر بیار در خور فهم و عقول این دیار بموجب
کلموا الناس علی قدر عقولهم لایق فهم و عقلهای جهان گفت خلقان چون ببینند آسمان زید در بیان ن
کشف حال خود گفت چنانکه خلقان این جهان آسمان را ببینند من ببینم عرش را با عرشیان با
جمله عرش و ملایکه آن مکان هشت جنت هفت دوزخ پیش من هست پیدا همچو بت

پیش

پیش شمن بت پرست یک بیک وا می شناسم خلق را اهل بهشت و دوزخ را همچو گندم من ز جو در آسیا
چنانکه گندم و جو را ای دانم در آسیا که بهشتی کیست و بیگانه کیست لاجرم این معنی که بهشتی کیست و دوزخی
کیست هم در دنیا بر من مخفی نیست یعنی پیش من پیدا چو مار و ماهیست چنانکه این روح را از غیر ای کنم
این زمان پیدا شده براین گروه هر چون گفت یوم تبیض و تسود وجوه اشارتست بآن آیت کریمه که در سوره
آل عمران است یوم تبیض وجوه و تسود وجوه حضرت مولانا خودی گوید ستر یوم تبیض وجوه و تسود
وجوه بر گروه او پیدا گشته ی پیدا شده است تا از زبان زید گوید در بعض نسخ این بیت واقع است
روز زادن روم و زنگ و هر گروه از طوایف دیگر یوم تبیض و تسود وجوه یعنی ستر یوم تبیض وجوه
و تسود وجوه در سیمای هر گروه پیش از کشف غطا بر من چنان منکشف شده است که لو کشف
الغطاء ما ازددت یقینا پیش ازین هرچند جان بر عیب بود یا در کفر یا در عصیان در رحم بود و ز
خلقان غیب بود چنانکه کودکی در رحم بطن عیبش معلوم نیست و چون زاید معلوم شود جان نیز چنین
است الشقی من شقی فی بطن الام اگرچه هرکس را نشانه این حال دست نمی دهد و معلوم نمی شود
که سعیدست یا شقی فاسقست یا متقی با وجود که بحکم قول نبی السعید من سعد فی بطن امه والشقی من شقی
شقی فی بطن امه رقم سعادت و داغ شقاوت بر پیشانی جان هرکس هم در شکم مادرست من سمات
الجسم یعرف حاله از علامات بدن معلوم شود حال آن نه تن چو مادر طفل جان را حامله تن همچون مادر
کودک جان را حامل و جان جنین اوست مرگ درد زادنست و زلزله مرگ مرض ولادتست یعنی مخاض
است و اضطراب چنانکه زن را در زمان ولادت مخاض و لرزیدن واقع شود تن را نیز در حالت نزع که وقت
ولادت جانست بحکم اللهم اعوذ بک من سکرات الموت در دو لرزیدن است جمله جانهای گذشته منتظر
و ناظر تا چگونه زاید آن جان بطر تا بچه روی زاید آن جان شادان پس تا خلع تجلی بس رحم دنیا ازو تا
طفل جان از مادر تن تراده است حال او مشتبه باشد زنگیان گویند خود از ماست او ارواح اهل
شقاوت یا ملایکه عذاب گویند از ماست آن جان بطر رومیان گویند بس زیباست او ارواح اهل
سعادت یا ملایکه رحمت گویند تمام خوبست او چون بر آید در جهان جان وجود یعنی وجود جان برون
آید از تن پس نماند اختلاف بیض و سود جمع ابیض و اسود است یعنی اختلاف زنگیان و رومیان
نماند زانکه حال او معلوم شود گر بود زنگی برندش زنگیان با سفل سافلین روم را رومی برد هم از میان
با علای علیین تا نزاد او مشکلات عالمست هر کس او را اندر آنکه تا زاده نشناسد او گفت
آنکس که غیر مولود رای داند در جهان اتل قلیل است بلکه او را که علام داند چنانکه در آخر سوره

لقمان می فرماید ویعلم ما فی الارحام ومگر بنسبت بکسی غیب نباشد که تاج ارتضا بر فرق او نهاده
باشند چنانکه در سورهٔ جن می فرماید فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی یعنی هنوز از ناز نازاده
دیده وادی بی باید بعالم غیب گشاده و بحکم کنت سمعه وبصره ناظر بنور الله شده و در حضرت عندیت
از اسرار وعنده مفاتح الغیب آگاه شده چنانکه می فرماید او مگر ینظر بنور الله بود مگر آنکس داند که نظر او
بنور الله باشد که بالهام الهی و اعلام پادشاهی بیند که اندرون پوست او را چه بود خدا او را کشف
دهد که از صورت بگذرد و حقیقت و عاقبت را ببیند و داند اصل آب نطفه اسپید است و خوش
بخت خواندن می باید از بهر قافیه یعنی رنگ نطفه سپید است خواه نطفهٔ رومی باشد خواه نطفهٔ
حبشی لیک عکس بجان رومی و حبشی این مصراع مرهونست می دهد رنگ احسن التقویم را ما عل
ده عکس است و درین لف و نشر مرتب است یعنی چون نطفهٔ رومی باشد فرزند سپید زاید
تا باسفل می برد این نیم را یعنی چون نطفهٔ حبشی باشد فرزند سیاه زاید این سخن پایان ندارد
باز ران بجانب سخن زید تا نمائیم از قطار کاروان تا باز نمائیم از یاران وره روان واز راه بیان
یوم تبیض وتسود وجوه از نتیجهٔ جواب زیدست یعنی روز قیامت آن روزیست که رویها در
سپید شود و رویها سیاه گردد ترک و هندو شهره گردد زان گروه از اهل حشر فاش گردد که
تو کابی مالکه کوه در روز حشر هندویی یا ترک پیش هر گروه به اهل حشر می دانند چنانکه زاده را
هر کس ببیند و داند در رحم پیدا نباشد هندو ترک و زشت و خوب چونکه زاید بیندش زار و سترگ
چون مولود شود آن را ببیند هر کسی خواه لاغر و خواه فربه در بعض نسخ خرد و بزرگ یعنی خواه
وضیع و خواه شریف یک حصه ازین قصه اینست که چون در پیش بینی چنین عقبات اونست
عاقل را می باید که همه کار را ترک کند و در تدبیر آخرت باشد حکایت ابراهیم ادهم را گفتند
می خواهیم که با تو صحبت و مصاحبت کنیم تا از تو سخن بشنویم او گفت من به چهار غم مشغولم اگر از آنها
فارغ گشتمی با شما صحبت داشتمی و مجالست کردمی گفتند آن چهار چیست گفت یکی آنکه وقتی که
خدا در روز میثاق که الست بربکم گفت واز بنی آدم دو جماعت را گرفت گفت هؤلاء فی الجنة
وهؤلاء فی النار من نمی دانم که از کدام فریقم و دوم آنکه در رحم مادر وقتی که روح می آید ملک موکل
بخدا گوید یارب اشقی ام سعید من نمی دانم که چگونه واقع شد جواب خدا در حق من و سوم آنکه
وقتی که عزرائیل می آید که قبض روح کند می گوید یارب أمع الاسلام ام مع الکفر من نمی دانم که جواب
خدا در حق من چون می شود و چهارم آنکه خدا در روز جزا فرماید وامتازوا الیوم ایها المجرمون من

مطلب در نه چیز از فرزند لقمان نجات دنیا و در بند مالشغال بحالها دار عقبی

نمی دانم که از کدام فریقهای شوم پس عاقل را می باید که در زمان حیات و قدرت آنچه مقدور اوست
باخرت صرف کند که در سعی تقصیر کرده نباشد واز نجابت که امیر المؤمنین علی رضی الله عنه فرمود
رحم الله امرأ علم معاشه ومعاده یعنی خوشا حال مردی که بداند زیستن خود در دنیا و بازگشتن
خود را بسوی مولی وحق تعالی فرماید لیبلوکم ایکم احسن عملا یعنی شما را فرستادیم و حیات و
موت را بشما دادیم تا بر همه آشکارا شود که کدام شما نیکو کارترید و درین سرای فانی تربیت
سرای باقی می نمایند حکایت بازرگانی غلامی داشت دانا دل و زیرک نشان و
بیدار بخت بسیار حقوق بندگی بر خواجه ثابت کرده بود خواجه او را گفت اگر این کرت بسفر دریا
بروی و حسن کفایت و حفظ امانت بجای آوری ترا از مال خود آزاد کنم و سرمایهٔ وافر بدهم که
بعد ازین در باقی عمر پشت بدیوار فراغت باز نهی غلام قبول کرد و مال بسیار برداشت و روی بسفر
در موج افتاد و کشتی را شکست و تمامی مال او در غرقاب فنا بر باد رفت و او از روی عجز و اضطرار
بر تختهٔ از تختهای کشتی نشست وآن تخته را باد بهر جانب می برد وان غلام چشم بر دریچهٔ غیب
نهاده که لطیفهٔ که متضمن نجات و خلاص او شود از پردهٔ غیب چهره نماید ناگاه بعد از چند روز بجزیرهٔ
رسید که در روی نخل بسیاری بود و او از آنجا چند روز قوتی که مقدر بودی می خورد تا بعد از چند
روز که از آنجا رفت بران چوب پاره بکنار دریا بموضعی رسید دید که در جوار آن سوادی
عظیم پیدا شد و بسیار مرد و زن می آمدند یا الباب وخرمی زلزلهٔ مواکب و غلغلهٔ کوکب در
کوه را افکنده نالهٔ نای رویین و صدای کوس باسمان رسید علمی سر بسر اوج خورشید
افراخته دید که اکابر و بزرگان ایشان آمدند پیش او انگشت خدمت بر زمین نهادند و دست
و پای او را بوسه دادند و اسبی که زیباتر بود در پیش او کشیدند که سوار شود و این غلام پای در
رکاب آورد در همعنان دولت میراندند تا بشهر می رسید و در آمد او را بقصری در آوردند که
شرح آن در زبان قلم نگنجد و درم و دینار بسیار نثار او کردند و آنچه رسم احترام بود بجای آوردند
و گفتند ما همه بنده و تو پادشاهی حکم تراست هرچه فرمایی بدان قیام نماییم آن غلام زیرک بود
با خود فکر کرد که چندین هزار آزاد آمدند و تن بغلامی ما در دادند و حلقهٔ اطاعت ما در گوش
نهادند اینجا چشم می باید گشاد و در حقیقت این کار نظر باید کرد تا معلوم شود که سبب چیست
پس آنگاه آن غلام بر تخت بنشست و یکی را از آن جماعت که شایسته بود بخود نزدیک کرد
واز سر این کار از وی سؤال نمود او گفت بدان که درین وقت از آن جانب دریا که تو آمدی یکی

جهت بحر
تخته نجات

بر نیاید هر سال چنانکه تو آمدی و این مرغان او را بهمین صنعت بیاورند چنانکه ترا آوردند و درین شهر او را حاکم سازند چون یکسال بگذرد او را معزول کردانند و برکنار این شهر دریایی هست عظیم حایل میان شهر و بیابان او را ازین دریا بگذرانند و او در آن بیابان سرگردان تا مثل بهایم سرگشته و پایمال بگردد و در بادیهٔ حیرت هلاک کردد آن غلام چون این بشنید سر در پیش افکند و با خود اندیشه کرد و خاطر بهر جهت فرستاد در طلب تخلص این حال تا رشتهٔ تدبیر که دریای آن گم کرده بود باز یافت و آنگاه سر بر آورد و گفت من نخجر این کار بدست آوردم اما اگر تو سیم حق گزاری بجای آوری و ما دلکار مرا غایتی عنایت کرم بگشتران خدمتکار گفت فرمان ترا است غلام گفت اکنون تدبیر آنست که برکنار این دریا در جانب بیابان بقعهٔ معمور از ساکنان این شهر و دیگر شهرها استادان حاذق بیاوریم و آنجا معمورهٔ بسازیم و انبها در آنجا روان کردانیم و جماعتی دیگر بیاوریم تا بزراعت و حراثت در آنجا قیام نمایند و از هر جنسی هر چیز که باید آنجا حاضر کنند تا شهری معمور کردد چون شهرهای دیگر تا چون ما را هنگام رحلت ازین شهر شود بتربیت هرچه تمامتر بدانجا رحلت نماییم القصه چنان کردند تا آن روز که آخر سال بود و آفتاب ملک او را وقت زوال آمد مردم شهر بدرگاه مجتمع شدند تا برسم عادت سابقه او را نیز از تخت عزت بخفیف مذلت بیندازند و بیشتر غم کار خود خورده بود بر غنج تمام از آن قصر بیرون آمد و بر لب دریا رفت و در کشتی نشست و از دریا بگذشت فی الحال خادمان و تابعان که بپیش فرستاده بود در آمدند و رسم خدمت بجای آوردند و او را با هزاران عزت آوردند و در آن شهر بر موجب دلخواه فرو آوردند و در مواضع متنزه به قرار دادند دیدهٔ امید روشنی و هوای مراد صافی و کیاس امانی تجدد و بساط کامرانی ممهد شد بیت

بشنو این رمز ای سمیع با بصر وصف حال تست قصه سربسر

پس ای جان من گوش دل بدین حکایت دار و چنین دان که حال تو نیز مانند حال آن غلام است که چون از شکم مادر بدین عالم آمدی چندی تن بخدمتکاری تو میان ببستند چون مادر و پدر و دایه و مانند آن بی وسیله و چندین مردم بتعهد تو قیام نمودند و بتعلم و تجربه تا بدین مرتبه رسیدی اکنون اگر درین سرای فانی غم آن سرای باقی خوری بوقت رحلت بعزت بر رسی و اقامت بدان جهت انتقال نمایی و الا در شقاوت ابدی و در مذلت سرمدی بمانی اعاذنا الله من ذلک و حفظنا و ایاکم عن جمیع المهالک جمله را چون روز ولت خیز من از سخن زید است و هم چون فاش می بینم عیان از مرد و زن یعنی جمله را اکنون دانم چون روز قیامت که اهل کشت است یا دوزخ و اهل نعیم است یا برزخ در بعض نسخ فاش می بینم

نرسنه و حیران

ر

چو غلغان مرد و زن همین بگویم یا فرو بندم نفس و ی کویم لب گزیدش مصطفی یعنی که بس رسول اله علیه السلام زیر را لب گزید یعنی خاموش شو برانکه بتقدار ارتفاع حجاب انفتاح چشم باطن مران ی حاصل می شود و باندازهٔ رفع حجب و صفای عقل معانی معقول بر وی ظهور کند و اسرار معقولات بر وی منکشف کردد و این کشف را پیش ارباب سلوک کشف نظری گویند اما این کشف را پیش ایشان هیچ اعتباری نیست و معتمد علیه نیست و حکما و فلاسفه درین مقام مانده اند زیرا که بر قدم متابعت نبوی علیه افضل الصلوات همراه ایشان نبوده مجرد دریافت این قدر روی نموده پس چون سالک صاحب ارادهٔ سوی عنایت الهیه و قوت متابعت نبویه ازین مقام عبور نماید بمقام مکاشفات قلبیه که در اصطلاح صوفیه آن را کشف شهودی خوانند برسد و درین مقام انوار مختلفه بر وی ظهور کند وجهی نماید و چون ازین مقام عبور افتد بمقام مکاشفات سر که در اصطلاح صوفیه آن را کشف الهامی خوانند و صول بحصول انجا مد و درین مقام منکشف شود اسرار تکوین و حکمت وجود موجودات و چون ازین مقام عبور افتد بمقام مکاشفات روحیه رسیده شود که آن را در اصطلاح کشف روحانی خوانند و در مبادی این مقام منکشف شود معارج و عرض جنات و جحیم و رویت ملائکه دست دهد و چون ازین مقام بتقدیم ملکوت عبور افتد و روح از کدورات جسمانیه پاک شود چندین هزار عوالم غیر متناهیه منکشف شود و دایرهٔ ازل و ابد بر وی ظاهر شود و درین مقام حجب زمان و مکان از میان برخیزد و جمله مافی الظهر بپیوندد و بعضی را شاید که ابتدای ایجاد موجودات منکشف شود و حالات آتیه در زمان ابنیه نیز ظاهر شود و ازین مقام خبر داد مخبر صادق یعنی رسول الله علیه السلام چنانکه فرمود عرضت علی النار فرایت اکثر اهلها النساء و زید بن حارثه ازین مقام خبر می دهد این مقام اگرچه عالی است اما این در مبادی مقام کشف روحانی دست می دهد سالک را و انکشاف دایرهٔ ازل و ابد بعد ازین است و این از آن برتر است و ارتفاع حجاب و مکان این جهان از میان برخیزد شاید که حجاب زمان و مکان آن جهان نیز از میان برخیزد و درین مقام جهات نیز از میان برخیزد پس از پس و پیش خود نیز بیند چنانکه از پیش روی خود می بیند و ازین مقام خبر داد رسول الله علیه السلام که فرمود انی امامکم فلا تسبقونی بالرکوع و لا بالسجود و لا ترفعوا رؤسکم فانی اراکم من امامی و خلفی و بیشتر کرامات و خرق عادات درین مقام ظاهر شود چون وقوف بر خواطر و عبور بر آب و گذشتن بر آتش و طی ارض و مانند آن اما کرامات و خرق عادات درین مقام پیش اهل سلوک دریافت چندان قدر و اعتبار ندارد زیرا که آفات بسیار ازین تولد کند ازین جهت مشایخ

ت

در مراتب سلوک

کفته اند که الکرامات حیض الرّجال و نیز ازین جنس غیر اهل حق را نیز می باشد چنانکه در خبر صحیح آمده
است دجال چون بدید آید شخصی را بکشد و باز او را زنده کند و نیز در خبر آمده است که رسول الله
علیه السلام از ابن صیاد پرسید که ما ترى قال ارى عرشا على الماء یعنی چه می بینی گفت می بینم
عرشی بر آب رسول الله علیه السلام گفت ذاک عرش الرحمن و نیز آمده است که یکی از اولیا رابعهٔ
عدویه را گفت بیا تا در دریا بر زبر آب مصلّی بیندازیم و دو رکعت نماز بگذاریم رابعه گفت که
بیا تا در هوا مصلّی بیندازیم و دو رکعت نماز بگذاریم و بعد از آن آهی از میان دل بر آورد و گفت در
هوا پریدن کار مگس است و در آب ایستادن کار خس و آنچه مقصود است ازین هر دو بیرون است
اما کرامات حقیقی که پیش اهل سلوک معتبر است و با اهل حق مخصوص است آنست که بعد از عبور ازین
مقام یعنی کشف روحانی مکاشفات خفی دست دهد زیرا که روح مؤمن را و کافر را هست اما آنچه مکا
شفات خفی می شود آن مخصوص است با اهل الله زیرا خفی در اصطلاح ایشان روح حضرتی را گویند که
مخصوص است با اهل الله چنانکه آیت کریمه ازین معنی خبر می دهد یلقى الروح من امره على من یشاء
من عباده یعنی اینچنین روح نمی دهد مگر بکسانی که او خواهد از خواص خود و این روح عبارت
ازین روح خفی که درویشان او را خفی می دهد و الا خود غیر این روح همه کس راهست یا رسول الله
بگویم سرّ حشر از سخن زید ست در جهان پیدا کنم امروز نشر یعنی احوال خلق بر می روشن و هویدا
چنانکه در روز قیامت که یوم تبلى السرائر موسوم است اسرار همه ضمایر در دنیا بر من
مکشوف و معلوم است اگر از حضرت رسول مختار رخصت افشای اسرار یابم سرّ حشر باز نمایم
و بر ده از خفیات رموز نشر بگشایم هل مرا تا بر درم این پرده را تا چو خورشیدی
بتابد گوهرم تا بچون آفتاب تابان گشود گوهرم یعنی چنانکه خورشید مستورات و ظلمات را
پیدا کند و بر دارد گوهر من نیز پوشیدگان را هویدا کند تا کسوف آید ز من خورشید را که او پو
شیدگان این جهان را پیدا کند من پوشیدگان آن جهان را هویدا کنم تا نمایم نخل را و بید را
بیان کنم مطیع و عاصی را چنانکه در روز قیامت بر موجب فرمان بیچون وامتازوا الیوم ایها
المجرمون اصحاب یمین از اصحاب شمال و ارباب هدایت از اهل ضلال ممتاز خواهند شد اگر
رخصت باشد بر خیزم پیش از قیامت قیامتها بر انگیزم و انمایم راز رستخیز را نشر روز قیامت را
نقد را و نقد قلب آمیز را نقد صافی و مغشوش را یعنی مؤمن مخلص و منافق و مرائی را دستها بر
بریده اصحاب شمال و معذب و دیگر گون گشته حال و انمایم زنگ کفر و رنگ آل بنمایم زنگ کفر و رنگ

مجادله

ت

فوهی نابرده
لرطابی بره

تجلی
درخت خرما

بند
شکوت

ق ایمان را یار نکل اولادیرا اگر بحکم کل مؤمن تقی نقی فهو آلی هر متقی آل تست و انمایم هفت سوراخ تا
چنانکه خواجهٔ کاینات تفسیر این سبع موبقات کرده و اجتناب فرموده که اجتنبوا السبع الموبقات
الشرک بالله و السحر و قتل النفس التی حرم الله الا بالحق و اکل الربا و اکل مال الیتیم و التولی
یوم الزحف و قذف المحصنات المؤمنات الغافلات یعنی پرهیز کنید و اجتناب نمایید از هفت
چیز که مهلکات گران شرک است و سحر و قتل مؤمن بی موجب شرعی و اکل ربا و اکل مال یتیم و در
حالت مقاتله و مقابله اهل اسلام با کفار از طرف اهل اسلام گریختن و گواهی دروغ دادن بر زنا از
ضیای ماه بی خسف و نمای در نور ماه که آن ماه بی خسف و نقصان است که او محمد رسول الله است
و انمایم من پلاس اشقیا و لباس ایشان بشنوانم طبل و کوس انبیا هر نبی را در آن روز لوا خواهد
بود و نام لوای رسول ما لواء الحمد است بلکه هر امت را لوا هست حتی گفته اند اول رایت که
از رایات کفار بر خیزد رایت یهود باشد خدا ایشان را بر رؤس اشهاد رسوا کند و بیدوزخ
فرماید دوزخ و جنات و برزخ در میان جنت و جهنم و اعراف در میان آن دو پیش چشم کافران آرم
عیان و مشروح کنم بیان و انمایم حوض کوثر الحوض کوثر او کاب بر روشان زند بانگش بگوششان
کآب بر روی کافران زند بانگ آب بگوش ایشان رسد و آنکسان که تشنه بر گردش دوان
مرهوش گشته اند این دم نمایم من عیان آن تشنگان که گرد کوثری دوید اکنون بنمایم عیان شیپ
باید دو ششان بر دوشش می معنی این مصراع بزرگی سور شد ارلک اوموز لری بنم اوموز
نغرهاشان می رسد در گوشم یعنی اهل دوزخ را نیز در عذاب و عقاب مبتلای بینم و نالهٔ این
ایشان می شنوم اهل جنت پیش چشم ز اختیار مرهوش در کشیدها یکدیگر را در کنار در بهشت
نفتیح کنان و شکر گذار چنانکه حکایت کند ملک ما در آخر سورهٔ فاطر وقالوا الحمد لله الذی
اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شکور دست همدیگر زیارت می کنند و می گیرند و زلبان
هم بوسه غارت می کنند هم حوریان را بو بسند پس ازین خدمت مولانا از زبان زید حکایت
اهل نار می کند که شد این گوشم زبانگ آه آه لفظ گر بکاف عربی بمعنی اصم است و آخر این
مصراع مرهونست با اول مصراع آخر از فغان و نعرهٔ و احسرتاه که واویلی و احسرتاه می گویند
این اشارتهاست گویم از نغول این رموز و اشارات تفصیل نیست می خواهم و می توانم
که بگویم از عمیق و بیان لیکن من میترسم زآزار رسول زید این سخن را در حضور رسول الله علیه السلام
می گفت همچنین می گفت سرمست و خراب یعنی زید همچنین می گفت بی خود و لا یعقل داد بیغامبر

کو بیانش بتاب و منع کرد از کشف اسرار یوم حساب کفت هین درکش که ایست کرم شد یعنی پیغامبر
علیه السلام زید را کفت عنان درکش که ایست کرم شد عکس حق لا یستحی زد شرم شد اشارت است
بان آیت کریمه که در سورهٔ احزاب است که واللّه لا یستحی من الحقّ یعنی عکس و پرتو واللّه لا یستحی من
الحق بر تو زد و شرم تو رفت آینهٔ تو جست بیرون از غلاف یعنی آینهٔ دل و جانت را حجاب و
غلاف نماند آینه و میزان کجا کوید خلاف که این دوراست کویست آینه و میزان کجا بندد نفس
و ساکت شود از کفتن حق بهر آزار و حیای هیچ کس از برای رنجیدن کسی و شرم از کسی پس
اگر آینه محجوب نباشد کتم سر نکند پس طریق آنست آینه ات را مستور و محجوب کنی یعنی لب ببندی
درین تنبیه است که آینهٔ دفتر ملائکهٔ کرام و میزان روز قیام ما هو الواقع را بیان کنند آینه و میزان کجا
نشی این دو محک روشن اند و بلند کر دو صد سال تو خدمتها کنی این شرطست یعنی اگر دو صد
سال آینه و میزان را خدمتها کنی که برای من بپوشان راستی یعنی راست مکو بر فزون بنما و منما کا
ستی زیاده کی بنما و نقصان منما اوت کوید ریش و سبلت را مخند جواب شرط اینست او ترا
کوید ریش و سبلت خویش را مخند آینه و میزان و انکه ریو و بند چیز کی آینه یا میزان باشد وان وقت
حیله و بند این کی باشد اگر هندی آینه را سالها خدمت کند رخسارش جز سیاه ننماید و اگر ترکی
صد هزار جعابر و رو دارد دیدارش جز بر مثال ماه ننماید و میزان نیز برشوت کم را بیش نکوید
بلکه جز طریق راستی نپوید حضرت آینه و میزان در راست کو بیت و لهذای کوید چون خدا ما را
برای آن فراخت و بلند ساخت که ما بتوان حقیقت را شناخت که واقع حال را بیان می کنیم
این نباشد ما چه ارزیم ای جوان اگر راست کو نباشد ما چه ارزیم و چه قدر داریم کی شویم آیین
روی نیکوان کجا شویم زینت روی خوبان لیک درکش در نمد آینه را این از کلام رسول اللّه است
علیه السلام که تجلی کرد سینا سینه را اگر تجلی کرد طور سینا یعنی نور او سینهٔ ترا یا اگر تجلی سینهٔ
ترا روشن کرد یعنی رسول اللّه علیه السلام کفت زید را هر چند ای زید جز راست کفتن آیینه را شعار
نیست و از نمودن هر چیز چنانکه هست عار نیست اما چون اغلب روسیاه اند و دیدن دیدار
خویش در می خواهند هر آینه چون در آینه نظر بر چهرهٔ خود اندازند آینه را بسیاهی متهم سازند پس
آیینه را در نمد باید کشید و از دغای هر دغل باید رمید و سینه را از تجلی او سینا باید کرد بدانکه
معنی تجلی آنست حجب بشریت مرتفع کردد و تجلی بر دو قسم است تجلی ذاتیست و تجلی صفاتی
تجلی ذاتی نیز دو نوعست تجلی جمالیست و تجلی جلالی اما تجلی جمالی چنانکه در بهشت باشد

اما

اما تجلی جلالی آنست که کل شیء هالک بظهور پیوندد اما تجلی صفات بر انواع است مثل تنوع صفات
مثل علم و قدرت و خلق و احیا و سمع و کلام اما محل تجلی بصفت علم آدم صفی بود علیه السلام که وعلّم آدم الا
سماء کلّها اما محل تجلی بصفت قدرت داود بود علیه السلام که آهن در دست او چون موم و خمیر بود
چنانکه خدا فرمود والنّا له الحدید اما محل تجلی بصفت خلق و احیا عیسی بود علیه السلام چنانکه فرمود
واذ تخلق من الطین کهیئة الطیر باذنی اما محل تجلی بصفت سمع سلیمان بود علیه السلام زیراکه
آواز نمله شنود که می کفت یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان و جنوده و هم لا
یشعرون و حال آنکه از آنجا که نمله بود تا آنجا که سلیمان بود صد فرسنگ بود اما محل تجلی بصفت کلام
موسی علیه السلام چنانکه فرمود وکلّم اللّه موسی تکلیما اما محل تجلی جمله صفات رسول اللّه علیه السلام
است علیه السلام که قل ان کنتم تحبّون اللّه فاتّبعونی یحببکم اللّه در حق او وارد است پس کمال مرد
حال خود در آنکاه داشتن است و لهذا رسول اللّه علیه السلام زید را از افشای اسرار نهی کرد
اما زید در جواب رسول اللّه کفت آخر هیچ کنجد در بغل زید رسول اللّه را علیه السلام جواب داد و کفت
هم کرزی کنجد در بغل استفهام انکاریست آفتاب حق و خورشید ازل که محدود و غیر محدود را چکونه
ساتر شود هم دغل را هم بغل را بر درد خود در آید اکنون بی جنون مانند بیشش فی حد هیچ جز او را
نباشد سهد کفت یک اصبع چو بر چشمی نهی رسول اللّه علیه السلام کفت سر یک انکشت اکر بر چشم
نهی و چشم را پوشیده کنی بینی از خورشید عالم را تهی اگر چه آفتاب در ان وقت تابانست یکی
سر انکشت پردهٔ ماه شد یکی سر انکشت پردهٔ آفتاب و ماه شود بپوشیدن چشم و این نشانی
ساتری اللّه شد که خدا ستر را دوست دارد زانکه ستار العیوب و غفار الذنوبست بیت
بد امن عیب رندان پوش زاهد لباس زهد پوشیدن چه کارست حکایت از کعب
الاحبار مرویست که در بنی اسرائیل قحط واقع شد موسی علیه السلام بنی اسرائیل را سه بار از بهر
الاستسقا بیرون شهر برد دعای ایشان مستجاب نشد خدا وحی کرد که یا موسی من دعای ایشان
را از ان قبول نکردم که در میان ایشان نامردی نمامست موسی کفت خدایا آن کس را بیان کن تا آن
را از میان بیرون کنیم خدا کفت یا موسی من نمام را دوست نمی دارم کی بکشف کرده خود نمام شوم تا
بپوشاند جهان را نقطهٔ که یک نقطه را پردهٔ جهان کند مهر کردد منکسف از سقطهٔ از یاری اکرکی
و کناهی و لغزیدن لب ببند و غور دریا بین نکر خاموش شو و غور یکی دریا را نظر کن که دولت
وان را با عمال صالحات حرف کن بحر را حوم کرد محکوم بشر دریا اگر دولت خدا در حکم آن فی کرده

آورده اند که داود را آواز نیکو و حسن سمع تجلی بوده است

فاتبعونی یحببکم

در بیان ستاری خدا

کنجد

کرکز

خداء

در بیان اقسام تجلی

که در دنیا باشد

مطلب در بیان آنکه دل سلطان بزرگ است

بهر وجهی که می خواهد در وی تصرف کند همچو چشمه سلسبیل و زنجبیل لفظ همچو مرهونست بیت ثانی غ
هست در حکم بهشتی جلیل بحکم آیت سورهٔ انسان ویسقون فیها کاسا کان مزاجها زنجبیلا عینا
تسمی فیها سلسبیلا چنانکه این جویها در حکم اهل جنت خداست چار جوی جنت اندر حکم ماست
جوی باده عشق و معرفت و جوی انگبین توحید و طاعت و جوی شیر علم لدنی و حقیقت و جوی آب
زلال اسرار و قربت در حکم مقربات حضرت است این نه زور ما بفرمان خداست این بقوت نیست
بلکه بفرمان خداست که لا حول ولا قوة الا بالله هرجا خواهیم داریمش روان آن جویها همچو سحر اندر
مراد ساحران چنانکه سحر را ساحران بهرچه می خواهند روان کنند همچو این دو چشمه چشم روان
همچنانکه این دو چشم گوهرافشان هست در حکم دل و فرمان جان در حکم دل و فرمان جانند که دل و جان
هرچه می خواهند دو دیده را بآن جانب روان کنند که نخواهد رفت سوی زهر و مار اگر دل نخواهد
باستحسان مستلذات و شهوات نفس هردار بسوی زهر و مار یعنی عصیان پروردگار کشد
ور نخواهد رفت سوی اعتبار و اگر دل نخواهد بحکم آیت سورهٔ حشر فاعتبروا یا اولی الابصار از مشاهدهٔ
هرچیز بسوی اعتبار کشد پس دل را ضبط کردن می باید که رئیس همه اعضاست قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم ان فی الجسد لمضغة اذا صلحت صلح البدن کله واذا فسدت فسد البدن
کله الا وهی القلب که نخواهد سوی محسوسات رفت اگر دل نخواهد جانب مبداء و موجودات
رود ور نخواهد سوی ملبوسات رفت اگر دل نخواهد بسوی عیوب و مستورات رود ور نخواهد سوی
کلیات راند بطرف عالم ملکوت می رانند ور نخواهد حس جزویات راند بجانب ملکی می رانند و در حسی
این بمانند همچنین هر پنج حسی چون تازیانه جز که لوله بر مراد و امر دل شد جانبی بجا و زکفنج و روان
هر طرف که دل اشارت کردشان ان پنج حسی رای رود هر پنج حس دامن کشان بی توقف
دست و پا در امر دل اندر ملا در تبعیت اهل دنیا همچو اندر دست موسی ان عصا که گاه عصا باشد
و گاه اژدها شود دست و پا نیز با مر دل گاهی متحرک و گاهی ساکن گاهی در اضطراب اند و گاهی
مطمئن گاهی سبب شوند بمعونت و گاهی از درهای برائت دل نخواهد پا در اید زود بر نعی دله
پچون خواهد پای ازان برقص آید لاجرم پای بتحریک دل متحرک و بر تمامی شود و بجانب لعب و لهو
می رود یا گریزد سوی افزونی زنقص بجانب مجالس طاعت و مجالس عبادت زود و لهذا از بهر
تعلیم امت رسول الله علیه السلام همی گفت در دعا بحضرت اللهم یا مقلب ثبت قلبی علی دینک
دل نخواهد دست اید در حساب چون دل خواهد دست عاقد حساب کرد با اصابع تا نویسد

اوکان

اوکان یعنی یا بانگشتها نساخ کتاب شود دست در دست نهانی مانع است دست در تصرف
دست نهانیست که او دلست او درون تن را بیرون بنشانده است این چنیز در درونست و تن را بیرون
نشانده است حاصل آنست که این دست آستین دست دلست و پای موزهٔ پای دل چون دست در
درون آستین متحرک و پای در موزه منتقل شود آستین و موزه متحرک گردد لاجرم دل هرجا که مایل شود
حواس و قوی اعضا و اجزا بدان سوی می دود مصراع هرجا دل می کشند با چار می باید شد
که نخواهد بر عدو ماری شود اگر دل نخواهد دست بر دشمن مار گردد ور نخواهد بر ولی یاری شود
و اگر دل نخواهد دست بر دوست معین گردد ور نخواهد کفچه در خوردنی اگر دل نخواهد دست کفچه
شود در طعام ور نخواهد همچو گرز دهنی اگر دل نخواهد دست گرز دهن می شود دل چه می گوید بر
بشان ای عجب دل چه سخن می گوید با حواس و اعضاء ظاهر یا رب طرفه و صلت طرفه پنهانی سبب
یعنی دل که یک گوشت پاره است در شکل صنوبری او بحسب صورت اتصال جزوی دارد ببدن اما
از روی معنی طرفه اتصالی دارد که حکم او در همه اجزای تن جاریست دل مگر مهر سلیمان یافتست
که حکمش چنین روانست که مهار پنج حسی بر تافتست که مهار قطار حواس را بر دست خود تافته است
بهر جانب که می خواهد می کشد پنج حسی از برون میسور او پنج حس ظاهر که بصر و سمع و شم و ذوق و لمس
است از برون مسخر و زبون دل است پنج حسی از درون مامور او پنج حس باطن که قوت متفکره
و قوت واهمه و قوت متصرفه و خیال و حس مشترک است از درون مطیع فرمان او ده حس است و هفت
اندام و دگر یعنی حواس خمسهٔ ظاهر و حواس خمسهٔ باطنه و هفت اندام که دو پای و دو دست و پشت و
شکم و سر است لفظ دگر مرهونست آنچه اندر گفت ناید می شمر که بسیار چیزها از رگها و عصبها و رودها
و گوشتها در حکم دل است و تصرف دل در مملکت بزرگست که در وی وزرا و امرا و قضاة و حکام و لشکر
و سایر انام هست و عجب تصرفیست که یکبار دل بیک دم همه حواس و اجزا را تصرف کند مثلا در یک وقت
چشم در دیدنست و گوش در شنیدنست و دست در گرفتن است و پای در رفتن است و علی هذا
ای سلیمان چون سلیمانی دلا در مهتری خطاب کند بدل که چون سلیمانی ای دل در بزرگی و حکومت
بر پری و دیو زن انگشتری شیاطین جن و انس و ابلیس نفس را حاکم شو که در این مملکت پری بلقیس
زر بود اگر در ملک دنیا بری باشی از مکر و حیله بخواز نفاق و ریا و حب دنیا و سایر هوا خاتم از دست
تو نستاند سه دیو چنانکه از دست سلیمان علیه السلام ستاند بدانکه چون دل سلطان کشور تن است
بحکم کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته حواس و قوی را و سایر اعضا را عدل کردن می باید و اگر ظلم کند مسئول

اوقات بجنبی

بحوالهٔ صاحبان الله و اولاد

کردد

بعد از آن عالم بگیرد اسم تو نام تو عالم را بگیرد دو جهان محکوم تو چون جسم تو دو جهان از حکم تو شود
چنانکه جسم تو در حکم تست و از دست دیو جان را ببرد اگر دیو نفس و هم شیطان از دست تو جان و
دل و انگشتری ارادت الهیه را بستانند پادشاهی فوت شد تخت بمرد خزانه سلطنت و پادشاهی
زوال پذیرد حکایت عبدالله خفیف گوید در مصر یک نفر دیدم مردکان را می‌گفت مرا رحم کنید
که مرد صوفی بودم دلم از دستم گم شد گفتم صوفی را از این حال باک باشد گفت آری مرا دل بود آن را گم کردم و
کسی حکایت کرد که مردی دیدم کعبه را طواف می‌کرد و می‌گفت واوحشتاه بعد الانس واذلاه بعد
العز وا نحداه (?) بعد اللقا من او را گفتم حال تو ضایع شد … مصیبت رسید گفت بلی اما دل داشتم
گم کردم غزل مسلمانان مرا وقتی دلی بود که با او گفتمی گر مشکلی بود دلی همدرد بود و مصلحت
بین که از منظرها رهائی دلی بود بگردابی کری افتادم از چشم پس از غرقم امید کساحلی بود سر تسلیم بر
طلب دُرها چکانیده ولی از وصل او بی حاصلی بود همنزل حجیب حرمان نیست لیکن زمین محروم تر کی
سائلی بود زمین ضایع شد اثر کوی جانان چه دامن گیر یا رب منزلی بود بیرحمت مست بر مسکینان
رحمت آرید که روزی کاردان و کاملی بود مرا تا عشق تعلیم سخن کرد حدیثم نکته هر محفلی بود مگو
دیگر که حافظ نکته دانست که ما دیدیم محکم جاهلی بود بعد از آن یا حسرتا شد یا عباد پس ازین بحکم
آیت سوره یس یا حسرة علی العباد شود بر شما مختوم تا یوم التناد بر شما واجب شود تا قیام
ساعت یعنی کار تو جز ناله و فریاد نباشد مکر خود را اگر تو انکار کنی (?) یعنی بگوئی که مکر و حیله
ندارم از ترازو و آینه کی جان بری ترازوی عدل روز قیامت و آینه دفتر نوشتگان حضرت حالی
ترا پیدا کنند چنانکه درین حکایت لقمان متهم کردن غلامان و خواجه تا بیان مر لقمان را که آن میوه
ترونم را که می‌آوردیم او خورده است بود لقمان پیش خواجه خویشتن لقطه بود لقمان مرهوست
با خر مصراع اخیر یعنی خواجه لقمان را غلامان بسیار بود و او در نظر خواجه خود در میان بندگان خوشتر
در میان بندگان آن خواجه خوارتر و حقیرتر بودی فرستاد او غلامان را بباغ آقا خواجه همه غلامان را فر
ستاد بباغ تا که میوه آرند بهر فراغ تا میوه آید خواجه را از برای فراغ خاطر و عشرت بود لقمان در
غلامان چون طفیلی بتبعیت ایشان می‌رفت بر معانی بر صورت طفیلی بر معانی و پیش در
سیرت و حقیقت و نیم و قطاعی (?) در صورت بچو نا شب که او روز باز ا را ابرار است و خلوتخانه اسرار
او از غفلت اغیار است و رفان تجلی دیدار بیت گر شب بصورتست شبیه هیچ باک نیست
چون در پناه بدر منیرست و اختر است پس لقمان اگرچه از روی صورت نرم چون شب سیاه بود اما

ابن حکایت در تفسیر امام ثعلبی مذکورست مه

بی

طفیلی اوونیدی

در صفای باطن رشک هزار خورشید و ماه بود حکایت لقمان در تفسیر (?) حکمت می‌گفت کسی آمد لقمان را گفت
تو بنده نبودی گفت آری بازگفت این مرتبه را بچه رسیدی گفت از دو بیم و از دو رجا یکی را اختیار کردم که
خدا مرا از دوزخ ترسانید و شیطان از فقر آنچه شیطان گفت دروغ گرفتم زانکه دانسته بودم خدا رزق
مرا می‌دهد و بیم دوزخ را درست داشتم از اسباب او اجتناب کردم و خدا مرا رجاء بهشت داد و شیطان
رجاء توانگری آن رجا که خدا داد درست گرفتم و آنچه شیطان گفت اعراض کردم تا بدین پایه رسیدم
آن غلامان میوه‌های خوش را که از باغ جمع کرده بودند خوش بخوردند از نهیب طمع را از غارت حرص خواجه را
نگفتند خوردن آن در مقام اعتذار خواجه را گفتند آن میوه‌ها را تمام لقمان خورد خواجه بر لقمان ترش گشت و گرانی
ثقیل گشت که تغییر و منع و نقص تکثیر کرد چون تفحص کرد لقمان از سبب و معلوم کرد که او را خواجه
غمز و نفاق کردند در عتاب خواجه اش بگشاد لب خواجه را عتاب کردن گرفت و پیش خواجه دهان
گشاد گفت لقمان که سیدا پیش خدا جل و علا بنده خائن نباشد مرتضا و مقبول امتحان کن جمله‌مان را
ای حکیم تا معلوم شود که میوه را که خورد سیرمان در ده تو از آب حمیم تا که همه سیر و پر از آب گرم شویم بعد
از آن ما را بصحرای کلان بزرگ تو سواره ما پیاده می‌دوان که بدوانیدن دل بگردد تا که قی کنیم فلقمان
بنگر تو بدکردار را در آن وقت نظر کن بد عمل را صنعهای کاشف الاسرار را او کار کرد کار را گشت سا
قی خواجه از آب حمیم خواجه لقمان بموجب استدعای لقمان ساقی شد مر غلامان را و خوردندی از حمیم
آن غلامان خوردند آن آب گرم را از بیم بعد از آن می‌راندشان در دشتها غلامان را در صحرای دوانید
ندان تنفر تحت و غلامان غلامان دویدند زیر و بالا قی در افتادند ایشان از عنا و قی کردند از مشقت
آب می‌آورد زیشان میوه‌ها که خورده بودند چونکه لقمان را در آمد قی زناف و لقمان نیز قی کردی بر آمد
از درون وی آب صاف که میوه نخورده بود پس بحکم کلام حق که در سوره لقمان ولقد آتینا لقمان الحکمة
و بموجب کلام رب العزه در سوره بقره ومن یؤت الحکمة فقد اوتی
خیرا کثیرا لقمان سر پنهان را عیان کرد حکمت لقمان چو داند این نمود چون حکمت لقمان داند این را
نمودن و فاش کردن پس چه باشد حکمت رب الوجود چگونه باشد حکمت رب ودود که اوست
حکمت ده هر موجود خدمت مولانا یک حصه قصه را اشارت می‌کند وی گوید یوم تبلی السرائر تبلی‌ها
یعنی روز قیامت چنانکه ملک خالق در سوره طارق می‌گوید یوم تبلی السرائر روزیست که رازها فاش
شود بان متکتم که … لا انتهی پیدا شود از شما پوشیدم که نمی‌خواستید پس بحکم آیت سوره یس
الیوم نختم علی افواههم وتکلمنا ایدیهم وتشهد ارجلهم بما کانوا یکسبون و بموجب آیت سوره حم

السجدة شهد علیهم سمعهم وابصارهم وجلودهم بما کانوا یعملون وقالوا لجلودهم لم شهدتم علینا
قالوا انطقنا الله الذی انطق کل شیء خدا هر عمل را بجوی فی ید الکفر و بحکم آیت سورهٔ انفطار
وان علیکم لحافظین کراما کاتبین یعلمون ما تفعلون فرشتگان هر کار شما را هویدا کنند خدمت
مولانا پس ازین حصهٔ دیگر را اشارت می کند که آب جحیم از غلامان خواجه لقمان میوها را پدید کرد اما
امعا سالم بماند لیکن آب جحیم دوزخ امعا را ای بردد چنانکه می فرماید چون سقوا ماء حمیما قطعت
چنانکه الله الصمد در سورهٔ محمد فرماید وسقوا ماء حمیما فقطع امعاءهم یعنی چون بخورانند آب گرم را
بریده شود و دریده گردد جملة الاستار عما افتضحت لفظ جمله مرفوع است تقطعت دریده شود همه
پردها از انها که رسوایی شود پس علاج معاصی و دفع رسوایی آنست که پیش از مردن توبه کنی که از ابن
عباس رضی الله عنهما مرویست که گفت چون بنده توبه کند و خدا توبهٔ او را قبول کند حفظه را و جوارح را
فراموشی می دهد بدان ای طالب علاج که افضل المخلوقات واکمل الموجودات علیه اکرم الصلوات واعظم
التحیات فرمود یا اباذر جدد السفینة فان البحر عمیق وخذ الزاد کاملا فان السفر بعید واخلص
العمل فان الناقد بصیر وخفف الحمل فان العقبة صعب شدید این حدیث شریف جامع کمالات
شریعت وطریقت ومعرفت وحقیقت است زانکه جدد السفینة فان البحر عمیق اشارتست بتکمیل
شریعت باقوال وافعال وخذ الزاد کاملا اشارتست بتکمیل طریقت باعمال واحوال واخلص العمل فان
الناقد بصیر اشارتست بتکمیل معرفت بتخلیص وتلخیص وخفف الحمل فان العقبة صعب شدید اشار
تست بتکمیل حقیقت بتخصیص وتنقیص ومراد از سفینه ایمانست وتجدید او قوی ساختن است
ان را بذکر چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود جددوا ایمانکم بلا اله الا الله ومراد از اخذ کمال زاد
تقوی ~~است وتحقیق او عبادت از کثرتست ومراد از اخذ کمال~~ بحر احکامست واهوال وعمق
او عبارت از کثرتست ومراد از اخذ کمال زاد تقوی است کما قال الله تعالی وتزودوا فان خیر
الزاد التقوی ومراد از سفر جدا واجتماعست ومراد از بعد دوری آخرتست از دنیا ومراد از اخلا
عمل آنست که بر متقوی وتقوی وسلوک اصفیا نکشد نه برای بیم نار وود جاه جنت ومراد از
ناقد ملائکست و خدا جل وعلا ومراد از حمل تخفیف از بار گناهانست ومراد از عقبه روز قیامت
است ومواقف حشر واز صعوبت وحساب وعذابست نار زان آمد عذاب کافران آتش از ان
جهت عذاب کافران آمد که حجر را نار باشد امتحان که بجا فاتقوا النار التی وقودها الناس والحجارة
سنگ را آتش امتحان وابتلا نکند یا سنگ را از آهنگ آتش فرق کنند ان دل چون سنگ را جهد چند

شرح مصراع است نه تقسیم آیت

مطلب در بیان دفع رسوای و محو معاصی

مطلب در بیان انکه چون ناز کاه بدین شد در دنیا بنات جزای او در آخرت آتش می شود

ص

این

این سخن از طرف خداست یعنی ان دل را که مجوی سنگ است کرات و مرات نرم کنیم و ملی نپذرفت
پند پند دادیم و برفق سخن گفتیم اما او نصیحت قبول نکرد و برفق ما نرم نشد پس لازم شد که درشتی
کنیم زیرا ریش پیر را داروی بد باید فرگ رگ ریش بد را داروی بدی باید یعنی ریش بد را جز داروی
بد نساخت مر سر خر را سزد دندان سگ سر خر را دیدان سگ لایقست یعنی بزخم گوشت خر جز دندان
سگ نپرداخت پس معاند را آتش دوزخ می باید الخبیثات الخبیثین حکمتست بحکم سورهٔ نور که الخ
الخبیثات للخبیثین والخبیثون للخبیثات والطیبات للطیبین والطیبون للطیبات از برای
خبیثین حکمتست وطیبات از بهر طیبین رحمتست مضمون اول را مصراع ثانی بیان کند که زشت را
هم زشت جفت و بابتست لایقاتست پس تو هم جفتی کری خواهی ببرو ببرین عمل کن محو وهم شکل و
صفات او بشو محو او بشو هم صورت وصفت او بشو اگر مقارنت انبیا واولیا خواهی عمل ایشان کن
و با ایشان یکرنگ شو و اگر یاری دیگران خواهی همرنگ ایشان شو نور خواهی مستعد نور شو تحصیل
استعداد فیضان نور کن دور خواهی خویش بین و دور شو اگر دوری خواهی از خدا خود بین و متکبر و
دور شو حکایت روزی مولانا در شرح شکستگی وانکسار وتواضع معانی می فرمود و دلیل
معقول و مکشوف می گفت و مثال فرمود که چون شاخهای درختان بی بار باشند مثل صنوبر و سرو و
شمشاد و بید دایم سر بالای دارند واغصان خود را ببالای کشند وچون درختان بارور باشند
تمامت شاخهاشان سر زیر می آرند متواضع می باشند بیت فروتن شود مرد دانا ازین
نهد شاخ پر میوه سر بر زمین ازین رو حضرت پیغامبر را علیه اکمل التحیات بغایت متواضع بود
که شجرهٔ وجود مبارکش جامع ثمرهٔ اولین وآخرین بود لاجرم از جمیع انبیا واولیا متواضع تر و خاکی تر
و درویش تر و حمول تر بود چنانکه فرمود امرت بمداراة الناس و بخلق الحسن وما اوذی
نبی مثل ما اوذیت چنانکه سر و دندان مبارکش را شکستند واو از غایت کرم ولی نهایت خود
اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون می گفت و پیغامبران دیگر بر امتان خود نفرینها می کردند وگو
یند هیچ کسی بیشتر از رسول الله علیه السلام سلام نمی یارست کردن و خواجگان از بعضی اخلاق حمیدهٔ
مولانا بود که بهر احادی وطفلی و پیرزنی تواضع کردی وتنزل نمودی و دعاها فرمودی نظم
بیت بنی آدم سرشت از خاک دارد اگر خاکی نباشد آدمی نیست بیت پس خود بینی نشانه دو
بیت و گر رهی خواهی ازین حبس خرب اگر راهی وخلاصی خواهی ازین زندان خراب که دنیاست
سر مکش از دوست واسجد واقترب سر مکش از خدا سجده کن و نزدیک شو چنانکه خالق الخلق در

مطلب در تواضع

خویش

آنرسو تا علو فرموده است سجده کن نزدیک شو **حکایت** توانکری چهل هزار دینار صدقه کرد خواجه مضمون این را شنید و او فقیر بود بجای او چهل هزار رکعت نماز گذارد پس صدقه فقیران و تر دیک شدن ایشان بحضرت رحمن نماز و سجود است کما قال رسول الله علیه السلام اقرب ما یکون العبد الی ربه اذا سجد **بقیه قصه زید در جواب رسول علیه السلام** این سخن پایان ندارد خبر زید یعنی سخن پند و حکمت نهایت ندارد باز باصل قصه رامی آییم که رسول الله علیه السلام فرمود ای زید بر حسیر بر براق ناطقه بر بند قید بر براق نوت ناطقه و زبان از صبوری و خاموشی قید و بند نه که ناطقه چون فاضح آمد عیب را یعنی ناطقه رسوا کننده عیب است می دراند پرده های غیب یعنی کشف پرده های غیب است اما خاموشی عبادتست بی مشقت و جمالیست بی زینت و هیبتست بی سلطنت و حصاریست بی دیوار و استغناست بی اعتذار و راحت ملائکه خداست و پوشیدن عیبهاست غیب مطلوب حق آمد چند گاه اول مصراع اربعین مهلا بکشد اشارتست بمضمون این حدیث شریف که رسول الله علیه السلام فرمود لو انکم لم تکن لکم ذنوب یغفرها الله لکم لجاء الله بقوم لهم ذنوب فیغفرها لهم و در روایت دیگر لو لم تذنبوا لجاء الله بقوم یذنبون فیغفرهم لهم ویدخلهم الجنة و اگر بیش نیچه باشد مراد پوشیدنست این دهل زن را بران بر بند راه این ناطقه و زبان و رسوای کننده را بران و راه را بند تا افشای راز نکند تنگ مران در کش عنان مستور به مرکب را ببر و بیرون مران عنان را در کش که پوشیده بهتر است هر کس از پندار خود مسرور به جس ظن خویش شادان بهتر است حق همی خواهد که نومیدان او آنان که در حقیقت نومیدان حق باشند زین عبادت هم بکر دانند او که مستور مانند زیرا کسی که نومیدی خود داند از عبادت محرو بکر داند در بعض نسخ این بیت واقع است هم مشرف در عبادتهای او زیرا در عبادت و خدمت خدا شان فرشته مشغول گشته بطاعتهای او این حال مستوری میسر است هم با و میدی مشرف می شوند و رغبت عبادت کنند چند روزی در رکابش می دوند بخدمت حق کوشند خواهدان رحمت بتابد بر همه خواهدان تا آفتاب رحمت بتابد بر همه خلق بر بد و نیک از عموم مرحمت چنانکه در حدیث قدسی فرموده است **سبقت رحمتی علی غضبی** حق همی خواهد که هر میر و اسیر یعنی خواجه و بنده با اهل الله و بنده نفس با رجا و خوف باشند و حذر و احتراز کنند این رجا و خوف در پرده بود و در مستور تا پس این پرده پرورده بود که خوف و رجا سالک را بمنزله دو پر طایرست که مرغ قدسی روح بحضرت ملک بستوح بدان دو پر طیران کند زیرا که بیش از وصول بحضرت ذو الجلال بی انفصال و انفصال

ازین

ازین دو صفت چاره نیست اما این دو را در هر مقامی باسمی مسمی کنند که در ابتدا خوف و رجا گویند بعد از ان قبض و بسط خوانند دیگر بار انس و هیبت نام نهند و این دو صفت در طالبی اثر تجلی صفت جمال و جلال مطلوب باشد تا طلب هست و اسم طالبی و مطلوبی باقیست اما در ان حال کسی گوید **بیت** ای ما و من آمیخته وی خون هر دو ریخته چیزی دگر انگیخته نی آدمی و نی پری یارب منم جویای تو یا خود توی جویای من ای ننگ من تا من منم من دیگرم تو دیگری لا جرم درین مقام شاید که گوید **بیت** از خوف و رجا باز دو پر داشت دل من امسال چنانم که بر از باز بدانم خوف و رجا و حق است که پرده مدول باشد و دیج از تشاهد سعید و شقی معزول چون در پس پرده گوخوف و رجا یعنی این دو کجا باشد غیب را شکر و فری بر ملا یعنی رجاء ثواب و خوف عقاب بیش از ازار تناع حجاب و انکشاف غطاست اما بعد از ان که غیب را بر ملا و کثرت فوت و رونما رفته باشد خوف و رجا نماند چنانکه ظن و خیال جوانی در حال سلیمان پس از زمانی پیدا شد ان جوان در وقت کان خدمت سلیمان نکرد تا که سلیمان پس از سلطنت رعایت او کند بر لب جوبر دلظنی یک فتی وقتی که سلیمان علیه السلام از سلطنت دور شد بماهی گرفتن مشغول گشت یک جوان دران زمان بکمال برد که سلیمانست ماهی گیر کاین ماهی گیر سلیمانست و این ظن بود و لهذا از سر تعجب می گفت گر ویست این از چه فردست و غمینست آن فتی می گفت اگر سلیمانست از چه سبب تنها و پنهانست ورنه سیمای سلیمانیش چیست اگر این سلیمان نیست این شکل سلیمانی بچیست اندرین اندیشه می بود او دو دل و در نبرد تا سلیمان گشت شاه مستقل یعنی انکشتری را یافت و بر تخت نشست تفصیل قصه سلیمان آنست که چون داود علیه السلام متوفی شد سلیمان علیه السلام پادشاه گشت بسیزده سالگی و خدا او را بر ملکها پدر زیاده داد که بر جن و انس و مرغ و وحش و باد حاکم شد و صیدون را فتح کرد شاه شهر بکشت و دختر شرا که نام او جراده است ستاند و آن را دوست داشت و آن جراده بر پدر می گریست سلیمان شیاطین را فرمود تا از بهر جراده بصورت پدرش کردند و جراده آن صورت را هر روز سجود می کرد چنانکه در ملک پدر عادتش این بود اما سلیمان بحجمع او را می دانست آصف که وزیر سلیمان بود خویشان را خبر داد پس صورت را بشکست و زن را بزد و سلیمان را ام ولد بود که نامش آمنه بود چون بمستراح می رفت انکشتری را باوی داد که قدرت ملک و سلطنت بان انکشتری بود روزی انکشتری را با آمنه بداد خدا اجل و علا دیوی را که نام او صخرست

بر و مسلط کرد که بصورت سلیمان متمثل شد انگشتری را ستاند و بر تخت نشست حکم او در همه
روان شد اما زنانش را قادر نشد و هیبات سلیمان پاک متغیر شد از بهر طلب انگشتری با منه امد
او سلیمان را طرد کرد سلیمان دانست که جزای خطیئه بروی رسید چهل روز که در خانهٔ سلیمان صورت
را انجام واقع شد او در عقوبتش چهل روز معزول شد و دیو بجای او سلطنت می راند اما بر خلاف
توریه حکمها می کرد بنی اسرائیل و را انکار کردند و توریه را در پیش او کشادند پس او کرسی و انگشتری
را بدریا انداخت وان را ماهی بخورد وان ماهی را سلیمان گرفت و شکمش شکافت انگشتری را یافت
و بر تخت نشست باز سلطنت و حکومت بسلیمان آمد چنانکه می فرماید دیو رفت از ملک و تخت او
گریخت دیو از ملک و تخت سلیمان گریخت و رفت تیغ بخششی چون آن شیطان بر تخت تیغ بخت سلیمان
چون آن شیطان بر تخت کرد در انگشت خود انگشتری سلیمان انگشتری را در انگشت خود کرد جمع آمد لشکر
دیو و پری پریان و دیوان جمع شدند بدیوان آمدند از بهر نظاره رجال از برای تماشا مردمان آمدند
در میان آنکه بد صاحب خیال در میان مردمان بود آن جوان که خیال و کمال کرده بود که ماهی گیر سلیما
نست چون در انگشتش بدید انگشتری چون آن جوان در انگشت سلیمان انگشتری را بدید رفت
اندیشه و کمانش یکسری ظن او بالکلیه برفت و دانست که آنکس سلیمان بود اما اگر آن جوان در وقت
گمان خدمت سلیمان کرده بودی اکنون از سلیمان چگونه آن نبریدی پس طاعت و عبادت در
وقت گمان می باید اما چون احوال آخرت هویدا شود عبادت بلکه اصل ایمان مقبول نشود
و هم انگاه هست گمان پوشیدم است غلبه وهم و خیال و ظن حصول وصال و غلیان اشواق
و احتمال الم فراق و درد طلب و معاشات تعب در اوان غیبت مطلوب و زمان فرقت محبوبست
و لهذا ایمان بغیب معتبر ست این تحری ازلی ما دیم است جایز شدن تحری در حالت
غیبت کعبه است پس این طلب خلق از بهر مستوری مطلوبست چون خیال غایب اندر سینه زفت
و بزرگ چونکه حاضر شد خیال او برفت و حقیقت حال متیقن گشت که سمای نور جان بار برمیست
زمین بترم لی بالیدن نبات نیست پس آثار را دیدن بموثر استدلال کردن می باید یعنی یؤمنون
بالغیب می باید مر حضرت رب العزة بحکم اول سورهٔ بقره هدی للمتقین الذین یؤمنون
بالغیب یعنی گمان نماکنی گوید آنان می باید مر اکه لی دیر با ایمان آورند زان بسم روزن عالی
سر اگر ازین دنیا دارا خرمی نتوان دید که ایمان بغیب باشد چون شکافم آسمان را در ظهور
چونکه باکنم آسمان را در بید اسلشدن یعنی از شکاف سمای آخرت را نمایم چون بگوییم هل تری فیها

خطیئه آن بود که از حال اهل بیت خود تغافل کرد منه

شدی

بالیدن از رستن و افزودن نمو مبالغه

باران نیست ... زمین بالیدن ... حاصل ...

چگونه بحکم آیت سوره ملک فارجع البصر هل تری من فطور بگوییم بسیج می بینی در آسمانها شکافها تا آر این
ظلمت تحری گسترند پس از بیم گمان در تاریکی بجهت در طلب سمت ما بکشند جهری رو جانب
می آورند و بساط تمنای اجابت گسترند مدتی معکوس بکشد کارها و مستور و ملتبس بکشد امرها
شحنه را دزد آور دیر دارها یعنی دزد دزدی کند تا سبب شود آمدن شحنه را بر دارها از بهر صلب
کردن دزد تا که پس سلطان و عالی همتی بسبب غفلتی بندهٔ بندهٔ خود آید مدتی بموجب سید القوم خاد
مهم ات و بندهٔ بندهٔ خود است حضرت خدا از بهر انتظام احوال عباد و از برای حفظ عالم از فساد در سلا
طین و وزرا در اکابر و امرا غفلت نهاد که ایشان تدبیر خویشش را و خدمت پادشاه حقیقی را فراموش
کردند خدمت بندهٔ خود کنند و همچنین پادشاهان دین بندهٔ شاهان دنیا شدند اندر بحکم این نا
گشته اند بنده گی در غیب اید خوب و کش بکاف فارسی بمعنی خوب یعنی محبودیت در غیبت خوب و
محبوبست حفظ غیب اید در استعباد خویش بنتح خا خواندن می باید از بهر قافیه یعنی غایب را نگاه
داشتن در طلب بنده گی خوش است کو که مدح شاه گوید پیش او کسی که شاه را مدح کند در مواجهه
او تا که در غیبت بود او شرم رو یعنی مدحت شاه و خدمت درگاه در حضور سلاطین همه کس را عا
دت و آیین است اما معتبر در غیبت شرم رو شدن و از شاه ترسیدن است چنانکه قلعه داری
که کنار مملکت دور داری که از کنار مملکت دور از سلطان و سایهٔ سلطنت دور کشید در نظام از با
دشاه و سایهٔ او مضمون این بیت مبتداست پاس دارد قلعه را از دشمنان آن قلعه دار که نگاه
دارد قلعه را قلعه ثغر و لشکر بجان بی گران بفتح کاف عربی یعنی اگر دشمنان حال بی کنار و بی نهایت
دست قلعه را بایشان ندهد مضمون این بیت صفت قلعه دارست غایب از شه در کنار ثغرها
از شاه غایب باشد در کنار در بند و سر حد و لایت همچو حاضر او نگه دارد وفا همچون حاضر وفا نگاه
دارد مضمون این بیت صفت بعد صفت است لاجرم آن قلعه دار صاحب وفا پیش شه او به
بود از دیگران یعنی از آنان که بخدمت حاضرند و جای گرفتن مضمون این بیت خبرست
لاجرم بحکم الاحسان ان تعبد الله کانک تراه وان لم تکن تراه فانه یراک در غیبت همچون حاضر
کار کردن می باید و لهذا ای فرماید پس بغیبت نیم ذره حفظ کار معلوم شد که ایمان بالغیب
و عبادت بی مشاهده احوال آخرت به که اندر حاضری زان صد هزار در بین تمثیل تنبیه است که
دزد از عقل و روح را می باید که قلعه تن را به دشمنان شیاطین و هوا ندهد تا تر دشاه دنیا و آخرت
مقبول گردد بلکه بعقل تدبیر دفع دشمن کردن می باید حکایت اسکندر را ستیزی بود در کنار

مطلب در ایمان بالغیب

دریا وارسطو که حکیم او بود آینه پیدا وبنا کرد و بر ستونی بلند نهاد آن آینهٔ جهان نما بود آن را نظر کردندی
همه جهان را در و دیدندی از هر طرفی که دشمن پیدا شدی در آن آینه دیدندی و تدبیر او کردندی پس
دران آن آینهٔ جهان نما عقل است لاجرم بعقل هر چیز را دیدن و تدبیر دفع او کردن می باید نگاه
دل و کشور تن از شر دشمن سالم باشد طاعت و ایمان کنون نحو دست که بی دیدن احوال آخرت
بعد مرگ اندر عیان مردود شد ایمان آوردن بعد از معاینه دیدن ضروریست و لهذا ایمان باس
نزد خدا مقبول و معتبر نیست چونکه غیب و غایب و روپوش به دستور اولیتر این سخن از طرف رسول
الله است علیه السلام بزید پس دهان بر بند و لب خاموش به پس یا زید دهانت را بر بند و خاموش
شو چون رسول الله علیه السلام زید را از افشای احوال آخرت نهی کرد پس از آن خدمت مولانا از
افشای اسرار ربوبیت و از اظهار علم لدنی نهی کند بلکه آن معنی را بیان کند که این اسرار را جز خدایی
نکند و لهذا ای فرمایدالی بر از دست و ادا از سخن و کشف اسرار مکن خود خدا بید الکند علم لدن
کشف علم لدن مسلم است بخدا که اسرار علم لدن بطریق سخن باز نتوان نمود لاجرم او اهم طلعت او گوا
هست پس بود خورشید را رویش گواه چنانکه گفته اند مصراع با فتاب توان یافت کافتاب
کجاست پس روشنی او از روی او گواه بس است ای شیء اعظم الشهادة بحکم آیت سورهٔ انعام
قل ای شیء اکبر شهادة من الله کدام چیز است بزرگترین گواه از خدای بگویم چون قرین شد در
بیان آما با وجود این قضیه من چگونه نگویم وصف خدا را وحدانیت او را چون یار شد در قرآن
هم خدا و هم ملک هم عالمان اشارتست بآن آیت کریمه که در سورهٔ آل عمرانست شهد الله انه لا اله الا
هو والملائکة واولوا العلم قائما بالقسط یشهد الله والملک واهل العلوم گواهی می دهد خدا و فرشته و از
علوم بدین مفهوم که انه لا رب الا هو یعنی شان اینست که پروردگار نیست مگر آنکه دایمست
چون گواهی داد حق که بود ملک چون خدا گواهی داد گواه دیگر را حاجت نبود زانکه چه چیز و مقدار دارد
فرشته تا شود اندر گواهی مشترک با خدا جل و علا پس حضرت آلهی با وجود ذکر گواهی خود بر وحدا
نیت خویش یاد گواهی ملائکه و اهل علم می کند درین آیت که خوانده شد و درینجا نکته آنست که
هر ضعیف دیده را تاب اشعه آفتاب نیست و حال خفاش از سطوات شعشعهٔ شمس جز خراب
نی لاجرم ملایکه و اهل علم را که بمنزلهٔ ماه و نجوم اند در شهادت با خود یار ساخت و علم انوار
ایشان بحسب تفاوت درجات بر سر عالمیان افراخت تا ضعیف چشمان بقدر قابلیت
واستعداد افاضهٔ نور در ادراک وحدانیت رب العباد و از ایشان توانند کرد هر ملک را بحکم

وما منا

وما منا الا له مقام معلوم و هر کس را از اهل علوم در افاضهٔ نور مرتبه ایست چنانکه ماه را از مقام هلالی
تا درجهٔ بدری مراتب بسیارست و کواکب را نیز در صغر و کبر و روشنی و تیرگی تفاوتهاست و چنانکه
ملایکه را اجنحهٔ مختلفه است که اولی اجنحه مثنی و رباع اجنحهٔ عقول انسان نیز مختلف است پس حضرت
خدا جان وحدانیت خود را بخود جمع نکرد زانک شعشاع و حضور آفتاب و نور ظهور آفتاب حقیقی که حضرت
برنتابد چشم و دلهای خراب طاقت ندارد چشم ضعیف و قلب نحیف چون خفاشی که وقت خورشید را
چنانکه شب هیچ تاب آفتاب را برنتابد بلکه او میدرا طاقت ندارد امید از دیدن آفتاب قطع کند
پس ملایک را چو ما هم یاردان ملایکه و ما یاریم در شهادت بر وحدانیت جلوه گر خورشید را بر آسمان
یعنی خدا را قدیم در کیفیان که ما و فرشتگان المظهار نور وحدانیت او می کنیم ما بتعلیم و ارشاد فر
شتگان بالهام و انکشاف در فواد کین ضیا ما ز افقالی یافتیم که این نور ما از آفتاب حقیقی است چون خلیفه
بر ضعیفان تافتیم هیچ بانیب او بر ضعیفان تافتیم و فیض نور کردیم چون مه نو یا سه روزه یا که بدر مر ابتش
متفاوتست هر ملک دارد کمالی و نور و قدر ملایکه نیز متفاوتست ز اجنحه نور ثلث او رباع چنانک خدا
در اول سورهٔ ملایکه فرماید الحمد لله فاطر السموات والارض جاعل الملائکة رسلا اولی اجنحة مثنی
وثلث ورباع بر مراتب هر ملک دان شعاع و فیض آلهی بحسب استعدادشان متفاوت و مقصود
حصر عدد نیست زانکه جبرائیل را رسول الله علیه السلام در شب معراج بشش صد پر بدید هیچو پرهای حول
آن ان اجنحهٔ ملایکه همچون پرهای عقلهای آدمیان متفاوتست که بسی فرقستشان اندر میان
بعضی مردمان کمال عقل دارند و بعضی از و ناقص و بعضی خفیف و سفیه و بعضی دیوانه پس قرین هر
بشر در نیک و بد مر هوست آن ملک باشد که مانند شن بود پس اعلی از اعلی و ادنی از ادنی نورست تر
چشم اعمش چونک خور را برنتافت و طاقت نیاورد اختر او را شمع شد تا ره بیافت ارباب صفا را از
پی شریعت انبیا ظاهر کرد و فواید ارشاد اولیا روشن شود که هر کس بقدر استعداد خود از مرشدی
فیض قبول کند اگر استعداد ناقص بود و مرشد کامل باشد مرید تحمل نمی کند بلکه بمیرد حکایت
بو تراب نخشبی رحمة الله علیه مریدی داشت عظیم کریم و صاحب وجد بو تراب بسی او را گفتی چنین
که تو یی ترا بایزید را دیدن می باید روزی مرید گفت کسی که هر روز صد بار خدای بایزید را می بیند
بایزید را چه کند که ببیند بو تراب گفت ای مرد چون خدای را تو بینی بر قدر خود بینی و چون در پیش
بایزید بینی بر قدر بایزید بینی در دیدن تفاوتست آن سخن بر دل مرید بر بدر آمد گفت برو تا
برویم هر دو بیامدند تا به بسطام شیخ را در خانه نیافتند ببیشه آمد تا که شیخ از بیشه بیرون آمد سبوی

خدمت مولانا آن تفصیل را که گفته بود بر این ابیات اشارتی کرده اند

خداوند یار او و کار او تا آنجا که

العمش ضعف الروئیة مع سیلان دمعها فی اکثر اوقاتها

حکایت در بیان آنکه مناسبت باید در میان مرشد و مسترشد

آب در دست و پوستینی کهنه در بر همین که چشم مرید بر بایزید افتاد بلرزید و بمرد بوتراب گفت از
شما یک نظر و مرگ بایزید گفت در نهاد این جوان کاری بود که هنوز وقت کشف آن نبود در مشا
هدهٔ بایزید آن کار بیکبار کشف شد بر وطاقت نداشت فرو شد چنانکه زنان مصر را همین افتاد که
طاقت جمال یوسف نداشتند دستها بیکبار ببریدند گفتن پیغامبر علیه السلام مر زید را که این سر را
فاش تر ازین مگو و متابعت نگه دار خدمت مولانا پیش از شروع کردن بسخن پیغامبر علیه السلام
مر زید را از طرف رسول الله علیه السلام بعضی حقایقی فرماید گفت پیغامبر که اصحابی نجوم ره
رسول الله علیه السلام فرمود اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم یعنی اصحاب من که نور وجود من
برایشان تافته است و هر یک بقدر قابلیت پرتوی از ماه ضمیر من یافته است بمنزلهٔ کواکب
ثوابت اند که بهر کدام که اقتدا کنید طریق اهتدا دهد یا بعید همچنانکه ماه تابان وجود من دلیل انوار
آفتاب است تابش کواکب اصحاب دلیل نور این ماه عالم تاب اگر کسی را آن نظر بودی که آفتاب
بلا واسطه دیدی ویرا پرتوی از اشعهٔ نجمها افروز او در ربودی حاجت است
پس اصحاب من نجوم است تا روان را شمع و شیطان را رجوم چنانکه بنظم مبارک در سورهٔ ملک و تبارک
فرمود ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح وجعلناها رجوما للشیاطین هر کسی را که بدی آن چشم ورد
هر کس را که این دیده و قوت بودی یعنی کو گرفتی ز آفتاب چرخ نور این بیت شرط است
کی ستاره حاجتستی ای ذلیل ای ذلیل النفس این مصراع جزای شرط است که بدی بر نور خورشید او
دلیل مضمون این مصراع صفت ستاره است که آن ستاره بر نور آفتاب دلیل بودی ماه می گوید
بخاک و ابر و فی یعنی رسول الله علیه السلام می گوید بخاک و ابر و سایه من بشر بودم ولی یوحی الی
چنانکه در آخر سورهٔ کهف و در حم السجده مذکورست قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی انما الهکم اله واحد
بگو بر رستی من شرم همچون شما وحی می آید مرا یعنی چون شما تاریک بودم در نهاد و در طبیعت بشریه
وحی خورشیدم چنین نوری بداد وحی آفتاب حقیقی یعنی خدا چنین نوری بداد و از شما باین همه از
گشتم ظلمتی دارم بنسبت با شموس یعنی نسبت با آفتاب حقیقی و صفات او تاریکی دارم و چون
خدا را بآفتاب تشبیه کردند رسول الله را علیه السلام بماه تشبیه کردند پس بحکم نور القمر مستفاد من
الشمس بنسبت با آفتاب ظلمت دارد اما از بهر دفع ظلمات شب نور دارد و لهذا می فرماید
نور دارم بهر ظلمات نفوس نور دارم از برای نور دادن بتاریکیهای نفسها زان ضعیفم تا تو
تابی آوری یعنی من ماهم از آفتاب جدا نیم اما ضعف من از تیرگی من نیست بلکه از اضافه

نور

نور بقدر قابلیت می کنم چون شما که در ابتداء اسلام هنوز محبت اصنام در دل داشتید ضعیف بود بحکم آیت
سورهٔ فتح کزرع اخرج شطأه و بحکم حدیث بدأ الاسلام غریبا ماه نیز هلال می نمود و روز بروز زیاده می
شد تا در وقت که بحکم آیت سورهٔ مائده الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی بدر تمام می نمود
بلکه چون آفتاب دین از بیتوتهٔ کامل می ربود در دین خدا پس این ماه از آفتاب جدا نمی نمود
چنانکه حضرت خدا بدین معنی اشارة فرمود که والشمس وضحیها و چون دین امت بواسطهٔ بعد
عهد و غبار بدعت تیره شد بحکم تمام حدیث مذکور که وسیعود کما بدأ غریبا گشت ببین نسبت
با بدو انتهای حال تو زان ضعیفم تا تو طاقت آوری که نه مرد آفتاب انوری پس ترا برای امت
و بحکم شریعت حاجت افتاد همچو شهد و سرکه درهم بافتم این دو را ترکیب کردم و سرکنگبین ساختم
یعنی یا من طبیب حاذقم چون صفرا و حرارت مزاج غالب باشد سرکه با نگبین بیامیزم تا سوی رنج جگر ره
یافتم و علاج او کردم لاجرم گاه بسط و گاه قبض و گاه ریاضت و گاه رخصت می نمایم چون ز علت وار
هیدی ای رهین یعنی اما چون از علت خلاص یافتی ای مرهون و محبوس سرکه را بگذار و می خور انگبین
که بسیار ریاضت لازم نیست تخت دل معمور شد پاک از هوا یعنی وقتی که تخت دل خراب و خانهٔ قلب
مردار نیست پادشاه فرو نمی آید اما چون معمور و پاک گشت سلطان حقیقی بر وی قرار گرفت چنانکه
می فرماید بر وی الرحمن علی العرش استوی بحکم آیت سورهٔ طه الرحمن علی العرش استوی بجلی
جمال خدا بموجب قلب المؤمن عرش الرحمن بران مستولی و مستقر گردد حکم بر دل بعد ازین بی
واسطه یعنی دست تصرف هر کس از آن دل دور شود پس حکم را بران دل حق کند چون یافت دل
این رابطه چون دل این ارتباط را یافت این سخن پایان ندارد زید کو یعنی رسول الله علیه السلام
گفت زید کجاست تا دهم پندش که رسوایی مجو تا نصیحت کنم زید را که کشف سر مکن رجوع بحکایت
زید زید را اکنون نیابی کو گریخت از تمام کلام رسول الله است جست از صف نعال و نعل ریخت
از صف نعال جست و بدرجهٔ رجال باستعجال تاخت و قطع منازل کرد تو که باشی زید هم خود را
نیافت تو خود کسی دیگری او خود را نیابد تو کجا یابی همچو اختر که برو خورشید تافت چون آفتاب
طالع شود اختران در آن زمان محو شوند لاجرم اکنون زید را تجلی الهی و فیضان شاهی غالب
شد که حواس و نطق او بلکه وجودش محو شد نی ازو نقشی بیابی نه نشان نه از زید نقشی ظاهر
ست و نه نشان لاجرم این هر دو را می یابی نی کهی یابی براه کهکشان یعنی این مصراع ترکی
نه برصمان بولورسن صمانی اوغرسی یولی اوزره یعنی هر گز از واثری نمی یابی شد حواس و ناطقه

تابان ما حواس و نطق نورانی ما بگشت محو نور دانش سلطان ما چون کواکب در اشراق آفتاب
محو شود حواس و ناطقهٔ ما در نور علم سلطان ما محو شود لاجرم انوار تجلی بر زید و گفتی او محو و
مضمحل گشت بلکه خود را فراموش کرد جسمها و عقلهاشان در درون جسمها و عقلها آنانی که نور تجلی الهی
غالب شده باشد در اندرون موج در موج لدینا محضرون بحکم آیت سورهٔ یس وان کل لما جمیع
لدینا محضرون و بموجب آیت دیگر سورهٔ یس ان کانت الا صیحة واحدة فاذا هم جمیع
لدینا محضرون نزدیک ما حاضر شده کاتند گویا بر حواس و عقول صور تجلیات حضرت احدیة الذات
دمیده‌اند که ... جمیع لدینا محضرون موسوم شدند باز بحسب ظهور سلطنت اسم الستار روز کشف
اسرار بشب رسد انجم حواس و عقول از فیضان آفتاب حقیقة الحقایق اثرها یافته بار دیگر بظهور
آیند و نغمهٔ ربنا احییتنا بزبان حال سرایند چنانکه میفرماید چون شب آید باز وقت بار شد
یعنی چون روز رود و شب بیاید وقت بار و زمان ظهور انوار شود انجم پنهان شده بر کار
شد یعنی در شب کواکب پیدا شود پس هر کسی که نور دارد شب هم می باید بیهوشان را او از
هوشها سوال و جوابیست سوال اینست که بیهوشان را فلاح چه دهد جواب اینست که عقلها هیچ
دهد حلقه حلقها در گوشها گیار گوشوارها در گوشها پای کوبان دست افشان در ثنا
پای کوبان بزمین دست افشان از وجد در ثنا نازنان ربنا احییتنا بحکم آیت حم المؤمن
قالوا ربنا امتنا اثنتین واحییتنا اثنتین نازنان و گویان رنج گردانیدی ما را دو بار
وز رنج گردانیدی ما را دو بار مراد خدمت مولانا اینست که بخود آیند کان هی گویند یا ربنا ما را از
مرگ غفلت و از مرگ خواب و حیرت رنج کردی و شب خیز را نیز شاید که این سخن را گویند آن
جلو دوان عظام ریخته ... که انکار حشر کردند چنانکه حضرت جلیل در سورهٔ بنی اسرائیل حکایت
کند وقالوا ائذا کنا عظاما ورفاتا انا لمبعوثون خلقا جدیدا الآیه اما خدا را هر کار آسانست
که بمشیت او این پوستها و استخوانهای ریخته فارسان کشته غبار انگیخته سواران و روان گشته کر
غبار از پای ایشان انگیخته است مراد خدمت مولانا اینست که هوشهای بوسیدن و خفتگان
و بیچون مرده ریختگان بحکم الحمد لله الذی احیانا بعد ما اماتنا بخود آمده و بیدار شده هم این قضیه در
روز قیامت واقع خواهد شد حمله آرند از عدم سوی وجود وقتی که نفخهٔ ثانیهٔ صور اسرافیل
باشد بموجب ان کانت الا صیحة واحدة از عالم عدم بصحرای وجود حمله آرند در قیامت هم
شکور و هم کنود هم مطیع و هم عاصی لاجرم در عرصهٔ این قیامت چون شکور کنود سر بر آرند

پس

پس چون بیرون تسلیم و تفویض هیچ کوی نیست سر از عدم بپیچیدن روی نیست هر چه می
پیچی کنی تا دیدی معنی این مصراع بترکی باشک نه بولارسک و حوقورس کوزسز لک ایدر و کور
منز لنورسن خطاب بمنکران حشر است یعنی چرا اعراض و اغماض می کنی و منکر قیامت می شوی
در عدم اول نه سر پیچیدیم استفهام انکاریست در عدم افسرده بودی پای خویش یعنی در عالم عدم
پای خود افسرده بودی و بنهاد نشسته و بزبان حال گفته بودی که هر اگر یک ندارنجای خویش که من
در جای خویش ثابت و مقررم مرا کسی از عدم بوجود نمی آرد پس بحکم وضرب لنا مثلا ونسی خلقه
قال من یحیی العظام وهی رمیم قل یحییها الذی انشأها اول مرة اول مخلوق لشدن را
نتوانستی که مخالفت کنی پس باز نمی توانی که مخالفت لاجرم البته در قیام موجود شوی هم
تبیین صنع ربانیت را قضیه ربانی خود را نمی بینی که کشید او موی پیشانیت را بحکم آیت سورهٔ هود
ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها آن خدا موی پیشانی ترا بدست قدرت گرفت بسوی وجود و
بکشید تا کشیدت اندرین انواع حال از جنینی تا پیری چندین تبدل حال و چندین تغیر احوال دیدی
که بنودت در گمان و در خیال و در تصور تو نبود اینچنین انتقال آن عدم او را امکان بند است
آن نیستی خدا را دایما بنده است و مطیع فرمان او کار کن دیو اسلیمان زنم است حضرت خدای
لایموتست پس کار او مکن ای نفس دیو دیو ... ر دجفان کالجواب چنانکه خدا در سورهٔ سبا
فرماید یعملون له ما یشاء من محاریب وتماثیل وجفان کالجواب وقدور راسیات یعنی
سلیمان را دیوان مطیع و فرمانبر که می ساختند کاسه‌ها همچون حوض بزرگ زهی لی تا دفع گوید با جواب
دیو را چه مجال مخالفت و قدرت مقاومت نیست لاجرم سلیمان حقیقی حی هو باقیست هر چه می خواهد
آن رای کند خویش را بین چون همی لرزی ز بیم از بیم عدم هم عدم را نیز لرزان دان مقیم چنانکه
تو از عدم لرزانی عدم نیز خوف باری لرزانست چون بعدم باید که بوجود آیدی آید و رتو دست
مناصب می زنی یعنی هر چند ترا ملک و مال و عزت و جلال و عظمت و اقبال و نیل مناصب و ادراک
مطالب بیشتر هم ترس بیش است آنکه جانی می کنی ترس از عدم افزون تر زیرا آفت شدن عدم حتی
راست حکایت کسی از اصحاب با موال پیش رسول الله علیه السلام آمد گفت یا رسول الله دل می
از مردن زیاده می ترسد و بسوی آخرت رفتن نمی خواهد رسول الله علیه السلام فرمود مال
خود را با آخرت فرست تا دل تو بآن سوی مایل شود زانکه دل هر کس با جا مایل سود که مال او در آنجا
باشد باز فرمود من احب دنیاه اضر بآخرته فآثروا ما یبقی علی ما یفنی پس دل در مطلوبی باید

بستن که راه عدم و فنا بسوی او بسته باشد و رستنهای خوف موت از و گسسته بود و لهذا می فرماید
هر که جز عشق خدای احسن است هر چیز که غیر عشق خدای محبوب باشد گر شکر خوار یست اما جان کندنست پس از ان جان کندن را بیان کند که چیست جان کندن سوی مرگ آمدن و تدبیر حیات نا کردن
دست در آب حیات نا زدن که ان عمل صالح است کسی که مومن کامل باشد نمیرد کما قال علیه السلام
المؤمنون لا یموتون و موت حقیقی عذاب آخرتست لاجرم آب حیات عبادت خوردن می باید تا پس
از مردن مرده نشوی خلق را دو دیده در خال و ممات و ملاحظه ترس و نمات صد گمان دارند در آب
حیات بسیار خیالها کنند که گویا در جهان آب حیات نیست چه لازم که تا هلاکی کرد نبود و بعضی نشد
و شک زایل شود زانکه بریافت بعضی مغیبات مشاهد گرد د شب پر نور و تو بخبی شب رود یعنی
بیداری شب تیره را که خلوت خانهٔ یارست در او ان غفلت اغیار غنیمت دار و رنه شب عمر
رود سرمایه و وقت کسب ضایع شود در شب تاریک جوی ان روز را در شب ظلمانی طالب شو
تا شبی روز را بیش کن ان عقل ظلمت سوز را چون درین راه هر رقه ضروریست بی روشنی عقل تاریکی
سوز را پس بعقل فکر کن که مال و متاع دنیا از ان تو نیست خانه گر با تو نمی رود حکایت
کرکی بخانه برفت دران خانه مال بسیار یافت جامه و دستار را برکرد چون نجاست که بیرون رود مکر
طلسم کرده بودند همه در بار البته یافت مجال بیرون آمدن و مال را بردن میسر نشد مال را نهاد و خود
تنها برفت لاجرم دنیا چنین است کسی که درین خانه جمع مال و متاع و الباب کند اما بوقت مردن
قادر نمی شود که اینها را با خود ببرد در شب بدرنگ بس نیکی بود در شب زشت رنگ هم از الطاف
الهیه است زانکه آب حیوان جفت تاریکی بود خلق می گویند آب حیات در ظلمانست و آن را اسکندر
بجست و بیش از یافتن در ظلمات بمرد و نزد اهل تحقیق ان ظلمات تاریکی شب است و آب حیات
طاعات در شب و لهذا ملک معبود بنده خود را که سلطان سریر وجود و صاحب مقام محمود است
در سورهٔ بنی اسرائیل فرماید و من اللیل فتهجد به نافلة لک عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا
یعنی ای محرم خلوت خانهٔ لی مع الله و محرم کعبهٔ درگاه اگر از سر خلوت شبها آگاهی و در قیامت
کبری شفاعت از ما در می خواهی وقتی که شب در آید و دیگران بخواب مشغول شوند باید از شب
بیداری گذار و نماز نافله گذار که فرضیت آن صلوة از امت تو برداشته ایم و خاصه بر تو فریضه
ساخته ایم از انکه در خلوت خانه غیرت ما را غیر نیست و در پرده سرای قدم هر قدم را مجال سیر نی

ای حبیب حضرت ما روز بیدار باش که چندین هزار بیگانه را دعوت می باید کرد و شب تهجد که با دو
ست خلوت می باید کرد و بقیامت چندین هزار عاصی را شفاعت باید کرد که عسی ان یبعثک ربک
مقاما محمودا و در حق طایفه از مؤمنان که از شام تا سحر سر شب در دین می کشند و معبود را می خوانند
و با بخت بیدار دولت دیدار می طلبند و می گویند بیت هر که بیدار بود دولت بیدار برد
دولت در جلوه ولی عاشق بیدار کجا ست حضرت الهی بفضل فضل نامتناهی در سورهٔ
سجده می فرماید فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین یعنی هیچ نفس نداند آنچه نهان کرده شده
است از برای بیداران و شب زنده داران از نو لی که از دیدن ان چشم روشن شود حکایت
در کتاب زبور مذکورست که خدا داود را وحی فرستاد که دروغ می گوید آنکس که دعوی محبت من کند
و همه شب بخسبد زانکه هر عاشقی می خواهد که معشوقش در جایی خلوت مصاحبت کند بیت
چنین محبوب زیبایی و انگه دیدنش ممکن کسی کز پای بنشیند بغایت بی قدم باشد و بدانکه چون
شخص سیر باشد و در خواب استراحت رود شیطان شهوت و قوت او را تهییج کند و لهذا
رسول الله علیه السلام فرمود ان الشیطان یجری من ابن آدم مجری الدم الا فضیقوا مجاریه بالجوع
والعطش پس حضرت مولانا در تحقیق این معنی می فرماید سر ز خفتن کی توان برداشتن سر را
از خفتگی برداشتن کجا میسر شود با چنین صد تخم غفلت کاشتن شیخ عبد الله انصاری که مقرب
حضرت باریست در تحریض بر بیداری می فرماید کار بدل آگاهست نه بدست ره کوتاه است بیدار
باش که کاروان بر راهست اگر واپس مانی مرا چه گناهست خواب مردن لقمه مرده یار شد
لفظ خواب را بسکون ها خواندن و با کسره و اضافت خواندن نیز درست خواجه خفت و زر دشب بر
کار شد لاجرم صاحب خانه که خفته باشد دزد بر کار شود حسن بصری در معنی این آیت که فلا تعلم
نفس ما اخفی لهم من قرة اعین می فرماید که طایفهٔ بیداران و جماعت شب زنده داران چون
از برای خلوت یار عملی در شب تار نهان از چشم اغیار بتقدیم رسانیدند جزای ایشان نیز از
جنس چیزی شد که مخفی است از انظار که ما اخفی لهم من قرة اعین پوشیده از اغیار کار کردن
حق تعالی جزای ایشان را از غیر پوشیده داشت و حضرت مولانا در اشعار خود بدین معنی
اشعار خود بدین معنی اشعار کند غزل بجان تو که مرو از میان کار مخسب ز عمر یک شب کم
گیر و زنده دار مخسب هزار شب تو برای هوای خود خفتی یکی شبی چه شود از برای یار مخسب
برای یار لطیفی که شب نمی خسبد موافقت کن و ل را ببر و بسیار مخسب از ان زلازل هیبت که سنگ

آب شود اگر تو سنگ نژادی یاد آر نخسپ خدای گفت که شب دوستان نمی خسبند اگر خجل شوی زین د
ستور مسار نخسپ شنیدم که بهمان کاهلان شب یابند برای عشق شهنشاه کاهلان نخسپ تو نمی دانی که
نت کنید که در پی اضلال تو ای دونان ماریان خصم وجود خاکیند شیاطین که در پس پرده بحکم آیت سورهٔ
اعراف انه یریکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم خصم و دشمن انسان اند و شیطان را مکر و حیله‌ها بسیار است
دقیقه یکی از بزرگان گفته است که شیطان چنین گوید که من بدین ابلهی نیم که از آغاز مومن را بکار
فریب وسوسه کنم نخست مومن را من بشهوات حلال مشغول گردانم چون بر شهوات حریص گشت
و هوا بروی چیره شد و قوت گرفت آنگاه بمباحی وسوسه کنم تا مرا آسان تر بود آنگاه که بر معاصی
دلیر گشت بکافری وسوسه کنم خواه بحقیقت خواه باستحلال معصیت و طمع اگفته اند پنج چیز هست اگر
بمحبت این پنج چیز بدانی نجات یافتی و اگر ندانی هلاک گشتی اول خدای عز و جل پس نفس پس
شیطان پس دنیا پس خلقان محبت با خدا بموافقت کردن بهر چه کند پسندم کار باشی و با نفس
بمخالفت و با شیطان بعداوت و با دنیا با حذر و با خلقان بشفقت نار خصم آب و فرزندان اوست
آتش دشمن آبست و آن چیزها که از آب حاصل شده اند بمجانیکه آب خصم جان اوست که آب نار را
کشد آب آتش را کشد زیرا که او از این آیت که آتش خصم فرزندان آبست و عدو انهار اخصم و دشمنست
کراینان از آب حاصل شده است بعد از این نار نار شهوتست یعنی بعد از نار شیاطین نار شهوتست
با این نار که گفتیم نار شهوتست که تیغ شیطان را آلتست کاندرو اصل گناه و زلتست که در آن نار اصل گناه
و زلت هست **حکایت** سلطان ولد روزی فرمود که حضرت والدم دایما می فرمود که من پنج سال
بودم که نفس من نمرده بود اما در حال جوانی و کهولت چون بجد تمام ریاضت و شب خیزی مشغول می
شد و مبالغه‌ها می نمود روزی گفتم که شیخ گفته بود که من پنج سال بودم که نفسم مرده بود این دم چون نست
که شب و روز قرار و آرام ندارید فرمود که بهاء الدین نفس قوی عیار است می ترسم که مبادا از ناگاه
از جایی سر زند و شجاع الدین عقل را و پهلوان قلب را مغلوب و منکوب کند لاجرم کشتن نفس دشوار
و مردن او بر قرار نیست پس هر لحظه ریاضت کردن می باید **بیت** اگر یکدم بیاسایم روان من بیاساید
من آن لحظه بیاسایم که آن لحظه بیاسایم نار بیرونی با آبی بنشیند و کشته شود نار شهوت تا بدوزخ می برد
و بآب ظاهر کشته نشود چنانکه می فرماید نار شهوت می بنیاد دینها نار شهوت قرار می گیرد و کشته نمی
شود بآب ظاهر زانکه دارد طبع دوزخ در عذاب از آن آلت که نار شهوت طبع دوزخ دارد نار شهوت
را چه چاره نور دین سؤال و جوابست نورکم اطفأ نار الکافرین نور شما می نشاند آتش کافران را

چنانکه وقتی که اهل ایمان بر دوزخ گذر کنند دوزخ گوید بگذر یا مومن بدرستی نور تو نار مرا بکشت کما قال
رسول الله علیه السلام **تقول جهنم جز یا مومن فان نورک قد اطفأ ناری** چه گفت این نار را نور خدا سوال
و جوابست نور ابراهیم را ساز اوستاکه نار او را بحکم آیت سورهٔ انبیا **قلنا یا نار کونی بردا و سلاما**
علی ابراهیم که سرد و سلامت شد بر ابراهیم الستاد دیگر آن نار را نور خدا چنین کرد نار نفس چون نمرود تو
چنانکه تن ابراهیم از نار نمرود خلاص شد ملخا از نار نفس امن نمرود تو وار هد این جسم بچون عود تو گر این
آتش را با هیزم مشتهیات و با باد غفلت و هوا کشتن ممکن نیست چنانکه می فرماید شهوت ناری بترک
بدان کم نشد شهوت انشی بصرف کردن ناقص نگشت و کم نمی شود یعنی کسی که مراد نفس را بدهد بر آن امید که آرزو
نفس بر بیت شود و کم شود او بمانند کم شود بلی بیش بر آن شهوات ناری بماند نمی بی هیچ چاره کم شود
تا که هیزم می نهی بر آتشی مرهونت کی بمیرد آتش از هیزم کشی بلکه زیاده تر می شود اگر کشتن این نار خواهی
آب تقوی بدست آر و هیزم حرص نفس و باد غفلت و هوا از و باز دار تا کشته شود چونکه هیزم باز گیری تا نار
مرد چونکه هیزم را از آتش باز گیری و دور کنی آتش کشته می شود زانکه تقوی آب سوی نار برد زانکه
تقوی آب را سوی آتش می برد کی سیه گردد ز آتش روی خوب از آتش شهوت سیاه نشود روی
خوب کو نهد گلگونه از تقوی القلوب که آن روی خوب گلگونه بنهد از تقوی لاجرم آتش او کشته می شود
بآب تقوی دود آتش سیاه نمی کند روی او را از این معلوم شد که کشتن نار شهوت را بآب تقوی و اخلاص
می باید چنانکه کشتن آتش ظاهر را اخلاص سخاء باید کرد در این حکایت این معنی را بیان کند **آتش افتادن**
در شهر بایام عمر رضی الله تعالی عنه آتشی افتاد در عهد عمر در زمان خلافت امیر المومنین عمر آتشی
بزرگ افتاد در شهر بدانکه از جمله کمالات مولانا اینست که در هر مقام و وظیفهٔ کلام را تمام می دهد لاجرم
درین مقام مبالغه در وصف آتش می بایستی درین نیز حق او را تمام بداد و لهذا می فرماید همچو چوب
خشک می خورد او حجرا از کمال طغیان و شدت حرارت همچون چوب خشک می خورد آن آتش سنگ را
در فتاد اندر بنا و خانه‌ها آن آتش تا زد اندر پر مرغ و لانه‌ها تا بزد اندر مرغ در هوا و آشیانها در در
ختهانیم شهر از شعلها آتش گرفت و بسوخت آب می ترسید از آن و می شکفت آب می ترسید
از آن آتش و تعجب می کرد مشکهای آب و سرکه می زدند آب بسیار و سرکه می زدند بر سر آتش
کسان هوشمند عاقلان بکشتن آتش و تدبیر کردند آتش از استیز افزون می شدی آتش از
عناد زیاده گشتی می رسید او را مدد از بی حدی آتش را مدد می رسیدی از خدا گویا آب و سرکه
او را افزودی گشتی چون طغیان آتش زیاده گشت خلق آمد جانب عمر شتاب خلق بسوی عمر آمدند

بالسنجال از برای شکایت کاتش های نیز و هیچ از آب که آتش شهر سوز ناکشته نمی شود از آب کفت آن
آتش زآیات خدا است عمر کفت ان آتش از علامات باد بیست شعله از آتش بخل شماست یک شعله
است از آتش بخل شما که حضرت خدا مال سخی را خلف و مال بخیل را تلف می کند چنانکه دعای ملک بر آنست که
اللهم اعط کل منفق خلفا و اعط کل ممسک تلفا و رسول الله علیه السلام فرموده است حصنوا اموالکم بالزکوة
وداووا مرضاکم بالصدقة واستقبلوا امواج البلاء بالدعاء اب چه بود در عطای نان تنید در بعضی نسخ آب
بگذارید و نان قسمت کنید بخل بگذارید اگر آل مید و اتباع مید تا از خشم خدا برهید چنانکه رسول الله علیه السلام
فرموده ان الصدقة تطفی غضب الرب خلق گفتند شکر در بگشوده ایم یعنی خلق عمر را گفتند ما پیش ازین باب
کرم گشوده بودیم ما سخی و اهل فتوت بوده ایم و عطاها کرده ایم گفت نان در رسم و عادت داده اید نه برای
عبادت و بر وجه اخلاص دست از بهر خدا نگشاده اید زانکه می باید که نیت صدقه دهنده آن باشد که اعانت
عاجزان کند بر طاعت و قضای حاجت ایشان کند تا خدا نیز حاجت او را قضا کند نه بهر فخر و بهر نوش و بهر
ناز عطای شما برای افتخار و عظمت و تکبر است نه از برای ترس و تقوی و نیاز نه از بیم آتش دوزخ
و احتراز که رسول الله علیه السلام فرمود اتقوا النار ولو بشق تمرة و از بیم خدا که ترک کند عذاب او و نه
از برای نیت که من حاجت فقیر را قضا کنم تا خدا حاجت مرا قضا کند و نه مال را بجایش صرف کنید که موجب
ثواب باشد چنانکه می فرماید مال تخم است و بهر شوره منه یعنی مال را بفاسقان و ظالمان مدهید که حاصل
نمی آید زانکه ایشان را مال دادن بر فسق و ظلم اعانت است چنانکه می فرماید تیغ را در دست
هر رهزن مده که فاسقان و ظالمان را مال دادن قطاع الطریق را تیغ دادنست پس ایشان را که بتیغ کشتنی
است تیغ دادن روا نیست شعر فوضع الندی فی موضع السیف بالعلی مضر کوضع السیف فی مو
ضع الندی بیت هر کجا داغ کردنت فرمود گر تو مرهم نهی ندارد سود اهل دین را باز دان از اهل
کین اهل دین را از اهل کین فرق کن همنشین حق بجو با او نشین مصاحب خدا بجو بحکم من اراد
ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف با آن طایفه نشین که ذاکر خدا باشند تا بموجب انا جلیس
من ذکرنی مصاحب خدا شوی هر کسی بر قوم خود ایثار کرد یعنی بر قوم فاسق و بابر وجه ریا و الاحد
بر قوم صالح و با وجه اخلاص بیشتر ست چنانکه رسول الله علیه السلام فرموده است که الصدقة علی
المسکین صدقة و علی ذی الرحم ثنتان صدقة وصلة کاغه پندارد که او خود کار کرد احمق پندارد که عملی
کرد که بشایسته خداست ازین سخن معلوم شد که مال را بصالحان دادن می باید تا ایشان را بعبادت
تقویت باشد و تصدق کردن را قدرت دهد حکایت عبدالله بن زبیر عایشه را رضی الله عنها صد و

مطلب در بیکاری تصدق بازیا و عادت

مطلب در مذمت تصدق بر فاسقان

هشتاد هزار درم فرستاد و عایشه صایمه بود آن مال را در میان مردمان قسمت کرد چون شب شد از آن
مال در نزد او چیزی نمانده بود کنیزک را گفت خوردنی بیار آن نان و زیت آورد و کنیزک گفت چرا از آن مال
یک درم گوشت نخریدی عایشه گفت عنف مکن خاطر مرا اینها مدار که مرا یاد آورده بودی خریدمی و این
نیز معلوم شد که در تصدق اخلاص می باید و بدانکه در صدقه اخلاص آن زمان کردن حکایت
نقلست از عثمان کوبین که او گفت تو عروسی کرده بودم و انکاس علیم بر احوال من راه یافته بود و فرمود
بغایت رسید و دلداری عروسی تو از جمله واجبات بوده خدمت مولانا معلوم شد بر غایت
و در حرم خود در آمد و از خدمت که خاتون شش دینار مصری بوام حاصل کرد بار بیرون آمد و بنشست
بعد از زمانی در اثنای سخن فرمود که ما عثمان پیش ازین خوش کشتی دشتی کردم بدم با ما مصافحه می کردی
مدتیست که ترک آن سنت کرده بسبب چیست زود بر خاستم تا دست بوس کنم دینارها را بهمان در
دستم نهاد و فرمود که این سنت را چون فرض نماز محافظت کن شاد شدم و مدتی آن وجه را خرج کردم
چون از کلام عمر معلوم شد که در عمل اخلاص می باید لاجرم اخلاص را آموختن و کار را با او کردن شاید و لهذا
حکایت علی کرم الله وجهه تا مردم از و اخلاص آموزند خدو انداختن خصم در روی امیر المؤمنین علی و انداختن
علی کرم الله وجهه شمشیر از دست خدا و انداختن و خدو انداختن بترکی تو کرمک از علی آموز اخلاص عمل
از علی رضی الله عنه اخلاص عمل را بیاموز شیر حق را دان مطهر از دغل از بتاهی و قلبی در غزا بر پهلوانی
دست یافت بر کافری غالب شد زود شمشیر برآورد و شتافت استعجال کرد که او را بکشد او خدو
انداخت در روی علی او آب دهن انداخت بر روی مبارک علی افتخار هر نبی و هر ولی که آن علی
فخر انبیا و اولیاست آن خدو زد بر رخی که روی ماه آن پهلوان خدو زد بر آن رخ که روی ماه سجده
آرد پیش او در سجده گاه ما علی آرد روی ماه هست در زمان انداخت شمشیر آن علی کرد اندر غزاش کاهلی
شمشیر را از دست انداخت آن علی کرم الله وجهه کرد او اندر غزااش کاهلی در غزا و قتل آن پهلوان کاهلی کرد
گشت حیران آن مبارز زین عمل آن پهلوان حیران شد ازین کار و از نمودن عفو و رحمت بی محل که ای
محل بیاده شدن غضب بود گفت بر من تیغ تیز افراشتی و تیغ را بر من کاشتی از چه افکندی مرا بگذا
شتی چرا تیغ را افکندی و از کشتن من فراغت کردی آن چه دیدی بهتر از پیکار من چه چیز دیدی که بهتر
از جنگ و غزا کردن بمن تا شدی تو سست در انکار من تا سست و کاهل گشتی در قتل و کار من
آن چه دیدی که چنین خشمت نشست و ساکن شد تا چنان برق نمود و باز جست و ناپیدا شد
آن چه دیدی که مرا زان عکس دید آنچه تو دیدی در دل و جان شعله آمد پدید که در دل و جان من شعله

در بیان شجاعت علی

ایمان و نور اسلام ظاهر شد آن چه دیدی برتر از کون و مکان و جای از جهان که به از جان بود بخشیدم جان
که مرا جان بخشید که حیات روحانی و زندگی ایمانی یافتم در شجاعت بی‌نظیر تا بیستی و بی‌نظیر خدایی در مروت
خود که دانی کیستی که بی نظیری **حکایت** اعرابی پیش علی آمد و گفت یا امیر المؤمنین شکایت
می کنم ترا از ظالمی که رحمت و شفقت نمی کند بصغیر از بهر کوچکیش و کبیر را تعظیم نمی کند از بهر بزرگیش
علی گفت او کیست اعرابی گفت آن نفر است یا امیر المؤمنین علی آن را ده هزار درم داد و گفت یا وجه
العرب فبالله و رسوله کلما اتاک خصمک متعرضا فارجع الی متعوذا یعنی ای نفر و روی عرب بحق
خدا و رسولش هر گاهی که خصم تو آید ترا بتعرض کردن مرا باز گرد بپناه گاشتن در شجاعت ابر موسی
بی‌نظیر در مروت و سخا ابر موسی در بحر احوال تیه را در قصهٔ بلعم باعور بتیه گذشت که ما ازو بی
خوان و نان بی کشنیه که از ان ابر موسی بنی اسرائیل را نعمت و نان ها می آمد بی مانند چنانکه رب
العزه در سورهٔ بقره می فرماید **و انزلنا علیکم المن و السلوی** و حضرت **مولانا** ابر موسی را بیان
می کند و چنین مقدمه بسط کند که می گوید ابرها گندم دهند کان را بجد ابرهای دیگر گندم دهند و زمین را
بسعی و مشقت بپخته و شیرین کند دم چو شهد و مردم آن گندم را می بزند و طعام هشیری می کنند بچون
شهد اما بکسب و عمل ابر موسی پر پر رحمت بر گشاد ابر موسی پر و بال رحمت گشاد پخته و شیرین
بی زحمت براد نعمت را بی زحمت پخته و شیرین براد یعنی ابرهای دیگر گندم ناپخته دهند اما ابر
موسی خوان و موائد پخته در کنار جائع نهد از برای پخته خوران کرم معنی این مصراع بترکی کرم بخشش
بیجیلر ایچون رحمتش افراخت در عالم علم رحمت ان موسی و ابر بخشش علم برافراخت در عالم تا
چهل سال ان وظیفه وان عطا و نعمت بی زحمت کم نشد یک روز زان اهل رجا و بنی اسرائیل که هم چه
رجا گزیدند داده نشد تا هم ایشان از خسیسی حال گشتند تا بنی اسرائیل از دنائت قایم شوند
گندنا و تره و خس خواستند چنانکه خدا در سورهٔ بقره می فرماید **و اذ قلتم یا موسی لن نصبر علی طعام
واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها و قثائها و فومها و عدسها و بصلها**
امت احمد که هستید از کرام ای امت بحکم **کنتم خیر امة** و بحسب **و کذلک جعلناکم امة وسطا**
شما از کرامانید تا قیامت هست باقی آن طعام یعنی ابر موسی را فیض چهل سال بیش نبود
اما فیض جود این حضرت که از چشمهٔ **ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی** است تا قیام ساعت و ساعت
عت قیام باقی و مستدام خواهد بود چون ابیت عند ربی فاش شد و پدید آمد گشت اشارت است
بان حدیث شریف که رسول الله علیه السلام فرمود **ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی** سبب و

ورود این

ورود این حدیث آنست که رسول الله علیه السلام صوم وصال کردی اما اصحاب را ازوی نهی کردی ایشان
گفتندی یا رسول الله شما می کنید جواب فرمودی که **انی لست کاحدکم ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی** یطعم و
یسقی کنایت از آن شد این کنایتست از آن طعام باقی که کسی چون بایع مقام برسد آن طعام
باقی را می خورد اهل ظاهر این را تأویل کردند و گفتند مراد بحقیقت طعام می خوردن نیست بلکه مراد آنست
که خدا امر ایع مرا از تغییر نگاه دارد و حاجت بدل ما یتحلل نکند لاجرم حضرت مولوی می گوید هیچ بی تأویل
این را در پذیر قبول کن یعنی حقیقت است این که رسول الله علیه السلام طعام ظاهر نمی خورد و از طعام
صوری منقطع می شد اما طعام الهی را می خورد تا در اید در گلو چون شهد و شیر شیرین و بی نظیر زانکه
تأویلست و داد عطا معنی این مصراع بترکی انوکیون که تأویلدر عطایی کرد دوتان چونکه بینداین حقیقت را
خطا تا که حقیقت خوردن را انکار کند آن خطا دیدن ز ضعف عقل اوست حقیقت را خطا دیدن از ضعف
عقل صاحب تأویلست عقل کل مغزست و عقل جزو پوست عقل کل معادی مثلا عقل مجذوبی مغز و نیم
است و عقل جزو معاشی مثلا عقل اهل ظاهر پوست است خویش را تأویل کن نه اخبار را خود را تأویل
کن احادیث را تأویل مکن مغز را بد گوی نی گلزار را معنی خود را بد گوی که بوی گل را نمی یابد نه گلزار را
پس فهم خود را انکار کن نه ضیافت احمدی را اگر سائل بگوید که سبب ورود این حدیث آن بود که
رسول الله علیه السلام صوم وصال همی کرد اصحاب نیز صوم وصال کردند ایشان را نهی کرد اصحاب
گفتند یا رسول الله شما صوم وصال می کنید ایشان را جواب داد که **انی لست کاحدکم ابیت
عند ربی یطعمنی و یسقینی** پس این دلالت می کند که خوردن طعام الهی کسی را میسر نشود
و خوردن رسول الله علیه السلام را تأویل مذکور و تخصیص برسول لازمست مراد شدن حقیقت
و تعمیم این لغت درست نیست و رسول الله علیه السلام اگر طعام الهی را بخورد صوم وصال
نباشد جواب اینست که اولا ما تسلیم نمی کنیم که سبب ورود حدیث این باشد و تسلیم بکنیم که
اینست نهی رسول الله علیه السلام و خطاب او بکلام مستطاب انی لست کاحدکم بعضی ضعیفان
اصحاب راست که ایشان بایع مقام نرسیده بودند تسلیم بکنیم که نهی همه اصحاب را عام باشد
نهی از بهر شفقت بر امت بود و رسول الله علیه السلام ایشان بترسید که برغبت ایشان صوم
وصال فرض شود بر همه امت و بعضی شارحان حدیث گفته اند طعام گذشت تعطیر گشتن
صوم نیست و بالجمله در حدیث قطعی دلالت نیست که حقیقت طعام خوردن ممکن نباشد
چون حضرت **مولانا** این معانی و معارف را بیان فرمود باصل حکایت عودت نمود

کرحق را ادراک می کنی و حقیقت را کما هی می بینی شمع و اکر از انچه دیدی بازنکوی از ان چیز که دیدی شمع جلت جان
ما را چاک کرد بلکه ما را سلاک کرد و آب علت خاک ما را پاک کرد و ما را از تلوث کفر و معصیت مطهر ساخت
باز کو دانم که این اسرار هوست می دانم که این سر نیست از اسرار هو زانک بی شمشیر کشتن کار اوست
زیرا که بی شمشیر کشتن اهست کار او **حکایت** روزی ابراهیم ادهم بکنار شهر امد لشکری را دید
که از سفری آید ابراهیم را کفت مرا بخانه دلالت کن و جایی بنمای که در ان نزول کنم ابراهیم اشارت
بکورستان کرد ان لشکری برنجید بر سر ابراهیم دبوس زد و بکذشت ابراهیم سر پیش جنبانید و کفت
بزن بر سری که بسیار عاصی بوده است مر اقرای را جل و علا تا ان لشکری چندان بزد که سر شریف را بشکست
و برفت چون لشکری بکذشت ابراهیم سر بر آسمان کرد و دست برآورد ان لشکری را مردمان
کفتند این کس که می زدی کیست می دانی لشکری کفت نمی دانم کفتند زاهد خراسان ابراهیم ادهم
است لشکری چون این خبر را شنید و ان را دانست عودت کرد و از ستور فرود آمد در پای او
افتاد و کفت مرا معذور بدار که ترا ندانستم ابراهیم کفت تا از ان زمان که تو مرا زدی دعای خیر می کنم
زانکه بزدن تو خدا مرا فضیلت بسیار داد مروت ندیدم که تو سبب فضیلت من شوی و تو از فضیلت
محروم شوی ان لشکری شرمنده شد و تایب کشت صانع بی آلت و بی جارحه خدا که صانع بی آلت
و بی اعضا ظاهر است و اهب این هدیهای رایکان بخشنده این تحفهای سود کشتم صدهزاران
می پاشد هوش را کوکبست روحانیه دهد عقل را که جسم نبود دو چشم و کوش را و اعضاء ظاهر را
پس تو بینهان وازین نهان باده چشیدی باز کو ای باز عرش خوش شکار و لطیف پرواز و خوب کار
تا چه دیدی این زمان از کردکار جل و علا چشم تو ادراک غیب آموخته چشم تو احساس امور غیبیه
را اموخته چشمهای حاضران بردوخته و چشم دیکران بسته آری هر دیده پر عیب لایق دیدار غیب نیست
نغران یکی ماهی همی بیند عیان که آن ماه نوری باشد در نهان وان یکی تاریکی می بیند جهان اکر
نجوم بست او تیره و سیاه همی بیند همه جهان را و کسی کر دیده او کثر ده باشد اما چون بی نورست جهان
را تاریک می بیند وان یکی سه ماه می بیند بهم اکه دیده او کثر ده و بین است ماه شریعت و طریقت
و حقیقت را می بیند این سه کس بنشسته یک موضع نعم اکر چه متان نشسته اند چشم هر سه باز و کوش
هر سه تیز چشم هر سه در نظام محجوب و مستور نیست بلکه مفتوح انست و کوش شنونده است در تو آو
یزان و از من در کریز ازین حال در حیرتم سحر عین است این عجب لطف خفیست یعنی چشم می نکر
شنوا است با لطف خفیست این بر تو نقش کرده و بر من پوشیده است که یکی چیز دو کونه می نماید که ترا

بنماید

بد نماید مرا نیک می آید عالم ار بحث هزارست و فزون و باین بسیاری هر نظر را عینت این مجمع
زبون ان راهم نظر نمی بیند و از نعم ای علی مرتضی کرچه حکمتست درین کارها پس سوء القضا حسن
القضا و مرا بنیص تو سوء القضا حسن القضا و رضا کشت لا جرم بحکم **عسی ان تکرهوا شیئا**
و هو خیر لکم بسیار چیز هست که مردان را بد بنماید اما او نیکست بیا تو و اکو آنچه عقلت یاوه نیست
از اسرار الهیه که مرا چرا نکشتی یا بکویم آنچه بر من تافته است و نور الهی رسیده است از تو بر من
تافت چون داری نهان چکونه می کنی پنهان می فشانی نور چون مه بی زبان یعنی ماه کردهان و
زبان ندارد و سخن نمی کوید اما نوری می فشاند و روشنایی می دهد تو نیز یا علی بی سخن کفتن
در دل من نوری دهی لیک اکر در کفت اید قرص ماه یعنی اکر چه ماه نوری می فشاند و عالم را منور
می کند و راه می نماید لیکن اکر بزبان نیز می کوید که راه اینست شب روان را زود تر از راه
درین بقیه است که انبیا و اولیا و مرشدان راه خدا بوجود خویش نورافشانی و ارشاد
می کنند چون بزبان نیز پند دهند و وساوس شیطانیه را بیشتر دفع می کنند از غلط ایمن شوند
و از ذهول چون ماه هم بنور خود راه می نماید هم بزبان ارشاد راه کنند روان از غلط و غفلت
ایمن شود بانک مه غالب شود بر بانک غول یعنی ماه که بی زبان نوری می فشاند و راه می نماید و را
روان که می روند کاه باشد که غولان بانک می زنند و می کویند که اینجا بیا راه برین طرفست
راه روان را اضلال می کنند اما چون ماه هم نور می فشاند و راه نماید هم بزبان ارشاد طریق کند
بانک ماه غالب شود بر بانک غول که غول نمی تواند که اضلال کند زیرا که با بی کفتن چو باشد ره
نما نور و ضیا چون بکوید شد ضیا اندر ضیا و نور علی نور لا جرم ای علی بنور خود مرا ارشاد می
کنی که درین حال و عمل تو حکمت خفیه و اسرار لطیفه هست که بسبب ان دل من پر نور شد اما
اکر ان سر را بزبان بیان کنی روشن تر کردد چون تو بابی ان مدینه علم را یعنی رسول الله علیه السلام
که مدینه علمست تو باب ان مدینه علمی چنانکه فرمود **انا مدینة العلم و علی بابها** چون شعاع
می آفتاب حلم را یعنی چون شعاع و تابی آفتاب حلم یا که رسول الله است علیه السلام که او هرکز از
برای خود کسی را غضب نکرد **حکایت** انس بن مالک رضی الله عنه می کوید هشتاد کس از
تنعیم در نماز صبح امدند تا رسول الله را علیه السلام قتل کنند اصحاب همه را کرفتند رسول الله علیه السلام
ایشان را آزاد کرد و از جمله مکارم اخلاق او بود که کسی را عتاب نکردی **حکایت**
انس رضی الله کوید من چندان سال رسول الله را علیه السلام خدمت کردم او مرا هرکز اف نکفت

مطلب در بیان علم رسول الله

و من کاری که کردم او مرا چرا کردی نگفت و هر کاری که نکردم او مرا گفت که این کار را کرده بودی نگفت ،
و از جملهٔ شمایل حسنهٔ او بود که چون کسی بی ادبی کردی او تعلیم حکم دینی و امر شرعی بنمودی و خشم نکردی
حکایت اعرابی در مسجد بول کردن گرفت اصحاب خواستند که زننش رسول الله علیه السلام
نهی کرد پس از فارغ شدن از بول بسوی خود خواند و گفت این مسجدها از برای اینچنین نجاسات
نیست بلکه مسجد از بهر نماز و ذکر و تسبیح و تلاوت قرآنست حکایت پیش از نزول آیت
حجاب مردان زنان وا دیدندی اعرابی عایشه را رضی الله عنها دید و رسول الله را علیه السلام گفت
یا رسول الله چه خوب زنی داری تو این را طلاق بده تا من نکاح کنم رسول الله علیه السلام گفت زنان
من امهات المؤمنین است ایشان پس از من احادامت را حلال نیست باز باش ای باب
برجو یا ای باب معنی این مصراع بزرگی آیچ اول ای فیو فیو آستین او وزره تا رسد از تو منشور انذر
لباب تا برسد سبب تو پوستها بمغز یا بار ببخش ای باب رحمت تا ابد و موید بار گاه فانه کنوا اهد
باب بارگاه آنکس که او را هیچ تنظیم نیست هر هوا و خرم خود منتظر نیست هر ذره از ذرات
کاینات دریچهٔ بحضرت احدیة الذاتست و هر فردی از افراد موجودات منطلع بجمال اسما و صفاتست
یعنی فی نفس الامر چنین است اما ناگشاده که کوذا انجا دربست باب که ممنوع بماند که می کوبد که
آنجا دربست لاجرم بی واسطهٔ نور تو نه دری توان یافت و نه دریچهٔ توان شکافت تا نبکشایی
دری را دیدبانی ناظر و دربان در درون هر کز نجنبد این کمان هیچ نمی رود بلکه ثابت می شود هر زمان
چون گشاده شد دری حیران شود و تعجب کند آن مرد که گمان دارد مرغ او مید و طمع پران شود
و گمان رود زیر اشتبه و گمان از نادیدهٔ بیشتر رحمت است حکایت بزرگی بجایی آمد
اکثر اهل آن جای از طاعون مرده بودند و کودکان یتیم خورد بماند و ایشان نیز از گرسنگی
بمردند آن بزرگ گفت یارب این چیست پس از آن بخود گشت آن را ندا آمد که ای بنده من
هیچ ترا ضایع کردم گفت نه گفت پس اعتراض مکن بر من بسبب این کودکان که ایشان
اولاد زنا بودند و آن قوم حدود مرا معطل ساختند اقامت حد نکردم آن بزرگ بخود آمد و این
حالت را رضا داد و همچنین کسی که یکی را بی حالت و نا چیز پندارد و حقیر و نا اهل شمارد چون
در و حالی ببیند گمان او برود چنانکه می فرماید غافلی تا که بود آن گنج یافت یعنی مردی غافل ناگاه
در خرابه گنج یافته باشد سوی هر ویران از آن پس می شتافت برای طلب گنج سوی هر ویرانهٔ می دود
حکایت خواجه عبدالواحد روزی جوانی را نظر کرد و او را دید بتن نزار شده گفت یا غلام

مدام

مدام روزه می داری گفت ای خواجه پیوسته نیز افطار نکنم گفت پیوسته شب قیام کنی غلام گفت
هر شب بجنبم خواجه گفت پس نزار چرائی گفت دو سخن دارم در دل پیوسته پوشیده خواجه
گفت خاموش این چه دلیریست آن جوان دو قدم از جای برفت پس گفت الهی اگر درین سخن
صادقم جان من قبض کن در حال بیفتاد و جان تسلیم کرد خواجه توبه کرد که پس ازین هیچ کس را
انکار نکند و در طلب و اعتقاد درویشان باشد تا زر درویشی نیابی تو که و از فرقی که
جوئی زر درویشی دگر چنانکه کسی که گنج نیابد بو برانکما نمی رود خدمت مولانا چون بدر فع ظن بتر
عیب نمود اکنون عرض ظن را بیان کند و بی مرشد بیهودن راه هیچ ممکن نیست آن را اشارت
می فرماید سالها که ظن زود با پای خویش و طالب شود بی مرشد نگذرد ز اشکاف بینیهای
خویش معنی این مصراع بزرگی بکنم کندی بو زلری قناد برا تا ببینی نایدت از غیب بو تا که از غیب
ببینی تو بوی نمی آید غیر بینی هیچ می جنی بگوی غیر آنف هیچ چیزی می بینی بگو ها
سوال کردن آن کافر علی را کرم الله وجهه که بر چون منی مظفر شدی شمشیر از دست
چون انداختی الحاح در سوال کردن آن مبارز از علی که چون بر من مظفر شدی چرا شمشیر انداختی
و مرا نکشتی پس بگفت آن نو مسلمان ولی آن مبارز که بکار علی نور ایمان در دلش تافت و در
ولایت و لایت قدم نهاد بگفت از سرمستی و لذت با علی متعلق است بلفظ گفت لا
جرم آن کافر از بهر کشتن علی ولی آمده بود بنور ولایت علی خود مسلمان و ولی گشت چنانکه
حکایت شیخ شبلی بیمار شد بمرضی سهمناک خلیفه را خبر دادند مگر آن را طبیبی نصرانی بود
که سر طبیبان بود خلیفه او را گفت برو شبلی را علاج کن چون طبیب نصرانی پیش شبلی آمد در علاج
او دعوی اهتمام کرد و گفت اگر من می دانستمی که شفای تو در بریدن انگشتان من است
انگشتان خود را بریدمی تا از خلیفه خلعت یا فتمی شبلی گفت شفای من در بریدن انگشتان
نیست بلکه در بریدن زنارست طبیب گفت اگر من زنار را ببرم و مسلمان شوم تو صحت می
یابی شبلی گفت آری طبیب زنار را ببرید و مسلمان شد و شبلی صحت یافت و برخاست
و دست طبیب را گرفت و پیش خلیفه برد خلیفه گفت من پنداشتم که طبیب را پیش بیمار
فرستادم مگر بیمار را پیش طبیب فرستادم که بفرما یا امیر المؤمنین سر کرامت را تا بخیند جان
تن در خون جنینم تا جان چنینی من از نفس مبارک تو زنم کی یابد که در حکمت مبین است
هفت اختر هر جنین را مدتی هفت اختر آیت نار السبعه سیاره می گویند که درین بیت

مدرج است جیب قمر است و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل لاجرم این هفت اختر کودک را در شکم مادر زمانی می کنند ای جان بنوبت خدمتی و تربیتی کرد رحکت مقرر است که جنین را هفت اختر بنوبت پرورش دهند و از هر یکی صورتی پیدا شود و بعد از همه تربیت آفتاب می شود بدین ترتیب جنین جان درمی یابد چنانکه می فرماید چونکه وقت آید که جان گیرد جنین و زمن شود آفتابش آن زمان گردد معین آفتاب آن جنین را یاری کند مقصود ازین سخن آنست که سالک در ابتدا حال همچون جنین است که از اهل الله تربیت یابد تا بلقای ربید که آفتاب حقیقی یعنی خدا او را جان دهد یعنی جان او حیات ابدیه یابد این جنین در جنبش آید ز آفتاب مصراع ثانی تفسیر مصراع اول است یعنی کافتابش جان همی بخشد شتاب که آفتاب آن جنین را جان بخشد از دیگر انجم بجز نقشی نیافت یعنی از دیگر اختر ها همین نقش و صورت یافت جان را می یابد این جنین تا آفتابش بر نتافت چون آفتاب تافت جنین جان یافت از کدامین ره تعلق یافت او یعنی جنین در رحم با آفتاب خوب رو این بیت سؤال و بیت ثانی جواب است یعنی آیا جنین را چنین تعلق با آفتاب عالم تاب از چه روی و از کدام باب است آیا در میان این هر دو این وصلت پنهانی از کجاست از ره پنهان که دور از حس ماست راه جنین با آفتاب پنهانست و از حس ما دور و نهانست آفتاب چرخ را بس راههاست که چیزی بطریقی تعلق دارد و تربیت کند لاجرم خدا را بهر کس تعلق خاص است اگر حجاب را بردارد نور آن آفتاب می رسد آن رهی که زر بیابد قوت از و که زر در زیر زمین بتربیت آفتاب پیدا شود از راه پنهان و آن رهی که سرخ سازد لعل را که سنگ سنگ شد یا قوت از و یا قوت نیز در کان بتربیت آفتاب است نهان آن که سرخ سازد لعل را که رنگ لعل از تاب آفتاب است و آن رهی که برق بخشد لعل را کبوج افتان نعل اسب از وست آن رهی که پخته سازد میوه را که پخته شدن میوه از آفتاب است و آن رهی که دل دهد کالیوه را و آن راه آفتاب که قوت قلب دهد ترسان را یعنی بیمار را صحت و ضعیف را قوت و ترسنده را جرأت دادن خاصه آفتاب است و لهذا بیماری در شب گران باشد و ضعف غالب گردد و مردم ترسان شود اما چون صبح بردمد و آفتاب بر آید بیمار را نوعی صحت و ترسان و ضعیف را جرأت و قوت پیدا شود و هر کسی شب و تاریکی تمام شود چون آفتاب طالع گردد دلیر شود و این خاصیت هر کس را بوجدان معلوم است باز گوای باز پر افروخته ای علی تو که باز پر افروخته این سر را بگو باش و باساعد شه آموخته که با شاه حقیقی و پیغمبر او

آموخته باز گوای باز عنقا گیر شاه ای باز شاه که شکار تو عنقاست بگوای سپاه اشکن بخود دبی با سپاه ای پهلوان سپاه شکن بتنهایی بی بالشکر امت و حالی یکی و صد هزار در صورت یکی و در حقیقت صد هزار چنانکه در حق پهلوانان گفته اند قلیل اذا عدوا و کثیر اذا شدوا باز گوای بنده باز رات را شکار بگو که بنده باز تر اشکار رست در محل قهر این رحمت ز چیست که من چنین گستاخی کردم در این محل مرا بقهر و عذاب کشتن می بایست اما تو رحمت کردی و مرا نکشتی از دهار ادست دادن راه کیست این عظیم پهلوانیست جواب گفتن امیر المؤمنین که سبب افگندن شمشیر از دست چه بوده است دران حالت گفت من تیغ از پی حق می زنم نه بغرض بنده حقم نه مامور تنم و بنده تن نیم یعنی معارج اعلاء و مدارج ارتقای من در مقام شهود و سبیل نفی وجود بدانی درجه رسیده است که حجاب هستی موهوم خویش از میان برداشته ام و جمیع امور را بکار ساز حقیقی گذاشته زیرا که شیر حقم نیستم شیر هوا که پهلوانی را بهوای نفس نمی کنم فعل من بر دین من باشد گوا تا لفظ گوا مقصور است از لفظ گواه ما رمیت اذ رمیتم در حراب رسول الله علیه السلام مشتی خاک را بر روز بدر در روی کافران انداخت چشم همه کافران بخاک پر گشت و مسلمانان برایشان غالب آمدند این فعل را رسول الله علیه السلام سبب عادی و صوری بود اما در حقیقت سبب مؤثر و حقیقی فعل و ایجاد خدا بود زانکه بمشتی خاک پر کردن چشم چندین کافران مقدور بشر نیست و لهذا ملک متعال در سورة انفال بحق این فرمود و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی لاجرم من نیز چنانم در جنگ و حرب که از خودی خود فانی شده ام گویا آلت حرب خدا گشته ام من چو تیغم و آن زننده آفتاب یعنی آفتاب حقیقی که خداست پس ذات من در قبضه تصرف الهی بمنزله تیغ است در دست سپاهی رخت خود را می زره برداشتم و از نظر انداختم غیر حق را من عدم انگاشتم غیر خدا را من معدوم و فانی شمردم درین تنبیه است که کمال اخلاص و فنا آنست که خود را و غیر خدا را معدوم پنداری هر عملی که می کنی برای خود و برای غیر خدا نکنی بلکه از بهر خدا کنی و تفصیل کلام درین مقام آنست که کمیل بن زیاد از امیر المؤمنین علی رضی الله عنه و کرم الله وجهه سؤال کرد که ما الحقیقة یعنی حقیقت چیست کمیل از اصحاب قلوب بود و مستکشف اسرار غیوب چون از حقیقت پرسید امیر المؤمنین فرمود ما لک و الحقیقة یعنی ترا با حقیقت چه کار که هنوز خداوند دلی و از مقام فنا غافلی و موهبت حقیقة لطائف روح را انقطاع از علایق باید و بسته دل و جان مثل شمع جانان را نشاید بیت
عقل بند و دل فریب و جان حجاب راه ازین هر سه نهانست ای پسر بعد از کمال استعداد مصادقت

این مراد موقوف بر نور توفیق و هدایت و متعلق بجذبات و عنایتست کمیل گفت الست صاحب سرک یعنی نه مرا صاحب اسرار خود ساختهٔ و بتجلیات انوار خود نواختهٔ و بنظر عنایت استعداد داده و بدست مرحمت دُر مراد بر روی من گشادهٔ و گفتهٔ بیت اگر تو کار نداری و فارغی از خیر بیا که کار چو تو صد هزار ما کردیم چون کمیل اخبار از استعداد خود کرد و مطلع بودن خود را بر سر امیر دلیل آورد امیر المؤمنین گفت بلی ولکن یرشح علیک ما یطفح منی یعنی بلی تو صاحب اسرار منی و قابل استفاضهٔ انوار منی و مستعد آنی ولیکن چون دریای باطن من بجوش اید رشحات ان بر قلب قابل فایض گردد و هیچ شک نیست که بمجرد استعداد مقام فنا بمرتبهٔ ادراک حقیقت نتوان رسید کمیل بار دیگر از سر سوز و گداز عرض نیاز کرد و گفت أوَ مثلک یُخیّب سائلا یعنی همچو تو یعنی سایل خود را کی نومید گرداند که طلبیده کریمان نداد نه بیک طلب و وجدان مطلوب دو برادر همزادند کریم اگر سایل را بعطای مسئول نشنوا خفتی آرزوی مطلوب در دل بنشاند خفتی ادعونی استجب لکم مصداق این دعوی است و آتیکم من کل ما سألتموه مصداق این معنی قطعه
اگر کیست بگو بدر خواست فایح نیست بگو که خواست از و خاست چون بود بیکار اگر نخواستی مرا بس جرام خواهان کرده که زرد کرد رخم را فراق ان رخسار لاجرم بحکم انکه چون کامل مکمل مطلع شفقت استعداد باشد تکمیل طالب بحسب استعدادش بران کامل واجب شود امیر المؤمنین بجواب کمیل مشغول شد و اول گفت الحقیقة کشف سبحات الجلال من غیر اشارة یعنی حقیقت طلوع وجه باقی است بکشف حجب صفات از و تا سبحات وجه او وجه ما سوی را فانی گرداند پس اشاره بهیچ چیز باقی نماند کما قال الله تعالی کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال و الاکرام و قال کل شیء هالک الا وجهه و مصداق این قول نبی است علیه السلام که می فرماید ان الله تعالی سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه پس امیر المؤمنین کمیل را بمقام فنا هدایت داد و بسوی بروز از ورای حجب صفات و وصول بعین کشف ذات دعوت کرد و چون کمیل زیادهٔ بیان طلب نمود بز ذلی بیانا زیاده کرد و گفت محو الموهوم مع صحو المعلوم یعنی محو هستی موهوم و صاحی شدن افتاب حقیقی از غمام کثرت یعنی از طریق علم بعیان آمدن و عقل نور عقل کردن بجنون الهی چنانکه امام حاذق جعفر صادق رضی الله عنه می گوید عشق جنونی است الهی که بدان بیرون آید ذات معلوم از غمام کثرت صفات و صافی شود از کدورت اعتبارات و مرتفع شود کثرت علیه از و بتشعشع نور حقیقی

و حب ذاتی تا صاحب این مقام بدرجهٔ اخلاص رسد امیر المؤمنین بعد از ان ممکر ذکر کمال الاخلاص نفی الصفات عنه یعنی عروج از واحدیت بمقام احدیت تا سالک از علم بعین آید و از گوش با غوش و بزبان حال عشق این گوید بیت عقل را معزول کردیم و هوا را حد زدیم کین جلالت لایق این عقل و این اخلاق نیست باز چون کمیل گفت زدنی بیانا امیر المؤمنین فرمود هتک الستر لغلبة السر یعنی سر تو اگرچه طالب حقیقت است و در وجود ان شکی نیست اما ضعیف است لاجرم عقل بر ستر ان قادر نیست و دل بر اخفای او غالب و تو درین حال صاحب حقیقت و محب حقیقی نیستی بلکه عالمی عارف پس هرگاه که سر قوی گردد و سلطنت او بر عقل ظهور یابد و نور عقل در نور سر انطماس پذیرد چون نور قمر در پرتو ضیاء شمس و بنور عشق ستر عقل منهتک شود بعد از ان صاحب حقیقت گردی و سالک راه خدا پرستی را این مقام مقام مستی است اما مستی هرکس بقدر استعداد اوست کمیل را قوت استعداد زیاده بود زدنی بیانا گفت پس امیر المؤمنین گفت جذب الاحدیة لصفة التوحید یعنی نهایت قوت غلبهٔ سر توست جذب نور ذاتست در حضرت احدیت که اصلا در انجا اعتبار کثرت نیست مر صفت توحید را که مشعر بکثرت اعتباریه است در حضرت واحدیت که منشاء اسماء و صفاتست و این نوع عین کافوری است که شرب مقربان از وست لاجرم بدین جذب نور شرب حقایق نه از غیرش هیچ افتد و نه اثر باقی ماند بیت خوشا ان زمانی که هر یار ما بر رقیبی اندر آید که ربی تعالی گرانی نماند در انجا و غیری که گیرد سر مستی ازین می گرانی بر انکه حصول و حظ بنفی صفات و فنا در ذات اگرچه مقام ولایتست اما صاحب این مقام صالح تکمیل و هدایت نیست مادام که رجوع نکند از جمع بتفصیل و از وحدت بکثرت یعنی تا از سکر بصحو باز نیاید مقام استقامتی که حضرت حضرت خواجه علیه السلام بدان مأمورست که فاستقم کما امرت دست ندهد لاجرم کمیل طلب زیاده وضوح و بیان کرد که زدنی بیانا پس امیر المؤمنین گفت نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره یعنی حقیقت ظهور نوریست ذاتی احدی که عبارتست از نور وجه باقی که اثر پذیرفته باشد از ازل آزال و لایح شده باشد بر مظاهر صفات الهی و مجالی ذات پادشاهی که عبارتست از اعیان موجودات و این مظاهر را هیاکل توحید خوانند تا اشارت باشد بدان که مظاهر از روی ملاحظهٔ وجه باقی اوراست غیر ظاهر نیست بعد ازین غلبات سکر بغلبات عشق کشید و نسمات ذوق و نفحات شوق عنان تماسک از دست کمیل بربود و گفت زدنی بیانا گفت بعد از ان امیر المؤمنین گفت اطف السراج فقد طلع الصبح یعنی بیان علمی را

بگذار و حدة تجلی را ترک کن و نور تجلی را که بنسبت با نور حق چون سراجست بنسبت با آفتاب زایل
کن که تا بشر نور حق و آثار تجلیات جمال مطلق که بهتر از صبحست طالع شد و عند الابتلاج لا یحتاج الی
السراج سایه ام که ظلام آفتاب من سایه ام صاحب من آفتابست یعنی خلاصه آنکه سایه در تصرف
آفتابست که اگر آفتاب رود او نیز رود و اگر بیاید او نیز از حرکت بماند من نیز چنانم و همچنانکه
تبع آفتاب در حرکات و سکنات تابع آفتابست وجود من در اقوال و افعال تابع شئون ربّ
الاربابست حاجبم من نیستم او را حجابست یعنی سایه ظلمانی کاه باشد که حجاب آفتاب نورانی باشد
اما سایه وجود من حجاب آفتاب نیست بلکه واسطه شهود آفتاب جود و دائن بسایه نیست
من چو تیغم پر گهرهای وصال ذهبت من تیغ گوهر دار و صالست یعنی گوهر تیغ وجود من را انعام
و صالست زنده کرداننم نه کشنده در قتال در قتل زنده کردانم نه کشنده بعز عنان ملک متعال یعنی
چون بنفس کسی بزهد طریقت و قهر ریاضت جنگ کنم نفس آن را اگر قتل کنم آن بلا زنده کردانم نه مقتول
خون نپوشد گوهر تیغ مرا تیغ ظاهر را خون می پوشد اما گوهر تیغ مرا نپوشد باد از جاکی برد
تیغ مرا بر من مغفرست باد او را از جایش نمی برد که بیم گوهم ز حلم و صبر و داد کاه نیم کوهم
از حلیمی و صابری و عدل چنانکه کنته اند الرجال کالجبال کوه را کی در ربایند تند باد یعنی باد
سخت آنکه از بادی رود آن خیست آنکس که از بادی از جای خود رود آن خار و خس
است نه کوه زانکه باد ناموافق خود بسیست بادهای مخالف بسیارست چنانکه بعضی را از آن
بادها بیان کند باد خشم و باد شهوت باد آز حرص برد او را که نبود اهل نماز اما کسی که اهل
صلوة و دین است او را از این بادها ایمن است زانکه و اجل تمکین است کوهم و هستی
من بنیاد اوست و ای داد و رشوم چون کاه باد من یاد اوست یعنی محرک من یاد اوست
پس کوه حلم من بباد متزلزل نمی گردد اگر کوهم اصل هستی من بنیاد اوست و اگر کاهم
باد محرک من یاد و ذکر اوست جز بیاد او نجنبد میل من بتحریک او متحرک می شوم نیست غیر
عشق احد سرخیل من که من عشق خدا را تابع خشم بر شاهان شه و مارا علام حکایت
از درویشی سلطان عصر التماس کرد که تشریف قدوم ارزانی دارد و همت شریف بمصاحبت
پادشاه بگمارد درویش صاحب همت از سر فراغتی که داشت التفات ننمود سلطان
عالی مقام از روی ملالت پیغام فرستاد که رعایا را بفرمان خالق بر ما طاعت اولو الامر
و اتباع سلطان خویش واجبست پس چرا سر از ربقه احکام ما می کشی درویش پاکیزه خصال

از سر ذوق

از سر ذوق و حال گفت لاجرم ترا طاعت من لوازم و مواجب است که بندهٔ منی زیرا که خشم و شهوت
مذلّی است که بندهٔ من اند و شما ایشانراست که تو بنده و چاکر ایشانی خشم را هم بسته ام زیر لجام لفظ لگام
بکسر لام و کاف عجمی بمعنی لجام است تیغ حلم گردن خشم زدست خشم من مرده است خشم حق بر من چو
رحمت آمدست مساعات و مسرت و منفعت و مضرت را تفرقه کردن مقتضای نظر عقل است
اما ارباب محبت و اصحاب مودت را الم دوست عین لذتست و جراحت او عین راحت شعر
بیت نیک و بد در نظر عقل بود عاشق شو کانچه دلبر کند آن را همه زیبا بینی و اصل این سخن
آنست که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه می فرماید سبحان من اتسعت رحمته فی صورة
قهره لبعض اولیائه و اشتدت نقمته فی صورة رحمته لاعدائه یعنی پاکست آن خداوندی که احاطه
کرد رحمت او بصورت قهر بر بعضی اولیای او و او اشتداد پذیرفت قهر و نقمت او بصورت
مر اعدای او را غرق نورم گرچه سقفم شد خراب تابش آفتاب در خانهٔ خراب که سقف و دیوار
ندارد بی حجاب باشد بیت کی خانهٔ من خراب گردد تا مهر درآید از در و بام روضه گشتم گر
چه هستم بو تراب ابو تراب کنیه امیر المؤمنین است رسول الله علیه السلام آن را بر جانی یافت که
خواب خفته دید و تراب بتن مبارک او رسیده پس بدست شریف بمالید و گفت قم یا ابا تراب
لاجرم اگرچه من ابو ترابم اما روضه گشتم زانکه گلهای رنگارنگ از خاک روید نه از سنگ
چون درآمد علتی اندر غزا یعنی غزا کردن من از قهر حق بود چون تو بر روی من خداوند حق تیغ
من بخشم آمد پس اگر ترا بکشتم عمل من باخلاص نباشد بعضی از آن خدا و بعضی از آن نفس شود این
معنی را حضرت مولانا در اخر اول دفتر تصریح می کند تیغ را دیدم نهان کردن سزا از آن اندر آخر
او را تا در زمرهٔ آن طایفه داخل نباشم که حضرت الهی می فرماید و من الناس من یتخذ من دون
الله اندادا یحبونهم کحب الله و الذین آمنوا اشد حبا لله پس اخلاص آنست که عمل هر دو کسی
خدا باشد نه یاد ماسوی حکایت یکی از مشایخ سالهای بسیار در صف اول ایستادی روزی
دیرتر بمسجد رسید در صف آخر افتاد پس از آن مدتی دراز نماز را اندیشید از آن حال پرسیدند
گفت نماز چندین ساله را قضا می کنم که بظن من آن بود که من مخلصم بخدا اما روزی در صف آخر
افتادم از مردمان خجالت آمد بدانستم که آن نشاط من در آن وقت از دید خلق بود آن همه نمازها
را باز می گردانم پس امیر المؤمنین گوید ترا در این حالت نکشتم تا الحب لله آید نام من یعنی بحکم
المؤمن اذا احب احب لله و اذا ابغض ابغض لله و اذا اعطی اعطی لله و اذا امسک امسک لله

فهو من الله ولله والى الله وفي روایة من احب الله وابغض لله واعطى لله ومنع لله فقد استكمل
الایمان یعنی تمام مؤمن آن باشد که چون دوست شود از بهر حق دوست شود تا که ابغض لله آید کام من
مضمون حضرت مذکور را اشارت فرماید تا که اعطی لله آید جود من و سخای من تا که امسک لله آید بود من
این بیت را باز بیان کند بخل من لله عطا لله و بس منع کردن من و دادن من از بهر خداست نه از بهر
نفس جمله لله ام نیم من آن کس بهر غیر خدا و آنچه لله می کنم تقلید نیست بلکه تحقیق است نیست تخییل و گمان جز
دین نیست که ذیم من گشاده است حقیقت این سخن آنست که حضرت رحمن در سورهٔ انسان در
وصف امیر المؤمنین علی و فاطمهٔ زهرا و حسن و حسین و خادم ایشان می فرماید ویطعمون الطعام
علی حبه ای علی حب الله یعنی اطعام طعام بر محبت باری کنند و محبت حق بر سر ایشان غا
لب گشته که هلاک خویش در گرسنگی فراموش کرده دیگری را بر خویشتن ایثار می نمایند و علی بن
محمد الکتانی بدین معنی اشارت نمود آنجا که گفت المحبة ایثار المحبوب و ابو عبد الله نباجی از نجا فرمود
المحبة لذة في المخلوق واستهلاك في الخالق یعنی محبت در مخلوقان لذتست و در خالق استهلاک
معنی این سخن آنست که محبتی که بر مخلوقان باشد میان محب و محبوب مجانست است و چون جنسیت
علت انضمام است در میان ایشان مخالطت و ممازجت باشد و از مخالطت و ممازجت تلذذ حا
صل شود یا باستماع یا بنظر یا بعقل اما چون محبت بخالق باشد میان خالق و مخلوق مجانست
نباشد نه بذات و نه بصفت و نه بفعل و چون مجانست از میان برخیزد تلذذ متحقق نشود و چون
محبت حق بر محب مستولی گردد محب مقهور و مجبور حق شود و مقهور و مجبور را صفت نباشد زیرا
که تقبل مکره تقبل مکره باشد تا قصاص بر مکره آید نه مکره چون چنین باشد لاصفت گردد بر نعت
مقهوری و نفس محب در تحت سطوات قهر محبت حق مستهلک شود و مستهلک را لذت نباشد
و دلیل این سخن قصهٔ صواحبات یوسف است که چون سلطنت یوسف بر ایشان غالب گشت
با محبت و معرفت سابق هم از لذت مستهلک گشتند و هم از الم و چون سلطان حق غالب گردد
با سبقت محبت و معرفت اولیتر که از لذت و الم غایب گردد و اصل این سخن آنست که
بزرگان گفته اند که مؤمنان را پیش از گذشتن صراط دیدار باشد تا ایشان در مشاهدهٔ
حق مغلوب گردند چون بدوزخ در آیند و بگذرند الم و سوختن باشد اما ایشان را از آن خبر نباشد
چنانکه زنان را قطع بود و الم بود لیکن از الم خبر نبود چنانکه باتفاق گفته اند که در بهشت دیدار
باشد تا بهشتیان از جمیع نعیم منقطع نشوند و آنچه تعبیر کردیم مشاهدات عین است و محبت مشا

مطلب در فضائل اهل بیت و آن آل علی رضی الله عنهم

هدات

هدات سر چون سر در دنیا بکمال رسد صفت محب همان گردد که صفت بهشتیان در بهشت وقت
دیدار حق و گفت ارباب محبت را در میان این دو مشاهده هیچ تفاوت نیست چنانکه امیر
المؤمنین می فرماید لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا لاجرم آنچه می بینند تخییل و گمان نیست
بلکه جز مشاهدهٔ عین نیست و هر محبی که حال او چنین باشد هر آینه از اختفا دو حرف می رسته باشد
و آستین مراد او بر دامن وصال محبوب حقیقی بی اتصال و انفصال بسته بود و لهذا می فرماید از اجتهاد
و از تحری رسته ام از اجتهاد عقل و از تحری بکمال خلاص گشته ام خدا را معاینه و قبله را مقابله دیده ام
آستین بر دامن حق بسته ام یعنی بحق اتصال معنوی حاصل کرده ام که همی بینم همی جنبم مطار اگر برم
موضع طیران را می بینم و رهی گردم همی بینم مدار اگر دوران و جولان کنم موضع دوران را می بینم
ور کشم باری بدانم تا کجا محل بار و موضع گام را می دانم ماه و خورشید پیشم پیشوا من ماه و آفتاب
حقیقی پیشوای منست بدانکه امیر المؤمنین علی سر عارفان اسرار الوهیت است و او را در
حقایق معارف سخنانیست که هیچ کس پیش از وی نگفته است و بعد از وی کسی مثل آن نیا
ورده تا بجایی که روزی از غلبات اسرار و سطوات انوار بر منبر بر آمده بود و گفت سلونی عما دون
العرش فان ما بین الجوانح علما جما هذا لعاب رسول الله علیه السلام هذا ما زقنی رسول
الله صلی الله علیه وسلم زقا زقا فو الذی نفسی بیده لو اذن للتوریة والانجیل ان یتکلما لو ثنیت
وسادتی فاخبرت بما فیهما فصدقانی علی ذلک یعنی بپرسید مرا از آنچه زیر عرشست که
در میان پهلوهای خود علم بسیارست یعنی در میان جوانب من دریای علم جوش می زند و این برکت
لعاب رسول الله است علیه السلام که در دهان دارم و آنچه بر زبان می آرم قطره از چشمهٔ باطنی
منست که رسول الله صلی الله علیه وسلم از دریای اسرار در مشکی ریخته است بحق خدایی
که جان من در قدرت اوست اگر با جمله توریت و انجیل سخن گفتنی آن بودی و وساده اندا
ختمی و شرح حقایق این دو کتاب بیان کردمی و هر دو قوم مرا تصدیق نمودندی و در آن مجلس مردی
بود وی را ذعلب یمانی می گفتند گفت این مرد بس عریض دعوی کرد هر آینه وی را فضیحت
سازم پس برخاست و گفت سوالی دارم امیر المؤمنین گفت وای بر تو سوالی که می کنی از
برای تفقه و دانایی کن نه از برای تعنت و مرد آزمایی ذعلب گفت تو امیر دعوی کنی پس
بپرسید که هل رأیت ربک یا علی خدای خود را دیدی گفت ما کنت اعبد ربا لم اره یعنی من
هرگز نپرستیده ام پروردگاری را که ندیده باشم قال کیف رأیته گفت چگونه دیدی گفت

مطلب در فضیلت علی رضی الله عنه

لم تره العيون بمشاهدة العيان ولكن رأته القلوب بحقايق الايمان يعني او را ديدها بشاهده عيان
نديدند اما دلها بحقايق ايمان دريافتند بيت همه جمال تو بينم چو ديده باز كنم همه شراب تو نو
شم چو لب فراز كنم ديگر اگر دي بگذاري هواي ناهلي به بيني انچه بيني ديدو انچه ديدي و لي خداي
را بشناسي وخاص بنده شوي خداي را بقوه بيني برغم معتزلي پس ازين امير المؤمنين گفت ربي
واحد لا شريك له احد لا ثاني له فرد لا مثل له لا يحويه مكان ولا يداوله زمان لا يدرك بالحواس
ولا يقاس بالناس يعني پروردگار و معبود من واحدي است كه او را شريك نيست و يكيست كه
او را ثاني نيست و فرديست كه مثل ندارد نه مكان محيط او گردد نه زمان بروي مي گردد بحواس
مدرك نشود و بانسان قياس او نتوان كرد بيت احدست و شمار از و معزول صمدست و
نياز از و مخذول ديگر ان احد نه كه حس شناسد و هم وان صمد نه كه عقل داند و فهم چون دعلب
اين سخنان را شنيد نعره زد و بيهوش افتاد چون بخود باز آمد گفت با خدا عهد كردم كه از
هيچ كس از روي تعنت سوال نكنم امير المؤمنين گفت هذا اذا كان الامر اليك يعني اگر كار بد
ست تو باشد برين عهد وفا تواني كرد بيش ازين با خلق گفتن روي نيست اسرار را
ازين زياده گفتن وجه نيست بحر را گنجايي اندر جوي نيست زيرا دريا در جوي نگنجد پس
افشاي اسرار خالق باندازه عقول خلايق بايد چنانكه امين صادق مي فرمايد كلموا الناس
على قدر عقولهم بيت مي گويم باندازه عقول نه بلند و بيرون از دايره عقول ناس عيب نبود اينجا
اين بود كار رسول چنانكه حديث شريف را اكنون بشنيدي از غرض خرم گواهي جو شنواي
طالب اسرار حقيقت اگر چنانكه انوار اين حقايق بر تو مكشوف نيست و در اثناي اين مث
هم بشهادت احتياج هست گواهي از من بشنو كه گواه بندگان نزد ذو الجود و قدر ندارد
يعني در شريعت مطهر گواهي بندگان را هيچ اعتبار نيست چنانكه مي فرمايد در شريعت
هر گواهي بنده را مسموع نيست قدر و قيمت در كوي و قضا وقت نظر نيست كه هزاران بنده
باشند گواه اگر هزاران بنده ترا گواه باشند بر سنجد شرع ايشان را بكاه بلكه بكاف عربي معني
اين مصرع بنزد كي دار نزد شرع بود بلي همانا بنده شهوت بنزد حق بنده شهوت نزد
حق بدترست از غلام و بنده كه مسترق دقيق مطلق لفظ از غلام بلفظ بنده متعلق است
كين بيك لفظي شود از خواجه حر كه اين بنده مسترق بيك لفظ آزاد شود وان زيد شيرين و ميرد
تلخ تر بنده شهوت شيرين زيد تلخ ميرد پس عاقل را مي بايد كه زنهار كي را بشهوت بگذارند

تا بسنجي

تا بسنجي بميرد حكايت جعفر بن برقان روايت كند از ميمون بن مهران كه رسول الله عليه
السلام مردي را پندي داد و مي گفت اغتنم خمسا قبل خمس شبابك قبل هرمك و صحتك قبل سقمك
وغناك قبل فقرك وحيوتك قبل موتك يعني غنيمت شمار پنج چيز را پيش از پنج جوانيت را
پيش از پيريت و صحت را پيش از بيماريت و فراغت را پيش از مشغوليت و توانگريت را
پيش از فقيرت و زندگيت را پيش از مرديت رسول الله عليه السلام درين پنج چيز عالم بسيار را جمع
كرد زانكه مرد در جواني اعمال بسيار را قادرست كه آن را در پيري قادر نمي شود هم چون جوان بگناه
كردن عادت گيرد از و امتناع كردن نتواند پس شهوت زنهم كاري مي كند و ناسنجي بميرد
وصحيح فافهم فالامر سنت در مال خود همه نفس خويش پس صحيح را مي بايد كه صحت را غنيمت داند
و در اعمال صالحه اجتهاد كند و در مال [illegible] تا كه بشهوت زنهم كي نكند و ناسنجي نميرد و فراغ كه در شب
باشد و شغل در روز لا تجسيم مرد را مي بايد كه شب عبادت بسيار كند تا مرد [illegible] شود و
مراد از غنا رضا دادنست بانچه عطا كرد خدا پس مرد را مي بايد كه بدانچه [illegible] در
دست خلق است طمع نكند تا كه ناسنجي نميرد و چون مرد زنهم باشد اعمال را فارغ است و [illegible]
بميرد عمل او منقطع شود پس مي بايد كه ايام عمر را بشهوت و هوا ضايع نكند تا ناسنجي نميرد و عذاب
آخرت را مبتلا نشود لا تجسيم از بنده سعي مي بايد و از خدا اعانت تا از بندگي شهوت خلاص يابد
چنانكه مي فرمايد بنده شهوت نزار د خود خلاص از بنده كي شهوت بهيچ لفظ خلاص شود جز بفضل
ايزد و انعام خاص اگر اين بنده اختيار جز وي را بنيكي صرف كند والا در جهنم قيد گمان را عذر نيست
كه ان جاه را بن نيست وان گناه اوست جبر و جور نيست بلكه عين عدالت در جهنم اندا خت او
خود را اگر من لفظ من مرهو نست در خور قعر ش ني يابم رسن گرفتم ز اخلاص كم حكايت منظومه
اين طرفه حكايتيست بنگر روزي مگر از قضا سكندر مي رفت و همه سپاه با او وان حشمت و ملك
جاه با او ناگه بخرابه گذر كرد پيري ز خرابه سر بدر كرد پيري نه كه آفتاب پر نور در چشم سكندر آمد
از دور پرسيد كه اين چه شايد آخر اين كيست كه مي نمايد آخر ديوانه بود حكيم عاقل اينجا نكند
مقام و منزل پرسم كه چه كار دارد اينجا بينم كه چه مي شمارد اينجا در گوشه اين خراب فركير بنشسته نبا
شد اين چنين پير آمد سوي آن مغاك كه آن گوشه پير از پي كار خود نشسته دو چشم خود باز نكرد سوي
او چشم پرسيد سكندرش بصد خشم گفت اي نفس غول اين گذرگاه غافل چه نشسته اين زمين
را [illegible] چه نكردي احترام آخر نه سكندرست نامم داني كه منم بحكمت پيروز بگرفت همه روي

عالم امروز، در پا قبل و آفتاب رایم، نه فلکست زیر پایم، پروانه بسر حال بانگ بر زد، گفت این همه
نیم چو تیر زد، نه غول و نه عافیم درین کوی، هشیار ترم ز تو بصد روی، از زر و از اجل چو آگهم من، چون منتظران
ببین رهم من، با خلق مرا چه آشنائیست، چون افکارها جدائیست، چون عاقبت جهان فنا راست
ملک ازل و ابد خدا راست، دل در هدف نیک ادوختم، در کنج خراب از آن نشستم، دیوانه توئی
که بهر بهشتی، مغرور بر دور و نه ملک خویشی، دانم چه کسی دو قطره آبی آلوده بخاک این خرابی،
نه پشت و رو روی عالمی تو، یک دانه گشت آدمی تو، دونه فلکی کز ان شمارست، هر ساعتش از نو
صد هزار است، این شهوت چند روزه بگذر، قسم تو نه سعد و نحس اختر، با من چه برابری کنی تو،
چون بنده بنده منی تو، دو بنده من که خشم و آز اند، بر تو شب و روز سرفراز اند، تو بنده این دو دیو
طمع، بشکن سر کبر و پای دعوی، حیران شد از این سخن سکندر، بفگند کلاه شاهی از سر
از خجلت خود بغیر می خورد، سر بر کف پای پیر می زد، پیر از درد دل رهی نمودش، کاندر همه عمر
یاد بودش، ایمنست ز لنگر پاک بازست، از غیر خدای بی نیاز است، مردان خدا هوا شکستند
از نیک و بد زمانه رستند، یعنی عاقل را می باید که ترک شهوات و لذات کند و با عمال صالحات
تبدیل دفتر و محو خطیئات کند تا در روز قیامت شرمسار نشود حکایت
حبیر بن یزید تیمی گفت من گناهای خود را شمار دادم بسیار شرمسار می شوم آیا حال من
چون شود که ملائکه گناهای مرا در حضور قاضی عرصات علی رؤس الاشهاد بخوانند پس گفت
کر این سخن از وی شنود زیاده شود خود جگر چه بود که خار لخون شود و اگر جگری باشد که از ین
سخن خون نشود از غایت سخت دلی است بلکه از بدبختی است می فرماید این جگرها خون نشد
نه از سختی است و از جهت انتظام است در سلک طایفه که حضرت الهی در تقبیح شان
ایشان می فرماید ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة او اشد قسوة و اگر حالی
خون نشود در اوان بعث شدت آتشی که آتش ازو زاو آدمی و حجاره خواهد بود خون گردد و لکن
خون شدن سود ندارد بیت اکنون طلب دوا کر مسیح است بر زمین کآندم که رخت
بسوی فلک فوت شد دوا غفلت و مشغولی و بدبختی است یعنی از لطف رب غفلتست
و از مشغولی بدنیاست و از شقاوتست حکایت عزیزی گفت حال فلان
عجبست که بحکم والله یدعو الی دار السلام و بموجب والله یحکم بینکم یوم القیمة
حکم قاضی عرصات را قبول نکنند و دعوت او را اجابت نمی نمایند و آخر النفس و

شهوت

شهوت و آزاده گان شیطان و معصیت که انبیا و اولیا اند گواهی دهند و بسوی بهشت را نمایند
شهادت و دلالت ایشان را قبول نکنند اما بنده گان شهوت که از بنده گان ناپسند و بر ترین بدبختی
و ضلالت گواهی دهند و بسوی عذاب آخرت راه نمایند گواهی ایشان را و دعوت ایشان
را قبول کنند، خون شود روزی که خونش سود نیست یعنی روز قیامت خون شو آن وقتی که
خون مردود نیست یعنی درین جهان حکایت عمر بن عبد العزیز هر شب فقیهان را جمع می
کرد و قیامت و آخرت را یاد می کردند و می گریستند گویا در پیش ایشان مرده بود
و بعضی حکما گفت اینجا گریه و زاری کن تا در آنجا شاد و خندان باشی و اینجا از اسباب
هلاک احتراز کن تا در آن روز بجایی نروی که در آنجا مرگ را تمنی بکنی و آنرا نیابی یعنی در دوزخ
چون گواهی بنده گان مقبول نیست، در شرع عدل او باشد که بنده غول نیست رجل عدل و
نافذ القول و مقبول الشهادة آنست که بنده شیطان و نفس نیست و ازین روی که شرط ا
شهادت حریت است خدا جل و علا رسول الله را علیه السلام در قران شاهد چنانکه می
فرماید گشت ارسلناک شاهد در تذکره اشارتست بآن آیت کریمه که در سوره احزابست یا
ایها النبی انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و داعیا الی الله باذنه و سراجا منیرا و آن
آیت کریمه که در سوره فتح است انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا ازانکه بود از
کون او حر بن حر زیرا آن رسول علیه السلام از دو کون آزاده است و چشم همت را بحکم
ما زاغ البصر و ما طغی برشته هیچ ما سوی نکشاده است و فرزند حر است که پدر بلند او ابرا
هیم است علیه السلام زانکه از نسل اوست و آن نیز حر است زیرا ابراهیم را چون بمال امتحان
وامتحان شد مال را بمهمان صرف کرد و چون بفرزند امتحان شد مطیع فرمان گشت که قربان
کردن او را اقدام کرد و چون نمرود را از منجنیق بآتش انداخت او در هوا بر آن بود در آن
وقت جبرئیل آمد و گفت الک حاجة یعنی هیچ حاجت داری خلیل گفت اما الیک فلا
یعنی ترا حاجت ندارم چونکه حرم خشم کی بندد مرا از سخن علیست نیست اینجا جز صفات
حق دگر را بکس من بحکم تخلقوا باخلاق الله صفات خداست که رحمت او غالبست لاجرم من
نیز در محل قهر رحمت کردم و ضمیر من آینه است چون نور ضمیر تو دیدم ترا بحر وصال راه نمودم
و لطف الهی فرماید اندر اگاه زاد که دست فضل حق و غایت کام مطلق زانکه رحمت داشت
بر خشمش سبق قال رسول الله علیه السلام ان الله لما قضی الخلق کتب عنده فوق عرشه ان

ان رحمتی سبقت علی غضبی پس بموجب حدیث مذکور سبق رحمت بر غضب صد هزار معصیت را مبدل بطاعت
گردانند و هزاران هزار گدای خاک نشین را در خلوت خانهٔ محرمیت بر سریر عزت و تمکین نشانند بحر ما نا
سراپردهٔ عظمت را از بارگاه کبریا دور انداز و بحرمان حجاب خیبت را بخلع یقود یکانکی و تشریف
خلوت یکانکی بنواز دلا جرم مراکز مظهر و مظهر همین صفات محو آینهٔ جمال نمای ذاتم کاهی
باشمشیر قصد قتال است و گاهی بنور ضمیر عزم راه نمودن بحریم وصال اندا اکنون که رستی از خطر
و خوف سنگ بودی کیمیا کردت گهر سنگ بی قیمت بودی کیمیای معنوی ترا گوهر گرانمایه ساخت
یعنی کافر بی قدر بودی کیمیای اسلام ترا جوهر قیمت دار کرد لاجرم رستهٔ از کفر و خار رستان او خلاص
شدی از کفر و از ظلمت و قسا و تش و از عذاب آخرتش چون گلی بشکفت بسر و لستان هو ت معی
بنر گی کل کمی آجل الله باغچه لسنی تو منی و من تو ام ای محتشم بحکم المؤمنون کنفس واحد تو منی و منی
تو ام ای بزرگ گر دوبی از میان برخاسته است تو علی بودی علی را چون کشتی کسی خود را کی قتل کند
و بدانکه چون کسی بنور اسلام و کمال ایمان منور و متحلی باشد آن را از ظالمان ظفر نرسد چنانکه از
علی ولی ضرر نرسد حکایت از سعید بن مسیب مروی است که بعضی امرا که والی مدینه شده
بود چون بمدینه آمد علی بن الحسین و قاسم بن محمد و سالم بن عبد الله رضی الله عنهم و جمعی دیگر از قریش
بدیدن وی آمدند آن والی روی بایشان کرد که سعید بن مسیب کدام است از شما علی بن الحسین
رضی الله عنهما گفت که وی مسجد را لازم گرفته است و نصیحت امرا نمی رود گفت تو کهٔ علی بن حسین
بن علی بن ابی طالب و قاسم که پسر محمد بن ابی بکر الصدیق است و سالم که پسر عبد الله بن
عمر ست بپیش من می آیید و سعید بن مسیب نمی آید و الله که گردن وی را بخواهم زد و سه بار
مکرر کرد علی بن الحسین می گوید که بدین سبب مجلس بر ما تنگ شد چون بیرون آمدیم
پیش سعید بن مسیب رفتیم قصه را بوی باز گفتیم و گفتیم اگر بعمره می روی دور نیست گفت
مرا در عمره نیتی صادق در خاطر پیدا نشده است گفتیم بخانهٔ بعضی از برادران رو گفت با این
منادی که روز و شب پنج بار ندای کند چه کنم و الله که هرگز مرا ندا نخواهد کرد مگر که بوی
خواهم آمد پس گفتیم در مسجد از آنجا که می نشینی بجای دیگر نقل کن زیرا که ترا در جای تو خواهند
طلب کردن گفت مجلسی را نمی گذارم که مرا در آن خوی داده است با آنچه خوی داده است از
خیرات و طاعات گفتیم ای برادر تو نمی ترسی گفت چون برسیدی خدای تعالی می داند که من از
هیچ کس غیر وی نمی ترسم لیکن اول آنچه می گویم و او سلطان و امرا را حمد و ثنای خدای تعالی

مطلب در معنی ... از ظالم

است و درود بر محمد علیه السلام و از خدای تعالی می خواهم که مرا بعین و الی فراموش گرداند
مدتی آن امیر در مدینه بود بعد از آن عزل شد کردند و عزیمت شام کرد چون پنج منزل از مدینه
بیرون آمد روزی غلام وی وی را وضو می داد غلام را گفت یکساعت باش زهی برسوائی
و شرمندگی من الله علی بن حسین و قاسم بن محمد و سالم بن عبد الله که من در پیش ایشان سوگند خوردم
که گردن سعید بن مسیب را بزنم و الله که از آن وقت تا این زمان در هیچ ساعت از ساعات
شب و روز بیاد من نیامد است غلام گفت آنچه خدای تعالی بتو خواست بهتر از آنست که تو خود
خواسته بودی معصیت کردی به از هم طاعتی از بحر عجلت یعنی غرور ابروی من انداختی این اگرچه
معصیت بود اما به از هم عبادتی که سبب شد بمغفرت و رحمت در حق آسمان بیهوده در ساعتی و قطع
منازل کردی در یک ساعت پس خجسته معصیت کان کرد مرد که سبب شد باستغفار مثال معصیتی که
از آن مرد بظهور آمد چون خار یست که از وی اوراق و ورد بر دمد یا چون گناه عمر بود که بقصد رسول الله
علیه السلام آمد و بتصر قبول و دار السلام راه یافت یا چون سحر ساحران فرعون بود که بمعارضهٔ ایشان با موسی
علیه السلام سرمایهٔ فتوح ایشان شد چنانکه می فرماید لی زخاری بر دمد اوراق و ورد استسلام انکار یست
لیکن عمر و تعظیم رسول عمر که پیش از اسلام قصد کشتن رسول الله کرد که شمشیر را متقلد شد
و بجبل ابی قبیس متصاعد گشت تا در غار رسول الله را قتل کند چون بپیش رسول رسید معجزه بر
انداختی او شاد و تلقین اسلام طلب کرد رسول الله علیه السلام تلقین اسلام کرد مسلمان شد و در
بعضی روایات چنین واقع شد که عمر رضی الله عنه گفته است که با ابو جهل و شیبه نشسته بودم ناگاه
ابو جهل برخاست و آغاز خطبه کرد و گفت ای معشر قریش محمد خدایان شما را دشنام می دهد
و شما را بسفاهت و نادانی نسبت می کند و وی گوید که پدران شما در دوزخ اند و همچون حزان در
آتش دوزخ بر روی در می افتند هر کس که محمد را بکشد و نزد من آید صد اشتر سرخ موی می دهم و هزار
اشتر سیاه موی و هزار اوقیه نقره من خالص گفتیم ای ابو الحکم آنچه می گویی صحیح است گفت
آری عاجل است نه آجل من گفتم سوگند بلات و عزی که من این کار را می کنم ابو جهل دست
مرا گرفت و بخانهٔ کعبه در آورد و هبل را بر من گواه گرفت و هبل بزرگترین اصنام ایشان
بود هر وقت که سفری یا جنگی یا صلحی یا نکاحی پیش می گرفتند بپیش وی می آمدند و با وی
مشورت می کردند و وی را گواه می گرفتند پس من شمشیر حمایل کردم و رسول الله را طلب کردم بخانهٔ
خواهر خود آمدم خباب بن الارت رضی الله عنه آنجا بود و شوهر وی سعید بن زید چون مرا دیدند

مطلب در بیان آنکه معصیت سبب الحسنات ...

مطلب در اسلام عمر رضی الله عنه

شمشیر حمایل دادم بتر سید نه کفتم با کی بنیست خباب رضی الله عنه کفت دبکی ای عمر اسلام آور آب
طلب کردم و وضو ساختم و از رسول الله علیه السلام سوال کردم کفتند که در خانهٔ ارقم بن الارقم است
با نجا رفتم و در خانه بزدم حمزه رضی الله عنه بیرون آمد چون مرا شمشیر حمایل کرده دید بانک بر من
زد وی مردی مهیب بود من نیز بانک بروی زدم پس رسول الله علیه السلام بیرون چون
مرا دید بستر مرا دریافت فرمود که من دعا کرده بودم که اللهم اعز الاسلام باحد العمرین
دعای من در حق تو مستجاب شد ای عمر اسلام آور من کفتم اشهد ان لا اله الا الله و انک
رسول الله رسول الله علیه السلام و اصحاب وی بان مسرور شدند و ان روز من چهلم تن
بودم از مسلمانان و این آیت نازل شد که یا ایها النبی حسبک الله و من اتبعک من المؤ
منین من کفتم یا رسول الله بیرون آی سوکند بخدای تعالی که دیکر هرکز مشرکان بر ما غالب
نمی شوند پس بیرون آمدیم و تکبیر کفتیم چنانکه مشرکان نیز شنیدند و رسول الله علیه السلام
طواف خانه کرد و بعد از ان همیشه با یکی یک از مشرکان مقاتله می کردیم تا حق تعالی
دین خود را غالب کردانید می کشید یعنی تا بدرکاه قبول فاعل کشید کناه عمر را مقصد است
یا رسول الله اسف و مفعول بن ضمیر که راجع است بعمر لی سحر ساحران فرعون شان
بر ستفهام انکاریست یعنی نکشید و نکشت دولت فرعون شان یعنی سحر ایشان با سبب
نشد که فرعون ایشان را کشید که دولت ایمان و رحمت رحمان چون ایشان را نخر
که نبودی صحبت شان و ان نبود که سحر ساحران و انکار ایشان نبودی کی کشید بشبان
بنیر فرعون نبود که کشیدی ایشان را بفرعون معاند کی بر نیزنی عصا و نجات کی بر نیز
ندی از درهای ان عصا او معجزات موسی را معصیت طاعت شد ای قوم عصات
معصیت عین طاعت کشت ای کناهکاران **حکایت** روزی **مولانا** با اصحاب
کرام مسجد جمعه می رفتند از ناکاه بجلادی مقابل افتاد که چندین خون کرده بود و
کردن زده آوازه عیرت نمود و یاران از ان حالت حیران ماندند که او چه احمل زیارت است
و لانوین بحر تست تا مثل لو سلطانی او را تعظیم کند بزرکی از ان حال سوال کرد
فرمود که مردی بود از اولیاء الله که در قباب غیرت پوشیده مانده بود و دایم آرزوی
بردی که از قفص قالب مرغ روح را پر و از دهد و بدرجهٔ شهادت رسد حق تعالی
سببی ساخت تا منکوره متهم کردند و این جلاد او را از حبس قفص رهانید و ولی حق و ولایت

اللهم اعز الاسلام باحب الرجلین الیک بعمر بن الخطاب او بابی جهل بن هشام

خود را بدین جلاد داد یاران چون این حال را بجلاد تقریر کردند در حال جلاد مسکین بجلادت
تمام و صدق عظیم بتوبه و استغفار تجلدی نمود و از جملهٔ مریدان مقبل و مقبول شد پس دور
کاه اله بهیچ روی نومیدی را راه نیست تا امید از خدا کردن ز دست و مقتول کردن چون کنه
مانند طاعت آمده است که سبب شود برجوع و توبه و بمغفرت خدا جل و علا در کتاب تنبیه الغافلین
آورده است **حکایت** عمر رضی الله عنه بر رسول الله علیه السلام درآمد و می کریست
رسول الله علیه السلام پرسید که چه می کری یا عمر کفت یا رسول الله در باب جوانی هست که
می کرید دلم بسوخت رسول الله علیه السلام فرمود یا عمر او را درآر جوان داخل کشت
و می کریست رسول الله علیه السلام کفت چه می کری ای جوان کفت یا رسول الله کناهها ی
بسیار مرا می کریاند و از جباری می ترسم که مرا عذاب کند رسول الله علیه السلام کفت کسی را بخدا
شریک کردی جوان کفت نه و رسول الله علیه السلام کفت قتل نفس کردی بغیر حق جوان کفت نه
رسول الله علیه السلام فرمود خدا کناهان ترا بیامرزد اکر همچون آسمانهای هفت و زمینهای
هفت و کوههای بلند باشد جوان کفت کناههای من ازینها بزرکترست رسول الله
علیه السلام کفت کناه تو بزرکست یا کرسی جوان کفت کناه من بزرکترست رسول
الله علیه السلام کفت کناه تو بزرکست یا عرش جوان کفت کناه من بزرکترست رسول
الله علیه السلام فرمود از کناه خود بمن خبر ده جوان کفت از تو شرم دارم یا رسول الله رسول الله
علیه السلام باز فرمود خبر بده جوان کفت یا رسول الله من نباش بودم کورها می کندم و
کفن مردکان بر داشتم هفت سال درین کار بودم تا دختری بمرد از دختران انصار قبر او را
کندم و او را از کفن عریان کردم چون برخی رفتم شیطان بر نفس من غالب آمد باز کردم
و با وی جماع کردم چون برفتم آن دختر برخاست و کفت وای ترا ای شاب از خدا شرم نمی
داری در وقت قیام ساعت که خدا تخت خود را از بهر قضا بنهد و حق مظلوم را از ظالم
بستاند که مرا عریان کردی در میان لشکر مردکان و مرا جنب ساختی در پیش دیان پس
رسول الله علیه السلام ازین بترنجید و کفت یا فاسق چه حاجت کرد ترا بدوزخ برو از نزد
من جوان برفت و چهل شب بخدا توبه کرد و سر خویش را بسوی آسمان داشت و کفت ای
خدای محمد و آدم و حوا اکر توبهٔ مرا قبول کردی و مرا بیامرزیدی محمد را و اصحاب او را اعلام کن
و الا آتشی بفرست مرا بان بسوز و مرا از عذاب آخرت خلاص کن جبرئیل با سلام جلیل بپیش

ورد و سعت رحمت ... غفرت ... و رحیه

ترجمهٔ صفات صوفیجی

رسول الله علیه السلام آمد و گفت خدا ترا سلام می رساند و می گوید تو آفریدی خلق را یا من رسول
الله علیه السلام گفت او آفرید مرا و همه خلق را و گفت خدای گوید تو رزق می دهی ایشان را رسول
الله علیه السلام گفت خلق را و مرا او رزق می دهد گفت خدای گوید او قبول می کند توبه را یا من
رسول الله علیه السلام گفت توبه مرا و توبه همه را او قبول می کند پس جبرئیل گفت خدای گوید
توبه بنده مرا قبول کن من توبه او را قبول کردم لاجرم رسول الله علیه السلام آن جوان را بخواند
و مژده داد چون مبدل می کند او سیئات بحکم آیت سوره فرقان فاولئک یبدل الله سیئاتهم
حسنات وکان الله غفورا رحیما عوض هر عقاب ثواب کند و سیئات را محو کند و بجای او حسنات
آورد چنانکه می فرماید طاعتی اتش می کند رغم و نشات جمع واتش یعنی عمارت زین شود مرحوم شیطان
رجیم زیرا که سالها ابلیس کوشش می کند که بوسوسه گناهی بر ورد و بحیله و تلبیس بیچاره
را بسوی چاهی آورد و چون بیند که گناه آن بنده مبدل بطاعت آمده شد و ابتلا در چاه سبب
اعتلا بر سر بر جاه گشت شیطان رجیم گرفتار عذاب الیم گردد و از حسرت پاره و دو نیم شود چنانکه
می فرماید و ز حسرت او بظفر قد کرد دو نیم معنی این مصراع بزرگی حسرت اول ابلیس چنانکه یار ع
اول حکایت صاحب کشاف در تفسیر سوره نساء در شرح و بیان این آیت که انما التوبة
علی الله للذین یعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب از افضل التابعین شیخ حسن
بصری نقل می کند که گفت چون داغ لعنت بر پیشانی ابلیس نهادند که ان علیک لعنتی الی یوم
الدین ابلیس مهلت خواست مهلتش دادند که انک لمن المنظرین ابلیس اظهار شادی
کرد که هر آینه ابنای آدم را اغوا کنم و گمراه سازم و دل از رشک و حسرت آدم بپردازم جواب آمد که
ای ملعون من که پروردگارم در توبه را بر بندگان گناهکار خویش هرگز نبندم هرگاه که بنده گو
ید تبت ربی گویم قبلت عبدی پس ابلیس از درگاه بی نیاز بحسرت و سوز و گداز بازگشت
و خدمت مولانا درین معنی می فرماید او بکوشد تا گناهی پرورد و افلان ما بکند زان گنه ما
را بچاهی آورد و بچاه دوزخ افکند چون ببیند کان گنه شد طاعتی بحکم آیت سوره فرقان که اکنون
او را واقع شد بیان گردد او را مبارک ساعتی و شوم وقتی که سعی او ضایع شود لاجرم امیر
المومنین علی کرم الله وجهه می گوید که چون من در مدینه علم و در دریای حلم و بحر رحمت
اگر آینه جمال شاهم هر آینه در رحمت بر روی مجرم نبندم اگر امن در گشادم مر ترا بیا که در
شفقت گشادم من گرا تیغ زدی و تحفه دادم مر ترا تو مرا خود انداختی من ترا تحفه ایمان

مطلب در بیان آنکه خدا سیئات بنده را طاعت کند

دادم مرجفا گر را چنینها می دهم و احسان کنم پیش پای چپ چه بسا سرمی نهم وصبر می کنم امیر المومنین
علی چون ولی بود حال آن پهلوان بر وی معلوم بود که پشیمان خواهد شد لاجرم جفای او را تحمل کرد
هم بدین شیوه آن را باسلام آورد و در بعض کتابها کرامات علی را بوشته اند از جمله یکی اینست که
حکایت چون امیر المومنین علی رضی الله عنه بکوفه آمد مردمان بروی جمع آمدند در میان ایشان
جوانی بود از شیعه وی لشکر و در پیش وی با اعدا مقاتله می کرد ناگاه زنی خواست روزی علی
نماز بامداد گزارده بود شخصی را فرمود که بفلان موضع رو آنجا مسجدیست و در پهلوی مسجد
خانه و در آن خانه زنی و مردی با هم جنگ و نزاعی دارند ایشان را بپیش من حاضر کن آن شخص
برفت و ایشان را آورد روی بایشان کرد و فرمود که امشب نزاع شما در از شد آن جوان
گفت ای امیر المومنین این زن را نکاح کردم و چون پیش وی در آمدم مرا از وی نفرتی واقع
شد که اگر توانستمی همان لحظه وی را از پیش خود دور کردمی با من آغاز جنگ و نزاع کرد
تا آن زمان که فرمان تو رسید پس امیر المومنین روی با حاضران مجلس کرد و فرمود که
بسیار سخن هست که آن کس که بان مخاطب می شود نخواهد که دیگری بشنود همه برفتند
آن جوان و زن بماندند روی با آن زن کرد و گفت که این جوان را می شناسی گفت که نی فرمود که
من ترا بگویم چنانکه وی را بشناسی اما می باید که منکر نشوی گفت نشوم فرمود که تو فلانه بنت
فلان نیستی گفت هستم فرمود که تو پسر عمی نداشتی که هر دو یکدیگر را دوست می داشتید
گفت آری پس فرمود که پدر تو نخواست که ترا بوی دهد و وی را از پیش خود دور
کرد گفت آری پس فرمود که یک شب بتقاضای حاجت بیرون آمدی وی ترا بگرفت و با تو مجا
معت کرد و آبستن شدی و آن را پنهان داشتی و از پدر نهفته داشتی چون وقت حمل
آمد شب بود مادر تو ترا از خانه بیرون برد چون فرزند آمد وی را در خرقه پیچیدی و در بیرون
دیوار که محل قضاء حاجت مردمان بود بینداختی و سگی آمد وی را بوی می کرد سنگی بسوی
آن سگ انداختی بر سر آن کودک خورد و بشکست مادر تو پاره ای از ازار خود بدرید و بر سروی بست
پس وی را بگذاشتید و برفتید و دیگر حال وی را ندانستید آن زن گفت حال چنین بود ای
امیر المومنین و این را هیچکس غیر از من و مادر من نمی دانست پس فرمود که چون بامداد شد
فلان قبیله آن کودک را گرفتند و تربیت کردند تا بزرگ شد و همراه ایشان بکوفه
آمد و ترا زن کرد پس آن جوان را فرمود که سر خود را برهنه کرد اثر آن شکستگی بر سر وی ظاهر بود

حکایت در کرامات علی

پس فرمود که این پسر نیست خدای تعالی وی را از آنچه بروی حرام بود نگاه داشت پسر خود را بکبیره و
بروبس و ما گر راچه بخشم تو بدان کسی که مرا وفا کند او را جهای بخشم بدان گنجها و ملکهای جاودان
گنج باقی و ملک موبدی دهم بشفاعت گفتن پیغامبر صلی الله علیه وسلم بگوش رکابدار
امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه که کشتن علی بر دست تو خواهد بودن خبر کردم امیر المؤمنین
علی رضی الله عنه آن پهلوان را حکایت کرد که روزی پیغامبر علیه السلام در گوش رکابدار من
گفت قتل علی در دست تو خواهد بود ترا خبر کردم چون رکابدار از رسول مختار این سخن را
استماع نمود پیش من آمد سر بر زمین نهاد و زبان بزاری والتماس بگشاد که پیش از آنکه سخت
حر الدنیا والآخرة هوسوم شوم مرا از ننگ وجود باز رهان من با او را بری نکردم و ضرر نرسانیدم
بلکه بلطف شاد کردم ترا که بری کنم حاصل کلام درین مقام اینست باقی تفصیل را خدمت مولانا
بیان کند که از زبان امیر المؤمنین علی رضی الله عنه می گوید من چنان مردم که بر خونی خویشتن
کسی کم را خواهی خواهش نشان را عبد الرحمن بن ملجم گویند که روز جمعه امیر المؤمنین بمسجد می رفت
از بهر نماز صبح آن مرد علی را بکارد بزد و بکشت لاجرم علی آن مبارز را می گوید مردی
که قاتل خواهد بود دلم پیش لطف من نشد در قهر پیشش نیشتر و فرصه قصه اینست که گفت پیغمبر
بگوش چاکرم روزگار بیدارم که آن عبد الرحمن بن ملجم است گوید در روزی ز گردن این سرم کر آن جا
کر روزی از گردن قطع کند سرم یعنی مرا می کشد که آگاه کرد آن رسول از وحی دوست و اعلام
الهی که هلاکم عاقبت بر دست اوست بر دست آن چاکر چو آن چاکرم را تو قتل کن بنشین من
تا نیاید از من این منکر جفا یا صادر نشود از من این امر منهی من همی گویم چو مرگ من ز تست در
تقدیر قضا را با قضا من چون توانم حیله جست بقضاء الهی چه چاره و چه حیله کنم او همی افتد بپیشم
کای کریم آن چاکر من تضرع همی کرد و می گفت کرای کریم مر مرا کن از برای حق دو نیم و مرا دو پاره
کن تا نیاید بر من این انجام بد و نتیجهٔ ذمیمه و عاقبت قبیحه تا نسوزد جان من بر جان خود تا نسوزد
جان من که در تن است بر جان تو من همی گویم برو جف القلم یعنی قلم الهی نوشت و فرا
غت کرد زمرا خشک شدن قلم یعنی از فراغت کرد بنشست لاجرم جف القلم کنایت از فراغت
وعبارت از مقرر شدن است زان قلم بس سر نگون گردد علم آن قلم الهی که هزار علم از آن سر
نگون شود هیچ بغضی نیست در جانم ز تو یعنی جانم ترا عداوت نمی کند و از تو نمی رنجد زانکه این را
من نمی دانم ز تو بلکه از حق دانم آلت حقی تو فاعل دست حق که اوست فاعل مطلق چون

زنم

آگاه شد ازین خبر پیش ما می
آید او همی گوید بکش پیشین مرا
ز آن چاکر همی گفت چه

مطلب
در بیان آنکه حلم از علی در رحم
از رحم و از بغض بی یاری که
خلق الله است و فاعل
مطلق حق
است

زنم بر آلت حق طعن و دق و خطا کردن یعنی نتوانم حق بینش نیستی صدور فعل در حقیقت از قبضهٔ
قدرت اوست و هر چه از آن حضرت می رسد نیکوست چون بلای او عین عطاست از عطا مالیدن
خطاست تو چوگان قدرت اویی و من گوی میدان ارادت او گوی را چه یارای شکستن چوگا
نست و چوگان را بی قوت دست شاهی چه امکان تصرف در میدانست حکایت
عزیزی با خون دل آغشته روزی با گوی سرگشته گوی سخن رانی در میدان فصاحت انداخت
و اسب همت از برای احراز قصبات سبق در مضمار بلاغت تاخت و بچوگان بیان گوی معانی
بدیعه از اقران در می ربود و حدیثی با گوی می گفت وی می شنود و از سر این نکته استفسار
می کرد که چرا طلبکار زخم چوگانی و از چه روی سرگشته و حیرانی و هر گاه که بلای زخم چوگان بر جان
تو آید چرا چون ارباب ذوق و اصحاب شوق رقص و حالت از تو بیشتر بظهور می پیوندد و بعد
از قطع اندکی از مسافت بی هیچ احتراز و مخافت چرا از برای تقاضای زخمی دیگر توقف
نمایی گوی ازین سخن بر آشفت و با هزار سخن گوی می گفت از آن روی که ترا نظر با آلت
است دلت را غفلتی از ذوق این حالت است و چون مرا دل از دلدار خویش آگاه است
یقین می داند که چوگان بدست شاه است و چون حرکات چوگان از دست اوست لاجرم
زخم عنبر زخم دوست نباشد پس مراد در زخم چوگان قضای الله بغیر از تسلیم و رضا راه
نیست مصراع یک هزار در در این آگاهیست چون امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه
چنین معرفت فرمود گفت او پس آن قصاص از برای چیست رکابدار گفت چون فعل
فعل خداست و آلت نیستی هست نماست پس قصاص بر کشنده که آلت است چرا
ست گفت هم از حق و آن سر خفیست امیر المؤمنین جواب داد و گفت آن قصاص نیز از
خداست و آن سر مخفیست اهل ظاهر درین سر گفته اند که چون قاتل بکاری مباشرت
کند و اختیار جزئی خود را بآن صرف کند که در پس او خدا مرگ آفریند مستحق قصاص شود
اما اهل باطن بحکم لا یسئل عما یفعل اینچنین اسرار را بحکمت خدا حواله کرده اند اما شمهٔ از
کلمه ازین اسرار آنست که چون جمیع اسما و صفات از حضرت احدیة الذات استدعاء
مظاهر خویش می کنند تا سلطنت هر یک ظاهر شود پس اگر قصاص نباشد کمال سلطنت
اسم منتقم ظاهر نشود و اگر تامل نمایی و سر رشتهٔ این تنبیه از دست ندهی جمیع امور
را کاری کبر متقیات اسما و صفات بیش بدیهی گنی گر کند بر فعل خود او اعتراض اگر حق اعتراض

مطلب در بیان آنکه چون منتقمان
بدست خدا و با حیله خود مرده
است قاتل را چرا قصاص
کنند

کند بر کار خویش ز اعتراض خود برو یا اندر یابی با عمای و اعواض اعتراض او را رسد بر فعل خود
اعتراض کردن حق را رسد و روا است بر کار خویش زانکه در قهر است و در لطف او احد که در قهر
و لطف اوست مستقل و فرد اندرین شهر حوادث میر اوست در همه شهر حوادث که دنیاست حاکم
مطلق حق تعالی است در ممالک مالک تدبیر اوست در همه شهر حوادث مملکتها صاحب تدبیر و مدبر
امور اوست آلت خود اگر او بشکند قائل حقیقی خداست و قائل صوری آلت اوست چون
قائل صوری را قصاص فرمود آلت خود را شکستن گرفت لاجرم آلت خود را اگر حق بشکند آن
شکسته گشته را نیکو کند آن شکسته را تصحیح کند و از عذاب آخرت برهاند **حکایت**
در بعض اخبار آورده اند که موسی علیه السلام در مناجات از خدا خواست که عدلش را باز نماید خدا
گفت یا موسی طاقت نمی داری و صبر نمی کنی موسی تضرع کرد که صبر کند پس خدا موسی را
گفت یا موسی برو بنشین فلان چشمه پنهان شو موسی بر سر آن چشمه رفت و در انجا
مختفی گشت پس از ساعتی سواری آمد و در آن چشمه آب بخورد و استراحت کرد و میان
بند را گشاد مگر در دستارچه هزار دینار زرش بود آن دستارچه را بر بالای چشمه نهاد پس
از جای بند را بست و بر اسب سوار گشت و برفت آن هزار دینار را فراموش کرد پس
از و جوانی آمد آن هزار دینار را یافت و برداشت و برفت پس از و پیرکی نابینا آمد
عصا و بدست چشمه را یافت تا آب خورد آن سوار دینار را بیاد آورد اسب را تازان
بیامد دینار را در جای ندید و از آن پیر پرسید پیر گفت من نابینایم دینار را نمی بینم دینار
تم آن سوار گفت من اکنون اینجا افتاده بودم و فراموش کردم و رفتم جز تو کسی اینجا
نیامده است تو یافته پیر در انکار مبالغه نمود و سوار سخت برنجید و بخشم رفت و شمشیر
را بر پیر کشید و آن را بکشت موسی علیه السلام ازین حال حیران گشت و در مناجات
گفت خداوندا این چه عدل است که کسی هزار دینار را فراموش کرد و جوانی آن را بی وجه
یافت و برد و پیری نابینا را بی گناه آن سوار بکشت خدا گفت پدر آن جوان را پدر آن
سوار هزار دینار بود چون پدرش بمرد آن جوان کودک بود میراث پدر را ازو بگرفت
و بر آن سوار مانع بود و آن پیر وقتی که بصیر بود پدر آن سوار را کشته بود و قصاص تا شرع
خون بر کردن او مانع بود اکنون آن سوار را در اینجا آوردم تا هزار دینار را فراموش کرد و این
جوان را آوردم تا آن هزار دینار را بیافت و آن پیر را اینجا آوردم و هزار دینار را بیاد سوار آوردم

چون

رمها با لفتح الها ماه
و با لکسر الها بزرگ صح

چون بازگشت و آن دینار را نیافت و آن را غضب دادم تا پیر را بکشت پس حق بر مستحق واصل
گشت ایشان را چنین کردم تا بحضرت می سالم از حقوق عباد آید تا همه را رحمت کنم لاجرم حضرت
خدا چون چیزی را بشکند بهتر از وی آرد پس رمز نسخ آیه او ننسها ست این ایت را که در
اوایل سوره بقره مذکور ست فافت خیر ادر عقب می دان رمها ای بزرگ یعنی راز ما ننسخ من آیة او
ننسها نأت بخیر منها او مثلها را دان و بر فعل خدا اعتراض مکن زانکه هر شریعت را که حق منسوخ
کرد و احکام فروعیه را متغیر ساخت او کیا برد و عوض آورد ورد گو بیا او کیاه را ابر ید بجایش
گل رو یاید ازین مفهوم می شود که هر ناسخ خیر از منسوخ باشد و درین تنبیه است که رسول
الله علیه السلام جامع کمالات جمیع انبیاست و افضل البشر ست و امت او خیر الامم در خدمت
مولانا مثال دیگر می آورد شب کند منسوخ شغل روز را شب که عمل روز را منسوخ می کند
بین جمادی خرد افروز را جمادی که خستگی و شب است آن را ببین که خرد را زیاده کند یعنی
~~خستگی و شب است آن را ببین که~~ بخفتن عقل مجموع می شود و در شب با یار حقیقی الفت و
صحبت باشد که شب خلوت خانه ابرار است و آینه تجلی دیدار ست و محل غفلت اغیار ست
و ظلمتیست که در و اب حیات اسرار ست باز شب منسوخ شد از نور روز باز شب از نور
روز منسوخ شود تا جمادی سوخت زان آتش فروز تا خستگی شب برفت از آن روز آتش
افروز گرچه ظلمت آمد آن نوم و سبات اگرچه ظلمتست آن خواب گران و راحت اما خدا آن را بحکم
وجعلنا نومکم سباتا مصقله آینه عقول و حواس ساخت پس آن ظلمت که ناسخ روز و
روشنایی است آیا بد نیست زیرا که درون ظلمتست آب حیات استفهام انکاریست
یعنی آب حیات درون ظلمتست **مصراع** که آب چشمه حیوان درون تاریکیست نی
در آن ظلمت خردها تازه شد این نیز استفهام انکاریست یعنی در آن ظلمت که شب است عقلها
تازه می شود سکته سرمایه آواز شد مرضی که بیهوش کند و بگرفتن رگ ها مرده کند همچو آن
مرده گردد آواز را خوش کند که ز ضدها ضدها آید پدید از ضد ضد پیدا شود در سویدا روشنایی
آفرید در سیه دم چشم بحکم **النور فی السواد** روشنی و نور خلق کرد جنگ پیغامبر مدار صلح شد
جنگ رسول الله علیه السلام در ابتدای اسلام قرارگاه صلح و امن اهل ایمان گشت چنانکه می فرماید
صلح این آخر زمان زان جنگ بود که دین اسلام غالب و اهل ایمان در رفاهیت شدند صد هزاران
سر ببریدان دلستان تا بسا سر کافران را ببریدان رسول الله علیه السلام تا امان یابد سر اهل

جهان تا امین شود پس اهل ایمان از شر کافران و منحنان باغبان زان می برد شاخ مضر از درخت تا بیابد نخل قامتها و بر فاعل بیابد نخل است و مفعول او قامتها و لفظ بر معطوف است بر او یعنی باغبان شاخ خشک و بد را می برد از درخت تا که قامت درخت بلند شود و نیک گردد می کند از باغ دانا آن حشیش تا باغبان که اهل و داناست گیاه را می کند و باغ را از آن پاک کند تا نماید باغ و میوه خرمیش تا باغ و میوه خرمی نماید می کند دندان بد را آن طبیب و جراح تا رهد از درد و بیماری حبیب تا خلاص یابد از الم یار پس زیادتها درون نقصهاست پس نقص می باشد در صورت که زیاده گیست در حقیقت مر شهیدان را حیات اندر فناست حیات باقیه شهیدان را در فنای ایشانست چون بریده گشت حلق رزق خوار چون مقطوع شد گلوی غذا خوار یعنی چون گلوی کسی بریده شد که آن را شهید کردند یرزقون فرحین شد گوار هضم کنندم ایشانرا ستست با این آیت کریمه که حضرت حق در سوره آل عمران فرماید ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون فرحین بما آتاهم الله من فضله حلق حیوان چون بریده شد بعدل یعنی مرغ و گوسفند و دیگر حیوان که ماکول اللحم اند چون گلوی ایشان بریده شد بشرع حلق انسان رست و افزود فضل یعنی چون اجزای آن حیوان ماکول آن انسان شد کلو و جزء بدن و عضو آن گشت لاجرم مرغ و گوسفند جان حیوانی را فدا کردند سرا از کریبان بدن انسان بر آوردند قطعه تن مرغ را بر ان انسان کن که در آن رسد با آخر کار و ورنه کشتن نکار روا باشد بی غازی مسیح بازار و از بریدن حلق حیوانی عوض آن حلق انسانی در یابد لاجرم حلق انسان چون ببرد هین ببین و نظر و تامل کن تا چه زاید کن قیاسی آن بر این پس چون حلق انسان بر موجب رضای ربانی بریده گردد قیاس کن که بفضل سبحانی چها در یابد حلق ثالث زاید و تیمار او تیمار آن گلوی سوم و علاج و غذای او شربت حق باشد و انوار او شربت خدا و نورهای او باشد اما پیش ارباب اسرار این حلقی که بشمشیر بریده باشد تا آن حلقی که از لا رسته باشد و بکلی از تعلق ما سوی گسسته بود فرقها بسیارست چنانکه می فرماید حلق بریده خورد شربت ولی یعنی هر گلوی بریده شربت نمی خورد بلکه شربت را آن حلق ابریده خورد که حلق از لا رسته مرده در بلی معنی این مصراع بترکی شول بوغز که لادن یعنی انکار دن قورتلمش اولا و بیت

اولا بلی ده یعنی اقرارده پس کسی که از طعام ظاهر حلق را ببرد خدا او را بغربت وصل خود جان را غذا کند لاجرم آنجا که غذای جانست چه جای نانست و چون هر کسی از چیزی منقطع شود بعوضی می یابد و لهذا می فرماید بس کن ای دون همت و کوته نظر از بسیار خوردن بس کن ای دون همت و کوتاه اندیشه تا کیت باشد حیات جان بنان و جز

حکایت بعضی یاران اخبار ضیافت مردی پیش مولانا حکایت می کردند مولانا گفت یاران را شرم باد که در مدح سقایه و آنجا نه مبالغه می کنند و تفخر می نمودند که چنان خوردیم و چنان بردیم فی الحال یاران استغفار کردند

حکایت مولانا را روزی گفتند عجب درویش گناه کنند فرمود که مگر طعام بالای اشتها خورد که طعام بالای اشتها خوردن درویش را گناه عظیم است زان نداری میوه مانند بید از آن جهت ثمرات طاعت و آثار فضیلت نداری همچون درخت بید که آبرو بردی پی نان سپید که آب روی را از تختی از بهر نان سپید که در طلب دنیایی و از برای نان همچون گدایی و در دعوت و ضیافت افضل هوایی که ندارد چیز زین نان جان حسی اگر جان حسی را از نان گزیر نباشد کیمیا را گیر و زر گردان تو مس خویشتن را بکیمیای عشق بساز تا مس کاسد را زر سازد و چنین خاسد را منور بیت کیمیایی کیمیا سازست عشق خاک را گنجی معانی می کند پس کسی که دل او بجذبه عاشق شود خاطرش بر رزاق او متعلق گردد و توکل در دل او قرار گیرد که غم نان نخورد

حکایت امامی امامت می کرد و بایزید با و اقتدا کرده بود چون سلام داد شیخ زاده که از پی او نماز کرده امام سنت را بگذارد و بنزدیک او آمد و پرسید که مرا می باید که بدانم که تو کسبی نمی کنی و چیزی نداری از کجا می خوری شیخ گفت باش تا این نماز که از پس تو کردم بگذارم امام گفت چرا شیخ گفت امامی که رزاق را نداند از پس او نماز کردن روا نبود لاجرم در دل اهل دنیا که چنین چرک می باشد ایشان را شستن می باید و لهذا می فرماید جامه شوئی کرد خواهی ای فلان اگر خواهی که خلعت وجود را از چرک شرک پاک کنی ای سالک رو مگردان از محلّه گازران که جامه ناپاک توا ایشان می شویند لاجرم از گازرخانه ولایت اعراض مکن و ضربت و مالش مجاهدات را که مورث صفا اندرونست تحمل کن گرچه نان بشکست مر روزه ترا اگرچه طعام صوم ترا بشکست یعنی چند روز است که طعام

حکایت در یافتن وقت اکل

حکایت در ترک ... خدا و تسلیم باجمله

روزه ترا مانع نشد که از بهر طعام صوم نماز روزه نداشتی اکنون پیش کسی و مرشدی رو که شکسته ترا ببندد و ترا از روزه دار کند چنانکه می فرماید در شکسته ببند هیچ و برترا معنی این مصراع بترکی صنق باغلایجی یه اول کشی یوقار و کل چون شکسته بند آمد دست او دست ان شکسته بند پس رنو باشد بیتش انشکست او اگر او نفس سرکش ترا بشکند ان شکستن کردن دست کرتو آن را بشکنی کوید بیا اگر تو بمقتضای نفسانیت ان شکسته بند را بشکنی او ترا کوید اگر تو بمن احتیاج نداری و می توانی که شکسته خود را درست کنی پس بیا تو درستکی کس نداری دست اما وچون اینچنین کوید تو نمی توانی که درست کنی زانکه آلت درست کردن نداری لاجرم دست و پای شکسته را تحمل آزار شکسته بند باید تا از یمن ان تحمل درستی اعضا دریابد پس شکستن حق او باشد که او شکستن آن جبار را یعنی شکسته بند را حق و لایقست که او هم شکسته را اندر فور شکسته و مکسور را تصحیح و معمور کردن داند پس نفس را شکستن وکسی که نفس ترا بشکند آن را دوست داشتن می باید **حکایت** ابو سلیمان دارانی گفت هر که وسیلت جوید بخدای تعالی بتلف کردن نفس خویش خدا نفس او را بدو نکاه دارد و او را از اهل جنت کرداند و گفت چیزی که درو هیچ نشد نبود شکر نیست بر نعمت و صبر نیست بر بلا و گفت نفس جانی است مانع از دولت و هر که نفس خویش را قیمتی بیند حلاوت طاعت نیابد پس نفس را بکسی سپردن می باید که او نفس را بشکند باز درست کند زیرا آنک داند درخت او داند در یدکه استاد دست هر چه را بغور و خت نیکوتر جو بیدو نعم البدل آورد خانه را دیران کند زیر و زبر که کار معمار و بنا اینست پس بنیک ساعت کند معمور بر و بنیاد زیک کند کر یکی سر را ببرد از بدن در ظلم صد هزاران سر بر ارد در زمن بسیار سر ببید اکند در آن زمان و فی انجالی که او آن را فضیلت صد هزاران سر بدهد اکر بنفرمودی قصاصی بر جنایات جمع جانی یا نکفتی فی القصاص آمد حیات بحکم آیت سوره بقره **ولکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب** اکر نفرمودی در قصاص زیر کیست خود دیگر از بهر بدی تا او ز خود بی تیغ خا خواندن می باید از بهر ما فیه بر اسیر حکم حق تیغی زنند و قصاص کنند یعنی اگر چنانکه بر قاتل قصاص نفرمودی و حکمت فی القصاص حیوة باز ننمودی هیچکس را زهره نبودی که بر اسیر حکم الهی تیغ راندی و سخن تکبیر را بجز خواندی زانک داند هر که چشمش را کشود ان کس که خدا چشم

اورا کشاده کرد انکس داند کان کشنده سخره تقدیر بود که قاتل سخره تقدیر الهیست خدا قتل را در دست او تقدیر کرده است وهر که طوق تقدیر او قلاده کردن شد امکان مخالفت کردن ندارد و لهذا می فرماید هر که ران حکم بر سر آمدی هر که اقتضای خدا و تقدیر الله بر سرش آمدی بر سر فرزندهم تیغی زدی فرزند خویش را بدست خود بکشتی لاجرم رو بترس و طعنه کم زن بر بدان یا بترس از حق و طعنه مزن بر بدان یعنی بر قاتلان و فاسقان بیش دام حکم عجز خود بدان بیش دام حکم الهی عجز خویش بدان که بعلم و عمل مغرور شدن و طعنه بر بدان زدن بد است چنانکه ازین حکایت آینده معلوم شود **تعجب کردن آدم علیه السلام از ضلالت ابلیس لعین و عجب آوردن** چشم آدم بر بلیسی کو شقیست چشم فاعل است فعل او بنکریست در بعض نسخ بجای چشم لفظ روزی واقع است برین نسخه فاعل آدم است از حقارت و زریافت بنگریست یعنی روزی چشم آدم از حقارت و بدی نظر کرد بر ابلیس که ان ابلیس شقیست خویش بینی کرد و آمد خود گزین خود بینی کرد او خودکزین و مختار آدم بود خنده زد بر کار ابلیس لعین بر حال و عمل ابلیس خنده زد بانگ بر زد غیرت حق کای صفی غیرت حق او را آواز داد که آدم صفی تو نمی دانی ز اسرار خفی بر مقتضای **وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون** و بر موجب **کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف** مقصود از خلقت ادم و افرینش عالم کمال معرفت ذات ما و ظهور سلطنت اسما و صفات ما بود و بواسطه تقابل اسما و صفات در مظاهر موجودات از اختلاف چاره نبود لاجرم بعضی سعید شد و بعضی شقی و بعضی فاسق و بعضی متقی یعنی بعضی بجلای صفت جمال و بعضی مظهر صفت جلال گشت جمیع ارواح انبیا و اولیا از قهر و نقمت که اثر صفت جلال است گریختند و بدامن لطف و رحمت که پرتو تجلی جمال است در آویختند و اعوذ برضاک من سخطک را ورد زبان ساختند و در طلب سلامت از آیت وادخلوا دار السلام جز جان برداختند اما ابلیس تنها بقدم مهر و ولای خود استقبال درد و بلای ما کرد و جوبای قهر و نقمت ما شد و علم افتخار مظهریت صفت جلال یا بر افراخت و از لذت درد یا بکمال در مان پرداخت ای آدم همه موجودات محکوم تجلی اسما و صفات اند اگر بعضی را مظهر تجلیات جمال سازیم اثر دلنوازی ماست و اگر قوی را با تش سطوات جلال بگدازیم اظهار بی نیازی ماست ای ادم ما یم که ترا کشتیم و بران داشتیم و هم مایم که ابلیس را گفتیم بکش و نگذاشتیم پوستین ها باز گونه گر کند اگر حضرت خدا امر را بر عکس کند کوه را از بیخ و از بن بر کند و قلع کند بر دهد صد آدم ان دم بر در رو حال صد

ابلیس را نومسلمان کند اگر لطف و جمال بپیدا شود پس مردم را نمی باید که بکافران و فاسقان بحقارت
بنگرد و خود را نیک و متقی بیند و بظاهر حال مغرور شود چون از حضرت خدا آدم صفی را چنین وحی آمد
گفت آدم توبه کردم زین نظر که بحقارت ننگرم بغیر اینچنین گستاخ تند بشم دگر و بچنین گستاخی فکر نکنم
یا رب این جرأت زبندم عفو کن که رجوع کردم توبه کردم تو مکن زین فسخ و حال مراد کرو ان مکن
یا غیاث المستغیثین اهدنا ای فریادرس فریادکنندگان راه راست نما ما لا افتخار بالعلوم والغنا
مخبر نیست بعلمها و توانگری لا تزغ قلبا هدیت بالکرم بحکم فرمان تو ای منان که فرموده در سوره آل
عمران ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا زایل مکن دل را چون راه راست نمودی از کرم واصرف
السوء الذی خطه القلم باز گردان تو از ما بدی را که نوشت آن بدی را قلم مراد زین آن بدیست که بتقدیر
و قضای تو نوشته باشد نه آنچه بتقدیر الهی باشد بگذران از جانها سوء القضا و تعبد مضر را
وا مبر ما را از اخوان صفا از انبیا و اولیا تلخ تر از فرقت تو ای شیخ نیست از فراق تو تلخ تر چیزی
نیست حکایت در مناقب ابوالحسن نوری آورده اند روزی با یکی نشسته بود و هم
دو زاری گریستند و چون آن کس برفت روی بیاران کرد و گفت شما دانستید که این که بود
گفتند نه گفت ابلیس بود حکایت خدمتهای خویش کرد و افسانه روزگار خویش می گفت و از درد
فراق نالید و چنانکه او می گریست من نیز می گریستم پس فراق خدا اول تلخ است اندوه کار ابنا
آوردن می باید و بغیر اعتماد کردن نشاید چنانکه می فرماید بی پناهت غیر پیچا پیچ نیست
معنی این مصرع آنست که صنعتی سنر چنبر دکی و دولاشی غیر خدا و کلدر لاجرم خداوندی آنست
سراسر آفت و طریقی است در هر منزلی هزار مخافت بی بدرقه عنایت راه بسر حد مقصود
نتوان برد و بی قلاوز هدایت رخت جان بمقصد امان نتوان رسانید و بی داغ قبول تو بردن
جان ازین خطرهای عظیم اندوختن سرمایه ادبار و بیم است حکایت ابلیس علیه اللعنه
موسی را علیه السلام آمد و گفت یا موسی ترا خدا اختیار کرد برسالتش و بکلامش و من می خواهم
که بخدا توبه کنم تو از خدا سؤال کن موسی مناجات کرد و خبر ابلیس عرض کرد و قبول توبه او را طلب
کرد خدا وحی فرستاد و فرمود که ابلیس را بگو تا قبر آدم را سجده کند تا من توبه او را قبول کنم موسی
رجوع کرد با سرور و شادی ابلیس را خبر داد ابلیس گفت من آدم را وقتی که زنده بود سجده نکردم
کی بقبر او سجده کنم لاجرم ابلیس را خودی مانع سعادت شد در اول و آخر رخت ما هم رخت
ما را راه زن رخت و تماشای دنیا رخت و متاع آخرت ما را راه زن است جسم ما هر جان ما را جامه کن

جسم ما و مرادات جسمانیه جان ما را عریان کند و اسیر دست ما چون پای ما رامی خورد دست
ما پای ما رامی خورد تا ما از راه باز مانیم بی امانت تو کسی جان چون برد بی نگاه داشتن تو کسی
خلاص نشود که در مهالک دنیا افتد و گرفتار او شود حکایت جوانی توانگر از غیشا
پور با قافله حاجیان بقصد حجاز کرد چون ببغداد رسید روزی بتفرج در دجله ی کرد یک
کشتیبان او را گفت بیا بکشتی سوار شو سیر و تماشا کن چون کشتی را سوار شد و برفت
در کنار آب سرایی دید بلند و در روزنش زن خوب روی دید و او را عاشق شد مال را
از بهر او صرف کرد چون مال با آخر رسید چشم جوان گشاده گشت خوب نظر کرد دید
گران زنی بغایت پیر و زشت روی او سست پس عریان و گریان براه حجاز افتاد
و برفت حصه قصه آنست که مراد از قافله راه روان دین اند و بغداد این جهانست و
دجله خیال مردم است و کشتیبان الشیطان و آن زن دنیاست اول خوب روی می نماید
چون سرمایه عمر با آخر رسد معلوم می شود که آن زن زشت و پیر زن است پس
عاقل را می باید که یک لحظه از قافله دور نشود و بنظر خود اعتماد نکند بلکه هر لحظه از ما لا اثیار
نگاهی کو بیو و زبر د جان زین خطرهای عظیم در دنیا برده باشد مایه ادبار و بیم یعنی
بی قبول و عنایت تو ای کریم زانکه جان چون واصل جانان نبود جان که واصل جانان
نباشد و در امان او نشود تا ابد با خویش کور است و کبود بی جهر و ادراک است
لاجرم بی نور هدایت تو همه بی چشم چون تو ندهی راه جان خود برده گیر ای خدا
چون نندهی راه آخرت جان را بنما لنگ گیر و گم شده جان که بی تو زنده باشد مرده
گیر جانی که تو زنده باشد مرده گیر که بی اثر و بی فایده است پس ما را نشاید که
بغیر طعنه بزنیم گر تو طعنه ی زنی بر بنده کان ای همه مثال مر ترا آن می رسد ای کامران
تو طعنه کنندت را سزاواری و ر تو ماه و مهر را گویی جفا و بی نور و ضیا و ر تو قد سرو را
گویی دوتا و ناموزون و ر تو چرخ و عرش را خوانی حقیر با چندین بزرگی ایشان
و ر تو کان و بحر را گویی فقیر با این مقدار مال و منافع مهر یک آن بنسبت با کمال تو رواست
این طعنها که تو می گویی جایز است زیرا ملک اکمال و فنا هم ترا است فنا را بکمال رسا
نیدن و معدوم را موجود کردن ترا مسلم است که تو پاکی و ز خطر و زشتی و نقصان
نیستها را موجود و مفیستی و تو کمال می دهی ناقصان را آنکه رویانید داند سوختن

ونیست کردن و آنکه چون بدر بدر آند دوختن انکه ای دردی داند دوختن می بسوزد هر خزان مر
باغ را محو کند خدا هر ایام خزان باغ را باز رویاند گل صباغ را باز همی رویاند گل زنگر زرا که
می فرماید کای بسوزنده برون آ تا نه شوخ فرماید که ای بسوزنده از کتم عدم بصحرای وجود
بیا تا نه شو تا بر دیگر خوب و خوب آوازه شو بعجب کلام ملک قیوم در آن ای سوخته روم
فانظر الی آثار رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها تعالی نشرع کان را بوجودی خواند ز نسیکی
ده هر که موجودی شوند چشم نرگس کور شد باز بش بساخت و پیدا کرد حلق نی ببرید و باز نی
خود نواخت گلوی نی ببرید و با نا و راز و یا نید با جو مصنوع عیم و صانع بنشیم کار را قدرت و تعرف
نیست جز زبون و جز کر قانع بنشیم همان کار رضا ست و در ارادت حق فنا ست حکایت
مولانا در تفسیر این آیت بیان کرد که حق تعالی کل شیء هالک الا وجهه فرموده است نه
آنست که خود را هیچ کند و برهیج کانش از قدم و حقائق می آوردن با قیم شما فانی بلکه دعوت
می کنند که بلقی درس هستی شوید چنانکه قطره در دریا پس بنده را باید که بعلم و عمل خود مغرور
نشود و بخود اعتماد نکند بلکه توفیق الهی جوید و شکر توفیق گوید ما همه نفسی و نفسی می زنیم
کار را قدرت و تعرف نیست کر نخواهی ما همه اهرمنیم اگر توفیق تو رفیق نباشد و هدایت
تو رهبر نکردد ما همه همچون ابلیس زانکه زاهرمن رهید ستیم ما و خلاص کرده کارا که خریدی
جان ما را ز غی که هدایت ایمان کردی خداوندا تو عصا کش هر کرا کز نیست و میل بجانب
بنده کیست یعنی کسی که در دل او بقیه حیات باشد که میل بسوی رفیع الدرجات آرد و از
خدا نرمد قابل علاج هدایت وارشاد است اما کسی که دلش مرده باشد که میل بسوی خدا
نکند و از و نترسد قابل دوای عنایت و فیض نیست لاجرم ما که دلی زنده داریم الهی ما بیشتر
نیست محتاج هدایت وارشاد دیم از تو عنایت هدایت می خواهیم زانکه بی عصا و بی عصا کش
کور چیست یعنی کمراه و بی راه است غیر تو هر چه خوش است و ناخوش است یعنی ما سوی
الله هر چه باشد آدمی سوز است و عین آتش است آدم را سوزنده و عین عذاب است
اگر سائلی گوید از این سخن لازم می شود که انبیا و اولیا نیز عین آتش باشند ما جواب دهیم که دو
ستی ایشان عین دوستی خدا است حکایت در مناقب ابو سعید خراز آورده اند
که او گفت یک شب رسول الله علیه السلام بخواب دیدم گفت مرا دوست داری گفتم معذور دار
که دوستی خدای تعالی مرا مشغول کرد این است از دوستی غیر گفت هر که خدای را دوست

دارد

مطلب در ابتدای حال جنید و ریاضت او

دارد مراد و ست داشته است پس ما سوی الله آنست که در رو خدا و مراد خدا باشد هر کرا
آتش پناه و پرست شد که بغیر خدا التجا کرد هم مجوسی گشت و هم زردشت شد زردشت
نام امی است از دین دیگر پس تفکر و اعتماد بغیر خدا کفر طریقت است و اضلال اهل ملت
لاجرم سالک طریقت جنید صفت می باید که در مناقب او گفته اند حکایت
جنید در بغداد آبگینه فروشی می کرد هر روز بدکان شدی و پرده فرو گذاشتی و چهار
صد رکعت نماز کردی مدتی چنین کرد آنگاه دکان را ترک کرد و خانه بود در زیر دکان سری
که خال او ست آنجا بنشست و پاسبانی دل پیش گرفت و سجاده در عین مراقبه بازکشید
با هیچ چیز دون حق بر خاطر وی نگذرد و چهل سال همچنین بنشست چنانکه سی
سال نماز خفتن بگذاردی و بر پای ایستادی تا وقت صبح الله گفتی چون صبح
بر آمدی هم بران وضو نماز کردی پس گفت چون چهل سال بر آمد مرا گمان افتاد که
بمقصود رسیدم در ساعت هاتفی آواز داد که یا جنید گاه آن آمد که زنار گوشه تو بتو نما
ییم چون آن بشنودم گفتم خداوندا جنید را چه گناه ندا آمد که گناهی خواهی بیش از این
که تو هستی جنید آهی بر آورد و سر در کشید و گفت من لم یکن للوصال اهلا فکل
احسانه ذنوب پس چون جنید دران خانه بنشست و همه شب الله الله می گفت آوازه
او منتشر شد و صاحب غرضان بدید آمدند و هر کسی زبان در کار او دراز کردند و قصه
او بر خلیفه برداشتند خلیفه گفت او را بی حجتی نتوان منع کرد گفتند خلق بسخن او در فتنه
می افتند خلیفه کنیزکی داشت که به سه هزار دینارش خریده بود و بکمال او در عهد او
هیچ آدمی نبود و در خوش آیتی بود و در زیبایی و ملاحت نظیر نداشت و خلیفه عا
شق او بود خلیفه بفرمود تا آن کنیزک را بیاراستند و جامه های فاخر در پوشیدند و قرب
دو هزار دینار جوهر نفیس بدو بستند پس بدو گفت برو بفلان جای و در پیش
جنید روی بگشای و خویشتن و جامه و جواهر بدو عرضه کن و زاری بسیار کن و بگو که
من هیچ کس ندارم چنین ام که مرا بینی و مال بی قیاس دارم و مرا دل از کار جهان
بگرفته است آمده ام تا مرا نکاح کنی تا من نیز در صحبت تو روی در طاعت آرم که دلم
با اهل دنیا قرار نمی گیرد جز با تو و چندانکه توانی جد و جهد بلیغ بجای آور پس کنیزک
برفت و خلیفه خادمی را برقیبی با او فرستاد تا آن حال مشاهده کند پس کنیزک

دربیش جنید شد و بنشست و روی بگشاد جنید سر برداشت و درو نگاه کرد نه باختیار
بلک چشمش برو افتاد وان جمال و جواهر بدید در حال سر در پیش انداخت ان کنیزک زبان
برگشاد و انچه خلیفه او را تعلیم داده بود بگفت و همچنان زاری می کرد و وی گفت تا آن
حد بشد جنید خاموش می بود و سر در پیش باندیشه فرو شده همی ناگاه سر از پیش برآورد
و گفت اه و در ان کنیزک دمید هم انجا در حال پیش افتاد و جان تسلیم کرد ان خادم کر ان حال
بدید در حال برفت و خلیفه را خبر کرد خلیفه را آتش در جان افتاد و از ان کار پشیمان شد و
گفت هر که با مردان حق ان کند که نباید کرد ان بیند که نباید دید برخاست و بر جنید امد و گفت
چنین کسی را بر خود نتوان خواند پس جنید را گفت یا شیخ آخر از دلت بدید آمد که آن
چنان لعبتی را بسوزی و بی جان کنی جنید گفت آخر ترا امیر المؤمنین کنند شفقت تو بر مرد
مان چنین است که می خواستی که ریاضت و بی خوابی و مجاهده و جان کندن چهل ساله
من بباد بر دهی من خود در میان کیم مکن تا نکنند ازین وقت باز کار جنید بالا گرفت و آوا
زهٔ او در همه عالم پر شد و او وی گفت ما این تصوف را بقیل و قال نگرفتیم و بجنگ و کارزار
بدست نیاوردیم اما از گرسنگی یافتیم و بی خوابی و دست بداشتن از دنیا و بریدن از الفها
دوست داشتیم و اندر چشم ما آراسته بود و چنانک اگر در نمازی سر اندیشهٔ دنیا در آمدی ان
نماز را قضا کردی و اگر اندیشهٔ بهشت و آخرت کردی سجدهٔ سهو بردی کل شی ما خلا
الله باطل هر چیز که غیر خداست باطل است ان فضل الله غیم هاطل بدرستی فضل خدا ابری
است بارنده درین بیت اشارتست بان حدیث شریف که رسول الله علیه السلام
فرمود اصدق ما قاله العرب قول لبید الا کل شی ما خلا الله باطل و کل نعیم
لا محالة زایل یعنی صادق ترین سخنی که عرب گفته است سخن شاعر بیست که نام او لبید
ست اگاه شو هر چیز که غیر خداست باطل است هر نعمت بی شک زایل است باز گشتن
بحکایت علی کرم الله وجهه و مساهلت کردن او با خونی خویش باز رو سوی علی و
خونیش باز برو بجانب حکایت علی و قصهٔ انکس که خونی او خواهد شد وان کرم با خونی
و افزونیش وان کرم که علی بخونی کرد و زیاده کی علی کرم الله وجهه گفت دشمن را همی بینم
بچشم یعنی خونی رای بینم بدیده روز و شب بروی ندارم هیچ خشم که همه وقت در خدمت
من تکبر من بروی خشم نمی کنم یعنی علی رضی الله عنه ان مبارز را اگر بر روی مبارک علی خدو

انداخت

انداخت می گفت من خونی خود را بپیش چشم می بینم اما بروی هیچ قهر ندارم زانک مرگ همچو
من خوش آمدست زیرا مرگ من همچون ترنگبین خوش آمدست مرگ من از بعث چنگ
اندر زدست مرگ من در زندگی شده است من دست زده است که چون بمیرم پس ازان
رفع الحال زنده می شوم و بر دوست می رسم بیت وصال دوست طلب می کنی ز خود بگذر
که در میان تو و او بجز تو حایل نیست مرگ بی مرگی بود ما را حلال بموجب موتوا قبل ان تموتوا
بی موت ما را حلال است برگ بی برگی بود ما را نوال معنی این مصراع بترکها از قبیل نوع
از غنی بتر از تدر یعنی ترک دنیا ما را ذخیره است حکایت عزیزی را گفتند تو این
مقام را بچه رسیدی گفت به شیخ یعنی به بزرگی دنیا کودکی بنزدیک ذوالنون آمد و گفت مرا صد
هزار دینار زر میراث مانده است می خواهم که در خدمت تو صرف کنم وان زر بر درویشان تو
بکار برم ذوالنون گفت ببلوغ رسیده گفت نه گفت صبر کن تا بالغ شوی پس چون کودک بالغ
شد بیامد و بر دست شیخ توبه کرد وان زر بر درویشان ذوالنون خرج می کرد ان صد
هزار دینار بآخر رسید روزگاری بر آمد ان درویشان فاقه می کشیدند و گرسنه می بودند
ان کودک گفت دریغا کجاست صد هزار دینار دیگر کرد تا نفقه کردی برین جوانمردان آن
سخن را ذوالنون بشنید بدانست که هنوز او بحقیقت کار نرسید است که دنیا را بنزد
یک او خطر است ذوالنون ان کودک را بخواند و گفت بدکان فلان عطار رو و او را بگو ی
از من تا سه درم فلان دارو بدهد برفت و بیاورد گفت در هاون افکن و خرد
بسای وانگاه پاره ی روغن در وی افکن تا خمیر کرد و از وی سه مهره کن و هر یکی را بسوز ن
سوراخ کن و بنزدیک من بیاور کودک چنان کرد و نزدیک شیخ آورد شیخ ان را در دست
می مالید و در وی می دمید تا سه پاره یاقوت گشت که هرگز ان کودک چنان ندیده بود
گفت برو و در بازار قیمت کن کودک ببازار برد و بنمود هر یکی را بهزار دینار بخواستند
کودک بیامد و شیخ را گفت شیخ فرمود باز در هاون افکن و خرد کن چنان کرد گفت در آب افکن
کودک در آب افکند شیخ گفت ای کودک این درویشان از بی نانی گرسنه نه اند لکن این
اختیار ایشانست این کودک توبه کرد ازان سخن و بیدار گشت و دینار را در دل قدر نیاورد
چون خدمت مولانا از زبان علی احوال مرگ او و نا ترسیدنش از مرگ بیان کرد باز احوال
مرگ را مطلقا بیان می کند و عشق علی را بمرگ می فرماید ظاهرش مرگ و بباطن زندگی ظاهر

این مرگ مرگ است امّا در باطن زندگیست ظاهرش ابتر نهان پاینده‌ای زیرا حیات
فانیه می رود حیات باقیه می آید چنانکه در رحم زادن جنین را رفتن است چنانکه
زادن جنین از رحم رفتن است و از و نیست گشتن و بجای دیگر که دنیاست
رفتن چنانکه می فرماید در جهان او را ز نو بشکفتن است پس زادن جنین از رحم
رفتن است امّا در جهان نو پیدا شدن است و همچون شکوفه شکفتن است
و جنین که در رحم بود در جایی تنگ و تاریک بود و غذای او خون بود چون بزاد اگرچه
از رحم دور شد و رحم از وی خالی گشت امّا کودک در دنیا جایی واسع و روشن
و الوان نعم یافت لاجرم مؤمن که از رحم دنیا چون برآید و بیرون آمد اگرچه ازین عالم
فانی و برغم معدوم شود امّا در عالم الٰهی بهتر ازین عالم برسد و این سعادت آن جنین
را بهتر بست که در وقت زادن نمیرد خلاصهٔ جواب و کلام امیر المؤمنین آنست که اگرچه
خونی خود را بپیش چشم می بینم امّا بروی هیچ قهر و خشم ندارم زیرا که مردن در راه دوست
حیات تامّ است و زخم و جراحت و سرمایهٔ راحت بی اندازه جنین را زادن اگرچه
از مسکن مألوف رفتن است امّا در گلشن جهان دگشت همچو گل برگ شکفتن است
بیت مردن و زنده شدن هر دو تماشای خوش است ۰ این یکی دار فناست دیگری
دار بقا چون مرا سوی اجل عشق و هواست از سخن امیر المؤمنین است نهی لاتلقوا بایدیکم
مراست این نهی که رب العزّه رسول بترم فرموده است لاتلقوا بایدیکم الی
التهلکة یعنی مکنید نفس خویش را بجای هلاک مراست یعنی اکرم او متبعان مرا سبوی
مرگ عشق و هوا بنودی حضرت الٰهی و لاتلقوا بایدیکم الی التهلکة نفرمودی زانکه مردن
را دوست می دارم و نهی از مشتهی می باشد چنانکه می فرماید زانکه نهی از دانهٔ شیرین
بود نه از دانهٔ تلخ زیر ای تلخ را خود نهی حاجت کی شود از انکه دانهٔ کش تلخ باشد
مغز و پوست ۰ دانهٔ که مغز و پوست او تلخ باشد تلخی و مکروهیش خود نهی اوست
تلخی او و مکروهی او نهی اوست حاجت بنهی نیست لاجرم حال کمّل اینست که
مرگ را شیرین می گیرند بحکم مَنْ اَحَبَّ لِقَآءَ اللّٰهِ اَحَبَّ اللّٰهُ لِقَآءَهُ مرگ را و ملاقات
دوست را دوست می دارند حکایت از شیخ حسام الدین منقول است که
روزی حضرت شیخ صدر الدین با اکابر درویشان بعیادت مولانا آمده بودند مولانا را ضعف

جنین
زادن او لان او عاقلان

حکایت در مرض موت مولانا

وتعلق

و تعلق عظیم بود از آن حالت متألم می شد گفت شفاک الله شفاء عاجلا رفع درجات باشد
امید است که صحت کلی روی نماید و خدمت مولانا جان عالمیانست بصحت بارزانیست چون شیخ
صدر الدین چنین لطف نمود خدمت مولانا فرمود بعد ازین شفاک الله شما را باد همانا که میان عاشق
و معشوق پیراهنی بیش نمانده است نمی خواهید که بیرون کشند و نور بنور پیوندد و شیخ
و اصحاب اشک ریزان خیزان کرده روانه شدند و خدمت مولانا این غزل را سر آغاز کرده
می گفت و جمیع اصحاب جامه دران و نعره زنان فریادها می کردند بیت چه دانی تو که در
باطن چه شاه همنشین دارم ۰ رخ زرّین من منگر که پای آهنین دارم ۰ بدان شه که مرا آورد کلّی
روی آوردم ۰ وزان کو آفریدستم هزاران آفرین دارم ۰ الی آخره و منقول است که حضرت مولانا
مقرّبان اصحاب و مجرّبان احباب را جمع کرد و فرمود که از رفتن من هیچ متر سید و غمناک
مشوید که نور منصور بعد از صد و پنجاه سال بر روح فرید الدین عطّار تجلّی کرد و مرشد او شد در
هر حالتی که باشید با من باشید و مرا یاد کنید تا من خود را بشما بنمایم و در هر لباسی که باشم بپیوسته
شما را باشم و نثار معانی در شما بر شما پاشم و من همان می گویم که سلطان ما محمّد رسول الله صلّی
الله علیه و سلّم فرموده است که حیاتی خیر لکم و مماتی خیر لکم یعنی حیاتی للهدایة و مماتی للعنایة
بیت این جهان گویم که تو پنهانش نما ۰ وان جهان گویم که تو پیدانش نما ۰ همچنان گویند
وقتی که آفتاب رحلت می فرمود که خاتون نوحه‌ها می کرد که ای نور عالم ای جان آدم ای سر
آن دمها را که می سپاری و بکجا روی خدمت مولانا فرمود که بکجا می روم حقا که بیرون از حلقهٔ
شما نیستم و باز فرمود در عالم ما را دو تعلق است یکی بشما و یکی ببدن و چون بعنایت
ملک فرد مجرّد شوم و عالم تجرّد و توحید روی نماید آن تعلق نیز از آن شما خواهد بود ۰ دانهٔ
مردن مرا شیرین شدست ۰ او را دوست می دارم ۰ بل هم احیاء پی من آمدست ۰ اشارت
ست بآن آیت کریمه که در سورهٔ آل عمران مذکورست چنانکه گذشت امیر المؤمنین را بیم
مرگ نبود و لهذا در ممالک دلیر بود حکایت از ابن عبّاس رضی الله عنهما مرویست
است که گفت چون رسول الله علیه السلام روز حدیبیه بمکّه متوجّه شد مسلمانان تشنه شدند
و هیچ جا آب نبود رسول الله علیه السلام در جحفه فرود آمد پس گفت کیست که با جمعی
از مسلمانان بغلان جار و دوشکها ببرند و از آن چاه پر آب کنند و بیارند که رسول خدای
ضامن می شود وی را بهشت مردی برخاست و گفت من بروم یا رسول الله رسول الله

حکایت در شجاعت علی

علیه السلام وی را با جمعی از سقایان روان کرد سلمة ابن الاکوع رضی الله عنه گوید که من با ایشان بودم
چون نزدیک ان چاه رسیدیم آنجا درختان بود از ان درختان اوازها شنیدیم و حرکات بسیار
دیدیم و آتشهای افروخته بی آنکه هیمه باشد دیدیم بیم بسیار بر ما مستولی گشت نتوانستیم که از ان
درختان بگذریم به پیش رسول الله علیه السلام باز گشتیم فرمود که ان جماعتی از جن بوده اند که شما را تر
سانیده اند اگر شما می رفتید چنانکه شما را فرموده بودم هیچ گزندی بشما نمی رسید دیگر باره چون
ان را شنید برخاست که من بروم یا رسول الله وی نیز با آن جماعت سقایان برفت ایشان
را نیز همان حال پیش آمد به پیش رسول الله علیه السلام باز گشتند رسول الله علیه السلام گفت اگر انچه
بمن شما را فرموده بودم می رفتید هیچ مکروهی بشما نمی رسید چون شب بود و تشنگی بر اصحاب
غالب گشت رسول الله علیه السلام علی را رضی الله عنه طلب کرد و فرمود که با این جماعت سقایان
بروید و از ان چاه آب بگیرید سلمة بن الاکوع گوید که بیرون آمدیم مشکها بر دوش و شمشیرها در دست
و علی رضی الله عنه در پیش ما می رفت و این رجز با خود می گفت **شعر** اعوذ بالرحمن ان امیلا
عن عزف جن اظهرت تهویلا ۞ وا وقدت نیرانها تغویلا ۞ و قرعت مع عزفها الطبولا ۞ تا رسیدیم بان
محل که اوازها و حرکتها پیدا آمد و هول بر ما مستولی شد با خود گفتیم علی نیز چون ان دو کس باز خواهد
گشت وی روی با ما کرد و گفت قدم بر قدم من نهید و از انچه ببینید مترسید که گزندی بشما نخواهد
رسید چون بمیان درختان در آمدیم آتشهای عظیم افروختن گرفت بی انکه هیمه باشد و سر
های بریده بی بدن پیدا آمد و آوازهای هولناک می کردند چنانکه هوش از ما برفت امیر المؤمنین
بران سرها گفت در عقب من بیایید و از چپ و راست منگرید که هیچ باکی نیست در عقب
وی می رفتیم تا بان چاه رسیدیم که یک دلو داشتیم براء بن مالک یک دلو یا دو دلو کشید ریسمان
بگسست و دلو در چاه افتاد و از تک چاه آواز قهقهه و خنده برآمد امیر المؤمنین گفت کیست که
برود و از لشکر ما دلو بیارد اصحاب گفتند هیچ کس را طاقت آن نیست که از ان درختان بگذرد
امیر المؤمنین میزر بر میان بست و بچاه فرود آمد آواز خنده و قهقهه که می آمد زیادت شد چون
بمیان چاه رسید پای وی بلغزید و بیفتاد و غلغله و ولوله عظیم از چاه برآمد و آوازی چنانکه
کسی را خفه میکرده باشد می آمد ناگاه امیر المؤمنین ندا کرد که الله اکبر الله اکبر انا عبد الله و اخو رسوله
الله و گفت مشکها را فرو گذارید مشکها را پر آب کرد و سر ببست و یک یک را بالا آورد بعد
از ان وی دو مشک برداشت و ما هر یک یک مشک برداشتیم چون بان درختان رسیدیم از آنچه

بردن غلطها

ان عبد الله نیک جنی مسلم بود که رسول الله علیه السلام ان را بدین نام تسمیه کرد که نام وی ... بود و ان جن شیطان خصم سعد را در صفین بکشت و ان شیطان جنی را می گشت و ناصر دین رسول الله بود

ديع

ديع و شنبه بودیم هیچ وانع نبود تا به پیش رسول الله علیه السلام رسیدیم بدانکه چون اصحاب
حال را مردن سبب وصال است حسین منصور در وقت قتل می گفت **اقتلونی یا ثقاتی ان فی**
قتلی حیاتی حیات معنی خدمت **مولانا** می فرماید اقتلونی یا ثقاتی لایا بکشید مرا ای دوستان من
بعلامت کردن ان فی قتلی حیاتی دائما بدرستی در کشتن منست زندگی من دایم ان فی مماتی حیاتی
یا فتی بدرستی که در مرگ منست حیات من ای جوان که رجوع می کنم بسوی مولی و اوطان کم آفاق
موطنی حتی متی چند مفارقت کنم از وطن خود تا بکدام زمان زیرا حیات ظاهری مفارقت وطن
اصلیست و ممات صوری مواصلت مکان اصلیست فرقتی لو لم یکن فی ذا السکون فرقت
من اگر نبودی در دنیا سکونی لم یقل انا الیه راجعون نگفتی بدرستی ما سوی او باز گردنده ایم اشار
تست بان آیت کریمه که در سوره بقره است **وبشر الصابرین الذین اذا اصابتهم مصیبة**
قالوا انا لله وانا الیه راجعون خلاصه کلام درین مقام آنست که ممات واسطه نیل حیات
ابدی و رابطه وصول بدرجات سرمدی و موجب مواصلت بشهرستان ارواح و باعث خلاصی از
تنگنای اشباح و اگر چنانکه سکون در جهان بودی مفارقت از وطن نبودی انا الیه راجعون
مستقیم نیامدی زیرا راجع ان باشد که باز آید بشهر که رجوع بشهر خود عود تست بسوی و
حدت آید از تفریق دهم و طهر اخاقانی می گوید **بیت** مرگ از پی حیات تو غمخوار
و واسطه است ۞ جان کن نثار واسطه غمگین چه مانده ۞ و خسرو دهلوی در حالت نزع گفته **بیت**
ز دنیای رود خسرو و بیا رانش همی گوید ۞ دلم بگرفت از غربت تمنای وطن دارم **حکایت**
شیخ مکحول شامی را در حالت صحت حزن غالب بود اما در حال انتقال از دنیا دیدندش که
می خندید گفتند چرا می خندی گفت چگونه نخندم که نزدیک آمد ان وقت که ملاقات کنم بکسی
که چندین سال در اشتیاق او بودم و نزدیک آمد فراق این جهان که در و مکاران و غداران
بود در قصد ریختن من **افتادن رکاب دارم باری پیش علی کرم الله وجهه که ای امیر**
المؤمنین مرا بکش و ازین قضا برهان باز آمد که ای علی زود مرا بکش علی رضی الله عنه ان
مبارز را حکایت می کند که رکاب دار و خطرمنکار منی که قتل من در دست او خواهد بود چون
این خبر را از پیغامبر علیه السلام شنید پیش من آمد و گفت ای علی مرا زود بکش تا نبینم ان دم
و وقت نزشت را من بکشم منا حالات می کنم خونم بریز مرا هلاک کن تا نبیند چشم من ان رستخیز
ان روز قیامت را که تو کشته شوی در دست من گفتم اگر هر زره خونی شود از حکایت علی است

ان مبارز را اگر چه در رکابدار پیش من می آمد و می ای امیر المؤمنین خون من بریز و مرا از آن
ساعت ناخوش و هنگام رستخیز خلاصی ده و بدین واسطه منتی بر جان من نه من در جواب او می
گفتم اگر هر ذره بخواهد که قاتل تو شود یعنی قصد قتل تو کند بوجهی که خنجر اندر کف بقصد تو رود
که ترا کشتن بخواهد یک سر مو از تو نتواند برید یک موی ترا بریدن نمی تواند چون قلم بر تو چنان خطی
کشید چون قلم تقدیر چنین نوشت که هلاک من در دست می خواهد شد بدانکه رضا بقضای خدا
دشوارترین حالاتست **حکایت** موسی علیه السلام مناجات کرد و گفت خداوندا راه نمای مرا
بر کاری که چون آن کار را بکنم بهترین کارها کرده باشم و تو از من راضی شوی وحی آمد که ای موسی
تو طاقت آن نداری موسی علیه السلام در سجود افتاد و تضرع نمود پس حق تعالی بدو وحی فرستاد
که ای موسی بهترین کارها رضای من در آنست رضا دادنست بقضای من و خواجه محمد حنیف
گفت رضا بر دو قسم است رضاست بدو و رضاست ازو رضا بدو آن بود که وی او را کار
وی را اختیار کند کار خود را بر کار او نپسندد و رضا ازوان بود که آنچه بروی قضا کند بپسندد ابو
علی دقاق گفت راه سالکان درازترست وان ریاضت است و راه خواص نزدیکترست و لیکن
دشوارترست وان پسند بودنست بدانچه کند و کار کردنست بدانچه او پسندد و بدانکه رضا بقضا در حق
تلف مال دونترست و رضا بقضا در مرگ عیال ازو بالاتر و رضا بقضا در هلاک نفس خود از همه
بلندترست پس کمال علی را ببین که در هلاک خود رضا داد و بر رضا دادن اکتفا نکرد بلکه قاتل خو
درا وعده شفاعت کرد چنانکه می فرماید لیک بی غم شو شفیع تو منم در روز قیامت خواجه روحم
نه مملوک تنم نه بنده تنم بدنم پیش من این تن ندارد قیمتی و بیدر و عزتی بی تن خوشم فتی ابن الفتی
بی بدن خود جوانم و فرزند جوان یعنی بجان مردم نه بتن خنجر و شمشیر شد ریحان من
سبب حیات باقیه است مرگ من شد بزم و نرگسدان من صحبتگاه و گلستان من بدانکه غرض از
ایراد این مقالات از زبان امیر المؤمنین آنکه بر بعضی کمالات او اطلاع یابی و شرف او را در اما
رت و خلافت بشناسی بلکه ذات او را زیور امارت دانی و وزن شرف او را زینت خلافت خوانی
آنکه او تن را بدین سان بی کند معنی این مصراع بترکی او که تنی بو شیلی ازلر و سترلبه یعنی علی که
تن را چنین می بیند ولی قدر سازد حرص میری و خلافت کی کند طلب میری و خلافت او از
بهر دنیا نیست و بدانکه هر کس که علی را دوست دارد و آنرا مدح کند رافضی نباشد زانکه فضل
و کمال علی را کسی انکار نکند امام احمد بن حنبل رضی الله عنه فرمود از هیچ یکی از صحابه کرام

مطلب در رضا بقضا

رضی الله عنهم

رضی الله عنهم این قدر فضایل بما نرسیده است که از امیر المؤمنین علی بن ابی طالب رسیده
است و جنید گفته است اگر چنانکه علی از نجاریانی که با مخالفان می کرد باز پرداختی هر آینه از
وی بما نقل کردندی ازین علم یعنی علم حقایق و تصوف آنچه دلها طاقت آن نیاوردی فوائد
نظام گو شد اندر جا و حکم از بهر آن نظام منصب و خلافت و حکم و حکومت خواهد تا امیران را نما
ید راه و حکم ایشان را رشاد طریق عدل و حکومت کند تا امیری را دهد جانی دیگر حرف یا در لفظ
امیری مصدریه است و در جانی یا وحدت یعنی تا امارت را دهد حیات اخر تا دهد نخل خلا
فت را ثمر تا درخت سلطنت را دهد بر ورنه علی رضی الله عنه مایل مال نبود **حکایت**
محمد بن سیرین می گوید چون عایشه رضی الله عنها و طلحه و زبیر رضی الله عنهما ببصره آمدند
و بر دار الاماره مستولی شدند طلحه رضی الله عنه بخزانه بیت المال در آمد چون نظر در اموال
کرد این آیت خواند که **وعدکم الله مغانم کثیرة** و چون امیر المؤمنین علی رضی الله عنه ایشان
را منهزم ساخت و نظر بر عین خزانه انداخت سه بار گفت **یا حمراء احمری و یا بیضاء**
ابیضی وغری غیری یعنی ای زر سرخ بسرخی چهره خود می ساز و ای سیم سپید بسپیدی
خود بپیرا و غیر مرا بفریب که بچنینها فریفته نمی شوم **بیت** جهان را نمی بینم ان قیمتی
که آلوده سازم بدان همتی لاجرم خلافت طلبیدن امیر المؤمنین علی همچون فتح طلبیدن
رسول الله علیه السلام از پی حب دنیا نبود و لهذا افادت **مولانا** درین شرحی بیان آن
فرمود **بیان آنکه فتح طلبیدن پیغامبر علیه السلام مکه را و غیر مکه را جهت دوستی ملک دنیا**
نبود چون فرموده است الدنیا جیفة بلکه بامر بود یعنی جنگ کردن رسول الله علیه السلام
و فتح طلبیدن او مکه را و غیر مکه را از پی حب دنیا نبود زانکه خود فرمود **الدنیا جیفة وطالبها**
کلاب بلکه بفرمان الهی بود چنانکه رب کریم در سوره تحریم فرمود **یا ایها النبی جاهد الکفار**
والمنافقین واغلظ علیهم و رسول الله علیه السلام فرموده است **امرت ان اقا**
تل الناس حتی یقولوا لا اله الا الله جهد پیغامبر بفتح مکه هم جهد و سعی پیغامبر بفتح مکه و غیر
مکه کی بود در حب دنیا متهم یعنی آن جد و جهد از برای حب دنیا نبود زیرا در اخبار آمده
است و بعضی مفسران در تفسیر **ما زاغ البصر و ما طغی** آورده اند که خزاین عوالم غیوب را بی شوایب
عیوب آراسته و هشت بهشت را با غلمان و حور بی شایبه نقص و قصور و طباق سموات
را با عقول و نفوس طاهرات در نظر رسول الله عرض کردند رسول الله علیه السلام از همه

مطلب در بیان آنکه اهل قال [illegible]

مطلب در بیان آنکه جنگ رسول الله علیه السلام نه از برای دنیا بود

اعراض کرد و به هیچ کدام نپرداخت و چشم محبت به غیر حق نینداخت تا در صفت او نازل شد که
ما زاغ البصر و ما طغی یعنی چشم رسول الله علیه السلام از تجلیات جمال حق و دل او از واردات
محبت پادشاه مطلق چنان پر گشته بود که اصلا میل به ما سوی ننمود و از سر طغیان دیده به دیدار
دیگری نگشود بلکه از حال خود چنین خبر داد که لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب
ولا نبی مرسل یعنی مرا بحضرت الهی و جناب پادشاهی جهانها وقتی است در آن وقت
نه ملک مقرب می گنجد و نه نبی مرسل یعنی در خلوت یار مجال اغیار نیست جبرئیل هر چند
امین است مجال اطلاعش در آن بارگاه نیست بلکه نبی مرسل که وجود محمدی را بی انسلاخ
از کسوت بشریت چون حلقه بر در آن خلوت خانه راه نیست بیت
در خلوتی که جلوه حسن و جمال دوست ** حقا که جبرئیل نباشد امین ما ** و چون التفات به غیر قاطع
طریق اهل سیرست رسول الله علیه السلام از همه اعراض نمود و دیده بر جمال هیچ یک
نگشود در ترغیب ارباب محبت فرمود رباعی هر آنچه دور کند مر ترا ز دوست بد است **
به هر چه روی نهی بی وی ار نکوست بد است ** فراغ دوست اگر اندک است اندک نیست **
درون دیده اگر نیم تار موست بد است ** دنیا و هر آنچه از وست جیفه بیش نیست و طالب
جیفه زاغ است نه صاحب بصیرتی که وصف او ما زاغ است پس بدانکه حضرت مولانا
این معانی و معارف را در سلک نظم بیان فرمود که گفت ** آنکه او از مخزن هفت آسمان و ز
بهشت و جمال ایشان چشم و دل بربست روز امتحان یعنی شب معراج که وقت آزمودن بود
از پی نظاره او حور و جان از برای تماشای رسول الله علیه السلام حوران بهشت و جنیان
یا مراد از جان نوعی باشد از ملائکه که از ایشان نیز از بهر تماشای او پر شده آفاق هر
هفت آسمان پر گشته بود اطراف همه آسمان خویشتن آراسته از بهر او حور و جان و باقی
اهل آسمان خویش را زینت کرده بودند خود او را پروای غیر دوست کو یعنی رسول الله
علیه السلام پروای غیر خدا نبود که بحکم ما زاغ البصر و ما طغی غیر خدا را نظر نکرد آنچنان پر گشته
از اجلال حق رسول الله علیه السلام چنان پر گشته بود از تعظیم و اجلال خدا و توجه و اقبال
بوی که درو هم ره نیابد آل حق که اهل الله و مقربان درگاه در آن نمی گنجند ** لا یسع فینا
نبی مرسل چنانکه رسول الله علیه السلام فرمود لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب
ولا نبی مرسل ** والملک والروح ایضا فاعقلوا نمی گنجد در ما پیغامبر مرسل و فرشته و جبرائیل

نقل کنند یعنی بدانید که گفت ما زاغیم همچو زاغ نی یعنی رسول الله علیه السلام گفت در حق ما دار
دست ما زاغ البصر و ما طغی که مذکور است در سوره والنجم اذا هوی مست صباغیم مست باغ نی **
یعنی عاشق خدائیم که زینت کننده باغ است نه عاشق باغ و زخارف دنیا چونکه مخزن های
افلاک و عقول مر او را نکشت چون خسی آمد بر چشم رسول چون مخزن رسول همچون خسی نمود هر
آینه مخفی و پوشیده نماند که رسول الله علیه السلام اشتیاق در فتح مکه و شام و عراق نه از جهت
محبت ملک دنیا بود بلکه از برای امتثال فرمان خدا بود لاجرم حال امیر المؤمنین را در طلب
خلافت و ارتکاب حروب و التزام چندین آفت هم بر حال رسول الله علیه السلام قیاس باید
کرد زیرا که احادیث وارده در اتحاد دینی دو ولی یعنی مصطفی و علی چون دمک دمی و لحمک لحمی
و حدیث من کنت مولاه فعلی مولاه و خبر انت منی بمنزلة هارون من موسی بر اتحاد
صوری محمول نیست بلکه بیان اتحاد معنوی است و شرح اشتراک در اخلاق حمیده است اما همانا
نوع را که از عالم یگانگی مصطفی و مرتضی بیگانه است و از مدارج همم عالیه ایشان بی خبر بیشک
حال ایشان در اشتغال به دنیا بحال خویش کند این را نمی داند که چون کسی را چنین غنا و استغنا
باشد پس چه باشد مکه و شام و عراق و سایر ممالک جهت آن که نماید او نبرد و اشتیاق
که او برای ایشان جنگ و اشتیاق نماید ** ان گمان بر وی ضمیر بد کنند ** آن گمان زشت و ظن
فاسد را بر وی ضمیر بد و دل منافق کنند ** کو قیاس از جهل و حرص خود کنند که ان ضمیر بد قیاس
از جهل و طمع خویش کند و نتاب آفتاب عالم تاب از آبگینه زرد و کبود حرص و شهوت
سازد و بواسطه آن رنگ بی رنگی آفتاب را ایشان هیچ نتواند کرد و آن نور بی کیف را به رنگ
زرد و کبود بیند ** آبگینه زرد چون سازی نقاب ** در میان نور و آفتاب حجاب که از ورای
او کنی نظر با فتاب زرد بینی جمله نور آفتاب و مشتبه شود بر تو جمله اهل الله و احباب
بشکن آن شیشه کبود و زرد را یعنی تبدیل کن اخلاق ذمیمه را تا صفا بینی تا شناسی گرد
را و مرد را تا فرق کنی از غبار سوار را لاجرم دیده انکار عیب بین است و چشم ارادت
غیب بین حکایت سلطان محمود غازی بدیدن ابو الحسن خرقانی آمد از وی پرسید که
با شیخ ابو یزید بسطامی چون کسی بود شیخ فرمود که او مردی بود که هر کس که او را دید
بسعادت ابدی بپیوست و از شقاوت بکلی وارست محمود غازی گفت عجب سخنیست
این بایزید بسطامی از رسول الله علیه السلام زیاده بود که او را چندین هزار کافران دیدند

بفتح ناخواندن می باید

مطلب در بیان حال ... پرسیدن

بسعادت پیوستند و نه از شقاوت برستند شیخ در جواب فرمود که کافران رسول الله علیه
السلام را ندیدند بلکه محمد بن عبد الله را دیدند اگر او را بدیدندی بسعادت برسیدندی چنانکه حق جل
و علا در سورهٔ اعراف این معنی را بیان می کند که وتریهم ینظرون الیک وهم لا یبصرون
یعنی ای محمد می بینی کافران را که بسوی تو نظر می کنند اما ترا نمی بینند مقصود آنست که
جملهٔ آدمیان از روی ظاهر یکسانند و همه بحسب صورت انسانند و تفاوتی که در
میان واقع است از جهت معنی است و اختلاف درجات و تفاوت مقامات باعتبار
اسرارست و شک نیست که آن معانی و حالات و آن اسرار و کمالات باین چشم ظاهر نمی
توان دید پس دیدهٔ سر را بدیدن و دریافتن این معانی هیچ راه نیست بلکه از برای دیدن
این سر چشم دیگر می باید که آن چشم دل است و هر کس را آن چشم نداده اند القصه بچشم سر
سر را نمی توان دیدن و همچنین است حال جملهٔ اولیا تا در کسوت لباس حیات صوری اند
بستر حال ایشان کم کسی راه می برد و لهذا شیخ عالم رکن الدین علاء الدوله السمنانی
گفته است که با وجود علو رتبت بایزید بسطامی و کمال درجات او مادام که در حیات صوری
بود بسیار کس او را دریافتند و ندیدند اگر چه بسیار کس دیدند و شیخ نجم الدین کبری
با وجود کمال مادام که در حیات صوری بود معدودی چند بیش او را ندیدند و ادراک سر
او نکردند اما هر یکی اعجوبهٔ جهان و یگانهٔ زمان و مقتدای عالم و پیشوای دنیا گشتند
چون شیخ مجد الدین بغدادی و شیخ رضی الدین علی لالا و شیخ سعد الدین حموی و شیخ
بابا کمال جندی و شیخ بهاء الدین زکریا و مولانا جلال الدین بهاء ولد که پدر حضرت
مولاناست و شیخ سیف الدین و شیخ نجم الدین دایه و شیخ جمال الدین گیلی و شیخ
فرید الدین عطار قدس الله تعالی ارواحهم و همچنین سایر اولیا و مردان خدا همیشه
در هر عصری هر کس پی بمعنی ایشان نبرده و از ینجاست که آمده است اولیائی تحت
قبابی لا یعرفهم غیری که در پردهٔ غیرت مستورند و از چشم خلق معانی ایشان بغایت
دور و شک نیست که ذوات ایشان از چشم نهان نیست بلکه آنچه حقیقت حال و معنی
ایشانست از چشم خلق نهانست گرد فارس گرد سر افراشته غبار سوار با طراف
سرش بلند گشته و آن را پوشیده گرد را تو مرد حق پنداشته یعنی ظاهر تن و صورت
همچون غبار و جان و معنی مردیست پنهان تو ظاهر و صورت را می بینی باطن و معنی را

چنانکه ای دانی و حال و حالات او را انکار می کنی که دید ابلیس و گفت این فرع طین ببینی
چنانکه ابلیس غبار خلقت آدم را نیز هم کرد و گفت این آفریده از طین چون فزاید بر منی
آتش جبین چگونه فاضل شود بر من آتش پیشانی یعنی چنانکه ابلیس که خلقت و تراب
طینت آدم را نیز هم کرد و آن خاک مانع دیدن جوهر پاک گشت لاجرم خویشتن را بر آدم تر
جیح کرد که خلقتنی من نار و خلقته من طین پس اگر منکر اهل الله تا تو نیز یعنی عزیزان را بستر
یعنی ظاهر صورت بشریت اولیا را می بینی دانک میراث بلیس است آن نظر هیچو ابلیس
نظر کردن میراث ابلیس یافتن و فرزند او شدن است که نه فرزند بلیسی ای عنید و معاند
پس بتو میراث آن سگ چون رسید که همچون ابلیس نظر کردی بار حضرت مولانا از زبان
هر نفسی در مخاطبهٔ رکاب داری گوید من نیم سگ شیر حقم حق پرست پس نجامد خصان شیر
یزدان را بر سوی افعال سگ نژادان قیاس مکن شیر حق آنست که صورت برست
شیر خدا آنست که از صورت خلاص شدهم که از قید صورت نرست نه شیر حق است و نه
حق پرست شیر دنیا جوید اشکاری و برگ ورزق شیر مولی جوید آزادی و مرگ شیر خدا جوید
آزادی از حبس دنیا و حبس تن پر بلا لاجرم آرزوی شیر دنیا جز شکار و برگ نیست و تمنای
شیر خدا غیر آزادی و مرگ نیست رباعی این مردنیم که ز عدم بیم آید کان نیمه مرا خوشتر از این
نیم آید جانیست مرا عاریت داده خدا تسلیم کنم چو وقت تسلیم آید پس پیرایهٔ وصلت
عاشقان و سرمایهٔ دولت صادقان ازالت تیوذ حیات و تمنای تحکم ورود ممات است رباعی
حجاب چهرهٔ جان می شود غبار تنم خوشا دمی که از آن چهره پرده بر فکنم چنین قفس نه سزای
چو من خوش الحانیست روم بروضهٔ رضوان که مرغ آن چمنم حکایت ابو ذر رضی الله
عنه گفت مردم دو چیز را دوست نمی دارند من دوست می دارم یکی بیماری را دوست
نمی دارند من دوست می دارم زانکه کفارت ذنوبست دوم مرگ را دوست نمی دارند
من دوست می دارم زانکه مرا بخدای رساند چونکه اندر مرگ بیند صد وجود و حیات باقیه
همچو پروانه بسوزاند وجود از مرگ نترسد حکایت یکی پیش مولانا آمد و از
کسی شکایت کرد و گفت فلان دانشمند می گوید که پوست بکنم مولانا گفت زهی مرد که
اوست و ما شب و روز در حسرت آنیم که پوست را بکنیم و از زحمت پوست برهیم تا برحمت
دوست برسیم زنهار تا بیاید و از پوستمان خلاص دهد چون این خبر بگوش دانشمند

[illegible]

رسید غلطان غلطان بمولانا آمد و بعشق تمام مرید شد و فرجی پوشید و در باطن خود فرجی
و بحرجی بیافت و از سلک اولیا گشت، شد هوای مرگ طوق صادقان تحت مرگ همچو ن
طوبی است در گردن صادقان که جهودان را بدین دم امتحان کرد یهودیان گفته بودند در آخرت
جمیع نعیم جنات و علو درجات مخصوص ما خواهد بود پس خدا ایشان را بتمنی مرگ امتحان کرد، در
نبی فرمود کای قوم کبود لفظ نبی بضم نون و کسر با بمعنی قرآن است یعنی حق تعالی در سوره
بقره فرمود قل ان كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة من دون الناس فتمنوا الموت ان
كنتم صادقين یعنی بگو یا محمد اگر دار آخرت جنت در نزد خدا خالص از آن شما باشد نه دیگران را
چنانکه می گویید پس تمنی مرگ کنید اگر درین دعوی صادق باشید بار خدا خبر داد ولن
يتمنوه ابدا بما قدمت ايديهم والله عليم بالظالمين هرگز ایشان مرگ را تمنی نمی کنند ابدا
بسبب آنچه نفسهای ایشان پیش کرد خدا ظالمان را می داند و رب العزة در سوره جمعه
فرمود قل يا ايها الذين هادوا ان زعمتم انكم اولياء لله من دون الناس فتمنوا الموت
ان كنتم صادقين بگو یا محمد ای یهودیان اگر شما زعم می کنید که دوستان خدایید نه دیگران
پس تمنی مرگ کنید و بگویید که خدایا ما را بمیران اگر صادق باشید درین زعم ابن عباس
رضی الله عنهما از رسول الله علیه السلام روایت کند که لو تمنى اليهود الموت لم يبق يهودي
على وجه الارض یعنی اگر یک کس از یهود تمنی موت کردی یک یهودی در روی زمین
نماندی چون این سخن بسمع جهودان رسید یک کس را از ترس مرگ تمنی او نشد پس
معلوم شد که ایشان صدق رسول الله را علیه السلام می دانستند اما از روی معاندت
تکذیب می کردند زیرا که بعد از رسیدن حدیث نبوی بمسامع ایشان هر چند رسول الله
علیه السلام و اصحاب او رضوان الله علیهم اجمعین جهودان را تحریض می کردند که باری از برای
ناموس یک کس تمنی مرگ بر زبان راند خراجها دادند و زبان بذکر تمنی مرگ نگشادند
و اگر یهودیان صادق بودندی مرگ را تمنی کردندی زیرا کسی که داند خود تحقیق اهل
بهشت و رضوانست او را اشتیاق شود و از دار محنت خلاص شدن و بدار الرحمت
رسیدن را دوست می دارد چنانکه می فرماید صادقان را مرگ باشد گنج و سعود خزینه
و غایت حکایت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه در صف جنگ بکافران می گردید
در بر وی یک پیراهن باریک بود پسرش حسن رضی الله عنه گفت ما هذا بزي المحاربين

[illegible]

خصوصا کسی که خود را
مخصوص اعتقاد
کند منه

یا ابی یعنی این لباس و زینت مبارزان نیست ای پدر امیر المؤمنین گفت یا بني لا يبالي
ابوك سقط على الموت ام عليه سقط الموت یعنی ای پسر من پدر تو غم نمی خورد خواه او بر
مرگ افتد خواه بر او مرگ افتد و عمار رضی الله عنه در در صفین باثناء جنگ همی گفت
الآن ألاقي الأحبة محمدا وحزبه یعنی اکنون ملاقی می شوم دوستان را که محمد ست و گروه
او و حذیفه رضی الله عنه وقتی که بحالت نزع رسید می گفت جاء حبيب على فاقة لا افلح
من ندم دوست یعنی مرگ آمد بر حاجت و محتاج پیروزی مباد بر آنکس که پشیمان باشد
بر تمنی مرگ همچنانکه آرزوی سود جهت هر کسی را در جهان آرزوی مرگ بردن زان
جهت آرزوی مرگ از آن سود جهت پس مرد چنین می باید که عبادت بسیار کند
تا انعام خود را شاد کند و با خود را چنین ظن آید که بحکم ان الله لا يضيع اجر المحسنين
خدا اجرش دهد لاجرم بموجب من احب لقاء الله احب الله لقاءه مردن را دوست
دارد و از مرگ نفرت نکند بلکه بحسب الموت راحة المؤمن مرگ را عین استراحت بیند
که بمردن از تدبیر معاش و از تکالیف عبادت خلاص شود و بمحض غفران و فضل رحمن رسد
حکایت ابو الدرداء رضی الله عنه بیاران خود گفت می دانید که کیست در نعمت بی زوال
که نعمت دایم گفت آنکس است که بر دتن او در خاک و جان او از عذاب ایمن شد آمی
جهودان بهر ناموس کز نی یعنی رسول الله علیه السلام و اصحاب او رضوان الله علیهم اجمعین
گفتند یهودیان باری از برای ناموس مردانه بگذرانید این تمنا بر زبان تمنای مرگ را بر
زبان بگذرانید یک جهودی این قدر زهره نداشت و تمام در شد چون محمد این علم را بر
افراشت چون الله علیه السلام این علم و لوای تکلیف را بر افراشت که بموجب فرمان خدا آن
را این تکلیف کرد گفت اگر رانید این را بر زبان یعنی اگر بر زبان تمنی مرگ کنید یک یهودی
خود نماند در جهان چنانکه ابن عباس رضی الله عنهما از رسول الله علیه السلام روایت کرد لو
تمنى اليهود الموت لم يبق يهودي على وجه الارض و در روایت دیگر لو تمنوا الموت
لغص كل انسان بريقه فمات مكانه وما بقي على وجه الارض يهودي پس یهودان مال
بردند و خراج پیش رسول الله علیه السلام که مکن رسوا تو ما را ای سراج و نور و باج و تشنیع هر
محتاج بدانکه امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه بان مبارز بیان کرد که چه لطف نمود بر کاتب
دار خود که قاتل او خواهد شد و عاقبت در دست او کشته شد تفصیل قتل او نبشت که

ام عليه
سقط
الموت
نخ

رسول نخ

در تفصیل منقول است
علی کرم الله وجهه

در کونه زنی خوب روی بود که در حسن و جمال نظیر نداشت وان را قطام بنت شحنه گفتندی
عبد الرحمن بن ملجم ان زن را عاشق گشت مگر پدر و برادر آن زن در نهروان بجنگ امیر
المؤمنین علی کشته بود آن زن ازان جهت امیر المؤمنین علی را دشمن می داشت پس عبد الرحمن
بن ملجم ان زن را بزنی بخواست آن زن ازو بمهر کابین خواست که سه هزار درم و یک بنده و یک
کنیزک دهد هم امیر المؤمنین علی را بکشد عبد الرحمن بن ملجم از کمال عشق و جاهلی التزام نمود و تدبیر کرد که امیر المؤمنین علی را در مسجد و در نماز صبح بکشد تا از انبوهی مردم و تاریکی سحرگاه
قاتل معلوم نشود و عزم کرد که در رمضان بروز جمعه بکشد مردم دران وقت بمسجد بسیار آید التنا رد
الشتاء آسان شود در سال چهلم از هجرت هفتدهم ماه رمضان روز جمعه واقع شد و امیر
المؤمنین علی دران روز از بهر نماز صبح بمسجد آمد عبد الرحمن بن ملجم از پس امیر المؤمنین علی بشمشیر
بزد امیر المؤمنین علی نعره برآورد مردمان کشنده را ندانستند یعنی عبد الرحمن را وان را کر بخیر
نشد پس مردم بر و جمع شدند وان را گرفتند امیر المؤمنین علی رضی الله عنه جعدبن هبیره را فرمود
که امامت کند پس امیر المؤمنین علی را بخانه آوردند دو روز رنجور شد و پس ازان بمرد و امیر المؤ
منین علی دران وقت شصت و سه ساله بود و ولادت او بمکه بوده است و در بعثت رسول
الله علیه السلام پانزده ساله بود یعنی سیزده ساله بود و دران مدت که امیر المؤمنین علی وفات
کرد نه زن داشت زیرا پس از وفات فاطمه بنت رسول الله نه زن را نکاح کرده بود علی
التوالی وان وقت که وفات کرد چهارده فرزند داشت حسن و حسین از فاطمه بنت
رسول الله و عباس و جعفر و عبد الله و عثمان و یحیی و عون و ابوبکر و ابو عبد الله و محمد حنفیه و محمد
اوسط و محمد اصغر و عمر و از زنان دیگر و هژده دختر داشت شریفه و ام کلثوم از فاطمه بنت
رسول الله و رمله کبری و رمله صغری و زینب کبیره و ام هانی و میمونه و زینب کبری و زینب
صغری و فاطمه و امامه و خدیجه و ام سلمه و ام کلثوم و ام جعفر و حمامه و نفیسه و عارفه از زنان
دیگر و مدت خلافت امیر المؤمنین علی چهار سال و نه ماه شد پس از وفات امیر المؤمنین
علی کرم الله وجهه امام حسن رضی الله عنه بفرمود عبد الرحمن بن ملجم را قتل کردند این قتل از بهر
اقامت قصاص و تطهیر قاتل بود و بطلب باقی وارثان بود و الا امام حسن مرد کریم و عافی بود
حکایت امام حسن را رضی الله عنه شش بار زهر دادند پنج بار در وی کار نکرد بار ششم تاثیر او
ظاهر شد امام حسین ببالین او آمد و گفت ای برادر انکه ترا زهر داده است مرا خبر ده تا اگر زا

کاری پیش آید با او مخاصمت کنم گفت یا حسین پدر من علی غماز نبود و مادر من فاطمه غماز نبود
و جد من رسول الله علیه السلام غماز نبود و جده من خدیجه غماز نبود از اهل بیت ما غمز نیاید اگر
بقیامت خدای تعالی مرا بیامرزد تا ان کس را که مرا زهر داده بی نبخشد ببهشت در نیایم بیت
اگر عمری بیارایم سخن را ٭ نشاید مدح من خلق حسن را ٭ سخن گیرم که جز در عدن نیست ٭ سزای
وصف اخلاق حسن نیست ٭ کمالاتش اگرچه هست ظاهر ٭ زبان ما ز وصف اوست قاصر ٭
دو گیتی را وجودش زیب و زین است ٭ نظیر او اگر جویی حسین است ٭ این سخن را نیست
پایانی بدید و نهایتی ظاهر چون حضرت مولانا بیان کرد که امیر المؤمنین علی با ان مبارز احوال
خود را با رکاب دار حکایت کرد پس ازین بیان کند که علی او را چه کرد و چه گفت ٭ دست
با من ده چو چشمت دوست دید در بعض نسخ این دو بیت واقع نیست ٭ اندر آ در گلستان ما
از مزبله بینی بیا و اندر آ در گلستان ایمان و طاعت از مزبله کفر و ضلالت ٭ چونکه در ظلمت بدیدی
مشعل و نور ایمان و نورانیت بی توقف رو در ره قدم هر هو نست ٭ زین چه بی بن سوی باغ ارم
ازین چاه بی قعر بسوی روضه بهشت گفتن امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه با قرن خود
قرن بکمر قان حریف و هم دست در دلاوری و در جنگ چون خدو انداختی در روی من نفس
من جنبید متحرک گشت و رنجید و اخلاص عمل نماند که غزا همین از بهر خدا نشد فا مانع
کشتن تو آن بشد امیر المؤمنین علی در خطاب ان قرن قرین صفت در اخلاص سفت
واز برای تنبیه بران سیر مودع که در دل داشت گفت چون آب دهن در روی من انداختی
و مزاج مرا متغیر ساختی اخلاص در عمل نماند زیرا که نیمی از برای خدا و نیمی از بهر هوا گشت
و شرکت در کار حق روا نبود زیرا که در حضرت رب العالمین هیچ چیز معتبر نیست مگر اخلاص
در دین کما قال وما امروا الا لیعبدوا الله مخلصین له الدین و سید الطایفه جنید رحمه الله علیه
از ینجا می فرماید الاخلاص ما ارید به الله من ای عمل کان یعنی اخلاص آنست که از هر عملی
که هست مراد خدای باشد یعنی مقصد اقصی و مطلب اعلی در عملی می باید که رضای خدا باشد
نه مراد نفس و هوا تا ازان طایفه تواند شد که رسول الله علیه السلام مامور بمجالست ایشان
گشت و منهی از طرد شد چنانکه در سوره انعام گفت ولا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداة و
العشی یریدون وجهه یعنی رضاه و در حدیث قدسی چنین آمده است که الاخلاص سر
من اسراری اودعته قلب من احببت من عبادی یعنی اخلاص سریست از اسرار ربو

بجت ونوریست از انوار الوهیت که در دل بنده ودیعت نهم که او را دوست داشته باشم پس
اخلاص از تجلیات خاص الخاص است هر کس را بدین صفت اختصاص ندهند اما بر من که بویی از روایح گلزار
اخلاص نبوی شمیده ام ونوری از انوار صدق مصطفوی دیده مراعات اخلاص در اعمال وملاحظات
خلوص نیت وصدق طویت در افعال واجب است گفت امیر المؤمنین با آن جوان بان مبارز که خصم او
بود که هنگام نبرد ای پهلوان که در وقت جنگ چون ترا مغلوب کردم وقصد کردم که بشمشیر بزنم
چون خدو انداختی در روی من چون خیو وآب دهان انداختی در رویم نفس جنبید وتیره شد خوی
من یعنی بمقتضای بشریت بی اختیار من نفس من متحرک ومضطرب شد وباطل گشت خوی من
نیم بهر حق شد ونیمی هوا یعنی غزا وقتال من از بهر خدا بود چون نفس من مضطرب شد
اگر ترا قتل کنم نیم از بهر حق شود ونیمی از بهر هوای نفس شرکت اندر کار حق نبود روا یعنی
می باید که هر چیز را می کنی برای خدا زانکه شرک خفی است ریا پس بحکم فاعبدوا الله ولا تشرکوا
به شیئا شریک نکنی بخدا ما سوی را و الا از عمل سود نشود ترا الا تعب وعنا چنانکه ابو هریره رضی
الله عنه روایت کند از رسول الله علیه السلام گفت رب صایم لیس له حظ من صومه الا الجوع و
العطش ورب قایم لیس له حظ من قیامه الا السهر والنصب یعنی چند صایم هست که او را نصیب
نیست از صایمش الا گرسنگی وتشنگی وچند قایم هست که او را نصیب نیست از قیام الا بیداری
ومشقت یعنی چون روزه ونماز از بهر خدا نباشد او را ثواب نیست حکایت
حکیمی می گفت کسی که طاعات را بریا کند همچون کسی است که همیان را بخشا وریگ پر کرده باشد
وبیار از دور تا مردمان ببینند او را ببینند تحت گران گویند این کس مال بسیار دارد که همیان او
پرست اما آن کس را سود نیست جز سخن مردمان زیرا اگر بخواهد چیزی می خرد نمی تواند پس
اهل ریا را فایده نیست جز این سخن که مردمان گویند فلان را عمل بسیارست اما او را ثواب
نیست که در بازار آخرت نمی تواند که چیزی بخرد ابو بکر واسطی گفت حفظ طاعت سخت تر از
فعل اوست زانکه طاعت همچون شیشه است زود شکسته شود وجبر کردن وبستن
را قابل نیست اگر ریا رسد بشکند واگر عجب رسد بشکند اما مرد را می باید که از بیم ریا
عمل را ترک نکند بلکه اجتهاد کند که ریا را از دل دور کند واگر نمی تواند پس از عمل
استغفار کند تا پس از این خدا او را با اخلاص عمل میسر کند چون امیر المؤمنین علی ما ان خصم حال خود را
بیان کرد که بخدو انداختن او نفس علی جنبیدن آمد پس کشتن او چنان از بهر خدا نشد وآن کار را

در بیان اخلاص عمل

جایز نداشت زانکه بنده گان بنیان الله است ایشان را تخریب فرمان خدا درست نیست پس
از این ان را بیان کند که می گوید تو نگار کرده کن هو لیستی یعنی بحکم خمرت طینة آدم بیدی اربعین
صباحا تو نقش دست مولایی ومصنوع خدایی آن حق کرده من نیستی مصنوع من نه تا ترا
از بهر خویش بشکنم نقش حق را هم با مر حق شکن که آن بنیان خداست آن را بغیر فرمان
او خراب کردن روا نیست بر زجاجه دوست سنگ دوست زن نه سنگ غیر چون امیر المؤمنین
علی اخلاص وصدق خود را بیان کرد گبر این بشنید ونوری شد پدید آن مبارز چون سخن امیر
المؤمنین را بشنید نوری پیدا شد در دل او تا که زناری برید در دل آن گبر تا که زنار را
برید وروی در اسلام آورد یعنی چون این کلمات که نسیمات گلزار حقایق اخلاص است
بسمع آن سائل رسید بویی از شمایم اخلاص شمید زنار کافری از میان برید وبا امیر المؤ
منین توجه کرد گفت من تخم جفا می کاشتم یعنی جفا کردم من ترا نوع دگر پنداشتم از اهل
نفس تصور کردم واخلاص وراستی تو ندانستم تو ترازوی احد خو بوده تو ترازوی کی
صفت خدا می گیری که از عدل واستقامت تجاوز نموده بل زبانه هر ترازو بوده دلیل
هر ستیقیی تو تبار واصل خویشم بوده تو قبله واصل وقریب من بوده نه بیگانه تو فروغ
شمع کیشم بوده تو ضیاء شمع دین من بوده من غلام آن چراغ چشم جو من بنده آن چراغم
که جو نیش چشم است یعنی من بنده آن سراج منیرم که آن سراج کسی خواهد که چشم او بینا
شد اما در ظلمت بود تا آن سراج این را راه نماید زانکه نابینا از چراغ اثر نیابد که چراغ لغت
روشنی پذیرفت از وی مراد از آن چراغ بحکم آیت سوره احزاب یا ایها النبی انا ارسلناک
شاهدا ومبشرا ونذیرا وداعیا الی الله باذنه وسراجا منیرا رسول الله است که دل
امیر المؤمنین علی از آن سراج منیر منور شده است واز جمله نور چراغ امیر المؤمنین
علی که از آن چراغ حضرت نبوی یافته است اختیار فقر بود که چون شهید شد از پسر و
دختر وزن چنانکه مبین گشت وپنج وارث داشت ایشان را صد درم گذاشت
با وجود که خلیفه بود چنانکه رسول الله علیه السلام وفات کرد چیزی نگذاشت حکایت
عایشه رضی الله عنها بر رسول الله علیه السلام نوحه می کرد اما می گفت که دریغا البان
والسباب تو در بیان وملکت تو وخانمان تو چنانکه دیگران می گویند بلکه می فرمود یا من
لم ینم علی السریر یا من لم یلبس الحریر یا من لم یشبع من خبز الشعیر یا من نام علی الحصیر

در بیان فقر علی رضی الله عنه

ان روز که جان شیرین می داد زیر وی فراشی بود از لیف آکنده بپوست درخت خرما چنانکه
نشان لیف بر پهلوی لطیف ومبارکش اثر کرده بود من غلام موج ان دریای نورم من بنده موج
ان بحر نورم که خدا است که چنین گوهر برارد در ظهور که همچون تو در یگانه را پیدا کند یا هم
ان کوهم که چراغ چشم دوست یعنی رسول الله است علیه السلام هویدا کند وبدانکه این دو گوهم
بحکم لحمک لحمی از یکدیگر جدا نیست **حکایت** در وقت توجه بصفین اصحاب امیر المؤمنین
محتاج آب شدند هر چند از چپ وراست شتافتند آب نیافتند امیر المؤمنین ایشان
را اندکی از جاده بگردانید دیری ظاهر شد در میان بیابان از ساکن ان دیر سؤال اب کردند
گفت از اینجا تا آب دو فرسنگ است اصحاب گفتند ای امیر المؤمنین اجازت ده تا بآنجا
برویم شاید که بیش ازان که هیچ قوت نماند بآب برسیم امیر المؤمنین فرمود که حاجت
باین نیست وعنان بغله خود را جانب قبله تافت وبجایی اشارت کرد که ان را بکاوید
چون مقداری خاک بر داشتند سنگی بزرگ پیدا آمد که هیچ آلتی بران کار نمی کرد امیر المؤ
منین فرمود که این سنگ بر بالای آب است جهد کنید تا آنرا بر گنید هر چند اصحاب مجتمع
شدند وجهد کردند نتوانستند که ان را از جای بجنبانند چون امیر المؤمنین ان را بدید
از بغله خود فرود آمد واستین از ساعد خود باز نوردید وانگشتان مبارک بزیر آن سنگ
در آورد وزور کرد وان سنگ را از بالای چشمه دور انداخت ابی ظاهر شد بغایت صافی
وشیرین وخنک که دران سفر بهتر ازان آب نخورده بودند همه اب خوردند وان مقدار که
خواستند برداشتند پس امیر المؤمنین آن سنگ را بر داشت وبر بالای چشمه نهاد وفرمود
که انرا بخاک بپوشانند چون راهب آن دیر ان حال را مشاهده کرد از دیر فرود آمد
پیش امیر المؤمنین بیستاد وپرسید که تو پیغمبر مرسلی امیر المؤمنین فرمود که نی پس گفت
که تو فرشته مقربی فرمود که نی پس گفت که تو چه کسی فرمود که من وصی پیغمبر مرسلم که محمد
بن عبد الله است صلی الله علیه وسلم راهب گفت دست بیار که مسلمان می شوم امیر
المؤمنین دست بوی داد گفت **اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله**
واشهد انک رسول الله بعد ازان امیر المؤمنین از وی پرسید که سبب چه بود که بعد ازان
که مدتی بر دین خود بودی امروز ایمان آوردی راهب گفت ای امیر المؤمنین بنای این
دیر از برای کننده این سنگ است وبیش از من بسیار درین دیر بوده اند زیرا که ما در کتب

حکایت مطلع در کرامات علی کرم الله وجهه

کاویدن

قدر

خود دیده ایم واز علماء خود شنیده ایم که درین موضع چشمه ایست وبر بالای ان سنگی ان را ندانند وکنده
ان را نتوانند مگر پیغمبری یا وصی پیغمبری پس چون من این دم دیدم که تو این کار کردی بآرزوی
خود رسیدم وانچه در انتظاران می بودم یافتم چون امیر المؤمنین ان را شنید چندان بگریست
که محاسن مبارک وی از آب دیده تر شد بعد ازان گفت **الحمد لله الذی لم اکن عنده منسیا**
وکنت فی کتبه مذکورا ولنبیه وصیا پس ان راهب ملازم امیر المؤمنین شد ودر پیش وی
با اهل شام مقاتله کرد چندانکه شهید شد وامیر المؤمنین بر وی نماز گذارد ووی را دفن
کرد واز برای وی از خدای تعالی آمرزش خواست چون مبارز از امیر المؤمنین چنین
اخلاص نیت وصدق وحلم مشاهده کرد دلش بنور اسلام منور گشت وچندین مدح
وثنا گفت بعد ازان طلب تلقین ایمان کرد وگفت عرضه کن بر من شهادت را که من بیرون
مرا تلقین اسلام کن مر ترا دیدم سرافراز زمین وبلند زمان قرب پنجه کس از خویش وقوم
او ونزدیک پنجاه کس از قریب وقبیله او عاشقانه بسوی دین گرویدند وتوجه الاسلام
کردند ومسلمان شدند او بتیغ حلم چندین خلق را این بجاآمد ما وثانی بلمحه یا بر عکس
باشد واخریدار بتیغ چند خلق را یعنی امیر المؤمنین بواسطه حسن اخلاص وعمل وصدق
نیت وحلم قریب پنجاه کس از اقارب وعشایران مبارز بحر الاسلام در آورد لا جرم
بتیغ حلم چندین گلوی برید نی را از تیغ خرید وخلاص کرد چندین مردم را تیغ حلم از تیغ
آهن تیزتر وموثرتر بل زصد لشکر ظفر انگیزتر که مرد را مظفر کند از لشکر بیشتر لا جرم
امیر المؤمنین بجفا وبلا کشیدن معروف بود ولهذا جنید گفت شیخ ما در بلا کشیدن امیر
المؤمنین علی است که او بحکم **ما اوذی نبی مثل ما اوذیت** بلاکش بود وبان بلا بسیار
را براه خدا ارشادی کرد وان بلا را از خدای دانست ودر حکمت الهیه ملاحظه می کرد
حکایت شیخ ابو الحسن بوشنگی را یکی روز ترکی ببهانه قفایی زد مردمان ترک را
گفتند که او فلان کس است ترک نام او شنوده پشیمان گشت باز آمد وخواست که عذر
خواهد که غلط کردم ونیدانستم شیخ وی را گفت ای دوست فارغ باش که ما این نه از تو
می بینیم از انجا که این برفت انجا غلط نرود پس تحمل بلا کار بزرگ است **حکایت**
شیخ ابو عثمان حیری را مردی انکار تمام داشت او را بخانه خود دعوت کرد ابو
عثمان روان شد تا بدر سرای او صاحب دعوت گفت ای شکم خوار چیزی نیست باز گرد

منتها

حکایت اول را رجوع کرد

حکایت در تحمل بلا وصبر ع

ابوعثمان باز گردید چون پاره برفت آواز داد که ای فلان بیا ابوعثمان باز گشت چون بدر رسید
منکر گفت نیک جدی داری در چیزی خوردن چیزی کمترست بر و ابوعثمان برفت بار دیگر خواند
ابوعثمان بیامد و برفت تا پنج بار او را می خواند و او باز می آمد و هر باری بنوعی دیگرش
می راند و می رنجانید و دور می کرد و بازش می خواند و او باز می آمد که بگذرم از آنجا بود دستم
نشد چون سی بار تمام شد صاحب دعوت از دست و پای بیفتاد و گریه بر وی غالب
گشت و توبه کرد و مرید او شد گفت از برای خدای تو چه مردی که من سی بار بخواری
براندم و باستخفاف خواندم یک ذره در تو تغیر پدید نیامد ابوعثمان گفت این سهل کاریست
این کار سگان بود که چند انکه ایشان را می خوانی می آیند و چون می رانی می روند و در ایشان
تغیری پدید نیاید این نه بس کار بود که سگی با تو درین برابر بود کار مردان کاری دیگرست
لاجرم مرد در هر بلا که بر سر استحقاق خود را ملاحظه کند که او بیشتر ازین را استحقاق دارد پس
باین مقدار بلا شکر گذارد چنانکه **حکایت** آورده اند که هم ابوعثمان حیری یک روز
می رفت کسی از بام طشتی خاکستر بر سر او ریخت اصحاب در خشم شدند و همه خواستند که
آن کس را جفا کنند شیخ گفت چه جای اینست که هزار شکر می باید کرد کسی را که سزای آن
بود که بر سر او آتش ریزند با او بخاکستر صلح کنند نعمتی تمام بود و بدانکه حضرت **مولانا** را عادت
آن بود که هر حادثه که در اثنای تالیف کتاب مثنوی واقع می شد آن را بنظم می اورد و پندی می داد
و حکمت می فرمود و پیش ازین در بیان این حدیث که **ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات**
شکایت [illegible] کرده بود در ینجا نیز مگر پاره طعام خورده بود صفای خاطر را کدورتی واقع شد
از آن حکایت و شکایت می کند که لقمه چند صوری معنوی مانع کشف حقایق مثنوی گشت
ای دریغا لقمه دو خورده شد لاجرم ثقلت و کدورت او رسید جوشش فکرت از آن افسرده
شد چنانکه لقمان گفت **اذا امتلأت المعدة نامت الفكرة وخرست الحكمة وقعدت الاعضاء
عن العبادة** گندمی خورشید آدم را کسوف چنانکه گندمی خورشید آدم را سر مایه کسوف گشت
چون ذنب و حیلولت [illegible] شعاع بدری را خسوف [illegible] ذنب و حیلولت پاره زمین
بدر کامل را باعث خسوف شد لاجرم نان از لقمه که جزء خاکست مانع رسیدن نور آفتاب
حقیقی است ماه دل اما این از لطافت دل است که بجزوی چنین متأثر شود اینت لطف
دل که از یک مشت گل این نه لطف دل است که از پاره لقمه ماه او چون می شود پروین گسل

مطلب در معرفت بسیار خوردن

ای القوة المفکرة

ای السکوت

اوکر

ماه دل چگونه می شود پروین گسل و نور افشانی نور نماند و بجزوی چیزی در و تغیر کلی پیدا شود
نان چون معنی بود خوردش سود بود نان و غذا اگر معنوی بود خوردنش سود بود یعنی کلمه حکمت و
کلام معرفت و ذکر و عبادت که نان معنوی و غذای روحانیست خوردنش سود مندست که روح
را فربه کند و قوت فیض رساند چونکه صورت گشت انگیزد جحود چونکه نان و غذا صوری شود
انکار انگیزد شیخ ابوسلیمان دارانی می گوید هر چیزی را زنگاریست و زنگار دل سیر خوردن
ست و گفت اهل طریقت گویند احتلام عقوبت است از آن جهت که علامت سیریست و گفت
هر که سیر بخوردش چند چیز بوی در آید حلاوت عبادت نیابد و تحفظ او از یادش برود و از شفقت
بر خلق محروم ماند که پندارد که همه جهانیان سیرند و عبادت برو گران شود و شهوت در و زیاده
گردد و همه مسلمانان مرتاض چون گرد مسجدها گردند وی گرد مزبلها و جای طهارت گردد
حکایت شبی معین الدین پروانه جهت **مولانا** مجلس عظیم ساخته و اجتماع اکابر
شده و خدمت **مولانا** تذکیر و معارف فرموده و سماع بلند بپا گشته بعد از آن که سماع
فرو داشت کردند الوان اطعمه و نفایس پیش امرا و اکابر بمراد نفس خورده اما خدمت
مولانا رغبت طعام نکرده و چیزی نخورده که اصلا انگشت مبارک در طعام نکرد معین
الدین پروانه را آتش در نهاد افتاد برابر شمع **مولانا** پروانه وار می سوخت
و شمع وش اشکهای ریخت و خدمت **مولانا** بکشف معانی و غذای روحانی مشغول بود
تا نزدیک سحرگاه در چنین حال بود و پروانه ابرام طعام می نمود آخر الامر **مولانا** مجلس مبارک
خود را بکر [illegible] فرمود که امیر معین الدین از رشم شرم نمی داری که مرا احتیاج قدمگاه می کنی
قطعه چرب و شیرین می نماید پاک و خوش * یک شبی بگذشت با تو شد پلید * چرب و
شیرین از غذای روح خواه * تا برت بر روید و دانی برید * یاران با سر هم غریو بر آوردند
باز بر خاست و سماع شروع فرمود و شیخ ابوسلیمان دارانی گفت جوع نزدیک خدای
تعالی از خزاین است مدخر که ندهد بکسی الا بدانک دوست گرفته باشد و گفت
آدمی گرسنه باشد جمله اعضای او سیر گردد از شهوات یعنی تا شکم سیر نگردد هیچ شهوت
آرزو نکند و گفت گرسنگی کلید آخرتست و سیری کلید دنیا و گفت هرگه ترا حاجتی بود از
حوایج دنیا و آخرت هیچ مخور تا آن وقت که حاجت تو روا شود از جهت آنکه خوردن
عقل را متغیر کند و حاجت خواستن از متغیر متغیر نبود پس بر تو باد جوع که جوع نفس را

ذلیل کند و دل را رقیق گرداند و علم سماوی را بر تو ریزد و گفت یک لقمه از حلال که شبی کمتر
خورم دوست تر دارم که شبی تا روز نماز کنم چون کمتر خوردن بهترست از سیر شدن و نماز گذا
ردن بقیاس معلومست که کم خوردن و نماز گذاردن ازان فاضلترست که ثواب او همه را شا
مل **حکایت** سراج الدین فقیه که از کبار یاران **مولانا** بود روایت کرد که روزی حضرت
مولانا مرا فرمود که حاضر باش که امشب بخانه و کتاب تو خواهم رفتن ازان شادی را ذی
بلوده مهر خیه داشت و پوشیده بود بیاران و فقرا نثار انداد گفت چون شب شد جامه خواب
لطیف گسترانیدم توقع آنکه مگر خداوندگار دمی بیاساید که از ملابد عبادت شب و سماعهای
روز و نا خوردن وجود مبارکش چون لب ساغر لاغر گشته بود از ناگاه بیامد فرمود که سراج
الدین تو در جامه خواب دراز در آمدم و تا اول صباح بیداری غلطیدم باامید آنکه مشاید که بیا ید
دیدم که بنماز مشغول شد و دیر کشید فریادی کردم که ای سلطان دین یکدم آسایشی
بکن صبح نزدیکست و بنده از انتظار خداوندگار مُردم فرمود سراج الدین اگر ما در خواب
رویم چندین خفتگان بیچاره را که چاره کند جمله را بیتیم کرده‌ایم تا از حق بخواهیم و بکمال بر
سانیم و از عقبات عقوبات برهانیم و بدرجات جنات برسانیم ان شاء الله العزیز
واین را فرمود **بیت** اگر تو کار نکردی و مفلسی از خیر بیا که کار چو تو صد هزار ما کردیم
سهل شستری گفت ابلیس را در خواب دیدم از و اعمال بنی آدم و افعال اهل عالم را بر
سیدم او مرا غرایب احوال و عجایب افعال را اخبار کرد ازان جمله یکی آنست که گفت شبی
یک زاهد عظیم گرسنه بود لقمه پیش او آوردند مگر بشبهت آلوده بود ترک کرد و نخورد
و آن شب از گرسنگی طاعت نتوانست کردن و سی سال بود تا شب در طاعت بود
مزد آن شب که گرسنه بود دادا دست از طعام باشبهت باز داشت با ثواب برابر کردند
و شیخ شاه شجاع کرمانی گوید مرا بحرص خوردن مبتلا کنند زود بود که باتش شهوت
سوخته گردد و در تن فرزند آدم هزار عضوست جمله از شر او در دست شیطانست
چون مرید گرسنه بود آن جمله خشک شود و باتش گرسنگی سوخته گردد که گرسنگی نوری بود
و سیر خوردن ناری و گفت پناه می دارم بخدا از زاهدی که فاسد گرداند معده او را از بسیار
خوردن طعامهای گوناگون توانگران همچو خار سبز که اشتر می خورد یعنی نان و غذای معنوی
بمنزلهٔ خار سبزست که اشتر می خورد ازان خورش صد نفع و لذت می برد و فایده می گیرد

لاجرم

لاجرم شتر دل را صبر می باید تا از بهار معارف الهیه خار سبز و تازه می خورد و منافع دنیا و آخرت
یابد چونکه ان سبزیش رفت و خشک گشت که خار بسخت شد و سرش همچون سوزن گشت
چون همان را می خورد اشتر زشت چون ان خار خشک را اشتر بخورد از صحرا این بیت
مرهونست می در اند کام و بخش ای دریغ یعنی این مصراع بترکی اول قوری دکن دو
نک طماغنی و اوردی بیربر اما حیف کالجنان ورد متر لی کشت تیغ لاجرم چون بجای نان
معنوی که علم و معرفت است و کلمهٔ حکمت نان صوری بخوری خاطر را متکدر می کند نان چو معنی
بود بود ان خار سبز نان معنوی ان را بخو خار سبزست شتر را چونک صورت شد کنون خشکست و
کنْد نان صوری همچو خار خشک و بزرگ است در نمک تو بدان عادت که او را بیش ازین آن خار
خشک را یعنی نان صوری را بر همان بوی خوری این خشک را که بر سبز قیاس می کنی و می
خوری خشک را بعد ازان که آمیخت معنی با تراب پس ازان که معنی آمیخت با خاک نمناک این مصرع
مرهونست گشت خاک آمیز و خشک و گوشت بر قاطع لحم زان گیاه اکنون بپرهیز ای شتر
ای شتر دل بسیار مخور و اگر خورده باشی باکدورت سخن مگو زانکه سخن خاک الود می آید سخن که غذا
خاک آلوده شد سخن نیز خاک آلوده شود آب نیم شد سر چه بند کن و سخن مگو تا خدایش
باز صاف و خوش کند سخ خواندن می باید از بهر قافیه یعنی چون بسیار خورده باشی و عقل
تو متغیر گشته و سخن تو متکدر شده از سخن گفتن بپرهیز و صبر کن تا خدا ان سخن را صاف
کند که کدورتش را برانداو که تیره اش کرد هم صافش کند ان که او را تیره کرد باز صاف کند
یعنی چون خاطر متکدر شود سخن نیز متکدر می آید لاجرم زمانی صبر کردن و ترک سخن گفتن
می باید تا خاطر صافی و سخن او صاف شود چنانکه آب تیره را بند کردن می باید تا آب
بجایی قرار و سکون گیرد و بایستادن صافی شود درین مقام تنبیه است که خدمت **مولانا**
ببسیار خوردن طعام جسمانی مبتلا نبود غذای او روحانی بود چون بخوردن غذای روحانی
معتاد بود دل او غذای جسمانی را بر غذای روحانی قیاس کرد گر این منشاء غلط شد
تا که بسیار بخورد و خاطر خاطرش متکدر گشت چون معلوم خدمت **مولانا** بود وقتی که خاطر
متکدر شود سخن متغیر گردد لاجرم از سخن گفتن امتناع نمود و تنبیه است که چون کسی
بابتلا شود دوای او پرهیز و صبرست تا طعام هضم شود و خاطر صاف گردد و سخن نیز صاف
و نغز شود و تنبیه است که چون طعام جسمانی نطوق ظاهری را مانع است نطوق باطنی

این مصراع ان مصراع ... در مدح ...

این سخن را همه ابیات دلالت کند

مثل در مذمت جبر

و مثلش حق را مانع نیست که ان از نطق ظاهری باریکست و تنبیه است که کسی که چیزی را عادت کرفته باشد ترک ان صعب است و لهذا کفته اند الادب جوع آنست که کم نکند از عادت خود الا مقدار کوشش کربه و هر دو روز این مقدار کم کند تا غذای او بتدریج اندک شود و ثمره علم و حکمت پیدا شود و جهل و معصیت کم کردد و سهل بن عبد الله کفته است وقتی خدا خلق کرد دنیا را در سیری نهاد جهل و معصیت را و در کرسنکی نهاد علم و حکمت را پس بسیار خوردن طعام جسمانی را عادت کرفتن نمی باید تا غلبه بسیار نشود و آرزوی نفسانی زیاده نکردد اما انان که در دنیا طعام جسمانی را معتاد کشته اند در آخرت نیز ان را می خواهند **حکایت** کسی اوایل سوره اعراف می خواند چون بدین آیت رسید که **ونادی اصحاب النار اصحاب الجنة ان افیضوا علینا من الماء او مما رزقکم الله** این را الشیخ ابو علی دقاق شنید و کفت ایشان را شهوت و رغبت در دنیا باکل و شرب بود در آخرت نیز بران حال باقی ماندند پس این دلالت می کند که مرد بمیرد بران که عیش می کرد و محشور می شود بران که بمیرد و تنبیه است که صبر در همه کارها ممدوح است و لهذا می فرماید صبر آرد آرزو را نی شتاب صبر آذرا خبر آرد نی شتاب امیر المومنین علی کرم الله وجهه از رسول الله علیه السلام روایت می کند **ان الصبر من الامور بمنزلة الراس من الجسد فاذا فارق الراس الجسد فسد الجسد و اذا فارق الصبر الامور فسدت الامور** و کفته اند الصبر نصف الایمان والصوم نصف الصبر **حکایت** روزی یاران بپیش **مولانا** از انکار حساد و طعن ایشان شکایت کردند **مولانا** فرمود موسی را علیه السلام پنج کس عیب و کبر بزد و دشمنی کردند و آن صبر کرد عاقبت الامر حق تعالی هر پنج را مقهور موسی کردانید یکی قارون بود بقوت مال لی کرد بحکم **فخسفنا به وبداره الارض** بخسف هلاک شد دوم سامری بود بعلم و صنعت مناظره نمود بنفذف فرار مبتلا شد سوم بلعم باعور بزهد و دعا بر موسی قصد ضرر کرد خود متضرر شد **فمثله کمثل الکلب** شد چهارم عوج بن عنق بقوت و لمتری لجاج می کرد در دست موسی هلاک شد پنجم فرعون بلعصر و انصار و بلشکر بسیار مغرور شد غرق آب کشت بلشکر و انصار پس صبر بهتر است در همه کار صبر کن و الله اعلم بالصواب این آخر دفتر اولست و ازین ترقی می کنیم بدفتر دوم **حکایت** کتبه کلام و حفظه کرام روزی از خدمت **مولانا** پرسیدند که مجلدات مثنوی را بر همدیکر ترجیحی و تفضیلی هست فرمود که ثانی را بر اول فضیلت است چنانکه آسمان دوم را بر اول

وسوم

و سوم را بر دوم و همچنان تا ششم را بر پنجم چنانکه تفضیل ملکوت بر ملک و تفضیل جبروت بر ملکوت بدانکه خدمت **مولانا** عالم ربانی و عابد حقانی بود و در حیات خود چندین بلوایها کرد و ریاضات و عبادات نمود و دنیا را در پس انداخت اکابر و اغنیا را در پیش نظر او رغبت نبود و در کتاب و اشعار خود چندان معارف و حقایق و نکات و دقایق فرمود اما عجب است که او بچندین فضایل و فواضل متصف بود بعضی علماء علم ظاهر که بهیچ وجه از فهم قاصر بودند و در فهم کلام متین او عاجز در حق او طعن کنند حال او همچون حال حاتم است با ان عالم در ین **حکایت** حاتم اصم بپیش عالمی مالدار وضو ساخت اعضاء وضو را از برای اسباغ وضو چهار بار بشست ان عالم کفت این اسراف آبست حاتم کفت یک چیز اسراف آب من می بینی تو چندین خانه و خدمتکاران و اسباب و املاک را جمع کرده و بالوان اطعمه تنعم می کنی عجبست که اسرافات خود را نمی بینی و بدانکه قاصران این کتاب مثنوی را و خدمت مولوی را بوجوهی طعن می کنند خاطر فاتر این بنده کمینه را چنان مناسب می نماید که هر یکی را از ان وجوه در ینجا یاد کنیم و جواب دهیم و تفصیل جواب برا بر مقدمه و بر شش مطلب و بر یک خاتمه و تذنیب ترتیب بکنیم **اما مقدمه** سه چیز است **یکی** اینست که چون چیزی از فروع و مسایل مختلف فیه باشد میان مجتهدان امام کسی را جایز نیست ان را منع کردن خواه موافق مذهب او باشد خواه مخالف مذهب او **و دوم** اینست که سلف و ائمه دین را و اکابر شرع متین را بخطا و بدعت و ضلالت نسبت کردن خطا و بدعت و ضلالت است و در بیان این مقدمه بعضی فضلا کفته اند و تحقیق ذلک **ان الفعل الصادر من المسلم مرجحه الشرع فان السلف اعنی الصحابة والتابعین والائمة الذین فی القرون الخالیة الی هذه الغایة علی ذلک من غیر ظهور النکیر من احد فهذا اجماع و هو حجة قطعیة و اما اذا کان ذلک مختلفا فیه بینهم بان منعه بعضهم و جوزه بعضهم و فعله الکثیر من الذین هم اکابر الیقین و قدوة اهل الدین فالقول بانه بدعة یفضی الی تخطئة ائمة الدین** و سوم اینست که چون در یک مسئله وجوه باشد که تکفیر را ایجاب کند و یک وجه باشد که تکفیر را منع کند بر مفتی واجبست که میل بدان وجه کند که تکفیر را منع کند اما اکر نیت ان کس بران وجه باشد که تکفیر را ایجاب کند میل مفتی سود نمی کند معنی این کلام آنست که هر وقت که از مسلمانی کلامی پیدا شود که معنی این کلام چند بخش شود و یک

بخش ازین بخشها معنی بالشد که باسلام کشد وصحیح باشد وباقی ان معانی دیگر بکفر کشد واجب
بر مفتی آنست که حمل کند این کلام این مسلمان را بر ین یک وجه که باسلام می کشد از جهت آنکه
کمان نیک بردن بمسلمان واجبست. اما آنچه ذکر کردیم که نیت این کوینده اکر ان یک معنی بوده است فیها
ونعمت والا فعلیه ما لا بد آید از حمل معنی سخن او بران معنی واکرچه نیت امر قلبی است اما بامارات
معلوم می شود و آنچه ذکر کردیم که چون مسلم سخنی بکوید که قابل تاویل نباشد سخن او پس بر قایل سه چیز
واجب می شود اول رجوع ورجوع آنست که تجدید ایمان کند ودر تجدید ایمان قصد رجوع کند
از ان بعینه پس تکلم بکلمه شهادة وبر وجه عادة اسپیج سودی ندارد دوم توبه وتوبه مرکب
از سه جزء است پشیمانی بر کذشته وترک الحال وجزم بر ترک در استقبال سیم اکر کدخدا باشد
تجدید نکاح کند وچون این مقدمات معلوم وروشن کشت یقین شد که قول وفعل صرد
مسلمان نیک اعتقاد را تا ممکن است حمل بر صلاح می باید کرد والا لازم اید یکی از دو چیز که
هر دو در شرع روا نیست یکی آن بد در حق مسلم با تکفیر وهر دو در شرع ممنوعست
اما مطلب اول آنست که طاعنان کویند این کتاب مثنوی بلغت فارسیه است
وآن مذموم است زیرا لغت اهل نار است ما جواب می دهیم که لغت عربیه ولغت فارسیه
هر دو لغت اهل جنت است چنانکه در محیط برهانی بروایت حدیث تصریح واقع شده است
عبارت او اینست واذا قرأ في الصلوة بالفارسية جاز قرأته سواء كان يحسن العربية او
لا يحسن العربية غير انه ان كان يحسن العربية يكره وهذا قول ابي حنيفة وعند ابي يوسف
ومحمد ان كان يحسن العربية لا يجوز قرأته وان كان لا يحسن يجوز فالمعتبر عند ابي حنيفة للمعنى
وعندهما اللفظ والمعنى اذا قدر عليهما وذكر شيخ الاسلام في شرح كتاب الصلوة وشمس الائمة السر
خسي في الجواز احتج الشافعي بقوله انا جعلناه قرآنا عربيا ان الله تعالى اخبر ان القرآن عربي
وهما قالا ان القرآن اسم للمعجز والاعجاز في النظم والمعنى فاذا قدر عليهما لا يتادى الفرض
الا بهما واذا عجز عن النظم اتى بما قدر عليه كمن عجز عن الركوع والسجود فانه يصلي بالايماء
وابو حنيفة احتج بما روي ان الفرس كتبوا الى سلمان ان يكتب نظم الفاتحة بالفارسية
فكتبها لهم وكانوا يقرءون في الصلوة حتى لانت السنتهم العربية والدليل عليه قوله
تعالى وانه لفي زبر الاولين ولا شك انه في زبر الاولين هو المعنى دون اللفظ قال الشيخ الا
مام الاجل شمس الائمة الحلواني ان ابا حنيفة انما جوز قرأة القرآن بالفارسية اذا قرأ آية

فارس قومیست منسوب بفارس بن علم بن نوح علیه السلام

قصيرة

قصيرة يعني قرأ ترجمة آية قصيرة لان الصلوة عنده تجوز بادنى الآيات ثم ذكر ابو سعيد البردعي ان
ابا حنيفة انما جوز القراءة بالفارسية خاصة دون غيرها من الالسنة لقربها بالعربية على ما جاء في
الحديث لسان اهل الجنة العربية والفارسية الدرية والاصح ان الاختلاف في جميع الالسنة
واللغات نحو التركية والهندية خلاف ظاهر اکر سؤال کنند که در کتاب شرعة الاسلام در فصل
کلام می کوید ويختار افضل اللغات وهي العربية التي هي كلام اهل الجنة ويجتنب الرطانة
والفارسية فانها لغة اهل النار یعنی بر کزیند افضل لغات را که لغت عربیه است که کلام اهل
بهشت است واحتراز کند از لغتی که عربیه نباشد واز لغت فارسیه زیرا او لغت اهل دوزخ
است ما جواب می دهیم مراد ازو تحذیرست از اختیار کردن فارسیه بر عربیه بی حاجت
وحکمت واز آموختن فارسیه از برای تحرز ظرافت پس چون مراد اینست کسی که بر لغت
فارسیه ناشی باشد ویا آن را از بهر مصلحت شرعیه بیاموزد برو اثم ووزر نیست واکر
لغت فارسیه منهی بودی رسول الله علیه السلام باو تکلم نکردی با وجود که بفارسیه تکلم کرد وقتی
که خرماهای صدقه آوردند حسن وحسین رضی الله عنهما از نزد رسول الله علیه السلام بودند یکی از
ایشان یک خرما ستاند ودر دهان کرد رسول الله علیه السلام انکشت مبارک خود در دهان او
کرد وکفت کخ کخ پس خرما را از دهانش بیرون کرد وابو هریره را رضی الله عنه وقتی مرض
بطن واقع شد رسول الله علیه السلام کفت اشکنب درد یا ابا هریرة ابو هریره کفت
نعم یا رسول الله ولفظ کخ بکسر کاف عربی وسکون خاء معجمه صوتیست قبیحه است که از بهر
ترسانیدن کودکان سازند کران را عربان فازوع کویند بیت جمال ذهنی ودین خسروی
که بیکیرند بود بنسبت با او بان یوسف وکخ پس مقصود از کلام شرعة الاسلام تر
غیب آموختن لغت عربیست که او افضل لغاتست نه آنکه از بهر حکمت ومصلحت آموختن
فارسیه منهی باشد اما آن مقدمه که در شرعة الاسلام است فانها لغة اهل النار دعوی
بلا دلیل است وحدیث سابق را مخالف پس لغت فارسیه را اختیار کردن از آن جهت که
از لغت عربی آسان ترست والفاظ او نرم ورقیق قلب کند وشوق انکیزد مستحسن است
ولهذا مولانا کفت بیت فارسی کو کرچه تازی خوشترست عشق را خود صد زبان
دیکرست ودر نهایه شرح هدایه در فصل وتر بعینه ما است یک مسئله کتاب شرعة الاسلام
را یاد کند وکوید آن از کتب نعتبیه نیست واکر سخن شرعة الاسلام بر ظاهرش محمول باشد

عربی

این بیت [illegible] در کتاب [illegible] است

لازم می شود که مرتب لغت جز لغت عرب منهی باشد و کسی این نگفته است اما مطلب دوم آنست که
طاعنان گویند این کتاب مثنوی منظوم و شعرست و انشاد شعر منهی است ما جواب
می دهیم که نفس نظم و شعر مذموم نیست زانکه شعر در عرف قدماء حکما کلامی است مؤلف از
مقدمات مخیله یعنی از شان آن باشد که در خیال سامع انداز معانی را که موجب اقبال باشد
بر چیزی یا اعراض از چیزی خواه فی نفسه صادق باشد و خواه نی و خواه سامع اعتقاد صدق
آن داشته باشد یا نی چنانکه گویند خمر لعلی است مذاب یا یاقوتی است سیال و عسل چیزی است
تلخ یا شوربی کرده زنبور و متأخرین حکما بآن وزن و قافیه را اعتبار کرده اند اما در عرف جمهور
جز وزن و قافیه دران معتبر نیست پس شعر عبارتست از کلامی موزون و مقفی و انشاد شعر
عبارتست از خواندن شعر غیر و انشاء شعر عبارتست از گفتن شعر و نظم کردن کلمات
و الفاظ چنانکه شعرا می کنند پس شعر گفتن و شعر خواندن هر دو روا است شرعا و بر جواز او
دلالت می کند کتاب و سنت و روایت فقها اما شاعری که انشاء شعر و انشاد کند بانکه کسی
را که مسلمان باشد هجو کند و فحش گوید یا اظهار عشق کند بر زن معینه شهادت او
مردودست اما دلالت کتاب بر جواز شعر کلام خداست که فرمود والشعراء یتبعهم الغاوون ن
الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات زانکه استثناء این را اقتضا کند که مؤمن صالح را باکی
نیست که شاعر باشد و تابعان او غاویان نشود اما دلالت سنت بر جواز شعر یکی رسول
الله علیه السلام که فرمود ان من الشعر لحکمة پس مقتضای حدیث آنست از شعر نوعی محمود
هست و آن آنست که در وی حکمت باشد که آن حکمت کلامیست که مشتمل باشد بر منفعت
دینیة یا دنیویة همچون ثنای خدا و مدح رسول و نصایح و امثال و آن اشعار که با او انتفاع
باشد بصلاح نفس و یکی کلام دیگر رسول الله است علیه السلام که فرمود اصدق کلمة قالها
الشاعر کلمة لبید الا کل شیء ما خلا الله باطل تمام بیت و کل نعیم لا محالة زائل و یکی آنست که
در کتاب شواهد النبوة مذکورست در قصه مردی صالح که او را قس بن ساعده ایادی
گفتندی چون وفد ایاد پیش رسول الله علیه السلام آمدند از ایشان پرسید که کدام یک از
شما قس بن ساعده را می شناسید گفتند یا رسول الله ما همه وی را می شناسیم فرمود
که حال وی چه شد گفتند وفات کرد فرمود که گویا دی روز بود که در سوق عکاظ بر
اشتری سرخ موی نشسته بود و خطبه می کرد و مواعظ و نصایح نیکو می گفت و بتوحید

خدای تعا

لی خدای تعالی و ایمان بوی دلالت می کرد و بیتی چندی خواند که زبان من بان روان نمی شود مرد
برخاست و گفت یا رسول الله من آن ابیات را از وی شنیده ام مرکنایی نخواهد بود که
آن را بخوانم رسول الله علیه السلام فرمود که الشعر کلام فحسنه حسن وقبیحه قبیح پس آن مرد
گفت که از وی شنیده ام که می گفت شعر فی الذاهبین الاولین من القرون لنا بصائر لما رأیت
مواردا للموت لیس لها مصادر و رأیت قومی نحوها یمضی الاکابر والاصاغر لا یرجع الماضی الی و
لا من الباقین غابر ایقنت انی لا محالة صائر و ذاهب الی حیث قومی صار بالرحل صائر
و یکی کلام دیگر رسول الله است علیه السلام که او حسان بن ثابت را فرمود اهج المشرکین
فان جبرئیل معک و رسول الله علیه السلام حسان را گفت اجب عنی اللهم ایده بروح القدس
پس رسول الله علیه السلام حسان را فرمود که مشرکان را هجو کند و حسان از شعرای اسلام
بود و مداح رسول الله بود و او نیز مشرکان را هجو می کرد و عیبهای ایشان را بیان می کرد و کم
عقلی ایشان و عبادت اوثان و انکار رسالت رسول الله را علیه السلام عیان می کرد و رسول الله
علیه السلام که فرمود فان جبرئیل معک یعنی او ترا تائید می کند و الهام می کند ترا عیبهای ایشان
را و ترا یاری دهد در روان ساختن صواب بر زبان تو در جواب خلاف آن شاعران که
تابع هوا اند که گفتن ایشان باتفاق شیطان نیست پس چون مشرکان رسول الله را علیه السلام
هجو کردندی حسان را فرمودی اجب عنی و دعا کرد که اللهم ایده بروح القدس مراد از روح
القدس جبرئیل است آن را روح گفت زانکه می آرد آن چیز را که در و حیات دل است یعنی
قرآن گویا او سبب حیاتست بجان همچون جان بحیات ابدان و اضافت کرد قدس را
از بهر تنبیه که او مخلوق بر طهارتست از عیوب و تائید او همدکردنست با جواب و الهام
صواب پس این احادیث دلالت می کند که گفتن اشعار و هجو کفار جایزست لاجرم
شعری که از قبیل حکمت باشد ممدوح است اما آن شعر که در وصف مجلس خوبان باشد
بر دواعی نفس و شیطان و مدح مخلوق باشد بچیزی که در و نباشد و بوجهی مدح کند که آن این
را لایق نباشد یا هجو مسلمانان و فحش و دشنام باشد مذموم است و اگر سؤال
کنی که خدا قرآن را بآن نفی تنزیه کرد که وما هو بقول شاعر و فرمود که وما علمناه الشعر
وما ینبغی له پس این کلام مجید دلالت می کند که شعر عیب و نقصان باشد ما جواب می
گوییم که این بهر عصمت کلام ربانی و رسول سبحانی است یعنی مقصود ازین قرآن عظیم را

از آلایش تهمت شعر مطهر ساختن است و علم بلاغت مورد شی را از حضیض تدنس بل هوشا
عر با وج تقدس افراختن نه اثبات این معنی را است که شعر فی حد ذاته امری مذموم است
و شاعر بسبب ایراد کلام منظوم معاتب و ملوم بلکه بنا بر آنست که قاصران نظم قرآن را گفتند بلیغه
شعر ندارند و معاندان متصدی تحدی رسول الله علیه السلام از زمره شعرا انشمارند و این
واضح ترین دلیلی است بر رفعت شعر و شعرا و علو منزلت شعر اما بشنوی **قطعه**
پایه شعر بین که چون زنبی ها نفی نعت پیمبری کردند بهر تصحیح نسبت قرآن تهمت او بشا
عری کردند اگر سؤال کنی که رسول الله علیه السلام فرمود **لان یمتلی جوف احدکم قیحا خیر
من ان یمتلی** شعرا این حدیث دلالت می کند که شعر مذموم باشد ما جواب دهیم که مراد ازین
ازین حدیث ذم انکس که دل او بشعر چنان پر باشد که آن را از قرآن و ذکر خدا مشغول سازد
و دل او بتجرد شعر پر باشد که در وجز شعر چیزی نباشد اما نفس شعر منهی و مذموم نیست
و لهذا رسول الله علیه السلام فرمود **علموا اولادکم الشعر فانه یطلق اللسان**
اما مطلب سوم آنست که طاعنان گویند این کتاب مثنوی را که **مولانا** بزعم خود کشاف
قرآن لقب نهاده است قرآن خود عربی است آن را چرا بفارسی تعبیر و تغییر کرد ما جواب
می دهیم که قرآن را و سایر کتب منزله را بلغت دیگر ترجمه کردن جایز است بلکه اولی
است تا فایده و انتفاع عام بشود و رسول الله علیه السلام بکافران مکاتب می فرستاد و در مکاتب
ایشان آیات قرآن می نوشت و این رای دانست که ترجمان ایشان بزبان دیگر تعبیر و
تغییر کنند اگر این روا نبودی در مکاتب کافران آیات قرآن ننوشتی و اگر بلغت دیگر قرآن
را تعبیر و تغییر نکنند نفع عام نشود لاجرم از نظر حکمت و مصلحت و تعمیم منفعت تغییر
قرآن بهر زبان جایز است بلکه لازم و لهذا بعضی کاملان دین قرآن عربی مبین را تفسیر
فارسی نوشته اند **حکایت** سلطان ولد روایت کرد که یکی از یاران بخدمت پدرم
شکایت کرد که دانشمندان با من بحث کردند که مثنوی را قرآن چرا می گویند که قرآن عربی و این
فارسی است من [illegible] که تغییر قرآنست پدرم گفت اعتبار بمعنی است پس در ظروف
حروف انبیا و اولیا جز انوار اسرار الهیه مدرج نیست **شعر** ان الکلام لفی الفؤاد و انما
جعل اللسان علی الفؤاد دلیلا لاجرم کلام خدا عربی شدن لازم نیست همه کتب منزله
کلام خداست خواه عبری باشد خواه عربی **بیت** گر چنینی ور چنانی جان جانی جان جان

هم زبان

هم زبان خواهی بهر ما فسر و انشد بن لیلی **انصاف** آنست که کتاب مثنوی هم تفسیر قرآنست هم شرح
حدیث هم کتاب سلوک و عوارف هم کتاب تواریخ و لطایف بلکه همه علوم را جامع است
پس کسی که این کتاب را مطالعه و ملاحظه کند و مرد منصف باشد قدرش می داند اما آنکس که
نداند بحکم **المرء عدو لما جهله** دشمن این کتابست و آنکس که معاندست نفس قرآن را نیز
طعن کند با او سخن گفتن نشاید **اما مطلب چهارم** آنست که طاعنان گویند چون مقصود
مولانا ارشاد عبادست چرا از طریقت را بتصریح نمی گوید بلکه در صورت حکایات گوید که
بعضی از آن حکایات بحسب الظاهر هزل و فحش است ما جواب دهیم که سر یار را بطریق حکایات
و اشارت آوردن از بهر آنست که اسرار از چشم اغیار پوشیده بماند زیرا که اسرار
تصوف بس شریف و عزیز و دقیق است و مدعیان کذاب که دعوی این اسرار
کنند بسیارند و منکران نیز بی شمارند و جواهر را بدست نااهل دادن عقل
رخصت نمی دهد **حکایت** روایت کردند که روزی **مولانا** در معنی این بیت معانی
می فرمود **بیت** تا نگویی سر سلطان را بکس تا نریزی قند را پیش مگس حکایتی
فرمود که شخصی بجانب شهری عزیمت کرده بود تا ظرآری آن قوم را دریابد و در لباس
بیعاری مشغول شود ناگاه بمحله رسید کودکی را دید که کلیچه بر دست گرفته بود
و می خورد این عیار از و درخواست کرد کودک گفت نمی دهم بحلاوت گفت کودک
گفت همچون گاو بانگی بزن تا بدهم عیار سوی سو نظر کرد هیچ کس ندید از
غایت ذوق آن نقمه بکردار بانگی بکرد گفت اکنون بده گفت نمی دهم ازانک مادر و
پدرم سپرده اند که کلیچه را بگاو مده که لایق گاو کاه باشد همچنان کلام حکمت و اسرار
احرار را بهر کسی نشاید گفتن بلکه منع و ستر آن از جمله واجبات است لا تعطوا
الحکمة غیر اهلها فتظلموها و ناکسی تحمل آن اسرار و قابل آن دیدار نبود نشاید
نمودن و نامحرم را گستاخ کردن پس بنابرین حکمت اسرار طریقت و حقایق حقیقت
را در غلاف نهان داشتن اولی می نماید زیرا تا ظاهرانی که درین کتاب نظر کنند از دو
بیرون نیستند که منکرند یا غیر منکر خود ندانند و محروم مانند **سوال** چرا نشاید که
منکر باشد و فهم کنند و محروم نمانند بدان که صاحب کمال نگشته چنانچه مثالهای
افتند که بسیاری از ملاحده و بد مذهبان صاحب فضل و کمال گشته اند و بدرجه دانش

رسیده اند و لهذا چندین هزار مردم را گمراه کرده اند و ویی کنند و اسرار و سخنان اهل کمال
رای دانند و نقل می کنند جواب پیش درویشان منکر از شومی انکار همیشه محروم است و بر
مذهب و بد اعتقادی مبتلاست بذل حجاب و سدل نقاب و تحقیق این سخن آنست که
شرط فیض گرفتن از کسی آنست که اول اعتقاد صحیح در حق آن کس باشد تا از و فیض تواند
گرفت والا از فیض محروم می ماند بنیق که مشایخ رضوان الله علیهم اجمعین شرط کرده اند که مرید
می باید که اعتقاد چنین کند که شیخ خود که از جانب حق تعالی مرا ممکن نیست که فیض رسد مگر بواسطه
شیخ من و اگر چند که روی زمین پر از شیخ و مرشد باشد و الا ممکن نیست که فیض تواند گرفت
از حق تعالی از واسطه شیخ خود و همچنین ممکن نیست الستفاضه از حضرت عزت جل و علا مگر
بعد از ربط قلب رسول الله علیه السلام و تصحیح اعتقاد شریعت آدمیرا که وصول باسرار خالق
نیست که اسرار شریعت یا اسرار طریقت یا اسرار حقیقت زیرا که هرچه ازین قسم بیرون نیست
باطل است و وسوسه شیطانیست و رسیدن باسرار شریعت موقوفست بر ربط قلب
بان حضرت و تصحیح اعتقاد و رسیدن باسرار طریقت موقوفست بر متابعت شریعت
بعد از تصحیح اعتقاد و رسیدن باسرار حقیقت موقوفست بر شریعت و طریقت و تحقیق
این مقام آنست که سلطان الاولیا قطب عالم شیخ نجم الدین کبری فرموده و هر یک را از شریعت
و طریقت و حقیقت بچیزی تمثیل نموده تا معلوم شود که حقیقت موقوفست بر طریقت و طریقت
موقوفست بر شریعت و هر دو موقوفست بر ربط قلب بجناب رسول الله علیه السلام و صحت اعتقاد
پس شیخ چنین گفته است که شریعت مانند کشتیست و طریقت همچو بحر و حقیقت مثل
لولو پس رسیدن بلولو موقوفست بر در آمدن در دریا و در آمدن در دریا موقوفست بر کشتی
والا غرق شود و هلاک گردد پس هر کس که در خواهد اول کشتی باید که در آید و آنگاه
در دریا در آید تا بکشتی و مدد او بدر تواند رسید پس هر کس که وصول بحقیقت خواهد اول از
طریقت چاره نیست و هر کس که وصول بطریقت خواهد از شریعت چاره نباشد و هر کس که
شریعت خواهد از ربط قلب بجناب محمدی و صحت عقیده او را چاره نباشد و هر کس که این
ترتیب را نگاه ندارد هرگز بحقیقت نرسد و اگر دعوی کند کذاب باشد و پی رو شیطان
و خایب و خاسر گردد نعوذ بالله من ذلک و ازین سبب است که در عوارف المعارف گفته است که
مشایخ گفته اند الاحوال مواریث الاعمال ولا یرث الاحوال الا من صحح الاعمال و ازین

جنانست

جنانست که استاد الطریقت جنید بغدادی فرموده که مذهبنا هذا مبنی علی اصول الشریعة الکتاب
و السنة و الاجماع لان الطرق کلها مسدودة الا طریق النبی الامی صلوات الله علیه و سلامه
و ابوالحسین نوری فرموده هر کس که دعوی فقر و درویشی کند و از شریعت مثقال ذرة قدم
بیرون نهد روی او دیدن روا نیست و ابو سعید خراز گفت کل باطن یخالفه ظاهر فهو باطل
و ابو حمزه خراسانی گفت لا دلیل علی الطریق الی الله الا متابعة رسول الله فی احواله و افعاله
و اقواله حذو النعل بالنعل و ابو العباس دینوری گفت لن الظاهر لا یغیر حکم الباطن و ابو قاسم
نصر آبادی گفت اصل التصوف ملازمة الکتاب و السنة و ترک الاهواء و البدعة و قال
بعض المشایخ کل حقیقة تخالف الشریعة فهی زندقة و اگر کسی مثل در هوا پرد و بر آب
رود اعتقاد بکرامات او مکن اگر یک چیز از متابعت او فوت شده باشد القصه
تمامی مشایخ متفق‌اند بر آن که تا کسی برین ترتیب سلوک نکند او را وصول بطریقت و
حقیقت ممکن نباشد و چون این مقدمات معلوم گشت بدانکه مراد از شریعت آن چیزیست که
خدا و رسول خدا بدان فرموده و نهی کرده باشند کالوضوء و الصلوة و القیام و الزکوة و الحج
و ترک المحرمات الی غیر ذلک من الاوامر و النواهی و مراد از طریقت رعایت تقوی و محافظت
بر هر چیز که نزدیک کرد اند بمولی من قطع المنازل و المقامات و مراد از حقیقت وصولست
بمقصود و مشاهده نور تجلی کما قیل فی الصلوة الصلوة خدمة و قربة و وصلة فالخدمة هی الشریعة
و القربة هی الطریقة و الوصلة هی الحقیقة و عارف جامعست میان این سه چیز کما قیل الشریعة
ان تعبده و الطریقة ان تحضره و الحقیقة ان تشهده سوال اگر بپرسند که قول مشایخ است
که فرموده اند که بنده بمرتبه‌ای می رسد که تکلیف از وی برمی خیزد و حال آنکه این سخن موافق
شریعت نیست و نیز مخالفت با آنچه گفته شد جواب آنست که شیخ نجم الدین کبری گفته است
معنی این آنست که بنده بجایی می رسد که کلفت طاعت یعنی مشقت آن از وی برمی خیزد
که چون طاعت می کند آن طاعت او بر دل او شیرین و پر لذت می گردد و لذت مناجات
و حلاوت عبادات با حضرت رب الارباب در وی پدید زیرا که تکلیف را از کلفت گرفته
اند و کلفت مشقت و دشواری است و سر این آنست که بنده چون بیگانه است و مخالف
رحمن است و موافق شیطان در وقت طاعت هیچ لذت نمی یابد و این فعل بر وی
دشواری شود زیرا که مناجات با مخالف و بیگانه دشوارست اما وقتی که آشنا شد و یگانگی

از شیطان برید و خدا را دوست گرفت و قطع ما سوی کرد این هنگام طاعت او همه جانست با
حبیب و بهترین لذات راز گفتن است با حبیب پس کلفت بلذت مبدل گشت و مرارت بحلا
وت منقلب شده آنست که تکلیف شرع ازوی ساقط شود چنانکه ملاحده می گویند
و نه کی باین سخن می کنند زیرا که این باطلست و از قانون شریعت خارج پس معلوم شد
و مقرر گشت که منکر همیشه محروم است بلی تواند بود که منکر ما باشد که چون ادراک کند و معارف
مثنوی و حقایق مولوی را فهم بکند انکار او بدین سبب زایل گردد و ان منکر ما باشد که عنایت
الهی او را دریابد و قفل شقاوت از دل او بردارد و ادراک مضمون سخن را سبب هدایت او سازد
باز با اصل سخن آمدیم که اگر ناظر درین کتاب منکر نباشد از دو بیرون نیست منتهی است
یا غیر منتهی غیر منتهی یا مبتدی است یا متوسط اگر منتهی است و ادراک اسرار حقیقت
می کند پس ادای اسرار در ضمن حکایات و در غلاف اولی باشد بنسبت با او بجهت آنک
چون داند که سخن نازک و دقیق دریافته است لذتش بیفزاید و حضرت **مولانا** در اوایل
کتاب فرموده است **بیت** خوشتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران
لاجرم منتهی چون باز داند که غیر او در نمی یابد لذتی دیگر بر سر این لذت زیاده گردد و نیز
اعتقاد او در حق قایل زیاده شود و چون اعتقاد بنسبت با قایل زیاده شود در استفاضه
برو کشاده گردد زیرا که گفتیم قدر استفاضه بمقدار اعتقاد دست هر چند که اعتقاد زیاده است
استفاضه بیشتر است **حکایت** سلطان ولد روایت کند که پدرم گفت مرید راستین
آنست که شیخ خود را بالای همه داند چنانکه شخصی از مرید با یزید پرسید است که شیخ تو
بزرگست یا ابو حنیفه گفت شیخ من گفت ابو بکر بزرگست یا شیخ تو گفت شیخ من و تمامت
صحابه را می شمرد و گفت محمد بزرگست یا شیخ تو گفت شیخ من گفت خدای تعالی بزرگست
یا شیخ تو گفت در میان این دو بزرگ پیش شیخ فرق نیست عارفی دیگر گفت ازین دو بزرگ
بزرگتری می باید تا تواند فرق کردن باز آمدیم با اصل سخن و اگر مبتدی یا متوسط باشد
چون بیند که باسرار نمی رسد در آن می کوشد که ترقی نماید و باسرار در رسد یا می گوییم
سر پنهان کردن اسرار آنست که اگر آشکارا کنند از زوال آفات بدید آید اول آنک این
اسرار بغایت دشوارست و هر کسی بفهم این اسرار نمی رسد پس بسا که فهم نکنند
و حکم بکفر قایل کنند و ازین سبب او را هلاک کنند یا بعضی اسرار از آن قبیل است که اگر

نظلم

ظاهر کنند اهل ظاهر حکم بکفر قایل می کنند و ازین جهت است که گفته اند افشا سر الربوبیة
کفر و یا بعضی اسرار چنانست که فهم هر کسی بدان نمی رسد و ازین سبب آن را انکار می کنند
و بسیار باشد که بمجرد انکار او کفر باشد والحاصل اگر طعن طاعنان بآوردن اسرار در صورت
حکایات باشد ایشان را جواب از سخن ما بوجوه پیدا شود و اگر طاعنان بمجرد ایراد حکایات
باشد آن طعن هیچ طعن منافقانست در حق قرآن که اساطیر الاولین گفتند که دل ایشان
غافل از عبرتست و خالی از حکمی که حضرت خدا فرماید و کلا نقص علیک من انباء الرسل ما
نثبت به فوادک و این معنی را حضرت **مولانا** در دفتر سوم اشارت فرماید و اگر طعن طاعنان
بآوردن حکایات باشد که ظاهر قصه هزل و فحش است این را جواب در کلام حضرت **مولانا**
واقع شده است **مصراع** هزل من هزل نیست تعلیمست پس عاقلان را می باید که
از هر هزل چند بگیرد و پند بپذیرد و از حضرت **مولانا** روایتی کرده اند که طعن مذکور را جوابست
باصواب **حکایت** روزی خدمت **مولانا** در شرح حقایق و اسرار گرم شده بود و در آن
حالت فرمود که حق تعالی در حق اهل روم عنایت عظیم داشت که مردم این ملک
از عالم عشق مالک الملک بی خبر بودند مسبب الاسباب عز شانه لطیفه فرمود و سببی از عالم بی
سببی انگیخت ما را از ملک خراسان بولایت روم کشید تا اکسیر لذتی خود بر وجود ایشان
نثار کنیم تا بکلی کیمیا شوند و محرم عالم عرفان و همدم عارفان عالم گردند چنانک گفت
بیت از خراسانم کشیدی تا بر یونانیان تا در آمیزم بدیشان تا کنم خوش مذهبی
و چون مشاهده کردیم که بهیچ نوعی بطرف حق مایل نبودند و از اسرار الهی محروم مانده اند
بطریق لطافت سماع و شعر موزون که طباع مردم را موافق افتاده است آن معانی را در
خورد ایشان دادیم چه مردم روم اهل طرب و زهره بیان بودند پس کار ما بایشان چنا
نست که چون طفلی بیمار شود و از شربت طبیب نفرت نماید طبیب حاذق چنین تدبیر
کند که شربت را در فقاع کند پس بکودک دهند تا کودک بوهم آنکه شربت فقاع است
برغبت تمام بنوشد شربت او عمل خود آرد تا کودک از هیکل علل صافی گشته حلل صحت در
پوشد و مزاج سقیم او مستقیم گردد **اما مطلب پنجم** آنست که طاعنان گویند **مولانا** در حیات
خود سماع و رقص می کرد رقص خود حرامست ما جواب می دهیم که سماع در لغت عرب شنید
نست مطلقا و در اصطلاح صوفیه سماع شنیدن آواز خوش است بحیثیتی که مستمع را در

حرکت آرد که گفته اند استماع صوت طیب موزون یحرک القلب پس چون مستمع از شنیدن
این آواز در حرکت آید پس بینیم که این حرکت موزونست یا غیر موزون اگر موزونست اورا
رقص گویند و اگر ناموزونست اورا اضطراب گویند چون سماع سبب شد حرکت موزون را
آن را باسم سبب تسمیه کردند که سماع را مرادف رقص کردند در اطلاق و استعمال و قسم آخر را
اسقاط کردند از جهت شرف این قسم بنسبت بآن پس چون کسی آوازی خوش شنید خواه
اواز آدمی و خواه اواز دف و نی و مانند این دل او را حرکتی پیدا شد زانکه خوار است نیست
در مناسبت نغمات موزونه در روانف لاجرم تأثیر عجیب و حالتی غریب پدید می آید
و این حالت را وجد گویند و تواجد نیز گویند اول بدانکه حلال گفتن و حرام گفتن چیزها تعلق
بعقل و قیاس ندارد بلکه تعلق بشرع دارد هر چیز که شرع او را حلال گوید حلالست و هر
چیز که شرع او را حرام گوید حرامست و امور شرعیه و احکام فرعیه تعمیة بیکی از چهار
چیز ثابت می شود یکی کتاب الله که قرآنست دوم سنة رسول الله علیه السلام و سنت
را بر سه چیز اطلاق می کنند قول رسول و فعل رسول و سکوت رسول در محل احتیاج
بیان اول را سنة قولیه دوم را سنة فعلیه سوم را سنة تقریریه گویند و در دو قسم اول
شبهه نیست زیرا که آنچه رسول الله علیه السلام گفت حلالست بیا حرامست حل و حرمت
او ظاهرست و آنچه رسول الله علیه السلام کرد آن نیز ظاهرست که حلالست و ما را دولت
کردن آن دیگر مانعی نباشد و تحقیق این مقام آنست که افعال رسول الله علیه السلام
چهار قسمت مباحست و مستحب و واجب و فرض نزدیک حنفیه و قسم دیگر هست که آن
را زلت خوانند پس افعالی که بسهو و طبع نباشد بر ما واجبست اتباع او چرا که ما مأموریم
بمتابعت او پس ترک متابعت روا نباشد الا آن چیزها که خصایص او باشد
لاجرم مقصود بالبیان درین مقام قسم سوم است از سنت که آن را سنة تقریریه گویند
و این آنست که در مجلس رسول الله علیه السلام کاری کردند و آن حضرت منع نکرد پس
این دلیلست بر آنکه این فعل شرعا جایزست زیرا که اگر روا نبودی منع کردی و سوم
از دلایل شرعیه اجماع امتست و چهارم قیاس است و چیزی که بشرع ثابت می شود
ازین چهار اصل بیرون نیست و این حال منسوب با مجتهدست آمدیم که بنسبت
بما حل و حرمت و غیر این از احکام شرعیه از قول مجتهد ثابت می شود پس هر کسی بمذهب

امام

امام اول این چنین روایت گویا که این چنین روایت والا فلا و تحقیق این مقام و کلام انست که کسی
که بر مذهب امامیست از دو بیرون نیست که عامی است یا عالم اگر عامی است بروی تتبع
فتوی لازمست و اگر عالمست و بمرتبه تحقیق در بعض مسایل رسیده چنانچه نوا الله قوت و ضعف
بعض مسایل را فهم کردن بنظر در دلیل آن آن را جایزست میل کردن بفتوی و ازین سبب
است که بعض اکابر حنفیه که بتحقیق رسیده اند در بعض مسایل میل بمذهب امام شافعی
کرده اند و بالعکس باز آمدیم بمقصود پس سماع یعنی شنیدن آواز خوش بر چند قسمست قسم
اول شنیدن اواز ادمی که قرآن خواند دوم شنیدن آواز کسی اشعار و اسجاع خواند سوم
شنیدن آواز دف و نی و عود و چنگ و مانند او قسم اول خود ظاهرست که حلالست اما تحکی
در قرآن حرامست قسم دوم بر چند نوعست نوع اول شنیدن شعر و آن وقتی جایزست که
مشتمل بر هجو مسلمی یا متضمن خلاف شرع نباشد چنانکه بیانش گذشت پس شنیدن اشعار
مباحست **حکایت** خواجه ابن جریح در سماع رخصت دادی وی را پرسیدند روز قیامت
سماع در پله حسنات تو باشد یا در پله سیئات تو باشد گفت نه درین باشد نه در ان یعنی
از جمله مباحاتست چون شنیدن اشعار مباحست الحان حسنه او را حرام نکند رسول الله علیه السلام
فرمود **حسنوا القرآن باصواتکم فان الصوت الحسن یزید القرآن حسنا** این حدیث دلالت
می کند بر فضیلت حسن صوت و امام محمد غزالی در کتاب احیاء العلوم فرموده که تغنی و ترنم
باشعار و کلمات منجو بنا بر اغراض مخصوصه تا دل را در حرکت آورد در هفت موضع می باشد
اول غناء حاجیان که ایشان طوف می کنند در بلاد بطبل و تغنی و این قسم مباحست زیرا که
متضمن وصف کعبه و مقام و حطیم و زمزم و سایر مشاعرست و مشتملست بر وصف بادیه
و کیفیت رفتن و مانند آن و این امور سبب زیادتی شوقست بزیارت بیت الله و موجب
کمال رغبت است باداء حج اما اگر مقصود تشویق کسی باشد که رفتن او روا نیست بجهت آنکه
کسی که حج کرده باشد و پدر و مادر دیگر بار اذن ندهند روا نیست دوم غناء غزاة که تشویق
نمایند بر جهاد و غزا اما در حق کسی که رفتن او شرعی نباشد شرعیست سوم تغنی پهلوانان
در هنگام جنگ اگر جنگ مباح نباشد این نیز مباح نیست در نقلست که در بعض غزوات
رسول الله علیه السلام در وقتی که جنگ قوی شد بنفس مبارک این رجز می گفت انا النبی
لا کذب انا ابن عبد المطلب چهارم نوحه کردن و نغمه کردن در نوحه جهت تهییج غم و بر

[illegible]

انکه چنین گریه وحزن واین دو قسم است قسم اول ترغیب است بر گریه بجهت مرده وجهت تهییج
حزن بر چیزی که فوت شد این قسم مذموم وغیر مشروع است ودر حقیقت رضا ناداد نست بقضا
وشکایت کردنست از خدا ولهذا انهی شرع وارد است درینجا وقسم دوم آنست که ترغیب غنا
یند در گریه بر معاصی وخطایا وتهییج کنند بر غم خوردن بر تقصیرات دینی وبکا وتباکی برین حالها
این قسم محمود ست آدم علیه السلام چندین سال بجهت جریمهٔ خود گریه کرد وداود علیه السلام چند
وقت نوحه کرد با دوام حزن وطول بکا تا در نقل آمده است که هر وقت چندین جنازها از مجلس او
بیرون بردندی لانه کان یبکی ویتباکی ویحزن ویتحزن پنجم سماعست در اوقات سرور وهنگام
طرب وشادی تا طرب وشادی بیفزاید پس روا است این اگر این شادی شرعی باشد
چون غنا در ایام عید ودر هنگام عروسی ودر وقت رسیدن غایب وختنه کردن وبعد از ختم
وحفظ قرآن ششم سماع عشاقست که بیاد معشوق مجازی طرب نمایند اگر این عشق باین
معشوق او مباحست این نیز مباحست والا فلا هفتم سماع عاشقان حقیقی بر معشوق حقیقی که
بیاد معشوق حقیقی طرب کنند که بان طرب بیفزاید این منزه است زیرا که درین تاکید شوق
وتهییج عشق است وبسیار از سالکان چنان بوده اند که ایشان را درین وقت بسیاری از مکا
شفات دست داده وحالات ومقامات میسر شده از برکت سماع که سالهای دراز بریاضت
میسر نشود ومشایخ این حالات را وجد گویند زیرا که وجد را از وجد گرفته اند یعنی
یافت از نفس خود درین هنگام حالاتی که بیشتر ازین نیافته بود پس اگر مراد طاعنان از سماع
ورقص مولانا شنیدن اشعار باشد این بیان وتفصیل که کرده شد بر جواز او دلالت
می کند واگر مراد ایشان شنیدن آواز دف ونی باشد تفصیل جواب درین باب اینست
که در کتب فقه وفتاوی جواز این دو مسطور است وآنچه مهم است درینجا یاد کنیم پس در مذ
هب امام شافعی هر دو روا است اگرچه دف با جلاجل باشد ولیکن ضابطهٔ این آنست که
امام غزالی در احیاء العلوم آورده است هر چیز که در عادت وعرف فساق بران جمع می شوند
ودر زمان فسق برای طرب کنند شرعا روا نیست مثل چنگ وعود وطنبور ومانند ان والا روا
ست مثل دف ونی وذهل وقراه ومانند ان وتحقیق این سخن است که حرمت لهو وطرب بمثل این
آلات نه از ان جهتست که او صوت موزون است یا آواز خوش است والا باید که شنیدن
آواز بلبلان ومردم خوش آواز حرام باشد وهم تحلیه احلاس معلوم شد که حرمت این آلات

لذاتها نیست بلکه بسبب امر خارج است از انها وآن اجتماع فاسقانست بر تلهی پس هر چیزی
که اهل فسق بر تلهی بران جمع شوند حرامست ودلیل سنت رسول الله علیه السلام آنست
که چون رسول الله علیه السلام از بعضی غزوات مراجعت می نمود ونزدیک شهر می رسید مردم
استقبال می نمودند وایشان شعرها می کردند ودف می زدند واشعار بالحان می خواندند ونغمات
ورقص می کردند از شادی قدوم مبارک او ودر صحیح بخاری وصحیح مسلم آورده است
که عایشه رضی الله عنها فرمود رسول الله علیه السلام مرا ستر کرده بود بردای خود تا من نگاه
می کردم در حبشه که در مسجد رسول الله علیه السلام بازی می کردند چندان نگاه داشت مرا تا من
بگذاشتم ودر صحیح بخاری آورده است که ابو بکر رضی الله عنه بخانهٔ عایشه در آمد در ایام
عید دید که پیش او دو زن دف می زنند ورقص می کنند ودر یک روایت تغنی می کنند
ورقص می کنند ورسول الله علیه السلام تکیه کرده وبجامهٔ خود روی مبارک خود را پوشیده چون
ابو بکر رضی الله عنه چنان دید بانگ برایشان زد چون بانگ برایشان زد رسول الله علیه السلام
جامه از روی مبارک خود برداشت وفرمود که بگذار یا ابا بکر که هر قومی را عیدیست وامروز
ما را عیدست ودر روایت دیگر انست که عایشه رضی الله عنها گفت که رسول الله
علیه السلام بخانهٔ من در آمد وپیش من دو زن بودند که تغنی می کردند پس رسول الله علیه
السلام تکیه کرد وروی مبارک خود را گردانید ناگاه ابو بکر رضی الله عنه در آمد چون چنین دید بانگ
بر من زد که مزمار شیطان پیش رسول الله خدا چیست رسول الله علیه السلام شنید وروی
مبارک خود را بدین جانب کرد وگفت بگذار یا ابا بکر واین ایام ایام عید بود پس درین روایات
انواع رخصت هست یکی بازی زنگ عایشه حبشه بود نخست اول رقص وبازی
دوم آن را در مسجد کردن سوم رسول الله علیه السلام ابو بکر را رضی الله عنه منع کردن چهارم
رسول الله علیه السلام علت بیان کردن که ایام عیدست یعنی وقت شادیست از اسباب او
واگر مراد طاعنان از سماع حرکت موزونه باشد دلایل مذکوره بران نیز دلالت می کند زیرا
خلاصه ونتیجهٔ دلایل مذکوره دلالت است بر اباحت غنا ورقص ودف زدن ونظر برقص کردن
در زمان شادی ودر عروسی که دران وقت شادی شرعا روا باشد واز ان جمله است
زیارت اخوان ودیدن لقای ایشان واجتماع یاران در جای بر طعام وخوان وبدانکه
اکابر مشایخ بر جواز سماع متفق شده اند گویا برین اجماع واقع گشته است ودر سماع

حالات عجیبه دیده اند و حکایات غریبه گفته اند **حکایت** شبلی می گوید وقتی همراه یک
خواجه شهری شغلی در رفتم مردی را دیدم بنزدیک وی از هوش بیاسوده بود و بیفتاده از حال
وی پرسیدم خواجه گفت آیتی از کتاب خدا استماع کرد چنین شد گفتم اگر بار دیگر بخوانند
بحال باز آید چون بخواندند بحال باز آمد خواجه گفت از کجا دانستی که بار دیگر خواندن بحال باز آید
گفتم بسبب پیراهن یوسف چشم یعقوب علیهما السلام کور شده بود هم بسبب پیراهن باز
بینا گشت **حکایت** ممشاد دینوری گفت من بسیار سماع کردمی رسول الله علیه
السلام در خواب دیدم پرسیدم که یا رسول الله شما منکر سماع هستید یا نی فرمود که من منکر
نیستم اما بگو که در مجلسی که سماع خواهند کردن بیشتر از سماع قرآن بخوانند و بعد از سماع نیز
قرآن بخوانند **حکایت** طاهر بن هلال الهمدانی که از اکابر مشایخ بود هم از اعلام
علما بود گفت در جامع جده بر لب دریا معتکف بودم طایفه را دیدم که در جانب مسجد شعری
گویند و سماع می کنند بدل بسیار انکار کردم که در خانهٔ خدا شعر خواندن و سماع کردن
چیست چون شب درآمد رسول الله را علیه السلام در خواب دیدم که در همان موضع نشسته
و در پهلوی او ابوبکر رضی الله عنه که چیزی می گوید و آن حضرت سماع می کند یعنی می شنود و
دست مبارک خود را بر سینه می زند مانند کسی که وجد کند با خود گفتم که نمی باید انکار
کردن برین مردم که این رسول خداست و این ابوبکر و این می خواند و آن سماع می کند
ناگاه رسول الله علیه السلام بجانب من نگاه کرد و باین عبارت فرمود هذا حق بحق
لاجرم اگر خدمت **مولانا** شافعی مذهب بودی کسی نزاع نکردی که سماع و رقص و شنیدن
دف وی در مذهب او روا است و مشهور آنست که حنفی مذهب است پس باید درین
خصوص تشنیع کرده باشند **حکایت** مولانا جامی حنفی مذهب بود تشنیع کرد
ازو پرسیدند که چرا مذهب شافعی را اختیار کردی گفت آواز نی روح مرا تهییج می
کند و دم را شور می دهد لاجرم باستماع او رغبت و میل کلی دارم پس نخواستم که
در مذهبی باشم که آن عمل مباح باشد و پیش ازین از مقدمات و مقالات معلوم شد
که در بعضی مسائل بقول امام مذهب غیر عمل کردن رواست **حکایت**
ابو یوسف رحمه الله علیه غسل کرد از حمام و نماز گذارد در بغداد پس از آن در چاه
مرده یافتند ابو یوسف را خبر دادند گفت ما می گیریم و عمل می کنیم بقول برادران ما

برادران یوسف چون پیراهن یوسف را خون آلود پیش یعقوب آوردند و گفتند یوسف را گرگی بخورد یعقوب چنان گریست که کور شد باز بسبب پیراهن او بینا گشت منه

مطلب در بیان آنکه چون بعضی در بعضی مسائل مذهب از مذهب دیگر روا است کسی که آن را کند درست است اگرچه آن کس از آن مذهب نباشد

مذهب شافعی

اهل

از اهل مدینه تمسک کرده بحدیثی که از رسول الله علیه السلام مرویست که اذا بلغ الماء قلتین لا
یحمل خبثا پس دور نیست که خدمت **مولانا** درین خصوص بمذهب شافعی عمل کرده باشد
و اگرچه ما شافعی مذهب نیستیم اما انصاف آنست که دران مذهب از علمای اعظام و اولیای
کرام بسیار کسان پیدا شده است و بدانکه صاحب کمال را بسیار چیزها هست که روا است
دیگری را روا نیست از جهت سری که هر کس را بران اطلاع نیست چنانکه شیخ الاسرار
فریدالدین عطار قدس سره بالانوار ازین معنی اخبار می کند و بدین حکایت اشعار می
نماید **حکایت** ذوالنون مصری را مریدی بود که شیخ او را در جلهٔ چهل نوبت
نشانده بود و آن مرید متابع مذهب طریقت ریاضت را سلوک نموده بود و در طریق
زحمت بسیار کشیده و از فیض الهی هرگز چیزی ندیده و هیچ دری بروی نگشوده و از
آنچه بیشتر بوده هیچ فیضی ادراک نمی کرد یک نوبت با خود اندیشید که چندین زحمت کشیدم
و هیچ فیضی ندیدم مگر در عنایت برمن بسته اند و ازین جهت ملالت بسیار بخاطر او رسید و
گریان گشت و بجانب شیخ دوان شد و بنزدیک شیخ در آمد و گریه و زاری و تضرع می
نمود و احوال خود را بشیخ عرضه می فرمود شیخ چون استماع نمود فرمود که درین مقام هیچ
چیزی بوده که نفس تو آنرا خواسته و تو مخالفت او کرده گفت بلی شیخ فرمود که چیست
آن گفت ماهیچه بقلیه و سیر و سرکه شیخ فرمود که امشب برو و ماهیچه چنین را
چندانکه می خواهی بخور و نماز خفتن را ترک بگذار و در خواب شو تا ببینیم که چه ظاهر می
شود مرید آنچنانکه شیخ فرموده بود بر موجب او عمل نمود چون در خواب شد ناگاه در
خواب دید که رسول الله علیه السلام جمال جهان آرای خود را نمود و او سلام کرد بران حضرت
و آن حضرت جواب داد و تبسم فرمود و فرمود که چرا ملول گشتی حق تعالی ای سالک راه و ای
طالب با انتباه ترا سلام می رساند و می فرماید که اگرچه چند وقت زحمت کشیدی و در
طلب ما ریاضت نمودی متردد مباد ترا که آنچه می جستی از کرم ما مرادت را در کنارت نهادیم
و درهای فیض بر تو بگشادیم نومید مگردی و ملول نباشی تو دست از دامن فضل و کرم
ما باز مگیری چون مرید آن حال مشاهده نمود شادی و فرح بسیار بدو رسید و از حلاوت
از خواب در جست و پیش شیخ رفت و احوال را حکایت کرد پس این چنین حالات سبب
فتح او گشت و موجب گشایش کار او شد القصه کاملان را مانند این چیزها رواست که آن

فرقی چه

دیگری را روا نیست زیرا که سر این کار پیش ایشان معلوم است و بدانکه چون کاری اختیاری باشد
معذور است **حکایت** خدمت ملک المدرسین زبدة المتاخرین مولانا زین الملة والدین
عبد المؤمن التوقاتی روایت کرد که در زمان مولانا من در قونیه معید مولانا شمس الدین
ماردینی بودم در مدرسهٔ جلال الدین قراطای همچنان روزی جماعت فضلا در خدمت مولانا
شمس الدین ماردینی از بزرگی نسب و جلالت حسب و اخلاق حمیده و خصایل مرضیه و کرامات
و حالات مولانا حکایت می کردند و آن بصدق تمام تصدیق می کرد و تحسین می داد و می گریست
و دیگران هم می گریستند و مرا در دل تردد افتاد که این چنین بزرگی و پادشاهی و عالمی چرا
برقص و سماع شروع می کند و خلاف شرع را جایز می دارد و این طریقت در
امور شریعت نامشروع است و غیر معقول و من هرگز این خطره را بزبان نیاوردم از ناگاه
صباحی مرا بمدرسهٔ مولانا ملاقات افتاد و دیدم که مدرس ما مولانا شمس الدین ماردینی نیز از
طرفی رسید فی الحال سر نهاد و دست بوس مولانا کرد من بنده نیز همان کردم که مدرس کرده بود
دیدم که خدمت مولانا روی بسوی من کرد فرمود که مولانا زین الدین در شرع مسئله هست
دایم مگر آن مسئله را خوانده که در حالت اضطرار و مخمصه هلاک آدمی را تناول مردار و چیزهای حرام
حلال می شود و جایز داشته اند و مباح دیده اند از برای بقای نفس انسانی تا بکلی هلاک نشود
و این معنی نیز بنزد علما ثابت شده است که مر آن خود را هم حالتی و ضرورتی هست که
بمثابهٔ مخمصه است و دفع آن جز بسماع و رقص و تواجد و اصوات اغانی نیست والا از غایت
هیبت تجلیات انوار جلال حق وجود اولیا گداختی و ناچیز گشتی چنانکه وجود برف و یخ در
مقابلهٔ آفتاب تموز و اشارت کلمینی یا حمیرا جهت این معنی بود و معذور دار که ما را
آن مخمصهٔ عظیم و عطش الیم هلک شده است و این حرام بر ما از حلال و تلخی بر ما از شیرینی
است **بیت** برین حالم که می بینی وزان نالم که می دانی ؛ کشاکشهاست در جانم کشنده
کیست می دانم ؛ و مولانا زین الدین گفت که از هیبت مولانا بر من چنین حالتی طاری شد که
تا چند وقت بیخود افتاده بودم چون بخود آمدم سر بر قدم مبارک او نهادم و استغفار کردم
و باخلاص تمام مرید مخلص گشته تحت سماع شدم تا بحدی که سماع بکلی عذاب جان من شد
تمامت علما آفرینها کردند و اعتقادات ایشان یکی هزار شد و بدانکه کاملان چون از هر
صوت و صدا تسبیح خدای شنوند ایشان را استماع صدا روا باشد و لهذا گفته اند سماع و رقص

در بیان آنکه کاملان [illegible]

کسی را

کسی را جایز است که آواز رباب و صدای باب در نزد او یک باشد در تلذذ و تشوق **حکایت**
در مناقب مولانا مذکور است که در اواخر حال چون خدمت مولانا بسماع مباشرت می نمود خد
مت شمس الدین ماردینی طبلک را بر فرق سر بر داشته گفتی که حقا حقا می گوید و هر که گوید که
این سماع حرامست زاده است و این حکایت را روایت کرد و گفت روی ان علیا
رضی الله عنه سمع صوت الناقوس فقال لمن معه من الصحابه اتدری ما یقول هذا الناقوس
فقال الله و رسوله و ابن عم رسوله اعلم فقال علی ان علمی من علم رسول الله و ان
علم رسول الله من علم جبرئیل و ان علم جبرئیل من علم الله هذا الناقوس یقول حقا
حقا حقا حقا صمدا صمدا صمدا صمدا بعد از آن فرمود که ناقوس کافران و مجوس چون چنین
می گوید تا طبلک عاشقان قدوس چه گوید همانا که بر مقتضای و ان من شیء الا یسبح
بحمده تسبیح گوید و چون جبال داودی تأویب کنند که یا جبال اوبی معه و کاملان دین در
صدای رباب و نی هم صفای دل هم نغم اخروی ببینند چنانکه در مناقب مولانا این حکایت
مذکور است **حکایت** معین الدین پروانه می خواست که ولد تاج وزیر را در
قونیه قاضی کند و او مردی بود پر فضایل اما عجب و از اهل حال غافل و از عالم اولیا
دور گفت بسه شرط منصب قضا را قبول می کنم شرط اول آنکه محضران کهنه را که جلاد محکمه
اند برانی دوم آنکه محضران نو را جامکی دهی تا از مردم چیزی نبرند سوم آنکه رباب و نی را از
میان خلق برگیری پروانه جواب داد که هر دو شرط را ملتزم می شوم و ترک کردن اما رباب را
نتوانم برداشتن که وضع پادشاهی بس بزرگ است ازان تقلد قضا نزاد چون
این حکایت بسمع مولانا رسید فرمود که زهی رباب مبارک لله الحمد که رباب دستگیر او
شد و او را از چنگ قضاء قضا رهانید **اما مطلب ششم** آنست که طاعنان گویند چون ثابت
شد که کاملان و اولیا و اهل حال و اتقیا سماع و رقص کرده اند و مسلم شد که از مولانا
این فعل صحیح و شرعی بوده است اما طایفه که مریدان اوست و مقلدان وی است
چرا چنین می کنند و می گویند که ما پی روی او می کنیم ازیشان باید که درست نباشد
و لذا خواجه علی دقاق گفت سماع شنیع است مگر موافقت شرع بود و دو حرام است
مگر از وارد حق بود و فتنه است مگر که بعبرت بود **حکایت** ذوالنون مصری
ببغداد آمد صوفیان بنزدیک وی آمدند و با ایشان خواننده بود دستوری خواستند

ناخواندیم چیزی خواند چون بدستور او ابیات بخواند ذوالنون برپای خاست و بیفتاد تا از پیش
نی او قطرات خون می چکید اما هیچ قطرهٔ بر زمین نیفتاد و از میان قوم یک صوفی برخاست
و تواجد کرد ذوالنون این آیت بخواند الذی یریک حین تقوم بو علی گفت ذوالنون را بر حال آن
صوفی اشراف بود چون مر او را آگاه کرد که وی را مقام آن حال نیست آن صوفی منصف بود باز
آمد و برجای خود بنشست جواب ازین طعن اگرچه اهل تحقیق و اصحاب تامل را از
مقدمات سابقه و کلمات سالفه معلوم می شود اما بوجهی دیگر تحقیق جواب و تفصیل
صواب میسر است که می گوییم این جماعت از چند حال خالی نیستند تا بیاد حق می کنند یا بعشق
محبوبان جهان یا بملاحظهٔ اراده یعنی خود را بمردم می نمایند که ما حال کاملان داریم و دعوی در
وغ می کنند یا بتکلف خود را بر حال اهل حال می دارند باامید آنکه ازبرکت این حق تعالی
ایشان را نیز حال انها روزی کرداند پس این چهار قسم است قسم اول خود هیچ
شبهه نیست که مستحسن است قسم دوم اگر محبت بمحبوب شرعی باشد مانند منکوحهٔ خود یا
کنیزک خویش برین تقدیر نیز رواست و با وجود این خالی از فایده نیست زیرا مجاز قنطرهٔ
حقیقت است و خود فرموده است بیت عاشقی گر زین سر و گر زان سر است ٭
عاقبت ما را بدان سر رهبر است ٭ اما اگر تعلق و تعشق بکسی دارد که شرعا روا نیست جزای او
در کردن اوست ما حمل حال مسلمانان بر صلاح می کنیم و بدین کلام جواب از قسم سوم هم معلوم
شد اما قسم چهارم مستحسن و مندوب است که من تشبه بقوم فهو منهم و رسول الله علیه
السلام فرموده است که چون قران خوانند باید که بگریید و اگر گریه نیاید خود را بزور گریه دارید
زیرا اکثر حالات مبادی آن تکلفست و نهایت آن تحقق پس تکلف سبب تحقق است
نبینی که کسی که اول قران را آموختن می خواهد بسیار می کوشد و تکلف می کند تا بیاموزد
و حفظ می کند بعد از آن بر زبان او جاری می شود بلکه در عادات بسیار افتد که کسی عشق شخصی را
بتکلیف بر خودی بندد در اول حال اما در آخر چنان در دل او رسوخ می یابد که اگر خواهد که
خود را خلاص کند هم نمی تواند پس همچنین است محبت خدا لاجرم همنشینی درویشان و تمنا
همه احوال ایشان و ورزیدن صفات ایشان و حاضر شدن بمجلس سماع و شنیدن آوازها
محرک طبیعت و خواهش حالت کرد و ازین جهت است که رسول الله علیه السلام فرمود اللهم
ارزقنی حبک و حب من احبک و حب ما یقربنی الی حبک حکایت خواجهٔ غلامی

در بیان آنکه تشبه بعاشقان سبب رغبت شود

دانشت

دانست و این غلام بسیار بمجلس سماع صوفیان می رفت و در میان ایشان رقص می کرد تا یک
نوبت خواجه را با او مهمی بود طلب کرد او را در میان ایشان یافت که رقص می کرد او را بیرون
آورد و با او جنگ کرد و او را دشنام داد و یکبار چرخی زد و گفت تا کی در میان این جماعت
همچنین می کنی چون این خواجه بمرد بعد از وفات او را در خواب دیدند در عین جنت خرامان
و بغایت خوش وقت و شادمان از پرسیدند که تو این مرتبه چه یافتی گفت بدان یافتم
که در وقت عتاب با آن غلام آن رقص کردم مرا گفتند که تو خود را با آن جماعت مانند
کردی ببرکت این مرا از جملهٔ ایشان کردانیدند پس کسی که خود را بر سبیل انکار بایشان
مانند کرد چندین مراتب یافت کسی که بطریق اخلاص خود را بایشان مانند کند ببین
چه مقامات خواهد دریافت سوال شاید بخاطر کسی بگذرد که اگر این رقص حق باشد
و غرور شیطان و باطل نباشد باید که در وقت خواندن قران پیدا شود نه در وقت
شعر خواندن و دف و نی زدن پس چون درین وقت ایشان را هیچ وجد و
ذوق و حرکت پیدا نیست معلوم شد که غرور شیطان و لهو و باطل بود جواب
آنست که وجد حق آنست که از عشق خدا و شوق او پیدا شود اما ظهور این را اسبا
بست یکی سبب از آن اسباب بلکه بهترین سببها سماع قرانست و اکثر اجلهٔ
سامع از سماع قران وجد است چنانکه حضرت خدا در سورهٔ تنزیل فرمود مثانی تقشعر
جلود الذین یخشون ربهم و حق تعالی ثنا گفت بر آن کسان که از سماع قران ایشان
را وجد پدید آید چنانکه در سورهٔ مائده فرمود و اذا سمعوا ما انزل الی الرسول تری اعینهم
تفیض من الدمع مما عرفوا من الحق و در نقل وارد است که پیش رسول الله علیه السلام
این آیت خواندند که ان لدینا انکالا و جحیما و طعاما ذا غصة و عذابا الیما آن حضرت
بیهوش شد و پیش امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه این آیت خواندند که ان عذاب
ربک لواقع ما له من دافع او نعرهٔ زد و بیهوش افتاد حاصل کلام وجد از سماع
قران منقول و متواتر است از صحابه و تابعین رضوان الله علیهم اجمعین و همچنین
از اکابر اولیا وجد از سماع قران منقول و مشهور است سوال شاید بخاطر
کسی بگذرد که چون سماع قران سبب وجد است پس حکمت و سر این چیست که
این جماعت جمع می شوند و قوالان را جمع می کنند و اشعار می خوانند و از شعر و دف

وان وجدی نمایند و رقص می کنند چنین می بایستی که جمع شدندی و قران خواندندی
و ذوق کردندی **جواب** آنست که اول می گوییم قران کلام الهی است و صفتی از صفات
خالق است و قدیمست و قوت بشریه طاقت پرتوی از انوار قرانی ندارد **حکایت**
خواجه ابراهیم خواص را پرسیدند که چه حالتست که در وقت سماع قران این حالت پیدا
نیاید که در حالت سماع بیت خواجه گفت سماع قران را صدمتی و سلطنتی است که
دران وقت حرکت تمکن نکند مستمع را اما اصوات طیبه و اشعار موزونه مخلوقیست از
جمله مخلوقات و مناسبت مخلوق بمخلوق زیاده است از مناسبت او بقدیم و حظ خود
ازین آسانتر می تواند گرفت زیرا که هر کس نمی تواند که فیض گیرد از چیزی که کمال او در
مرتبه بالا باشد زیرا جهت الستفاضه مناسبت است هر چند مناسبت بیشتر است
الستفاضه زیاده و ازین جهت است که کاملان صحابه و تابعین را رضوان الله علیهم اجمعین
بیشتر وجد و حال از قران بودی و همچنین هر چند از خیر القرون زیرتری آمد وجد و رقص
از اشعار بیشتر می شد و همچنین کمل اولیا را بیشتر وجد از قران بودی و از ایشان زیرتر
را وجد از اشعار و همچنین تا زمان ما چون نقصان زیاده است لاجرم رقص و سماع از شعر و
نی و دف زیاده است و دوم می گوییم قران محفوظست و بسیار شنیده اند و چیزی که آدمی
نو می شنود و غریبست ازان بیشتر وجد پدید می آید و او کاملانی که از قران وجد
می کنند نمی توانند که مدتی مدید در یک آیت وجد کنند امیر المومنین ابوبکر رضی الله عنه
جماعتی را دید که نو باسلام در آمده بودند قران را می شنیدند و حالت می نمودند و گریه
می کردند فرمود که کنا کما کنتم ثم قست قلوبنا یعنی ما نیز چنین بودیم در اول اما دلهای
ما سخت شد که متاثر نمی شود از قران بسبب الفت و انس و بنا برین نکته بود که امیر
المومنین عمر رضی الله عنه می خواست که مردم را از کثرت طوف بگرد کعبه منع کند و ازین
جهت است که در کتب فقه گفته اند مجاورت کعبه مکروه است و سوم می گوییم که وجد با شعر
وجد ضعیف و محتاج مدد باشد پس بمعین قوت پذیرد لاجرم نی و دف مدد می دهند
و این دو با اشعار جمع می شود اما صیانت قران و محافظت او از مانند اینچنین مدد
واجب است و ازین جهت است که بر سرهای راه روا نیست خواندن او و چهارم
می گوییم جمیع آیات قران شریف و مشتمل حکمتهاست اما حال مستمع گاه هست که موا

بیان آنکه چه حالتست که در سماع قران آن حالت پیدا نشود که در حالت سماع شعر شود م

در نزد اهل حقیقت [illegible] از بعد آن طرف [illegible] از النصیب و فضائل [illegible]

فق و مناسب بعض آیات نیست که وجد عبارتست از قبض تا با جمله حزن و خوف
و از بسط و انبساط تا با اخری از جهت شوق و این حال بحسب الظاهر ملایم نیست ببعض
آیات مثل یوصیکم الله فی اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین اگر هر چند در حقیقت این نیز منا
سب حال است اما هر کس این را ادراک نمی کند لاجرم اهل ذوق را معانی ابیات
و سماع نی مناسب افتد از تحریک شوق و حرکت نمایند **حکایت** در مجلس ابو الحسن
نوری جماعت علما بمباحثت علم مشغول بودند و شیخ خاموش نشسته ناگاه سر بر
داشت و چند شعر بخواند اصحاب چون شنیدند ایشان را وجدی پدید آمد و در
رقص شدند که از مذاکره علم این حال دست نداده بود و با وجود که مباحثه علم بنسبت
باین از شرف مرتبه بلند بود آنهم فرد منصف را انصاف می باید که عیب خود را بیند و از
عیب دیگران چشم بپوشد ارباب ذوق را در حال خود بگذارد **رباعی** ان را که زبان و سینه
یکسانست کجاست بر سنت شرع و سیرت رانست کجاست ای آنچشم که عیب دیگران
بیند هست چشمی که بعیب خویش بینانست کجاست **حکایت**
ابو القاسم نصر آبادی را که یکی از اکابر اولیا و علما بود شخصی پرسید که یا شیخ سماع و رقص
و دف و نی رواست یا نی گفت این حال تو با آن کس ماند که آمد از حسن بصری پرسید
که یا شیخ آبی که در وقت وضو ساختن بجامه می رسد پاک است یا نجس شیخ
فرمود که تو از کجایی گفت از شام گفت بلی حیا مردمان اهل شام که خون فرزند
النبی رسول الله علیه السلام بر زمین ریختند و باک نداشتند و حالا چیزی می پر
سند که هیچ کس نپرسید و احتیاط در چیزی می کنند که کسی که بهترین عالم و آدم
بود دران احتیاط نکرد بعد ازان شیخ ابو القاسم فرمود که ای عزیز تو از خود خالی
بدروغ کنی و دعوی مقامات اولیا نمایی بهتر ازو اینست که بسماع و رقص مشغول
شوی پس آن قومی که مجتمع شوند و قوال حاضر کنند و بسماع اشتغال نمایند بهتر
ازان باشد که غیبت کنند و در حرام افتند **اما خاتمه** آنست که سایل بگوید بدعت
شرعا مذموم است زیرا رسول الله علیه السلام فرمود علیکم بسنتی و سنة الخلفاء الراشدین
من بعدی عضوا علیها بالنواجذ و ایاکم و محدثات الامور فان کل محدثة بدعة و کل
بدعة ضلالة و کل ضلالة فی النار معنی حدیث آنست که بر شما باد ای آدمیان و ای انسان

بی روی من و خلفاء راشدین پس از من و این طریقت را بدندان بگیرید و این کنایتست
از مبالغه در محافظه و ملازمت این طریقت و بپرهیز نمایید از چیزهایی که نو پدید آمد زیرا هر
چه بعد از من پدید آمد بدعت است و هر بدعتی ضلالت و هر گمراه با گمراهی در دوزخ خواهد
بود النهایه اخبار و آثار در ذم بدعت بسیارست و این یعنی اجتماع بر خواندن اشعار و
سماع و نی و دف زدن بدعت است و بدعت شرعا مردود است **جواب** اول
آنست که بدعت چیزی را گویند که در زمان رسول الله علیه السلام و در زمان خلفا و تابعین
و تبع تابعین نبوده باشد و این مان از نفی و اثبات آن ساکت شده و پیش ازین
گفته شد رسول الله علیه السلام خواندن شعر را تجویز کرد و ابوبکر را رضی الله عنه از
منع منع کرد و حبشه در مسجد رقص می کردند مفصل مبین گشت که چندین اولیا و اهل
دین برین رفته اند پس چگونه بدعت باشد **جواب** دوم آنست که اگر مسلم داریم
این را که بدعت است می گوییم این بدعت حسنه است زیرا که بدعت دو قسم است
قسم اول بدعت سیئه است و این قسم مذموم است و بدعت سیئه آنست که امر محدثی
باشد که وجود او مستلزم رفع سنت قدیمه باشد مراد از حدیث مذکور این بدعت
است پس کل بدعة ضلالة عام خص منه البعض است قسم دوم بدعت حسنه است
و این آنست که وجود مستلزم رفع سنت قدیمه نباشد چون تراویح گزاردن بجماعت
و بنای مناره بلند و شروع علما در تصانیف فقه و مناظرات و تدوین کتب و مجادلات
که اینها بدعت است اما بدعت حسنه است که در زمان رسول الله علیه السلام
در خلفاء راشدین نشده است و آن بدعت حسنه مقبول است و اگر طاغیان
گویند ما حنفی مذهبیم و در مذهب ما این چیزها روا نیست پس بدعت است جواب
می گوییم بعد از آن که ثابت شود که در مذهب امام اعظم روا نیست چیزها را که
امام شافعی حلال دانسته باشد و فقهاء شافعیه در کتب آورده باشند حرام نیست
چگونه گویند که بدعت است یا ناروا است پس برین تقدیر کسی که در نماز جهر تسمیه
کند یا قصد کند و وضو سازد یا مسح سر کند مقدار دو موی یا سه موی و بدین
وضو نماز گزارد باید که گویند او مبتدعست یا کافرست که بی وضو نماز گزارده از آن
که مذهب امام اعظم این وضو درست نیست پس شافعی نیز گوید حنفی مذهب را این

مطلب در بیان آن
بدعت دو قسم

مبتدعست یا کافرست و این نزاع منتفی می شود بقبل فریقین و همچنین منجری شود
بعدم مذهبین بلکه بعدم دین بنفی ثقلین و بطلان این خود ظاهرست الحمد لله
که شرح جلد اول از مثنوی و سخنانی که متعلق بزبان فارسی و کتاب
مثنوی و بخدمت مولوی بود و تحقیق دفع طعن طاغیان در
اینجا تمام شد و این شارح حقیر درین جلد حکایتها که آورد
و بشرح اشارت کرد دوصد و پنجاه حکایت است

اتفق الفراغ من تعلیق شرح الکتاب المثنوی المعنوی الهادی الی الحق
والصراط السوی بعون الله العزیز العلی القوی احمد الله علی اتمامه
واصلی علی محمد نبیه و خیر انامه و کان الاستنساخ من النسخة الاصیلة المصححة
لیلة الاثنین من شهر ذی القعدة الشریفة لسنة خمسین و تسعمائة علی ید العبد
الفقیر المحتاج الی الغنی الکبیر محرم بن مولانا حسام السیوزی العادلی احسن الله
الیه و غفر له و لوالدیه و لمن قرأ و لمن قال امین یا رب العالمین و بک نستعین

تمت

شهزاده عبد العزيز

سنه بك ايكى يوز قرق بش ليلة برات جاء عبد العزيز

ساعات التى كجه شعبان شريف ليلة الثنين

سلطان عبد العزيز بن السلطان محمود خان

١٢٤٥